İBNÜ'L-ADÎM'İN "ZÜBDETÜ'L-HALEB MİN TARİH-İ HALEB" ADLI ESERİNİN TERCÜME VE DEĞERLENDİRMESİ

2025
YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH

Hülya SİPAHİ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Murat AĞARI

İBNÜ'L-ADÎM'İN "ZÜBDETÜ'L-HALEB MİN TARİH-İ HALEB" ADLI ESERİNİN TERCÜME VE DEĞERLENDİRMESİ

Hülya SİPAHİ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Murat AĞARI

T.C.
Karabük Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalında
Yüksek Lisans Tezi
Olarak Hazırlanmıştır

KARABÜK
Nisan 2025

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER 1
TEZ ONAY SAYFASI 3
DOĞRULUK BEYANI 4
ÖNSÖZ 5
ÖZ 6
ABSTRACT 7
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ 8
ARCHIVE RECORD INFORMATION 9
KISALTMALAR 10
ARAŞTIRMANIN KONUSU 12
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ 12
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI 12
BİRİNCİ BÖLÜM 15
1.1. İbnü'l-Adîm'in Hayatı ve Eserleri 15
1.2. Zübdetü'l-Haleb min Târîhi Haleb 18
İKİNCİ BÖLÜM 20
2.1. Eserin Değerlendirilmesi 20
2.1.1. Halep'in Tarihî Geçmişi 20
2.1.1.1. İslâm Öncesi Dönem 20
2.1.1.2. İslâm'ın Başlangıç Dönemi 22
2.1.1.3. Emevîler Dönemi 23
2.1.1.4. Abbâsîler Dönemi 26
2.1.1.5. Hamdânîler Dönemi 36
2.1.1.6. Fâtımîler Dönemi 40

2.1.1.7. Mirdâsîler Dönemi 42
2.1.1.8. Selçuklular Dönemi 53
2.1.1.9. Haçlı Seferleri Dönemi 56
2.1.1.10. Artuklular Dönemi 65
2.1.1.11. Zengîler Dönemi 68
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 82
ÇEVİRİ METİN 82
SONUÇ 541
KAYNAKÇA 543
ÖZGEÇMİŞ 555

TEZ ONAY SAYFASI

Hülya SİPAHİ tarafından hazırlanan "İBNÜ'L-ADÎM'İN "ZÜBDETÜ'L-HALEB MİN TARİH-İ HALEB" ADLI ESERİNİN TERCÜME VE DEĞERLENDİRMESİ" başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Teziolarak uygun olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Murat AĞARI 09/04/2025

Tez Danışmanı, Tarih Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile Tarih Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 09/04/2025

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)	**İmzası**
Başkan : Prof. Dr. Murat AĞARI (KBÜ)	.....
Üye : Prof. Dr. Seyfullah KARA (BEÜN)	.....
Üye : Dr. Öğr. Üyesi Sami AĞAOĞLU (KBÜ)	.....

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans Tezi derecesini onamıştır.

Doç. Dr. Zeynep ÖZCAN .....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Hülya SİPAHİ

İmza :

ÖNSÖZ

Tarih boyunca Doğu'nun en önemli şehirlerinden biri olan Halep, medeniyetlerin kesişim noktası olarak siyasi, kültürel ve ekonomik bir merkez olmuştur. İpek Yolu'nun en canlı duraklarından biri olan bu kadîm şehir, yüzyıllar boyunca farklı hanedanlıkların ve devletlerin hâkimiyeti altında önemli tarihî süreçlerden geçmiştir. Orta Çağ'da Haçlı Seferleri'nden modern çağın yıkıcı savaşlarına kadar Halep, zamanın ruhunu yansıtan bir şehir olarak tarihteki yerini korumuştur.

Bu çalışmada, Halep'in tarihine ışık tutan en önemli kaynaklardan biri olan İbnü'l-Adîm'in *Zübdetü'l-Haleb min Tarih-i Haleb* adlı eseri ele alınmış, hem tercümesi yapılmış hem de içerik açısından değerlendirilmiştir. İslam tarihinin önemli bir dönemini anlatan bu eser, Halep merkezli olayları ele alarak adeta 600 yıllık bir İslam tarihi perspektifi sunmaktadır. Çalışma sürecinde, eserin orijinal yapısına sadık kalınarak akademik titizlikle tercüme edilmesi amaçlanmış, dipnotlar ve açıklamalarla eserin daha iyi anlaşılması sağlanmaya çalışılmıştır

Bu çalışmada büyük emeği geçen değerli hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Murat AĞARI'ya, eserin ortaya çıkış sürecinde ve sonrasında katkılar sunan Prof. Dr. Mustafa HİZMETLİ'ye, jüri heyetimde yer alan ve çalışmaya katkılarını esirgemeyen Prof. Dr. Seyfullah KARA'ya, Dr. Öğr. Üyesi Sami AĞAOĞLU'na, tercüme sürecinde yardımlarını esirgemeyen Yeser SAVAŞ'a, çalışmanın teknik ve üslup bakımından ele alınmasında katkıları olan eşim Dr. Öğr. Üyesi Serhat SİPAHİ'ye teşekkürü bir borç bilirim.

Medeniyetin taşlara kazındığı bir şehir olan Halep'in eski görkemi üzerinde ayağa doğrulması temennisiyle, bu çalışmanın Halep tarihi üzerine yapılacak akademik araştırmalara katkı sunmasını temenni ederim.

Hülya SİPAHİ

Karabük-2025

ÖZ

Ortaçağ tarihi kaynaklarından *Zübdetü'l-Haleb min Tarih-i Haleb*'in tercümesi olan çalışmamızda, öncelikle eserin müellifi İbnü'l-Adîm'in hayatına ve eserlerine yer verilmiştir. Ardından *Zübdetü'l-Haleb min Tarih-i Haleb*'in içeriğine dair genel bir değerlendirmede bulunulmuştur. İkinci bölümde eserin incelenmesinde kullanılan yöntem ve kaynaklar belirtildikten sonra eserin geniş bir değerlendirmesi, eserin kronolojik sıralamasına bağlı kalınarak ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise eserin tercümesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İbnü'l-Adîm; Halep; Suriye

ABSTRACT

In our study, which is the translation of *Zübdetü'l-Haleb min Tarih-i Haleb*, one of the medieval historical sources, the life and works of Ibn al-Adîm, the author of the work, are given first. Then, a general evaluation of the content of *Zübdetü'l-Haleb min Tarih-i Haleb* is given. In the second part, after the method and sources used in the examination of the work are specified, a broad evaluation of the work is discussed by adhering to the chronological order of the work. In the third part, the translation of the work is made..

Keywords: Ibn al-Adîm; Aleppo; Syria

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	İbnü'l-Adîm'in "Zübdetü'l-Haleb min Tarih-i Haleb" Adlı Eserinin Tercüme ve Değerlendirmesi
Tezin Yazarı	Hülya SİPAHİ
Tezin Danışmanı	Prof. Dr. Murat AĞARI
Tezin Derecesi	(Yüksek Lisans)
Tezin Tarihi	09/04/2025
Tezin Alanı	Tarih Anabilim Dalı
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	555
Anahtar Kelimeler	İbnü'l-Adîm; Halep; Suriye

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Translation and Evaluation of Ibn al-Adîm's "Zübdetü'l-Haleb min Tarih-i Haleb"
Author of the Thesis	Hülya SİPAHİ
Advisor of the Thesis	Prof. Dr. Murat AĞARI
Status of the Thesis	(Master's Degree)
Date of the Thesis	09/04/2025
Field of the Thesis	History Department
Place of the Thesis	UNIKA/IGP
Total Page Number	555
Keywords	Ibn al-Adîm; Aleppo; Syria

KISALTMALAR

As : Aleyhisselam (Allah'ın Selâmı Üzerine Olsun)

B. : İbn (Oğlu)

Bint. : Binti (Kızı)

Bkz. : Bakınız

C. : Cilt

Çev. : Çeviren

Ç.n. : Çevirenin Notu

DİA : Diyanet İslam Ansiklopedisi

H. : Hicrî

Haz. : Hazırlayan

Hz. : Hazreti

İA : İslam Ansiklopedisi

Km : Kilometre

MEB : Milli Eğitim Bakanlığı

M.Ö. : Milattan Önce

M.S. : Milattan Sonra

Nr. : Numara

Ö. : Ölümü

Ra : Radiyallahu Anh (Allah Ondan Razı Olsun)

S. : Sayfa

Sav : Sallallâhu Aleyhi Vesellem (Allah'ın Selamı Üzerine Olsun)

SBE : Sosyal Bilimler Enstitüsü

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

Thk. : Tahkik Eden

TTK : Türk Tarih Kurumu

Vb. : Ve bunun gibi

Yay. : Yayınlayan

Yy. : Yüzyıl

ARAŞTIRMANIN KONUSU

İslamiyet'in ilk dönemlerinden Eyyübîler Devleti'nin son dönemlerine kadar Halep merkezli siyasî, coğrafî ve bölgesel olayları konu alan İbnü'l-Adîm'in *Zübdetü'l-Haleb min Tarih-i Haleb* adlı eserin Türkçe'ye tercüme edilmesidir.

ARAŞTIRMANIN AMACI ve ÖNEMİ

İbnü'l-Adîm'in *Zübdetü'l-Haleb min Tarih-i Haleb* adlı eserinin Türkçe'ye tercüme edilerek, bölgenin en önemli noktalarından biri olan Halep şehrinin tarihsel geçmişinin ortaya konulmasına katkı sağlanması çalışmanın amacıdır.

Ortaçağ dönemi boyunca bölgenin en hareketli kavşak noktalarından biri olan Halep'in, siyasetin ve tarihin akışındaki yerinin tespit edilebilmesi, zaman içinde geçirdiği değişimlerin ve yaşanan olaylardaki etkisinin anlaşılabilmesini sağlayabilmek yönündeki katkıları bu çalışmanın dönem araştırmaları için önemini ortaya koymaktadır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAYNAKLARI

Çalışmamız sırasında ve özellikle eserin çevirisinde dikkate alınan bazı hususlar bulunmaktadır. Çalışmanın daha rahat anlaşılabilmesi ve kullanılabilmesi açısından bu yönteme dair bilgilerin öncelikle açıklanmasının uygun olacağı değerlendirilmiştir.

İbnü'l-Adîm'in Halep doğumlu olması, kendisi yanında kendisinden önceki neslinin bu şehrin, bu bölgenin şekillenmesi ve yönetilmesindeki katkıları önemlidir. Bu anlamda ele aldığı bu eserinde kullandığı bilgilere ulaşmada ve değerlendirmede daha titiz bir özveri ile hareket ettiğini düşünmek yerinde olacaktır.

İlk olarak eser Arapça olmasından dolayı günümüz Türkçe'sine çevirttirilmiştir. Tercüme sonrası elde edilen bilgiler, çalışmanın bütünlüğünü gösterebilmek açısından daha genel bir tarihsel akışla başlıklar altında ve gerekli yerlerde dipnot açıklamalarıyla birlikte değerlendirilmiştir. Böylelikle tercümede yer alan bilgiler bir anlamda teyit süzgecinden geçirilmeye çalışılmıştır.

Eserin tercümesinde genel anlamda metnin diline sadık kalınmaya çalışılmış ve yazarın genel üslubu korunmaya gayret edilmiştir. Ancak cümle düşüklüğü izlenimi verecek ve bilgi aktarımı anlamında kopukluk oluşturabilecek cümleler elden geçirilmiştir. Hem değerlendirme kısmında, hem de tercüme kısmında gerektiği yerlerde dipnotlar verilerek gerekli bilgilendirmeler yapılmaya çalışılmıştır. Eserde geçen şehir ve yer isimleri, yöneticileri, hükümdarları, şairleri, terimsel ifadeleri bu şekilde olabildiğince açıklanmaya gayret edilmiştir. Dipnotların kullanımı yoğun olarak değerlendirme bölümünde kullanılmış ancak bu bölümde bahsi geçmeyen diğer bilgilere dair dipnotlar tercüme bölümünde verilmiştir. Referans bilgilerinde ağırlıklı olarak *TDV İslâm Ansiklopesi* ile *MEB İslâm Ansiklopedisi*'nin kullanımı tercih edilmiştir.

Çalışma boyunca, kelimelerin imlâsında *â, û, î* şeklindeki sesler sıklıkla tercih edilmiştir. Şahıslara, coğrafi yerlere, tarihî yapılara dair özel isimlerin okunmasında buna daha çok dikkat edilmiştir.

Çalışmanın kolay takip edilebilmesi açısından *el-* takısının kullanımı mümkün olduğunca tercih edilmemiştir. Ancak yaygın bir kullanımı olan, *el-Cezîre* ifadesinin bu haliyle kullanılması tercih edilmiştir. Yine şahıs isimlerinde, lakâb ya da aidiyet bildirilen hallerinde *-el* takısı kullanımı tercih edilirken, isim olarak geçtiği yerlerde bu takının kullanılmaması tercih edilmiştir.

Eserde çok sık geçen coğrafî kavramlar ve anlamların yazımında bir tutarlılık olmasına gayret edilmiştir. Örneğin "tepe" anlamında kullanılan *Tel* kelimesinin kullanımını buna örnek olarak verebiliriz. *Sultan Tepesi* literatürde *Tellü's-Sultan, Tell-Sultan* ve *Tel-Sultan* olarak okunmuştur. Ancak *Tel-Sultan* şeklinde kullanımının yoğun olarak tercih edilmesinden dolayı, bu çalışmada da buna benzer tüm ifadelerde *Tel-* kelimesinin kullanımı tercih edilmiştir.

Başka bir tercih edilen mesele de, günümüz Türkçesine gelene kadar dönüşmüş ve iyi bilinen coğrafî yerlere ait kelimelerin kullanımında, son haliyle olan ismi tercih edilmiştir. Örneğin *Mevsıl* ismi yerine günümüzdeki *Musul*, *Rûha* ismi yerine *Urfa*, *Hısnü'l-Keyfa* ismi yerine *Hasankeyf* kullanımları tercih edilmiştir. Böylelikle çalışmadaki konu akışının takibinin daha rahat yapılabileceği düşünülmüştür.

Eserde, zaman kavramları hicrî takvimlendirmeye göre yer almıştır. Çalışmamızda, hem değerlendirme kısmında, hem de tercüme kısmında öncelikle hicrî

takvim, sonrasında ise miladî takvim esas alınarak zamanlandırma yapılması (örneğin 641/1243 şeklinde) uygun görülmüştür. Buna karşılık aylara yönelik zamanlandırmaların hicrî takvim ayları olarak yazılması tercih edilmiştir.

Eserde tarihsel aktarımlar, eserin coğrafî öznesi olan Halep merkeze alınarak yapılmıştır. Bu aktarımlar kronolojik bir sıralama gözetilerek ele alınmıştır. İslamiyet'in başlangıç dönemlerinden Eyyûbiler döneminin sonlarına doğru olan zaman aralığında geçen olaylar silsilesinin belirli başlıklar halinde verilerek sınıflandırması, konu bütünlüğü açısından ve tarihsel akış açısından yararlı bir zemin oluşturmuştur.

Eserde Halep özelinde coğrafî, siyasî, iktisadî bilgiler; sosyal meseleler (sünnet şölenleri vb.), dinî meseleler (mezhepsel çatışmalar vb.), olaylara yönelik kişisel bilgiler ve rivayetler, Halep ağırlıklı tarihî yapılar (çarşılar, türbeler vb.), olaylara yönelik edebî metinler (şiir, kaside vb.), doğal afetler (deprem, sel vb.) tarihsel bir düzlem içerisinde aktarılmıştır.

Eserde nakledilen bilgilerin doğruluğunun "kuşkusuz" gibi kelime kalıplarıyla teyit edildiğini ya da yanlış olduğu düşünelen bilgilerin doğrusunun verilerek düzeltidiğini; bunun yanında rivayet olarak gelen ya da değerlendirilen bilgilerin de buna göre vurgulandığını görüyoruz. Ayrıca yazarın, anlatılan tarihin içinde bizzat yer aldığı ve şekillendirdiği bilgilerin de tarih akışı içinde birincil elden bilgiyi vermesi açısından esere önemli bir tutarlılık ve geçerlilik kattığını da görüyoruz.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. İbnü'l-Adîm'in Hayatı ve Eserleri

Halep'te[1] 588/1192 yılında doğan İbnü'l-Adîm'in[2] mensubiyeti, Basra'da yaşayan Ukaylî kabilesinin Benî Ebû Cerâde koluna dayanmaktadır. Basra'dan Halep'e IX. yy.larda göç eden ataları "İbnü'l-Adîm" lakabıyla bilinmektedir. Bu lakabın kullanılma sebebinin kendi içlerinden bir şair ve kadı olan Ebü'l-Fazl Hibetullah b. Ahmed'in zenginliğine rağmen şiirlerinde daima yokluğu (adem) dile getirmesi ve zamandan şikâyet etmesinin olduğu sanılmaktadır. İbnü'l-Adîm, ilim tahsiline Halep kadısı ve hazine dairesi başkanı da olan babası Ebü'l-Hasan Ahmed ile amcası Ebû Gānim Muhammed'den ders görerek başlamıştır. Yine burada Ömer b. Taberzed, İftihârüddin Abdülmuttalib Hâşimî, Halep kadısı Bahâüddin Yûsuf b. Râfi' b. Şeddâd[3], Sâbit b. Şeref, Dımaşk'ta[4] Ebü'l-Yümn Kindî[5], Abdüssamed b. Harestânî, Hasan b. Ebü'l-Azâim, İbrâhim b. Abdülvâhid ve Bağdat'ta[6] Abdülazîz b. Mahmûd gibi âlimlerden tahsil görmüştür. Ardından Hicaz'a[7] giderek oradaki ilim adamlarından da dersler alarak Kur'an, hadis, fıkıh, tarih, edebiyat ve inşâ sahasında zamanın meşhur âlimleri arasına girmiştir. Hat dersleri de alarak özellikle nesihte devrin en önde gelen hattatlarından biri olmuştur. Adının duyulmasıyla birlikte henüz 28 yaşında iken Halep

[1] Suriye'nin kuzeyinde yer alan ve ülkenin ikinci büyük şehri olan Halep, Anadolu'dan Mezopotamya'ya ve Akdeniz'den İran'a giden ana yolların kavşak noktasında kurulmuştur. Bu konumu dolayısıyla kervanların uğrak yeri olmuş, bunun sonucunda ticaretle zenginleşip medeniyette yükselirken sık sık aynı yollardan sefere çıkan orduların tahribatına ve yağmalarına da mâruz kalmıştır. Bkz. Tâlib Yâzîcî, "Halep", *DİA,* 15 (1997): 239-244.; J. Sauvaget, "Haleb", *İA*, V-I (1987): 117-122.; Halep ile ilgili detaylı bilgi için ayrıca bkz. Ross A. Burns, *Aleppo: A History*, (London: New York: Routledge, Taylor & Francis, 2017).; Philip Mansel, *Aleppo: The Rise and Fall of Syria's: The Rise and Fall of Syria's Great Merchant City*, (London: I.B. Tauris & Co Ltd, 2016).

[2] İbnü'l-Adîm'in tam künyesi, Mevla Sahib Kemalüddin Ebû'l-Kâsım Ömer b. Ahmed b. Hibetüllah İbnü'l-Adim el-Halepî el-Hanefî'dir. Bkz. İbnü'l-Adim, *Zübdetü'l-Haleb min Tarihi Haleb*, thk. H. Mansûr (Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1996).

[3] Eyyûbîler döneminin önemli devlet adamlarından fâkîh ve tarihçi olan Bahâeddîn İbn Şeddâd'ın künye ve nispeti ile birlikte tam adı; Ebü'l-Mehâsin Bahâüddîn İbn Şeddâd Yûsuf bin Râfi' b. Temîm el-Esedî el-Mevsılî el-Halebî eş-Şâfiî'dir. (ö. 632/1234) Kendisi ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Casim Avcı, "İbn Şeddâd Bahâeddin", *DİA,* 20 (1999): 373-374.; Aydın Taş, "Selahaddîn Eyyûbî Döneminde Fakih Bir Devlet Adamı: Bahâuddîn İbn Şeddâd (539-632/1145- 1234)", *Fırat Üniversitesi 1. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu*, Elazığ (13-15 Ekim 2016): 2509-2521.

[4] Dımaşk, günümüzdeki Suriye'nin başkenti olan Şam şehridir. Bkz. Cengiz Tomar, "Dımaşk", *DİA,* 43 (2010): 311-315.

[5] Arap dili ve kıraat alimi, muhaddis olan Ebü'l-Yümn el-Kindî'nin künyesi, Tâcüddîn Ebü'l-Yümn Zeyd b. el-Hasen b. Zeyd el-Kindî el-Bağdâdî (ö. 613/1217) şeklindedir. Bkz. Tayyar Altıkulaç, "Ebü'l-Yümn el-Kindî", *DİA,* 10 (1999): 351-352.

[6] Bağdat, Abbasîler döneminde kurulan, İslâm dünyasının önemli tarih, ilim ve kültür merkezlerinden biri olan ve bugünkü Irak'ın başşehri olan şehirdir. Bkz. Abdülazîz ed-Dûrî, "Bağdat", *DİA,* 4 (1999): 425-433.

[7] Hicaz, Arabistan yarımadasında Kızıldeniz'in doğu sahili boyunca uzanan ve Haremeyn ile mîkāt yerlerini içine alan coğrafî bölgedir. Bkz. Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Hicaz", *DİA,* 17 (1999): 432-437.

Eyyûbî Hükümdarı Melikü'z-Zâhir Gāzî tarafından şehrin Şâdbaht[8] ve Hallâviyye[9] medreselerinin müderrisliğine tayin edilmiş, ayrıca belli başlı câmilerde vaaz vermiştir. Daha sonra babası ve dedeleri gibi Halep kadılığı görevini gerçekleştirmiştir.[10]

İbnü'l-Adîm, teveccühünü kazandığı Eyyûbi hükümdarı Sultan Melikü'l-Azîz'in (1216-1237) veziri olmuş ve bu makamını II. Melikü'n-Nâsır Selâhaddîn Yûsuf (1237-1260) döneminde de korumuştur. Vezirliği süresince Halep Eyyûbî melikliğinin karşılaştığı meselelerin çözümünde büyük gayretler göstermiştir. Bu amaçla Dımaşk, Antep, Kayseri, Hama[11], Humus[12], Kahire ve Bağdat'a özel elçi sıfatıyla seyahatler yaparak kendisine verilen görevleri başarı ile yürütmüştür. İbnü'l-Adîm, İlhanlı Hükümdarı Hülâgû'nun 658/1260 yılında Halep'i ele geçirmeden evvel Melikü'n-Nâsır ile birlikte Filistin'e ve sonrasında Mısır'a gitmiştir. Çok geçmeden Hülâgû kendisini bütün Suriye, Musul[13] ve el-Cezîre'nin[14] başkadılığına ve evkaf nâzırlığına tayin ettiğini bildirerek Halep'e çağırdıysa da İbnü'l-Adîm bunu kabul etmemiştir. Ancak Memlük Hükümdarı Seyfeddin Kutuz'un Moğol ordusunu 658/1260 yılında Ayn-i Câlût'ta bozguna uğratması neticesinde Moğollar'ın Suriye'den çekilmesiyle birlikte 660/1262 yılında tekrar Halep'e dönmüştür. Fakat doğduğu şehrin tahrip edilmiş ve halkının öldürülmüş olduğunu görünce üzüntüsünü bir kaside ile dile getirdikten sonra artık orada yaşamaya dayanamayacağını anlayarak Kahire'ye dönmüş, aynı yılın Cemâziyelevvel ayının 20'sinde (12 Nisan 1262) de vefat etmiştir. Mısır'da bulanan Mukattam Dağı[15] eteklerindeki Karâfe Mezarlığı'nda defnedilmiştir. Kaynaklarda İbnü'l-Adîm, iyi bir devlet adamı ve iyilik yapmayı seven

[8] Şâdbaht Medresesi, Halep Valisi Şâdbaht'ın 1193'te inşa ettirdiği medresedir. Avlulu bir düzeni olan yapıda, üç kemerle avluya açılan camisinde mermer ve porfirden imal edilmiş düğümlü geçmeli süslemeye sahip mihrabı önemlidir. Bkz. Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Zengîler", *DİA,* 44 (2013): 274.

[9] Hallâviye Medresesi, Halep'te 1124'te Zengîler tarafından yapılan medresedir. Bkz. Çobanoğlu. "Zengîler", 274.

[10] Ali Sevim, "İbnü'l Adîm", *DİA,* 20 (1999): 478.

[11] Hama, Suriye'nin orta kesiminde Asi nehri kıyısında bir şehirdir. Bkz. Robert Mantran, "Hama", *DİA,* 15 (1999): 396-398.

[12] Humus, Suriye'nin üçüncü büyük şehridir. Bkz. Mantran, "Hama", 370-373.

[13] Musul (Mevsıl), Irak'ta Dicle Nehri'nin batısında yer alan bir şehirdir. Bkz. Sâmî Sakkâr, "Musul", *DİA,* 31 (1999): 361-363.

[14] El-Cezîre, İslâm coğrafyacıları tarafından Yukarı Mezopotamya'ya verilen isindir. Batısında Suriye, kuzeybatısında Gaziantep, Maraş ve Malatya'nın doğusunda Doğu Anadolu, güneyinde Irak yer alır. Bkz. Ramazan Şeşen, "Cezîre", *DİA,* 7 (1993): 509-511.

[15] Mukattam Dağı, Mısır'da Kahire'nin batısında yer alır. Bkz. J. H. Kramers, "Mukattam", *İA,* VIII (1979): 568.

bir insan olarak geçmiştir. İbn Şâkir Kütübî[16], kendisinin hafız, tarihçi, doğru, fakih, beliğ, yazar ve tecvidi çok iyi bilen, insanlara bunları öğreten ve bu konuda dersler veren biri olduğundan, bunun yanı sıra kitap tasnif ettiğinden ve hükümdarlar arasında elçilik yaptığından bahsetmiştir.[17]

İbnü'l-Adîm'in kaynaklara göre birçok eseri mevcuttur ancak bunlardan bir kısmı kaybolmuş, bir kısmı yazılarak kendisiyle ilişkilendirilmiş ve bir kısmı da basılarak incelenmiştir. Çalışmamız olan *Zübdetü'l-Haleb min Târîhi Haleb* dışında İbnü'l-Adîm'in eserlerinden en bilinenlerinden biri, Halep'in tarihi, coğrafyası ve meşhur şahıslarıyla ilgili 40 ciltlik bir kaynak olan *Buġyetü't-Taleb fî târîhi Haleb*'tir. Eserin Selçuklular'la ilgili bölümü Ali Sevim tarafından 1976 yılında neşredilerek Türkçe'ye çevrilmiştir.[18] Bu eserin İstanbul kütüphanelerinde bulunan 10 cildi ise tıpkıbasım olarak Fuat Sezgin tarafından (Frankfurt 1986-1989) yayımlamıştır. Eser ayrıca ilk kez 1951 yılında Sami Dehhân tarafından, ikinci kez ise 1997 yılında Süheyl Zekkâr tarafından tahkik edilerek son cildi indeks olmak üzere 12 cilt ve 5368 sayfa halinde neşredilmiştir.[19] Müellif *Bugyetü't-Taleb fî Tarihi Halep'i*n çok uzun olmasından dolayı ve eseri daha kullanışlı bir hale getirilmek için 1243 yılına kadar olan Halep tarihini, çalışmamızın konusu olan *Zübdetü Haleb fî Tarihi Haleb* adı altında ele almıştır.

İbnü'i-Adîm'in 13 bölümden meydana gelen *Kitâbü'd-Derârî fî zikri'z-zerârî (Tezkiretü'l-âbâ ve tesliyetü'l-ebnâ)* adlı diğer bir eseri, baba-evlât münasebetlerini konu edinmiştir. Halep Eyyûbî Hükümdarı Melikü'z-Zâhir'in adına yazılan ve oğlu Melikü'l-Azîz'in doğduğu gün kendisine takdim edilen kitabın müellif nüshası (Nuruosmaniye Kütüphanesi, Numara 3790) önce S*elâse Resâ'il* adlı bir eserin ikinci risâlesi olarak (Kostantiniye 1298), daha sonra da Alâ Abdülvehhâb Muhammed tarafından müstakilen (Kahire 1984) yayımlanmıştır.

---

[16] Tarihçi olan İbn Şâkir Kütübî'nin tam künyesi Ebû Abdillâh Salâhuddîn Muhammed b. Şâkir b. Ahmed el-Kütübî ed-Dârânî ed-Dımaşkī'dır. (ö. 764/1363). Bkz. Abdülkerim Özaydın, "İbn Şâkir el-Kütübî", *DİA,* 47 (2003): 8.

[17] İbnü'l-Adim, *Zübdetü'l-Haleb min Tarihi Haleb*, II, yay. Sami Dehhân (Dımaşk 1951), 242.

[18] Ali Sevim, *Biyografilerle Selçuklular Tarihi İbnü'l Adim Bugyetü't-taleb fi Tarihi Haleb (Seçmeler)*, (Ankara: TTK, 1982). Bunun yanında Sevim'in bu eser ile ilgili bir makalesi için bkz. Ali Sevim, "İbnü'l Adîm'in Bugyetü't-Taleb fî Tarihi Haleb Adlı Eserinin Yayınları Hakkında", *Belleten*, 60/227, (1996): 73-80.

[19] Sevim, "İbnü'l Adîm", 478-479. Bu eserin ilk cildinin tercüme ve değerlendirilmesinin yapıldığı çalışma için bkz. Hayri Alkan, "Buğyetü't-Taleb Fî Tarih-i Haleb-I Adlı Eserin Tercüme ve Değerlendirilmesi" (Yüksek Lisans Tezi, 2015).

İbnü'i-Adîm'in çeşitli ilâç, parfüm, yiyecek ve içeceklerin hazırlanmasına dair olan *Vusla ile'l-habîb fî vasfi't-tayyibât ve't-tîb* eseri, Selîmâ Mahcûb ve Düriyye Hatîb'in tarafından neşredilmiştir. Ebü'l-Alâ el-Maarrî ve ailesine dair olan *Kitâbü'l-İnsâf ve't-taharrî fî defʿi'z-zulmi ve't-tecerrî ʿan Ebû'l-ʿAlâʾ el-Maʿarrî* adlı eseri ise Râgıb Tabbâh'ın (*İʿlâmü'n-nübelâʾ bi-târîhi Halebi'ş-şehbâʾ)* ve Mustafa es-Sekkā ve diğerlerinin *(Taʿrîfü'l-ḳudemâʾ bi-Ebû'l-ʿAlâ)* adlı eserlerinin içinde yayınlanmıştır.

İbnü'l-Adîm'in kaybolan eserleri, *Tebridû'l-Ekbâd fî Sabri A'la Fakdî'l-Evlâd,* Eyyûbîler'in el-Cezîre ve Dımaşk kolu hükümdarı olan Melikü'l-Eşref adına telif edilen *Dav'î's-Sabâh fi'l-Hassi A'le's-Semâh,* müellifin mensup olduğu Benî Ebû Cerâde ailesinin tarihi hakkında olan ve bir nüshasının Sâmî Dehhân tarafından ortaya çıkarıldığı belirtilen *Tezkiretü İbnü'l-Adîm, el-Ahbâru'l-Müstefâde fî Zikr Ben-i Ebû Cerâde*'dir. Ayrıca *Kitâb fi'l-Hât ve Ulûmihî ve Vasfi Âdâbihî ve Aklâmihî ve Turûsihî* ve *el-İş'âr Bima Li'l-Mülûk Mine'n-Nevâdir ve'l-Eş'âr* yine müellifin kaybolan eserleri arasındadır.[20]

1.2. Zübdetü'l-Haleb min Târîhi Haleb

Zübdetü'l-Haleb min Târîhi Haleb adlı eser *Bugyetü't-Taleb fî Tarihi Halep'i*n özeti şeklinde olup kronolojik sıraya göre H. 8. yüzyıla kadar (641/1243) kadar olan olayları içermektedir. İlk bakışta Halep tarihini ele alan bir eser olarak görünse de, Halep dışında Suriye'nin diğer şehirleri, Irak ve Mısır gibi çeşitli yerlerde gerçekleşen olaylar da anlatılmış, bu çerçevede Halep'te yöneticilik yapanlar ele alınmıştır. Bunun yanında Halep çevresindeki şehirlere, bölgelere, kalelere, hisarlara değinilmiş ve dipnotlarda bunlarla ilgili bilgiler verilmeye çalışılmıştır. Yine eserde bahsi geçen yerlerde gerçekleşen olaylar çerçevesinde ünlü kişilere, ailelere ve hanedanlara da yer verilmiştir. Ayrıca Türkler, Kürtler, Bizanslılar, Selçuklular, Haçlılar, Müslüman ve Hıristiyan Araplar gibi unsurlar yanında bölgedeki bazı halklar da ele alınmıştır. Müellif, Halep merkezli bilgileri İslâm öncesinden başlatmış ve sonrasında İslâm dönemine kadar devam etmiştir. Bu anlamda bölgede hükümranlık süren Emevîleri, Abbâsîleri, Hamdânîleri, Fâtımîleri, Mirdâsîleri, Selçuklu Türklerini, Zengîleri ve Eyyûbîleri ele almıştır. İbnü'l-Adim olaylar, zaman ve yer anlamında oldukça fazla

[20] Hayri Alkan, "İbnü'l-Adîm ve Bugyetü't-Taleb Fî Tarihi Haleb-I", *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 3/7, (2021): 1807.

bilgiye yer verdiği böylesine bir esere, tarım, bina isimleri, kadılar, giyim kuşam, yaşanan depremler gibi insana dair birçok konuyu da eklemeyi ihmal etmemiştir. Ayrıca yaşanan olaylara dair şairlerin ortaya koyduğu şiirlere/kasidelere de eserinde yer vermiştir.

İbnü'l-Adîm eserinin giriş bölümünde kitabını neden yazdığından bahsetmiştir. Buna göre Eyyûbî hükümdarı Melikü'l-Aziz kendisinden Halep şehzadeleri, valileri, hükümdarları ve yöneticileriyle alakalı gözlemlediği ve bilgi sahibi olduğu olayları derlemesini istemiştir. Bunun üzerine kendi bildiklerinin yanı sıra bazı vezir ve kadılardan da bilgiler aldığını ayrıca Halep'in ilk dönemlerine ait bilinenlerle birlikte, onu diğer şehirlerden ayıran farklılıklarını da bu kitabında yazdığını söylemiştir.[21]

Kitabı Sâmî Dehhân (I-III, Dımaşk 1951-1968) ve Halîl (İmran) Mansûr (Beyrut, 1996) neşretmiş; Georg Wilhelm Freytag, eserden seçmeler yaparak Latince tercüme ve açıklamalarla birlikte *Selecta ex Historia Halebi*: *E Codice Arabico Bibliothecae Regiae Parisiensis* adıyla yayımlamıştır (Paris 1819; Bonn 1820).[22] Eser, Fransız şarkiyatçısı Gabriel-Joseph Edgard Blochet tarafından da kısmen Fransızca'ya çevrilmiştir. ("L'Histoire d'Alep de Kamāladdīn", *Revue de l'Orient latin*, Paris, 1896, s. 509-565; [1897], s. 146-235; [1898], s. 37-107; [1899], s. 1-49; *Histoire d'Alep*,[23] Paris 1900).[24]

[21] İbnü'l-Adim, *Zübdetü'l-Haleb min Tarihi Haleb,* 5.
[22] Esere dijital kaynak olarak Türk Tarih Kurumu kütüphanesinden ulaşılabilir. Bkz. 15 Aralık 2024'de erişildi, https://kutuphane.ttk.gov.tr/resource?itemId=302477&dkymId=4060
[23] Gabriel-Joseph Edgard Blochet, *Histoire d'Alep / Kamal al-Din Umar ibn Ahmad İbn al-Adim,* (Paris : Ernest Leroux, 1900).
[24] Sevim, "İbnü'l Adîm", 479.

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. Eserin Değerlendirilmesi

İbnü'l-Adîm'in bu eseri, Halep ekseninde ortaya koyulmuş daha çok bir siyasî tarih çalışmasıdır. Aynı zamanda İslamiyet'in kuruluş dönemlerinden, Moğolların Halep'i istila ettikleri kadarki dönemi ele alan bir yerel tarih çalışmasıdır. Eser, Halep isminin kökeninden başlayarak tarih içinde şehir üzerinde hâkim olmuş saltanatlar ve şahısların faaliyetleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Geçmiş bilgilerin, rivayet edilenlerin ve birinci elden tanıklıkların üzerinden ortaya çıkan bu çalışmada yazar, anlatımını şu kronolojik sıralamaya göre tasnif etmiştir: İslâm öncesi ve başlangıcı, Emevîler, Abbâsîler, Hamdânîler, Fâtımîler, Mirdâsîler, Selçuklular, Haçlı Seferleri, Artuklular, Zengîler ve devamı olan Eyyûbiler dönemleri şeklindedir.

Çalışmamızda, çeviri metinden önce bu kronolojik dönem sıralamasını dikkate alarak ve aynı zamanda eserin anlatısını da merkeze alarak Halep'in tarihî geçmişini mümkün olduğunca anlaşılır bir şekilde değerlendirmeye çalıştık.

2.1.1. Halep'in Tarihî Geçmişi

2.1.1.1. İslâm Öncesi Dönem

Hz. İbrahim Peygamber Dönemi

Arapça kökenli bir kelime olan Halep isminin ilk çıkış noktası peygamber Hz. İbrahim (as) dönemine işaretlenmiştir. Tel-Kale olarak bilinen tepede, Fırat nehri ve Esved Dağı'nda[25] çobanlarını sürüleri ile birlikte yayan Hz. İbrahim, çevre bölgelerden gelen insanlara burada ikramlarda bulunurdu. Muhtaç kimseler bu olayı, sağmak anlamındaki "Halebe" ile birbirlerine haber verir ve "kuşkusuz İbrahim süt sağdı" (Halebe) şeklinde söylerlerdi. Tel-Kale'de tapınakları bulunan Kenanlılar[26] da bu ikramlardan faydalanmışlar ve bu yapılanları sonraki kuşaklara aktarmışlardır. Böylelikle "Halebe" (süt sağdı) söylemi bu tepenin bu isimle anılmasını sağlamış ve

[25] Esved Dağı, günümüzde Suriye'yi Türkiye'den ayıran Amanos dağlarıdır. (ç. n.)
[26] Kenanlılar, günümüzde Suriye-Filistin coğrafyasına denk düşen bölgede yaşamış Samî kökenli halklardır. Bkz. K. N. Noll, *Canaan and Israel in Antiquity: An Introduction*, (London: Sheffield Academic Press, 2001): 18.

tepenin yamacında oluşan şehir de onun adını almıştır. Bunun dışında Amâlikalardan[27] olan Mehr'in Berdaa, Humus ve Halep adlarındaki üç oğlunun her birinin kendi adı ile bir şehir inşa ettiği ve Halep şehrinin isminin de Halep b. Mehr b. Hays b. Amlik'ten geldiği söylenmiştir.

Yunanlılar Dönemi

Yunanca adı "Baravva" ve "Beroia" olarak anılan Halep'in ikliminin ve toprağının çok sağlıklı olmasından dolayı Antik Yunan filozofu Aristoteles, Büyük İskender'den müsade alarak burada kalmış ve buranın iç hastalığına iyi geldiğini belirtmiştir.

Büyük İskender öncesi Halep şehrini ilk kuranın Belukus Mevsılî denilen Musul hükümdarlarından biri olduğu söylenmiştir. Yunanlılar onu "Sardiniplos" olarak adlandırmışlardır. Belakus sonrasında şehir yıkılmış ve Büyük İskender sonrası gelen I. Seleukos Nikator tarafından tekrar imar edilmiştir.

Bazı Hıristiyan tarihçiler, Büyük İskender'den sonra hüküm süren Batlamyus Erîb'in Halep şehrini kurduğunu ve şehre Eşmunit[28] ismini verdiklerini söylemişlerdir. Buna göre Erîb, suyu olan bir bölgede şehri kurmuş Reyhaniler denilen yerde bir bina inşa ederek üzerine bir saray yaptırmıştır. Son olarak da Bâb-ı Antakya'yı (Antakya Kapısı) inşa ettirmiş ve içine kızı Eşmunit'i yerleştirerek şehre onun adını vermiştir. Erîb sonrası Halep, Eşmunit'in kocası ve oğulları tarafından yönetilmiştir. Roma kralı I. Antiokhos Soter, Eşmunit'in oğlu Batlamyus Muhib Ümmihi ile karşılaşmış ve onu mağlup ederek esir etmiştir. Halep'e de zararlar vermiş ve içindekileri sürgün etmiştir.

Eşmunit'ten sonra V. Batlamyus Epiphanes[29] ve IV. Batlamyus Filopater[30] Halep kralı olmuşlardır. Birkaç kralın daha ardından bölgedeki hâkimiyet Roma kralları olan Sezar grubuna geçmiştir. Bundan böyle kendisine "Tanrı'nın Şehri, Kral Şehri ve Şehirlerin Anası" denilen Antakya, Roma krallarının makamı haline gelmiştir. Bu dönemde Halep surlarının büyük bir kısmı Romalılar tarafından inşa edilmiştir. Sonrasında Fukas denilen bir kral hüküm sürmüş ve Sasaniler ile mücadeleye

[27] Amâlikalar, en eski Arap kabilesi olduğu kabul edilen yarı efsanevî göçebe Sâmî topluluktur. Bkz. Sargon Erdem, "Amâlika", *DİA,* 2 (1989): 556-558.
[28] Eşmunit, Halep açıklarında bir pınardır ve güneyindeki bölgeyi sulamaktadır. (ç. n.)
[29] M.Ö. 205-180 arasında Mısır'ı yöneten Makedonya kralıdır. Bkz. 28 Ocak 2025'de erişildi, https://www.britannica.com/biography/Ptolemy-V-Epiphanes.
[30] M.Ö. 221-205 arasında Mısır'ı yöneten Makedonya kralıdır. Bkz. 28 Ocak 2025'de erişildi, https://www.britannica.com/biography/Ptolemy-IV-Philopator.

girişmiştir. Bunun üzerine Kisrâ Hüsrev Perviz, Şam'a yönelerek Halep, Antakya ve Menbic'i[31] fethetmiştir. Menbic'in binalarını yenilemenin yanında Halep şehrinin yıkılan surunu büyük tuğlalarla restore etmiştir. Hüsrev Perviz'in hükümranlığının ilk yılında, Hz. Peygamber Mekke'den Medine'ye hicret etmiştir.

2.1.1.2. İslâm'ın Başlangıç Dönemi

En büyük Arap-Bizans savaşı olan ve 15/636 yılında gerçekleşen Yermük Muharebesi'nde[32] alınan galibiyet sonrası Müslümanlar Ebû Ubeyde b. Cerrâh[33] komutasında Ecnad-ı Şam'ı[34] fethetmiştir. Geri çekilen Bizanslılar Kınnesrîn'de[35] kral olarak Herakleios'dan sonra Roma kralı olarak Minas'ı bırakmıştır. Ebû Ubeyde b. Cerrâh ilerleyişini sürdürerek Humus'un fethini tamamlamıştır. Ardından Hâlid b. Velîd[36] komutasındaki birlik Kınnesrîn'e yönelmiş, burada Halep yakınlarındaki Hâdır denilen yerde Kral Minas ile karşı karşıya gelmiş ve Bizanslılar tekrar yenilmişlerdir. Kınnesrîn'i tamamıyla fethetmiş olan Hâlid b. Velîd'in birliği Halep'e yönelmiş ve teslim olan halk ile bir antlaşma yapılmıştır. Halep'e Antakya Kapısı'ndan giren Müslümanlar kendilerini korumak amacıyla kapının içini bir terasla çevrelemişler ve burada bir camii inşa etmişlerdir. Bu dönemde Humus ve Kınnesrîn, Halep'e bağlı şehirlerdir ancak Emevîler döneminde bu şehirler birbirinden ayrılmıştır.

Halife Hz. Ebû Bekir, Hâlid b. Velîd'i Şam'a emîr olarak tayin etmişse de, Hz. Ömer onun yerine Ebû Ubeyde'yi atamıştır. Halîd b. Velîd'i ise Kınnesrîn'e vali olarak tayin etmiştir. Halîd'in askeri yeteneklerine güvenen başkomutan Ebû Ubeyde, fetihler esnasında onu yanından ayırmamış, öncü birliği kumandanı olarak kendisinden

---

[31] Menbic, Suriye'nin kuzeyinde Halep'e bağlı bir şehirdir. Kisra buraya Zerdüştlükte kutsal ateşin yandığı tapınak olan bir bir ateşgede yaptırmış ve adını da 'Manbik' koymuştur. Yerel halk da bu ibareyi Menbic olarak ifade etmiştir. Bkz. İlhan Erdem, "Haçlılar İle Mücadelede Menbic ve Emîr Belek", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 37/64 (2018): 193.

[32] Yermük Savaşı için bkz. Casim Avcı, "A Turning Point in the Islamic-Byzantine Struggle: The Battle of Yarmūk (15/636)". *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 11, (2024): 1-12.

[33] Sahabilerden ve aşere-i mübeşşereden olan, Hz. Peygamberin "Ümmetin Emîni" olarak nitelediği Ebû Ubeyde b. Cerrâh ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. İlyas Uçar, *Hz. Ebû Ubeyde b. Cerrah*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2024).

[34] Ecnad-ı Şam ile Filistin, Ürdün, Dımaşk, Humus ve Kınnesrîn bölgeleri kastedilmektedir. (ç. n.)

[35] Kınnesrîn, Kuzey Suriye'de, Halep'in güneybatısındaki şehirdir. Bkz. İsmail Yiğit, "Kınnesrin", *DİA,* 25 (2022): 419.; Eski çağlardan Memlükler dönemine kadar Kınnesrîn tarihi için bkz. Marie-Odile Rousset, *Chalcis/Qinnasrin (Syrie): De l'âge du bronze à l'époque mamelouke: Qinnasrin II*, (Lyon : Maison de l'Orient et de la Méditerranée - Jean Pouilloux, 2021).

[36] Hz. Peygamber ve sahabilerin övgüyle bahsettiği büyük kumandan Hâlid Bin Velîd ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Mustafa Fayda, *Allah'ın Kılıcı Halid Bin Velîd*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2020).

faydalanmıştır. Hz. Ömer, Hâlid'i Ebû Ubeyde'nin vefatından sonra ele geçirdiği ganimet mallarından bir kısmını şan ve şeref sahibi kimselere verdiği için azletmiştir.

Ebû Ubeyde sonrası yerine amcasının ve dayısının oğlu İyâz b. Ganm[37] geçmiştir. Hz. Ömer onun da ölümünden sonra yerine Said b. Âmir'i[38] Humus ve Kınnesrîn'e görevlendirmiştir. Ondan sonra ise bu görevi Umeyir b. Sa'd[39] yerine getirmiştir. Umeyir, Hz. Ömer'in şehadeti sonrası Dımaşk, Sevahil ve Antakya valisi olan Muâviye lehine çekilmek istediğini yeni halife Hz. Osman'a bildirilince bu isteği yerine getirilmiş ve Humus ve Kınnesrîn şehirleri Muâviye'ye bağlanmıştır. Hz. Osman'ın hilafeti döneminde iki yıl boyunca Şam vilayetinin tümü Muâviye'ye bağlı kalmıştır. Bunun üzerine Muâviye, Habîb b. Mesleme b. Mâlik Fihrî'yi[40] Kınnesrîn'e vali olarak atamıştır.

Hz. Osman'ın şehadeti sonrası Hz. Ali ile Muâviye b. Ebû Süfyan arasındaki anlaşmazlık sonrası iki taraf Sıffîn'de[41] 37/657 tarihinde karşı karşıya gelmişlerdir. Uzun süren mücadeleler sonrası taraflar hakem tayin ederek antlaşma konusunda ittifak etmişlerdir. Bunun için hakem olarak belirlenen Ebû Mûsâ ve Amr b. Âs ile Ezruh[42] denilen yerde bir araya gelmişlerdir.

2.1.1.3. Emevîler Dönemi

Hz. Ali vefat ettiğinde Muâviye b. Ebû Süfyan Şam'ın tümüne hâkim bir durumdaydı. Muâviye, Kınnesrîn'i şehir ilan ederek bağlı olduğu Humus'tan ayırmış ve böylece Kınnesrîn'ine haraç bağlamıştır.

---

[37] Sahabi ünlü komutan İyâz b. Ganm'ın tam künyesi Ebû Sa'd (Saîd) İyâz b. Ganm b. Züheyr el-Fihrî'dir. (ö. 20/641) Bkz. Asri Çubukçu, "İyâz b. Ganm", *DİA,* 13 (2001): 498-499.

[38] Tam künyesi Saîd b. Âmir b. Hizyem el-Cumahî el-Kureşî'dir. (ö. 20/641) Bkz. Mehmet Efendioğlu, "Saîd b. Âmir", *DİA,* 35 (2023): 548-549.

[39] Tam künyesi Umeyr b. Sa'd b. Ubeyd el-Evsî el-Ensârî'dir. (ö. 28/649) Bkz. Efendioğlu, "Saîd b. Âmir", 149-150.

[40] Habîb b. Mesleme Fihrî, ilk İslâm fetihlerinde görev almış en önemli komutanlardan biridir. Çok genç yaşta Yermük savaşına birlik komutanı olarak katılan Habib b. Mesleme, Şam, Antakya, Malatya ve Harrân ve Doğu Anadolu'nun fethine iştirak etmiştir. Anadolu'da Bizanslılarla mücadelesinden dolayı Habiber-Rûmî olarak meşhur olmuştur. Hz. Osman döneminde Ermeniye'yi fetheden Habib b. Mesleme, tarihe Ermeniye Fatihi olarak geçmiştir. Bkz. Fatih Güzel, "Ermeniye Fatihi Habib b. Mesleme el-Fihrî'nin Hayatı ve Askeri Faaliyetleri", *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi,* 2/2, (2018): 205-222.

[41] Sıffin Savaşı için bkz. Mahayudin Hajji Yahya, (çev. A. T. Yüksel), "İlk Dönem Rivayetlerinde Sıffîn Vak'ası", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 30/30, (2010): 241-260.

[42] Ezruh, Ürdün'de Amman'a bağlı bir köydür. Bkz. Recep Uslu, "Ezruh", *DİA,* 12 (1995): 70.

Emevî halifeleri Şam'da ikamet ettiklerinden Halep daima onların gözetimi altında olmuştur. Emevî dönemi valileri, devletin görevlisi olmaları sebebiyle idarî ve askerî yönden merkezî otoriteye yani halifeye bağlı durumdaydılar.

Muâviye sonrası yerine oğlu Yezîd hilafeti 60/680 yılında devralmıştır. Üç senelik halifeliğinin ardından yerine oğlu II. Muâviye halife olmuş ancak idaresi ancak üç ay sürmüş ve vefat etmiştir. Ardından 64/684 tarihinde Mervân b. Hakem'e biat edilmiştir. Ancak Mervân, halifelik biatı konusunda anlaşmazlığa düştüğü Dahhâk b. Kays[43] ile Mercirâhit'te[44] karşı karşıya gelmiştir.[45] Dahhâk'ın 64/684 ylında ölümü sonrası Şam'da Mervân'ın hâkimiyeti güçlenmiştir. Bu gelişmeleri öğrenen ve Mervân'ın aleyhine biat toplayan Kınnesrîn valisi Züfer b. Haris Külâbî oradan ayrılarak Habur ırmağı civarındaki Karkîsiyâ'ya[46] sığınmıştır. Böylelikle Mervân, Şam'da yerini sağlamlaştırmış ve görevlilerini buraya yerleştirmiştir. 65/685 yılında öldüğünde yerine oğlu Abdülmelik yönetime geçmiştir. Dımaşk'ta uzun süre boyunca kalan Abdülmelik, sonrasında Karkîsiyâ'ya doğru yönelmiş ve burayı kontrolü altına almıştır. Abdülmelik, kardeşi Muhammed'i, el-Cezîre ve İrminîye'ye[47] vali olarak atamıştır. Bu bölgelerde yapılan savaşlar sonrası bugünkü Doğu Anadolu, Gürcistan ve Ermenistan bölgeleri fethedilmiştir. Bizans İmparatoru II. Justinianos, Şam'ın sınır şehirlerinden olan Maraş'tan saldırıya geçmiş ancak Emevî ordusu bu saldırıyı önlemeyi başarabilmiştir. İki yıl sonra Velîd b. Abdülmelik, Bizanslılar ve Müslümanların çarpışma diyarı olan Sâife'yi[48] ele geçirmiş ve halife ölünceye kadar bu bölgede vali olarak kalmıştır.

Velîd b. Abdülmelik halife olduğunda yerine vali olarak Muhammed b. Mervân atanmıştır. Azledildikten sonra yerine kardeşi Mesleme b. Abdülmelik gelmiştir.

Velîd b. Abdülmelik'ın 97/715 tarihinde vefatı ile kardeşi Süleyman b. Abdülmelik halife olmuştur. Yeni halife kardeşi Mesleme b. Abdülmelik'i büyük bir

---

[43] Kays kabilesinin reisi ve Emevî kumandanıdır. Bkz. Hakkı Dursun Yıldız, "Dahhâk b. Kays", *DİA,* 8 (1993): 409-410.
[44] Merc Râhit, Şam civarında bir ovadır. Bkz. H. Lammens, "Merc Râhit", *İA*, VII (1988): 754-755.
[45] Merc Râhit Savaşı için bkz. Zişan Çavuşoğlu, "Sebepleri, Oluşumu ve Etkileri Açısından Mercirahit Savaşı (64/684)", (Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2022).
[46] Karkîsiyâ, el-Cezîre'de Fırat'ın sol sahilinde Habur yakınlarında bir şehirdir. Bkz. M. Streck, "Karkîsiyâ", *İA*, VI (1977): 344-346.
[47] İrminîye, Ermenilerin yaşadıkları bölgedir. Bkz. Mevlüt Koyuncu, "İslam Coğrafyacılarına Göre İrminiyye", *Tarihte Türkler ve Ermeniler: İlkçağ & Ortaçağ*, C. I (Ankara: TTK, 2014): 225-231.
[48] Sâife seferleri için bkz. Mustafa S. Küçükaşçı, "Anadolu'da Arap-Bizans Mücadelesi ve 'Sâife' Seferleri", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 2 (2000): 1-22.

Emevî ordusunun başına komutan atayarak Kostantiniyye'ye sefere göndermiştir. Şehri uzun süre kuşatan Emevî ordusu geri dönmek durumunda kalmıştır. Bu dönemde Halife Süleyman Halep yakınlarındaki Mercidâbık'ta[49] ikamet etmiştir. 99/717 tarihinde vefatı ile birlikte Ömer b. Abdülaziz b. Mervân'a halife olarak biat edilmiştir. Çoğunlukla Suriye'nin doğusundaki Hünâsıra'da[50] kalmıştır. Kınnesrîn'e vali olarak Hilal b. Abdü'l-A'lâ'yı atamış, Velîd b. Hişam Muaytî'yi ordu komutanı olarak tayin etmiştir. Furat b. Müslim'i haraç işleri için görevlendirmiştir. Ömer b. Abdülaziz b. Mervân, Halep'teki Maarretünnu'mân[51] topraklarında bulunan Deyr-i Sem'ân[52] denilen yerde 102/720 yılında vefat etmiştir. Sonrasında yerine Yezîd b. Abdülmelik (II. Yezîd) hilafete geçmiştir. Ardından Hişam b. Abdülmelik halife olmuştur. Hişam, Kınnesrîn ve çevresine, kardeşi Süleyman'ın dayısı olan Velîd b. Ka'kâ' b. Huleyd Absî'yi vali olarak atamıştır. Hişam'ın 125/743 yılında vefatı ile yerine Velîd b. Yezîd b. Abdülmelik (II. Velîd) halife olmuştur. Kendisi ile Kınnserin valisi Ka'kâ' arasında düşmanlık sonrası halife buraya Yezîd b. Ömer b. Hübeyre'yi vali tayin etmiştir. Yezîd b. Velîd (III. Yezîd) amcasının oğlu olan halife Velîd b. Yezîd'e karşı çıkarak onu Bahrâ[53] denilen yerde öldürmüştür. Dımaşk ve çevresine de el koymuştur. Kardeşi Mesrûr b. Velîd'i Kınnesrîn'e vali olarak atamıştır. Ancak halifeliği altı ay sürmüştür. Yerine 126/744 yılında İbrahim b. Velîd hilafete geçmiş ancak onun halifeliği de ancak iki ay sürmüştür. Kendisi halifelikten indirilmiş ve yerine Mervân b. Muhammed b. Mervân b. Hakem (II. Mervân) geçmiştir. Öncesinde güvenlik endişesi ile Şam yerine, taraftarlarının yoğun olduğu Harrân'ı[54] merkez edinerek oraya yerleşmiştir. Sonra oradan da ayrılarak Halep'e yerleşmiştir. Burada Halep valisi Mesrûr b. Velîd ile kardeşi Bişr'i tutuklatıp öldürtmüştür. Halep ve Kınnesrîn'e Abdelmelik b. Kevser Ganvî'yi vali olarak atamıştır.

---

[49] Mercidâbık, Halep'in yaklaşık 38 km kuzeyinde Antakya'dan Menbic'e giden yol üzerinde, Kuveyk ırmağı kenarındaki yerleşim bölgesidir. Bkz. Feridun Emecen, "Mercidâbık Muharebesi", *DİA,* 29 (2004): 174.

[50] Hünâsıra, günümüzde Suriye'nin kuzeyinde, Halep yakınlarında Kınnesrîn'in karşısında bulunan bir kasabadır. Bkz. Şemseddin Sâmi, *Kamûs'ül A'lâm,* C. 3, (İstanbul: Mihran Matbaası, 1891), 461.

[51] Maarretü'n-Numan, Halep'e bağlı Humus ve Hama arasında yer alan küçük bir kasabadır. Bkz. B.N. "MuarretünNuman", *Sebilürreşad: Sıratı Müstakim*, 8/185, (21 Mart 1912): 38-39.; Işın Demirkent, "Maarretünnu'mân", *DİA,* 27 (2003): 274-276.

[52] Deyr-i Sem'ân, Halep çevresinde, Dımaşk bölgesinde bir manastırdır. Yanında saraylar, evler ve Ömer b. Abdülaziz'in kabri bulunmaktadır. (ç. n.)

[53] Bahrâ, Humus'un doğusundaki Dımaşk köylerinden birisidir. Bkz. H. Lammens, "Bahrâ", *İA*, II (1979): 229-230.

[54] Harrân, günümüzde Şanlıurfa iline bağlı bir ilçe merkezidir. Bkz. Ramazan Şeşen, "Harrân", *DİA,* 16 (1997): 237-240.

Halifenin başka yerde ikamet etmesi üzerine Şam'ın önemini yitireceğini anlayan Suriyeliler halifeye karşı ayaklanmışlarsa da bu hareketliliğin önderlerinden Yezîd b. Halîd Kasrî ve Sabit b. Nuaym öldürülünce olaylar yatışmıştır. Ardından henüz halifeliğini tanımamış olan Süleyman b. Hişam b. Abdülmelik'in yönlendirdiği Iraklılara karşı bir ordu gönderilmiştir. Ancak ordunun taraf değiştirmesi ile başarısız olunmuştur. Bunun üzerine dikkatini Süleyman b. Hişâm'a yönlendiren Mervân, Kınnesrîn'de onu bozguna uğratmıştır. Tüm Suriye'de kontrol sağlansa da, 129/747 yılında Abbasî ayaklanması çıkmış ve II. Mervân Mısır'a kaçıp orada Abbâsîlere karşı savaşırken öldürülmüştür. Böylelikle Emevî hanedanlığı sona ermiştir.

2.1.1.4. Abbâsîler Dönemi

Emevî hanedanlığının sona ermesiyle birlikte Abbâsîler dönemi başlamış ve bu dönemin ilk halifesi Ebû'l-Abbas Seffah[55] olmuştur. Ebû'l-Abbas'ın amcası Abbasî komutanı Abdullah b. Ali, savaştan kaçan devrik Emevî halifesi Mervân'ı takip etmek amacıyla Menbic'e kadar gelmiştir. Burada kendisine biat edilmesi için Halep halkına çağrı yapması amacıyla Ebî Ümeyye et-Tağlibî'yi göndermiştir. Nihayetinde Abdullah b. Ali kardeşi Abdüssamet b. Ali'ye Halep ve Kınnesrîn valiliklerini vermiştir.

Emevîler ile mücadeleler devam etmiş ve Abdullah b. Ali, Dımaşk'a doğru yol almış ve burayı da Emevîlerden almıştır. Bu arada Muâviye'nin torunlarından Ebû Muhammed ile Emevîler'in Kınnesrîn Valisi Ebû'l-Verd b. Kevser'in Suriye'de başlattıkları isyan da bastırılmıştır. Böylelikle Abdullah b. Ali, Halep ve Kınnesrîn halkını güvence ve kontrol altına alarak onlardan biat almıştır. Dımaşk'a geri dönerek bir ay kadar burada kalan Abdullah b. Ali, Abbas b. Muhammed b. Abdullah b. Yezîd b. Muâviye b. Ebi Süfyan es-Süfyânî'nin kırmızı giyerek Halep'te isyan ettiği haberini almış ve bunun üzerine Humus'a hareket etmiştir. Süfyâni ile çarpışma sonrası onu yenilgiye uğratmış ve Halep'i zorla fethetmiştir.

Abdullah b. Ali, Halife Seffah'ın Rum diyarını istila etmesi için kendisine gönderdiği mektup üzerine Delûk'e[56] gidecekken Halep'teki valisi, Seffah'ın öldüğü

[55] İlk Abbasî halifesi olan Ebü'l-Abbâs'ın tam künyesi Ebü'l-Abbâs Abdullāh b. Muhammed b. Alî b. Abdillâh b. el-Abbâs b. Abdilmuttalib'dir. (ö. 136/754). Ebü'l-Abbâs ve Abbasîlerin kuruluş süreci ile ilgili olarak bkz. İlknur Apak, "Abbâsî Devleti'nin Kuruluşu ve İlk Halife Ebü'l-Abbâs Es-Seffâh Dönemi", (Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, 2019).

[56] Delûk, Günümüz Gaziantep şehrinde yer alan antik bir kenttir. (ç. n.)

bilgisini kendisine ulaştırmıştır. Yeni halife Ebû Cafer Mansûr olmuş ve kendisine biat etmesini Abdullah b. Ali'ye bildirmiştir. Bunu kabul etmeyen Abdullah b. Ali geri dönerek Harrân'a varmış ve Seffah'ın kendisini veliaht olarak belirlediğini söyleyerek kendisine biat edilmesi için bölge halkına çağrıda bulunmuştur. Abdullah b. Ali'nin Halep, Kınnesrîn, Diyâr-ı Rebîa ve Diyâr-ı Mudar[57] ve diğer Şam çevrelerindeki güçlü nüfuzundan dolayı buralarda Ebû Cafer Mansûr'a biat edilmemiştir. Bunun üzerine Halife Mansûr, davet sahibi Ebû Müslim Horasânî'yi Abdullah b. Ali ile savaşmak için görevlendirmiştir. Bu arada dönemin ünlü komutanlarından Humeyd b. Kâhtebe de askerleriyle birlikte Abdullah b. Ali'ye biat etmiş ancak kendisine kurulan komplo neticesi Ebû Müslim tarafına destek vermiştir. Karşılaşmada Ebû Müslim, Abdullah b. Ali ve kardeşi Abdüssamet yenilgiye uğratmıştır. Abdullah b. Ali, Basra valisi kardeşi Süleyman b. Ali'nin yanına kaçabilmiştir. Süleyman b. Ali, Halife Mansûr'dan Abdullah için güvence istemiş ancak Mansûr, Abdullah'ı hapsetmiş, kardeşi Abdüssamet'i ise serbest bırakmıştır. Nihayetinde Mansûr, Ebû Müslim'i Şam, Halep ve Kınnesrîn'e vali olarak atamıştır. Halife Mansûr, güçlenen Ebû Müslim'i Abdullah b. Ali'nin ordusunda bulunan envanteri ortaya çıkarmak için görevlendirrmiştir. Bunun üzerine Ebû Müslim, Mansûr'a karşı çıkmış ve sonunda da 139/757 yılında öldürülmüştür. Ebû Müslim'den sonra 137/755 yılından 152/769 yılına kadar Halep, Kınnesrîn ve Humus'a Sâlih b. Ali b. Abdullah b. Abbas'ı vali olarak atanmıştır. Sâlih b. Ali b. Abdullah b. Abbas, Halep'e yerleşmiş ve şehrin güneydoğusunda bir köy olan Neyrab[58] yakınlarındaki Halep'e bağlı Bityas denilen köyde bir saray inşa ettirmiştir. Sâlih b. Ali öldüğünde Halifenin oğlu Fadl b. Sâlih, Halep ve Kınnesrîn valisi olarak göreve getirilmiştir. Sonrasında ise yerine Mûsâ b. Süleyman Horasânî gelmiştir.

Halife Mansûr oğlu Fadl ile birlikte 139/757 yılında Sâife'yi ele geçirmiştir. Böylelikle Bizanslılara karşı Emevîler döneminde süreç içinde kesilen nüfuz alanı, Abbâsîler döneminde tekrardan sağlanmıştır.

[57] El-Cezîre bölgesi İslâm'dan önce ve İslâm tarihinin başlarında bu bölgeye yerleşen Arap kabilelerine göre "Diyârı mudar", "Diyârı rebîa" ve "Diyârı bekir" olmak üzere üç tarihî bölgeye ayrılmıştır. Diyârı mudar kısmında Urfa, Harrân, Rakka (Suriye), Samsat, Re'sül'ayn; Diyârı rebîa kısmında Musul, Nusaybin, Sincar (Irak), Dârâ, Cizre; Diyârı bekir kısmında ise Âmid (Diyarbakır), Mardin, Meyyâfârikīn, Hasankeyf gibi önemli merkezler yer alır. Bkz. Şeşen, "Cezîre", 509.

[58] Neyrab, Suriye'nin kuzeybatısındaki Serakib'in şehrinin batısında yer alan bir köydür. (ç. n.)

Mansûr döneminde Halep ve Harrân'da 141/759 yılında aşırı düşüncelere sahip Râvendiyye[59] denilen bir grup ortaya çıkmıştır. Halep tepelerinde ikamet eden bu topluluk aşırı giden hareketleri yüzünden dağıtılmıştır.

Mansûr 155/772 yılında öldüğünde yerine Mehdî hilafete geçmiştir. Onun döneminde Abdüsselam b. Haşim Hâricî liderliğinde el-Cezîre'de isyan gerçekleşmiştir.[60] Küçük çaplı bir ordu ile isyanı bastırmak isteyen Abbâsîlerin yenilgiye uğraması üzerine Halife Mehdî daha kalabalık bir ordu desteği göndererek Abdüsselam'ın 162/779 yılında Kınnesrîn'de yakalanarak öldürülmesini sağlamıştır.

Mehdî, Halep'in dışında Bityas olarak bilinen sarayda ikamet etmiştir. Halife, Kınnesrîn, Halep ve el-Cezîre'deki savaş, haraç ve sıla işleri için Ali b. Süleyman b. Ali b. Abdullah b. Abbas'ı tayin etmiştir. Ordusunu Halep'te tutan Mehdî, oğlu Hârûn'u da Rum diyarlarına karşı savaşla görevlendirmiştir. Halep'e hesap uzmanı olarak Abdülcebbar'ı gönderen Halife Mehdî, burada Mani dinine mensup zındık olarak bilinenleri öldürtmüştür. Daha sonra Halep ve Şam yönetiminin tümünü oğlu Hârûn'a vermiş yanına da yardımcı olarak kâtibi Yahyâ b. Halîd'i atamıştır.

Mehdî sonrası halife olan Hârûn Reşîd, 175/791 yılında Halep ve Kınnesrîn'e Abdülmelik b. Sâlih b. Ali b. Abdullah'ı vali olarak atamıştır. Sonrasında Abdülmelik, Menbic'te ikamet etmiş ve burada kendisine Büstanü'l-Kasr denilen bir saray inşa ettirmiştir. Abdülmelik'in azledilmesiyle yerine vali olarak 176/792 yılında Mûsâ b. İsa tayin edilmiştir.

Şam'da 176/792 yılında Nizarîler ve Yemaniler arasında mezhep fitnesinin çıkması üzerine Halife Reşîd bu sorun çözülünceye kadar tüm Şam'a Mûsâ b. Yahyâ b. Halîd'i vali olarak atamıştır. Daha sonra 178/794 yılında Cafer b. Yahyâ b. Halîd b. Bermek bu göreve getirilmiştir. Sonrasında 182/798 yılında İsmail b. Sâlih b. Ali'yi Mısır'dan azlederek önce Halep ve Kınnesrîn'e ardından da Dımaşk'a vali olarak atamıştır. Tüm bunlardan sonra Halife Reşîd, Abdülmelik b. Ali'yi ikinci defa Halep'e

[59] Râvendiyye'ye göre Hz. Peygamber'in vefatında imâmet veraset itibariyle en yakını olduğu için amcası Abbas'a, ondan da Abdullah, Ali, Muhammed, İbrâhim, Seffâh ve Ebû Ca'fer Mansûr'a intikal etmiştir. Çoğunluğu Horasanlı olan bu aşırı grubun Halife Mansûr'a ilâh olarak hitap ettiği bilinmektedir. Bu yüzden Mansûr elebaşlarını hapsedip cezalandırdığı zaman Râvendîler onun ilâhlığını reddetmiş, kendisini imâmet ve hilâfeti gasbetmekle suçlamışlardır. Düşmanlıklarını daha da ileri götürerek Mansûr'a bir suikast düzenlemişlerse de Mansûr bundan kurtulmuştur. Bkz. Mustafa Öz, "Keysâniyye", *DİA,* 15 (2022): 362-363.

[60] Bu Haricî isyanlarına dair daha geniş bilgi için bkz. İbrahim Konak, "Abbasîler Döneminde El-Cezîre Bölgesindeki Hâricî Ayaklanmaları", *İslâm Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 4, (2018): 1-38.

vali olarak atamışsa da oğlu Abdurrahman'ın, Abdülmelik'in hilafet isteğinde olduğunu söylemesiyle onu tutuklatmıştır. Yerine kardeşi Abdullah b. Sâlih'i getirmiştir. Onun da 188/803 yılında azledilmesiyle Halep ve Kınnesrîn'e oğlu Kâsım b. Hârûn'u vali atamıştır. Bundan sonra Huzeyme b. Hazim b. Huzeyme ardından da Halife Reşîd'in oğlu Kâsım b. Reşîd vali olarak görev almışlardır. Halife Reşîd'in ölümüyle birlikte yeni halife Muhammed Emîn, kardeşi olan Kâsım b. Reşîd'i Halep ve Kınnesrîn'de vali olarak görevinde devam ettirmiş, yanına da Kumame b. Ebi Zeyd'i görevlendirmiştir.

Halife olan Muhammed Emîn, amcasının 194/809 yılında Halep, Kınnesrîn, Avâsım[61] ve diğer şehirlere vali olarak tayin ettiği Kâsım b. Reşîd'i azlederek yerine Huzeyme b. Hâzim'i atamıştır. Daha sonra ise Halep, Kınnesrîn ve el-Cezîre'ye Abdülmelik b. Sâlih b. Ali'yi atamıştır. Sonrasında 197/812 yılında Halep ve Kınnesrîn'e Huzeyme b. Huzeyme vali olarak atanmıştır.

Muhammed Emîn'in öldürülmesiyle yeni halife olan Me'mûn, Halep ve Şam'ın tümüne vali olarak Tâhir b. Hüseyin'i[62] atamıştır. Atandıktan sonra yeni halifeye biat etmeyen Nasr b. Şebes[63] ile savaşmasını emretmiş ancak Tâhir bunda başarılı olamamıştır. Me'mûn'un Mısır ve İfrîkıye[64] şehirlerini almasıyla birlikte 206/821 yılında Tâhir'i Horasân'a, oğlu Abdullah'ı da Mısır ve Şam'a vali olarak tayin etmiştir. Halife, Nasr b. Şebes ile mücadeleyi ise Abdullah'ın üstlenmesini istemiştir. Tâhir 'in 207/822 yılında Horasân'da vefat etmesiyle onun valiliğini Şam şehrini de ekleyerek oğlu Abdullah'a devretmiştir. Abdullah b. Tâhir, Şam'ın tümüne sahip olmuş, Maarretünnu'mân surunu yıkmıştır. Abdullah b. Tâhir Keysun'a[65] gelerek Nasr b.

---

[61] Avâsım, İslâm devletleriyle Bizans İmparatorluğu arasındaki müstahkem sınır bölgelerine verilen isimdir. Bkz. Hakkı Dursun Yıldız, "Avâsım", *DİA,* 4 (1991): 111-112.

[62] Tam künyesi Ebü't-Tayyib (Ebû Talha) Tâhir b. el-Hüseyn b. Mus'ab b. Rüzeyk el-Huzâî (ö. 207/822) olup Abbasîler içinde kurulan ilk hanedan olan Tâhirîler'in kurucusu ve ilk hükümdarıdır. Geniş bilgi için bkz. Hasan Kurt, *Türk İslâm Dönemine Geçişte Tahiroğulları*, (Ankara: Araştırma Yayınları, 2002).

[63] İslâmiyet'in Arap Yarımadası'nın dışına yayılmasından sonra el-Cezîre ve Şam arasına, Fırat kıyılarına doğru göç eden Ukaylîler, Musul ve Hâbûr'un yukarı yerleşmiştir. Emevîler zamanında onlar ile ittifak kurmuş, Abbasî ihtilalinin başlamasından sonra da Emevîlerin yanında yer almaya devam etmişler ve Abbasîlere karşı ayaklanmışlardır. Bu ayaklanmanın öncülüğünü Nasr b. Şebes yapmıştır. Bkz. Ömer Tokuş, "X. ve XI. Asırda Musul, Halep ve Bunlara Mücâvir Yerlerde Ukaylî Hâkimiyeti", *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6/12, (2016): 251.

[64] İfrîkıyye, Arapların Mağrib'in doğusuna, bugünkü Tunus ve civarına verdikleri isimdir. Bkz. Nadir Özkuyumcu, "İfrîkıyye", *DİA,* 21 (2000): 515-516.

[65] Keysun (Keysûm), Sümeysât amâlinden bir köydür. Çarşısı ve çok sayıda dükkânları vardır. Yakınındaki tepede büyük bir kale bulunmaktadır. Günümüzde Adıyaman ilindeki Çakırhüyük köyünün yakınlarıdır. Bkz. H. İbrahim Kök, "XIII. ve XIV. Yüzyıla Ait Bir Coğrafya Sözlüğü: Merâsidü'l-Ittılâ' ve Anadolu'ya Dair Kayıtları", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4/1 (2015): 157.

Şebes'i çevrelemiş ve Keysun'u terketmesine izin vermiştir. Daha sonra Me'mûn, Abdullah b. Tâhir'i Şam'dan azledip Horasân'a göndermiş yerine de oğlu Abbas b. Me'mûn'u Halep, Kınnesrîn, Avâsım ve Sugûr'a[66] vali olarak tayin etmiştir. 214/829 yılında ise İbn Abbas'ın yerine İshak b. İbrahim b. Mûsâb b. Züreyk getirilmişse de aynı yıl içerisinde tekrar görevine dönmüştür.

Me'mûn, Halep ve Kınnesrîn'e Abbas ile birlikte Varaka et-Tarif'i'yi de vali olarak atamış ancak burada baş gösteren fitne olaylarında Varaka'nın parmağının olduğunu öğrenmesiyle 215/830 tarihinde Halep'e gelmiştir. Oğlu Abbas'ın yerine İsa b. Ali b. Sâlih Hâşimî'yi atamış, Halep kadılığına ise Kilâboğullarının mevlâsı Ubeyd b. Cennad b. A'yen'i getirmiştir.

Me'mûn'un ölümüyle ordu, halife olarak Abbas b. Me'mûn'u istese de o, Ebû İshak Mu'tasım'a biat ederek yeni halife olarak kabul etmiştir. Mu'tasım, Abbas ile birlikte hareket etmesine rağmen bazı ordu mensuplarının, kendisi istemese de Abbas'ın hilafeti konusunda ısrarcı olmaları, Mu'tasım'ın Abbas'ı ve ona yardımda bulunanları tutuklatmasına neden olmuştur. Mu'tasım, Halep ve Kınnesrîn'de Ubeydullah b. Abdülaziz b. Fazl b. Sâlih b. Ali Hâşimî'yi vali olarak atamış sonrasında ise Şam'ın tümüne, el-Cezîre'ye ve Mısır'a Eşnas et-Türkî'yi[67] vali olarak görevlendirmiştir.

Mu'tasım sonrası halife olan Vâsık, Halep ve Kınnesrîn'e Ubeydullah b. Abdülaziz b. Fazl b. Sâlih Hâşimî'yi tekrar atamıştır. Ondan sonra Muhammed b. Sâlih b. Abdullah b. Sâlih bu göreve atanmıştır. Halep kadısı da Me'mûn döneminde de görev yapan Ubeyd b. Cennâd el-Halebî olmuştur.

Vâsık'tan halifeliği alan Mütevekkil, hilafetinin ilk günlerinde Halep, Kınnesrîn ve Avâsım'a kendisinin yakın komutanlarından Şarbâmiyan'ı atamıştır. Şarbâmiyan ise Cündü Kınnesrîn ve Avâsım'a, Ali b. İsmail b. Sâlih b. Ali'yi sonrasında ise İsa b. Ubeydullah b. Fazl b. Sâlih b. Ali el-Hâşimî'yi atamıştır. Daha sonra halife Mütevekkil, Cündü Kınnesrîn ve Avâsım valiliğine önce Tâhir b. Muhammed b. İsmail b. Sâlih'i, sonrasında oğlu Muhammed Muntasır'ı getirtmiştir.

---

[66] Sugûr, İslâm devletlerinin gayri müslim devletlerle sınır teşkil eden müstahkem şehir ve kalelerin bulunduğu uç bölgelerine verilen isimdir. Bkz. Casim Avcı, "Sugûr", *DİA,* 37 (2009): 473-474.

[67] Eşnas et-Türkî, Abbasîlerin en önemli ve nüfuzlu Türk komutanlarından biridir. Geniş bilgi için bkz. Fatih Güzel, "Abbâsî Dönemi Önemli Türk Komutanlarından Eşnâs Et-Türkî", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11/60, (2018): 1295-1301.

Mütevekkil, Muntasır'la birlikte onun yanında yer alan Vasîf, Boğa gibi Türk komutanlarını öldürmeyi planlamışken, Muntasır da bu komutanlarla halifeyi öldürmeyi planlamıştır. Muntasır'ın Cündü Kınnesrîn'deki temsilcisi Boğa es-Sağîr (Büyük Boğa), Mütevekkil"in öldürülme sürecinde önemli bir görev üstlenmiştir.[68] Mütevekkil'in öldürülmesi sonrası oğlu Muntasır halife olmuş ve onun döneminde 242/857 yılında Şam ve çevresinde hissedilen bir deprem olmuştur. Muntasır'dan sonra Müstaîn'in hilafeti döneminde 250/864 yılında Kınnesrîn, Halep ve Humus'a Büyük Boğa'nın oğlu Mûsâ b. Boğa atanmıştır. Daha sonra Halep ve Avâsım'a Ebû Temmâm Meymûn b. Süleyman b. Abdülmelik b. Sâlih atanmıştır. Bu dönemde çıkan isyanlarda Ahmed Müvellid komutasındakiler Mu'tez'e biat edilmesi istenmişse de Halep halkı Müstaîn'e bağlı kaldığını belirtmiştir.

Müstaîn'in halifeliği sona erdikten sonra halife Mu'tez, 252/872 yılında Ahmed Müvellid'i Cündü Kınnesrîn ve Halep'e atamıştır. Sâlih b. Ubeydullah b. Abdülaziz b. Fazl b. Sâlih ile beraber ikinci kez Ebû Meymûn b. Süleyman b. Abdülmelik b. Sâlih, Halep ve Kınnesrîn'de valilik görevine getirilmişlerdir. Daha sonra bu göreve Türk komutanlarından olan Ebû's-Sâc Deyudâz[69] getirilmiştir.

Mu'tez'in ölümü sonrası Mu'temid hilafetete gelmiştir. Bu dönemde Mısır bölgesinde oldukça güçlenen Türk asıllı Ahmed b. Tolun[70], Antakya, Tarsus'un yanı sıra başka şehirlere vali olarak atanmıştır. Mu'temid, "Muvaffak" lakaplı kardeşi Ebû Ahmed'i, 258/872 yılında Halep, Kınnesrîn ve Avâsım'a vali olarak atamıştır. Şam'a ise oğlu Cafer'i atamış ve çocuk yaşta onu veliahtı kılmıştır. Kendisinden sonra hilafetin, kardeşi Ebû Ahmed'e verilmesini vasiyet etmiştir. Yanına Sima't-Tavil'i atayan Ebû Ahmed Muvaffak, Halep'in açıklarında içinde Bustânü'd-Dâr adıyla anılan ve güzel bir bahçesi olan bir saray inşa ettirmiştir. Bâb-ı Antakya'da yer alan bu saraydan dolayı bu mahalleye Dareyn (iki saray) denmiştir. Sima't-Tavil, Fuveyk nehri ve evinin yakınında bulunan köprüyü restore ettirerek üzerine Halep'te bulunan bazı Hâşimî saraylarından aldığı kapıyı bindirmiş ve buraya Kasru'l-Benat (Kızlar Sarayı) denilmiştir.

---

[68] Abdullah Mesut Ağır-Mehmet Emîn Şen, "Abbâsî Dönemi Önemli Türk Komutanlarından Boğa Es-Sağîr", *Turkish Studies*, 7/3, (2012): 16.

[69] Tam künyesi Ebü's-Sâc Dîvdâd b. Yûsuf Dîvdest (ö. 266/879) ile ve hanedanı ilgili geniş bilgi için bkz. Hakkı Dursun Yıldız, *Azerbaycan'da Hüküm Sürmüş Bir Türk Hanedanı: Sâc Oğulları*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1976).

[70] Tolunoğulları hanedanının kurucusu Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Tolun (ö. 270/884) için bkz. Hakkı Dursun Yıldız, "Ahmed b. Tolun", *DİA,* 2 (1989): 141-143.

Ahmed b. Tolun, Ebû Ahmed Muvaffak'a karşı isyan ederek Şam'a gitmiştir. Antakya'ya sığınan Sima't-Tavil'i öldüren Ahmed b. Tolun, Halep ve Şam'ın tümüne sahip olmuştur. Kendi döneminde Halep kadısı, Ubeydullah b. Muhammed b. Abdülaziz b. Abdullah Ebû Bekir Kadı el-Umrî olmuştur. Ahmed b. Tolun Mısır'a dönerek 266/878 yılında Halep'te vekil olarak kölesi Lü'lü'yü bırakmıştır. Sonrasında 268/880 yılında Abdülmelik b. Sâlih'in çocuklarından biri olan Bekkar Sâlihi, Halep çevresinde ayaklanarak Ebû Ahmed Muvaffak'ın vali olması için çağrıda bulunmuşsa da başarısız olmuştur. Daha sonra 269/881 yılında Lü'lü, Ahmed b. Tolun'a baş kaldırmıştır. Ancak Mısır'dan 100 bin kişilik bir ordusu ile gelen Ahmed b. Tolun, Lü'lü'yü bozguna uğratmıştır. Ahmed b. Tolun 270/882 yılında vefat etmeden önce Halep'e Abdullah b. Feth'i atamıştır. Yerine gelen oğlu Ebû'l-Ceyş Humâreveyh b. Ahmed b. Tolun ise 271/883 yılında Halep'e Ebû Mûsâ Muhammed b. Abbas b. Said el-Kilâbî'yi vali atamıştır. Ebû'l-Ceyş Mısır'dan Halep'e inerek Ebû Ahmed b. Mütevekkil'e Halep, Mısır ve elindeki diğer şehirleri yönetmesini ve minberlerde isminin okunmasını emretmiş ancak bu karşılık görmemiştir.

Muvaffak, Halep'te komutan olarak Ahmed b. Zû Ğıbeş'i atamasının yanında Muhammed b. Ebûs-Sâc'ı[71] da Halep'e ve ona bağlı olan yerlere atamıştır. Muvaffak, veliahdı olan oğlu Ebû'l-Abbas Ahmed b. Talha'yı 271/883 yılında Halep'e göndermiştir.

Bu sırada Halep valisi olan ve "Afşin" olarak bilinen Muhammed b. Deyudaz b. Ebûs-Sâc Kınnesrîn'e doğru yol almıştır. Abbasî ordusu ile Ebû'l-Ceyş Humâraveyh'in karşı karşıya geldiği 273/885 yılında yaşanan Tavvâhîn Savaşı sonrasında Tolunoğulları galip gelmiştir. Tavvâhîn Savaşı öncesi Afşin Halep'e gelerek burayı istila etmişti. Savaş sonrası Humâraveyh, Halep'e yerleşmiş ve Afşin onunla sulh yapıp onun taraftarı olmuştur. Humâraveyh'in, Ebû Ahmed Muvaffak ile antlaşma isteği kabul görmüş ve onu Mısır, Ecnad-ı Şam, Kınnesrîn, Halep, Avâsım ve Suğûr'a atamıştır.

Sonrasında Ebû'l-Ceyş'in 275/888 yılında Mısır'a geri dönmesiyle Muhammed b. Deyudaz eskiden sahip olduğu yerlerde karışıklık çıkarmaya başlamıştır. İbn Tolun peşinden giderek Fırat'a kadar kendisini takip etmişse de İbn Ebûs-Sâc kaçarak Ebû

[71] Muhammed b. Ebûs-Sâc, Sâcoğulları hânedanının kurucusu ve ilk hükümdarı (889-901) olup, tam künyesi Ebü'l-Müsâfir (Ebû Ubeydillâh) el-Afşîn Muhammed b. Ebi's-Sâc Ya'kūb Dîvdâd b. Yûsuf Dîvdest'dir. (ö. 288/901) Bkz. Faruk Sümer, "Muhammed b. Ebûs-Sâc", *DİA,* 30 (2020): 521-523.

Ahmed Muvaffak'a sığınmıştır. Bu arada Ebû'l-Ceyş, Halep'e babasının kölesi olan İhşîd Ebi Berk Muhammed b. Tuğc'un babası Tuğc b. Cuff'u atamıştır. Halep Kadısı ise Ahmed b. Tolun Hafs b. Ömer olmuştur.

Ebû'l-Ceyş Mısır'a geri dönmesi sonrası 279/892 yılında Mu'temid'in ölümü üzerine halifeliği Ebû Abbas Ahmed b. Alellah Mu'temit almıştır. Ebû'l-Ceyş b. Tolun ona biat ederek bulunduğu şehirde onun adıyla hutbe okutmuştur.

Humâraveyh'in 280/893 yılında Dımaşk'ta öldürülmesiyle yerine oğlu Ceyş b. Humâraveyh gelmiştir. Ceyş b. Humâraveyh, komutanları azledip yerine kardeşi Hârûn b. Humâraveyh'i getirmiş, Tuğc b. Cuff ise Halep'te yerinde kalmıştır. Hârûn b. Humâraveyh, Mu'temit'le anlaşamayınca Avâsım ve Kınnesrîn yönetiminden kendisini almış, yerine Mısır ve Şam'ın geri kalanının yönetimini vermiştir. Halep ve Kınnesrîn'e ise Ebû Zûr Muhammed b. Osman Dımaşkî'yi atamıştır. Mu'temit ise Halep ve Kınnesrîn yönetimine oğlu Ebû Muhammed Ali b. Ahmed'i atamıştır.

Mu'temit'ın 289/901 yılında ölmesiyle hilafete oğlu "Müktefî" lakaplı Ebû Ahmed geçmiştir. Müktefî, Halep'e Ahmed b. Sehl Nevşacânî'yi atasa da bir yıl sonra onu azlederek yerine Ebû'l-Ağar Halife b. Mübarek es-Silmî'yi atamış ve onu Humus, Hama, Maarretünnu'mân ve Selmiyye şehirlerini alarak bölgede kaos çıkaran Kurmutî Sahibü'l-Hâl[72] ile savaşmaya göndermiştir. Kurmutî ile Halep'te karşılaşan Ebû'l-Ağar mağlup olmuş ve 1000 adamıyla Halep'te bir köye sığınmıştır. Kurmutîler, Halep'i muhasara altına almışlarsa da Halep halkı Kurmutîlerle mücadele için Halep şehrinden çıkmış ve Ebû'l-Ağar'ın desteği ile Kurmutîleri püskürtmeyi başarmıştır.

Halife Müktefî, Seyfüddevle'nin amcası Hüseyin b. Hamdân b. Hamdûn'u[73] Halep'e atamıştır. Araplardan olan Kelb, Yemen, Esed ve diğer kabileler 294/906 yılında Halep çevresinde toplanarak isyan etmişler ve galip gelerek onu Halep kapısına kadar sürmüşlerdir. Kurmutîlerle yapılan mücadeleden Abbâsîler galip çıkınca Halep'ten azledilerek yerine Nevşerî'nin hizmetçisi İsa atanmıştır. Bu arada 291/903 yılında Müktefî, Rakka'ya[74] ulaşarak Muhammed b. Süleyman komutasında

[72] Sahibü'l-Hâl, aşırı Şiî İsmâiliyye mezhebine mensup bir zümre olan ve Karmatîler olarak bilinen hareketin o bölgedeki lideridir. Bkz. Sabri Hizmetli, "Karmatîler", *DİA,* 24 (1989): 510-514.

[73] Hüseyin b. Hamdân b. Hamdûn, Abbâsîler'in Hamdânîler'e mensup vali ve kumandanlarındandır ve tam künyesi Ebû Abdillâh (Ebû Alî) Hüseyn b. Hamdân b. Hamdûn b. el-Hâris el-Adevî et-Tağlibî'dir. (ö. 306/918) Bkz. Nasuhi Ünal Karaslan, "Hüseyin B. Hamdân B. Hamdûn", *DİA,* 18 (1998): 548-549.

[74] Rakka, Kuzey Suriye'de Fırat nehri üzerinde yer alan şehirdir. Bkz. Gülay Öğün Bezer, "Rakka", *DİA,* 36 (2007): 432-433.

Tolunoğulları ve Kurmutîlerle savaşmak üzere Halep ve Şam'a güçlü bir ordu göndermiştir. Muhammed b. Süleyman Halep'e girmiş ve vali İsa'yı Mısır'a göndermiştir. İsa bu emir üzerine Halep'te yerine oğlunu bırakarak Muhammed b. Süleyman'la Hârûn b. Humâraveyh'in öldürüldüğü zaman Mısır'ı Tolunoğullarından almıştır. Daha sonra Tuğc b. Cuff Tolunî'yi Mısır'dan çıkarmış ve Halep'e vali olarak atamıştır. Sonrasında Müktefî, Halep'e Ebû'l-Hasan Zeka b. Abdullah A'var'ı atamıştır.

Müktefî'nin 295/907 yılında vefat etmesiyle yerine kardeşi Ebû'l-Fazl Muktedir geçmiştir. Bu arada Adnânîler'e mensup bir Arap kabilesi olan Temîmoğulları Halep şehrinde ayaklanmışlardır. Bu durum üzerine Muktedir, Hüseyin b. Hamdân'ı Halep'e yönlendirmiştir. Halep'e 302/914 yılında Emîr Ebû'l-Abbas Ahmed b. Keyğalağ atanmıştır. Bu sırada Halep kadısı Muhammed b. Muhammed Ceduî olmuştur. Daha sonra 297/909 yılında Muhammed b. Ebi Mûsâ İsa Darir el-Fakîh, Halep ve Kınnesrîn kadılığına atanmıştır. Sonra yerine Ebû Hufeys Ömer b. Hasan b. Nasr Halebî el-Kâdî getirilmiştir. Onun yerine ise 302/914 yılında Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Harb gelmiştir. 306/918 yılına gelindiğinde Halep ve Humus kadılığına İbrahim b. Cafer Ebû İshak Fakih atanmıştır.

Daha sonra Türk asıllı Abbasî komutanlarından Mu'nis Muzaffer[75] Halep'e Ebû Kabus Mahmûd b. Habek Horasânî'yi atamıştır. Şam'da ikamet eden Mu'nis Muzaffer, Kurmutî ile savaşmak için Bağdat'a çağrılmış ve 312/924 yılında Halep'e Vasîf Büktümrî el-Hâdim'i atamıştır. Mu'temit 316/928 yılında onu azlederek öncesinde Dımaşk'ın emîri olan hizmetçisi Hilal b. Bedr Ebû'l-Feth'i atamıştır. Onun yerine ise 317/929 yılında Kutrabbul ve Samira atanmışlardır. Kısa süre sonra Vâsıf Büktümrî ikinci defa valilik görevini devralmıştır. 318/930 yılına gelindiğinde Emîr Ahmed b. Keyğalağ ikinci kez vali olarak atanmıştır. Daha sonra Mu'nis Muzaffer 319/931 yılında hizmetçisi Tureyf b. Abdullah es-Sebkerî Hâdim'i atamıştır.

320/932 yılında hilafete gelen Kâhir-Billah[76], Mu'nis Muzaffer'i tutuklatmış, Halep ve Dımaşk'a Buşra Hâdim'i atamıştır. Humus'a giden Kâhir-Billah, İhşîdîlerin[77]

[75] Mu'nis Muzaffer'le ilgili geniş bilgi için bkz. Saim Yılmaz, "Abbâsîler Dönemi Türk Komutanlarından Mûnis el-Muzaffer'in (ö. 321/933) Hayatı ve Askerî Görevleri", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7 /1 (2007): 123- 156.

[76] Kahir-Billah, Abbasîlerin çöküş dönemi halifelerindendir. Mesaisini daha çok kendisini iktidara taşıyan Mu'nis Muzaffer ve adamlarını bertaraf etmekle geçirmek durumunda kalmıştır. Büveyhîler bu dönemde ortaya çıkmış, İhşîdîler hâkimiyetinin temelleri yine bu dönemde atılmıştır. Bkz. Saim Yılmaz,

kurucusu Muhammed b. Tuğc[78] tarafından esir alınmış ve sonunda boğularak öldürülmüştür. Halep'e gelen Ebû'l-Abbas b. Keygalağ, Muhammed b. Tuğc ile anlaşarak onunla birlikte hareket etmeyi kabul etmiştir.

Kâhir-Billah sonrası hilafete Râzî-Billah gelmiştir. Râzî, halife hacipliği görevinden azlettiği Bedr el-Harşenî'nin kendisine karşı çıkmasından çekindiği için onu Halep ve ona bağlı olan yerlere atamıştır. Bu yerler 324/936 yılında Tureyf es-Sebkerî'nin yönetimindeydi. Tureyf ile Halep'te karşı karşıya gelen Harşenî, galip gelerek Halep'i teslim almıştır. Ancak Hadrâ'ya dönmesi gerektiğinden tekrar üçüncü defa Tureyf, Halep görevine atanmıştır. Bu dönemde Halep'in kadısı ise İmam'ın kardeşi Ubeydullah b. Abdurrahman'dır. Bundan sonra Ebû'l-Abbas Ahmed b. Said b. Abbas el-Kilâbî Halep'e atanmıştır. Daha sonra halife Râzî, 328/940 yılında Ebû Bekir Muhammed b. Raik'e görev vererek Halep'e atamıştır. Aynı yılda Halep'e gelen Ebû Bekir b. Raik oradan İhşîd Muhammed b. Tuğc b. Cuff Ferganî ile savaşmaya gitmiş ve yerine vekil olarak Muhammed b. Yezdâz'ı bırakmıştır. Yapılan savaş sonrası İhşîdîlerin yenilmesiyle Remle[79] ve Mısır hariç Dımaşk teslim alınmıştır.

Halife olan Müttakî döneminde İhşîdîlerden Kâfur Hâdim, Halep'e gelerek burada vali Muhammed b. Yezdâz ile karşılaşmış ve onu mağlup ederek esir almıştır. Sonrasında Halep'e Müsavir b. Muhammed Rûmî'yi atayan Kâfur, Mısır'a geri dönmüştür. Bu dönemlerde Halep kadısı ise Ebû Tâhir Muhammed b. Muhammed b. Süfyân Debbas olmuştur.

330/942 yılında Berîdîler[80] bir ayaklanma sonrası Emîrü'l-Ümerâ İbn Râiḳ'le birlikte Musul'a giden Halife Müttakî, Hamdânîler'in kurucularından olan Ebû Muhammed Hasan b. Abdullah b. Hamdân Ebû Bekir b. Raik'den yardım talebinde bulunmuştur. Bu sırada İbn Râiḳ'i bir suikast ile ortadan kaldıran Ebû Muhammed Hasan b. Abdullah b. Hamdân Ebû Bekir b. Raik'e Halife Müttakî-Lillâh tarafından "Nâsırüddevle" lakabı verilerek Emîrü'l-Ümerâ tayin edilmiştir. Sonrasında Nâsırüddevle Ali b. Halef'i Diyâr-ı Mudar ve Halep'e atamış ve Ye'nes Mu'nisî'ye de

---

"Abbasîlerin Siyasi Çöküş Dönemi Halifelerinden Kahir-Billah (320-322/932-934)", *İstem*, 6/12 (2008): 71-103.

[77] İhşîdîler ile ilgili olarak bkz. Nadir Özkuyumcu, "İhşîdîler", *Türkler Ansiklopedisi*, C. 5 (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 66-93.

[78] Mısır'da kurulan ikinci Türk devleti olan İhşîdîlerin kurucusu ve ilk hükümdarı olan Muhammed b. Tuğc'ın tam künyesi Ebû Bekr el-İhşîd Muhammed b. Tuğc b. Cuf b. Yeltegin b. Fûrân b. Fûrî el-Fergānî et-Türkî'dir. (ö. 334/946) Bkz. Asri Çubukçu, "Muhammed b. Tuğc", *DİA,* 30 (2020): 581-582.

[79] Remle, Filistin'de yer alan şehirdir. Bkz. Sâmî Sakkâr, "Remle", *DİA,* 34 (2007): 560-561.

[80] Bu ayaklanma için bkz. Abdülkerim Özaydın, "Berîdîler", *DİA,* 5 (1992): 501-502.

ona yardım etmesi için mektup yazmıştır. Halife Müttakî'nin Şam'dan ayrılırken vali tayin ettiği Ahmed b. Mükatil ile yeni atanan Ali b. Halef ve Ye'nes Mu'nisî'nin mücadeleleri sonucu 330/942 yılında Nâsırüddevle'nin görevlendirdiği bu ikili Halep'e hâkim olmuşlardır. Halife Müttakî-Lillâh, Hamdânîler ve Türk kumandanlarının desteğiyle Bağdat'a girmiş ve Nâsırüddevle de fiilen Emîrü'l-Ümerâlık görevine başlamıştır. Ancak kısa bir süre sonra yeniden Bağdat'a yürüyen Ebü'l-Hüseyin Berîdî'yi yenen Ebü'l-Hasan Ali b. Hamdân'a Halife Müttakî tarafından "Seyfüddevle" ünvanı verilmiştir.

Nâsirüddevle, İbn Raik'in dostu Ebû Bekr Muhammed b. Ali b. Mukâtil'i 332/943 yılında Halep, Diyâr-ı Mudar ve Avâsım'a vali olarak atamıştır. Sonrasında bu yerlere Emîr Ebû Firas'ın[81] kardeşi Ebû Abdullah Hüseyin b. Said b. Hamdân atanmıştır. 332/943 yılında İhşîdîler Halep'e yaklaştığında güçsüz olan vali Hüseyin b. Hamdân savaşmayarak Rakka'ya gitmiştir.

Müttakî-Lillâh sonrası halife olan Müstekfî, Şam ve Mısır'la ilgili olarak İhşîdîler ile anlaşmıştır. Buna göre, yönetim oğlu Ebû'l-Kâsım Enûcur'da ve kendisinde 30 yıl boyunca kalacaktır.

2.1.1.5. Hamdânîler Dönemi

Abbâsîlerin merkezi güçlerinin zayıflamasıyla birlikte bağlı emîrlerin kendi yakınları arasında yönetimi paylaşmaları sonucu ortaya çıkan, Kuzey Suriye ve Musul çevresinde kurulan hanedanlardan biri de Hamdânîler olmuştur.[82]

İhşîd'in Mısır'a dönerken Ebû'l-Feth Osman b. Said b. Abbas b. Velîd el-Kilâbî'yi Halep'e ve kardeşini de Antakya'ya atamıştır. Bunun üzerine Ebû'l-Feth'in kardeşleri onun aleyhine Seyfüddevle b. Hamdân'a Halep'i teslim etmek için mektup yazmışlardır. Bu kargaşa içinde Seyfüddevle'nin 333/944 yılında Halep'e doğru hareket etmesi üzerine Ebû'l-Feth Osman b. Said kardeşleri ile birlikte hareket etmek zorunda kalmış ve böylelikle valilik görevine devam edebilmiştir. Seyfüddevle,

[81] Ebû Firas, Hamdânî hânedanına mensup Arap şairi ve kumandanıdır. Bkz. Mustafa Kılıçlı, "Ebû Firâs El-Hamdânî", *DİA,* 10 (1994): 125-126.
[82] Hamdânîler ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Ali b. Zafer el-Ezdi, *Hamdânîler: Diyar-ı Bekir, Halep ve Musul'da Hüküm Sürmüş Bir İslâm Emirliği*, (İstanbul: Ravza Yayınları, 2016).

mevcut Halep kadısı Ahmed b. Muhammed b. Masil'i azlederek yerine Husayn Ali b. Abdülmekik b. Bedr b. Heysem er-Rakkî'yi atamıştır.

Sonrasında İhşîd'in Halep'e asker yollaması üzerine Seyfüddevle Resten[83] denilen yerde onlarla karşılaşmış ve İhşîdîleri mağlup etmiştir. Bu durum üzerine İhşîd kendisiyle barış yapmak istese de bu gerçekleşmemiştir. Seyfüddevle ile İhşîd savaşmak için karşı karşıya gelmişler ancak bu sefer başarılı olamamıştır. Halep'e giren İhşîdîler çoğunluğunun Seyfüddevle taraftarı olduğu şehirde büyük tahribatlar yapmışlardır. Nihayetinde İhşîd'in Dımaşk'a geri dönüşü sonrası anlaşma yapılmış ve Halep, Humus ve Antakya İhşîdîlere bırakılmıştır.

İhşîd'in 334/945 yılında ölümüyle oğlu Ebû'l-Kâsım Enûcûr yönetime gelmiştir. İhşîdîlerin ordularından bir kısmının Dımaşk'tan Mısır'a hareket etmesini fırsat bilen Seyfüddevle, Dımaşk'ı ele geçirmiştir. Bunun üzerine Mercü Azrâ[84] denilen yerde İhşîdîler ile tekrar karşılaşan Seyfüddevle mağlup olmuştur. Sonrasında İhşîdîler 334/945 yılında Halep'e hâkim olmuşsa da Seyfüddevle şehri tekrar onlardan geri almayı başarmıştır. Daha sonra Seyfüddevle ile İhşîdîler arasında anlaşma tekrar sağlanmıştır. Seyfüddevle evini Halebe denilen yerde imar etmiştir. Amcasının oğlu Ebû Firas'ı Menbic ve etrafındaki kalelere atamış ve böylece Seyfüddevle'nin Halep'teki hâkimiyeti 336/947 yılından sonra düzene kavuşmuştur.

Bizanslılarla savaşmak üzere Meyyâfârikîn'e[85] doğru hareket eden Seyfüddevle, Halep'te yerine kardeşinin oğlu Muhammed b. Nâsirüddevle'yi bırakmıştır. Ancak bu yöne doğru hareket eden Bizans ordularının bir kısmı Muhammed'in karşısına çıkarak galip gelmiştir. Sonrasında ise Seyfüddevle Bizanslıları bölgede birçok kez alt etmeyi başarabilmiştir. Ancak Bizanslılar ile yapılan mücadeleler devam etmiştir. Bu mücadelelerden biri olan Mağaratü'l-Kühl Savaşı'nda Seyfüddevle yenilgiye uğramıştır. Savaş sonrasında alınan birçok esirin arasında Halep kadısı Ebû Husayn Rakkî de yer almış ve sonrasında öldürülmüştür. Seyfüddevle, Ebû Husayn'ın öldürülmesinden sonra Ahmed b. Muhammed b. Mâil'i Halep kadılığına atamıştır.

---

[83] Resten, Humus ile Hama arasında ve Asi nehri kenarındaki bir kasabadır. Bkz. Sâmi, *Kamûs'ül A'lâm*, C. 3, 677.

[84] Mercü Azrâ, günümüzde Şam'ın kuzeydoğusunda Reyhanlı yakınlarında yer alır. (ç. n.)

[85] Meyyâfârikîn, Diyarbakır iline bağlı Silvan ilçe merkezinin eski adıdır. Bkz. Ahmet Savran, "Meyyâfârikîn", *DİA,* 29 (2004): 511-512.

Bizanslılar 350/961 yılında Seyfüddevle'nin içinde bulunduğu bir zamanda Halep şehrine gelmişlerdir. Seyfüddevle, askeri bakımdan yetersiz yakalanan Halep halkından askeri yardımla birlikte dönene kadar Bizanslılara karşı direnmelerini istemiştir. Ancak Halep halkı Bizanslılara direnememiştir. Bunun üzerine Seyfüddevle Halep'ten uzaklaşarak Kınnesrîn'e yönelmiştir. Bizanslılar Halep'teki Camii Mescidini, birçok çarşıyı, Seyfüddevle'ye ait evi ve şehrin birçok evini tahrip etmiş ancak Halep'in geneline, köylerine fazla zarar vermeden Kostantiniyye'ye dönmüşlerdir.

Bizanslıların ayrılmasıyla 351/962 yılında Seyfüddevle tekrar Halep'e dönmüş ve tahrip edilen yerleri inşa ederek 354/965 yılına kadar burada kalmıştır. Sonrasında esir olan asilzadelerin fidyesini almak için Diyarbakır'a doğru yola çıkmıştır. Ancak hastalanmasıyla Halep'e geri dönmek zorunda kalan Seyfüddevle, 356/967 yılında burada vefat etmiş ve cenazesi de Meyyâfârikîn'e defnedilmiştir. O dönemlerde Halep kadısı Ahmed b. Muhammed b. Mâil'den sonra gelen Ebû Cafer Ahmed b. İshak b. Muhammed b. Yezîd el-Hanefî olmuştur.

Seyfüddevle'nin ardından oğlu Sa'düddevle Ebû'l-Meâlî Şerif b. Ali b. Abdullah b. Hamdân başa geçmiştir. Yardımcı olarak ise babasının hizmetçisi Kargûye (Kargaveyh) Hâcib olmuştur. Bu arada Bizanslılar Suriye'ye doğru ilerleyerek Maarretü Mısrîn ve Maarretünnu'mân'ı yakıp yıkarak ele geçirmişlerdir. Hama, Humus gibi şehirleri de tahrip ederek ilerleyen Bizans ordusu Antakya'ya ulaşmıştır. Bizanslıların burayı da işgal ederek sonrasında Halep'e yöneleceğini düşünen Hâcib Kargûye, Sa'düddevle'ye bu bahaneyle Halep'ten çıkmasını ve muhasara altında kalmamasını tavsiye etmiştir. 358/968 yılında Sa'düddevle'nin şehirden ayrılmasıyla Halep halkıyla ittifak kuran Kargûye, şehri tahkim etmeye çalışmıştır. Hizmetçisi olan Bekcûr'u ise emîr atayarak yönetime dahil etmiştir. Ancak Sa'düddevle topladığı kuvvetlerle Halep'i kuşatmayı başarmıştır. Bunun üzerine Kargûye, bölgede bulunan Bizanslılardan yardım istemiş ve Antakya'yı alan ordunun bir kısmı Halep'e yönelince şehri kuşatan Sa'düddevle, Halep'ten Hünâsıra'ya oradan da Maarretünnu'mân'a yönelmiştir. Bu boşluktan faydalanmak isteyen Bizanslılar şehri kuşatarak almak istemişler ancak Kargûye cizye vermek şartıyla onlarla anlaşma yapmıştır. Buna göre Müslümanların emîrinin Kargûye olduğu ve ondan sonra da Bekcûr olacağı belirlenmiş; bu ikisinden sonra da Bizans kralının Halep sakinlerinden dilediğini atayabileceği konusunda anlaşılmıştır. Bu sürede Bizanslıların bölgede yapacağı tüm

savaşlarda emîrin Bizanslılarla aynı safta hareket etmesi şartı da getirilmiştir. Bu şekilde Bizanslılar 359/969 yılında Halep'ten ayrılmış ve Kargûye ise vali olarak bırakılmıştır.

Bekcûr'un 364/974 yılunda Kargûye'yi tutuklayarak yönetimi ele alması üzerine o sırada Humus'ta olan Sa'düddevle bu durumu fırsat bilerek Halep'e doğru yola çıkmıştır. Bunun üzerine Bekcûr Bizanslılardan yardım istemişse de karşılık bulamamış ve Sa'düddevle savaşsız bir şekilde şehri fethetmeyi başarmıştır. Bekcûr da Cündü Humus'a atanmıştır. Halep'e bir düzen getirmek isteyen Sa'düddevle, şehrin Camii Mescidi'nin inşaatını Halep halkı ile yenilemiş ve ezanda da değişikliğe gitmiştir. Ezan "Hayya Alâ Hayri'l-Amel; Muhammed ve Ali Hayru'l-Beşer" olacak şekilde değiştirilmiştir.

Bizanslılar 373/983 yılında tekrar Halep'e saldırmak istemişler ancak başarılı olamamışlardır. Sonrasında Humus'a saldırmışlar ve burada yer alan Cüveysiye'ye kaçmışlardır. Sa'düddevle, Bekcûr'un davranışlarından rahatsız olarak şehrini terk etmesini emretmiştir. Dımaşk'a giden Bekcûr buraya vali olarak atanmıştır. Mısır bölgesinden asker toplayarak konumunu güçlendiren Bekcûr, Sa'düddevle'nin şehirlerinde kaos çıkarmaya başlamıştır. Nihayetinde Bekcûr ile Sa'düddevle'nin askerleri 381/991 yılında karşı karşıya gelmişlerdir. Bekcûr'u yenerek Halep'e dönen Sa'düddevle burada hastalanmış ve aynı yıl içinde de vefat etmiştir. Sa'düddevle döneminde Ebû Cafer Ahmed b. İshak, Şerif Ebû Ali Hasan b. Muhammed el-Hüseynî, Ebû Muhammed Ubeydullah b. Muhammed isimleri Halep kadılığı görevini yerine getirmişlerdir.

Sa'düddevle sonrası oğlu Ebû'l-Fezâil Said'i "Saîdüddevle" lakabıyla tahta geçirilmiştir. Bu süreçte işleri idare eden ordu komutanı Emîr Ebû Muhammed Lü'lü el-Kebir es-Seyfî olmuştur. Kızını Saîdüddevle ile evlendiren komutan Lü'lü yönetimde etkin olmuş, geçmiş dönemlerdeki haksızlık ve zulümleri kaldırmış, anlaşma yapılan şehirlerdeki halk için belirlenmiş vergileri kaldırmış, gasp edilmiş olan mallarını Halep halkına geri vermiştir.

Mısır'da Fâtımî halifesi Aziz, Saîdüddevle'yi zayıf görerek Halep'e göz dikmiş ve buraya 382/992 yılında ordusunu göndermiştir. Bu ordu, Humus ve Hama'yı fethederek ilerlemiş ve Halep'i kuşatmıştır. Bizansın Antakya valisi Burces'in yardıma çağrıldığını öğrenen Fâtımî ordusu komutanı Mengütegin, ordusunun bir kısmını

Halep'te bırakarak onu karşılamış ve yenmiştir. Halep'e geri dönen Mengütegin 384/994 yılının sonuna kadar çok uzun bir süre Halep'i kuşatma altında tutmuştur. Bu sırada Saîdüddevle ve Lü'lü, Bizans İmparatoru II. Basileios'dan yardım istemişlerdir. İmparatorun da başında olduğu Bizanstan gelen 13 bin kişilik bir ordu karşısında Mengütegin geri çekilmiştir. Bizans kralı, Saîdüddevle'yi Halep'te bırakmış ve ona kendisine ait Halep'teki toprak parçasını da hibe etmiştir.

Hamdâni yönetimini tek başına ele almak isteyen Lü'lü 392/1002 yılında Saîdüddevle'yi zehirleyerek ortadan kaldırmıştır. İki yıl kadar Saîdüddevle'nin oğulları Ebü'l-Hasan Ali ile Ebü'l-Meâlî Şerîf adına ülkeyi yöneten Lü'lü onları Mısır'a sürgün ederek, Hamdânilerin Halep koluna son vermiş ve idareyi tek başına ele almıştır. Lü'lü döneminde Halep kadılığı görevinde Ebû Muhammed Ubeydullah b. Muhammed b. Ahmed, Ebû Tâhir Sâlih b. Cafer b. Abdulvahap b. Ahmed es-Sâlihi el-Hâşimî ve Ebû'l-Fazl Abdulvahid b. Ahmed b. Fazl el-Hâşimî bulunmuşlardır.

Lü'lü'nün 399/1008 yılında ölümünden sonra Halep emîrliğine oğlu Ebû Nasr Mansûr b. Lü'lü gelmiştir. Fâtımî halifesinin adına hutbe okutmasıyla halife ona "Murtazaddevle" lakabını vermiştir. Halep halkı tarafından sevilmeyen ve zalim biri olan Murtazaddevle'ye karşı Bizanslılara sığınmış olan Ebû'l-Heycâ'nın Halep'e gelmesi istenmiştir. Saîdüddevle'nin diğer oğlu olan Ebû'l-Heycâ, Lü'lü döneminde Diyarbakır sahibi Mümehhiddevle Ebû Mansûr Ahmed b. Mervân'ın kızıyla evlenmiş ve Halep'ten kaçarak Bizans kralına sığınmıştır. 400/1009 yılında Halep'e doğru yola çıkan Ebû'l-Heycâ'dan korkan Murtazaddevle, ilk başlarda anlaşma yapmayı kabul ederek süre kazanmış ve bu zaman zarfında Fâtımîlerin yardımlarıyla tekrar güçlenmiştir. Böylelikle yenilen Ebû'l-Heycâ tekrar Bizansa geri dönmek zorunda kalmıştır.[86]

2.1.1.6. Fâtımîler Dönemi

İsmailiyye mezhebine mensup Şiî bir devlet olan Fâtımîler, 296-566/909-1171 tarihleri arasında Mısır merkezli olarak hüküm sürmüştür.[87] Egemenlik alanlarını Abbâsîlerin bulunduğu tüm arazilere genişletmek ve Şii mezhebini yüceltmek

[86] Arafat Yaz, "Mervânî Hükümdarı Mümehhıdüddevle Ebu Mansûr Said", *Şarkiyat,* 12/3 (2020): 547-548.
[87] Fâtımîler ile ilgili geniş bilgi için bkz. Aydın Çelik, *Fâtımîler Devleti Tarihi (909-1171),* (Ankara: TTK, 2018).

amacında olan Fâtımîler, bu doğrultuda Suriye'yi de istila etmiştir. Fakat 360/971 tarihinde Fâtımîlerin Suriye bölgesi emîri olan olan Cafer b. Fellah, Şam yakınlarında o bölgede egemenlik iddiasında olan Karmatiler ile yaptığı bir muharebede yenik düşüp öldürülünce Fâtımîler'in Suriye'deki egemenliği de son bulmuştur.

566/975 tarihinde Halife Muizz öldükten sonra yerine geçen oğlu Aziz-Billah babasının doğu politikasını devam ettirmek ve Suriye, daha sonra da Halep emîrlikleri üzerindeki nüfuzunu güçlendirmeye çalışmıştır. Halife Aziz-Billah bu amaçla doğudaki Müslüman bölgelerinden, özellikle Türklerden asker toplamıştır. Ancak 462/1070 yılı civarında Fâtımîlerin Suriye'deki toprakları Büyük Selçuklu Devleti ve ona bağlı Türkmenlerin hücumları sonrası tamamen ellerinden çıkacaktır.

Lü'lü'nün oğlu Ebû Nasr (Fethü'l-Kal'î), Mısır hâkimi Fâtımî halifesine biat edeceğini duyurmuş ve Sâlih b. Mirdâs[88] ile şehrin dışında ve içinde bulunan yüksek yerler için anlaşma yapmıştır. Fâtımî halifesi Hâkim tarafından kendisine "Mübareküddevle" lakabı verilmiştir. Sonrasında Halife Hâkim, 407/1016 yılında Emîr Aziziddevle Ebû Şucâ'yı Halep'e göndermiştir. Bunun üzerine Fethü'l-Kal'î, Sûr[89] şehrine doğru hareket etmiş ve Dayf'ı Halep'e vali olarak atamıştır. Halep kadığına ise Kadı Ebû Cafer Muhammed b. Ahmed es-Semnânî el-Hanefî'yi görevlendirmiştir.

407/1016 yılında Halep'e giren Aziziddevle, Halep kalesinin altındaki sarayı yenilemiş ve inşaatını bitirmiştir. Hammamu'l-Kasr (Saray Hamamı) inşasının yanı sıra Camii Mescidi'ne de gümüş kandillerin yapılmasını sağlamıştır. Bunlardan başka Aziziddevle 408/1017 yılında Esedüddevle Sâlih b. Mirdâs'ı, insanları sakinleştirmesi ve halkı birlik ve beraberlik içinde oldukları konusunda ikna etmesi için annesini Halep'e götürmekle görevlendirmiştir. Sonrasında Hâkim'in Aziziddevle'ye karşı davranışları değişince ona karşı isyan etmiş ve Halep'te kendi adıyla para bastırmıştır. Bunun üzerine Hâkim, ordularına Halep'e gitmelerini emretmiştir. Aziziddevle, Halife Hâkim'in vefatıyla Mısır'a bağlılığını bildirerek görevine devam etse de 413/1022 yılında hizmetçisi tarafından öldürülmüştür. Onun ardından Safiyyiddevle Ebû Abdullah Muhammed b. Veziri'l-Vüzarâ Ebû'l-Hasan Ali b. Cafer b. Fellah el-Kütâmî

[88] Mirdâsîler'in kurucusu ve ilk emîri olan Sâlih b. Mirdâs'ın (1024-1029) tam künyesi Ebû Alî Esedü'd-devle Sâlih b. Mirdâs b. İdrîs el-Kilâbî'dir. Bkz. Abdülkerim Özaydın, "Sâlih b. Mirdâs", *DİA,* 36 (2009): 41.

[89] Sûr, günümüzde Lübnan'ın Beyrut iline yaklaşık 83 km güneyinde yer alan bir kıyı şehridir. Bkz. Ebru Altan, "Sûr", *DİA,* 37 (2009): 535-537.

şehri teslim almış ancak bir yıl sonra Halep valiliğinden azledilmiştir. Yerine Emîr Senediddevle Ebû Muhammed Hasan b. Muhammed b. Sü'bân el-Kütamî el-Ceymalî'yi vali olarak atanmış ancak Halep'te yakalandığı hastalıktan dolayı 415/1024 yılında vefat etmiştir. Bunun üzerine Halife Zâhir kardeşi Sedidi'lmülk Ebû Haris Sü'bân b. Muhammed'i Halep valiliğine görevlendirmiştir. Bu dönemde Halep kadısı Ebû Usame Abdullah b. Ahmed b. Ali Ebû Üsame'dir. Sonrasında Halep ve ona bağlı yerler Ebû Ali Sâlih b. Mirdâs'a bırakılmıştır.

2.1.1.7. Mirdâsîler Dönemi

Mirdâsîlerin kökeni orta ve kuzey Suriye'de varlık gösteren Kilâboğulları kabilesine dayanmaktadır. Kısa süreliğine Fâtımîlere, sonrasında ise Büyük Selçuklu Devleti'ne bağlı kalmışlardır. Mirdâsîler, kuzeyde Bizans İmparatorluğu, Büyük Selçuklu Devleti ve Nümeyroğulları ile mücade içinde olmuşlardır. Hanedanlığın başkenti her daim Halep olmuştur.[90]

Sâlih b. Mirdâs, katibi Ebû Mansûr Süleyman b. Tavk'ı Maarretü Mısrîn'e sonrasında Halep'e göndermiştir. Kendisi de güçlü bir birlikle Halep'e ulaşmış ve şehri kuşatmıştır. Şehirde bulunan Mevsuf Hâdim ve Seyfüddevle b. Hamdân'ın hizmetçisi ile Halep'in büyük komutanlarından biri olan Ebû'l-Mürecca Salim b. Müstefad arasında anlaşmazlık yaşanmış ve yedi ay süren kuşatma sonunda 416/1025 yılında şehir teslim edilmiştir. Bunun yanında Mirdâsîler Humus, Ba'lebek,[91] Sayda[92] ve Trablus'a[93] bağlı İbn Akkâr Kalesi'ni de ele geçirerek bölgede yayılmışlardır.

Bu genişlemeden rahatsız olan Fâtımî Halifesi Zâhir, 419/1028 yılında Dizberî komutasında bir orduyu, Şam'da bozgunculuk çıkaran Hassân b. Müferrec et-Tâ'î üzerine göndermiştir. Bunun üzerine Hassân, Sâlih b. Mirdâs'tan yardım istemiştir. 420/1029 yılında Ürdün'de Dizberî ile savaşa tutuşan Sâlih b. Mirdâs hayatını kaybetmiştir. Sâlih b. Mirdâs zamanında Halep kadısı, İbn Ebû Üsâme'den sonra Kadı

[90] Mirdâsîler ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Erdoğan Merçil, "Mîrdasîler", *DİA,* 30 (2020): 149-151.; Berces Kılıç, "Halep Mirdâsî Hanedanı", (Yüksek Lisans Tezi, Harrân Üniversitesi, 2022).

[91] Ba'lebek, günümüzde Lübnan'ın Bekâ' vadisinin kuzeydoğusunda, denizden yaklaşık 1200 m. yükseklikte kurulmuş bir şehirdir. Bkz. İdris Bostan, "Ba'lebek", *DİA,* 5 (1992): 9-11.

[92] Sayda, günümüzde Lübnan'ın Beyrut ilinden yaklaşık 45 km. güneyde yer alan bir sahil şehridir. Bkz. Cengiz Tomar, "Sayda", *DİA,* 36 (2009): 209-210.

[93] Trablus, günümüzde Lübnan'ın kuzey kıyılarında Suriye sınırına yakın bir liman şehridir. Libya'nın başkenti olan Trablus'dan farklı bir yerdir. Karıştırılmaması için Trabluşşam olarak da anılmıştır. şehridir. Bkz. Cengiz Tomar, "Trabluşşam", *DİA,* 41 (2012): 292-294.

Esved olarak bilinen, Ebû Ya'la Abdulmunim b. Abdulkerim b. Sinân olmuştur ve kadılık görevini Sâlih'in oğlu Şiblüddevle döneminde de sürdürmüştür.

Sâlih b. Mirdâs'ın ölümüyle Halep emîrliğine iki oğlu geçmiş, Mu'izüddevle Ebû Ulvân Semmâl iç kaleye, Şiblüddevle Nasr ise şehre hâkim olmuştur. 420/1029 tarihinde Antakya'nın Bizans valisi Mihâil Hâdim ile Mirdâsîler, Kiybâr'da karşı karşıya gelmişler ve Bizans kuvvetleri yenilmiştir. Sonrasında iki kardeş arasında yaşanan mücadele sonrası Şiblüddevle Nasr 421/1030 tarihinde hem şehrin hem de iç kalenin tek hâkimi olmuştur. Buna karşılık kardeşi Ebû Ulvân Semmâl'in savaş ilan etmesiyle Şiblüddevle, Bizans kralı III. Romanos'dan yardım istemiştir. Bir yıl önceki yenilgiyi de hatırlayan Bizans kralı güçlü bir orduyla bu yardım çağrısına karşılık vermiştir. Bu sırada iki kardeşin antlaşması ile Şiblüddevle, Bizans kralından geri dönmesini istemiş ancak bu kabul edilmemiştir. Sonrasında Halep'e gönderilen öncü Bizans kuvvetleri mağlup olmuştur. Sonrasında Azez[94] bölgesinde karşıya karşıya gelmişler ve Bizanslılar tekrar yenilgiye uğrayarak bölgeyi terketmişlerdir.

Savaştan önce Semmâl ve Nasr tedbir amaçlı ailelerini Halep'ten çıkararak çöle göndermişlerdi. Sonrasında Semmâl kaleyi korumak için kalırken Nasr ise kral ile savaşa gitmişti. Galibiyet sonrası ailelerin çölden geri dönmeleri sürecinde hızlı davranan Nasr şehri ele geçirmiştir. Bizanslıların bu mağlubiyeti sonrası Antakya valisi Nikita, bazı saldırılarla bölgede karışıklıklar çıkarmıştır. Bunun üzerine hâkimiyetini güçlrndirmek isteyen Şiblüddevle Nasr Bizanslılarla anlaşmıştır. Ayrıca Fâtımîlerle de ilişkilerini güçlendirmek amacıyla Halife Zâhir'e hediyeler göndermiştir. Halife de Nasr'a, "Muhtassu'l-Ümerâ, Hassetü'l-İmam, Şemsüddevle, Mecdüddevle ve Zu'l-azimeteyn" lakaplarını vermiştir.

423/1031 yılında Sâlim b. Müstefâd el-Hamdânî ile Şiblüddevle Nasr'ın arası bozulmuştur. Sâlim, Halep'i Sâlih b. Mirdâs'a teslim ettiğinde Sâlih onu Halep valiliğine atarken aynı zamanda Halep Ahdaslarının[95] başına da tayin etmişti. Nasr da bu tarihe kadar onu bu görevde bırakmıştır. Halep halkı ve ahdaslar tarafından sevilen Sâlim hakkında yanlış bilgiler alan Şiblüddevle Nasr, ona karşı savaşmaya karar vermiştir. Bunun üzerine Halepliler de Nasr'ın safına geçmişler ve Sâlim hapsedilmiş, sonrasında öldürülmüştür.

[94] Azez, günümüzde Suriye'nin kuzeyinde Halep'e bağlı ilçedir. (ç. n.)
[95] Ahdas, Suriye'de gençlerden oluşturulan yerel birliklere verilen isimdir. Bkz. Çoşkun Alptegin, "Ahdâs", *DİA,* 1 (1988): 508-509.

Nasr b. Sâlih'in Halep'deki hükümranlığı 429/1038 yılına kadar devam etmiştir. Mirdâsîlerin Humus'u alacak şekilde vezir Cercerâ'î'nin öncülüğünde Fâtımîler ile anlaşma yapmasına karşı çıkan Emîru'l-Cüyûş ed-Dizberî'nin yol açtığı savaş sonrasında Nasr öldürülmüştür. Bu savaşta kaçmayı başaran Semmâl b. Sâlih yanında bulunan Nasr'ın karısının kardeşi Şebûb b. Vessâb ile Halep'e gelerek şehre hâkim olmuştur. Ancak Emîru'l-Cüyûş ed-Dizberî'nin Halep'e Toğân Muzafferî komutasındaki birliklerini göndermesi üzerine burada kalmaktan korkan Semmâl, kaleye Mukalled b. Kâmil b. Mirdâs'ı, şehre de Halîfe b. Câbir el-Ka'bî'yi tayin etmiş ve el-Cezîre'ye gitmiştir. Toğân ordusu ile Halep'e ulaşmış ve şehir kendisine teslim edilmiştir. Ardından 429/1038 yılında Emîru'l-Cüyûş ed-Dizberî de Halep'e gelmiştir.

Dizberî Halep halkına büyük ikramlarda bulunmuş ve önceki dönemden gaspedilen malları Haleplilere iade etmiştir. Halep Kalesi'ne Fâtik ve Sebûktegîn isimli iki kölesini tayin etmiş ve Halep şehrine de Radiyüddevle Bencûtegîn adındaki hizmetçisini vali olarak atamıştır. Daha sonra Bâlis[96] ve Menbic şehirlerine yönelerek bu iki şehri de fethetmiştir. Dizberî Halep kadılığına Ebû'l-Velîd Süleyman b. Halef el-Bâcî'yi bir yıllığına tayin etmiştir. Ondan sonra da Kadî Ebû'l-Hasan Ahmed b. Yahyâ b. Züheyr b. Ebi Cerâde getirilmiştir.

Bizanslılar ile Halep askerleri arasında 431/1039 yılında gerçekleşen savaşta Halepliler yenilmiş ve Bizansın ordu komutanı Antakya'ya dönmüştür. Sonrasında Toğân Halep'e girmiştir. Meyyâfârikîn Emîri Nasr b. Mervân kızını Dizberî'nin oğlu ile evlendirmek istemesi ve bu isteğinin olumlu karşılanması Mısırlıları rahatsız etmiştir. Görüşünü almadan Dizberî'nin Halep'i fethetmesi, Fâtımî veziri Cercerâ'î ile cepheleşmelerine sebep olmuştur. Daha sonra vezir, Şam valilerinden Dizberî'ye bağlılıklarını sonlandırmalarını isterken Semmâl b. Sâlih'e de halife adına bir ferman yazmıştır. Ayrıca Dımaşk ordusunu Dizberî aleyhinde kışkırtmıştır. Durumdan haberdar olan Dizberî 433/1041 yılında Halep'e girmiştir. Semmâl b. Sâlih'in Araplar ve kendi aşireti dışında birçok kişiyle Halep'e doğru ilerlediğini bilen Dizberî, aynı yıl hastalanarak vefat etmiştir.

Ebû Ülvân Semmâl b. Sâlih, Halife Müstansır tarafından kendisine verilen ferman ile Halep'e gelmiş ve Dizberî tarafından atanan vali Radiyüddevle Bencûtegin

[96] Bâlis, Kuzey Suriye'de, Fırat nehri kenarındaki şehirdir. Bkz. Ernst Herzfeld, "Bâlis", *İA*, II (1979): 279-280.

et-Türkî, 433/1041 yılında şehri teslim etmiştir. Halep Kalesinin kuşatması uzadığından Semmâl, Rum İmparatoriçe Teodora'ya müracaat ederek yardım istemiş ve ona bağlılığını sunmuştur. İmparatoriçe de Semmâl'in Halep'teki hâkimiyetini tanımıştır. Semmâl, Bizanslıların yanı sıra Fâtımîlerin de desteğini almak istemiştir. Halife Müstansır'ın, Halep Kalesinin içindeki tüm malların kendisine gönderilmesi hususunda ferman göndermiş ve Semmâl de buna uymuştur. Ancak bu mallardan şehrin imarı için bir kısmını kendine ayırması üzerine Halife ile arası açılmış ve sonrasında Semmâl isyan etmiştir. Müstansır da Halep üzerine Dizberî sonrası Dımaşk valiliğinde bulunan Nâsırüddevle Ebû Muhammed Hasan b. Hüseyin b. Hasan b. Hamdân'ı göndermiştir. Hama ve Maarretünnu'mân'ı alan Nâsırüddevle b. Hamdân, 439/1047 yılında Halep'e ulaşmış ve şehirden çıkan Halep halkını yenmiştir. Sonrasında Kûveyk nehri üzerinde Halep'e yakın bir köy olan Saldi'ye dönen Nâsırüddevle Hamdân, burada büyük bir sel felaketi yaşamıştır. Böylelikle hezimete uğrayan Nâsırüddevle, Halep'ten Dımaşk'a çekilmiş ve burada tutuklanarak 440/1048 yılında Mısır'a gönderilmiştir.

Halife Müstansır, 442/1050 yılında Emîr Ebû'l-Fadl Rıfk Hâdim'i büyük bir ordu ile Halep'e göndermiştir. Emîr Ebû'l-Fadl Rıfk Hâdim, savaşta Halepliler tarafından yaralanarak tutuklanmış, sonrasında ise esaret altında ölmüştür. Muizzüddevle, askerlerinden geriye kalanları esir olarak Mısır'a göndermiştir. Bu olay sonrası halife ile iyi ilişkiler kurmak isteyen Muizzüddevle Semmâl, ganimetin bir kısmını Mısır'a göndermiştir. Buna karşılık Müstansır da Halep'i ve hâkimiyetindeki yerleri Muizzüddevle'ye verdiğine dair bir ferman hazırlatmıştır. Bu dönemde Halep kadısı olan Ebû'l-Hasan b. Ebû Cerâde 445/1053 yılında ölmüştür. Onun yerine Ebû Muhammed Kisrâ b. Abdulkerim b. Kisrâ getirilmiştir.

Büveyhilerin Türk asıllı komutanlarından olan ve Bağdat'ı kontrol altında bulunduran Besâsîrî[97], 447/1055 yılında Tuğrul Bey'e karşı mağlup olarak Şam'a kaçarak Rahbe'ye[98] gelmiş ve Simâl de onun gücünden çekindiğinden Rahbe'yi kendisine bırakmıştır.

[97] Büveyhîler'in son devrinde yaşayan bir Türk kumandanı olan Besâsîrî'nin tam künyesi Ebü'l-Hâris Arslan b. Abdillâh el-Muzaffer'dir. (ö. 451/1060) Bkz. Erdoğan Merçil, "Besâsîrî", *DİA,* 5 (1992): 528-529.

[98] Rahbe, Fırat nehri kıyısında kurulmuş en büyük şehirlerden biridir ve Irak ile Suriye topraklarını birbirinden ayıran bir sınır-istihkam kenti pozisyonuyla Irak'tan Suriye'ye geçişin anahtar şehri olarak

Muizzüddevle Semmâl'in döneminde Halep halkı zenginleşmiş ve düşmanı da kalmamıştır. Bu yönetim Kilâboğulları kabilesini rahatsız etmiş, kıskançlıklarını artırmıştır. Sonrasında Muizzüddevle, Halep'i teslim etmek ve Halep'e karşılık da Kelbîlerin yurtlarından uzak bir yerin kendisine verilmesi için Halife Müstansır ile yazışmış ve kendisine Beyrut, Akkâ[99] ve Cübeyl'i[100] vermiştir. 448/1056 yılında Mekînüddevle Ebû Ali Hasan b. Ali b. Mülhem b. Dinâr el-Ukaylî, Aynüddevle Ebû'l-Hasan Ali b. Ukayl ve Sûr kadısı Ebû Muhammed Abdullah b. İyâd, halife tarafından Halep'i teslim almaları için nâib olarak gönderilmişlerdir. Muizzüddevle ise Mısır'a gitmiştir.

Ebû Ali b. Mülhem'e Halep'in savaş ve haraç başkanlığı görevi verilmiştir. Muizzüddevle'nin kaleyi teslim ettiği gece, o kalenin doğu merkezini yakmış ve kaleye Rüknüddevle olarak bilinen birini vali tayin etmiştir. İbn Mülhem sonrasında Halep'te ikamet etmiş ve Halep halkına adaletli ve cömert davranarak refahı artırmış, Halep surlarına çok sayıda burç inşa ettirmiştir. Mısır'a tabi olan Besâsîrî, 451/1059 yılında Bağdat'ta onun adına hutbe okutmuştur.

Bu dönemde Kilâboğulları başlarına Emîr Mahmûd b. Nasr b. Sâlih'i getirerek Halep'i almaya çalışmışlardır. Mahmûd, Kilâboğulları ile birlikte Halep'e ulaşarak 452/1060 yılında şehri teslim almıştır. Aynı yılda Halep'i almaya gelen Fâtımî Emîri Nâsırüddevle Ebû Ali Hüseyin ile Halep'in Fâtımîlere geçmesine razı olmayan Mahmûd önderliğindeki Halep halkı, Funeydik denilen yerde karşılaşmışlardır. Sonunda Fâtımîler yenilmiş, Nâsırüddevle esir düşmüştür. Sonraki günlerde Nasr'ın oğlu Emîr Mahmûd b. Nasr, Halep'i zaptederek ele geçirmiştir. Böylelikle Fâtımîler Suriye'nin kuzeyinden tamamıyla çekilmişlerdir.

Mahmûd b. Nasr, Halep'i aldığında amcası Muizzüddevle Semmâl Mısır'daydı. Halife Müstansır, Halep'in Semmâl'in yeğeninin eline geçmesinden ötürü Halep'e karşılık verilen yerlerin geri alındığını söylemiştir. Buna karşılık Semmâl de kendisinin maddi açıdan desteklenmesi gerektiğini söyleyerek Halep'e yönelmiştir. Kabilesinden birçok kişi Humus ve Hama'da ona katılmışlardır. Bu sırada Mahmûd ise

görülmüştür. Bkz. Ahmet Kütük, "Orta Çağ'da Bir Kale Şehir: Rahbe ve Tarihi", *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 7 (2021): 1-28.

[99] Akkâ, Akdeniz kıyılarında Filistin topraklarındaki Hayfa'nın kuzeyinde yer alan bir sahil şehridir. Bkz. Feridun Emecen, "Akkâ", *DİA,* 2 (1989): 265-267.

[100] Cübeyl, Lübnan'da Beyrut ile Trablus arasında Akdeniz sahilinde yer alan şehirdir. Bkz. "Cübeyl", *İA*, III (1977): 237-238.

Bizans kralından amcasına karşı yardım istemiştir. Nihayetinde Semmâl harekete geçerek yeğeni Mahmûd'u Halep'te kuşatmıştır ancak ücretli Türk askerlerinden yardım alan Mahmûd bu kuşatmayı kırarak Muizzüddevle Semmâl'in Halep'ten ayrılmasını sağlayabilmiştir. Mahmûd, amcasına karşı Arapları toplamaya çalışmış ancak Semmâl, Halep önlerinden ayrılışının ikinci günü tekrar Halep'e gelerek şehri yine kuşatmış ve 453/1061 yılında Mahmûd'u mağlup etmiştir. Nihayetinde Semmâl ve Mahmûd arasında Kilâboğulları kabile reislerinin elçileri bir anlaşma için görüşmüşler ve barış gerçekleşmiştir. Mahmûd kaleyi amcası Semmâl'e teslim ettikten sonra ailesini getirmek için Halep'ten ayrılmıştır. Muizüddevle Semmâl kaleye hâkim olunca zaferini Halife Müstansır'a bildirmiş ve buna karşılık kendisine hil'at gönderilmiştir. Bir yıl sonra Bizanslılar ile mücadele eden Semmâl onları mağlup etmeyi başarmış ancak aynı yıl hastalanmıştır. Memleketindeki karışıklıklar üzerine kardeşi Ebû Zu'âbe 'Atiyye b. Sâlih'i yanına çağırarak Halep Emîrliğini ona vermiş ve 454/1062 yılında da vefat etmiştir.

Muizzüddevle Semmâl'in yerine Esedüddevle Atiyye b. Sâlih b. Mirdâs'ın Halep'in başına geçmesini Mahmûd b. Nasr b. Sâlih onaylamamış ve aşiretinin ileri gelenleri de onun yanında yer alarak Halep'i kuşatmasında ona yardım etmişlerdir. Mahmûd'un sürekli Halep üzerine yürümesi ve mahsulünü alıp dönmesi üzerine Esedüddevle Atiyye, Halep'ten çıkıp onun üzerine hücum ederek mağlup etmiş, obasını da yağmalamıştır. Daha sonra Kilâboğullarından taraftar toplayan Mahmûd, Halep önlerine gelerek şehri kuşatmıştır. Esedüddevle Atiyye yenileceğini anlayınca yeğeni Mahmûd ile tekrar anlaşma yoluna gitmiştir. Buna göre Halep, Rahbe, Bâlis, Menbic, Azez ve Kınnesrîn Atiyye'ye; bunların dışındaki yerler de yeğeni Mahmûd'a verilerek bir anlaşmaya varılmıştır.

Atiyye, babasına kızdığı için Mervânoğuları topraklarına gelen Melikü't-Türk olarak bilinen İbn Hân'dan yardım istemiştir. İbn Hân'ın, Halep kapısından Atiyye'nin yardımına gelmesi ile Türkler ilk kez Şam topraklarına girmişlerdir. Bu sırada Mahmûd b. Nasr b. Sâlih'in etrafında bir araya gelen Kilâboğulları da Halep üzerine yönelmişler ancak Mahmûd, Türklerin Halepliler ile birlikte hareket etmesinden dolayı onlara karşı koyabilecek gücünün olmadığını görerek geri çekilmiştir. Nihayetinde

Atiyye'ye Halep, Rahbe, Menbic, Azez, Bâlis; yeğeni Mahmûd'a ise Esârib'in[101] güneyi ve daha önce Muizzüddevle Semmâl döneminde de onun elinde bulunan yerler verilerek 457/1065 tarihinde tekrar bir anlaşma yapılmıştır. Buna rağmen Atiyye Türkmenler üzerine baskın düzenleyip bir kısmını katletmiştir. Bunun üzerine İbn Hân yanındaki bir toplulukla Mahmûd'un hizmetine girmiştir. Mahmûd, İbn Hân ve kendilerine katılan Türkmenler ile birlikte Mercidâbık'a gitmiş, Atiyye de büyük bir grup ile onlarla karşılaşmak için buraya yönelmiştir. 457/1065 yılında yapılan mücadelede Atiyye tekrar mağlup olarak Halep'e çekilmiş ve Mahmûd, Halep önlerine gelerek amcası Atiyye'yi kuşatmıştır. Esedüddevle Atiyye b. Sâlih uzun süren kuşatma sonrası şehri teslim etmek zorunda kalmıştır. Yapılan antlaşma ile Atiyye; Rahbe, Azez, Menbic, Bâlis ve Halep'in doğusu ve kuzeyindeki tüm arazileri; Mahmûd ise Halep'i ve Halep'in güneyini almıştır.

Fâtımî Halifesi tarafından Mahmûd'un bu zaferi üzerine kendisine "Ecell, Şerefu Umera'i'l-Arab, Seyfü'l-Hilâfe, Muizzüddevle, Fahrüddevle, Adudüddevle, Nâsırulmülk, Zü'l-Hasebeyn" gibi lakaplar verilmiştir. Mahmûd, Maarretünnu'mân'ı Türk komutan Melik Harûn b. Hân'a ikta olarak vermiştir. Öte yandan giderek artan Türk akınlarını durdurmayı amaçlayan Bizans İmparatoru Romanos Diogenes, Kuzey Suriye'nin önemli kalelerinden Menbic'i zaptederek Halep çevresinde bulunan Türkmen ve Arap kuvvetleriyle savaşa girip bir gece baskınıyla 460/1068 yılında onları yenmiştir. Sonraki yıllarda Halep'te Türkler ve Halepliler arasında anlaşmazlık ortaya çıkmış ve birbirleri ile mücadele etmişlerdir. Bunun üzerine Türkmen emîrlerinden Sundûk et-Türkî[102] büyük bir ordu ile 462/1070 yılında Halep'e girerek etrafındaki beldelerden Urtîk'ten Cisr'e, Maarretünnu'mân, Kefertâb,[103] Hama ve Refeniye'ye[104] kadar ilerlemiştir. Böylelikle Şam halkı bir cezalandırma ile karşı karşıya kalmış ve nihayetinde Sundûk et-Türkî'nin Mahmûd b. Nasr'ın kendisine ikram ettiği değerli hediyeler ile Bizanslılarla mücadeleye teşvik edilerek geri dönmesi sağlanmıştır. Böylelikle Türkmen akınlarından etkilenen Mahmûd b. Nasr b. Sâlih, bu yıl Selçuklu Sultanı Alparslan ile yazışarak, Halep'te önce Abbasî Halifesi Kâim-

[101] Esârib, Suriye'nin kuzeybatısında Halep'e 50 km uzaklıkta Zerdâna kalesine yakın bir yerde bulunan kaledir. (ç. n.)
[102] Sundûk et-Türkî ile ilgili bkz. bkz. Süleyman Tülücü, "Malazgirt Savaşına İştirak Eden Türk Beyleri ve Hal Tercümeleri", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 7* (1986): 305-307.
[103] Kefertâb, Halep ile Hama arasında yer alan bir şehirdir. (ç. n.)
[104] Refeniye, günümüzde Suriye'nin doğusunda Hama iline bağlı bir yerdir. Refeniye, Suriye'nin geç Roma eyaleti Secunda'nın bir şehriydi. (ç. n.)

Biemrillâh, sonra Sultan Alparslan ve ardından kendi adına hutbe okutmak üzere anlaşma yapmıştır.

Mısır seferine hazırlanan Sultan Alparslan, Halep Kadısı fakih Ebû Cafer'i, Mahmûd'a elçi göndererek daha önce kendisine tâbi olan bazı melikler, Türk ve Deylem emîrleri gibi Mahmûd b. Nasr b. Sâlih'in de kendisine tâbi olup hizmetini sunmasını istemiştir. Mahmûd'un buna yanaşmaması üzerine Sultan Alparslan Şam'a doğru ilerleyerek Mahmûd'un üzerine yürümüştür. Sultan 463/1071 yılında Halep'i kuşatmıştır. Sultan kısa sürede şehri alması mümkünken bunu bilerek uzatmış ve bu arada Kilâboğullarının emîrleri ile yazışarak Bizanslıların büyük bir ordu ile İrmîniyye'de ortaya çıktığını ve Mahmûd'un ikna edilmesini, kendisine görev ve sorumluluk vermek isteğini bildirmiştir. Şehrin fethinin yakın olduğunu bilen Mahmûd da Alparslan'ın hizmetine girmek istediğini bildirmiştir. Böylelikle Mahmûd, Sultan'ın huzuruna çıkmış ve kendisine Halep valiliği verilmiştir. Sonrasında Mahmûd, Emîr Aytegin es-Süleymanî ile birlikte Dımaşk ve Mısır bölgelerinin fethiyle görevlendirilmiştir. Sultan Alparslan da Bizans tehlikesinden dolayı oğlunu bir grup asker ile birlikte Halep'in bir köyünde bırakarak geri dönmüştür. Nihayetinde Bizanslılar ile 463/1071 yılında Van Gölü kuzeyinde yer alan Malazgirt'te karşılaşan Sultan Alparslan komutasındaki Selçuklu ordusu büyük bir galibiyet almıştır.

Bu süreçte Atiyye b. Sâlih, Antakya'daki Bizans kuvvetlerinden aldığı yardımla Şam bölgesine girerek yağma akınlarına başlamıştır. Bunun üzerine Mahmûd da, Türkmen Emîri Kurlû et-Türkî'den[105] yardım alarak Atiyye'yi ve müttefiklerini savuşturmayı başarmıştır. Konstantiniye'ye giden Atiyye 464/1072 yılında burada vefat etmiştir. Aynı yıl Bizans orduları Azez nahiyesine yönelmişlerse de Mahmûd tarafından püskürtülmüşlerdir. Mahmûd b. Nasr b. Sâlih, 467/1075 tarihinde Halep'te hastalanmıştır. Mahmûd vefatından önce Halep'i en küçük oğlu Şebîb'e vasiyet etmesine rağmen adamları küçük yaşta olduğundan dolayı onun yerine anne tarafından dedesi Melikü'l-Azîz b. Celâlüddevle b. Büveyh olan oğlu Emîr Nasr b. Mahmûd'u getirmişlerdir.

[105] Kurlû et-Türkî', Fâtımî Halifeliğine bağlı olan Filistin'de Büyük Selçuklu Devleti'ne tâbi bir Türkmen Beyliği kuran (1069-1070) Nâvekiyye Türkmen liderlerinden biridir. 1071'de ölümü üzerine beyliğin başına Emîr Atsız geçmiştir. Bkz. Ali Sevim, "Atsız b. Uvak", *DİA,* 4 (1991): 92.

Nasr, Bizans işgalindeki Menbic üzerine yürüyerek şehri kuşatmış ve 468/1076 yılında da teslim almayı başarmıştır. Aynı yıl Atsız b. Uvak et-Türkî[106] Halep bölgesinin güneyine ulaşmış ve bu bölgede saldırılar gerçekleştirmiştir. Refeniye şehrini de ele geçirerek kardeşi Emîr Çavlu'ya vermiştir. Bölgede oluşan karışıklıklar sebebiyle Atsız ile Halep emîri Nasr b. Mahmûd arasında görüşmeler olmuşsa da bir neticeye varılamamıştır. Nasr b. Mahmûd, Ahmet Şâh et-Türkî[107] komutasındaki Halep ordusunu Çavlu'nun üzerine göndermiş ancak başarısız olmuştur. İkinci kez karşılaştıklarında ise Çavlu'nun askerleri yenilmişlerdir. Ahmed Şâh aldığı esirleri Halep'e göndermiş, Çavlu ise Refeniye'ye kaçmış ve sonra Dımaşk'ta bulunan kardeşi Atsız b. Uvak'ın yanına sığınmıştır.

Nasr, Halep'e hâkim olduktan ve düzeni sağladıktan sonra 468/1076 yılında Emîr Ahmed Şâh et-Türkî'yi tutuklayarak kalede hapsetmiş ve ardından şehrin merkezinde ikamet eden Türkleri yağmalamak amacıyla saldırıya geçmiştir. Bu sırada bir Türk ok atarak Nasr'ı öldürmüştür.

Halep Kalesinin valisi Verd, Türklerin Halep'e ilerleyerek şehre girdiklerini öğrenince şehrin ileri gelenleri ile birlikte Mirdâsoğullarının son hükümdarı olan Nasr'ın kardeşi Sâbık b. Mahmûd'u başa getirmiştir. Sonrasında Ahmed Şâh'ın serbest bırakılmasıyla şehirdeki kargaşa giderilmiştir. Sâbık, konumunu güçlendirdikten sonra "İzzülmülk Ebû Fezâ'il" lakabını almıştır. Sonrasında Kilâboğullarının ileri gelenleri Sâbık'ın kardeşi Vessâb'ın yanında birleşerek Halep'i ondan almaya karar vermişlerdir. Bunu öğrenen Sâbık, Türklerin emîri Ahmed Şâh'dan yardım istemiştir. Nihayetinde 468/1076 yılında Kilâboğulları savaşmadan bozguna uğramışlardır. Sonrasında Vessâb b. Mahmûd, Selçuklu Sultanı Ebû'l-Feth Melikşâh b. Alparslan'dan, Sâbık'a karşı kendilerine yardım etmesini talep etmiştir. Sultan bu yardım talebini kabul etmemesine rağmen onlara Şam bölgesinde bazı iktalar vermiş ve kardeşi Tâcüddevle Tutuş'a da 470/1078 yılının başlarında Şam'a gitmesini emretmiştir. Ayrıca Afşin b. Bekcî, Sundûk et-Türkî, Muhammed b. Dimlâc, İbn Tûtû, İbn Berîk ve daha başka Türk emîrlerinin de Tâcüddevle Tutuş'un hizmetine girmelerini ve onunla birlikte Şam'a gitmelerini emretmiştir.[108]

[106] Selçuklu komutanlarından Atsız b. Uvak et-Türkî için bkz. Sevim, "Atsız b. Uvak", 92-93.; Nadir Karakuş, "Kudüs Fatihi Atsız b. Uvak Et-Türkî". *Diyanet İlmi Dergi* 58/3 (2022): 1207-1230.
[107] Ahmet Şâh et-Türkî ilgili olarak bkz. Tülücü, "Malazgirt Savaşına İştirak...", 324-326.
[108] Bu emirlerle ilgili daha geniş bilgi için bkz. Tülücü, "Malazgirt Savaşına İştirak...", 291-334.

Tâcüddevle Şam'a yaklaşınca Halep merkezinde ikamet eden Ahmed Şâh ve ona bağlı Türkler Hısnu'l-Cisr'e kaçmışlardır. Tacüddevle Tutuş, Kilâboğullarının ona katılmasıyla 471/1079 yılında Halep'e vararak şehir önünde karargâh kurmuştur. Bu sırada Şerefüddevle Ebû'l-Mekârim Müslim b. Kureyş[109] de Melikşâh'ın emri ile maiyetindeki büyük bir ordu ile Halep önlerine gelmiştir. Kuşatma esnasında Halep'teki Türk komutan Ahmed Şâh öldürülmüştür. Müslim b. Kureyş, Tacüddevle Tutuş'un safında olmasına rağmen gizliden Sâbık ile iletişime geçerek onu cesaretlendirmiş ve Kilâboğullarının Türkler ile bir araya gelmemesini istemiştir. Nihayetinde Sâbık, Kilâboğullarını da kendi yanında toplamayı başarabilmiştir. Horasân Türklerinden Türkmân et-Türkî denilen bir emîr beraberindeki ordu ile Tâcüddevle'ye yardım etmek için Halep'e yönelmiş ancak Sâbık'ın bunu haber alıp onları püskürtmeyi başarması ile Tâcüddevle, Halep'ten ayrılarak Fırat'a yönelmiş ardından da Diyarbakır'a gitmiştir.

Tâcüddevle daha sonra Fırat'ı geçip Menbic, Hısnu'l-Fâyâ,[110] Hısnu'd-Deyr gibi kale ve şehirleri ele geçirerek buralara kendi adamlarını yerleştirmiştir. Tâcüddevle Tutuş, tekrar Halep'e yönelerek şehre saldırmıştır. Bu sırada Halep askerleri de savaşmak üzere şehirden çıkınca iki taraf Halep kapısı önünde Hannâkiyye adlı yerde karşı karşıya gelmiş ve ilk aşamada Halep ordusu yenilmişse de daha sonra Tutuş'un ordusunu yenmeyi başarmışlardır.

Şam'da meydana gelen kaosun ardından bölgedeki insanlar Müslim b. Kureyş'in ülkesine sığınmışlar ve bu durum onun Halep'e hâkim olmasının en büyük sebeplerinden biri olmuştur. Müslim b. Kureyş'in Şam'a sahip olmak istemesi üzerine Türkmenlerin kendisine yönelik tehdidinden çekinen ve Halep halkının çaresizliğinden dolayı Sâbık b. Mahmûd onunla yazışarak Şam'ı kendisine teslim etmeyi teklif etmiştir. Ancak Müslim b. Kureyş 472/1080 tarihinde Halep'e geldiğinde Sâbık ve iki kardeşi Şebîb ve Vessâb, Mirdâsîler'in sonu demek olan bu duruma karşı çıkarak ona şehrin kapılarını açmamışlardır. Müslim b. Kureyş ise savaşmamış olsa da Halepliler içinde bulundukları açlık ve gıda yetersizliğinden dolayı şehrin kendisine teslim edilmesini istemişlerdir. Nihayetinde Müslim b. Kureyş şehre girmiş ancak Sâbık

[109] Selçuklulara tabi olmasına rağmen Fâtımî halifesine bağlılık gösteren bağımsız bir Musul Ukaylî emiri olan Müslim b. Kureyş'in tam künyesi Ebü'l-Mekârim Şerefüddevle Müslim b. Kureyş b. Bedrân el-Ukaylî'dir. (ö. 478/1085) Bkz. Gülay Öğün Bezer, "Müslim b. Kureyş", *DİA,* 32 (2006): 94-96.

[110] Fâyâ, Halep ile Menbic arasında büyük bir kasabadır. Bkz. Şemseddin Sâmi, *Kamûs'ül A'lâm*, C. 5, (İstanbul : Mihran Matbaası, 1896), 138.

kaleye; kardeşleri Şebîb ile Vessâb ise saraya sığınmışlardır. Sonrasında Müslim b. Kureyş ile bir anlaşmaya varılarak Vessâb ve Şebîb'e Azez Kalesi ile Esârib Kalesi; Sâbık bin Mahmûd'a ise Rahbe bölgesindeki bazı araziler ikta olarak verilmiştir. Böylelikle 473/1080 yılında Mirdâsî hanedanlığı sona ermiştir.

Müslim b. Kureyş'in Halep'i fethetmesiyle şehre düzen gelmiş ve halkın durumu düzelmeye başlamıştır. Şam'da yapılanları Selçuklu Sultanı Melikşâh'a anlatan Müslim b. Kureyş, onun da onayını almayı ihmal etmemiştir. Daha sonra Şeyzer[111] ve Humus'u muhasara eden Müslim, çevredeki birçok küçük şehir ve kaleyi ele geçirmiştir. Nümeyrîler'den Vessâboğulları'na ait olan Harrân'ı 474/1081-82 yılında almıştır. Antakya'yı da vergiye bağlayarak sınırlarını Kuzey Suriye'den Fırat'a kadar genişleten Müslim, Selçuklu ile olan ilişkilerini bozacak şekilde bölgedeki yerel güçlerden destek alarak Tutuş'a ait Dımaşk'ı almak için harekete geçmiştir. Ancak kendisine bağlı Harrân'da çıkan isyan üzerine bunu gerçekleştirememiştir. Harrân'daki isyanı 476/1083 yılında bastırmayı başaran Müslim ardından Ermeniler'in elinde bulunan Sümeysât'ı[112] ele geçirmiştir.

Bu sırada Sultan Melikşâh'ın Mervânoğulları'na düzenlediği seferde Müslim'in Mervânî emîrine olan desteği, Selçuklu sultanını öfkelendirmiştir. Kalabalık bir ordu ile Musul'a hareket eden Melikşâh, kardeşi Tekiş'in isyan haberi üzerine Müslim'i affedeceğini ve huzuruna gelmesi gerektiğini kendisine bildirmiştir. Böylelikle 477/1084 yılında sultanın huzuruna çıkan Müslim affedildiği gibi bütün iktâları da kendisine iade edilmiştir. Ancak Müslim'in askerlerinin bir kısmının Antakya'yı fetheden Süleyman b. Kutalmış'a[113] katılmasıyla güç kaybına uğrayan Müslim, Süleyman Şah'a karşı Artuk Bey ile ittifak kurmaya çalışmıştır. Bir yandan da Antakya çevresini yağmalatması üzerine Süleyman Şah da Halep bölgesine kuvvet sevketmiştir. Bu arada Müslim, karşı tedbirler almaya başlamış ve Selçuklularla işbirliği yapabileceğini düşündüğü şehrin idaresinden sorumlu kardeşi Ali b. Kureyş ve diğer bazı görevlileri hapsetmiştir. Nihayetinde iki taraf Afrin çayı üzerinde Kurzâhil

[111] Şeyzer, Suriye'de Hama'nın kuzeybatısında yer alan şehirdir. Bkz. Gülay Öğün Bezer, "Şeyzer", *DİA,* 39 (2010): 106-107.
[112] Sümeysât, günümüzde Adıyaman'ın Samsat ilçesidir. Bkz. J. Ruska, (1979). "Sümeysât", *İA*, XI, 234-236.; Nimez Özgüç, *Samsat (Sümeysat, Samasota, Kumaha, Hahha, Hahhum),* (Ankara: TTK, 2009).
[113] Selçuklu Sultan Melikşah'ın halası oğlu olan Süleyman b. Kutalmış, Anadolu (Türkiye) Selçuklu Devleti'nin kurucusu ve ilk sultanıdır. (1075-1086). Bkz. Mehmet Şeker, "Süleyman-Şah (I), Rukne'd-Din Süleyman-Şah B. Kutalmış (Ö.479/1086)", *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi,* 1 (2016): 39-51.

denilen yerde 478/1085 yılında karşılaşmışlar ve Müslim bu çarpışmada vefat etmiştir. Bölgede çok güçlü bir nüfuzu olan Müslim'in ölümünün ardından Suriye ve Irak bölgeleri Türk kumandanların hâkimiyeti altına geçmeye başlamıştır.

2.1.1.8. Selçuklular Dönemi

Süleyman b. Kutalmış, Müslim ile olan savaştan galip çıktıktan sonra Şerîf Hasan b. Hibetullah Huteytî'nin yönetiminde kalan Halep'e yönelerek burayı bir süre kuşatmıştır. Diğer tarafından bağlı birlikleri Maarretünnu'mân, Kefertâb, Kınnesrîn, Latmin[114] şehirlerini ve kalelerini fethetmiştir. Süleyman Şah, Şerîf Hasan'ın Sultan Melikşâh'ın onayını alması koşuluyla Halep'in kendisine teslim edileceğini söylemesi üzerine kuşatmayı kaldırmıştır. Ancak onay sürecinin uzamasıyla Süleyman Şah 479/1086 tarihinde şehri tekrar kuşatmıştır. Bunun üzerine Şerîf Hasan, Kilâboğulları Emîri Mübarek b. Şibl ile ittifak kurarak Halep'i teslim etmek üzere Suriye ve Filistin Selçuklu Hükümdarı Tacüddevle Tutuş'a gitmesini istemiştir. Sonrasında Tacüddevle bu haber üzerine Süleyman Şah ile arası açık olan Artuk b. Eksük Bey[115] ile birlikte Dımaşk'tan Halep'e doğru yola çıkmış ve Süleyman b. Kutalmış'ın Kınnesrîn'deki kalesini kuşatmıştır. Nihayetinde Aynu'l-Seylem denilen yerde iki ordu karşılaşmışlar ve yapılan savaşta Süleyman'ın ordusu yenilgiye uğramıştır. Bu yenilgi sonrası Süleyman Şah farklı rivayetlere göre atından düşerek ya da intihar ederek vefat etmiştir.

Tacüddevle Tutuş, Süleyman Şah'ın ölümü sonrası Halep şehrini almak için yola çıkmış ancak Sultan Melikşâh'ın ordusu ile kendisine yöneleceği haberleri üzerine Şerif Hasan Huteyti, Halep'in kendisine teslimi konusunda yaptığı anlaşmadan dönmüştür. Daha sonra Halep tüccarlarından birisi ve ahdaslardan bazıları Halep'in teslimi konusunda Tâcüddevle'ye yardım etmiş; askerlerin iplerle surların burçlarına çıkmaları gereken vakti bildirmişlerdir. Sonrasında Tacüddevle'nin şehre hâkim olduğu bildirilmiş ve Şerif Hasan, Tacüddevle'den eman istemiştir. Ancak kalenin yönetiminden sorumlu Salim b. Malik Ukaylî, Tacüddevle'ye isyan ederek direnmeyi tercih etmiştir. Ardından Sultan Melikşâh'ın askerlerinin Halep'e doğru ilerledikleri

[114] Latmin, günümüzde Suriye'nin Hama ilçesine bağlı bir köydür. (ç. n.)
[115] Selçuklu Sultanı Alparslan ve Melikşah devirlerinin ünlü kumandanı için bkz. Ali Sevim, "Artuk b. Eksük", *DİA,* 3 (1991): 414-415.

haberini alan Tacüddevle, kuvvetlerinin bir kısmını burada bırakarak Dımaşk'a gitmiştir.

Sultan Melikşâh'ın ordusu Halep-Antakya arasındaki yerlere yayılmışlar ve Urfa[116] şehri ile Ca'ber Kalesini[117] almışlardır. Ordusunun bir kısmı da Halep'e ulaşmış ve Halep halkı ile Salim b. Malik, Kilâboğullarından Mübarek b. Şibl hemen itaatlerini bildirmişlerdir. Ardından 479/1086 yılında Halep'e gelen Sultan Melikşâh, buradaki kaleyi ve diğer Şam kalelerini teslim almıştır. Salim b. Malik'e Halep kalesinin yerine karşılık Ca'ber Kalesini, ayrıca Rakka ve birkaç köyü daha ikta olarak vermiş ardından da Süleyman Şah'ın vezirinden Antakya'yı almıştır. Tekrar Halep'e geri dönen Melikşâh, Kâsımüddevle Aksungur'u[118] buraya vali olarak atamıştır. Şehir kalesine ise Nuh et-Türkî'yi tayin etmiştir. Şerif Hasan Huteyti'nin şehri tekrar yönetme isteği ise Halep halkının olumsuz yaklaşımından dolayı Melikşâh tarafından reddedilmiştir.

Melikşâh'a sadakatiyle bilinen Aksungur, Halep'i güvenli ve istikrarlı bir duruma getirmiştir. Halep'teki mali işlerin yönetimine Ebû Mansûr b. Hallâl er-Rahbî'yi atamıştır. Aksungur, 482/1089 yılında Berzüveyh Kalesini Ermenilerden teslim almıştır. Sonrasında Melikşâh'ın emriyle asayişsizliği gidermek amacıyla Tacüddevle Tutuş ile beraber Humus'un fethine katılmıştır. Fetih sonrası Aksungur, Sultanın burayı Tutuş'a teslim emri gelinceye kadar şehri kendi elinde tutmuştur.

Aksungur, Sultan Melikşâh'ın 485/1092 yılında Bağdat'ta vefat etmesiyle başta Sultan'ın oğlu Mahmûd adına hutbe okutmuşsa da sonradan Tacüddevle Tutuş'un kendisi ile birlik olma çağrısına uyarak onun adına hutbe okutmuştur.[119] Aksungur'la birlikte Sultan Melikşâh'ın büyük koımutanlarından Yağısıyan[120] ve Bozan[121] da

[116] En eski adı Edessa olan ve Arap coğrafyacıları tarafından Ruhâ olarak adlandırılan Urfa, günümüzdeki Şanlıurfa şehridir. Bkz. Ahmet Nezihi Turan, "Şanlıurfa", *DİA,* 38 (2010): 336-341.
[117] Ca'ber Kalesi, Kuzey Suriye'de Fırat nehrinin orta mecrasının sol sahilinde ve Rakka'nın 50 km batısında volkanik bir tepe üzerinde yer alan "Devser" olarak da bilinen kaledir. Bkz. Aydın Taneri, "Ca'ber Kalesi", *DİA,* 6 (1992): 525-527.
[118] Melikşah'ın memlükü olan ve tam künyesi Kasîmüddevle Aksungur b. Abdillâh (ö. 487/1094) olan Aksungur, Musul Atabeyliği'nin kurucusu İmâdüddin Zengî'nin de babasıdır. Bkz. Çoşkun Alptegin, "Aksungur", *DİA,* 2 (1989): 296.
[119] Tutuş'un bu süreçteki faaliyetlerine yönelik detaylı bilgi için bkz. Ali Sevim, "Tutuş'un Büyük Selçuklu Saltanatını Ele Geçirme Teşebbüsü (Kâsım 1092 - Şubat 1095)", *Belleten*, 27/107 (1963): 411-435.
[120] Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın önde gelen kumandanı için bkz. Ebru Altan, "Yağısıyan", *DİA*, 43 (2013): 177-179.
[121] Sultan Melikşah'ın kumandanlarından olan Bozan için bkz. Tülücü, "Malazgirt Savaşına İştirak...", 329.

Tutuş'la birlikte hareket etmişlerdir. Ancak Tutuş'un kazandığı galibiyetler sonrası bu isimlere bir taltifte bulunmaması ondan ayrılmalarına sebep olmuştur. Yağısıyan, Tutuş ile beraber hareket etmeye devam ederken Aksungur ve Bozan, Melikşâh sonrası oğlu Mahmut'u tanımayarak tahta oturmayı başaran Berkyaruk'un huzuruna çıkıp durumu bildirmişler ve Sultan onlarla birlikte Rahbe'ye gelmiştir. Bunun üzerine Tutuş, Berkyaruk ile bir savaşı göze alamayarak asker toplamak için Suriye'ye dönmüştür. Aksungur ve Bozan'la hesaplaşmak niyetinde olan Tutuş tekrar Halep'e gelerek şehrin doğusundaki Seb'în denilen nehirde 487/1094 tarihinde yapılan savaşta Aksungur'u mağlûp ederek öldürmüştür.

Mağlubiyet sonrası Emîr Bozan ve Kürboğa,[122] Halep'e sığınarak Berkyaruk'tan yardım beklemişler ancak Tacüddevle buna fırsat vermeyerek Halep'i almayı başarmıştır. Bozan'ı öldürten ve Kürboğa'yı da Humus'ta hapsettiren Tutuş, Maarretünnu'mân ve Lazkiye'yi[123] Yağısıyan'a ikta etmiştir. Fırat'ı geçerek Harrân'ı ardından Urfa'yı sonra da Diyarbakır'ı teslim alan Tacüddevle, 488/1095 yılında ise Rey[124] şehrine hâkim olmuştur. Aynı tarihte harekete geçen Berkyaruk da Rey'e gelmiş ve iki tarafın karşılaşması sonrası Tacüddevle Tutuş yenilerek öldürülmüştür.

Babasına yardım etmek üzere yola çıkmış olan Rıdvan b. Tutuş, onun ölümü haberi üzerine Halep'e yönelmiş ve kendisine karşı harekete geçmek isteyenlere karşı burada hazırlık yapmaya başlamıştır. Sonrasında kardeşleri olan Şemsü'l-Mülûk Ebû Nasr Dukak[125] ile Cenahüddevle Hüseyin de Halep'e gelmişlerdir.

Bir süre sonra Tacüddevle'nin şehir ve kalesini koruma konusunda nâibi durumunda olan Emîr Savtegin,[126] Dukak'a Dımaşk'ı kendisine vereceği hususunda haber göndermiştir. Sonrasında Dukak kimsenin bilgisi ve haberi olmadan gizlice Halep'ten kaçmış ve Dımaşk ile buraya bağlı yerlerin hâkimiyetini ele alarak Dımaşk Selçuklu Melikliğini kurmuştur. Bunun üzerine Rıdvan bu şehri kuşatmışsa da başarılı

---

[122] Büyük Selçuklular kumandanlarından olan Musul hâkimi Kürboğa'nın tam künyesi Ebû Saîd Kıvâmüddevle Kürboğa'dır. (ö. 495/1102) Bkz. Işın Demirkent, "Kürboğa", *DİA,* 26 (2002): 562-563.

[123] Lazkiye, günümüzde Suriye'nin en büyük liman şehridir. Bkz. Ş. Tufan Buzpınar, "Lazkiye", *DİA,* 27 (2003):, 117-118.

[124] Rey, günümüzzde İran'da Tahran'ın 7-8 km. güney-güneydoğusunda yer alan şehirdir. Bkz. Osman Gazi Özgüdenli, "Rey", *DİA,* 35 (2008): 40-41.

[125] Dımaşk Selçuklu meliki Dukak'ın tam künyesi Ebû Nasr Şemsü'l-mülûk Dukāk b. Tâci'd-devle Tutuş es-Selcûkî'dir. (ö. 497/1104) Bkz. Abdülkerim Özaydın, "Dukak b. Tutuş", *DİA,* EK-1 (2020): 342-343.; Ali Sevim, "Dımaşk Selçuklu Melikliği - Şemsül-Mülûk Dukak Devri (1095-1104)", *Belleten,* 46/182 (1982): 297-318.

[126] Emîr Savtegin ile ilgili olarak bkz. Erdoğan Merçil, "Emir Savtegin", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 6 (1975): 63-75.

olamayarak Halep'e geri dönmek zorunda kalmış ve böylelikle 488/1095 yılında Suriye Selçuklu Devleti, Halep ve Dımaşk Melikliği şeklinde ikiye bölünmüştür.[127] Devletin idaresini kardeşi Cenahüddevle Hüseyin'e bırakan Rıdvân, bölgedeki etkinliğini artırmak için Sökmen b. Artuk'un[128] idaresindeki Suruç'u[129] 489/1096 tarihinde kuşatmış ama bir netice elde edememiştir. Ardından Ermenilerin elinde bulunan Urfa'yı almış ve idaresini de Yağısıyan'a bırakmıştır. Rıdvân, kendisine itaatsizlik eden komutanlardan olan Yûsuf b. Abak'ı da devre dışı bıraktıktan sonra Tel-Bâşir[130] ve Şeyhüddeyr'i (Şâdır) hâkimiyetine geçirmiştir. Bundan sonra Rıdvan, Dımaşk'ı tekrar kuşatmasına rağmen başarısız olarak Halep'e dönmüş ve ardından Dukak kendisine saldırmıştır. Ancak Rıdvan bu defa Dukak'ı 490/1097 yılında Kınnesrîn'de yenmeyi başarmıştır. Cenâhüddevle Hüseyin'in vezirlikten ayrılıp Humus'a yerleşmesi ve ayrı bir yönetim kurması ile birlikte devlet işlerini de Yağısıyan'a teslim etmiştir.[131]

Cenahüddevle ile Dımaşk'ta bulunan kardeşi Dukak'a saldırıya geçme kararı veren Rıdvan, Fâtımî halifesi Müsta'lî-Billâh'in kendisine tabi olması durumunda askerî ve malî destek sözü vermesi üzerine onun adına hutbe okutmuştur. Bu durumun Sünnî İslâm dünyasında tepki ile karşılanması ve halifenin vadettiği yardımların gerçekleşmemesi üzerine Rıdvan, İmam Müstazhir ardından Berkyaruk ve daha sonra da kendi adına hutbe okutmaya başlamıştır. Rıdvan, Halep Kadılığına 490/1097 yılında kadı Fazlullah ez-Zevzenî el-Acemî el-Hanefî'yi atamış ve onu Mısır'a elçi olarak gönderdiğinde ise yerine Ebû'l-Fazl Ahmed b. Ebû Üsame el-Halebî'yi görevlendirmiştir.

2.1.1.9. Haçlı Seferleri Dönemi

Cenâhüddevle Hüseyin'e ve Dukak'a karşı harekete geçmek isteyen Rıdvan, Haçlılardan bir birliğin Antakya'ya ulaştığı haberini almıştır. Bunun üzerine

[127] Suriye Selçukluları zamanında bu iki kardeşin mücadelesinin bölgeye olan etkileri için bkz. Sedat Bilinir, "Suriye Selçukluları Döneminde İki Kardeş Arasında Yaşanan Çekişmelerin Bölge Kaderine Etkileri (1094-1104)", *Asia Minor Studies*, 4/7 (2016): 11-25; Nadir Karakuş, "Haçlı Seferlerinde Selçuklu Düşman Kardeşler: Rıdvan ve Dukak". *İstem*, 32/16 (2018): 260-278.

[128] Artuklular'ın Hısnıkeyfâ kolunun kurucusu olan Sökmen b. Artuk, Artuklu Beyliği'nin atası Artuk b. Eksük'ün oğludur. (1102-1104) Bkz. Ali Sevim, "Sökmen b. Artuk", *DİA,* 37 (2009): 392-394.

[129] Suruç, günümüzde Şanlıurfa ilinin 46 km güney batısında yer alan ilçesidir. (ç. n.)

[130] Tel-Bâşir, günümüzde Gaziantep ili, Oğuzeli ilçesi, Gündoğan mahallesi yakınlarında yer alan Tilbaşar'ın eski adıdır. (ç. n.)

[131] Ali Sevim, "Rıdvân b. Tutuş", *DİA,* 35 (2008): 49-50.

Yağısıyan ve Sökmen arasında öncelikle bu birliğin durdurulması konusunda fikir anlaşmazlığı oluşmuştur. Ardından Rıdvan'ın bu birliğe karşı Musul Emîri Kürboğa'nın idaresindeki Selçuklu kuvvetlerine küçük bir birlikle destek olmuştur. Neticede Haçlıların 490/1097 yılında Antakya'yı alması üzerine Yağısıyan ve Sökmen, Rıdvan'ı desteklemekten vazgeçmişlerdir. Böylelikle Rıdvan Halep'te Haçlı kuvvetlerine karşı zayıf bir durumda kalmıştır.

Haçlı kuvvetleri kuzey yönünden Şam'a girmeye başlamışlar ve sonrasında Antakya'ya saldırmışlar, ardından da Halep'i adeta kuşatarak civarındaki beldeleri talan etmişlerdir. Yağısıyan'ın oğlu Halep'e gelerek Rıdvan'dan yardım istemiş ve Halep ile Sökmen'in askeleriyle birlikte Antakya'ya gelmiştir. Burada Haçlılar ile Halep askerleri karşılaşmış ve Müslüman birlikleri yenilgiye düşerek Hârim'e[132] çekilmişlerdir. Nihayetinde Bohemund (Boemondo) komutasındaki Haçlı kuvvetleri 491/1098 yılında Antakya'yı teslim almış ve burada bir prenslik kurmuşlardır.

491/1098 yılında Melik Rıdvan, Azez valisi Ömer'in kendisine isyan etmesi üzerine şehrini kuşatmıştır. Ömer'in Haçlılardan yardım istemesi üzerine Saint-Gilles komutasındaki kalabalık bir askeri güç Azez'e gelmiş ve Halep güçleri geri dönmek zorunda kalmıştır. Saint-Gilles, bölgede tahribatlar yapmış ve Ömer'in oğlunu da rehin alarak Antakya'ya dönmüştür. Bunun üzerine Melik Rıdvan, Ömer'e karşı Azez'e yeniden harekâta başlamış ve Ömer, şehri teslim etmek zorunda kalmıştır.

Melik Rıdvan, Esârib'e yönelerek buradaki Haçlıları çıkarmak amacıyla Kellâ'ya gitmiştir. Ancak Haçlıların bozgununa uğrayan Rıdvan, Cenahüddevle'den yardım istemek amacıyla Humus'a gitmiş ve onunla birlikte yeniden Halep'e dönerken Haçlılar da Antakya'ya geri dönmüştür. Bu sırada Haçlılar Cezr, Sermin[133] ve Halep'e bağlı olan yerlerde bir araya gelerek Halep'in alınması için askerlerine gerekli teçhizat ve gıdayı toplamaya başlamışlardır. Halep yakınlarına ulaşan ve Kuveyk nehri kıyısındaki Müşerrif (el-Müşrife) denilen yerde konaklayan Bohemund ve yeğeni Tancred, Rıdvan'ın zayıf durumda olduğu haberini almaları üzerine Halep'in batısında kaleler inşa etmeye ve harekete geçerek şehri ele geçirmeye karar vermişlerdir. Ancak

[132] Hârim, günümüzde Antakya'nın 33 km doğusunda bir ilçe merkezidir. Bkz. "Hârim", *İA,* V Kısım-I (1987): 237.
[133] Sermin, günümüzde Suriye'nin İdlib kentine 5 kilometre uzaklıktaki bir köydür. (ç. n.)

Dânişmendli Gümüştegin Gazi'nin,[134] Haçlılar için önemli bir yer olan Malatya'ya yönelik akınları karşısında Bohemund, birliklerini büyük oranda buraya kaydırmıştır.[135]

Haçlıların bölgeyi boşaltmasıyla Rıdvan onların depoladığı gıda maddelerini ele geçirerek Sermin'e yönelmiştir. Fakat Cenahüddevle burada Rıdvan'ın askerlerine baskın yaparak onları yağmalamıştır. Kendisi ile Rıdvan arasındaki husumetin sebeplerinden olan Bâtınî Hâkim Müneccim'i de ele geçirmek isteyen Cenahüddevle onun Halep'e kaçmasına engel olamamıştır. Tüm tepkilere rağmen Melik Rıdvan'ın himayesinde etkinliklerini ve propagandalarını artıran Bâtınîler, Halep'te güçlü bir konuma gelmişlerdir. Ardından Rıdvan ile Cenahüddevle barışarak Halep'e dönmüşlerdir. Bir süre sonra Cenahüddevle gittiği Humus'ta Bâtınîler tarafından öldürülmüştür. Daha sonra Humus'a gelen Dukak, şehri teslim almış ve idaresini de Tuğtegin'e teslim etmiştir. Böylelikle Humus, Dımaşk Selçuklu Melikliğine geçmiştir.

Antakya prensliği nâibi Tancred'in Halep bölgesindeki faaliyetleri üzerine Melik Rıdvan 496/1103 tarihinde bir anlaşma yapmak durumunda kalmıştır. Ancak Musul Emîri Çökürmüş ve Sökmen b. Artuk ile Haçlılar arasında 497/1104 yılında yapılan savaşta Müslümanların büyük bir zafer elde etmeleri üzerine Melik Rıdvan harekete geçerek Halep bölgesinde ele geçirilen yerleri tekrar almayı başararak konumunu güçlendirmiştir. Aynı yıl kardeşi Dukak'ın ölümüyle Dımaşk'a yürüyen Rıdvan, burada kendi adına hutbe okutmuş ve Haçlılar nedeniyle de boş bırakmak istemediği Halep'e dönmüştür. Bu arada Bohemund da takviye güçler toplamak amacıyla Antakya'dan ayrılarak buradaki görevini Tancred'e devretmiştir.

Ertesi yıl Trablus Emîri Fahrü'l-Mülk b. Ammar[136] Haçlıların saldırılarına karşı Rıdvân'dan yardım talebinde bulunmuştur. Bu sebeple Rıdvân Halep'ten ayrılmış ancak Tancred'in Artâh'ı[137] kuşattığını öğrenince buraya yönelmek durumunda kalmıştır. 498/ 1105 yılında Tancred'in barış teklifine yanaşmayarak savaşmayı tercih eden Rıdvan yenilgiye uğramış ve Haçlılar Halep şehrini yağmalamışlardır.

---

[134] Haçlılar'a karşı verdiği mücadelelerle tanınan Dânişmendli hükümdarıdır. Bkz. Abdülkerim Özaydın, "Dânişmendliler", *DİA,* 8 (1993): 469.
[135] Ali Sevim-Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi (Siyaset, Teşkilat ve Kültür),* (Ankara: TTK, 1995), 383-385.
[136] Fahrü'l-Mülk b. Ammar, Trablusşam'da hüküm süren Ammâroğulları'nın son emîridir. Bkz. Abdülkerim Özaydın, "İbn Ammâr, Fahrülmülk", *DİA,* 19 (1999): 311-312.
[137] Artâh, günümüzde Asi nehrinin sağında Suriye'nin Hama iline bağlı kenttir. (ç. n.)

Halep' in güneybatısında bulunan Efâmiye'nin[138] hakîmi olan ve bölgede önceden beri eşkiyalık yapıp yol kesen Fâtımî yanlısı Halef b. Mülaib'e ait Efâmiye Kalesi 500/1107 yılında Melik Rıdvan tarafından ele geçirilmiş ancak sonrasında Tancred'in eline geçmiştir. Aynı yıl Rıdvan'ın Bâtınîlere olan yakınlığının Selçuklu Sultanı Sultan Muhammed Tapar tarafından kınanması üzerine Halep'teki Bâtınîlerin bir kısmı şehirden uzaklaştırılmıştır.

Musul Emîri Çavlu Sakâvu'nin[139] Selçuklulara karşı hareketleri sonrası Sultan Muhammed Tapar onu görevden almıştır. Bunun üzerine Çavlu bazı emîrlerle ittifak yaparak Suriye'ye doğru harekete geçmiştir. Çavlu'ya karşı seferber olan Rıdvân ona karşı Nümeyroğulları ile iş birliği yaparken Çavlu da Rıdvân'a ait Bâlîs'i işgal etmiştir. Ardından Rıdvân, Tancred'e ittifak teklifinde bulunurken Çavlu da Kudüs Kralı I. Baudouin ve Urfa Kontu Joscelin'den yardım istemiştir. Tel-Bâşir'de 502/1108 yılında yapılan savaşta her iki taraf da ağır kayıplar vermiş ve Bâlîs tekrar Halep Selçuklu melikliğinin hâkimiyeti altına girmiştir.[140]

Sonraki süreçte Haçlılar'ın yokluğunda Halep civarında işgal edilen yerleri geri almak çabasında olan Rıdvan, Antakya bölgesine akınlar yapmış ancak Tancred'in Urfa'dan dönmesiyle Halep'e çekilmiştir. Tancred'in de Halep'in doğusuna saldırmasıyla Rıdvân malî açıdan ağır bir antlaşma yapmak zorunda kalmıştır. Antlaşma yüzünden yaşanan gıda krizi sebebiyle Rıdvân hazine arazilerini ucuz fiyatla halka satmak zorunda kalmıştır.

Rıdvân, Haçlıların Halep'e yönelik saldırıları ve verdikleri zarar sebebiyle Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'dan yardım istemesi sonrası Sultanın talimatıyla Musul Emîri Mevdûd b. Altuntegin,[141] Harrân'ı ardından Joscelin'in elindeki Tel-Bâşir'i kuşatmaya başlamıştır. Rıdvân, Mevdûd'a Halep'e gelmesi yönünde haber göndermişse de, Selçuklu ordusunun Halep önlerinde konaklayarak şehri işgal edeceğinden korkan Mevdûd, Halep kapılarını kapatmıştır. Bunun üzerine 505/1111 yılında Selçuklu ordusu bölgeden uzaklaşmış ve böylece Haçlılara yönelik karşı bir

[138] Efâmiye, Antakya'nın 40 km uzağında yer alan Halep yönündeki beldedir. Bkz. F. Buhl, "Efâmiye", *İA*, IV (1991): 130.
[139] Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'ın önemli emîrlerinden biri olan Emîr Çavlu için bkz. Cihan Piyadeoğlu, "Büyük Selçuklu Devleti Emiri Atabeg Çavlı Sakavu". *Tarih Dergisi* , 38 (2002): 37-59.
[140] Sevim-Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, 387-388.
[141] Büyük Selçuklular'ın Musul valisi, Türk kumandan Mevdûd b. Altuntegin için bkz. Işın Demirkent, "Mevdûd b. Altuntegin", *DİA,* 29 (2004): 427-429.

harekâta girişilememiştir.[142] Aynı yıl Bâtınîlerin reisi olan Ebû Tâhir es-Sâiğ el-Acemi'nin iktisadî sıkıntılar altındaki Melik Rıdvân'ı kışkırtması sonucu Horasân'dan Halep'e gelen Ebû Harb İsa b. Zeyd b. Muhammed el-Hucendî adlı Bâtınîlik karşıtı bir tüccar öldürerek mallarına el koyulmaya çalışılmıştır. Başarısız olan bu girişim Müslüman idareciler tarafından tepkiyle karşılanmış ve Rıdvân'ın itibarını oldukça sarsmıştır. Bu olay sonrası Halep halkında Bâtınîlere karşı olumsuz düşünceler gelişmeye başlamıştır.[143]

Tancred'in Azez'i işgal etmeye hazırlandığını öğrenen Rıdvan, Halep'teki durumunun da zayıflamasıyla ilişkilerinin olumsuz olduğu Atabeg Tuğtegin'e[144] yanaşarak onunla barış yapmak istemiş ve taraflar 506/1112 yılında karşılıklı olarak mali ve askeri yardımda bulunmaları konusunda anlaşmışlardır. Bunun yanı sıra Tuğtegin'in, Dımaşk'ta Rıdvan adına hutbe okutup para bastırılması kararlaştırmıştır. Bu antlaşmaya rağmen Rıdvan, Kudüs Kralı I. Baudouin'in Dımaşk civarına saldırısında Tuğtegin'e yeterli destekte bulunmamış ve Tuğtegin de 507/1113 yılında Dımaşk'ta onun adına okunmakta olan hutbeye son vermiştir. Aynı yıl Melik Rıdvan hastalanmış ve Halep'te vefat etmiştir.[145]

Rıdvan'ın ölümünden sonra Halep'e oğlu Ahras[146] olarak bilinen Ebû Şücâ Alparslan geçmiştir. Halep halkından babasının koyduğu vergi ve haraçları kaldıran Alparslan, tahtını güçlendirmek için Melikşâh ve Mübarek adlarındaki iki kardeşini öldürtmüştür. Alparslan'ın meliklik işlerini babasının hâdimlerinden olan Lü'lü el-Yâyâ yürütmüştür.

Alparslan dönemine gelindiğinde Bâtınîler artık Halep'te oldukça etkili ve güçlü bir durumdaydılar. Bu yüzden birçok kimse onların makam ve şöhretlerine sahip olmanın yanı sıra öldürülmek ya da zarara uğramaktan çekindikleri için de bu mezhebe girmişlerdir. Selçuklu Sultanı Tapar, Alparslan'a bir mektup yazarak geçmişte babasının yaptığı gibi davranmamasını ve Bâtınîler ile ilgili olarak tavır almasını istemiştir. Bu tavsiyeye uyan Alparslan, Bâtınî Reisi Ebû Tâhir es-Sâiğ'in yanı sıra bu

[142] Sevim-Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi,* 391-392.
[143] Bu dönemdeki Bâtınî faaliyetleri için bkz. Abdülkerim Özaydın, "Selçuklular Zamanında Suriye'deki Bâtınî Faaliyetleri, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 12 (2002): 195-207.
[144] Tuğteginliler'in kurucusudur. (1104-1128). Daha detaylı bilgi için bkz. Gülay Öğün Bezer, "Tuğtegin", *DİA,* 41 (2012): 347-349.
[145] Sevim-Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, 393-394.
[146] Dilindeki pelteklikten ötürü halk arasında dilsiz anlamındaki ahras lakabı kullanılmıştır. (ç. n.)

mezhebin Halep'te ileri gelenleri de öldürmüştür. Kimilerini de mallarına el koyarak, sürgün ederek onları pasifize etmiştir.

Bundan sonra Alparslan, melikliğini yönetmek için yakınları ve hizmetlilerinden aldığı tavsiye ile Dımaşk emîri Atabeg Tuğtegin'le yakınlık kurmuş ve onu Halep'e davet etmiştir. Ancak kısa bir süre sonra Alparslan'ın devlet kadrolarında kendi başına yaptığı değişiklikler ya da tutuklamalar gibi uygulamaları üzerine Tuğtegin, yanlış siyasetler ve alınan yanlış tedbirleri görerek Halep'ten ayrılmış ve Dımaşk'a dönmüştür. Tuğtegin'in bu ayrılışında etkili olan Lü'lü el-Yâyâ, Halep Melikliğinin yönetimine el koyarak, pasifize edilen kişilerden istediklerini yeniden atamıştır. Sonrasında ise Alparslan'dan çekinerek bir suikast sonucu 508/1114 yılında onu öldürtmüştür.[147]

Halep Kalesine yerleşen Lü'lü el-Yâyâ, ordu komutanlığına Şemsu'l-Havâs'ı, Melikliğe ise Alparslan'ın altı yaşındaki kardeşi Sultanşâh b. Rıdvan'ı getirerek tüm yönetimi eline almıştır. Bu sırada Haçlıların Halep üzerindeki tehdidi üzerine Halep'in ileri gelenleri ve Lü'lü, Atabeg Tuğtegin başta olmak üzere etraftaki tüm emîrlerden yardım talebinde bulunmuşlardır ancak hiçbirinden olumlu bir yanıt alamamışlardır. Halep'te şartlar gittikçe kötüleşmiş ve Lü'lü şehirdeki birçok araziyi satmak zorunda kalmıştır. Bunun üstüne 508/ 1114 yılında Halep ve civarında şiddetli bir deprem yaşanmıştır.[148]

Sonrasında çaresiz durumdaki Lü'lü, Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'dan yardım istemiştir. Sultan, Halep'e yardım etmesi için isyan eden Mardin Artuklu Emîri İlgazi Bey[149] ile Şam atabeyi Tuğtegin'in üzerine gitmesi için kumandanı Porsuk b. Porsuk'u[150] görevlendirmiştir. Bunu haber alan İlgazi ile Tuğtegin, Kudüs Kralı II. Baudouin, Trablus Kontu Pons ve Antakya Prens

[147] Halep Meliki Alp Arslan dönemine dair geniş bilgi için bkz. Ali Sevim, "Halep Selçuklu Melikliği Alp-Arslan Ve Sultan-Şah Devirleri I. Alp-Arslan Devri 1. Halep Meliki Oluşu ve İlk İcraatı", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 14/25 (1981): 123-138.
[148] Ali Sevim, *Suriye ve Filistin Selçuklular Tarihi,* (Ankara: TTK, 2020), 231-235.
[149] Büyük Selçuklu Devleti'nin iki büyük hükümdarı Alp Arslan ve Melikşah'ın önemli kumandanlarından olan Artuk Bey'in oğlu olan İlgazi Bey'in asıl adı Necmüddîn İlgâzî et-Türkmânî'dir. (ö.516/1122) Diyarbakır ve Mardin çevresinde 1102-1409 tarihleri arasında hüküm süren Artuklu Beyliği'nin kurucusu ve ilk hükümdarıdır. Emri altındaki Türkmen askerleri ile Selçuklu Devleti'ne bağlı veya bağımsız olarak pek çok muharebeye katılmıştır. Bkz. Merve Öztürk, "Bir Selçuklu Portresi: Emir İlgazi, Hayatı ve Faaliyetleri". *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 5/2 (2022): 346-361.
[150] Üç kuşak boyunca Selçuklu kumandanlığı yapan Porsuk ailesi için bkz. Abdülkerim Özaydın, "Porsuk", *DİA,* 34 (2007): 325-326.

nâibi Roger de Salerno ile ittifak yapmıştır. Humus ve Bizâ'a'yı[151] alan Porsuk bin Porsuk, Hama'yı da almak üzereyken Şeyzer'de Antakya Prens nâibi Roger'ın baskınıyla büyük kayıplar vermiş ve İran'a dönmek zorunda kalmıştır.

Melikliğin problemlerini çözmekte aciz kalan ve iki yıldır yönetimi elinde bulunduran Lü'lü, 511/1117 yılına gelindiğinde can korkusu endişesiyle kontrolündeki hazine mallarını da alarak Halep'ten ayrılmıştır. Ca'ber Kalesine doğru yol alan Lü'lü bazı Halep askerlerinin fark etmesiyle yolculuk sırasında öldürülmüştür. Bunu haber alan Rahbe'deki Aksungur Porsukî[152] Halep'e yönelmiştir. Ancak Melik Rıdvan'ın eski kumandanlarından olan Yaruktaş Hâdim onlardan daha önce hareket ederek Halep'e gelmiş ve yönetimi ele almıştır. Bunun üzerine Aksungur Porsukî, Yaruktaş'tan şehrin yönetiminin kendisine teslim edilmesini istemiş ancak buna olumlu bir cevap alamamış ve Dımaşk'ta Tuğtegin ile ittifak kurmuştur. Aksungur'un Halep'i alma yönündeki hareketlerine karşılık otoritesini güçlendirmek isteyen Yaruktaş, ilk tedbir olarak Lü'lü'yü öldüren askerleri bertaraf etmiş sonrasında Mardin Artuklu Emîri İlgazi ve Antakya Haçlı prinkepsi Roger ile ittifaka gitmiştir. Ancak Yaruktaş, başta Sultanşâh'ın ablası Âmine Hatun olmak üzere şehrin ileri gelenleri ve komutanları tarafından Halep'ten gönderilmiştir.[153]

Halep'teki düzensizliğe son vermek için davet edilmesi sonrası şehre gelen Mardin Artuklu Emîri Necmeddin İlgazi, kaleye kendi askerlerini yerleştirmiş, şehrin ileri gelenlerini ve askerlerini tasfiye etmiş, Sultanşâh ve ailesini ise kontrol altında tutarak 511/1117 tarihinde Suriye Selçuklu Devleti'nin Halep kolunun fiilen sona ermesine neden olmuştur. Bu sırada şehirdeki iktisadî sıkıntılardan dolayı kaynaklar, İlgazi'nin maiyetindekilerin ihtiyaçlarına yeterli gelmemiş ve buna bir çare de bulunamamıştır. Halkın ve askerlerin tepkilerinden endişe eden İlgazi kısa süre sonra Halep'ten ayrılarak Mardin'e geri dönmüştür. Ardından Tuğtegin ve Aksungur Porsukî, Halep önlerine gelerek şehrin teslimini istemişler ancak halk tarafından bu

[151] Bizeaâ, günümüzde Suriye'nin Halep ilindeki El-Bab'ın kuzeydoğusunda yer alan şehirdir. (ç. n.)
[152] Tam künyesi Ebû Saîd Seyfüddîn Kasîmüddevle Aksungur el-Porsukī (ö. 520/1126) olan Aksungur Porsukî, 1105 yılında Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar tarafından Irak şahneliğine tayin edilmiş, Sultan Tuğrul Bey'in emîrlerinden Porsuk'un memlükü olduğu için efendisine nisbetle el-Porsukī diye anılmıştır. Bkz. Coşkun Alptegin, "Aksungur el-Porsukī", *DİA,* 2 (1989): 297. Porsukoğulları ile ilgili olarak ayrıca bkz. Abdülkerim Özaydın, "Büyük Selçuklular'ın Hizmetinde Bir Aile: Porsukoğulları", *Tarih Dergisi*, 71 (2020): 91-113.
[153] Sevim, *Suriye ve Filistin Selçuklular Tarihi*, 236-237.

kabul görmemiş ve Antakya'daki Haçlılardan onlara karşı yardım istemişlerdir. Bunun üzerine Aksungur Rahbe'ye, Tuğtegin de Dımaşk'a dönmüşlerdir.[154]

Beylik merkezi Mardin'e dönen İlgazi, Haçlılar karşısında güç duruma düşen Halep ileri gelenlerinin daveti üzerine tekrar şehre gelip yönetimi eline almıştır. Ardından Haçlılarla mücadele için Tuğtegin'le bir antlaşma yapan İlgazi, topladığı kuvvetlerle 40 bin kişilik büyük bir ordu meydana getirmiştir. Yanına Dilmaçoğulları[155] Emîri Togan Arslan b. Dimlâc'ı da alan İlgazi, Tel-Afrîn[156] vadisinde 513/1119 yılında Antakya prinkepsi Ruggero di Salerno ile yaptığı büyük savaşta[157] Haçlı ordusunu bozguna uğratmıştır. Haçlıların lideri Ruggero da savaşta öldürülmüş ve bu zafer İslâm dünyasında ve Suriye'de büyük sevinçle karşılanmıştır. Bu savaş sonrası Doğu Akdeniz'e kadar olan Suriye'de gücü eline alan İlgazi ardından Artâh'a gitmiştir.

İlgazi bölgede adeta Müslümanlarla Haçlılar arasında bir set olmuş ve onlara karşı birçok mücadeleler gerçekleştirmiştir. Tuğtegin'le birlikte 509/1115 yılında Haçlılarda olan İmme ve Zerdanâ kalelerini[158] aldıktan sonra aynı yıl Tuğtegin ve Togan Arslan'la beraber Halep'teki Tel-Dânis'te[159] Kudüs Kralı II. Baudouin ve diğer Haçlı prenslerinin kumandasındaki büyük bir Haçlı ordusu ile karşı karşıya gelmiş ve onlara büyük kayıplar verdirerek onları geri çekilmek zorunda bırakmıştır. Ardından Mardin civarından topladığı Türkmen kuvvetleri ile Fırat'ı geçerek Tel-Bâşir'den Keysun'a kadar olan Haçlıların kontrolünde olan bölgeleri alarak onların etkisini iyice kırmak istemiştir. Yine Tuğtegin ile birlikte 514/1120 tarihinde Azez Kalesini kuşatıp Kudüs Kralı II. Baudouin ve Urfa Kontu Joscelin de Courtenay'a karşı başarılı mücadelelerde bulunmuştur. Daha sonra Halep'e gelen İlgazi, Haçlılara karşı tekrar kuvvet toplmak için doğuya gitmek üzere yola çıkarken şehrin hâkimi olarak oğlu Şemsüddevle Süleyman b. Necm İlgazi'yi bırakmıştır. Süleyman, Halep'e baskı kuran

[154] Sevim-Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, 403-404.
[155] 1085-1394 yılları arasında Bitlis ve Erzen'de hüküm süren bir Türk beyliğidir. Bkz. Ali Sevim, "Dilmaçoğulları", *DİA,* 9 (1994): 301-302.
[156] Afrin, günümüzde Suriye'nin kuzey batısında, Halep iline bağlı bir ilçedir. (ç. n.)
[157] Afrin Zaferi olarak bilinen bu savaş kaynaklarda "Kanlı Meydan Savaşı" (Ager Sanguinis = Ma'reketü sâhati'd-dem) olarak geçmiştir. Bu savaş ile ilgili olarak bkz. Tülay Metin, "Emîr Necmeddin İlgâzi Dönemi Artuklu-Haçlı Münasebetleri ve Afrin Zaferi (28 Haziran 1119)", *Belleten,* 83/298 (2019): 817-852. Ayrıca bölgede uzun dönem etkili olan Haçlı Antakya Prinkepsliği için bkz. İsmail Koçuk, "Antakya Haçlı Prinkepsliği Tarihi". *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 6/1 (2019): 97-101.
[158] İmme ve Zerdanâ Kaleleri, günümüzde Suriye'nin kuzeybatısında, Halep ile İdlib arasında yer alırlar. (ç. n.)
[159] Tel-Dânis Kalesi, günümüzde Suriye'nin İdlib şehrinin kuzeyinde yer alır. (ç. n.)

Joscelin'le, babasının tâlimatı ile Halep'e bağlı Sermin, Cezr, Leylûn[160] ve kuzeyden bazı yörelerin verilmesi şartıyla barış yapmıştır.[161]

Selçuklu Sultanı Mahmûd b. Muhammed Tapar, 515/1121 yılında Gürcülerin Tiflis ve civarındaki Müslümanlara yardım etmek için Türk emîrlerinin katılacağı bir ordunun oluşturulmasını emretmiş, İlgazi'yi de bu ordunun başkumandanı olarak görevlendirmiştir. Tiflis'e yönelen İlgazi, ani bir baskına uğrayarak büyük bir yenilgi yaşamış ve ardından Mardin'e dönmüştür. Bu süreçte oğlu Süleyman'ın kendisine karşı isyan ettiğini öğrenen İlgazi, Halep civarındaki emîrlerle yazışarak şehri oğlunun elinden aldığını bildirmiştir. İlgazi, Ca'ber Kalesine kadar ilerlemiş, bu arada Süleyman'ın babasına karşı isyan konusundaki düşünceleri değişmiş ve kışkırtıldığını söylemiştir. İlgazi, Halep'e geldiğinde halkın sıkıntılarını gidermiş ve idarede değişiklikler yapmıştır. Halep Reisliğine Süleyman b. Abdurrezzak el-Aclânî el-Bâlisî'yi atarken kardeşinin oğlu Bedrüddevle Süleyman b. Abdülcabbar'ı da Halep nâibliğine tayin etmiştir. İsyan sırasında bölgedeki durumlarını güçlendiren Haçlılar ile de bir yıllığına anlaşma yaparak Zerdanâ ve Esârib'i onlara teslim etmiştir. Ardından asker toplamak üzere doğuya giden İlgazi, yeğeni Belek b. Behrâm[162] ile topladığı askerlerle tekrar Suriye'ye yönelmiştir. Tuğtegin'le birlikte 516/1122 tarihinde Haçlı işgaline uğrayan Zerdanâ Kalesi'ni kuşatan İlgazi, bu sırada hastalanmış ve Halep'e gitmiştir. Aynı yıl Mardin'e dönmüş ve oradan Meyyâfârikīn'e giderken yolda vefat etmiştir.

Artuklular'ın Mardin kolunun kurucusu olan Necmeddin İlgazi, İslâm dünyasına yönelik önemli bir tehdit ve tehlike oluşturan Haçlılara karşı ilk ciddi darbeleri indiren isimlerden biri olmuştur. Haçlıların önüne adeta bir set gibi çekilmiş ve Müslüman topraklarında onların ilerleyişini engellemiştir. İlgâzi, Halep'in kontrolünü ele geçirdikten sonra bölgede yaşanan Haçlılarla ittifak politikasına son vererek bölgenin siyasî dinamiklerinin ve dengelerin değişmesine sebep olmuştur.[163] Vefatı ile birlikte Halep de, Haçlılar karşısında savunmasız bir durumda kalmıştır.

[160] Leylûn, günümüzde Suriye'nin kuzeybatısında İdlib şehrinin yakınlarında yer alır. (ç. n.)
[161] Ali Sevim, "İlgazi, Necmeddin", *DİA,* 22 (2000): 90.
[162] Harput, Dersim ve Halep emîrliklerinde bulunan ve Haçlılar'la yaptığı savaşlardaki başarısı ile ün kazanan bir Türk beyi olan Belek b. Behrâm için bkz. Coşkun Alptekin, "Belek b. Behrâm", *DİA,* 5 (1992): 402-403.
[163] Necmeddin İlgâzî'nin Haçlı devletlerine karşı politikaları için bkz. Selim Tezcan, "Realpolitik and Jihād: Najm al-Dīn Ilghāzī's Relations with the Early Crusader States", *Bilig,* 69 (2014): 263-296.

2.1.1.10. Artuklular Dönemi

İlgazi'den sonra oğlu Süleyman Meyyâfârikîn'e, diğer oğlu Timurtaş Mardin'e, kardeşinin oğlu olan Bedrüddevle Süleyman b. Abdülcebbar b. Artuk da Halep'e hâkim olmuştur. İlgazi'nin vefatını öğrenen Haçlılar, bölgede kargaşa çıkarmaya başlamışlardır. Halep ve civarına yapılan Haçlı saldırıları 516/1122 yılında Bedrüddevle Süleyman ile Antakya hâkimi Baudouin arasında Esârib'in Haçlılara teslim edilmesi şartıyla barış yapılana kadar devam etmiştir.

Bu arada İlgazi'nin yeğeni olan Nurüddevle Belek b. Behram b. Artuk,[164] 517/1123 yılında Ermenilerin elinde bulunan Gerger'i[165] kuşatmış ve şehrin hâkimi Ermeni Mikhail, Haçlıların yardımına başvurmuştur. Kudüs kralı II. Baudouin bu çağrıya karşılık vererek Tel-Bâşir'den hareketle Gerger'e doğru ilerlerken Fırat'ın batı kıyısında Turuş mevkiinde ansızın Belek ile karşılaşmıştır. Yapılan savaşı Belek kazanmış ve Kudüs Kralı II. Baudouin, Urfa kontu Joscelin ve akrabası olan Galeran'ı esir alarak Harput kalesine hapsetmiştir.[166] Belek'in bu zaferi tüm İslâm aleminde takdirle karşılanmış ve kendisine "Gazi" unvanını kazandırmıştır. Belek Gazi'nin asıl amacı Halep'i aldıktan sonra Haçlılarla mücadeleye devam etmek olmuş, bu nedenle Urfa kontluğuna karşı daha büyük bir savaşa girmemiş ve bu psikolojik üstünlük fırsatını değerlendirememiştir.[167]

Kazanılan zafer sonrası Selçuklu Sultanı Mahmûd, Belek'i Haçlılara karşı savaşan İslâm ordularının başkumandanı olarak tayin etmiştir. Kısa bir kuşatmanın ardından Harrân'ı amcazadesi Bedrüddevle Süleyman'ın adamlarından alan Belek, 517/1123 yılında da Halep'e gelerek şehri teslim almıştır. Bu arada Ermeniler, esir olan Haçlı liderlerini kurtarmayı başarmışlardır. Ancak kaledeki malları bırakmak istemeyen Kudüs Kralı Baudouin, Urfa Kontu Joscelin'i kuvvet toplayıp hızlıca

---

[164] Amcası İlgazi ile 1122 yılında Suriye seferine katılarak Haçlılar'ın elindeki Zerdanâ Kalesi'ni kuşatmasına katılan Belek, İlgazi'nin hastalanmasıyla Haçlılara karşı devam eden savaşların idaresini üzerine almış ve 13 Eylül 1122'de Urfa Kontu Joscelin de Courtenay ile Birecik Senyörü Galéran du Puiset'i Serûc yakınlarında yenerek esir almıştır. Bu iki Haçlı liderini Harput'a gönderip hapsettiren Belek, amcası İlgazi'nin ölümü sonrası Haçlıların en büyük düşmanı haline gelmiştir. Bkz. Alptegin, "Belek b. Behrâm", 402-403.

[165] Gerger, günümüzde Adıyaman ilçelerinden biridir. (ç. n.)

[166] Ali Ertuğrul, Buşra Koçaslan, "Zincire Vurulmak: Haçlı Seferleri Sürecinde Esaret ve Kölelik". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 21/81 (2022): 391-408. Harput, Hartebirt veya Hısnu Ziyâd olarak bilinen bir kaledir. Diyâru Bekr'in uzak bir yerindedir. Bkz. Mehmet Ali Ünal, "Harput", *DİA,* 16 (1997): 232-235.

[167] Belek Gazi'nin Haçlılara karşı verdiği mücadelelerle ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Sebahattin Çelik, "Artukoğulları Beyliği'nin Haçlılar ile Mücadelesine Bir Bakış". *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi,* 5/1 (2020): 15-32.

Harput'a dönmesi için Kudüs'e göndermiştir. Olanları öğrenen Belek Gazi Harput'a gelerek kaleyi zaptettmiş ve Haçlı liderlerini Harrân'a yollamış, bunun dışında tüm Haçlı askerlerini ve yardım eden Ermenileri öldürtmüştür. Kudüs'e gönderilen Kont Joscelin ise topladığı askerle Tel-Bâşir'e geldiği sırada Belek'in Harput'u ele geçirdiğini öğrenerek ilerlemekten vazgeçmiştir. Haçlıların bu dağınıklığından faydalanmak isteyen Belek, bölgedeki Türkmenlerden kuvvet toplarken, amcazadeleri olan Dâvud, Süleyman ve Timurtaş gibi Artuklu emîrleri de Belek'e asker göndermişlerdir. Ayrıca Dımaşk Atabegi Tuğtegin kuvvetlerinin başında yardıma geldiği gibi Musul Emîri Aksungur Porsukî de asker yardımında bulunmuştur. Bu toplanan kuvvetlerle Haçlıların elindeki bulunan Azez Kalesi kuşatılmıştır. Ancak bir taraftan Haçlıların ani bir çıkışıyla, diğer taraftan yardıma gelen Haçlı garnizonu arasında kalan Türkmen ordusu yenilerek geri çekilmek zorunda kalmıştır. Ardından Halep'e dönen Belek, Kudüs Kralı II. Baudouin ile yanındaki esirleri de Halep'e getirterek orada hapsettirmiştir. Aldığı son mağlubiyetin intikamını almak isteyen Belek, bölgedeki bazı kaleleri tahkim ettikten sonra Azez yöresine asker göndermiş ve 518/1124 yılında Meşhalâ mevkiinde Haçlıları bozguna uğratarak Mücedded Kalesi'ni ele geçirmiştir.[168]

Belek ardından Menbic'te itaatinden şüphe ettiği Hassân b. Gümüştegin'e karşı amcazadesi Timurtaş'ı görevlendirmiştir. Hassân yakalanmışsa da kardeşi Îsâ kuvvetleriyle kaleye çekilmiştir. Bunun üzerine Belek bizzat gelerek kaleyi kuşatmış ve Îsâ çevredeki Haçlılardan yardım istemiştir. Urfa Kontu Joscelin liderliğinde 10 bin kişilik bir Haçlı ittifakı ile Belek'in ordusu 518/1124 yılında Menbic yakınlarında karşılaşmışlar ve Haçlılar mağlup olmuştur. Bu sıralarda Doğu Akdeniz sahilinde Müslümanların elinde kalan tek şehir durumundaki Sûr'da bulunan emîr, kendisini kuşatan Haçlılara karşı yardım istemiştir. Bunun üzerine Menbic kuşatmasını Timurtaş'a bırakarak bu yardıma karşılık vermeye hazırlanan Belek, kaleden atılan bir ok sonucu yaralanarak ölmüştür.

Belek'in ölümü sonrası Hüsameddin Timurtaş b. İlgazi Halep'e hâkim olmuştur. Bu süreçte Halep'te düzen bozulmaya başlamış ve Haçlılar da bölgede hareketlenmişlerdir. Joscelin'in nâibi Urfa'dan hareket ederek Şebâtan[169] bölgesine saldırmıştır. Bunun üzerine Timurtaş'ın daha önce babası İlgazi'nin evlatlığı, dost ve

[168] Alptegin, "Belek b. Behrâm", 403.
[169] Şebâtan, Suriye'nin kuzeyinde, İdlib bölgesine yakın bir yerleşim yeridir. (ç. n.)

yakını olmuş bulunan nâibi Ömer Hass, Haçlıların karşısına çıkarak onları mağlup etmiş ve bu başarıyla Halep Şıhneliğine[170] getirilmiştir.

Sonrasında tutsak Antakya hâkimi II. Baudouin ile Timurtaş bir antlaşma yapmıştır. Buna göre fidye karşılığı kralın serbest bırakılmasına karşı Esârib, Zerdanâ, Cezr, Kefertâb ve Azez Timurtaş'a verilmiştir. Ancak serbest kalan Baudouin'in yapılan anlaşmayı bozması üzerine Timurtaş, kardeşi Süleyman b. İlgazi'den yardım istemek için Halep'ten Mardin'e gitmiştir. Baudouin, Hille[171] Emîri Dübeys[172] ve Joscelin ile birlikte 518/1124 tarihinde Halep önlerine gelmişlerdir. Bu durumu Timurtaş'a haber veren Halepliler, kendisinin Meyyâfârikîn emîri kardeşi Süleyman'ın ölümü üzerine Halep'ten başka, onun elinde bulunan memleketlere hâkim olmak amacıyla Meyyâfârikîn'e gittiğini öğrenmişlerdir. Halep heyeti bir an önce Halep'e gelmesi yönünde teşvik ettikleri Timurtaş'ın onları önemsememesi üzerine Aksungur Porsukî'den yardım istemeye karar vermişlerdir. Aksungur Porsukî kuvvetli bir ordu Halep'e gelmiştir. Haçlıları Halep'ten savuşturmayı başaran Aksungur daha sonra Halep'e girerek kaleyi teslim almış ve şehre düzen getirmiştir. Sonrasında Haçlıların elinde bulunan Azez'e yönelen Aksungur bu defa mağlubiyete uğramıştır. Tekrar Halep'e dönen Aksungur Porsukî, daha önce vali olarak atadığı Savtegin'i azlederek, Emîr Hâcib Sarimüddin Ba'lebek b. Talmas'ı Halep ve buraya bağlı yerlerin yönetimine atamıştır. Haçlılar ile de bir antlaşma yapılmış ve Aksungur, valilik yaptığı Musul'a dönmüştür. Ancak bunu fırsat bilen Haçlılar, Humus'a ilerleyerek burada karışıklıklar çıkarmıştır. Aksungur, oğlu İzzüddin Mesud'u Humus emîrine yardıma göndermesi üzerine Haçlılar buradan çekilmiş ve Mesud da geri dönmüştür. Oğlunu Halep'te bırakan Aksungur, Ba'lebek'i Halep valiliğinden azletmiş ve başka birisini atayıncaya kadar Hâdim Kâfûr'u burada vali olarak görevlendirmiştir.

Baudouin'in başında olduğu Haçlı kuvvetleri Kudüs'ten Esârib'e geldiklerinde Aksungur onlarla barış yapmak durumunda kalmıştır. Sonrasında Halep yönetimini oğlu İzzüddin Mesud'a teslim eden Aksungur 520/1126 yılında Musul'a gitmiş ve

[170] Şıhne, Selçuklu hanedanından olmayan ve genellikle üst rütbeli askerlerden seçilen valiler için kullanılan ifadedir. (ç. n.)
[171] Hille, Irak'ın merkezinde Bağdat'ın 100 km güneyinde Fırat Nehri üzerinde yer alan bir şehirdir. Bkz. "Hille", *İA*, V-I (1987): 487.
[172] Tam künyesi Melikü'l-Arab Nûrü'd-devle Ebü'l-Eaz (Egar) Dübeys b. Seyfiddevle Sadaka el-Mezyedî el-Esedî (ö. 529/1135) olan Dübeys b. Sadaka, tarihin ve olayların boşluklarından faydalanarak etki alanını genişletmek isteyen maceraperest bir Arap emîridir. Bkz. Abdülkerim Özaydın, "Dübeys b. Sadaka", *DİA,* 10 (1994): 14.

Cuma namazı sırasında Bâtınîler tarafından suikaste uğramıştır. Halep'e hâkim olan Mesud, babasının veziri Müeyyed'i kendisine vezir ve onun tarafından tavsiye edilen Emîr Tumân'ı da kendine nâib yapmıştır. Ertesi yıl Bağdat'ta bulunan Sultan Mahmûd'un yanına giden Mesud, babasının hâkim olduğu yerleri sultandan istemiş ve bu kabul edilmiştir. Babasının katillerinin Şam halkından olduğuna inanan Mesud bu bölgeye karşı olumsuz düşünceler içinde olmuştur. Haçlılara karşı etkili olmayan Mesud, Rahbe'yi kuşattığı sırada vefat etmiştir. Bunun üzerine Sultan Mahmûd'un kölesi Hutluğ Aba es-Sultanî Halep'e gelerek şehri teslim almıştır. Ancak yönetimdeki hareketleri Halep halkı tarafından uygun görülmeyince Bedrüddevle Süleyman b. Abdülcebbar'ın Halep'e hâkim olduğu ilan edilmiştir. Bu kargaşadan faydalanmak isteyen Antakya hâkimi Joscelin, Halep'e karşı saldırıya geçmiştir. Zayıf durumda kalan Halep halkı onu ancak rüşvet olarak para vererek uzaklaştırabilmiştir.

2.1.1.11. Zengîler Dönemi

Halep'in bundan sonraki sürecinde Zengîler etkili olacaktır.[173] Musul ve Halep'te teşkilatlı bir devlet kuran, Müslümanları dağınıklıktan kurtarmak için birçok adım atan ve daha sonra da Haçlılara karşı önemli mücadeleler verecek olan bu atabeğliğin kurucusu olan İmâdüddîn Zengî, Sultan Alparslan zamanında Selçuklu Devleti'nin hizmetine giren ve Halep'e atanan ilk vali olan Kâsımüddevle Aksungur'un oğludur. Selçuklu Sultanı Mahmûd'un Abbâsîler ile olan mücadelesinde önemli yardımı olan İmâdüddin Zengî daha önce ikta olarak aldığı Vâsıt[174] ile Basra'nın[175] yanında 520/1126 tarihinde Bağdat şıhneliğine de tayin edilmiştir. Musul valisi Aksungur Porsukî'nin ölümü ile 521/1127 yılında başta Musul olmak üzere onun idaresindeki eyaletlerin valiliğine İmâdüddin Zengî'yi gelmiştir. İlk olarak bir kısmı Artuklu hâkimiyetindeki el-Cezîre, Nusaybin,[176] Sincar, Habur ve Harrân gibi şehirleri

[173] Zengîler ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Muhammed Süheyl Takkuş, *Musul ve Biladü'ş-Şam Atabegleri Zengîler (1127-1233)*, (İstanbul: Selenge Yayınları, 2021).
[174] Vâsıt, güney Irak'ta Batîha adı verilen bataklık bölgesinin kuzeydoğu ucunda Emevîler tarafından kurulmuştur. Kûfe ile Basra arasında bulunan Vâsıt, günümüzde aynı adı taşıyan muhafazanın merkezi olan Kûtül'amâre'nin 80 km güneybatısında Bağdat'a 180 km uzaklıktadır. Bkz. Mehmet Mahfuz Söylemez, "Vâsıt", *DİA,* 42 (2012): 541-544.
[175] Basra, günümüzde Irak'ın Bağat ilinin 420 km güneydoğusunda bulunan bir şehirdir. Bkz. R. Hartman, "Basra", *İA*, II (1979): 320-327.
[176] Nusaybin, günümüzde Mardin iline bağlı bir ilçe merkezidir. Arap kaynaklarındaki Nasîbîn imlâsı Türkçe'de Nusaybin'e dönmüştür. Bkz. Metin Tuncel, "Nusaybin", *DİA*, 33 (2007): 269-270.

ele geçiren Zengî sonrasında Halep'e yönelmiştir.[177] Halep'in durumu ve kuşatmasıyla ilgili haberleri Ca'ber Kalesi emîri Şihâbüddin Malik b. Salim aracılığıyla alan Zengî, komutanlarından Emîr Sungur Dirâz ile Emîr Hâcib Selâhaddîn Hasan'ı kuvvetleriyle Halep'e göndermiştir. Emîr Selâhaddîn'in şehre girerek düzeni sağlaması sonrası Zengî de harekete geçmiş ve 522/1128 yılında Halep'e girmiştir. Halep'in yöneticiliğine Reis Safiyyüddin Ebû'l-Hasan Ali b. Abdürrezzak el-Aclânî el-Bâlisî getirilmiştir.

Halep'te bir düzen sağlanması sonrası bölgedeki Müslümanlar için asıl tehdit olan ve yine Müslüman devletlerin aralarındaki çekişmelerden faydalanan Haçlılara karşı bütünlük halinde bir yapı oluşturmak isteyen Zengî, Suriye'deki tüm idareyi kendinde toplamak yönünde faaliyetler göstermiştir. Öncelikle Urfa Kontu Joscelin'le anlaşarak bu yönden kendisini emniyete almıştır. Bu sırada 523/1129 yılında Selçuklu Sultanı Sencer, Irak Selçuklu Hükümdarı Mahmûd'dan Musul'a Hille Emîri Dübeys b. Sadaka'nın tayin edilmesini istemiş ancak Zengî bunu engellemeyi başarabilmiştir. Bir süre sonra Zengî, Dımaşk Atabegi Böri'den[178] Haçlılar'a karşı yapacağı cihadda yardım istemiştir. Böri bu yardım talebinden endişe etse de sonradan askeri kuvvet göndermiş ve Hama valisi oğlu Sevinc'e de kuvvetleriyle birlikte Zengî'ye katılmasını bildirmiştir. 524/1130 tarihinde Halep'e gelen Sevinc'i hapse attıran ve ardından savunmasız kalan Hama'yı ele geçiren Zengî, aynı yıl Humus'u da almak istemiştir. Humus valisi Hayır Han (Kırhan) b. Karaca'dan şehri teslim etmesini isteyen Zengî, kış koşulları sebebiyle bunu başaramamıştır. Ardından Halep'in güvenliği için oldukça önemli olan Esârib'i kuşatan Zengî, Haçlıların direnişi ve Artuklu sınırındaki meseleler yüzünden burayı da alamadan ayrılmak zorunda kalmıştır. Nusaybin'den sonra Mardin-Nusaybin arasında yer alan Serce'nin de kuşatıldığını duyan Mardin Artuklu Beyi HüsÂmiddin Timurtaş ile Hasankeyf[179] hâkimi Rükneddin Dâvûd b. Sökmen b. Artuk'un Nusaybin'i almak için Zengî aleyhine birleşmeleri üzerine taraflar karşı karşıya gelmişler ve savaşı kazanan Zengî sonrasında Mardin'e bağlı Dârâ'yı da

[177] Muhammet Akdemir, Mehmet Bektaş, "İmâdeddin Zengî'nin Siyasi, Askeri ve İdari Faaliyetleri (1127-1146) ", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 49 (2022): 10-12.

[178] Dımaşk Atabegi olan Böri'nin tam künyesi Ebû Saîd Tâcü'l-Mülûk Böri b. Zahîriddîn Tuğtegin'dir. (ö. 526/1132) Babası bir önceki Dımaşk Atabegi olan Zahireddin Tuğtegin 'dir. (1104-1128) Bkz. Coşkun Alptegin, "Böri", *DİA,* 6 (1992): 326-327.

[179] Artukluları'nın merkezi olan Hasankeyf, Hısnu'l-Keyfâ olarak anılmış ve günümüzde Batman iline bağlı ilçe merkezi olan şehirdir. Bkz. Yusuf Oğuzoğlu, "Hasankeyf", *DİA,* 16 (1997): 364-368.

zaptetmiştir. Böylelikle Zengî bölgedeki Artuklu Beyliğinin gücünü kırarak kendi konumunu sağlamlaştırmıştır.[180]

Selçuklu sultanlarının taht mücadelelerinde kuvvetleriyle pozisyon alan Zengî'nin asıl niyeti Haçlılara karşı güç biriktirmek olmuştur. En son Mesud ve Halife Muktefî-Billâh adına hutbe okutarak öncesinde yanında yer almadığı Sencer'le olan anlaşmazlığına son vererek 531/1137 yılında Dımaşk Atabegliği'ne (Börîler) bağlı Humus'a ilerlemiş ancak şehri alamamıştır. Sonrasında Haçlıların elinde olan Bârîn'e yönelerek Trablus Kontu Raimond'u esir almıştır. Haçlıların yardımına gelen ancak güçlükle kurtulabilen Kral Foulque ise Bârîn'i teslim etmek durumunda kalmıştır. Bu arada daha önce Dımaşk Emîri Böri ile anlaşmazlık yaşayarak Zengî'ye gelen Halep nâibi Savar[181] da Kefertâb ve Maarretünnu'mân'ı ele geçirmiştir. Ardından tekrar Humus'u kuşatmış olan Zengî dikkatini Antakya'ya gelen ve Haçlıları toparlamak niyetindeki Bizans İmparatoru II. Ioannes Komnenos'un faaliyetlerine yoğunlaştırmıştır.[182] Bu nedenle Sultan Mesud'dan yardım isteyen Zengî Haçlıların ilk hedefinin Halep olacağını düşündüğünden şehrini takviye etmiştir. Nihayetinde 532/1138 yılında Bizâ'a ve Esârib'i alan İmparator, Halep'i de kuşatmış ancak başarılı olmamıştır. Ayrıca Şeyzer'i kuşatan İmparator, Şeyzer hâkiminden aldığı bir miktar para ile ülkesine dönmüştür.

Bizans ordusunun çekilmesi sonrası Dımaşk hâkimi Atabeg Şehâbeddin Mahmûd'un annesi Zümrüt Hatun'la evlenen Zengî, Humus'u çeyiz olarak Musul'a bağlayarak bir antlaşma yapmıştır. Ardından Haçlıların zaptettiği Kefertâb, Esârib ve Bizâ'a'yı 533/1138 yılında geri almıştır. Aynı yıl Halep'te, birçok evin yıkıldığı ve kale duvarlarının çatladığı şiddetli bir deprem de yaşanmıştır. Bir süre sonra 534/1139 yılında Dımaşk hâkimi Atabeg Şehâbeddin Mahmûd'un öldürülmesi ile burayı ele geçirmek isteyen Zengî ilk seferde başaramamış ancak sonraki süreçlerde kendi adına hutbe okutulması şartıyla şehirden ayrılmıştır. Aynı yıl Halep kadısı Ebû Ganm Muhammed b. Ebû Cerâde'nin ölümü sonrası bu göreve oğlu Ebû'l-Fazl Hibetellah b. Muhammed b. Ebû Cerâde getirilmiştir.

---

[180] Akdemir, Bektaş, "İmâdeddin Zengî'nin Siyasi...", 14.

[181] Haçlılara karşı gösterdiği savaş yetenekleriyle ünlenmiş Türk asıllı bu kumandan Emîr Savar b. Aytegin için bkz. Ebru Altan, "Savar", *DİA,* 36 (2009): 188-189.

[182] Bizans İmparatorunun bölgedeki faaliyetleri için bkz. Hârûn Korunur, "Bizans İmparatoru II. Ioannes Komnenos'un Doğu Politikaları Bağlamında Antakya Seferleri", *Journal of History School*, 66 (2023): 1990-2007.

Zengî'nin siyasi olarak asıl amacı hâkimiyetindeki Halep ve Musul arasına sokulmuş olan Haçlıların Urfa Kontluğu'nu ele geçirmek olmuştur. Bu arada Irak Selçuklu Sultanı Mesud, kendi aleyhine olduğunu düşündüğü Zengî'nin üzerine kuvvet sevketmeye hazırlanmıştır. Bunu öğrenen Zengî ise Sultan ile anlaşmaya yanaşmış ve desteğini de almayı başararak Urfa'nın fethi görevini almıştır. Türkmen birlikleriyle desteklenen ordu Urfa'yı kuşatarak 539/1144 tarihinde ele geçirmiştir.[183] Böylelikle Anadolu ile Suriye arasında stratejik konumu olan Urfa'nın kaybedilmesi Haçlılar için çok büyük bir kayıp olmuştur. Müslümanlar için ise bu fetih Haçlıların tüm Suriye bölgesinden sökülüp atacağı ümidini doğurmuştur.[184]

Urfa'nın alınmasının ardından 539/1145 tarihinde Suruç'a yönelen Zengî, Haçlıların kaçması sonucu şehri kolaylıkla ele geçirmiştir. Zengî, Fırat'ın doğusundaki Haçlılara ait kaleleri fethederken Birecik'i[185] de kuşatmıştır. Ancak Musul'daki nâibi Nusayreddin Çakır'ın, Selçuklu Meliki Ferhânşah tarafından öldürüldüğü haberi üzerine kuşatmayı yarıda bırakarak Halep'e dönmüş ve isyanı bastırması için Urfa Valisi Zeyneddin Ali Küçük'ü[186] görevlendirmiştir. Buradaki isyanın bastırılması sonrası Urfa'da fitne çıkaran Ermeniler de cezalandırılmışlardır. Sonrasında tüm Suriye hâkimiyeti için Dımaşk'a yönelmek isteyen Zengî öncelikle atabeğliğinin el-Cezîre ve Suriye'deki toprakları arasında bir engel teşkil eden Ca'ber Kalesi'ni almak istemiş ve son seferini de buraya düzenlemiştir. Kuşatma sırasında Zengî, hizmetkarlarından olan Yarankuş Hâdim tarafından 541/1146 tarihinde öldürülmüştür. Zengî'nin döneminde İslâm dünyasında Müslümanlar güçlenerek, Haçlılara ve onların seferlerine karşı ilerideki zaferler için bir özgüven kazanmışlardır.[187] Zengî'nin ardından oğlu Seyfüddin Gazi Musul'a, diğer oğlu Nureddin Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Zengî ise Halep'e hâkim olmuştur.

Halep'e hâkim olan Nureddin Mahmûd sonrasında Urfa halkının şehri Haçlılara vereceğini öğrenmesi ile buraya gelerek şehri ele geçirmiştir. Ardından

[183] Bu fetih için bkz. Coşkun Alptegin, "Zengî'nin Urfa'yı Fethi". *Edebiyat ve Beşeri Bilimler Dergisi,* 14 (2024): 69-78.
[184] Gülay Öğün Bezer, "Zengî, İmâdüddin", *DİA*, 44 (2013): 260-261.
[185] Birecik, Bîre adıyla anılmış ve günümüzde Şanlıurfa iline bağlı kaza merkezi bir şehirdir. Bkz. İdris Bostan, "Birecik", *DİA,* 6 (1992): 187-189.
[186] Zengî'nin komutanlarından olup Begteginliler de denilen Erbil Atabegliği'nin kurucusudur. (ö. 562/1167) Bkz. Coşkun Alptegin, "Ali Küçük", *DİA*, 2 (1989): 410.
[187] İmamüddin Zengî'nin İslâm dünyasına yaptığı önemli katkılar için bkz. Osman Gürbüz, "XII. Yüzyıl İslâm Dünyasında Örnek Bir Yönetici: İmâdeddin Zengî", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 38 (2012): 51-66.

542/1147 tarihinde Haçlı topraklarına girerek Artâh ve çevresini fethetmiştir. Bu arada İmâdüddin Zengî'nin ölüm haberini alan II. Josselin, kaybedilen Urfa'yı tekrar almak istemiş ve iç kaleye kadar ilerlemiştir. Ancak yardım haberini alan Nureddin'in yaklaşması üzerine Haçlılar kaçmışlar ve Urfa tekrar Müslümanların elinde kalmıştır. Bunun üzerine II. Haçlı Seferi başlamış ve Avrupa'dan gelen birlikler 543/1148 yılında Filistin'deki Haçlılarla birleşerek Dımaşk'ı kuşatmışlardır. Dımaşk'ın çağrısı ile Seyfüddin Gazi ve Nureddin'in yardıma gelmesiyle birlikte Haçlılar geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Sonrasında Haçlılar Halep bölgesine yönelerek Ureyma Kalesi'ni ele geçirmişlerdir. Nureddin ile Seyfüddin Gazi, Harrân'da bulunan Muiniddin Üner ile Humus'ta birleşerek kalenin teslim edilmesini sağlamışlar ardından Haçlıları Yağra denilen yerde bozguna uğratarak çok miktarda esir almayı başarmışlardır.

Bu fetihlerin yanı sıra 543/1148 yılında Halep'teki ilk medrese olan Hallâviyye Medresesini yenileyen Nureddin Mahmûd, müderris olarak da Burhaneddin Ebû'l-Hasan el-Belhî el-Hafi'yi buraya tayin etmiştir. Şafiî mezhebine göre Asrûniyye Medresesi'ne Şafiî Mezhebi'nin önemli hadisçilerinden Musullu Şerefüddin b. Ebi Asrûn'u, Neferiyye/Nifrîyye Medresesi'ne Kutbüddîn Mesud b. Muhammed b. Mesud en-Nişâbûrî'yi, Mescid-i el-Gadâirî'ye ise Şeyh Şuayb'ı atamıştır.[188] Ayrıca müezzinlerin "Hayye Alâ Hayri'l-Amel" ifadesini söylemelerini yasaklayarak meşru ezan uygulamasını da başlatmıştır.

Musul Atabegi Seyfüddin Gazi 544/1149 yılında ölünce yerine kardeşi Kutbüddin Mevdûd getirilmiştir. Bu sırada Sincar'ı teslim alan Nureddin, Musul üzerine yürümüş ancak sonunda bir anlaşmaya varmışlardır. Buna göre Urfa ve el-Cezîre Kutbüddin Mevdûd'a, Şam bölgesindeki Humus ve Rahbe de Nureddin Mahmûd'a bırakılmıştır. Aynı yıl Antakya bölgesine akınlar yapan Nureddin, birçok Haçlı askerini esir alırken Hama'daki Efâmiye Kalesini de teslim almıştır. Aynı sene Antakya'daki Hârim ve İnneb[189] kalelerini de kuşatan Nureddin'e karşı Haçlılar, Antakya prinkepsi liderliğinde birleşmişlerdir. 544/1149 yılında gerçekleşen savaşta Antakya prinkepsi öldürülmüş ve Haçlılar bozguna uğramıştır.

[188] Nureddin Mahmud dönemindeki medreseler ve eğitim faaliyetleri ile ilgili olarak bkz. Abdülcelil Işık, "Haleb Atabeyi Nûreddîn Mahmûd Dönemindeki Medrese Eğitimine Bir Bakış", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 19/3 (2020). 1333-1341.

[189] İnneb Kalesi, günümüzde Suriye'nin kuzeybatısında, Halep ilinin güneydoğusunda yer alır. (ç. n.)

II. Josselin'in elindeki yerleri almak almak isteyen ancak başarısız olan Nureddin Mahmûd, bölgedeki Türkmen emîrlerle anlaşarak II. Josselin'in 545/1150 tarihinde yakalanmasını sağlamış ve kendisini Halep nâibi Mecdiddin Ebû Bekr'e teslim ederek hapsedilmesini sağlamıştır. Onun sahip olduğu Azez, Tel-Bâşir, Tel-Hâlid, Antep gibi şehir ve kaleler böylelikle fethedilmiştir.

Haçlılar 548/1153 yılında Askalân'ı[190] aldıktan sonra Dımaşk'a yönelmişlerdir. Bunun üzerine Nureddin'in 549/1154 tarihinde şehri kuşatması üzerine Dımaşk Emîri Mücîrüddin Haçlılardan yardım istemiştir. Ancak öncesinde şehir halkından teslim sözü alan Nureddin'e şehrin doğu kapısı açılmış ve Mücîrüddin, Humus karşılığında kaleden ayrılmak zorunda kalmıştır. Sonraki yıl Nureddin, Anadolu Selçuklu Hükümdarı II. Kılıçarslan'ın Danişmendlilerle olan mücadelesinden faydalanarak Antep ile bazı şehirleri fethetmiş ancak 552/1157 yılında II. Kılıçarslan'ın Kudüs kralı ve Antakya prinkepsi iş birliği yaparak bu topraklara saldırması üzerine işgal ettiği toprakları iade eden Nureddin Halep'e çekilmiştir.[191]

Şam, Hama, Humus ve Haçlı topraklarında 552/1157 yılında gerçekleşen ve oldukça büyük yıkımlara sebep olan depremler sonrasında Nûreddin, bu bölgelerdeki kaleleri Haçlıların saldırısına fırsat vermeden tamir ettirmiştir. Yine halkının büyük kayıplar verdiği Şeyzer Kalesini de tamir ettirmiş ve alınacak vergileri de iptal etmiştir. Sonrasında Nureddin'in Halep'te hastalanması üzerine küçük kardeşi Nusretüddin Mîr-i Mîrân, halkı yanına çekerek yönetimi ele almaya çalışmıştır. Bu süreçte ezan okuma şekli Şiî mezhebinin etkisindeki eski haline getirilmiş ve çıkan karışıklıklarda bazı medreseler de yağmalanmıştır. Ancak onun bu teşebbüsü Selâhaddîn-i Eyyûbî'nin amcası olan Esedüddin Şîrkûh Mansûr'un[192] Humus'tan Halep'e gelerek duruma müdahale etmesiyle neticesiz kalmıştır. Nureddin iyileşince Halep'te düzeni sağlayarak 554/1163 yılında Harrân'ı kardeşi Nusretüddin'den almış ve onu cezalandırmıştır.

---

[190] Askalân, Filistin'de yer alan "Suriye'nin gelini" olarak da anılan sahil şehridir. Bkz. Mustafa Fayda, "Askalân", *DİA,* 3 (1991): 487-488.

[191] Bahattin Kök, "Nûreddin Zengî, Mahmud", *DİA,* 33 (2007): 260.

[192] Tam künyesi Ebü'l-Hâris el-Melikü'l-Mansûr Emîrü'l-cüyûş Esedüddîn Şîrkûh b. Şâdî b. Mervân (ö. 564/1169) olan Esedüddin Şîrkûh el-Mansûr, Zengîlerin fetihlerinde ve Mısır'daki hâkimiyetlerinde önemli bir rol oynamış devlet adamı ve kumandandır. Bkz. Mustafa Kılıç, "Şîrkûh el-Mansûr", *DİA,* 39 (2010): 203-204. Şîrkûh el-Mansûr ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Yusuf Nurullah Yemez, *Nureddin Zengî ile Selahaddin Eyyûbi'nin Gölgesinde Bir Lider Esedüddin Şirkuh*, (Ankara: Fecr Yayınları, 2024).

Bu dönemde Fâtımî Halifesi Âdıd-Lidînillâh'ın veziri Şâver b. Mücîr[193] vezirlikten azledilmiş ve yerine Dırgām b. Âmir[194] getirilmişti. 558/1163 yılında Suriye'ye gelerek Dırgâm'a karşı Nureddin'den yardım isteyen Şâver, yeniden vezir tayin edildiği takdirde Mısır gelirinin üçte birinin kendisine verilmesi koşuluyla anlaşma yapmıştır. Bunun üzerine Esedüddin Şîrkûh komutasındaki bir ordu Mısır'a gelerek Şâver'in makamına tekrar oturmasını sağlamışsa da vezir Şâver sözünde durmayarak Haçlılardan yardım istemiştir. Bunu engellemek isteyen Nureddin, 559/1164 tarihinde Hârim üzerine yürüyüp kaleyi ele geçirmiştir.

Şîrkûh, Nil nehrinin batı yakasında Haçlı ordusuyla Fâtımî ordusunu az sayıdaki bir askerî birlikle Bâbeyn denilen yerde ağır bir yenilgiye uğratmış, bir süre sonra da İskenderiye şehrini ele geçirmiştir. Yeğeni olan Selâhaddîn'i[195] orada nâib olarak bırakan Şîrkûh, Fâtımîler ve Haçlıların İskenderiye üzerine yürümesi üzerine 562/1167 yılında 50 bin dinar karşılığında bir antlaşma imzalayarak Suriye'ye geri dönmüştür.

Mısır'ı işgal için harekete geçen ve 564/1169 yılında Bilbîs'i[196] alan Haçlıların Kahire önlerine gelmesiyle Fâtımî Halifesi Âdıd-Lidînillâh, Nureddin'den yardım istemiştir. Şîrkûh'un Mısır'a gelmesiyle birlikte Haçlı ordusu geri dönmek zorunda kalmıştır. 564/1169 tarihinde Kahire'ye giren Şîrkûh, Mısır'da idareyi ele geçirmiş ve Halife Âdıd-Lidînillâh'ın emriyle vezir Şâver öldürülerek yerine Şîrkûh getirilmiştir. Ancak birkaç ay sonra Şîrkûh'un ölümüyle yerine yeğeni Selâhaddîn-i Eyyûbî gelmiştir.

Musul Atabegi Kutbeddin Mevdûd'un 566/1170 yılında ölümü sonrası oğulları İmadüddin Zengî ve Seyfüddin arasında anlaşmazlık çıkmıştır. Bunun üzerine II. İmâdüddin Zengî'nin amcasının yardımını istemesi ile Nureddin Mahmûd Rahbe, Habur ve Nusaybin bölgelerini ele geçirerek Sincar'ı almış ve ardından Seyfüddin, Musul'u teslim etmek zorunda kalmıştır.

---

[193] Tam künyesi Ebû Şücâ' Şâver b. Mücîr b. Nizâr es-Sa'dî'dir. (ö. 564/1169) Bkz. Cengiz Tomar, "Şâver b. Mücîr", *DİA,* 38 (2010): 382-383.

[194] Fâtımî veziri ve kumandanı olan Dırgām B. Âmir'in tam künyesi Fârisü'l-müslimîn Ebü'l-Eşbâl Dırgām b. Âmir b. Sevvâr el-Lahmî'dir. (ö. 559/1164) Bkz. Ramazan Şeşen, "Dırgām B. Âmir", *DİA,* 9 (1994): 276-277.

[195] Selâhaddîn-İ Eyyûbî, Haçlılara karşı mücadelesiyle tanınan İslâm kahramanı, Eyyûbîler hânedanının kurucusu ve ilk hükümdarıdır. (1171-1193) Bkz. Ramazan Şeşen, "Selâhaddîn-i Eyyûbî", *DİA,* 36 (2009): 337-340.

[196] Bilbîs, Mısır'da Kahire'nin kuzeydoğusunda çöl kenarında bir şehirdir. Bkz. C. H. Becker, "Bilbîs", *İA*, II (1979): 611.

Nûreddin 567/1171 yılında başkumandanı ve nâibi Selâhaddîn-i Eyyûbî'den Mısır'da hutbenin artık Abbâsî halifesi adına okutulmasını istemiş ancak Selâhaddîn, Nureddin'in Mısır'a müdahale etmesinden çekindiği için ülkede karışıklık çıkacağını öne sürmüştür. Ancak Nûreddin'in ısrarı üzerine Fâtımîler adına okunan hutbeye son vererek hutbeyi Abbâsî halifesi adına okutmaya başlamıştır. Birkaç gün içinde de Âdıd-Lidînillâh'ın ölümüyle Fâtımî Devleti sona ermiş ve Mısır, Nûreddin'in hâkimiyeti altına girmiştir. Fâtımî Devleti'nin yıkılması üzerine Abbâsî Halifesi Müstazî-Biemrillâh, Nûreddin'e saltanat alâmetleriyle birlikte mülk olarak verdiği yerleri belirten bir temlikname göndermiştir. Ancak Nureddin, Selâhaddîn'in bağımsız hareket etmesinden rahatsız olmuştur. Çünkü Haçlılara karşı savaşmaya karar verdiklerinde Selâhaddîn kararlaştırılan yerde Nûreddin'le buluşmadan Mısır'a geri dönmüştür. Bu durum aralarına bir soğukluğun girmesine sebep olmuştur.[197] Bu olayın bir benzeri ertesi yıl tekrar yaşanmıştır. Nûreddin'in öldüğü sıralarda Selâhaddîn Mısır, Libya, Yemen ve Sudan'ın bir kısmını onun adına âdeta bağımsız bir hükümdar gibi idare etmiş ancak Nûreddin'le ilişkilerini kesmemiş; Nûbe,[198] Libya, Yemen seferlerine onun izniyle girişmiştir.

Bu arada Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan'ın kardeşi Şâhinşah, Malatya hâkimi Feridun ve Dânişmendli Zünnûn, Nûreddin'e sığınarak yardım istemişlerdir. Sonrasında ise Şâhinşah, Dânişmendli emîrleri, Mardin ve Harput Artuklu emîrleri ve Ermeni Mleh'in bir araya gelmesiyle oluşan kuvvetler II. Kılıçarslan'a karşı Sivas'ta toplanmışlardır. Bu meselede Nureddin'in arabulucu faaliyetleri karşılıksız kalmıştır. Bu sırada Sivas Dânişmendli Meliki İsmâil'in öldürülmesiyle tahta çağrılan Zünnûn, Nureddin'in yardımıyla Sivas'ta yönetimi eline geçirmiş ve bu durum Nureddin ile Kılıçarslan'ın karşı karşıya gelmesine sebep olmuştur. 538/1173 tarihinde Kayseri yakınlarında karşılaştıklarında iki Müslüman devletin savaşmasının Haçlıların lehine olacağını belirten âlimlerin araya girmesiyle anlaşma sağlanmıştır.[199]

Nureddin Zengî, Haçlılara karşı yeni bir sefer için Mısır'a gitmek üzere iken 569/1174 yılında Dımaşk Kalesinde boğaz hastalığından vefat etmiştir. Cesareti, adaleti ve cihada adanmış hayatıyla tanınan Nureddin, İslâm dünyasında siyasi birliği

---

[197] Bahattin Kök, "Mısır'ın Alınmasından Sonra Nureddin Mahmut'la Selahuddin Eyyûbî Arasında Ortaya Çıkan Soğukluğun Sebepleri", *Belleten,* 57/219 (1993): 413-446.
[198] Nûbe, Afrika'da büyük kısmı Sudan'da, küçük bir kısmı Mısır'da kalan bölgedir. Nebi Bozkurt, "Nûbe", *DİA,* 33 (2007): 222-223.
[199] Kök, "Nûreddin Zengî, Mahmud", 261.

sağlamaya çalışarak Haçlılara karşı çok önemli zaferler kazanmış ve Kudüs'ün fethine giden yolu açmıştır. Eğitim, adalet ve dini meselelerde birçok faaliyetlerde bulunmuş ve Müslümanların sevgisini kazanan bir lider olmuştur.[200]

Nureddin'nin ölümünden sonra oğlu Melikü's-Sâlih İmâdüddin İsmâil 11 yaşında tahta geçmiş ve Dımaşk'taki emîrler de ona biat etmiştir. Mısır'da ise Melikü'n-Nâsır Selâhaddîn kendi adına hutbe okutmuş ve Melik Sâlih de ona bir elçiyle birlikte adını taşıyan dinarlar göndererek itaatini bildirmiştir. Ancak Nureddin Mahmûd'un Halep'teki nâibi Cemaleddin Şâzbaht[201] halkı toplayarak Nureddin'in Halep'in kendisine ait olduğuna dair vasiyetini hatırlatmış ve babasına olduğu gibi Melik Sâlih'e de biat edilmesini istemiştir. Nureddin'in veziri Muvaffakuddin Halîd b. Muhammed b. Nasr b. Kayserânî'nin yerine de Melik Sâlih'in veziri olarak Şahbeddin Ebû Sâlih Abdurrahim b. Ebû Talib b. Acemî atanmıştır. Halep'in idaresini Nureddin'in akrabalarından Şemsüddin Ali b. Daye üstlenmiş ve Şâzbaht ile birlikte kaleye hâkim olmuştur.

Nureddin ölümünden önce Mısır'a yapacağı seferde Musul Atabegi II. Seyfüddin Gazi'nin de kendisine katılmasını istemiştir. Ölüm haberi sonrası Musul'dan yola çıkan orduların başında bulunan Sadeddin Gümüştegin Hâdım'ın Halep'e dönmesini bir fırsat olarak değerlendiren Seyfüddin bağımsızlık hareketine girişmiştir. Nureddin'in ele geçirdiği Harrân, Nusaybin, Habur, Urfa, Suruç, Rakka ve el-Cezîre'yi Musul'a bağlamış ve böylece Halep Atabegliği ile aralarındaki bağlar kopmuştur.

Bu arada Haçlılar Dımaşk'a bağlı Bâniyas[202] Kalesini kuşatmışlardır. Bunun üzerine Dımaşk'ın idaresinden ve yönetiminden sorumlu Şemsüddin Muhammed b. Abdülmelik b. Mukaddem, Haçlılara mal vererek geri çekilmelerini sağlamıştır. Diğer taraftan Musul'dan ayrılmış olan vali Sadeddin Gümüştegin Halep'te Melikü's-Sâlih İmâdüddin İsmâil'i nüfuzu altına almıştır. Selâhaddîn-i Eyyûbî de adına hutbe okutarak Melikü's-Sâlih İsmâil'i kendi nüfuzu altına almak istemiştir. Şemseddin b. Mukaddem'in emrindeki kumandanların davetiyle Selâhaddîn'in Dımaşk'ı ele

[200] Nûreddin Mahmud Zengî'nin hayatı ve faaliyetleri ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Abdulkadir Turan, *Kudüs'ün Fethinin Mimarı: Nûreddin Mahmud Zengî*, (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2020).

[201] Tam künyesi Cemâleddîn Şâzbaht el-Hadimü'l-Hindî el-Atabegî'dir ve Halep'teki Şâzbahtîyye Medresesi'nin kurucusudur. Bkz. Abdullah Cengiz, Vildan Özişçi, "Eyyûbîler Dönemi Halep Medreseleri". *Dicle Akademi Dergisi*, 3/2 (2023): 139.

[202] Bâniyas, Suriye'nin kuzeybatısında, Akdeniz kıyısında yer alan bir şehirdir. Bkz. F. Buhl, "Bâniyas", *İA*, II (1979): 302-303.

geçirmek için Mısır'dan yola çıkması üzerine Halep ileri gelenleri II. Seyfüddin Gazi'den yardım istemişlerdir. Ancak emri altındaki komutanların kararsız tutumları yüzünden Selâhaddîn'in karşısına çıkmamıştır. Selâhaddîn ise 570/1174 tarihinde önce Dımaşk ardından Hama, Humus, Rakka, Ca'ber ve Suruç'u ele geçirmiştir.

Şemsüddin Ali, Seyfüddin Gazi'nin Halep'i saldırabileceğinden korkarak Melik Sâlih'i Halep'e getirmek istemiş ve Sadeddin Gümüştegin'i bunun için Dımaşk'a göndermiştir. Ancak Şemsüddin b. Mukaddem'in gönderdiği askerler nedeniyle Halep'e dönmek zorunda kalmıştır. Sonrasında Dımaşk'ta toplanan emîrler, Şemsüddin Ali'nin Melik Sâlih'in atabegi olmasına karar vermişler ve annesi ile birlikte Melik Sâlih'i Halep'e göndermişlerdir. Şehre ulaştıklarında ise Melik Sâlih ve beraberindekiler kaleye çıkarak kontrolü ele geçirmiş, Şemsüddin Ali de tutuklanmıştır.

Bu süreçte Selâhaddîn-i Eyyûbî Dımaşk ve diğer yerlerin alınması sonrası Halep'e yönelmiştir. Seyfüddin Gazi ise Sincar'ı kuşatmış ve Halep önlerinde bulunan Selâhaddîn'e karşı kardeşi İzzüddin Mesud'u göndermiş ancak başarısız olmuştur. Halep'te 12 yaşındaki Melik Sâlih, halkı toplayarak onları cesaretlendirmiş ve direnmelerini sağlamıştır. Ancak Halep-Musul orduları Selâhaddîn-i Eyyûbî karşısında yenilgiye uğramıştır. Selâhaddîn'in ele geçirdiği yerler kendisinde kalırken 5701175 yılında bağımsızlığını ilân etmiş ve bu durum halife tarafından da kabul görmüştür. Ertesi yıl Musul-Halep Atabegliği kuvvetlerinin Cibabü't-Türkman Savaşı'nda yenilmesi ile Azez, Menbic ve Bizâ'a gibi yerler de Selâhaddîn'in eline geçmiştir. Şehir halkının Zengî ailesine olan bağlılığı sebebiyle Halep'in alınmasının kolay olmayacağını dikkate alan Selâhaddîn-i Eyyûbî, Halep halkının 572/1176 tarihinde Mısır ve Güney Suriye'deki hâkimiyetinin tanınması, Halep'in de kendilerine kalması şartıyla sundukları barış teklifini kabul etmiş ve Halep kuşatmasını sonlandırmıştır.

II. Seyfüddin Gazi hastalığının artmasıyla yerine oğlu İzzüddin Mes'ûd b. Mevdûd'u işaret etmiştir. İzzüddin Mesud, Selâhaddîn'den el-Cezîre hâkimiyetinin tanınmasını talep etmiştir. Ancak halifenin, babasının hayatta kalmasına bağlı olarak egemenliğini tanıdığını söyleyen Selâhaddîn artık bölgenin kendisine verildiğini bildirmiştir. Bu sırada Halep Atabegi Melikü's-Sâlih'in de hastalığı ağırlaşmış ve emîrlerine Halep'i amcasının oğlu İzzüddin Mesud'a teslim etmelerini vasiyet etmiştir. Emîrlerin, başlarında II. İmâdüddin Zengî'nin olması tekliflerine karşılık Melikü's-

Sâlih, Musul Atabegliği ordusunun daha dirayetli olması sebebiyle Halep'i daha iyi koruyabileceğini belirtmiştir. Melikü's-Sâlih 577/1181 yılında öldüğünde İzzüddin Mes'ûd b. Mevdûd süratle şehrin idaresini ele geçirmiş ve Selâhaddîn-i Eyyûbî ise Mısır'da olduğundan bu duruma müdahale edememiştir.

İzzüddin, Halep'in ileri gelenlerinin biat etmesiyle şehirde kontrolü ele almasının ardından Hama'ya yönelmiş ve bu şehrin halkının desteğini de almıştır. İzzüddin, kardeşi İmâdeddin'e Halep'i teslim etmesi karşılığında Sincar'ı almasını teklif etmiş ancak kabul edilmemiştir. Halep emîrleri İzzüddin'e bağlılık gösterirken Musul emîrleri ise İmâdeddin'in yanında yer almışlardır. İzzüddin, Halep'te Şehâbeddin İshak'ı kale sorumlusu, Muzaffereddin b. Zeynüddin'i ise vali olarak tayin etmiştir.

İzzüddin'in Halep'teki yönetimi sırasında hanedan mensupları ile emîrler arasındaki çekişmelerden kaynaklı huzursuzluk devam etmiştir. Halep'te olup İmamüddin'in yanında yer alan Alamüddin Süleyman, Mısır'a kaçmıştır. Yine yanında yer alan bir diğer isim olan ve kaçacağından endişe edilen Hüsameddin Tumân b. Gazi de Musullular tarafından tutuklanmış ancak sonrasında serbest bırakılmıştır. Bir süre sonra İzzüddin, Melikü's-Sâlih'in annesiyle evlenerek onu Musul'a göndermiştir. Halep Kalesindeki hazinelere ve silahlara el koyarak bunları Rakka'ya yönlendirmiştir. Oğlu Nureddin Mahmûd'u kalede bırakırken şehrin yönetimini de Muzaffereddin'e teslim etmiştir.

Nihayetinde İzzüddin ile İmâdeddin arasında Halep ve Sincar'ın değiş tokuşu konusunda bir anlaşma sağlanmış; Halep İmâdeddin'e, Sincar ise İzzüddin'e verilmiştir. İmâdeddin'in yanında yer alan Tumân anlaşma gereği Halep'e gelerek kaleyi teslim almıştır. Ancak Muzaffereddin, kaleyi ele geçirmek için plan yapmış olsa da bu girişimi başarısız olmuştur.

İmâdeddin, Halep'e ulaştığında halk tarafından karşılanmış ve kaleye çıkarak yönetimi devralmıştır. Vezir olarak Bahaaddin Ebû'l-Feth Nasr'ı atayan İmâdeddin, kadılık, hutbe ve reislik görevlerinde bulunan mevcut isimleri değiştirmemiş ve eski düzeninde devam ettirmiştir. İmâdeddin, Halep halkına iyilik ve ihsanlarda bulunarak halkın sevgisini kazanmıştır.

Bu gelişmeler sırasında Mısır'dan dönen Selâhaddîn-i Eyyûbî, 578/1182 tarihinde Halep bölgesine gelmiş ve İmameddin'e Sincar'ın verilmesine karşılık

kendisine de Halep'in bırakılmasını teklif etmiştir. Ancak İmâdeddin, hazinelerin boş olduğunu ve kalede yeterli silah olmadığını görerek bu teklifi kabul etmek istememiştir. Musul emîrlerinden bir kısmının hizmetine girmesi ile durumunu güçlendiren Selâhaddîn aynı yıl Musul'u kuşatmıştır. Bu kuşatma başarısızlıkla sonuçlansa da kuşatılmış olan Sincar'ın düşmesi ile Musul Atabegliği zor durumda kalmıştır. Selâhaddîn, Halep çevresindeki kaleleri tahrip ederken Menbic ve Necm[203] kalelerine de saldırmıştır. Ardından Halep önlerine gelen Selâhaddîn ile İmameddin 579/1183 tarihinde anlaşmışlardır. Zengîlere karşı her zaman sadık olan Halep halkı, İmâdeddin'in Halep'i Sincar karşılığında vereceğini öğrenince tepki göstermiştir. Bu tepkiler altında İmâdeddin gizlice Selâhaddîn'le anlaşmış ve Halep ile çevresi Selâhaddîn'e; Sincar, Habur, Nusaybin ve Suruç ise İmâdeddin'e verilmiştir. Ayrıca Tumân'a Rakka, Alamüddin Süleyman'a da Azez ikta edilmiştir. Hutbe ve kadılık görevlerinin Hanefî mezhebine göre devam etmesi kararlaştırılmıştır.

Halep'i ele geçiren ve rakipsiz duruma gelen Selâhaddîn, Dımaşk'a dönerek Beysan'ı yağmalayıp surlarını tahrip etmiş ve ardından Ürdün'de bulunan Haçlıların en büyük kalelerinden olan Kerek'i[204] kuşatmıştır. Haçlıların yardıma gelmesiyle kuşatma kaldırılmıştır. Selâhaddîn, Kerek ve Şevbek[205] çevresini yağmalamaya devam ederken oğlu Melikü'l-Efdal'e de Akkâ'yı tahrip etmesi emrini vermiştir. Müslüman birlikleri, şövalyelerden oluşan Hospitalier ve Templier[206] birliklerini mağlup etmişlerdir.

Haçlıların Taberiye[207] yakınlarına ulaşması üzerine Selâhaddîn, burayı ele geçirerek surlarını yıkmıştır. Nihayetinde iki ordu 583/1187 tarihinde Hıttîn'de karşılaşmışlar[208] ve Müslüman birlikleri Haçlıları kuşatarak ateşle çevrelerini sarmış ve susuz kalan Haçlılar teslim olmak zorunda kalmışlardır. Kudüs Kralı Guy de

[203] Necm Kalesi, günümüzde Suriye'nin Halep ilindeki Menbic yakınlarında yer alır. (ç. n.)
[204] Kerek, Ürdün topraklarında Lût Gölünün doğu sahillerinden 15 km uzaklıkta yer alan bir kasabadır. Bkz. F. Buhl. "Kerek", *İA*, VI (1977): 583-584.
[205] Şevbek, Ürdün'de bulunan Kerek yakınlanındaki bir kaledir. Bkz. E. Honingmann, "Şevbek", *İA*, XI (1979): 447-448.
[206] Ortaçağ'da dinî ve askerî maksatlarla kurulan bu iki şövalye tarikatı ile ilgili olarak bkz. Ebru Altan, "Templier ve Hospitalier Şövalye Tarikatlarının Kuruluşu", *Belleten*, 66/245 (2002): 87-94.
[207] Taberiye, Filistin'in kuzeydoğusunda Taberiye gölünün batı kıyısında yer alan bir şehirdir. Bkz. Cengiz Tomar, "Taberiye", *DİA,* 39 (2010): 323-324.
[208] Hittin Savaşı için bkz. Ramazan Şeşen, "Hittîn Savaşı", *DİA,* 18 (1998): 165-167.; Ramazan Şeşen, "Hittin'de Salâhaddîn'in Ordusu", *Belleten*, 54/209 (1990): 427-434.; Işın Demirkent, "Hittîn Zaferi ve Kudüs'ün Müslümanlarca Fethinin Batı'daki Akisleri", *Belleten*, 52/205 (1988): 1547-1556.

Lusignan, Kerek hâkimi Ernat[209] başta olmak üzere bütün ileri gelenler esir alınmışlardır. Selâhaddîn, Kral Guy'a ikramlarda bulunurken, Ernat'ı ise idam ettirmiştir.

Hıttîn Savaşı sonrası ordusuyla Filistin'deki kalelere saldırılar gerçekleştiren Selâhaddîn, Kudüs'ü almak için harekete geçmiş ve aynı yıl içinde kuşatmıştır. Mancınıklarla saldırılarak kale surlarında büyük bir gedik açılması sonrası Haçlılar canları karşılığında şehri teslim etmeyi teklif edilmiştir. Kabul edilen bu anlaşma ile Haçlılar Kudüs'ü terk etmek zorunda kalmışlar ve nihayetinde şehir tekrar Müslümanların eline geçmiştir. Selâhaddîn'in 583/1187 tarihinde Kudüs'ü fethi, Müslüman dünyasında büyük bir sevinç yaratmış ve böylelikle Kudüs'te 88 yıl sürmüş olan Haçlı işgali sona ermiştir.[210]

Selâhaddîn, 589/1193 tarihinde Halep'in yönetimini oğlu Melikü'z-Zâhir Gazi'ye bırakmış ve onun yönetiminde şehir halkı huzurlu, düzen içinde bir dönem geçirmiştir. Onun zamanında imar faaliyetlerine ağırlık verilerek Halep yeniden bir ilim ve kültür merkezi haline getirilmiştir. Melikü'z-Zâhir ticarî hayatın gelişmesi için de büyük gayretler sarfetmiş ve bu amaçla Venedikliler'le bir anlaşma yapmıştır. Kendi adıyla anılan Zâhiriyye Medresesi'ni kurmuş ve çeşitli hayır kurumları tesis etmiştir. Halep surlarını tamir ettirmiş ve Halep'te önemli davaların görüşüldüğü bir adalet merkezi inşa ettirmiştir. Şehre su getirmek için de büyük girişimlerde bulunmuştur.[211] Aynı yıl içerisinde Selâhaddîn hastalanmış ve bu süreçte topraklarını oğulları arasında paylaştırmıştır. Halep'i Melikü'z-Zâhir'e, Mısır'ı Melikü'l-Aziz'e, Dımaşk'ı ise Melikü'l-Efdal'e vermiştir. Ancak bu bölünme, hanedan içinde huzursuzluklara yol açmıştır. Selâhaddîn Harrân'da iyileştikten sonra ele geçiremediği Musul'un elçileriyle görüşerek barış kararı almıştır. Elçiler, hutbe ve sikkenin onun adına okunmasını kabul etmişlerdir. Ardından Halep'e giden Selâhaddîn, oğlunu ve şehir halkını ziyaret etmiştir. Ardından Dımaşk'a geçerek devlet işlerini düzenlemiştir. Selâhaddîn'in 589/1193 tarihinde vefat etmesi sonrası oğulları arasında taht

[209] Hırsları, acımasızlığı ve Müslümanlara karşı öfkesiyle öne çıkan, Haçıları da olumsuz etkileyen Ernat (Renaud de Châtillon) ile ilgili olarak bkz. Ebru Altan, "Renaud de Chatillon: Antakya Prinkepsi (1153-1160), Maverayi Ürdün Senyörü (1177-1187)", *Tarih Dergisi,* 55 (2013). 1-30.; Nadir Karakuş, "Haçlı Acımasızlığının Uç Örneği: Châtillonlu Renaud", *Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 2/1 (2018): 91-118.

[210] Kudüs'ün fehi ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Ahmet Ağırakça, *Selahaddin Eyyûbi ve Kudüs'ün Yeniden Fethi*, (İstanbul: Akdem Yayınları, 2021).

[211] Abdülkerim Özaydın, "el-Melikü'z-Zâhir, Gāzî", *DİA,* 29 (2004): 83.

mücadelesi başlamıştır. Ancak Melikü'l-Âdil, siyasî dehasıyla durumu kontrol altına almıştır. Halep'te Melikü'z-Zâhir'in yönetimi ise Selâhaddîn'in adaletini ve cömertliğini aratmamıştır. Moğolların 658/1260 yılında Halep'i istila edecekleri döneme dek şehrin yönetimi Eyyûbîler tarafından idare edilmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇEVİRİ METİN

GİRİŞ

Bismillâhirrahmânirrahîm

Tevfik Allah'tandır

Hamd, işleri evirip çeviren, zaman üzerinde tasarruf yetkisi olan, her şeye hâkim ve memur olanın üzerine olsun. Salâtüselam, diniyle diğer bütün dinleri nesheden ve onunla bütün kâfirleri yok eden sabırlı, seçkin peygamberi Muhammed'in, O'nun temiz aile fertlerinin ve ashabının, kıyamete kadar üzerine olsun.

Benim üzerime düşen O'nun[212] emirlerine uymaktır. Onun sadakatine ve doğruluğuna boyun eğmeliyim. Benden Halep şehzâdeleri, valileri, hükümdarları ve yöneticileriyle alakalı tanık olduğum ve bildiğim olayları açıklamamı istedi. İsteğini gerçekleştirmek için hızlı davrandım ve bunu yerine getirdim. Bu kitabın yapraklarına, hüküm süren yöneticiler hakkında yorum yaptım. Bu bilgilerin bazılarını vezirlerden ve kadılardan elde ettim.

Bu bilgiler dışında, eski zamanlarda onu inşa edenleri, isminin manası ve onu diğer şehirlerden ayıran özelliklerini de zikrettim.

Ona *Zübdetü'l-Haleb min Târîhi Haleb* adını verdim. Bu isim alfabetik ve isimlere göre tertip edilmiş olan *Tarihi'l-Kebir li'ş-Şahbâ* kitabından alınmıştır.

Umarım, bana ulaşan şeyler başkasına ulaşmamıştır. Ömrümün sonuna kadar Allah'ın mağfireti ve rahmetinin üzerime olması dileğimindir. Yalnız Allah'tan hidayet dilerim. O'nun lütfu ve cömertliğini temenni ederim.

[212] Müellif burada Eyyûbî Hükümdarı Melikü'l-Aziz'i (1193-1198) kastetmektedir. (ç. n.)

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLÂM'DAN ÖNCE HALEP

1. HZ. İBRAHİM EL-HALİL ZAMANINDAKİ İSMİ

Kuşkusuz "Halep" ismi Arapça kökenlidir ve Tel-Kale'ye ait bir lakaptır. Bu şekilde bilinmesinin nedeni, Hz. İbrahim'in (as) kutsal topraklardan geldiğinde, bu tepeye varıp yüklerini indirip, çobanlarını Fırat nehri ve Esved Dağı'na yaymasıydı. Makamı bu tepedeydi. Bazı çobanları koyun, keçi ve inekleri ile burada bırakırdı. Fakir ve zayıf insanlar, onun geldiğini haber aldıklarında kuzey ülkeleri dahil olmak üzere her yönden gelirlerdi. Onun iyiliğinden nasiplerini almak için kutsal topraklarda ona bağlı olanlarla birlikte bir arada toplanırlardı. Çobanlara her günün sabah ve akşam vakitlerinde ellerindeki sürülerden sağmalarını, oğlunun ve yardımcılarının yemek dağıtmalarını emrederdi. Sonrasında tepenin yamacında bulunan farklı yerlerine de yemek dağıtmalarını söylerdi. Fakir ve zayıf insanlar, "Kuşkusuz İbrahim süt sağdı (Halebe)" diye birbirlerine seslenir ve onu görmek için acele ederlerdi. Başka kelimeler yanında bu kelime de aktarılmıştır. Böylece burası Tel-Kale adını almıştır. O zamanlarda burada inşa edilmiş bir şehir yoktu.

Şöyle denilmiştir: Kuşkusuz Beyt Lahya'da[213] Hz. İbrahim yaşardı. Onun birlikte çobanları gelirdi. Tel-Kale'de yaptığı gibi burada da aynısını yapardı. Ancak Halep ismi ismi Tel-Kale'den daha yaygın hale geldi.

Şöyle denilmiştir: Hz. İbrahim Harrân'dan Fırat nehrini geçtiğinde yeğeni Lut'u beklemeye koyuldu. Kıtlığın yaşandığı ve zor geçen bir senede birçok kimse onu takip etti.

Kenanlılar, Hz. İbrahim'e çocuklarıyla birlikte geldiğinde onlara sadaka olarak yiyecek ve koyun verirdi. Hz. İbrahim Halep topraklarına geldiğinde Rekaya ve Vekra'l-A'yün denilen bölgelere yerleşti. Bunların arasında Halep şehrinin üzerine inşa edildiği Aynü'l-İbrahim de bulunmaktadır.

Kenanlıların Tel-Kale'de putlarının tapınakları vardı. Hz. İbrahim bir putun yanına giderek Kenanlılardan orada bulunanlara şöyle dedi: "Bu sıkıntılardan sizleri kurtarmak için Tanrınıza dua edin!" Dediler ki: "Bu taştan başka bir şey değildir." Bunun üzerine onlara şöyle dedi: "Sizi bu sıkıntılardan kurtarırsam benim mükafatım

[213] Beyt Lahya, günümüzde Gazze Şeridi'nde yer alan bir şehirdir. (ç. n.)

ne olacak?" Ona dediler ki: "Sana taparız." Onlara dedi ki: "Hayır, benim ibadet ettiğime ibadet edersiniz!"

Bunun üzerine onları tepenin zirvesinde topladı ve Allah'a dua etti. Duanın ardından yağmur yağdı. Hz. İbrahim yağmur dinince tepenin gölgesinde bir yerde durdu. Çobanları yanına geldi. Ashabına yemeği hazırlatıp süt kaplarının arasına koymalarını ve bazılarına "İbrahim süt sağdı gelin!" anlamında "Halebe" diye seslenmelerini emrederdi. Her yönden insan gelir, yemek yer, içer ve arta kalanları da evlerine götürürlerdi. Kenanlılar, Hz. İbrahim'i (as) ve ne yaptığını anlatıyorlardı. "Halebe" söylemleri zamanla bu tepeye lakap olmuş ve tepenin yamacında bir şehir kurulduğunda da onun adını almıştır.

Bazıları burayı inşa edenin adından dolayı "Halep" olarak adlandırıldığından bahsetmiştir. Bundan bahseden kişi Amâlikalı biri olan Haleb b. Mehr b. Hays b. Amlîktir. Mehr'in üç evladı vardı. Bunlar Berdaa, Humus ve Haleb'ti. Her biri kendi adını taşıyan bir şehir kurmuştu.

2. YUNANLILAR DÖNEMİNDEKİ İSMİ

Halep'in Yunanca adı "Baravva" ve "Beroia" dır. Aristoteles *Keyân*[214] adlı kitabında şöyle bahsetmiştir: İskender, Melik Dâra ile savaşmak için yola çıktığında Aristoteles onunla birlikteydi. Yunanca'da "Beroia" olarak bilinen Halep'e ulaştığında, Aristoteles toprağı ve havasının sağlıklı olduğunu görünce İskender'den burada kalmak için izin istedi. Aristoteles, İskender'e şöyle dedi: "Benim dahilî hastalığım var ve bu şehrin havası benim iyileşmem için uygundur." Böylece Aristoteles buraya yerleşmiş ve bu sayede hastalığından kurtulmuştur.

3. ESKİ ÇAĞLARDA KURULUŞU

Halep şehrini ilk kuranın Musul hükümdarlarından biri olduğu söylenmiştir. Kendisine Belukus Mevsılî denilmektedir. Yunanlılar onu Sardiniplos olarak adlandırmaktadır. Hz. Adem'den (as) sonra 3989 yılında hâkimiyet kurmuş ve 54 yıl

[214] Arapçada varlık anlamına "keyan" kelimesinden hareketle bu eserin Aristoteles'e ait *Metafizik* adlı eseri olduğu söylenebilir. (ç. n.)

hüküm sürmüştür. Hâkimiyetinin 29. yılında yani Hz. Adem'den sonra 4018 yılında Semirom adındaki kızı Atusa, babası Belukus ile birlikte burada hüküm sürmüştür.

Ebû Reyhan el-Bîrûnî, *El-Kânûnü'l-Mes'ûdî*[215] adlı kitabında bundan bahsederek şöyle demiştir: Halep, Ninova krallarından biri olan Belcurus'un döneminde kurulmuştur. Hz. Adem'den (as) sonra 3962 yılında hâkimiyete gelmiş ve 30 yıl hüküm sürmüştür.

Bazı Halepliler tarafından yazılmış eski bir kitabın arkasında şunu gördüm: 420/1029 yılında Halep şehrinin Antakya kapısındaki kemerde Yunanca bir yazıt gördüm ve onu sordum. Bunun üzerine Ebû Abdullah Hüseyin b. İbrahim el-Hüseynî el-Harrânî bana Halep'te, Ebû Usame Hatib'in kendisine şunları anlattığını söyledi: Babası ona şöyle anlatmıştır: Babam, Ebû's-Sakr el-Kubeysî ile birlikteydi. Onlarla birlikte Yunanca okuyan bir adam vardı. Yazıyı kopyaladılar ve bir kopyasını da bana verdiler. Üzerinde şöyle yazılıydı: "Bu şehir inşa edildi. Musul'un sahibi tarafından kuruldu. Akrep burcunda olup Müşteri'nin içindedir, ardından Utarid onu takip etmektedir. Allah'a çokça hamd olsun."

Bu da bahsettiğimiz şeyi doğrulamaktadır. Zira onu İskender'den önce Belakus Mevsılî kurmuştur.

Yahyâ b. Cerir el-Tikritî, şehirlerin kuruluş zamanlarını içeren kitabında, Halep'in Belakus tarafından kurulduktan sonra yıkıldığından ve başkası tarafından tekrar yenilendiğinden bahsetmiştir. İskender'in devletinden ve İskender'in ölümünden 12 yıl sonrasını zikrettikten sonra I. Selekuos Nikator Lazkiye, Sulûkiyye, Efâmiye, Halep (Baravva) ve Urfa'yı (Edessa) kurmuştur. Daha sonra Antakya'nın kuruluşunu tamamlamış ve buraya oğlu olan Antiokhos'un adını vermiştir. İskender'in ölümünün altıncı yılında Antigonos tarafından kurulmuştur. Orientes nehri üzerine kurulduğundan ve adını Antogina diye verdiğinden bahsetmiştir.

Dedi ki: Suriye ve Babil'in ilk kralı Selekuos Nikator idi. Kendisi Süryanî'dir. Batlamyus b. Lagos'a göre İskender'in ölümünden sonra 13. yılda hüküm sürmüştür. Yahudileri kendi kurduğu şehirlerde ikamet etmeye ve onları cizye vermeye mecbur etmiştir.

---

[215] Türk-İslâm ve dünya tarihinin en tanınmış ilim adamlarından Bîrûnî'nin, Gazne Hükümdarı Mesud'a ithaf ettiği bu eser, astronomi, astroloji, kronoloji, coğrafya, trigonometri, meteoroloji gibi konularda önemli bilgileri içermektedir. Bkz. Günay Tümer, "Bîrûnî", *DİA,* 16 (1992): 213.

Suriye I. Şam olup bazı ravîlerin bahsettiği gibi Halep ve çevresinde bulunan şehirlerdendir. Halep şehrinin eteklerinde Ehas yönünde antik kalıntıları olan büyük bir şehir vardır. Kendisine Suriye denilmekte olup Kulâ es-Sûryânî'ye atfedilmektedir. Tıpkı daha sonra tüm bölgeye Kınnesrîn denilmesi gibi belki de tüm bölge ona atfedilmekte ve bu şekilde ismi verilmektedir.

Bazı Hıristiyan tarihçiler şöyle demiştir: İskender'den sonra hüküm süren Batlamyus Erîb'tir.[216] Bu kişi Halep şehrini kurmuş ve şehre "Eşmunit"[217] ismini vermiştir. Zira şehri bir yerde kurmayı seçmiş ve içinde su olmasını istemiştir. Bunun üzerine çevresini dolaşırken Haylan denilen yerde pınarlar görmüştür. Bir mühendise buranın üzerine bir bina yapmasını, sağlamlaştırmasını ve suyu kralın bulunduğu, belirlenen yere yönlendirmesini emretmiştir. Şehrin kurulmasında çalışacak halkı toplayıp şehrin ortasında bir çukur kazmış, nehre akıtmak için kazı yapmıştır. Su borularının yer altına döşenmesini emretmiş ve bunun üzeri taşlarla örülmüştür. Böylece istediğini yapmıştır. Günümüzde Reyhaniler denilen yerde bir bina inşa ederek üzerine bir saray yaptırdı, sonrasında şehri kurdu. İnşa ettiği en son şey ise Bâb-ı Antakya idi. İçine kızı Eşmunit'i yerleştirerek şehre onun adını verdi. Ona askerler verdi, daha sonra kralın çocuklarından olan Paeliavus ile evlendirdi. Bu kişi, Erîb ordusunun komutanıydı. Antakya'ya doğru ilerledi. Yukarıda bahsedilen şehri Yunanlılar inşa etmemiştir. Çünkü Yunanlıların şehir planlaması eskidir. Şehrin inşasını Eşmunit'in kocası İlyavus'un yaptığı rivayet edilmiştir.

4. HALEP HÜKÜMDARLARI

A) YUNANLI HÜKÜMDARLAR

Erîb 29 yıl hüküm sürmüştür. Ardından başa oğlu Batlamyus geçmiştir. Yunancada "kardeşinin sevgilisi" anlamında Muhibbi Ahihi diye lakap verilmiştir. Kız kardeşi Eşmunit, onun yardımcısıydı. Eşmunit, 26 yıl hüküm sürmüştür. Sonrasında yerine oğlu Batlamyus Urcatis geçmiştir. Bu kişiye, Yunancada "Faîl" lakabı verilmiştir. Batlamyus Urcatis, 24 yıl hüküm sürmüştür. Daha sonra yönetimi Batlamyus Philaefater ele almıştır. Yunancada "babasının sevgilisi" anlamında

[216] Akıllı, zeki anlamlarındaki "El-Erîb" lakabıyla bahsi geçen kişi, İskenderiyeli Batlamyus (Klaudios Ptolemaios) olmalıdır. Bkz. Cengiz Aydın, Gülseren Aydını, "Batlamyus", *DİA,* 5 (1992): 196-199.
[217] Eşmunit: Halep açıklarında bir pınardır. Güneyinde bulunan bahçeyi sulamaktadır.

Muhibbi Ebihi şeklinde anılmıştır. Bu dönemde Eşmunit, kocası ve oğlu Halep'i yönetmiştir. Ardından "annesinin sevgilisi" anlamında Batlamyus Muhibbi Ümmihi hüküm sürmüştür. Bu kişi, Eşmunit'in oğlu olup Halep'te ikamet etmiştir. Kayanın üzerine bir kale inşa edip onu surlarla çevirmiştir. Hâkimiyetinin son günlerinde Romalı kral Antiochos ona karşı ayaklanmış ve üzerine saldırmıştır. Muhibbi Ümmihi karşısında güçsüz duruma düşerek savaşı kaybeden Antiochos, annesiyle birlikte esir alınmış, işkence görmüş ve mallarına el konmuştur. Eşmunit'in Halep'te yenilediği şeyleri yıkmaya başlamıştır. Yaptıklarının kralların adetlerinden olmadığı söylendiğinde bu yıkımlardan vazgeçmiştir. Fakat kendisi Halep'te yaşayanları tehdit etmiş ve insanlar burayı terk ederek başka yerlere gitmiştir. Daha sonra Antakya'ya dönmüş ve kendisi için binalar inşa ettirmiştir. Bu nedenle bazı insanlar Antakya'nın onun tarafından inşa edildiğini iddia etmektedir. Ancak durum bu şekilde değildir. İçinin tamamlanması ve inşa edilmesinde Batlamyus Erîb'in payı büyüktür. Denilir ki: Eşmunit'in Halep'te yaptığı binalar Erîb'inkinden daha fazladır. Bunun yanı sıra Eşmunit şehrin etrafına 100 bin zeytin ağacı, 100 bin incir ağacı ve binlerce çeşitli dağ ağaçları dikmiştir. Ancak Eşmunit'in Halep'te yaptığı tüm bunlardan geriye Eşmunit Pınarı olarak bilinen kaynaktan başka bir yer kalmamıştır. Eşmunit ve oğlu, Antiochos'un tutsağı olmüş ve işkence sonucunda ölmüştür.

Kınnesrîn'i kuran ve Aynü'l-Mübâreke pınarından kanallarla su akıtanın kendisi olduğu söylenmiştir. Başkası tarafından kurulduğu da iddia edilmiştir. Antiochos, IV. Batlamyus olarak bilinmektedir.

Eşmunit, Antiochos ile savaş halindeyken kendisine Mısır'dan yardım geldiği, onu mağlup ettiği ve doğuya giderek orada öldüğü söylenmektedir. Eşmunit'ten sonra Halep kralı ve ordunun komutanı olan Batlamyus Epifanis[218] hüküm sürmüştür. Onun zamanında Yahudiler, bugün Şerif Kalesi olarak bilinen kalenin yerini ondan satın alıp orada korunmuşlardır. Ayrıca krala savaşlarda yardım edip ona maddi destek sağlamışlardır.

Ardından Batlamyus Philopter[219] hüküm sürmüştür. Philopter döneminde Antiochos ölmüştür.

[218] Mısır'ı yöneten Makedonya Kralı V. Ptolemaios Epiphanes kastedilmektedir. (ç. n.)
[219] V. Ptolemaios Epiphanes sonrası Mısır'da hüküm süren Makedonya Kralı IV. Ptolemaios Filopater kastedilmektedir. (ç. n.)

B) RUM HÜKÜMDARLAR

Sonrasında bir grup Yunan kralı burada hüküm sürmüştür. Bu durum, yönetimin Roma kralları olan Sezarlara geçmesine kadar devam etmiştir. Augustus Caesar b. Muyohıs hükümranlığına gelene dek onlardan birkaç kral hüküm sürmüştür. Caesar, dünyayı ele geçirmiş, krallara boyun eğdirmiştir. Diyâr-ı Mudar'ı ele geçirmek üzere yola çıkmıştır. Halep'e vardığında şöhret sahibi olmuştur. Dedi ki: Batlamyus Erîb başkasının evinde yaşamak istememiştir. Bunun üzerine Kınnesrîn şehrinin üzerine yürümüş ve komutanlara orada bulunanların evlerini kuşatmalarını emretmiştir. Her biri kuşattığı evi inşa etmeye başlamıştır. Daha sonra Kınnesrîn'i inşa etmiş ve burayı Medinetü'l-Asker olarak adlandırmıştır. Pazar yerlerini Halep'ten buraya taşımıştır. Halep'te sadece orduya ihtiyacı olmayanlar kalmıştır. Bu, Antiochos'un yaptığı en büyük faaliyetlerden biri olmuştur.

Şöyle denilmiştir: Vekiline kanala infak etmesi için emir verdi. Bunun üzerine vekili kanala para harcayarak Aynü'l-Mübâreke pınarından su akıttı. Bunun yanı sıra Kınnesrîn'e giden kemerlere suyu götürdü. İçerisinde üçgen şeklinde üç havuz inşa etti. Buradan taşan suların toprak altına akması için düzenlemeler yaptı.

Ardından hâkimiyet Roma kralları olan Sezar grubuna geçmiştir. Böylece Antakya, kralın ikamet yeri ve Roma krallarının makamı haline gelmiştir. Kendisine "Tanrı'nın Şehri, Kral Şehri ve Şehirlerin Anası" denilmiştir. Çünkü burası Hıristiyanlık dininin ortaya çıktığı ilk şehirdir. Halep surlarının büyük bir kısmı Romalılar tarafından inşa edilmiştir. Onlardan Fukas denilen bir kral hüküm sürmüş ve bu kişi birçok kan döküp Kisrâ'nın maiyetini takip ederek onları öldürmüştür. Bu yüzden Hüsrev Enûşirvân Şam'a yönelerek Halep, Antakya ve Menbic'i fethetmiştir. Halep şehrinin yıkılan surunu büyük tuğlalarla restore etmiştir. Bâb-ı Yahud ile Cinân arasındaki şehrin büyük surundan görülmektedir. Kisrâ, Menbic'in binalarını yenilemiş ve onu Menbih olarak adlandırmıştır. Farsçada bu "ben en iyisiyim" anlamına gelmektedir. Daha sonra Arapçaya geçerken Menbic olarak adlandırılmıştır. Antakya'yı güzelleştirmiştir. Irak'a döndüğünde ona benzer bir şehir kurmuş ve buraya Roma anlamına gelen Radhasra adını vermiş ve inşa ettiği şehre Antakya'nın esirlerini getirmiştir. Esirlerin söylediğine göre, burası Antakya'ya çok benzediğinden esirler buranın başka bir şehir olduğunu farketmemiştir. Bunun üzerine bir kunduracı dışında herkes kendi evine girmiştir. Bu kişinin, Antakya'daki evinin kapısının önünde bir dut

ağacı bulunmaktaydı ancak kapısında bu ağacı göremediği için bir saat kadar kafası karıştı. Sonra eve girdiğinde buranın Antakya'daki evine benzediğini gördü. Kisrâ Şam'dan döndüğünde Hirakl b. Favk b. Markus[220] ayağa kalktı ve Rum asilzadelerini topladı.

Markus onlara Rum İmparatoru Fukas'ın kötü izlerinden bahsederek tedbirsizliği yüzünden Perslerin kendilerini mağlup etttiğini ve kan döktüğünü söylemiştir. Onları öldürmeye davet ettiğinde ise onu öldürmüşlerdir. Böylelikle Hirakl'ı kral yapmışlardır.

Hükümranlığının ilk yılında, Peygamberimiz Hz. Muhammed (sav) Mekke'den Medine'ye hicret etmiştir. Bu esnada Halep'i ve pek çok şehri istila eden Enûşirvân, Antakya ikâmet etti.

[220] Hz. Peygamber Muhammed (sav) döneminde hüküm süren (610-641 yıllarında) Bizans İmparatoru Herakleios'dur. Bkz. Işın Demirkent, "Herakleios", *DİA*, 17 (1998): 210-215.

İKİNCİ BÖLÜM

İSLÂM'IN BAŞLANGICINDA HALEP

1. KINNESRÎN

Müslümanlar Ecnâd-ı Şam'ı fethettikleri Yermük Savaşı'nda Rumların birçoğunu öldürmüştü. Müslümanların Emîri Ebû Ubeyde b. Cerrâh (ra) idi. Hirakl, Antakya'dan Fırat nehrini geçerek Urfa'ya taşındı. Kınnesrîn'de kral olarak Hirakl'dan sonra Roma krallarının en büyüğü olan Kral Minas'ı bıraktı.

Ebû Ubeyde, Yermük Savaşı'ndan sonra Humus'a ilerleyerek orayı fethetti. Ardından Hâlid b. Velîd'i öncü birlik olarak Kınnesrîn'e gönderdi. Hâdır denilen yerde konaklayınca Rumlar tarafından saldırıya uğradı. Hâdır halkı Halîd b. Velîd'e karşı Minas liderliğinde ayaklandı. Kendisi Hirakl'dan sonra Rumların başı ve lideridir. Hâdır denilen mevkide karşı karşıya geldiler. Savaş sonucunda Minas ve beraberindekiler acı bir şekilde can verdi. Rumlardan kimse kalmayıncaya kadar savaş devam etti.

Hâdır halkı Tenûh[221] kabilesindendir. İlk önce Şam'da konaklayıp çadırlarda kaldılar. Daha sonra evler inşa ettiler. Hâlid'e Arap olduklarını ve onunla savaşmayacakları haberini verdiler. Bir kısmını öldürüp gerisini bıraktılar. Sonra Ebû Ubeyde onları İslâm'a davet etti. Bir kısmı İslâm'a girdi, bir kısmı da Hıristiyanlıkta kaldı. Daha sonra onlardan cizye almak şartıyla barış yaptı. Hıristiyanlıkta kalmayı ısrar edenlerin çoğu Süheyl b. Hulvân b. İmran b. Haf b. Kudaaoğullarıdır.

Hâdır halkından bir grubun Halife Mehdî döneminde İslâm'a girdiği ve ellerinde yeşil renkle "Kınnesrîn" kelimesinin yazıldığı söylenmiştir. Sonra Hâlid ilerleyerek Kınnesrîn'e yerleşti. Bunun üzerine Kınnesrîn halkı onunla savaştı. Sonrasında sığınaklarına geri çekilerek korundular. Dedi ki: "Eğer bulutların içinde olsaydınız, Allah bizi, size karşı yürütürdü veya sizi bizim yanımızda yerleştirirdi." Sonra da işlerine devam ettiler. Humus halkının başına gelenlerden bahsettiler. Bunun üzerine ondan barış istediler ve Humus konusunda onunla anlaştılar. Ancak o, şehri tahrip etmekten başka bir şey yapmadı ve onu yok etti. Humus antlaşması şartları ister

[221] Tenûh, Câhiliye devrinde müşterek şecereyi benimseyen müttefik bazı Arap kabilelerinin ortak adıdır. Bkz. Elnure Azizova, "Tenûh", *DİA,* 40 (2011): 468-469.

kolay ister sert olsun her üzüm için bir dinar ve yiyecek şeklindeydi. 16/637 yılında Müslümanlar bütün topraklarını ve köylerini fethettiler.

2. HALEP

Daha sonra Halîd Halep'e ilerledi. Halep halkı bundan dolayı kendini korumaya başladı. Ebû Ubeyde (ra) buraya geldi ve yerleşti. Müslümanlar, barış ve güvence istediler. Bunun üzerine Ebû Ubeyde bu durumu kabul edip onlarla barış antlaşması yaptı.

Müslümanlar, Halep'e Antakya Kapısından girdiler ve kendilerini korumak amacıyla kapının içinde bir teras çevrelediler. Çevreledikleri yere bir camii inşa ettiler. Antakya kapısının içinde Gadairî olarak bilinen bu cami günümüzde Şuayb Camii adını almıştır.

Ebû Ubeyde, Halep'e yöneldiğinde, Kınnesrîn halkının ayaklandığı haberini aldı. Bunun üzerine Sımt b. Esved el-Kindî'yi[222] onların üzerine gönderdi. Onları kuşattı ve sonrasında fethetti. Ganimet olarak inekler ve koyunlar buldu. Bir kısmını savaşa katılanlar arasında paylaştırdı, geri kalanını da ganimet olarak aldı..

Hâdırü'l-Kınnesrîn eski bir yerleşim yeridir. İki dağ arasında yaşayan insanlar, aralarında meydana gelen fitne savaşlarından sonra buraya yerleştiler. Ebû Ubeyde geldiğinde bazıları Müslüman oldu. Birçoğu da cizye karşılığında barış yaptı. Kısa bir süre sonra birkaç kişi dışında herkes Müslüman oldu.

Halep şehrinin yakınlarında Hâdıru'l-Halep vardı. Tenûh kabilesi ve başka Arap kabileler burada kalmaktaydı. Ebû Ubeyde onlarla cizye karşılığında barış yaptı. Daha sonra Müslüman oldular. Onlarla Halep halkı arasında bir savaş çıktı ve Halep halkı onları şehirden çıkardı. Daha sonra oradan Kınnesrîn'e geçtileler.

O sıralarda Humus ve Kınnesrîn Halep'e bağlı idi. Ancak Yezîd b. Muâviye kendi döneminde bunları birbirinden ayırdı.

---

[222] Tam künyesi Ebû Yezîd (Ebü's-Sımt) Şürahbîl b. es-Sımt b. el-Esved el-Kindî eş-Şâmî'dir. (ö. 40/660) 630'ların ortalarından sonlarına kadar Müslümanların Suriye'yi fethinde önemli roller üstlenen kumandandır. Bkz. Mahmut Kavaklıoğlu, "Şürahbîl b. Sımt", *DİA,* 39 (2010): 269.

3. HÂLİD b. VELÎD

Hz. Ömer b. Hattâb (ra), Hz. Hâlid'in Kınnesrîn ve Halep fethinde yaptıklarından haberdar olunca dedi ki: "Hâlid kendi kendini emîr kıldı. Allah Ebû Bekir'e rahmet etsin, o insanlar hakkında daha bilgiliydi." Kuşkusuz Hz. Ebû Bekir (ra), Hz. Hâlid'i Şam'a Müslümanların emîri olarak tayin etmişti. Ancak Hz. Ömer hilafeti devralınca onu görevden aldı ve Ebû Ubeyde'yi atadı.

Daha sonra Hz. Ömer hicretin 16. yılında onu Kınnesrîn'e vali olarak atadı. Hâlid ve İyâd b. Ganm İslâm'da ilk olarak düşmanlarının topraklarına girmiş oldu.

4. HÂLİD'İN EMİRLİĞİ

Hz. Hâlid döndü ve Hz. Ömer tarafından kendisine Kınnesrîn emîrliği verildi. Böylece Ebû Ubeyde'nin maiyetinde Hâlid emîr olarak kaldı. Bu durum Hirakl, Mısır halkını denizde işgal edinceye kadar devam etti. Ebû Ubeyde Rum askerine karşı çıktı. Ebû Ubeyde, Halep fethinden sonra Humus'a döndü.

Ebû Ubeyde, Hâlid'den yardım istedi ve kendisine yardım gönderdi. Kınnesrîn'de kimseyi bırakmadı. Bunun üzerine Kınnesrîn halkı tekrar kafir oldu. Ayrıca halk Hirakl'a biat etti. Tenûhlular ise bunlardan daha kafir idiler.

Müslümanlar istişareden sonra Hz. Ömer'e durumu anlatan bir mektup göndermek için anlaştılar. Hz. Hâlid savaşmak istediyse de ona itaatsizlik ettiler ve savunma durumuna geçtiler. Daha sonra Hz. Ömer'e yardım göndermesi konusunda mektup yazdılar. Rumlara yardım geldi ve Müslümanlara saldırarak onları kuşattılar. Tenûh ve diğerlerinden Kınnesrîn'in yardımları dışında el-Cezîre'nin yardımı 30 bine ulaştı. Böylece Müslümanları mağlup ettiler.

Hz. Ömer, Sa'd b. Ebî Vakkâs'a[223] mektup yazarak durumu haber verdi. Ayrıca Müslümanları Humus halkından uzaklaştırmak için el-Cezîre'ye yaymasını emretti. Hz. Ömer Ka'ka' b. Amr'ı ona yardım etmesi için gönderdi. Bölgeye girdiler ve el-Cezîre'ye yerleştiler. Bu durumu Rumlar haber aldı ve Humus'a saldırmaktan vazgeçerek şehirlerine döndüler.

[223] Aşere-i mübeşşereden olan sahâbî, kumandanın tam künyesi Ebû İshâk Sa'd b. Ebî Vakkās Mâlik b. Vüheyb (Üheyb/Vehb) el-Kureşî ez-Zührî'dir. (ö. 55/675) Bkz. İbrahim Hatiboğlu, "Sa'd b. Ebî Vakkās", *DİA,* 35 (2008): 372-374.

Bunun üzerine Kınnesrîn halkı Hâlid'e mektup yazdı. Onlara cevaben şöyle denildi: "Şayet durum bana kalsaydı, az veya çok olsanız aldırış etmem. Ancak ben başkalarının hükmü altındayım. Eğer doğru söylüyorsanız, el-Cezîre halkının dağıldığı gibi siz de dağılın." Tenûh'un geri kalanına böyle dediler, onlar da icabet ettiler. Hâlid'e şöyle mektup yazdılar: "Bu size kalmıştır. Dilersen biz yaparız, siz de bize karşı çıkmak isterseniz Romalılara yeniliriz."

Ebû Ubeyde ve Müslümanlar bunu öğrendiklerinde; "Bizimle birlikte çık!" dediler. Hâlid suskun bir şekildeydi. Ebû Ubeyde: "Ey Hâlid! Senin neyin var? Konuşmuyorsun" dedi. Hâlid: "Kimin görüşü olduğunu biliyorsun ancak sen ne dediğimi duymadın" dedi. Bunun üzerine şöyle dedi: "Hayır, konuş ben senin sözlerini dinliyorum ve itaat ediyorum." Bu sözlerle onlarla karşılaşmayı işaret etti.

Müslümanlar karşılaşmak için yola çıktı ve savaştılar. Kınnesrîn halkı ve beraberindeki Rumlar yenildiler. Müslümanlar, Rumları kuşattılar ve hiç kimseyi sağ çıkarmadılar.

Hâlid, İyâd ile birlikte hedefe ulaşıncaya kadar Kınnesrîn emîrliği'nin başında kaldı. 16/637 yılında Hz. Ömer'in Medine'ye giderken uğrak yeri olan Câbiye'den[224] geri döndüklerinde büyük ganimetler elde etmişlerdi.

Hâlid sağ salim geri döndü. O yazda elde ettiği ganimetlerden insanların haberleri oldu. Bunun üzerine Hâlid kendi payına düşeni aldı. Uzaktan gelen insanlar, ganimetten faydalanmak için ona başvurdular, Hâlid de onlara verdi. Bunlar arasında Hâlid'den Kınnesrîn'de iken yardım isteyen Eş'as b. Kays[225] da vardı ve kendisi 10 bin dirhemle ödüllendirilmişti.

5. HZ. ÖMER ve HZ. HÂLİD b. VELÎD

Hz. Ömer, Hâlid'in yaptığı bütün işlerden haberdardı. Şam'da olanlar olmuşken ve ganimetler dağıtılırken Hz. Ömer Irak'tan berîd yoluyla Ebû Ubeyde'ye mektup gönderdi. Mektupta Hâlid'i görevinden almasını, kendi sarığıyla onu bağlamasını ve

[224] Câbiye, Dımaşk'ın 80 km kadar güneybatısında Havran bölgesindeki Cevlân'da, bugünkü Nevâ'ya çok yakın bir yerde kurulmuş olan ve Hz. Ömer'in ziyaretiyle meşhur olan ordugâh şehridir. Bkz. Mustafa Fayda, "Câbiye", *DİA,* 6 (1992): 538.

[225] Hâlid b. Velîd kumandasında Suriye'nin fethine katılan kahraman sahabilerden Eş'as'ın tam künyesi Ebû Muhammed Ma'dîkerib b. Kays b. Ma'dîkerib el-Eş'as el-Kindî'dir. (ö. 40/661) Bkz. Asri Çubukçu, "Eş'as b. Kays", *DİA,* 11 (1995): 455-456.

başlığını başından almasını belirterek şunu emretmiştir: “Size, Eş’as’ı kendi malından mı yoksa ganimet olarak aldığı mallardan mı mükafatlandırdığını söyleyinceye kadar onu bırak. Eğer ele geçirmiş olduğu ganimetten dağıttığını iddia ederse kendisinin hainlik etmiş olduğunu söylemiş olacaktır, eğer kendi malıyla bunu yaptığını söylerse akılsız bir davranışta bulunduğundan her iki durumda da onu görevden al ve görevini üstlen.”

Bunun üzerine Ebû Ubeyde Hâlid’e mektup yazdı, Hâlid de onun yanına geldi. Ebû Ubeyde insanları topladı ve kendisi minderin üzerine oturdu. Mektubu getiren ulak ayağa kalkıp Hâlid'e: “Ey Hâlid! Eş’as’a 10 bin dirhemi bizzat kendi malından mı yoksa ele geçirdiğin ganimetten mi verdin?” diye sorunca Hâlid kendisine cevap vermedi. Bu arada Ebû Ubeyde ise hiçbir şey söylemeyerek susuyordu. Bunun üzerine Bilâl ayağa kalkarak: “Müminlerin Emîri, senin hakkında şu şu emirleri vermiş bulunuyor” diyerek sarığını almış, Hâlid de itaat etmek durumunda olduğundan ona karşı gelmemişti. Başlığını da başından aldıktan sonra bu sefer onu sarığıyla bağladı ve: “Ne diyorsun? Bizzat kendi malından mı, yoksa ele geçirdiğin bir ganimetten mi verdin? diye sordu. Hâlid: “Hayır, ona kendi malımdan verdim” diye cevap verince bağlarını çözerek başlığını yerine koydu ve bizzat kendi eliyle sarığını sardıktan sonra şunları söyledi: “Bizler başımızdaki emîrleri dinler, itaat eder, komutanlarımızı da takdir eder, onlara hizmette bulunuruz.”

Hâlid görevden azledilip edilmediğini bilmemenin şaşkınlığı içinde kalmıştı. Diğer taraftan Ebû Ubeyde de kendisini değerli ve üstün gördüğü için durumu bildirmiyordu. Hâlid’in Medine’ye, Hz. Ömer’in yanına gitmesi gecikince bu konudaki tereddütü ortadan kalkmıştı. Çünkü Hâlid’e yanına gelmesini emretmişti.

Bunun üzerine Hâlid, Ebû Ubeyde’nin yanına geldi ve şöyle dedi: “Allah sana merhamet etsin. Yaptığın şeyle ne kastettin? Daha önce bilmem gereken bir sırrı benden sakladın.” Ebû Ubeyde dedi ki: “Allah’a yemin olsun ki, seni bu kadar korkutamazdım çünkü bunun seni korkutacağını biliyordum.”

Dedi ki: “Hâlid Kınnesrîn’e dönmüş ve orada bulunanlara bir hutbe okumuş, onlarla vedalaşmıştır.” Hâlid dedi ki: “Kuşkusuz Ömer beni Şam’a vali olarak atadı. Ben orayı fethedip asayişi sağlayınca beni azletti ve başkasını bana tercih etti.”

Hâlid oradan Humus’a gitmiş, orada da hutbe okuduktan sonra vedalaşarak Medine’ye gitmek üzere yola koyulmuştu. Hâlid Hz. Ömer'in huzuruna çıkınca

kendisine şikayette bulunarak: “Ben seni Müslümanlara şikayet ettim. Allah’a yemin ederim ki sen bana iyi davranmadın” demişti. Bunun üzerine Hz. Ömer kendisine: “Peki sen bu serveti nereden buldun?” diye sorunca “Ben bu serveti elde ettiğim ganimetlerden ve bana düşen paylarından yaptım. Eğer servetimin arasında 60 binden fazlasını bulursan o senin olsun” diye cevap vermişti. Bunun üzerine Hz. Ömer onun malına değer biçtirmiş, 60 binden 20 bin fazla olduğunu görmüş, bunu alıp Beytülmâle koymuştu. Daha sonra kendisine şunları söyledi: “Ey Hâlid! Allah’a yemin ederim ki, sen benim yanımda çok değerlisin ve yemin ederim seni çok seviyorum. Bundan sonra hiç hayıflanmayacaksın.” Daha sonra da ondan aldıklarının yerine başka şeyler verdi.

6. HABÎB b. MESLEME’NİN VALİLİĞİ

Ebû Ubeyde, Kınnesrîn’e Habîb b. Mesleme b. Mâlik’i vali olarak atadı. Hirakl, Urfa’dan Sümeysât’a geçti. Oradan da Kostantiniyye’e gitti. Oradan ayrıldığında bir tepenin üzerine çıkıp Suriye’ye dönerek şunları söyledi: “Ey Suriye! Sana selam olsun. Seni bir daha görmemek üzere sana selam olsun. Kötü talihli çocuk doğana kadar, içlerine korku düşmeden Romalılar sana dönmeyecek. (O çocuk) keşke doğmasa! Yaptığı şey ne kadar güzel ama sonu Romalılar için ne kadar acı verici.”

18/639 yılında Ebû Ubeyde tâundan öldü. Onun yerine amcasının oğlu İyâd b. Ganm geçti. Cömert ve infak etmesi ile tanınmış biriydi. Hz. Ömer dedi ki: “Doğrusu ben Ebû Ubeyde’nin karar verdiği bir meseleyi değiştirmiyordum.” 20/641 yılında İyâd vefat edince Hz. Ömer yerine, Humus ve Kınnesrîn’e Saîd b. Âmir b. Hizyem el-Cumahî’yi görevlendirdi ancak 20/641 yılında vefat etti. Bunun üzerine Hz. Ömer yerine Umeyr b. Sa‘d b. Ubeyd el-Ensârî’yi Humus ve Kınnesrîn’e atadı.

Hz. Ömer 23/644 yılı Zilhicce ayında bıçaklanarak öldürüldü. Bu sırada Umeyir b. Sa’d, Humus ve Kınnesrîn’in valisiydi. Muâviye ise Dımaşk, Sevahil ve Antakya valisiydi. Umeyir, Hz. Osman’ın hilafeti döneminde şiddetli bir şekilde hastalandığında Osman’a ailesine dönmek için istifa etmek istediğini iletti ve o da kabul etti.

26/647 yılında, Humus ve Kınnesrîn şehirlerini Muâviye’ye bağlandı. Hz. Osman’ın hilafeti döneminde iki yıl boyunca Şam vilayetinin tümü Muâviye’ye bağlı

oldu. Bunun üzerine Muâviye, Habîb b. Mesleme b. Mâlik el-Fihrî'yi Kınnesrîn'e vali olarak atadı. Rumlarla çok savaştığı için kendisine "Habîbü'r-Rûm" denilmektedir.

Hz. Osman 35/655 yılı Zilhicce ayında şehit edilerek öldürüldü. Şam ise Muâviye'nin emri altındaydı. Habîb de Kınnesrîn'de yöneticiydi.

7. SIFFÎN OLAYI

Hz. Ali (ra) ile Muâviye arasında bir anlaşmazlık ortaya çıktı. Her biri diğerine yürüyüp Sıffîn'de karşılaştılar. Bu olay 37/657 yılında, Hz. Ali'nin halife olmasından bir yıl bir ay kadar sonra gerçekleşti.

Hz. Ali'nin ordusu 90 bin ve Muâviye'nin ordusu da 120 bin civarındaydı. Hz. Ali tarafından 25 bin kişi, Muâviye tarafından ise 45 bin kişi öldürüldü. Sıffîn'de 110 gün kalındı. 90 civarında çarpışma gerçekleşti. Daha sonra hakem konusunda anlaştılar. Hakem olan Ebû Mûsâ ve Amr b. Âs, Ezruh denilen yerde 38/658 yılı Ramazan ayında taraflarla buluştu.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EMEVÎLER DÖNEMİNDE HALEP

1. MUÂVİYE b. EBÛ SÜFYÂN'IN HİLAFETİ

Hz. Ali 40/660 yılında Kûfe'de vefat ettiğinde Muâviye tüm Şam'a hâkim olmuştu. Hz. Hasan ile barış yaptı ve hilafete biat etti. 41/661 yılının Rebiülevvel ayında Muâviye, Kınnesrîn'i şehir yaptı ve bağlı olduğu Humus'tan ayırdı. Bunu Yezîd'in yaptığı da söylenmektedir. Kınnesrîn eyalet olunca Muâviye, Kınnesrîn'i 450 bin dinar haraca bağladı. Emevî halifeleri Şam'da ikamet ettikleri için Halep onların gözetimindeydi. Kendi dönemlerindeki valiler, devletin görevlisi olması nedeniyle devlet işlerinde ve savaşlarda bağımsız değillerdi. Savâif[226] valileri her yıl İslâm ordularıyla birlikte Mercidâbık'a gelmekteydi.

Emevîlerden bir grup Halep çevresinde görev yaptı. Emevî halifesi Süleyman b. Abdülmelik ölünceye kadar Mercidâbık'ta görev yaptı. Ömer b. Abdülaziz ise vefatına kadar Hünâsıra'da ikamet etti. Habîb b. Mesleme, Muâviye ile yapılan savaşlarda hep yanında oldu. İrminîye'ye vali olarak gönderildi ve 42/662 yılında İrminîye'de vefat etti. Muâviye, Abdurrahman b. Hâlid b. Velîd'i[227] Rum savaşına emîr olarak atadı. Gücünden dolayı Muâviye ondan çekinerek tedirgin oldu ve İbn Âsâl en-Nasrânî'yi kandırıp onu öldürmesini emretti. Bu emri yerine getirmesi durumunda hayatı boyunca ondan haraç almayacağına dair güvence verdi. Ayrıca Muâviye'den Humus'un haraç alma görevini kendisine bırakmasını istedi. Abdurrahman, Rum diyarından döndüğünde İbn Âsâl, kölelerinden birinin aracılığıyla ona zehirli bir içecek içirildi ve 46/666 yılında Humus'ta öldü.

Mâlik b. Abdullah el-Has'amî,[228] Savâifi 40 yıl yönetmiştir. Muâviye, kalabalık ordusunu Rum topraklarına gönderdi ve başına da Süfyân b. Avf'ı[229] görevlendirdi.

---

[226] Savâif, Bizans üzerine yaz aylarında düzenlenen seferler. Bkz. Mustafa Sabri Küçükaşcı, "Savâif", *DİA,* 36 (2009): 185-186.

[227] Meşhur kumandan Hâlid b. Velîd'in oğludur. Tam künyesi Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Hâlid b. el-Velîd el-Mahzûmî'dir. (ö. 46/666) Bkz. Mustafa Fayda, "Abdurrahman B. Hâlid B. Velîd", *DİA,* 1 (1988): 162-163.

[228] Mâlik b. Abdullah el-Has'amî, Filistin kumandanı (el-kāidü'l-Filistinî) diye tanınmış ve Muâviye ile oğlu I. Yezîd zamanında İslâm ordusunun kumandanları arasında görev yaparak 58/678 yılında Rumlar üzerine tertiplenen bir gazâya iştirak etmiştir. Bkz. Hüseyin Algül, "Has'am", *DİA,* 16 (1997): 282.

[229] Süfyân b. Avf, Muâviye b. Ebû Süfyân'ın Suriye valiliği ve halifeliği döneminde Anadolu'ya gönderilen çeşitli birliklerin kumandanlığını üstlenmiştir. Savâif seferlerinin sevk ve idaresini üstlenmenin yanı sıra bazan kış seferlerine de katıldığı bilinmektedir. Bu sebeple kaynaklarda "emîrü's-

Ayrıca oğlu Yezîd'e onlarla birlikte savaşa gitmesini emretti. Ancak Yezîd hastalandı ve babası onu bu görevden muaf tuttu. Bu savaşlarda insanlar açlık ve şiddetli hastalıklarla mücadele ettiler. Bu olaylar 52/672 yılında gerçekleşti.

Ondan sonra Abdurrahman b. Ümmü'l-Hakem es-Sekafî[230] Rum diyarında kışı geçirmiştir. Müslümanlar 54/674 yıllarında Sâife'yi istila etti. Aynı zamanda Kostantiniyye yakınlarını da fethetti.

2. YEZÎD b. MUÂVİYE'NİN HİLAFETİ

Muâviye 60/679 yılında vefat edince oğlu Yezîd hilafeti aldı ve onlara dönmelerini emretti, onlar da geri döndüler. Yezîd 64/683 yılında Şam topraklarında bulunan Huvvarin[231] denilen yerde öldü. Kendisinden sonra Şam'da halifelik için oğlu Muâviye'ye biat edildi. Ancak üç ay hüküm sürdükten sonra öldü.

3. MERVÂN b. HAKEM'İN HİLAFETİ

Ardından 64/683 yılında Mervân b. Hakem'e biat edildi. Mervân ile Dahhâk, Merc Râhit'te 20 gün boyunca çarpıştılar. Aralarında çok şiddetli çarpışmalar oldu. Sonunda Dahhâk, Dihye b. Abdullah tarafından öldürüldü. Onunla birlikte Şam bölgesinin eşrafından 80 kişi daha katledildi. Bu savaş 65/684 yılının Muharrem ayında gerçekleşti.

Züfer b. Haris el-Külâbî, Kınnesrî'nde bozgun haberini alınca oradan kaçıp, Karkîsiyâ'ya sığındı. Mervân, Şam'da yerini sağlamlaştırdı ve görevlilerini buraya yerleştirdi. Mervân 65/684 yılında öldüğü gün yerine oğlu Abdülmelik yönetime geçti.

4. ABDÜLMELİK b. MERVÂN'IN HİLAFETİ

Abdülmelik, Kınnesrîn'den döndükten sonra Dımaşk'ta uzun süre kaldı. Daha sonra Karkîsiyâ'ya doğru yol aldı. Beraberinde Züfer b. Haris el-Külâbî vardı.

---

savâif, sâhibü's-savâif" unvanlarıyla anılmıştır. Bkz. Erdinç Ahatlı, "Süfyân b. Avf", *DİA,* 38 (2010): 21-22.

[230] Tam künyesi Ebû Mutarrif Abdurrahmân b. Abdillâh b. Osmân es-Sekafî olan Emevî valisidir. (ö. 66/685-86) Bkz. Selman Başaran, "Abdurrahman b. Ümmü'l-Hakem", *DİA,* 1 (1998): 176.

[231] Huvvarin, Şam ile Humus arasında bir bölgedir. (ç. n.)

Ardından Dımaşk'a döndü ve Amr b. Said'i bulup öldürdü. Sonra Abdülmelik, kardeşi Muhammed'i el-Cezîre ile İrminîye'ye vali olarak atadı. Orada savaştı ve düşmanlarını mağlup etti. Bu olaylar 73/692 yıllarında gerçekleşmiştir.

Rumlar, 75/694 yılında Maraş'tan geldiği zaman tekrar onlara saldırdı. İki yıl sonra Velîd b. Abdülmelik, Sâife'yi ele geçirdi. Burada 76/695 yılı Şevval ayında Abdülmelik ölünceye kadar vali olarak kaldı.

5. VELİD b. ABDÜLMELİK'İN HİLAFETİ

Oğlu Velîd b. Abdülmelik halife, Muhammed b. Mervân ise vali olarak atandı. Bu görevde Velîd b. Abdülmelik azledilinceye kadar kaldı. Bu olaylar 90/708 yılında oldu. Azledildikten sonra yerine kardeşi Mesleme b. Abdülmelik geldi.

Mesleme, Harrân'a girdiğinde Muhammed b. Mervân hutbe için hazırlanıyordu. Biri gelerek dedi ki: "Mesleme minbere çıkmış hutbe okumaktadır." Bunun üzerine Muhammed dedi ki: "İşte kıyamet bu şekilde ansızın kopar!" Elleri titredi ve elindeki ayna yere düştü. Oğlu ayağa kalkarak kılıca doğru yürüdü. Bunun üzerine ona dedi ki: "Yavaş oğlum! Beni kardeşim vali olarak atadı, onu da kardeşi atamıştır."

Mesleme çoğu zamanlarını Nâûra denilen yerde geçirirdi. Buraya siyah, sert kayalıklardan bir saray inşa etti. Ayrıca günümüze kadar kalıntıları kalan bir hisar da inşa ettirmiştir.

Abdülmelik b. Mervân, Velîd'e şöyle derdi: "Sanki seni takdim etmiş, kardeşimi azletmiş ve kardeşini atamış gibiyim." Velîd b. Abdülmelik 96/714 yılında vefat etti.

6. SÜLEYMAN b. ABDÜLMELİK'İN HİLAFETİ

Süleyman b. Abdülmelik, kardeşi Mesleme ile birlikte bir ordu düzenleyerek Kostantiniyye'ye sefer yapmak üzere Mercidâbık'a geldi. 99/717 yılında ölünceye kadar burada kaldı.

7. ÖMER b. ABDÜLAZİZ'İN HİLAFETİ

Ömer b. Abdülaziz b. Mervân'a halife olarak biat edildi. Bu kişi çoğunlukla, Hünâsıra Ehas'ta kaldı. Kınnesrîn'e, Hilal b. Abdü'l-A'lâ'yı vali olarak atadı. Daha sonra Velîd b. Hişam el-Muaytî'yi ordu komutanı olarak tayin etti. Furat b. Müslim'i haraç için görevlendirdi. Ömer, Maarretünnu'mân topraklarında olan Deyr-i Sem'ân denilen yerde 101/719 yılı, Recep ayının 25'i Cuma günü vefat etti.

8. YEZÎD b. ABDÜLMELİK'İN HİLAFETİ

Velîd, Kınnesrîn'de iken Yezîd b. Abdülmelik hilafete geçti. Bu kişi, gösterişi seven biriydi. Ömer'e yaklaşmak için maaşının eksiltilmesini talep etti. Ömer, bunun arkasında gösteriş olduğunu öğrenince maaşını eksiltti. Veliahdı olan Yezîd'e şöyle yazdı: "Kuşkusuz Velîd b. Hişam bana bir mektup yazdı. Zannımca onda olmayan şeyle bana bir gösteriş yapmak istedi. Benim sana tavsiyem şu olsun. Eğer bu durum olur da sana ulaşırsa ve senden tekrar maaşının tamamını ister ve onun maaşını benim eksilttiğimi söylerse bu doğru değildir, seni bununla kandırmasın."

Yezîd halife olunca, Velîd kendisine şu mektubu yazdı: "Kuşkusuz Ömer benim maaşımı eksiltti ve bana zulmetti." Bunun üzerine Yezîd kızdı ve onu azletti. Sonra Ömer ceza olarak kendisine verilen tüm maaşı kesti. Ölünceye kadar da ona hiçbir işini yaptırmadı.

Yezîd b. Abdülmelik 105/723 yılının Şaban ayında Belkâ[232] denilen yerde öldü.

9. HİŞAM b. ABDÜLMELİK'İN HİLAFETİ

Hişam b. Abdülmelik halife oldu. Kınnesrîn ve çevresine, kardeşi Süleyman'ın dayısı olan Velîd b. Ka'kâ' b. Huleyd el-Absî'yi vali olarak atadı. Başka bir rivayete göre Hişam, Abdülmelik b. Ka'kâ'yı Kınnesrîn'e vali olarak atamıştır. Absoğullarına Hiyar, babalarına da Fayâ şehrine bağlı Ka'kâiyye atfedilir. Hişam 125/742 yılında vefat etti.

[232] Belkâ, Ürdün'de yer alan Dımaşk'a bağlı bir bölgedir. Bkz. Muhammed Abdülkādir Hureysât, "Belkâ", *DİA,* 5 (1992): 419-420.

10. VELÎD b. YEZÎD'İN HİLAFETİ

Velîd b. Yezîd b. Abdülmelik halife oldu. Kendisi ile Ka'kâ' arasında düşmanlık vardı. Velîd b. Ka'kâ' ve başkaları Velîd'den ve Ebihoğullarından kaçtı. Sonrasında Yezîd b. Abdülmelik kabrine sığındı. Velîd, Kınnesrîn'e Yezîd b. Ömer b. Hübeyre'yi vali tayin etti. Velîd b. Ka'kâ'ya haber göndererek babasının kabrini bulunduğu yerden aldı ve Yezîd b. Ömer b. Hübeyre'ye teslim etti. Kınnesrîn valisi idi. Kendisine ve ailesine eziyet etti. Velîd b. Ka'kâ' işkence altında öldü.

11. YEZÎD b. VELÎD'İN HİLAFETİ

Yezîd b. Velîd, Velîd b. Yezîd'e karşı çıkarak onu Bahrâ denilen yerde 126/743 yılı Cemâziyelahir ayında öldürdü. Dımaşk'taki topraklarına saldırarak ona el koydu. Kardeşi Mesrûr b. Velîd'i Kınnesrîn'e vali olarak atadı. Kınnesrîn'e kardeşi Bişr b. Velîd'i vali olarak tayin ettiği de söylenmiştir. Yezîd'e biat edildi ve bu yılın Zilhicce ayında öldü.

12. İBRAHİM b. VELÎD ve MERVÂN b. MUHAMMED'İN HİLAFETİ

İbrahim b. Velîd''in hilafeti için ona biat edildi ve 127/744 yılı Rebiülevvel ayında halifelikten indirildi. Mervân b. Muhammed b. Mervân b. Hakem halifelik makamına geçti. Öncesinde Harrân'da idi. 127/744 yılında oradan ayrılarak Halep'e yerleşti. Halep valisi Mesrûr b. Velîd ile kardeşi Bişr'i tutukladı. Sonrasında onları Halep'te öldürdü. Yanlarında bulunan İbrahim b. Abdülhâmit b. Abdurrahman'ı da öldürdü.

Halep ve Kınnesrîn'e Abdülmelik b. Kevser el-Ganvî'yi vali olarak atadı. Bu olaylar İbrahim b. Velîd'in kendi kendini azlettikten ve Mervân eman verdikten sonra gerçekleşti.

Mervân'ın durumu iyiye doğru gitmeye başlamıştı. Mervân b. Muhammed, Süleyman b. Hişam b. Abdülmelik'in karşısına Husaf denilen yerde çıkmıştı. 128/745 yılında askerini serbest bıraktı. Velîd b. Yezîd'in oğulları Hakem ve Osman, Kınnesrîn Kalesinde hapsedilmişti. Onları Yezîd b. Velîd hapsetmişti. Sonrasında Abdülaziz b. Haccac ve Yezîd b. Halîd el-Kasrî'nin ayaklanması üzerine ikisi de öldürülmüş ve

yanlarında Kınnesrîn'deki Yusuf b. Ömer es-Sakafi de öldürülmüştür. Ardından diğerleri tutuklanmış, Mervân da onları asarak öldürmüştür.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ABBÂSÎLER DÖNEMİNDE HALEP

1. EBÛ'L-ABBAS'IN HİLAFETİ

Ebû'l-Abbas Seffah'a, 132/749 yılı Rebiülahir ayında Kûfe'de biat edildi. Abdullah b. Ali b. Abdullah b. Abbası'ı, Mervan b. Muhammed ile karşılaşması için gönderdi. Mervân'ın kalabalık bir ordusu vardı. 132/749 yılı Cemâziyelahir ayında Musul topraklarında bulunan Zâb[233] denilen yerde karşı karşıya geldiler. Mervân'ı mağlup ederek askerini tutsak etti. Bunun üzerine Mervân, mağlup bir şekilde Fırat üzerinden Cisr-i Menbic'ten geçip köprüyü yaktı.

Kınnesrîn'e uğradığından Tay ve Tenûh kabileleri ona saldırdı ve onu soydular. Zira kendi yönetimi döneminde onlara katı davranarak zulmetmiş ve onlardan bir kısmını öldürmüştü.

Bunun üzerine Abdullah b. Ali onu takip etti ve ardından ilerleyip Menbic'e gelerek buraya yerleşti. Kendisine biat etmesi için Halep halkına Ebî Ümeyye et-Tağlibi'yi gönderdi.

Kardeşi Abdüssamet b. Ali, yanına geldiğinde ona Halep ve Kınnesrîn valiliğini verdi. Sonrasında Abdullah ve kardeşi Abdüssamet birlikte yola çıktı. Ebû'l-Verd Müczat b. Kevser b. Züfer Haris el-Kilâbî (Mervân'ın taraftarlarındandı) biat eden insanlarla beraber itaat etti.

Abdullah, Dımaşk'a doğru yol aldı. Ardından Ebû Futrus[234] nehrine ilerledi. Mervân b. Muhammed'i takip ettirmek için kardeşi Sâlih'i gönderdi.

Mervân b. Muhammed'i Mısır diyarlarına kadar takip etti. Onu Mısır'da Bûsîr[235] denilen yerde bulup öldürdü. Sonra Dımaşk'a geri döndü.

İbnü'l-Kelbî şöyle bahsetmiştir: Abdullah b. Ali'nin komutanlarından biri 150 yiğitle birlikte Bâlis'in yakınına geldi. Daha sonra Nâûra'ya doğru ilerledi. Bu kişi, oğlu Mesleme b. Abdülmelik ve hanımlarına kızdı. Mesleme'nin hisarında Ebû'l-Verd'in civarında Nâûra ve Bâlis'te idiler. Bazıları bu durumu Ebû'l-Verd el-Kilâbî'ye

[233] Zâb, Musul ile Erbil arasında yer alan ve "ez-Zâb el-A'zam" olarak anılan Büyük Zap akarsuyudur. (ç. n.)
[234] Ebû Futrus, Filistin'de yer alan bir nehirdir. Bkz. Sâmi, *Kamûs'ül A'lâm*, C. 1, 752.
[235] Bûsîr, Mısır'da yer alan bir bölgedir. Bkz. C. H. Becker, "Bûsîr", *İA*, II (1979): 822.

şikayet ettiler. Husaf bahçesinden, ev halkından birkaçı ile birlikte çıktı. Muhalefet etti ve beyaz bayraklar taşıyarak Nâûra'ya geldi. Zikredilen komutan Mesleme'nin hisarında kalmaktadır. Onunla beraberlerindeki kişileri öldürünceye kadar çarpıştı, sonrasında onu indirdi ve beyaz bayrakları ortaya çıkardı. Kınnesrîn ve Halep halkını buna davet etti, onlar da icabet ettiler.

Bu haberi alan Dımaşk'taki Abdullah b. Ali, kardeşi Abdüssamet b. Ali'yi 10 bin kişilik orduyla gönderdi. Onunla birlikte askerlerin başında Züeyb b. Eş'as vardı. Polislerin başında da Muhârık b. Affan bulunuyordu. Bunun üzerine Ebû'l-Verd ona doğru yola çıktı. Ordusunun öncü birliklerine Ebû Muhammed b. Abdullah b. Yezîd b. Muâviye b. Ebû Sûfyân'ı görevlendirdi. Ebû'l-Verd'i de ordunun düzenlenmesi için getirdi. Karşı karşıya geldiklerinde Abdüssamet ile birlikte olanlar yenilgiye uğradı.

Abdüssamet'in kardeşi Abdullah'ın yanına geldiğinde Abdullah b. Ali, Ebû Muhammed ve Ebû'l-Verd ile birlikte savaşmak için karşı karşıya geldi. Beraberinde Humeyd b. Kâhtebe[236] vardı. 132/749 yılının son gününde Mercü'l-Ahrem denilen yerde birbirleriyle savaştılar. Abdullah ile Humeyd dik durarak onları mağlup ettiler ve Ebû'l-Verd bu savaşta öldürüldü. Bu şekilde Abdullah b. Ali, Halep ve Kınnesrîn halkını güvence altına almış oldu. Ardından toplanıp ona biat ettiler. Sonra Dımaşk'a geri dönerek bir ay kadar burada kaldı.

Abdullah b. Ali, Abbas b. Muhammed b. Abdullah b. Yezîd b. Muâviye b. Ebû Süfyan es-Süfyanî'nin kırmızı giyerek muhalefet ettiği ve Halep'te isyan ettiği haberini aldı. Bunun üzerine ona doğru yola çıkarak Humus'a ulaştı.

Ebû Cafer Mansûr'un o gün el-Cezîre, İrminîye ve Azerbaycan yönünde olduğu haberini aldı. Bunun üzerine Mukâtil b. Hâkim el-Akkî'yi, Rakka'dan Süfyanî ile savaşması için kalabalık bir ordu ile gönderdi. Akkî, Süfyânî ile çarpıştı ve onu yenilgiye uğrattı. Askerini de tutsak edip Halep'i zorla fethetti. Ganimetleri toplayarak Harrân'da bulunan Ebû Cafer'e doğru yola çıktı.

Abdullah, Mercidâbık'a gidip kışı burada geçirdi. Daha sonra Sümeysât'a yerleşti. İshak b. Müslim el-Âkîlî'yi teslim oluncaya kadar muhasara altına aldı. Belli zaman sonra bu kişi ona itaat etti.

[236] Humeyd b. Kâhtebe, Abbâsî valisi ve kumandanıdır, tam künyesi Humeyd b. Kahtabe b. Şebîb et-Tâî'dir. (ö. 159/776) Bkz. Abdülkerim Özaydın, "Humeyd b. Kâhtebe", *DİA,* 38 (1998): 355-356.

Daha sonra Ebân b. Muâviye b. Hişam b. Abdülmelik, İshak b. Müslim ile birlikte seçkin askerlerden oluşan dört bin kişilik bir ordu ile geldi. Ona karşı Humeyd b. Kâhtebe'yi gönderdi ve Ebân 'ı mağlup etti. Daha sonra Sümeysât'a girdi. Bunun yanında Abdullah oraya doğru hareket etti ve zor kullanarak burayı fethetti.

Ebû'l-Abbas, Nâûra'ya hareket etmesi, savaşı bırakması ve insanların üzerinden kılıcını kaldırması gerektiğine dair kendisine mektup yazdı. Bu olaylar 133/750 yılı Ramazan ayının ortasında gerçekleşti.

Ebû Muhammed ve beraberindekiler Kûleybiye'den Tedmür'e[237] kaçtılar. Oradan da Hicaz'a doğru yola çıktılar. Ebû Muhammed yakalanıp öldürüldü. Seffah, kendisine Rum diyarını istila etmesi için mektup gönderdi. Bunun üzerine Mercidâbık'a geldi ve burada ordusuyla birlikte konakladı. Sonra toparlanarak Rum diyarına doğru yol aldı.

2. EBÛ CAFER MANSÛR'UN HİLAFETİ

Delûk'e varmak için yola koyulacakken Halep'teki yöneticisi Seffah'ın öldüğü ve Mansûr'a biat edildiğinin haberini içeren mektup yazınca Delûk'ten geri döndü. Harrân'a geldi ve kendisine biat edilmesi için çağrıda bulundu. Seffah'ın kendisini veliaht olarak tayin ettiğini iddia etti.

Halep, Kınnesrîn, Diyâr-ı Rebîa ve Diyâr-ı Mudar ile diğer Şam çevrelerinde galip geldiğinden Mansûr'a biat edilmedi. 137/754 yılında onunla birlikte olan komutanları ve Humeyd b. Kâhtebe ona biat ettiler.

Mansûr, davet sahibi Ebû Müslim el-Horasânî'yi, Abdullah b. Ali ile savaşması için gönderdi. Abdullah, Züfer b. Âsım'a mektup yazarak Humeyd b. Kâhtebe'yi Halep'e gönderdi. Mektupta şunlar yazılıydı: "Eğer Humeyd sana gelirse onun boynunu vur!" Humeyd bu durumu öğrendi ve Ebû Müslim el-Horasânî, Abdullah'tan korktuğu için kaçtı.

Daha sonra Ebû Müslim, Abdullah b. Ali'ye doğru harekete geçti. Karşılaşmada Abdullah ve kardeşi Abdüssamet yenilgiye uğradılar. Bunun üzerine Ebû Müslim, peşlerine düşüp Abdüssamet'i Rakka'da yakaladı. Ondan Abdullah'ın

[237] Tedmür, Suriye çölünün ortasındaki bir vahada Humus'un 145 km. doğusunda, Şam'ın 260 km. kuzeydoğusunda yer alır. Bkz. Ahmet Ağırakça, "Tedmür", *DİA,* 40 (2011): 264-265.

mallarını geri aldı. Rusâfetü'ş-Şam'da[238] Abdullah'ın peşine düştü. Ancak Abdullah Basra'ya kaçarak kardeşi Süleyman b. Ali'nin yanında saklandı. Süleyman b. Ali, Mansûr'dan Abdullah için güvence isteyip yanına gönderdi. Ancak Mansûr, Abdullah'ı hapsetti. Hapishanenin üzerine çökmesi sonucunda yaşamını kaybetti.

Ebû Müslim, Abdüssamet b. Ali'nin malına el koyarak Rusâfetü'ş-Şam'da Abdüssamet'i tutukladı ve Mansûr'un yanına gönderdi. Mansûr, Abdüssamet'e güvence vererek onu serbest bıraktı. Mansûr, Ebû Müslim'i Şam, Halep ve Kınnesrîn'e vali olarak atadı. Kendi memleketinde nâib olarak kalmasını emretti. Ebû Müslim emredileni yerine getirdi.

Ebû Müslim, Mansûr'un yanına gitmek için yola koyuldu. Yolda Yaktîn b. Mûsâ ile karşılaştı. Mansûr, Ebû Müslim'i Abdullah b. Ali'nin ordusunda bulunan envanteri ortaya çıkarması için göndermişti. Bunun üzerine Ebû Müslim kızdı ve şöyle dedi: "Kanlarda emin, mallarda hain mi olacağız?" Böylelikle Ebû Müslim, Mansûr'a karşı çıkmış oldu. Bu yaptığı davranıştan dolayı da Mansûr, Ebû Müslim'i 139/756 yılında öldürdü.

Ebû Müslim Şam'dan geri dönünce Mansûr, 137/754 yılında Halep, Kınnesrîn ve Humus'a Sâlih b. Ali b. Abdullah b. Abbas'ı vali olarak atadı. Sâlih b. Ali b. Abdullah b. Abbas, Halep'e yerleşti ve şehrin dışında Neyrab yakınlarında Bityas denilen köyde bir saray inşa etti. Bu sarayın bazı kalıntıları günümüze kadar gelmiştir. Sâlih b. Ali b. Abdullah b. Abbas'ın çocuklarının çoğu Bityas'ta doğdu. Buhtürî[239] ve diğerleri şiirlerinde buradan bahsetmektedir.

Oğlu Fadl ile birlikte 139/756 yılında Sâife'yi ele geçirdi. Bu şekilde, Abbâsîler hilafetinde ilk Sâife de ele geçirilmiş oldu. Sâifeler yıllar öncesinde Emevîler döneminde fethedilmişti.

141/758 yılında Halep ve Harrân'da Râvendiyye denilen bir topluluk ortaya çıktı. Kendileri hakkında büyük sözler söylerlerdi. Meleklerle eşit olduklarını iddia ettiler. Halep tepelerine çıkarak ipekten elbise giyerek uçmaya çalıştılar. Çok çabaladılar ve sonrasında helâk oldular. Sâlih 152/769 yılında yaşamını kaybetti. Bu süre zarfına kadar da Halep valisi olarak kaldı.

[238] Rakka'nın batısında eski bir Roma yerleşim yeridir. Bkz. Bayram Arif Köse, "İslâm Coğrafyasında Salgın Hastalıklar: Emevîler Dönemi", *History Studies,* 13/3 (2021): 934.
[239] Buhtürî, *Hamâse* adlı eseriyle tanınan Arap şairidir. Bkz. Zülfikar Tüccar, "Buhtürî", *DİA,* 6 (1992): 381-383.

Yazar: “Eski para buldum ve üzerindeki yazıyı okumaya çalıştım. İki tarafta da yazı vardı. Bir tarafında şöyle yazıldığını gördüm: “Bu para 146/763 yılında Halep şehrinde basıldı.” Diğer tarafında da: “Allah yüzünü aydın kılsın! Emîr Sâlih b. Ali’nin emrettiği üzere.”

Sâlih b. Ali öldüğünde oğlu Fadl b. Sâlih, Halep ve Kınnesrîn valiliği görevini üstlendi. Kendisi, Halep’te Akabe denilen yerde ikameti tercih etti. Halep’te bir süre vali olarak kaldı. Daha sonra Mansûr, Mûsâ b. Süleyman el-Horasânî’yi vali olarak atadı. Mansûr 155/772 yılında öldüğünde Mûsâ, Kınnesrîn ve Halep valisiydi. Yazar: “Orada, tekrardan eski para gördüm. Üzerinde şöyle yazılıydı: ‘Bu para 157/774 yılında Kınnesrîn’de basıldı.’ Paranın diğer tarafında ise: ‘Müminlerin Emîri Mevla Emîr Mûsâ’nın emriyle’ yazısı bulunmaktaydı.”

3. MEHDÎ’NİN HİLAFETİ

Mehdî hilafete geçince Abdüsselam b. Haşim el-Hâricî, el-Cezîre’de isyan etti. Etrafında onu destekleyen kişiler gün geçtikçe çoğaldı. Mehdî’nin emrindeki askerlerden birkaçı Abdüsselam ile çatıştı. Ancak Abdüsselam onları yendi. Bunun üzerine Mehdî’nin kalabalık bir ordu göndermesi sonrasında Abdüsselam, Kınnesrîn’e doğru kaçtı. Ancak Abdüsselam’ı takip edip 162/779 yılında Kınnesrîn’de öldürdü. Bu sırada ordu komutanı Şebîb idi.

Mehdî azim ve hırsla savaşarak 163/780 yılında Halep’e ulaşmış oldu. Abbas b. Muhammed onu el-Cezîre’de karşıladı ve ona gerekli ikramlarda bulundu. Abbas b. Muhammed, Mehdî ile birlikte Nâûra’daki Mesleme hisarına kadar geldi. Bunun üzerine Abbas ona dedi ki: “Ey Müminlerin Emîri! Mesleme’ye karşı boynumuzda minnet borcumuz var.” Muhammed b. Ali ona uğradığında kendisine dört bin dinar vermişti. Ona dedi ki: “Ey amca oğlu! Bu iki bin borcun için ve şu iki bin de yardımın içindir. Eğer biterse bizden çekinme!” Mehdî dedi ki: “Mesleme ve kölelerinin çocuklarını buraya getirin!” Ardından onlara 20 bin dinar vermelerini ve maaş bağlamalarını emretti. Daha sonra şöyle dedi: “Ey Ebû’l-Fazl! Mesleme’yi mükafatlandırdık ve hakkını ödedik.” Bunun üzerine Abbas dedi ki: “Evet, fazlasını da verdin!”

Mehdî, Halep'in dışında Bityas Sarayında kaldı. Mehdî, Ali b. Süleyman b. Ali b. Abdullah b. Abbas'ı Kınnesrîn, Halep ve el-Cezîre'deki savaş, haraç ve sılada görevlendirdi. Kuşkusuz Mehdî, Halep'te askerlerini hazırlamış ve oğlu Hârûn da Rum diyarlarına karşı savaşmıştır. Halep'e yönetici olarak Abdülcebbar'ı gönderdi. Zındıklardan bir grubu yanına aldı ve onları Halep'te öldürdü. Daha sonra Halep ve Şam yönetiminin tümünü oğlu Hârûn'a verdi. Bunun yanında kâtibi Yahyâ b. Halîd'e bütün işleri çevirmesini emretti. Onu 163/780 yılında görevlendirmiştir. Hâdî'ye biat edildiğinde kardeşi Yahyâ onları olduğu gibi kabul etti.

4. HÂRÛNÜRREŞÎD'İN HİLAFETİ

Hilafeti alan Reşîd, Halep ve Kınnesrîn'e Abdülmelik b. Sâlih b. Ali b. Abdullah'ı vali olarak atadı. Sonrasında Abdülmelik, Menbic'te ikamet etti. Kendisine yanında bahçe bulunan bir saray inşa etti. Günümüzde bu bahçe "Büstanü'l-Kasr" olarak bilinmektedir. Abdülmelik b. Sâlih b. Ali b. Abdullah, 175/791 yılında vali olarak atandı. Sonrasında kınadığı bir durumdan dolayı Reşîd onu görevinden alıkoydu. Daha sonra Reşîd, Mûsâ b. Îsâ'yı 176/792 yılında vali olarak atadı.

Reşîd, Menbic'te Abdülmelik'in yanına uğrayıp evinde misafir oldu. Bunun üzerine Reşîd ona dedi ki: "Bu senin evin." Dedi ki: "Ev senindir ben de seninim." Dedi ki: "Nasıl bir ev?" Dedi ki: "Ailemin oturduğu evlerden daha düşük ve insanların oturduğu evlerden daha yüksektir."Dedi ki: "Menbic'in havası güzel mi?" Dedi ki: "Suyu ve havası tatlı, ilacı da azdır." Dedi ki: "Geceleri nasıldır?" Dedi ki: "Hepsi büyüleyici!"

Şam'da Nizarîler ve Yemanîler arasında fitne alevlendi. Bunun üzerine Reşîd, tüm Şam'a Mûsâ b. Yahyâ b. Halîd'i vali olarak atadı. Onların arasını buluncaya kadar orada ikamet etti. Daha sonra Reşîd, Cafer b. Yahyâ b. Halîd b. Bermek'i 178/794 yılında vali olarak atadı. 180/796 yılında oraya doğru hareket edip yerine Îsâ b. Akkî'yi bıraktı. Sonrasında Reşîd, 182/798 yılında İsmail b. Sâlih b. Ali'yi Mısır'dan azlederek Halep ve Kınnesrîn'e atadı. Halep çarşısında kendisine ait olan ticarethaneleri ona ikta etti. Bu ticarethaneler Bâb-ı Antakya ile Re'si'd-Dilbe arasında olanları içermektedir. Sonrasında Dımaşk'a vali olarak atadı.

Tüm bunlardan sonra Reşîd, Abdülmelik b. Ali'yi ikinci defa vali olarak atadı. Ancak oğlu Abdurrahman, Reşîd'e Abdülmelik'in hilafete göz diktiğini söyleyip onu dolduruşa getirdi. Bunun üzerine 187/802 yılında onu tutukladı.

Reşîd, Halep ve Kınnesrîn'e oğlu Kâsım b. Hârûn'u vali atadı. Rumlara karşı savaştı ve 187/802 yılında Allah ona zaferi bahşetti. Kâsım bu yıl ve ertesi yıl Mercidâbık'ta konakladı. Kuşkusuz Reşîd, Abdülmelik b. Sâlih'e kızınca yerine kardeşi Abdullah b. Sâlih'i getirdi. 188/803 yılında da onu azledip yerine oğlu Kâsım b. Hârûn'u getirdi. Ahmed b. İshak b. İsmail b. Ali b. Abdullah b. Abbas'ın, Reşîd döneminde Kınnesrîn'de valilik yaptığı söylenmiştir. Bunun öncesinde Mısır'da idi. Mısırdan 189/804 yılında azledildi. Valiliğinin hangi yılda olduğuna dair herhangi bir kayıt bulamadım. Onlardan bazıları şöyle bahsetti: "Abdullah b. Sâlih, Mansûr döneminde Bağdat'ta vefat etmiştir." Bazıları da 186/801 yılında Selmiyye'de vefat ettiğini söylemiştir. Buna göre Reşîd'in vali olarak atadığı torunu Abdullah b. Sâlih b. Abdullah b. Sâlih'tir. Allah her şeyi bilendir.

Reşîd, oğlu Kâsım b. Reşîd'den önce 193/808 yılında Halep ve Kınnesrîn'e, Huzeyme b. Hazim b. Huzeyme'yi vali olarak tayin etti. Kâsım b. Reşîd, 193/808 yılı Cemâziyelahir ayında babası Reşîd ölünceye kadar Halep ve Kınnesrîn'de vali olarak görevine devam etti. Bunun üzerine kardeşi Emin, onu görevinde bıraktı. Beraberinde Kumâme b. Ebi Zeyd'i de vali olarak görevlendirdi. El-Cezîre'ye de Huzeyme b. Hâzim'i vali olarak tayin etti.

5. EMİN'İN HİLAFETİ

Daha sonra Muhammed Emin, amcasının 194/809 yılında Halep, Kınnesrîn, Avâsım ve diğer şehirlere vali olarak tayin ettiği Kâsım b. Reşîd'i bu yerlerden azletti. Aynı yıl içinde yerine Huzeyme b. Hâzim'i atadı. Ardından Emin, Halep, Kınnesrîn ve el-Cezîre'ye Abdülmelik b. Sâlih b. Ali'yi atadı. Abdülmelik b. Sâlih b. Ali oraya gidip 196/811 yılında insanları etrafında topladı. Bu Abdülmelik'in üçüncü valilik görevi olmuştur. Emin babası ölünce 193/808 yılı Zilkade ayında Abdülmelik'i babasının hapsinden çıkarmıştır.

Abdülmelik valilik görevine 196/811 yılında Rakka'da ölünceye kadar devam etti. Abdülmelik emîrlik binalarının birinde defnedildi. Emin halifelik görevine

getirildiğinde Abdülmelik, Emin'in kendisinden önce ölümü halinde Me'mûn'a biat etmeyeceğine dair yemin etti. Fakat Abdülmelik, Emin'den önce öldü. Abdülmelik'in söylediği bu söze Me'mûn çok içerlemişti. Me'mûn savaşa giderken Abdülmelik'in kabrini emîrlik binalarının birinde gördü ve Abdülmelik'in oğluna haber gönderdi. Ona şu sözleri sarfetti: "Babanı benim evimden taşı!" Bu sözün ardından Abdülmelik'in kemikleri topraktan çıkarıldı ve başka yere nakledildi.

Sonrasında 197/812 yılında Halep ve Kınnesrîn'e Huzeyme b. Huzeyme'yi vali olarak atadı. Velîd b. Tarif'in, Abdülmelik b. Sâlih'ten sonra Halep ve Kınnesrîn'e vali olarak atandığı söylenmiştir. Bu göreve sırasıyla Abdülmelik'in kölesi Varka, Yezîd b. Mezyed, Tâhir b. Hüseyin gelmiştir.

6. ME'MÛN'UN HİLAFETİ

Emin öldürüldükten sonra Me'mûn'a biat edildi. Me'mûn, Halep ve Şam'ın tümüne vali olarak Tâhir b. Hüseyin'i atadı. Atandıktan sonra Nasr b. Şebes ile savaşmayı emretti. Nasr b. Şebes, Keysun denilen yerde saklandı. Tâhir peşine düşse de onu yakalayamadı. Tâhir körleşmiş kılıcıyla 198/813 yılında hezimete uğramış bir şekilde geri döndü. Me'mûn, 204/819 yılında Mısır ve Afrika şehirlerini elde etti. Daha sonra 206/821 yılında Tâhir'i Horasân'a vali olarak atadı. Oğlu Abdullah'ı da Mısır ve Şam'a vali olarak tayin etti. 206/821 yılında Abdullah'a Nasr b. Şebes ile savaşmasını emretti.

Tâhir 207/822 yılında Horasân'da vefat etmiştir. Me'mûn buradaki valiliği Şam şehrini de ekleyerek oğlu Abdullah'a devretti. Abdullah b. Tâhir, Rakka'dan Şam'a hareket edip Şam'ın tümüne sahip oldu. Daha sonra Maarretünnu'mân surunu yıktı. Ayrıca Hısnu'l-Keyfâ, Hısnu'l-Hunak ve diğer küçük hisarların çoğunu da yıktı. Abdullah b. Tâhir Keysun'a geldiğinde burada Nasr b. Şebes vardı. Nasr b. Şebes'i yakalayıncaya kadar burayı muhasara altına aldı.

Nasr b. Şebes, Tâhir'den güvence alarak Keysun'u terketti. Aralarında meydana gelen çatışmalar sonucu Keysun Kalesi tahrip olmuştur. Tüm bunlardan sonra Abdullah b. Tâhir Mısır'a doğru yola çıktı. Bütün bu olaylar 209/824 yılında gerçekleşti.

Tâhir, 211/826 yılında Mısır'ı fethedince Me'mûn kendisine şunları yazmıştır:

“Sen nimetine şükrettiğim kardeşim ve dostumsun,

Onun gibisini sevmedim, onu sonsuza dek severim,

Senin nefret ettiğin şeyi ben asla kabul etmem,

Bunun için Allah seninledir, bunun için Allah seninledir.”

Abdullah b. Tâhir’in valiliği 213/828 yılına kadar devam etti. Daha sonra Me’mûn kendisini Şam’dan azledip Horasân’a gönderdi. Oğlu Abbas b. Me’mûn’u, Halep, Kınnesrîn, Avâsım ve Sugûr’a vali olarak tayin etti. 213/828 yılında kendisine verilmek üzere 500 bin dinar verilmesini emretti.

Me’mûn, 214/829 yılında İbn Abbas’ı görevinden azlederek yerine İshak b. İbrahim b. Mûsâb b. Züreyk’ı atadı. Aynı yıl içerisinde, İshak b. İbrahim’i azledip kendisini Mısır’a vali olarak tayin etti. Bu şekilde İbn Abbas’a görevini tekrardan vermiş oldu. Me’mûn, Halep ve Kınnesrîn’e Abbas ile birlikte Varaka et-Tarifî’yi de vali olarak atamıştır. Varaka’nın fitne olaylarında parmağı bulunmaktaydı.

Me’mûn 215/830 yılında Halep’e savaşmak için geldi ve Mercidâbık’a yerleşti. Burada İsa b. Ali b. Sâlih Hâşimî ile karşılaştı ve ona dedi ki: “Ey Müminlerin Emîri! Senin dönemindeki bu fitnede düşmanlarımız bize yaklaşacaklar mı?” Dedi ki: “Hayır! Hayır! Öyle şey olur mu?” Bunun üzerine Varaka oradan ayrıldı.

Gördüğüm kadarıyla İsa b. Ali b. Sâlih’i oğlu Abbas’ın yerine vekil olarak tayin etti. İsa b. Ali b. Sâlih, yönetim ve karar verme konusunda yeterli bilgiye sahip biriydi. Yanındakilere yaklaşımı ve davranışı güzeldi. Buna örnek olarak şunu verebiliriz: Me’mûn, savaşmak için Sâife’ye gittiğinde Rakka’da İsa b. Ali ile karşılaşır ve onunla birlikte Sugûr’a girinceye kadar kalırdı. Sonra İsa tekrar işine dönerdi.

Me’mûn 215/830 yılında Halep kadılığına Kilâboğullarının efendisi Ubeyd b. Cennâd b. A’yen’i getirdi. Ancak Ubeyd, bu görevi kabul etmedi. Bunun üzerine Ubeyd tehdit edildi. Bu şekilde kadılığı zorla kabul etmiş oldu.

218/833 yılında Ubeydullah b. Abdülaziz b. Fazl b. Sâlih, Sâife’yi ele geçirince Me’mûn, Ubeydullah’ı Avâsım’a vali olarak atadı. Burada vali iken Me’mûn yaşamını yitirdi. Abbas b. Me’mûn zamanında bile zannımca Ubeydullah valiliğe devam etmiştir. Fakat Abbas, 214/829 yılında Halep, Kınnesrîn ve el-Cezîre’de valilik

görevindeydi. Me'mûn Tarsus topraklarında bulunan Bedendun'da[240] ölene kadar Abbas, bu bölgelerin valisi olarak kaldı.

7. MU'TASIM'IN HİLAFETİ

Ebû İshak Mu'tasım'a biat edildi. Mu'tasım'ın hilafetini, Abbas b. Me'mûn da kabul etti. Ordu halife olarak Abbas'ı istedi ve onun adıyla slogan attı. Bunun üzerine Mutasım, Abbas'ı yanına çağırdı. Yanına geldikten sonra Abbas, Mu'tasım'a biat etti. Daha sonra insanların karşısına çıkarak onlara dedi ki: "Ortaya çıkan bu sevgi de neyin nesidir? Ben amcama biat ettim." Bu sözün ardından herkes sakinleşti.

Mu'tasım, Abbas ile birlikte Bağdat'a doğru yola çıktı. Mu'tasım 223/837 yılında savaşçıların yanına gitti. Halep'e uğradı. Buradan Rum diyarına girdi. Bazı askerler Abbas'ın etrafında toplandı ve hilafeti Mu'tasım'a verdiği için Abbas'ı kınadılar. Başa kendisinin geçmesiyle durumun daha iyi olacağını söylediler. Hatta bazı komutanlar, Mu'tasım'ı tutuklamak için bir grup savaşçıyı kışkırttılar. Ancak Abbas buna izin vermeyip şunu dile getirdi: "İnsanların savaşlarını bozmam!" Mu'tasım savaştan döndükten sonra, olan bitenden haberdar oldu. Bunun üzerine Abbas'ı ve ona yardımda bulunanları tutuklattı.

Menbic'e ulaştıklarında Abbas yemek istedi ve ona çokça yemek verildi. Yemeğin ardından su istemesine rağmen bu isteği yerine getirilmedi. Sonra da bir çulun içine sarıldı ve 223/837 yılı Zilkade ayında Menbic'de vefat etti. Namazını kardeşlerinden bazıları kıldıktan sonra Menbic'te defnedildi.

Mu'tasım, Halep ve Kınnesrîn'de meydana gelen savaşlara, alınan haraçlara ve köylerine Ubeydullah b. Abdülaziz b. Fazl b. Sâlih b. Ali el-Hâşimî'yi vali olarak atadı. Sonrasında Şam'ın tümüne, el-Cezîre'ye ve Mısır'a Eşnas et-Türkî'yi vali olarak atadı. 225/839 yılında da cevherden yapılmış iki kuşak giydirerek onu taçlandırdı. Eşnas'tan Mu'tasım'a gelen hediyelerin toplam miktarı yaklaşık 40 bin dirhem kadardı. Zannederim ki 230/844 yılına yani Vâsık dönemine kadar ölünceye kadar valilikte kaldı.

[240] Bedendun, günümüzdeki Adana iline bağlı Pozantı ilçesidir. (ç. n.)

8. VÂSIK'IN HİLAFETİ

Vâsık, Halep ve Kınnesrîn'de gerçekleşen savaşlara, haraçlara ve köylerine Ubeydullah b. Abdülaziz b. Fazl b. Sâlih el-Hâşimî'yi atadı. Normalde Mu'tasım döneminde Eşnas tarafından atanmıştı. Bu şekilde Vâsık onu görevinde bıraktı.

Vâsık, Kınnesrîn, Halep ve Avâsım'a Abdullah'tan sonra Muhammed b. Sâlih b. Abdullah b. Sâlih'i atadı. Gidişatı iyi değildi. Kızıl ve sarışın biriydi. Kızıl renginin fazla olmasından dolayı "Sümmaka" şeklinde kendisine lakap takıldı. Rivayet edildiğine göre Şam'da rüşveti ortaya atan ilk kişinin o olduğu söylenir. Daha öncesinde de rüşvetçi olarak bilinirdi. Aynı zamanda insanlar arasında sessiz bir kişiliğe sahipti. Soru sorulmadan ve yahut emir verilmeden konuşmazdı.

Kendi döneminde Halep kadısı, Ubeyd b. Cennâd el-Halebî idi ve 231/845 yılında öldü. Me'mûn da ona Halep kadılığı görevini vermişti. Amr b. Hevber el-Kelbî onu küçük gösteren bir kaside söylerdi. Kaside şu şekilde başlamaktadır:

"Yozlaşmış zamanını tersine çevir, zira kuyrukları başlarının yerine konmuştur,

Sen lanetten başka bir şey değilsin ya da nergis bahçesindeki bir dikensin,

Ey kıblesi kaybolup giden İlâh binasını gut ile inşa etti,

Mekke'nin sırlarından, babalarından ve dedelerinden sanki Kıbrıslıymış gibi."

Maarretünnu'mân köylerinden olan Ma'rese'l-Berîdiyye'den Amr b. Hevber, Mütevekkil döneminde Maarratü Mısrîn'e atanmış ve burada öldürülmüştür.

Vâsık, Halep ve çevresi hariç Sugûr ve Avâsım'a, Ahmed b. Said b. Süllem b. Kuteybe'yi atadı. Hakan ve Rum valisi Mihail geldiklerinde beraberlerinde malları da hazır edip getirmelerini emretti. Bu olay 231/845 yılında gerçekleşeti. Sonrasında kış mevsiminde savaştı. Bunun sonucunda insanlar, açlık ve sefalet içine düştüler. Vâsık, bunlara onun sebep olduğunu söyleyerek onu azletti. Yerine Nadr b. Hamza el-Huzâî'yi atadı.

9. MÜTEVEKKİL'İN HİLAFETİ

Mütevekkil hilafetinin ilk günlerinde Halep, Kınnesrîn ve Avâsım'a, hatırladığım kadarıyla iki valiliğe Şarbâmiyan'ı atadı. Şarbâmiyan, Mütevekkil'in yakın komutanlarından biriydi. Şarbâmiyan'ı, bazı kaynaklara göre Cündü Kınnesrîn

ve Avâsım'a Mütevekkil'in atadığı söylenirken, bazı kaynaklar da Mütevekkil dönemindeki sultanın kendisini atadığı dile getirilmiştir. Zira vali ataması kendi elindeydi. Kuşkusuz ben Sâlih b. Ali oğullarının neseplerini bir kitapta okudum. Dedi ki: Şarbâmiyan, Cündü Kınnesrîn ve Avâsım'a Ali b. İsmail b. Sâlih b. Ali'yi (Ebû Tâlib) atadı.

Aslında niyeti Mütevekkil'in yanında iyi görünmekti. Ancak Ali bu görevi kabul etmedi. Bunun üzerine görevini yapmazsa kendisini halifeye şikayet edeceğini söyleyince, kabul etmek zorunda kaldı. Ölünceye kadar Cündü Kınnesrîn ve Avâsım'da vali olarak kaldı. Hayatı güzeldi ve insanlar arasındaki yaşamı da iyi idi. Ali b. İsmail, Avâsım'a gittiğinde yerine oğlu Muhammed b. Ali'yi Kınnesrîn ve Halep'e bırakırdı. Muhammed b. Ali, babasını aratmayan ve insanlar tarafından sevilen biriydi. Dedi ki: "Şarbâmiyan, Kınnesrîn ve Avâsım'a İsa b. Ubeydullah b. Fazl b. Sâlih b. Ali el-Hâşimî'yi atadı."

Dedi ki: "Mütevekkil, Tâhir b. Muhammed b. İsmail b. Sâlih'i, Cündü Kınnesrîn ve Avâsım'ın mezalimlerini görmek ve işlerini yürütmek için vali olarak atadı. Valilik emri geldiği zaman elçi onu ölüm döşeğinde yakaladı. Bunun üzerine Mütevekkil kendisinden sonra valilik görevini, oğlu Muhammed Muntasır'a vermiştir. Oğlunu, Kınnesrîn, Avâsım, Sugûr, Diyâr-ı Mudar, Diyâr-ı Rebîa ve Musul valiliğine atadı. Bu olaylar 235/849 yılında gerçekleşti. Muhammed Muntasır, babası öldürülünceye kadar valilikte kaldı.

10. MUNTASIR'IN HİLAFETİ

242849 yılı Ramazan ayının 7'sinde Muntasır'ın halifeliği döneminde Halep'te Rahme adında bir kuş, çınar ağacına kondu. Bu kuş, kargadan daha küçük olup beyaz renklidir. Çınar ağacına konduğunda şu şekilde öttü: "Ey insanlar! Allah Allah!" Bu kelimeleri 40 defa tekrarladı ve ardından uçtu. Ertesi gün tekrar geldi ve 40 defa aynı sözleri söyledi. Sâhib-i Berîd (postacı) bununla alakalı yazı yayınladı ve kuşun sesini duyan 500 insanı tanık olarak gösterdi. Bana kalırsa kuşun konduğu çınar ağacının diğer ağaçların önünde olması kuvvetle muhtemeldir.

Bu yılda gökyüzünden şiddetli sesler duyuldu. Nîşâbur'da deprem oldu, dağlar yerinden oynadı, dağın altından sular akmaya başladı. Deprem Şam ve Sugûr'da hissedildi.

Mütevekkil hayatta iken Muntasır'ın Cündü Kınnesrîn'deki nâibi Büyük Boğa'dır. Mütevekkil öldürüldüğünde Boğa yanına geldi. Daha sonra Muntasır, Vâsif'i Şam sugûruna gönderdi. Orada ölünceye kadar kaldı.

11. MÜSTAÎN'İN HİLAFETİ

Müstaîn, 250/864 yılında Kınnesrîn, Halep ve Humus'a Mûsâ b. Boğa'yı atadı. Humus halkı Fazl b. Karan'a saldırınca oraya doğru hareket etti. Daha sonra Halep ve Avâsım'a Ebû Temmâm Meymûn b. Süleyman b. Abdülmelik b. Sâlih'i atadı. Müstaîn'in fitne olaylarında parmağı bulunmaktaydı.

Halep halkı bu olaylara isyan ederek Müstaîn'e bağlı kaldı. Bunun üzerine Ahmed Müvellid onları muhasara etti ve Mu'tez'e biat etmelerini istediyse de buna icabet etmediler. Aralarındaki elçi Hüseyin b. Muhammed Sâlih b. Abdullah b. Sâlih Ebû Ubeydullah el-Hâşimî idi.

12. MU'TEZ'İN HİLAFETİ

Mu'tez'e biat ettikten ve Müstaîn'in halifeliği sona erdikten sonra 252/866 yılında Mu'tez, Ahmed Müvellid'i Cündü Kınnesrîn ve Halep'e atadı. Hüseyin b. Muhammed orada kısa bir süre kaldıktan sonra Selemiye'ye gitti.

Müstaîn fitnesinde Mu'tez Halep, Kınnesrîn ve Avâsım'a Sâlih b. Ubeydullah b. Abdülaziz b. Fazl b. Sâlih'i atadı. Çalışkan, ileri görüşlü ve liderlik vasfı olan biriydi. Gördüğüm kadarıyla ondan sonra Ebû Meymûn b. Süleyman b. Abdülmelik b. Sâlih'i atadı. Bu onun ikinci valilik görevi idi. Bu kişi, Rakka'da öldü. Ardından tekrardan Sâlih b. Ubeydullah b. Abdülaziz b. Fazl b. Sâlih Hâşimî'yi atadı. Bu şekilde Sâlih Hâşimîoğullarının valilikleri sona ermiş oldu. Daha sonra 254/868 yılı Rebiülevvel ayında Mu'tez döneminde Kınnesrîn ve Halep'e Ebû's-Sâc Deyudâz atandı. Mühtedi döneminde Şam'da Ahmed b. İsa b. Şeyh mağlup oluncaya kadar vali olarak kaldı.

13. MU'TEMİD'İN HİLAFETİ

Öldüğünde Mu'temid halife olarak seçildi. İbn Şeyh'i Şam'dan güvenli bir şekilde çıkarmak için kendisini İrminîye valisi olarak atayıp gönderdi. İbn Şeyh bu duruma icabet edip 256/870 yılında oradan ayrıldı.

Ahmed b. Tolun, Antakya, Tarsus ve başka şehirlerle birlikte buraya vali olarak atandı. Ahmed b. Tolun cömert, cesur ve akıllı biri idi. Ahırında dört bin at vardı. Her gün yaklaşık bin dinar nafakası bulunmaktaydı.

Mu'temid, kardeşi "Muvaffak" ismi ile lakaplandırılmış olan Ebû Ahmed'i 258/872 yılı Rebiülevvel ayında Halep, Kınnesrîn ve Avâsım'a atadı. Daha sonra Bağdat, Yemen ve Horasân'a atadı. Şam'a da oğlu Cafer'i atadı ve çocuk yaşta onu veliaht kıldı. Ondan sonra hilafetin kardeşi Ebû Ahmed'e verilmesini vasiyet etti.

Abbasî liderlerinden biri olup onlara sadık olan Ebû Ahmed Muvaffak, Simâ et-Tavîl'i Halep ve Avâsım'a atadı. Halep'in açıklarında güzel bir saray inşa etti. İçinde de bahçe yaptı. Bu bahçe, günümüzde Bustânü'd-Dâr ismi ile bilinmekte olup Bâb-ı Antakya'nın dışında bulunmaktadır. Bâb-ı Antakya'da yer alan bu saraydan dolayı bu mahalleye Dareyn denilmiştir. Bu iki dareyn'den biridir. Diğer sarayı kendisinden önce Muhammed b. Abdülmelik b. Sâlih inşa etmişti. Dolayısıyla mahalle Dareyn olarak bilindi. Bunlardan biri Fuveyk nehri kenarında bulunan Süleymaniyye olup diğeri de Hâdıru'l-Halep olarak bilinen Hâdıru's-Süleymaniye'dir.

Simâ et-Tavîl, Fuveyk nehri ve evinin yakınında bulunan köprüyü restore etti. Üzerine Halep'te bulunan bazı Hâşimî saraylarından aldığı kapıyı bindirdi. Buraya Kasru'l-Benat (Kızlar Sarayı) denildi. Burası Halep'te Darbü'l-Benat (Kızlar Yolu) adıyla da bilinmektedir. Bu saray aynı zamanda Ümmü Veled olarak da bilinmektedir. Abdurrahman b. Abdülmelik b. Sâlih'in Benat adında bir kızı vardı. Bu kişi aynı zamanda Davud'un da annesidir.

Simâ'l-Bab, Babü'l-Selâme olarak adlandırıldı. Vâsânî'nin mimli kasidesinde zikrettiği kapıdır. Kasidenin başı şöyledir: "Ey Halep ve Avâsım'da bulutlara doğru yerleşen!"

Buhtürî, Simâ et-Tavîl hakkında şöyle demektedir: "Tüm işlerimiz Simâ et-Tavîl'e verildi. Bizi razı etmek için her çabayı göstermekte."

Ahmed b. Tolun, Ebû Ahmed Muvaffak'a karşı isyan etti. Ondan ayrıldığını açıkladı ve ardından Şam'a gitti. Simâ et-Tavîl, Antakya'ya sığındı. Ancak Ahmed b. Tolun onu burada da muhasara altına aldı. Kadının biri onu taş atıp öldürdü. Bu taşın bir kaya parçası olduğu söylenmiştir. Ahmed b. Tolun'un askerleri tarafından öldürüldüğü de söylenmiştir. Bu olaylar 264/877 veya 265/878 yılında gerçekleşmiştir.

Böylece Ahmed b. Tolun, Halep ve Şam'ın tümüne sahip oldu. Kendi döneminde Halep kadısı, Ubeydullah b. Muhammed b. Abdülaziz b. Abdullah Ebû Bekir Kadı el-Umrî idi. Ahmed ölünceye kadar kadılığına devam etti.

Halep, Simâ'nın eline geçince eşraflardan olan Sâlih b. Ali oğullarından bir gruba eziyet etti ve mallarına el koydu. Hatta bazılarını da hapse attı. Ahmed b. Tolun burayı istila edince Sâlih b. Muhammed b. İsmail b. Sâlih b. Ali el-Hâşimî el-Halebî, ona teşekkürlerini sunarak Simâ'ya karşı zaferini şu kasideyle övmüştür:

"Üstümüze zulüm ve zillet pisliği giydirildi, düşmanın oyunu etrafımızı sarmış bize bakmakta,

İnatçı olan biri bizi yönetti, ahlaki olarak aklın kabul etmeyeceği vicdansız eylemler yaptı,

Bu durum İbn Tolun rahmet olarak gelince bir işaretiyle gözü kapalı olanlar ayrıldılar,

Abbasoğulları ona yardım eden kendini feda etti, gittikleri yolu aydınlattı ve öylece parladı,

Onlar için bir şan yaptın, bundan daha değerli ve güvenilir bir bina görmedik,

Onlara sevgi rütbesini verdin, dostluğu seçkin bir rütbe veren sadece sensin,

Hizmetçiyi kastettiğinde emrini anında yerine getirir, direnişin eşrafları da uyum içinde yaşamakta,

Zaman zaman bunu ona yaptılar ama, genç bir gün başardıklarının mükafatını alacaktır,

Heyhat! Altında 80 siper ve 80 sur olsa da onu bu güzellikler kurtarabilir."

Ahmed b. Tolun daha sonra Mısır'a doğru hareket etti. 266/879 yılında Halep'te vekil olarak kölesi Lü'lü'yü bıraktı. Abdülmelik b. Sâlih'in çocuklarından biri olan Bekkar Sâlihî, Halep çevresi ile Selmiyye arasında isyan etti. 268/881 yılında

Ebû Ahmed Muvaffık'ın vali olması için çağrıda bulundu. İbnü'l-Abbas Kilâbî onunla savaştı ve Kilâbî yenilgiye uğradı. Bunun üzerine Lü'lü onun üzerine Ebû Zer denilen bir komutan gönderdi. Geri döndü ve yanında büyüklerden kimse yoktu. Daha sonra Lü'lü ona karşı zafer kazandı ve onu tutukladı.

Daha sonra Lü'lü Tolunî önderi Ahmed'e karşı çıktı ve 269/882 yılında ona baş kaldırdı. Ardından Ebû Ahmed Muvaffak'a, yanına geleceğine dair mektup yazdı. O da kabul etti. Lü'lü, önderi Ahmed'in bütün şehir yollarını keserek Halep, Kınnesrîn, Humus, Diyâr-ı Mudar gibi yerleri kapattı. Sugûr halkı İbn Tolun'a karşı çıktı. Hatta nâibini çıkardılar ve tutuklamak istedilerse de kaçtı. Ahmed b. Tolun Mısır'dan 100 bin kişilik bir orduyla geldi ve Lü'lü'nün kadınlarını ve çocuklarını tutukladı. Hatta onun oğlunu sattı ve alabildiği kadar malına el koydu. Bunun üzerine Lü'lü kaçtı ve Ebû Ahmed Talha b. Mütevekkil'in yanına gitti. O, alevî Basrî (zencilerin reisi) ile savaş halindeydi.

269/882 yılında Lü'lü, Basrî'yi öldürdü. Lü'lü, Muvaffak tarafından tutuklanıncaya kadar Bağdat'ta kaldı ve 273/886 yılında onu tutukladı. Yanında 400 bin dinar vardı. Lü'lü et-Tolunî malının çokluğundan ve fazla serveti bulunduğundan başka bir suçunun olmadığından bahseder. Lü'lü, Rakka'dan indiğinde beraberinde gemiler ve hazine sandıkları vardı. Sandık sayısı yaklaşık 300 adetti. Lü'lü bu yılın Cemâziyelevvel ayında mevlâsından Irak'a kaçtığında Bâlis'ten geçti. İçinde Muhammed b. Abbas b. Said Kilâbî Ebû Mûsâ ve kardeşi Said vardı. Onları tutsak etti.

Bunun yanında İbn Tolun, Suğûr bölgesine ulaştığında yüzüne kapıları kapattılar. Bunun üzerine Antakya'ya geri döndü. Orada hastalandı. Halep'e Abdullah b. Feth'i atadı. Hasta olduğu halde minbere çıktı ve 270/883 yılında vefat etti. Yerine oğlu Ebû'l-Ceyş Humâraveyh b. Ahmed b. Tolun atandı. 271/884 yılında Halep'e Ebû Mûsâ, Muhammed b. Abbas b. Said el-Kilâbî'yi atadı. Ebû'l-Ceyş Mısır'dan Halep'e indi ve Ebû Ahmed b. Mütevekkil'e Halep, Mısır ve elindeki diğer şehirleri yönetmesini; minberlerde isminin okunmasını emretti. Ancak buna kimse icabet etmedi, Muvaffak'tan çekindiler.

Halep'e komutan olarak Ahmed b. Zü Ğıbeş'i atandı. İshak b. Kindac, Diyâr-ı Rebîa'yı yönetiyordu, Mısır'a ilerledi ve oradan Halep'e ulaştı. Muhammed b. Ebûs-Sâc da Diyâr-ı Mudar'a hâkimdi. Muvaffak onu Halep ve bağlı olan yerlere atadı. İkisi

de Irak'tan kendileri için yardım istedi. İbn Cü'veyh ve başkası, Şiraz'da İbn Tolun'un komutanlarından biridir.

Muvaffak, veliahdı olan oğlu Ebû'l-Abbas Ahmed b. Talha'yı Halep'e gönderdi. 271/884 yılı Rebiülahir ayında Halep'e ulaştı. Buradaki vali Afşin olarak bilinen Muhammed b. Ebûs-Sâc'dı. Ebûs-Sâc Kınnesrîn'e doğru yol aldı. O zamanlar Kınnesrîn hâkimiyeti kardeşim Fasîs et-Tenûhî'nin elindeydi. Burası her şeyiyle inşa edilmişti. Tay kabilesinin yerleşim yerinin etrafında sur bulunmaktadır. Bu surun kalesi sağlamdı.

Şeyzer'e doğru hareket etti ve orada ikamet eden askerleri bozguna uğrattı. Mu'temit ve Humâraveyh arasında Remle yakınlarında bulunan Tavvâhîn'de çarpışma yaşanmıştır. Başta Ebû'l-Abbas Mu'temit galip gelmiş ve Humâraveyh ile çevresindekiler Mısır'a kaçmıştı. Ebû'l-Abbas, Humâraveyh'in peşinden giderek onu buldu ve çadırına zaferle girdi. Ancak Humâraveyh'in tuzağını farketti ve tekrardan çatıştılar. Yenilince ordu dağıldı.

Bunun üzerine Ebû'l-Abbas geri dönüp Antakya'ya gitti. Afşin b. Ebûs-Sac, Ebû'l-Abbas'ın kendisine kaba söz sarfetmesinden dolayı oradan ayrıldı. Tavvâhîn savaşından önce Halep'e gelerek burayı istila etti. Yanında İshak b. Kindac vardı.

Ebû'l-Abbas, Antakya'dan Tarsus'a doğru yola çıktı. Ancak Tarsus halkı şehre girmesine engel oldu. Bunun üzerine Maraş'a hareket etti. Oradan Keysun, ardından Sümeysât'a Fırat nehri üzerinden hareket etti. Afşin'in Halep'i istila etmesi, halk tarafından bir felaket olarak görülmüştür. Zira aralarında bir soğukluk oluşmuştur.

Humâraveyh, Halep'e yerleşti ve Afşin onunla barış yapıp taraftarı oldu. Minberlerde onun ismiyle hutbe okuttu. Humâraveyh, ileri gelen dostlarına 200 binden fazla, katiplerine ise 20 bin dinar verdi. Bu olaylar 273/886 yılında gerçekleşti. İbn Ebûs-Sac'a vefasına karşılık oğlunu rehine olarak verdi. Humâraveyh, Ebû Ahmed Muvaffak ile mektuplaşarak ondan barış istedi ve bu isteği kabul gördü. Sonrasında onu Mısır, Ecnad-ı Şam, Kınnesrîn, Halep, Avâsım ve Suğûr'a atadı.

Ebû'l-Ceyş Mısır'a gitti. İbn Ebûs-Sac, Ebû'l-Ceyş'e oğlunu rehin verdiğinde Ebû'l Ceyş karşılık olarak kendisine 30 bin dinar verdi. İbn Ebûs-Sac dedi ki: "Muhammed b. Deyudaz sizi kandırdı. Size her gün yaptığı idrarından verdi ve sizden karşılığında 30 bin dinar aldı." Daha sonra İbn Ebûs-Sac, Ebû'l-Ceyş ile yaptığı

anlaşmayı bozdu. Kendisine ait olan yerlerde kargaşa çıkardı. Bu olaylar 274/887 yılı Zilkade ayında gerçekleşmiştir. Ebû'l-Ceyş başkaldırdı ve Dımaşk'a bağlı olan yerlerden biri olan Sednaya denilen yerde karşı karşıya geldiler. Bunun sonucunda İbn Ebûs-Sac mağlup oldu. Askerinin bir kısmı öldürüldü, diğer kısmı da esir düştü. Buhtürî bu konuda şöyle demektedir:

"Zafer ordularının, Ebû'l-Ceyş b. Tolun'un orduları üzerinde etkisi vardı,

Sednaya gününde 50 binden daha fazla adamla saldırdı."

İbn Ebûs-Sac'ı azarlayan bir mektup yazdı. Mektupta şöyle yazmaktadır: "Ey mertliği ve emaneti az olan! Aldatmana karşılık rehinene yapılması gereken yapılmalıydı! Başkasının günahını başkasına yüklemenden Allah'a sığınırız."

Ebû'l-Ceyş 275/888 yılında Mısır'a geri döndü. Muhammed b. Deyudaz tekrardan sahip olduğu memleketinin komşu şehirlerinde kargaşa çıkarmaya başladı. Bunun sonucunda yengilgiye uğradı. Bunun üzerine İbn Tolun peşinden giderek Fırat'a kadar kendisini takip etti. Ancak İbn Ebûs-Sac kaçarak Ebû Ahmed Muvaffak'a sığındı ve onun taraftarları arasına girdi. 276/889 yılında onlarla birlikte dağa çıktı.

Ebû'l-Ceyş, Halep'e babasının kölesi İhşîd Ebi Berk Muhammed b. Tuğc'un babası Tuğc b. Cuff'u atadı.

Sugûr valisi Yazmar, Tarsus ve Sugûr'da Humâraveyh'e biat için çağrıda bulundu. Karşılığında Humâraveyh kendisine 50 bin dinar verdi. Çağrı yapmadan önce de Allah yolunda infak etmesi için kendisine 30 bin dinar, 150 elbise, 150 binek ve çokça silah vermişti. Bu olaylar 277/890 yılında gerçekleşmişti.

14. MU'TEMİT'İN HİLAFETİ

Ebû'l-Ceyş Mısır'a geri döndü. Daha sonra 279/892 yılında Mu'temid öldü. Bunun üzerine halifeliği Ebû Abbas Ahmed b. Alellah Mu'temit kuşandı. Ebû'l-Ceyş b. Tolun ona biat etti ve bulunduğu şehirde onun adıyla hutbe okuttu. Ona Hüseyin b. Cessâs ile birlikte güzel bir hediye gönderdi ve ondan kızını Ali b. Mu'temit ile evlendirmesini talep etti. Ancak Mu'temit şöyle dedi: "Hayır onunla ben evlenirim." Böylece Mu'temit onunla evlendi. Evlendiğin kızın ismi Katrü'n-Nedâ idi.

Akşam yemeği vakti geldiğinde önünde 100 nedime olduğu halde yanına geldi. Her birinin elinde altın ve gümüş bir meşale ve kehribar bir mum vardı. Bunun üzerine Mu'temit yanındakilerine: "Mumlarımızı söndürün ve bizleri koruyun" dedi.

Yanına geldiğinde ona ikramda bulunur ve arkasına yastık koyardı. Bir gün yanına geldi. Ancak her zaman yaptığını yapmayınca ona dedi ki: "Allah Müminlerin Emîri'nin ecrini yüceltsin!" Dedi ki: "Kiminle?" Dedi ki: "Humâraveyh'in kuluyla" (babasını kast etmektedir). Bunun üzerine ona dedi ki: "Onun öldüğünü mü duydun?" Dedi ki: "Hayır! Ancak bana gösterdiğin ikramını terk edince babamın öldüğünü öğrendim." Aslında ölüm haberi bu olaydan önce Mu'temit'a ulaşmış ve onu gizlemişti. Böylece her geldiğinde ona ikramda bulunmaya ve yastık koymaya devam etti.

Humâraveyh, 280/893 yılında Dımaşk'ta öldürüldü. Kendisinden önce Halep'in valiliği Tuğc b. Cuff'un elindeydi. Zannederim ki Halep kadısı birkaç gün sonra Ahmed b. Tolun Hafs b. Ömer idi.

Humâraveyh'in yerine oğlu Ceyş b. Humâraveyh getirildi. Tuğc da Halep'te yerindeydi. Ceyş b. Humâraveyh, komutanları azledip yerine kardeşi Hârûn b. Humâraveyh'i getirdi. Tuğc b. Cuff ise Halep'te yerinde kaldı. Mu'temit'a bir elçi göndererek kendisinden memleketlerde babasının uyguladığı şeyleri yapmak isteğini talep etmişse de bu isteği reddedildi.

Halep, Hârûn'a bir elçi göndererek Avâsım ve Kınnesrîn yönetiminden kendisini aldı ve yerine Mısır ve Şam'ın geri kalanının yönetimini verdi. Böylece 286/899 yılı Cemâziyelevvel ayında Hârûn ve Mu'temit arasında barış sağlanmış oldu.

Hârûn, Halep ve Kınnesrîn'e Ebû Zûr Muhammed b. Osman Dımaşkî'yi atadı. Bu yıl içerisinde Mu'temit, Halep ve Kınnesrîn yönetimine oğlu Ebû Muhammed Ali b. Ahmed'i atadı.

Halep'e oğlundan önce Kûreh Horasânî olarak bilinen Hasan b. Ali'yi atamıştı. Bundan dolayı Halep'teki Bâbü'l-Cinen'in içinde bulunan Dar Kûreh kendisine atfedilmiştir. Civardaki hamam da buraya bağlıdır. Ancak günümüzde harap olmuş ve izine rastlanmamıştır. Ali b. Mu'temit'ın kâtibi, Hüseyin b. Amr en-Nasranî idi. Kendisine bu bölgede bulunan yerleşim yerlerine bakma görevini verdi.

Mu'temit 287/900 yılında İbn Ebûs-Sac'ın hizmetçisi Vâsıf'ın peşine takıldı ve onu Sugûr'da yakaladı. Ardından Sugûr'u Kûreh'e bağladı. Ardınan Vâsıf ile birlikte Antakya'ya geri döndü. Daha sonra Halep'e gitti ve orada iki gün kaldı. Vâsıf esir alındıktan sonra Halep'te bir bahçede toprağın altına gömdüğü malı bulundu. Defnedilen meblağ 56 bin dinar idi. Tümü Mu'temit'a götürüldü. Mu'temit sonrasında Bağdat'a gitti ve 289/902 yılı Rebiülahir ayında vefat etti.

15. MÜKTEFÎ'NİN HİLAFETİ

Hilafete oğlu "Müktefî" lakaplı Ebû Ahmed geçti ve Hasan b. Ali Kûreh'i valilikten uzaklaştırdı. Halep'e 289/902 yılı Cemâziyelahir ayında Ahmed b. Sehl en-Nevşacanî'yi atadı. Daha sonra 290/903 yılında onu tekrar azletti. Bu yılda Ebû'l-Ağar Halife b. Mübarek es-Silmî'yi Halep'e atadı ve onu Kurmutî Sahibü'l-Hâl (Allah'ın laneti üzerine olsun) ile savaşmaya gönderdi. Zira o memleketlerde kargaşa ve kaos çıkardı. Humus, Hama, Maarretünnu'mân ve Selmiyye'ye saldırarak. halkını öldürdü, kadın ve çocukları tutsak etti.

Ebû'l-Ağar Halep'e 10 bin yiğitle geldi. Kurmutî, Halep'e bir birlik gönderdi. Ebû'l-Ağar, Butnan Vadisi'ne çıktı. Konakladıktan sonra Kurmutî'nn ordusu, kölesi Mutavvıf komutanlığında baskın yaptı ve taraftarlarının çoğunu öldürdü. Yanındaki Bedri'l-Kudâme denilen değerli bir hizmetçisini de öldürdü.

Ebû'l-Ağar, bin adamla birlikte kurtuldu. Halep köylerinden bir köye geldi. Oğlu da adamlarıyla birlikte yanına geldi ve Halep'e girdi. Kurmutîler, Halep'i muhasara altına aldılar. 290/903 yılının Ramazan ayında Cuma günü muhasara bitmişti. Halep halkı Kurmutîlerle buluşmak için Halep şehrinden çıkmak istedilerse de engellendiler. Ancak kapının kilidini kırarak Kurmutîler'in yanına gittiler. Daha sonra iki grup arasında savaş meydana geldi. Allah Haleplileri onlara karşı muzaffer kıldı. Ardından Ebû'l-Ağar çıkarak onlara yardım etti ve Kurmutîlerden birçok insan öldürüldü.

Daha sonra Ebû'l-Ağar, Ramazan bayramında Cumartesi günü namazgâha gitti ve Halep halkıyla bayramlaştı. Hatip hutbe okudu ve halk selametle eski durumuna döndü. Daha sonra Ebû'l-Ağar, Kurmutîlere meydan okusa da onlardan hiç kimse karşısına çıkmadı. Sonrasında 300/912 yılında liderlerinin yanına gittiler.

Kuşkusuz Müktefî, Seyfüddevle'nin amcası Hüseyin b. Hamdân b. Hamdûn'u Halep'e atadı.

Araplardan olan Kelb, Yemen, Esed ve diğerleri ona başkaldırarak Halep çevresinde toplandılar. 294/906 yılı Ramazan ayında onlarla karşı karşıya geldiler. Onu yenilgiye uğratıp Halep kapısına kadar sürdüler. Kendisiyle Kurmutîler arasında bu yılda bir savaş daha meydana geldi ama kendisi galip geldi.

Daha sonra Halep'ten azledildi. Yerine Nevşeri'nin hizmetçisi İsa'yı atadı. Bu arada 291/903 yılında Müktefî, Rakka'ya ulaştı. Muhammed b. Süleyman komutasında Tolunoğulları ve Kurmutîlerle savaşmak için Halep ve Şam'a 20 bin atlı ve piyade gönderdi. Bu şekilde Mısır'ı fethettiler. Muhammed b. Süleyman, 290/902 yılının sonlarında Halep'e geldi. Savaşta yetkili kimse Nevşeri'nin hizmetçisi İsa idi. Muhammed en güzel kıyafet ve eşyalarla Halep'e girdi. Günlerce burada kaldı. Harac memurlarından malı getirmelerini istedi. Temîmoğulları ve Kilâboğullarının liderleri yanına geldi. Halep valisi İsa'ya, yerine başkasını koymasını ve onunla birlikte Mısır'a gitmesini emretti. İsa bu emri yerine getirdi. Halep'te yerine oğlunu bıraktı ve askerlerine nafakalarını verdi. Şevval ayının sonunda onunla birlikte yolculuğa çıktı. Maarretünnu'mân denilen yere ulaşınca kendisine bazı görev ve sorumluluklar yükledi. Hama hudutlarına kadar yönetim görevini ona verdi. Kurmutîler, Tel-Mennas ve Kefertâb arasında 10 bin atlıyla karşı karşıya geldi. Allah onlara zafer bahşetti. Yenilgiye uğrayıp birçok adamı öldü ve atlıların çoğu esir düştü.

Muhammed b. Süleyman Mısır'a gitti ve Hârûn b. Humâraveyh'in öldürüldüğü zamanda Mısır'ı Tolunoğularından alarak fethetti ve mallarına el koydu. Daha sonra Tuğc b. Cuff Tolunî'ye dört bin adam vererek Halep'e vali olarak atadı ve onu Mısır'dan çıkardı.

Halep'e ulaştığında İbn Vâsıkî''yi buldu. Sultan onu 292/904 yılında Halep'e Mısır'dan gelen orduları hazırlamak için göndermişti. İbn Vâsıkî Halep'e ulaştığında orduları arz etti. Bunun üzerine Bağdat'a gitmesini emretti. Medinetü's-Selam'a ulaşıncaya kadar yol aldı.

Aynı zamanda Tolunoğullarından bir grup komutan, Halep'e gelmişti. Onları görevlendirip Bağdat'a gönderdi. Halep'in sahibi Vasîf Büktümrî ve İbn İsa Nevşerî 292/904 yılı Şaban ayının son 13 gecesinin Pazartesi günü Bağdat'a geldi. Beraberinde

Tuğc ve kardeşi İbn Tuğc vardı. Onları görevlendirerek Büktümrî ve İbn İsa Nevşerî'ye kuşak bağladı.

İsa Nevşerî, Mısır'dan Halep'e gitti. Çünkü orada vali idi. Geldikten günler sonra vezir Abbas b. Hasan'dan İsa Nevşerî'nin Mısır şehrine atandığı haberi geldi. Muhammed b. Süleyman'a da Tarsus'ta savaşmak için hazır olması emredildi. Muhammed b. Süleyman, İsa'ya yardıma gidenleri Remle'de geri çevirdi. Sultandan İsa'ya bununla alakalı mektup geldiğinde Mısır'a vali olarak geri döndü.

Bu yılda Müktefî, Halep'e Ebû'l-Hasan Zeka b. Abdullah A'var'ı atadı. Burada 302/914 yılına kadar kaldı. Cömert ve kerem sahibi biriydi. Hibe eder ve infak ederdi. Günümüzde Darü'z-Zekat olarak bilinen Dar Zeka kendisine atfedilir. Hemen yanında Hâcibi Feyruz vardı. Burası yıkıldı ve tepe haline geldi. Burası aynı zamanda Tel-Feyruz ismi ile bilinmektedir. Sultan Melikü'z-Zâhir kendi döneminde yıkıntılarını kaldırdığında toprak altından civa gibi şeyler çıktı. Burası günümüzde kuyumcular çarşısının yeridir. Şair Ebû Bekr es-Sınavbarî'nin Melikü'z-Zâhir için birçok methiyeleri vardır.

Muhammed b. Süleyman, Halep'e geri döndü. Mübarek Kummî, malları teslim etmesiyle alakalı mektuplar getirdi. Yanına Halep sahibi Zekâ A'var, Ebû'l-Ağar ve başkaları geldi. Onların arasına karıştı ve onlarla birlikte şehre gitti. Kûreh, Babü'l-Cinen olarak bilinen eve geçirip onu evdekilere emanet ettiler.

Zekâ, Halep'ten İbn Halenc'e karşı savaşmak için Ebû'l-Ağar'ın yanına Mısır'a gitti. Muhammed b. Süleyman tutuklu bir şekilde Bağdat'a gönderildi.

16. MUKTEDİR'İN HİLAFETİ

Müktefî 295/907 yılında vefat etti. Yerine kardeşi Ebû'l-Fazl Muktedir atandı.

Temîmoğulları Halep şehrinde isyan ederek büyük bir bozgunculuk çıkardılar. Zekâ'yı Halep'te muhasara ettiler. Muktedir, Hüseyin b. Hamdân'a Halep'te bulunan Zekâ'ya yardım etmesi için mektup yazdı. Bunun üzerine Rahbe'den yola çıktı ve Hünâsıra'ya kadar geldi. Onlardan bir kısmını esir aldı. Ancak Zekâ ile bir araya gelmeden oradan ayrıldı. Bununla alakalı Şam halkından bir şair şöyle demektedir:

"Temîm ve Zekâ arasını ıslah etti,

Şikayette bulunanları mızraklarla sevindirdi,

Hareketiyle bir orduyu andırır,

Sanki Süleyke b. Seleke'dir."

Zekâ'nın veziri ve katibi Ebû'l-Hasan Muhammed b. Ömer b. Yahyâ Nefri Katib idi. Nefri Hamamı kendisine atfedilir. Ancak günümüzde izine rastlanmamaktadır. Kaldığı ev Nuraniyye Medresesidir. Sınavberî onu methetmiştir.

Muktedir daha sonra Zekâ'yı Halep'ten azlederek Dımaşk'a, ardından ölünceye kadar Mısır'a atadı. Muktedir'in, hizmetçisi Tükin Hâdim Ebû Mansûr'u atamış sonrasında azlettiği söylenmiştir. Doğrusu ise, Şam ve Mısır'a oğlu Ebû'l-Abbas'ın yerine Mu'nis Muzaffer Hâdim'i atadı. Halep'e geldi sonrasında Mısır'a geçti.

Mu'nis, Zekâ A'var'ı Dımaşk ve Mısır'a atayarak Halep'ten azletti. Emîr Ebû'l-Abbas Ahmed b. Keyğalağ'ı 302/914 yılında Halep'e atadı. 290/902 yılında Halep'in kadısı Muhammed b. Muhammed el-Ceduî idi. Daha sonra 297/909 yılında Muhammed b. Ebi Mûsâ İsa Darir Fakih'i Halep ve Kınnesrîn kadılığına atadı. Bu yılın Rebiülahir ayının 14'ünde işine geri döndü.

Sonra 300/912 yılında Muhammed b. İsa, Halep ve Kınnesrîn kadılığından alındı. Yerine Ebû Hufeys Ömer b. Hasan b. Nasr el-Halebî el-Kâdî getirildi. Evi Serracin çarşısındadır. Ebû Hufeys 302/914 yılında Halep kadılığından azledildi. Yerine Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Harb geçti. Kâdı Ömer b. Hüseyin 307/919 yılında vefat etti. Muhammed b. Abduh b. Harb ise 305/917 yılında burada kadı idi.

Daha sonra 306/918 yılında Halep ve Humus kadılığına İbrahim b. Cafer Ebû İshak Fakih atandı. Müktefî'den önce Halep'te harac görevine Hasan b. Hasan b. Reca' b. Ebi Dahhak'ı atadı. Ansızın 301/913 yılı Cemâziyelevvel ayında Halep'te vefat etti. Ondan sonra harac görevine Ali b. Ahmed b. Bustam'ı ve nafakalara da Abdullah b. Muhammed b. Sehl'i atadı. Ardından 302 /914 yılında vefat etti. Yerine Muhammed b. Hasan b. Ali en-Naziri'yi atadı.

Ebû'l-Abbas b. Keyğalağ edebiyatçı, şair ve cömert biri idi. Zira Mütenebbî[241] onu şu sözlerle methetmiştir:

"Kaç öldürülen kişi benim gibi şehit öldürüldü".

Emîr Ahmed b. Keyğalağ'ın şiirinden:

"Ona göz kapaklarının ağrıdığını söyledim, gelen gözyaşları onu acıttı,

Kederimde bana benzeyen kimse yoktur, dedi ki: Bana benzeyeni gördüm."

Daha sonra Mu'nis Muzaffer, Halep'e Ebû Kabus Mahmûd b. Habek el-Horasânî'yi atadı. Bu kişi, sert, katı ve Ehl-i Beyt'ten uzak biridir. O, Mahmûd b. Haml'dır. Vali olarak burada 312/924 yılına kadar devam etti.

Mu'nis Muzaffer Şam'da idi. Kurmutî ile savaşmak için Bağdat'a çağrıldı. Bunun üzerine oraya gitti. 312/924 yılında Halep'e Vasîf Büktümrî Hâdim'i atadı. Daha sonra onu 316/928 yılında azletti. Bu yılda Mu'temit, hizmetçisi Hilal b. Bedr Ebû'l-Fetih'i atadı. Bu kişi öncesinde Dımaşk'ın emîri idi. Daha sonra Halep'ten azledildi. Yerine 317/929 yılında Kutrabbul ve Samira atandı. Bu yılın ikinci senesinde Vasıf Büktümrî ikinci defa valilik görevini aldı. Halep'te 317/929 yılı Zilhicce ayının 8'inde Salı günü vefat etti.

Katip Büktümri olarak bilinen oğlu, ünlü şair Ebû'l-Abbas Ahmed b. Abdullah'ın babası Abdullah onunla yazıştı.

İkinci defa 318/930 yılında Emîr Ahmed b. Keyğalağ vali olarak atandı. Daha sonra Mu'nis Muzaffer, hizmetçisi Tureyf b. Abdullah es-Sebkeri Hâdim'i 319/931 yılında atadı. Erdemli, cesur ve kahraman biriydi. Fusaysoğullarını Lazkiye kaleleri ve başka yerlerde muhasara etti. Yiyecek ve içecekleri tükeninceye kadar onunla şiddetli bir şekilde savaştı. Ancak daha sonra ondan eman istediler, o da kabul etti. Onlara ikramda bulundu. Onunla birlikte Halep'e başları dik ve saygın bir şekilde girdiler. Kendisine Humus ve Halep verildi.

[241] Tam künyesi Ebü't-Tayyib Ahmed b. el-Hüseyn b. el-Hasen b. Abdissamed el-Cu'fî el-Kindî el-Mütenebbî olan bir Arap şairidir. Bkz. İsmail Durmuş, "Mütenebbî", *DİA,* 32 (2006): 195-200.

17. KAHİR-BİLLAH'IN HİLAFETİ

Daha sonra Kahir, efendisi Mu'nis Muzaffer'i tutukladı. Tutuklama görevini Tureyf üstlendi. 321/933 yılında Kahir'in huzuruna getirdi. Kahir, Halep ve Dımaşk'a Buşra Hâdim'i atadı. Sonra Halep'e ardından Humus'a gitti. İbn Tuğc onu kırdı, esir alarak onu boğdu. Ebû'l-Abbas b. Keyğalağ Halep'e geldi ve Muhammed b. Tuğc ile anlaşıp onunla birlik oldu.

18. RÂZÎ'NİN HİLAFETİ

Kahir'den sonra Râzî halife oldu. Râzî, Hicrîyye'den olan Bedr Harşenî'nin kendisine karşı çıkmasından çekindiğinden kendisini Halep ve ona bağlı olan yerlere atadı. Bu yerler 324/936 yılında Tureyf'in elindeydi. Harşenî'ye görev verdiği günde yola çıkmasını emretti Bu durumdan haberdar olan Tureyf, bir arkadaşını İbn Mukle'ye aralarındaki anlaşmayı yenilemek için beraberinde 20 bin dinarla birlikte gönderdi. Ona Halep'ten çıkmamasını söyledi. Harşenî ulaştığında İbn Mukle zaman kazansın diye Tureyf onu püskürtmeye çalıştı. Bunun üzerine Bedr Harşenî üzerine yürüdü. Tureyf ile Halep'te karşı karşıya geldi. Çarpışmadan sonra Tureyf yenilgiye uğrayarak eline düştü.

Böylece Bedr, Halep'i teslim aldı. Kısa bir süre burada kaldı. Sonra Hadra'dan oradan çıkması için mektup geldi. Bunun üzerine Hadra'ya geri döndü. Tureyf tekrar üçüncü defa Halep görevine atandı. Tureyf es-Sebkerî kendi tarafından Halep ve Avâsım'ı yönetme görevini 324/936 yılında aldı. İmam'ın kardeşi Ubeydullah b. Abdurrahman Halep'in kadısı idi.

Daha sonra Ebû'l-Abbas Ahmed b. Said b. Abbas el-Kilâbî Halep'e atandı. Ebû Bekr es-Sınavbarî şiirlerinde onu methetti. Zannımca Ebû Bekir İhşîd Muhammed b. Tuğc b. Cuff'un vekili idi. Şam, İhşîd'in hâkimiyeti altında 328/940 yılına kadar kalmıştı.

Ebû'l-Abbas el-Kilâbî yönetiminde Kilâboğulları, Necd topraklarından Şam'a gelerek Maarretünnu'mân'a saldırdı. Karşılarına askeriyle birlikte Maarretünnu'mân'ın valisi Muaz b. Said çıktı ve onları Berağîsî'ye kadar takip etti. Onun önünü keserek kendisini ve birçok askerini esir aldı. Sonrasında ona bir süre işkence ettiler. Bunun

üzerine Halep valisi Ebû'l-Abbas Ahmed b. Said el-Kilâbî karşılarına çıkarak onu kurtardı. Bu olaylar 325/937 yılında gerçekleşti.

Daha sonra Râzî, Musul'a geldi. Ebû Bekir Muhammed b. Raik ise Bağdat'ta idi. Kendisiyle Beckem[242] arasında uzun bir mesafe bulunmaktadır. Râzî , Ebû'l-Hüseyin Ömer b. Muhammed Kâdî'yi, Ebû Bekir Muhammed b. Raik'e gönderdi.

Kendisine iki şehirden birini, Vasıt ya da Halep ve çevresini tercih etmesini söyledi. Kendisi Halep'i tercih etti. Çünkü Beckem'den uzak kalmak istedi. Râzî buna icabet etti ve çocukları olan Ebû Cafer ve Ebû'l-Fazl'a görev verdi.

Beckem, Râzî'yi Bağdat'a ulaşması için teşvik etmiş ve İbn Raik oradan çıktı diye özür dilemiştir. Râzî kendisine şöyle dedi: "Bu olmaz, ben bu adama güvence verdim, kendisine bir yerin görevini verdim. İşitti ve itaat etti. Onu sana satmam!"

Ebû Bekir b. Raik, 327/939 yılı Rebiülevvel ayında ayrıldı. Halep'e 328/940 yılında girdiği söylenmiştir. Oradan İhşîd Muhammed b. Tuğc b. Cuff Ferganî ile savaşmaya gitti. Yerine vekil olarak özellikle Muhammed b. Yezdâz'ı atadı.

19. MÜTTAKÎ'NİN HİLAFETİ

Ebû Bekir b. Raik ve İhşîd arasında savaş oldu ve İhşîd yenildi. Remle ve Mısır hariç Dımaşk'ı İbn Raik'a teslim etti. Daha sonra Cifar denilen yerde aralarında başka bir çarpışma daha meydana geldi. Bu çarpışmada Ebû'l-Feth Muzahim b. Muhammed b. Raik esir edildi. Kısa bir süre içinde oğlunu kurtarmak için geri dönen Ebû'n-Nasr b. Tuğc da öldürüldü. Onu İbn Raik kefenledi ve bir tabuta koydu. Oğlu Müzahim ile birlikte kardeşi İhşîd'e gönderdi. İhşîd onu ödüllendirdi ve ona çok mal verdi ve geri gönderip şöyle dedi: "Kardeşini öldürmek istemedim. Onun yerine koyman için sana oğlumu gönderdim." Bu olaylar 329/941 yılında gerçekleşti.

Daha sonra Ebû Bekir Muhammed b. Tuğc İhş^d, Kâfur Hâdim'i yanına asker vererek Mısır'a gönderdi. Öncü birliğinde İhşîd'in komutanlarından biri olan Ebû'l-Muzaffer Müsâvir b. Muhammed Rûmî bulunuyordu. Halep'e ulaşan Kâfur, İbn Raik tarafından Halep'e vali olarak atanan Muhammed b. Yezdâz ile karşılaştı. Kâfur,

[242] Abbasîlerin hizmetinde bulunan Türk kumandanlarındandır. Bkz. Hakkı Dursun Yıldız, "Beckem", *DİA,* 5 (1992): 287-288.

Yezdâz'ı yenerek onu esir aldı. Bu şekilde Halep'e de hâkim oldu. Halep'e Müsâvir b. Muhammed Rûmî atandı. Daha sonra Kâfur, Mısır'a geri döndü.

Mütenebbî, Ebû'l-Muzaffer Müsâvir b. Muhammed Rûmî'yi şöyle methetmektedir:

"Bu Müsâvir mi yoksa bir güneş mi? Yoksa üstad olan orman arslanı mı?"

Üstattan maksadı: Kâfur Hâdim'dir. Aynı zamanda şiirde İbn Yezdâz'ın kırılmasından bahsetmiştir. Şöyle ki:

"İbn Yezdâz'ı ve taraftarlarını darmadağınık yaptın, insanların Yezdâzoğullarına yardım ettiğini gördün mü?"

Müsâvir, Halep'teki Zeccaciyyin'de Dar İbn Rûmi veya Dar İbn Müstefad olarak bilinen Dar'ın sahibidir. Burası, Halep'te Süleyman b. Abdülcebbar b. Artak tarafından yenilenen Medresetü'l-İmadîyye'nin doğusundadır ve Acmîoğullarına atfedilmiştir.

Zannederim ki, bu tarihlerde veya bu tarihten önce Halep'in kadısı Ebû Tâhir Muhammed b. Muhammed b. Süfyân Debbas idi.

Daha sonra İhşîd, Humus ve Halep'i bırakmak ve kendisine mal getirmek koşuluyla Muhammed b. Raik ile anlaştı. Ayrıca kızını da Müzahim b. Ebû Bekir b. Raik ile evlendirdi.

Nâsırüddevle, Ebû Muhammed Hasan b. Abdullah b. Hamdân Ebû Bekir b. Raik'i, 330/942 yılı Recep ayının 9'unda Pazartesi günü Mütteki'nin huzurunda öldürdü. İbn Raik, cömert, erdemli ve saygın bir şahsiyetti. Ancak kibirli ve inatçı biriydi.

Ahmed b. Ali b. Mukâtil Halep'te Ebû Bekir b. Raik tarafında idi. Onunla birlikte oğlu Müzahim b. Muhammed b. Raik vardı. Nâsırüddevle, Ali b. Halef'i Diyâr-ı Mudar, ve Halep'e atadı. Onunla birlikte asker gönderdi. Ye'nes Mu'nisî'ye yardım etmesi için mektup yazdı.

Nâsırüddevle tarafından Diyâr-ı Mudar'ı yöneten Ye'nes, Menbic Köprüsüne doğru hareket etti. Aynı zamanda Ahmed b. Mükatil ve Müzahim de Menbic'e hareket etti. Fırat nehri kıyısında karşılaştılar.

Ye'nes kâtibi ve hizmetçisi Nezir ile birlikte İbn Mukâtil'e bir mektup gönderdi. Ancak İbn Mukâtil ikisini tutukladı. Bundan dolayı iki grup arasında savaş meydana geldi. Ye'nes ölesiye derin bir yara aldı. Yarasını iyileştirmek ve bağlamak için Necm Kalesi'ne geldi. Hizmetçisi Nezir ise İbn Mukâtil'i, askerleri arasında Şakirî'ye ait bir katırın üzerinde tutuklu olarak gördü. Ye'nes'in atları arasında deve vardı. Şakirî kılıcı aldı ve deveye bindi. İbn Mukâtil'e doğru saldırarak onu öldürdü ve ordusu yenilgiye uğradı.

Ye'nes Mu'nisî uyandı, Ali b. Halef ile birlikte Halep'e doğru hareket etti. İbn Mukâtil'in komutanları yenilgiyi kaldıramadılar ve birbirini kınamaya başladılar. Bunun üzerine Butnan Vadi'sinde tekrar çarpışmaya döndüler. Ancak tekrar yenildiler. Ali b. Halef ile Ye'nes Mu'nisî 330/942 yılında Halep'e sahip oldular.

Daha sonra Ali b. Halef buradan İhşîd Muhammed b. Tuğc'un yanına gitti ve onu vezir yaptı. Makamına dört elle sarıldı. Bir gün ordu içinde iken av elbiseleriyle ata bindiğini gördü. Muhammed günlerden bir gün bahçede otururken tutuklanmasını emretti. Muhammed b. Tuğc ölünceye kadar hapiste kaldı. Sonrasında 331/943 yılında serbest bırakıldı. Ye'nes Mu'nisî Halep'te vali olarak kaldı.

Ye'nes, Mu'nis Muzaffer Hâdim'in efendisidir. Kahır döneminde Mısır'da vali olarak görev yapmaktaydı. Ayrıca Nâsırüddevle tarafından Diyâr-ı Mudar'a görevlendirildi. İhşîd'i himayesine aldı ve minberlerde onun için çağrıda bulundu.

332/944 yılında Nâsırüddevle b. Hamdân ile Tuzûn[243] arasında bir anlaşma gerçekleşti. Bu anlaşmaya göre Musul şehrinden Şam'ın son noktasına kadar olan yerler Nâsırüddevle'ye, Sin'e bağlı olan yerler Basra'ya kadar Tuzûn'a verildi. Biri diğerinin yaptığı işe karışmayacaktı.

Nâsırüddevle, İbn Raik'in dostu Ebû Bekr Muhammed b. Ali b. Mukâtil'i 332/944 yılı Rebiülevvel ayında Halep, Diyâr-ı Mudar ve Avâsım'a vali olarak atadı.

Nâsırüddevle, Ebû Muhammed b. Hamdân'ın 50 bin dinar ödemesi koşuluyla Halep'e girmesine izin verdi.

Ebû Bekir beraberinde birkaç komutanla birlikte Musul'a doğru hareket etti. Ancak oraya ulaşamadı. Çünkü Musul'da Emîr Seyfüddevle b. Hamdân ile amcasının

[243] Türk kumandanlardan Tuzûn et-Türkî'dir. Bkz. Ahmet Ağırakça, "Abbasî Devri Kumandanlarından Ebu'l-Vefâ Muzaffer Tüzün et-Türkî ve Emiru'l-Umeralığı" *Prof. Dr. Fikret Işıltan'a Doğumunun 80. Yılı Armağanı,* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1995), 119-142.

oğlu Ebû Abdullah Hüseyin b. Said b. Hamdân arasında hoş olmayan şeyler olmuş ve kendisini tutuklamak istemiştir.

Nâsırüddevle, Emîr Ebû Firas'ın kardeşi Ebû Abdullah Hüseyin b. Said b. Hamdân'ı Halep ve ona bağlı yerlere, Diyâr-ı Mudar ve Avâsım'a atadı. Bunun üzerine 332/944 yılı Recep ayının başında oraya doğru hareket etti. Rakka'ya kılıçla girdi. Çünkü halkı emîrleri Muhammed b. Habib Balazmî ile birlikte savaştılar. Onu esir aldı ve gözünü çıkardı. Şehrin bir kısmını yaktı, halkın ileri gelenlerini tutukladı ve onları sürgüne gönderdi.

Ebû Bekr Muhammed b. Ali b. Mukâtil ile Halep'e doğru yola çıktılar. Halep'te Ye'nes Mu'nisî ve Ahmed b. Abbas el-Kilâbî vardı. Halep'ten kaçtılar. Onları Maarretünnu'mân'a oradan da Humus'a kadar takip etti.

Humus Emîri İshak b. Keyğalağ elinden kaçtı. Sonrasında bu memlekete hâkim oldu. Araplar onun emrine girdi. Ardından Halep'e geri döndü. İhşîd, Ebû Bekir Muhammed b. Tuğc b. Cuff Ferganî'nin yanına gelinceye kadar burada kaldı. "İhşîd" olarak lakaplandırılmasının nedeni Fergane kralının kendisine bu ismi vermesidir. Babası Fergane halkındandır.

İhşîd, 332/944 yılı Zilhicce ayında geldi. İhşîd Halep'e yaklaştığında Hüseyin b. Hamdân zayıf olduğundan onunla savaşmadı ve Rakka'ya gitti.

İbn Mukâtil, Halep'te İbn Hamdân ile beraberdi. İhşîd'in yakın olduğunu ve İbn Hamdân'ın ayrılmak için hazırlık yaptığını hissedince camii mescidinin minaresinde İbn Hamdân ayrılıncaya kadar saklandı. İhşîd girdiğinde İbn Mukâtil onu himayesine aldı. İhşîd kendisine harac ve Mısır'daki köyleri yönetme görevini verdi.

Hüseyin b. Said, Rakka'ya ulaştığında Müttaki-Lillah'ın Tuzûn et-Türkî'den kaçtığını öğrendi. Bağdat'a galip gelmişti. Seyfüddevle Ebû'l-Hasan Ali b. Abdullah b. Hamdân ile birlikte Rakka'da idi. Aralarında geçen sözlerden dolayı kardeşi Nâsirüdevle'den ayrılmıştı. Müttaki, Ebû Abdullah Hüseyin'in Rakka'ya girmesine izin vermedi. Rakka kapıları yüzüne kapandı. Kendisi ile amcasının oğlu Seyfüddevle'nin arası açıldı. Onları barıştırmak istedi ve bunu sağladıktan sonra Harrân'a oradan da Musul'a gitti.

İhşîd Halep'i elde edince öncü birliğini Bâlis'e gönderdi. Müttaki, Ebû'l-Hasan Ahmed b. Abdullah b. İshak Hırakî'yi İhşîd'e kendisiyle Rakka'da buluşmak,

aralarındaki ahdi belirlemek, kendisine yardım etmek ve görüşlerinden faydalanmak için gönderdi.

Ebû'l-Hasan Halep'e ulaşınca İhşîd onu karşıladı, ikramda bulundu ve Müttaki'ye olan güvenini ve mutluluğunu açık bir şekilde gösterdi. O anda Ahmed b. Said el-Kilâbî ile birlikte Müttaki'ye mal gönderdi ve ardından Müttaki ile Fırat nehri kalıncaya kadar takip etti. Müttaki, veziri Ebû'l-Hüseyin b. Mukle ile mektup gönderdi. Onun yanına 333/945 yılı Muharrem ayının 13'ü Perşembe günü gitti.

Müttaki-Lillah'ın huzurunda durdu. Sonra Müttaki-Lillah indi ve onun yanında yürüdü. Ona binmesi için emretmesine rağmen binmedi. Kendisine hediye ve çok mal götürdü. Vezir Ebû'l-Hüseyin b. Mukle'ye 20 bin dinar gönderdi. Müttaki'nin taraftarlarından, yakınlarından ve katiplerinden hiç birini eksik bırakmadan onlara mal verdi ve gerekeni yaptı.

20. MÜSTEKFÎ'NİN HİLAFETİ

Müttaki-Lillah'ın kendisiyle birlikte Şam ve Mısır'a gitmesi için ısrar etmesine rağmen gitmedi. Kendisine makamında kalmasını ve ona çok mal vereceğini vadetmesine rağmen kabul etmedi. Ta ki Tuzûn'un onunla yazışıp, ona tuzak kurup onu tutuklatana kadar. Bundan sonra Müstekfî'ye biat etti.

İhşîd ile Şam ve Mısır konusunda aralarında anlaşma yaptılar. Anlaşmaya göre, yönetim kendisinde ve oğlu Ebû'l-Kâsım Enûcur'da 30 yıl boyunca kalacaktı.

İhşîd bu yolculuğunda Abduh Kâfur Hâdim için Mısır'a yazdı ve şöyle dedi: "Yapman gereken onun üzerinde durmandır (Allah sana uzun ömür versin) kuşkusuz Müminlerin Emîri ile Fırat'ta karşılaştım ve bana ikramda bulunup hatalarımı affetti. Dedi ki: "Ey Ebû Bekir sen nasılsın? Allah seni izzetli kılsın." Kendisine künye verdiği için sevindi. Halife hiç kimseye künye vermezdi.

BEŞİNCİ BÖLÜM

HAMDÂNÎLER ve HALEP

1. SEYFÜDDEVLE HAMDÂNÎ (333-356/944-966)

İhşîd Rakka'dan Halep'e geri döndü ve oradan Mısır'a geçti. Ebû'l-Feth Osman b. Said b. Abbas b. Velîd el-Kilâbî'yi Halep'e ve kardeşini de Antakya'ya atadı. Ebû'l-Feth, kardeşleri Kilâbîleri kıskandı ve Seyfüddevle b. Hamdân'a Halep'i teslim etmek için ona mektup yazdı. Seyfüddevle'nin kardeşi Nâsirüddevle'den valilik talebi vardı. Nâsirüddevle ona şöyle dedi: "Şam önünde ve içinde seni engelleyecek kimse yoktur."

Seyfüddevle, Kilâbîlerin anlaşmazlıklarını ve Ebû'l-Feth'in kendisine karşı zayıf mukavemetini öğrendi. Bunun üzerine Halep'e doğru hareket etti. Fırat'a ulaştığında Ebû'l-Feth Osman b. Said'in tüm kardeşleri Seyfüddevle'yi karşılamak için çıktılar. Bunlardan sonra Ebû'l-Feth, karşı çıkacak olursa mağlup olacağını anladı. Onların kıskançlıklarını da öğrenince onlarla birlikte karşılamaya çıktı.

Seyfüddevle Fırat nehrini geçince Ebû'l-Feth'e kardeşlerinden daha fazla ikramda bulundu ve onunla beraber deve sırtına bindi. Yolda giderken geçtiği tüm köylerin isimlerini sorardı: "Burasının adı nedir?" Ebû'l-Feth şöyle derdi: "Bu filanca!" Ta ki İbrem adında bir köyden geçinceye kadar. Burası, Faya'ya yakın bir köydür. Seyfüddevle ona dedi ki: "Bu köyün adı nedir?" Ebû'l-Feth dedi ki: "İbrem." Seyfüddevle sorduğu sorulardan dolayı onun sıkıldığını düşünmeye başladı. Ona dedi ki: "Bu isim İbrem'den gelir." Bunun üzerine Seyfüddevle soru sormaktan vazgeçti. Ebû'l-Feth dedi ki: "Ey Efendim, ey Seyfüddevle, yemin olsun ki, geçtiğimiz köyün adı İbrem'dir. İstersen benden başkasına da onu sor!" Bunun üzerine Seyfüddevle onun zekasından dolayı hayrete düştü. Halep'e ulaştığında onu beraberinde tahta oturttu.

Seyfüddevle, Halep'e 333/944 yılı Rebiülevvel ayının 8'inde Pazartesi günü girdi. Buradaki kadı, Ahmed b. Muhammed b. Masil idi. Onu azletti ve yerine Husayn Ali b. Abdülmekik b. Bedr b. Heysem er-Rakkî'yi atadı. Zalim biri idi. Biri öldüğünde mirasını alır Seyfüddevle'ye verirdi. Şöyle dedi: "Her ölenin terekesi Seyfüddevle'ye aittir. Onları toplama görevi de Ebû Husayn'dadır."

Daha sonra İhşîd, Kâfur ve Ye'nes Mu'nisî ile birlikte Halep'e asker yollamıştı. O sıralarda Seyfüddevle Rum topraklarında savaşmaktaydı. Safsaf ve Arbesus şehirlerini darmadağınık edip ganimetleri topladı. Ardından Lıtiyye'ye geçip oradan da İhşîdîyye'ye geçti. Resten denilen yerde onlarla karşılaştı. Seyfüddevle, Kâfur'a saldırdı ve onu mağlup etti. Resten köprüsünde bozguna uğrayan kuvvetlerinin çoğu nehre düşerek boğuldu. Seyfüddevle kılıcını kaldırarak taraftarlarına kimseyi öldürmemelerini emretti ve dedi ki: "Kan benim mal da sizindir." Onlardan dört bin kişiyi esir aldı. Bunlar arasında emîrler de bulunmaktaydı. Bu şekilde tüm topraklarda hâkim olmuştur.

Savaş sonucunda Kâfur, Humus'a kaçtı. Oradan Dımaşk'a gitti. Sonra İhşîd'e mektup yazarak yenildiğinin haberini verdi. Seyfüddevle tüm esirleri serbest bıraktı. Ona teşekkür ederek ayrıldılar.

Seyfüddevle onları yendikten sonra Dımaşk'a hareket etti ve buraya 333/944 yılı Ramazan ayında girdi ve orada ikamet etti. Daha sonra İhşîd kendisiyle barış yapmak ve elindeki malı almamak için mektup yazdı ancak Seyfüddevle bunu kabul etmedi.

Seyfüddevle, bedevî Araplara karşı çıktı. Döndüğünde Dımaşk halkının girmesine müsaade etmedi. Bu durumdan İhşîd haberdar oldu ve Seyfüddevle ile savaşmak için Remle'den ayrıldı. Taberiye'ye ulaştığında Seyfüddevle ile savaşmadan Halep'e geri döndü. Çünkü taraftarlarının ve askerlerinin çoğu İhşîd'e eman vermişti. İhşîd, Maarretünnu'mân'a kadar kalabalık bir orduyla kendisini takip etti. Seyfüddevle ile Kınnesrîn topraklarında 333/944 yılı Şevval ayında karşılaştı.

İhşîd, onu takip edecek bir öncü birliği kurdu. Bu durum için askerlerinden yaklaşık 10 bin kişi seçti. Onlara Sabiriyye adını verdi. Onlarla birlikte Sâka denilen yerde konakladı. Seyfüddevle, İhşîd'in öncü birliğine hücum edip onları yendi. Sonra çadır ve otağına doğru ilerledi. Onun öncü birliğinde olduğunu zannediyordu. İhşîd, Sabiriyye birliği ile oradan ayrıldı. İki tarafın askerlerinden sadece İhşîd'in taraftarlarından olan Maarretünnu'mân valisi Muaz b. Said öldürülmüştü. Bunun üzerine Seyfüddevle, onu esir aldı ve yanında bulunan bir kılıçla ona vurup öldürdü.

Ardından Seyfüddevle kaçtı ancak İhşîd'in askerlerinden kimse onu takip etmedi. El-Cezîre'ye gitti ve oradan Rakka'ya geçti. Halep şehrine girmek istediği ancak halkı tarafından engellendiği de söylenmiştir.

Nihayetinde İhşîd Halep'e girdi ve taraftarları her yeri harap etti. Halep'in dışındaki büyük ve ihtişamlı ağaçlar kesildi. Burasının ağaçları bol olan şehirlerden biri olduğu söylenmiştir. Sınavbarî şiirlerinde bunu açık bir şekilde ifade etmiştir. İhşîd'in askerleri Halep'te ikamet etti. Buradaki insanlar Seyfüddevle'ye yanaştıklarından askerler onlara haddinden fazla eziyet etti.

Seyfüddevle ile İhşîd arasında elçiler gidip geldikten sonra İhşîd, Dımaşk'a geri döndü. Mesele İhşîd'in kendisine Halep, Humus ve Antakya'nın serbest bırakılması yönünde çözüldü. Dımaşk adına her yıl kendisine mal getirilmesine karar verildi.

Seyfüddevle, İhşîd'in kardeşi Ubeydullah b. Tuğc'un kızıyla evlendi. Bu işte aracı olan kişi Hasan b. Tâhir Alevî idi. Bu olaylar 334/945 yılı Rebiülevvel ayında gerçekleşti.

İhşîd Dımaşk'a doğru hareket etti, Seyfüddevle de Halep'e gitti. İhşîd Dımaşk'ta 334/945 yılı Zilhicce ayında vefat etti. 335/946 yılı Muharrem ayında vefat ettiği de söylenmiştir. Kendisinden sonra oğlu Ebû'l-Kâsım Enûcûr vali oldu. Devlet işleri yönetiminde Ebû'l Misk Kâfur Hâdim söz sahibi oldu.

Daha önce bahsedildiği gibi Seyfüddevle, Şam'ın boşaltılması konusunda çaba sarfetmişti. İhşîd öldüğünde Kâfur efendisinin askerleriyle Dımaşk'tan Mısır'a hareket etti. Mısır'ı Mağrip'ten biri istila etmişti. Kâfur onunla savaştı ve onu yenilgiye uğrattı. Galibiyetten sonra Dımaşk, askerlerden boşaltılmış oldu. Bunun üzerine Seyfüddevle bunu fırsat bilerek onun üzerine yürüdü ve Ye'nes Mu'nisî bir kısım orduyla eman istedi. Seyfüddevle burada kaldı ve vergisini aldı. Peşinden annesi Nu'me Dımaşk'a geldi. Ardından Seyfüddevle, Taberiye'ye doğru yola çıktı.

Seyfüddevle bazı günlerde Şerif Akîkî ile Dımaşk'ta şehrin dışında Guta'da[244] sohbet ederdi. Bir gün Seyfüddevle, Akîkî'ye dedi ki: "Bu Guta ancak bir adam için uygun olur." Bunun üzerine Şerif Akîkî ona şöyle dedi: "O birçok topluluk içindir." Seyfüddevle ona dedi ki: "Eğer kanunlarla alacak olursan halkı ondan uzak kalırdı." Şerif bu sözleri içinde sakladı ve bu durumdan Dımaşk halkını haberdar etti.

Seyfüddevle, Dımaşk halkından İhşîd'in emanetlerini ve eşyalarını istedi. Kâfur'a mektup yazdı. Mısır'dan askerleri ile birlikte yola çıktı. Yanında Enûcûr b. İhşîd de bulunmaktaydı.

[244] Guta, Şam'a yakın kırsal bölgelerden biridir. (ç. n.)

Daha sonra Seyfüddevle, Lecûn'e[245] çıktı. Burada İhşîd askerlerinin konakladığı yere yakın olan Eksal'a yerleşti. Seyfüddevle'nin askerleri köylerde hayvan yemleri aramak için ayrıldılar. Bu durumu öğrenen İhşîd onların üzerine yürüdü. Seyfüddevle birlikleri denetlemek için atına binmişti. Kalabalık bir şekilde kendisine doğru gelenleri gördü. Askerin konakladığı yere geri döndü ve onları buradan çıkardı. Aralarında savaş meydana geldi ve taraftarlarından birçok kişi öldürüldü.

Seyfüddevle, annesini ve onunla birlikte olan ailesini alarak Dımaşk'a kaçtı. Buradan çıktığında Dımaşk halkının savaştan haberleri yoktu. Bu olaylar 335/946 yılı Cemâziyelahir ayında gerçekleşti.

Seyfüddevle, Humus'a geldi ve daha önce görülmemiş kalabalık bir ordu topladı. Akîloğulları, Nümeyroğulları, Kelboğulları ve Kilâboğullarından da adamlar topladı ve Humus'tan ayrıldı. İbn Tuğc'un askerleri de Dımaşk'tan çıktı. Mercü Azrâ denilen yerde karşılaştılar. Savaş ilk önce Seyfüddevle'nin lehine gelişse de sonunda aleyhine döndü. Savaş sonucunda yenildi ve bütün mal varlıklarına el konuldu. Savaşta ordusu helak oldu. Onu Halep'e kadar takip ettiler. Rakka'dan geçti. Ye'nes Mu'nisî, Seyfüddevle'nin askerlerinin bulunduğu Antakya'ya geldi.

İbn İhşîd, Halep'e 335/946 yılı Zilhiccce ayında ulaştı. Burada ikamet etti. Bu sırada Seyfüddevle, Rakka'da idi. Enûcûr, Antakya'da olan Ye'nes Munisî'ye mektup yazdı. Mektubunda kendisi ile Kâfur'un, onu Halep'te Seyfüddevle'nin karşısında bulacaklarına dair garanti verdi. Ye'nes de bunun karşılığında Halep'te Seyfüddevle'ye karşı çıkacağının garantisini verdi. Ayrıca böyle bir durumda oğlunu rehine olarak vereceği sözünü de dile getirdi. Bunu karşılıklı kabul ettiler.

Kâfur ve Enûcûr askerleriyle birlikte Halep'ten Kuble'ye gitti. Ye'nes Halep'e gelerek onu teslim aldı. İhşîdliler'in geri döndüğü de söylenmiştir.

Seyfüddevle Halep'te yerleşti. Ye'nes, Sâciyye ile birlikte ona karşı ittifak kurdu. Onu tutuklamak istediler. Ancak kendisi, katipleri ve dostları Rakka'ya kaçtı. Dolayısıyla Ye'nes Halep'e sahip oldu. Ye'nes'in Halep'te daha bir ayı dolmadan Seyfüddevle 336/947 yılı Rebiülahir ayında Halep'e doğru ilerledi ve oraya saldırarak Ye'nes'i mağlup etti. Ye'nes İhşîd'in yanına Sermin'e çekildi. Bunun üzerine

[245] Lecûn, Filistin'de Cenin ve Ceyfa arasında yer alan bir beldedir. (ç. n.)

Seyfüddevle, İbrahim b. Barid Akîli ile onun peşinden bir seriyye[246] gönderdi. Onu Zazâyıh'ın yanında buldular. Ancak ailesini, çocuklarını ve mallarını terk ederek kaçtı ve Meyyâfârikîn'de bulunan kardeşinin yanına sığındı.

İbn Barid 335/946 yılında Seyfüddevle'nin yanına ulaştı. Daha önce kardeşi Nâsürüddevle'nin hizmetindeydi. Oradan ayrılarak Seyfüddevle'nin yanına geldi. Daha sonra Seyfüddevle ile İbn İhşîd arasında elçiler gidip geldi ve aralarındaki anlaşma tekrar sağlandı. Anlaşmanın şartları kendisiyle babası arasında olan şartlarla aynı oldu. Ancak Dımaşk'tan gönderilen mallar, bu anlaşmanın dışında yer aldı.

Seyfüddevle evini Halepe[247] denilen yerde imar etti. Amcasının oğlu Ebû Firas'ı Menbic ve etrafındaki kalelere atadı. Böylece Seyfüddevle'nin Halep'teki hâkimiyeti 336/947 yılından sonra düzene girmiştir. Bu üçüncü hâkimiyetidir.

Kendisi ile Rumlar arasında savaşlar gerçekleşti. Onlarla yaptığı savaşların çoğunu kendisi kazanmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: Berzeveyh Kalesini 337/948 yılında Ebû'l-Hacer Kürdî'nin kız kardeşinin oğlundan alarak fethetti. Kendisiyle Rumlar arasında meydana gelen bir savaşta Rumlar galip geldi. Maraş'a sahip oldular ve Tarsus'u yağmaladılar. Meyyâfârikîn'e doğru hareket etti ve Halep'te yerine kardeşinin oğlu Muhammed b. Nâsirüddevle'yi bıraktı. Domestik Laun Antakya'ya bağlı Bûka'ya[248] doğru hareket etti. Bu arada Muhammed karşısına çıktı. Ancak Domestik galip geldi ve onun askerinden ve halkından pek çok kişiyi 338/949 yılında öldürdü.

Aynı zamanda 339/950 yılında kalabalık bir orduyla savaşıp birçok ganimet elde etti. Darbu'l-Cevzat'a geri döndüğünde Sugûr halkı ondan ayrıldı. Rumlar Darb'te Seyfüddevle'ye karşı toplanıp birçok Müslümanı öldürüp esir ettiler.

Seyfüddevle bu esnada atının üzerinde olduğundan tuzağa düşmedi. Ancak onu tanıyıp peşinden gittiler. Büyük ve yüksek bir dağın yamacında Seyfüddevle'yi kıskaca aldılar. Bu dağın altında vadi bulunmaktaydı. Seyfüddevle, durduğu ya da geri döndüğünde esir alınacağının farkına varıp bundan korktuğundan esir düşmemek ve kendini öldürtmemek için elinde tuttuğu üvendire ile atına vurmaya başladı. At

[246] Seriyye, düşman üzerine gönderilen öncü süvari birliklerine verilen isimdir. Bkz. Şemseddin Samî, *Kamus-ı Türkî,* (İstanbul: Dersaadet İkdam Matbaası, 1899), 721.
[247] Halepe, Halep'in batı yönünde bulunan bir mahalledir. (ç. n.)
[248] Bûka, Antakya'nın köylerinden biridir. Bkz. Kök, "XIII. ve XIV. Yüzyıla Ait Bir Coğrafya Sözlüğü:", 141.

vadiden kendini attığında ayakları üzerine düştü ve bu şekilde Seyfüddevle sağ salim kurtulmuş oldu. Bu savaşlara Guzatü'l-Musibe (Musibet Savaşları) denmektedir. Bu savaşlar sonucunda sayılamayacak kadar alet, edevat ve mallar ele geçirildi. Ebû Abdullah b. Mukle'nin (ra) el yazısıyla yazdığı beş bin varakadan oluşan mal ve eşyasının helak olduğunu yanındaki arkadaşlarına zikretmiştir. Bütün bunlar Hamdânoğullarına aitti. Bu arada Seyfüddevle, Semendu'ya ulaştı ve Sariha ile Harşene'yi[249] yaktı.

Bunlardan bir başkası: Kuşkusuz Seyfüddevle, 341/952 yılında Maraş'ı inşa etti. Domestik, onu buraya sokmamak için Rum askeriyle geldi. Ancak Seyfüddevle meşhur savaşla ona karşılık verdi.

Bir başkası: Seyfüddevle Rum memleketine 342/953 yılında girdi ve Zibatra'ya saldırdı. Kostantin b. Berdes Domestik ile Mevzer yolunda karşılaştılar ve aralarında çarpışma meydana geldi. Bunun sonuncunda iki taraftan pek çok insan can verdi. Daha sonra Seyfüddevle Fırat'a gitti ve üzerinden geçerek Batın Hinzît denilen yere doğru ilerledi. Seyfüddevle, Sümeysât'a girdi. Domestik Şam yönünden çıktı. Bunun üzerine Seyfüddevle geri döndü ve onun peşinden Maraş'a gitti. Onunla savaştı ve ordusunu yendi. Bu savaşta, Lavin[250] isimli asilzade öldürüldü. Domestik'ın oğlu Kostantin de esir düştü. Ona su ibrikini tuvalete kadar taşıttırdı, adam keldi, tuvaletten çıktığında onun ayakta ağladığını gördü. Müptela olduğu hastalıktan ölünceye kadar yanında esir kaldı.

Domestik bu savaşta kanalda rahip elbisesiyle saklanmıştı. Bu olayla alakalı Mütenebbî şöyle demektedir:

"Eğer Ali'den rahip olmakla kurtuluş olsaydı, krallar birer ikişer rahip olurdu."

Ebû'l-Abbas Ahmed b. Muhammed Nâmî[251] şöyle dedi:

"Fakat o rahipliği gizli olsun istedi, ömrü kısalır diye,

Bulunduğu yer kılıcının yüksekte olması gerekirken onu asa olarak kullanmakta ve beline kuşa bağlamakta."

[249] Harşene, Malatya yakınlarında bir yerleşim yeridir. Bkz. Kök, "XIII. ve XIV. Yüzyıla Ait Bir Coğrafya Sözlüğü", 147.
[250] Lavin, Kilikya Ermeni Lordu olan I. Levon'dur. (ç. n.)
[251] Hamdânî Hükümdarı Seyfüddevle'nin saray şairlerindendir. Bkz. Süleyman Tülücü, "Nâmî", *DİA,* 32 (2006): 380-381.

Seyfüddevle, Hades'i[252] inşa etti. Domestik, Seyfüddevle ile savaşmak için Berdes'e kadar geldi. Gün boyu birbiriyle savaştılar. Günün sonunda zafer Müslümanların oldu. Bu olaylar 343/954 yılında gerçekleşti. Domestik'ın damadı, kızı A'varcürm'ün eşi esir edildi. Bu olaylar kalenin halkı Domestik'e teslim ettikten sonra oldu.

Bir başkası: Seyfüddevle 345/956 yılında Batn Hınzıt'ı aldı ve Ersanas nehri kıyısına indi. Ye'nes b. Şemşakik'a Tel-Batrik denilen yerde baskın yaptı, onu yendi ve burayı fethetti. Bu savaşta İbn Şemşakîk'in damadı Romanus b. Balantus öldürüldü. İbn Kalmut esir edildi. Seyfüddevle kılıcı bilenmiş bir şekilde Derbu'l-Hayyatin'e doğru yol aldı. Orada Küzü b. Domestik'i buldu onunla savaşıp onu mağlup etti. Amcaoğlunu, Ebû'l-Aşâir Hüseyin b. Ali'yi, Amerratü Arendes'in inşaatı için yerine vekil tayin etti.

Liyun b. Domestik'in üzerine yürüdü ve onu yenerek esir aldı. Daha sonra Kostantiniyye'ye götürdü ve orada öldü. Bu yılın Cemâziyelahir ayında Sugûr halkına savaş açtı ve Rum memleketinin Harşene ve Sariha gibi sahip olduğu yerleri tahrip etti. Rüst b. Balantus, Lavin b. Astratığus ve Makedonya Patriği İbn Guzel'i esir etti. Domestik ve Halîdiyyat Patriği Berkil kaçtı. Seyfüddevle geri döndüğünde esirlerin bağlarını çözdü ve onlara iyi davrandı.

346/957 yılı Cemaziyevvel ayında Rumların, Seyfüddevle'nin yakın adamları tarafından tutuklanması ve Domestik'in huzuruna getirilmesi için mektup yazdı. Bu görev için onlara çokça mal verdi. Seyfüddevle Halep'ten çıktığında bu görevi yerine getirmek için çaba sarfettiler. Durumu gören bazı hizmetçiler, İbn Keyğalağ'a haber verdi. Bunun üzerine kendisi Seyfüddevle'yi bu konuda bilgilendirdi. Bunu duyan bedevî ve deylemîleri topladı ve haber verdiğinde onları tuzağa düşürmelerini emretti ve öyle de oldu. Onlardan 180 hizmetçi öldürdü ve 200 kişiyi de tutukladı. Onların ellerini, ayaklarını ve dillerini kesti. Bunlardan bazıları da kaçtı.

Daha sonra Halep'e geri dönerek kalan esirleri öldürdü. Bu esirlerin sayısı yaklaşık 400 civarındaydı. Aynı zamanda İbn Domestik'in kaldığı yeri daralttı. Ellerine ve ayaklarına zincirler bağladı. Onu oturduğu evde bir odada hapsetti.

[252] Hades, günümüzdeki Malatya'nın Doğanşehir ilçesi'nin olduğu yerdeki eski kalenin adıdır. Bkz. İlyas Gökhan, "İslam ve Bizans Sınırları Arasında Hades Şehri", *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, 8/2 (2013): 87-109.

Kendisine haber veren hizmetçileri mükafatlandırdı. İbn Keğlağ'a topraklarında görevler verdi. Diğer kalan hizmetçilerde bu olayları gizledi.

Bir başkası: Ye'nes b. Şamşakîk Diyarbakır'a gitti. Hısnu'l-Yemâni'de ikamet etti. Seyfüddevle orada olduğunun haberinini alınca üzerine Neca Kasikî'yi 10 bin atlıyla gönderdi. Onunla çatıştılar ve sonucunda Neca yenilgiye düştü. Taraftarlarından beş bin atlı ve üç bin piyade esir edildi. Neca topraklarının tümüne hâkim oldu.

İbn Şamşakîk ve Berakamus, Sümeysât Kalesine doğru ilerlerdi ve orayı fethettiler. Daha sonra Ra'bân[253] denilen yere ilerledi ve onu muhasara altına aldı. Seyfüddevle onların üzerine yürüdü ve onları buldu. Rumlar ona apaçık meydan okudu. Seyfüddevle yenilmiş bir şekilde geri döndü. Rumlar da onu takip edip aşiretini ve komutanlarının birçoğunu 347/958 yılında tutsak etti.

Bu yıl içerisinde Muizzüddevle, Musul'a gitmeye karar verdiğinde, Seyfüddevle'nin yardım çağrısıyla Nâsirüddevle Hüseyin b. Abdullah b. Hamdân Halep'e bütün çocuklarıyla birlikte geldi. Seyfüddevle kendisini Halep'ten dört fersah uzaklıkta bir yerde karşıladı. Onu gördüğünde atından yere indi. Seyfüddevle kardeşine ve maiyetine infakta bulundu. Onlara güzel ve değerli elbiseler, değeri 300 bin dinar olan mücevharatlar takdim etti.

Nâsirüddevle tahta oturken Seyfüddevle de yanında otururdu. Seyfüddevle'nin evine girip tahta oturduğunda Seyfüddevle ayağından ayakkabısını çıkarmak için içeri girdi. Ayaklarını uzattı o da ayakkabıları çıkardı. Bu durum Seyfüddevle'nin zoruna gitmişti. Çünkü eğer alçakgönüllülükle ona hizmet ederse onu kabul etmeyecekti. Ancak Nâsirüddevle orada bulunanlara karşı bunu yapmamıştır. Kendisi çocuk ve ona tabî olan gibidir. Buna benzer kötü muamele ile davranışlara zor olsa da tahammül ediyordu. Seyfüddevle, Muizzüddevle'nin 200 bin dirhem ödemesi sorumluluğunu alınca oradan ayrıldı.

348/959 yılında Rum İmparatoru Kostantinî b. Lavin öldü. Domestik, Nikfur Fokkas'ı Mağrib Savaşı'na atadı. Kardeşi Domestik Lion b. Fokkas'ı da Meşrik Savaşı'na atadı. Lion, Tarsus çevresine saldırıp bazı kişileri esir aldı bazılarını da öldürdü. Sonra Hârûniyye'yi ele geçirip Diyarbakır'a doğru hareket etti.

[253] Ra'ban, günümüzde Araban ismiyle Gaziantep'in bir ilçesidir. (ç. n.)

Seyfüddevle oraya doğru yönelince Domestik Şam'a geri döndü. Şam halkından birçok kişiyi öldürdü. Birçok Müslüman kaleyi harap etti. Muhammed b. Nâsirüddevle esir edildi.

Bunlardan bir başkası da Mağaratü'l-Kühl Savaşı'dır. Seyfüddevle 348/959 ve 349/960 yılında Rum memleketine karşı savaştı. Onlardan çok kişiyi öldürdü ve tutsak etti. Ganimet kazanmış bir şekilde Mağaratü'l-Kühl yolundan geri döndü. Domestik Liyon b. Fakkas'ın ondan daha önce buraya geldiğini gördü. Birbirleriyle savaştılar ve Seyfüddevle yenilgiye uğradı. Rumlar, Müslümanların ele geçirdikleri yerleri geri aldılar. Aynı zamanda Seyfüddevle'nin kasa ve paçalarını da ele geçirdiler. Bu savaşta birçok kişi öldürüldü.

Ebû Firas b. Said b. Hamdân esir alındı ve Harşene'de bırakıldı. Ayrıca Ali b. Munkız b. Nasr el-Kinanî de esir edildi ve ondan haber alınamadı. Bunun yanı sıra Matar b. Beledî ve Halep kadısı Ebû Husayn er-Rakkî de esir alındılar ve öldürüldüler. Seyfüddevle, savaşta Ebû Husayn'ın atının ayaklarıyla ezilerek öldüğünü söylemiştir. Dedi ki: "Allah senden razı olmasın. Kuşkusuz sen zulüm kapılarını açıyordun." Denildi ki: "Seyfüddevle'ye kapıları tuttuklarında atı 20 zirâ kadar atladı. 40 da söylenmiştir. Az kişiyle birlikte kurtuldu."

Seyfüddevle, Ebû Husayn'ın öldürülmesinden sonra Ahmed b. Muhammed b. Mâil'i Halep kadılığına atadı. Başa geldiğinde Ebû Husayn'ı getirmek için azletmişti. Halep'e geldiğinde Ebû Tâhir b. Mâil ve Halep halkı onu yürüyerek karşıladı. Ancak kadı atından inmedi. Bunun üzerine Seyfüddevle onun bu davranışından hoşlanmadı ve onu azletti.

Daha sonra Seyfüddevle yaptığı savaşlardan dönerken İbn Mâil insanlarla birlikte onu yürüyerek karşıladı. Ona dedi ki: "Senin ilkinde bunu yapmana engel olan ve şimdi yapmanı gerekli kılan şey neydi?" Cevaben dedi ki: "O zaman karşıladığımda ben Müslümanların kadısıydım. Ancak bu defa karşıladığımda reayadan bir neferim." Bu cevabı ona hoş gelmişti. Ebû Husayn öldürüldüğünde kendisini kadılık görevine tekrar getirdi. Seyfüddevle, ayrıca Halep kadılığına Hard ismi ile bilinen Hanefî mezhebine tabi Cafer Ahmed b. İshak b. Muhammed b. Yezîd el-Halebî'yi atadı.

350/961 yılında Romanus kralı Meşrik Savaşına Domestik Nikfur b. Fakkas'ı gönderdi. Tarsus Emîri Reşik Nüseymî Müslümanlardan bir hamiyye ile birlikte yola

çıktı. Nikfur onunla teke tek çarpıştı, Reşik mağlup oldu ve Müslümanlardan yaklaşık dokuz bin kişi öldürüldü.

Nikfur geri döndü ve Aynü'l-Zerbe'yi zorladı ve eman ile 350/961 yılı Zilkade ayında burayı fethetti. Kalenin surunu yıktığında halkı Tarsus'a kaçtı. Hısnu'd-Delûk, Maraş ve Ra'bân'ı ise 351/962 yılında fethetti.

Domestik Nikfur b. Fakkas ve Ye'nes b. Şamşakîk, bu yıl içerisinde Halep şehrine geldiler. Burada Seyfüddevle de bulunuyordu. Buraya gelişleri baskın gibiydi. Adamları, 200 bin atlı ve 30 bin zırhlı piyadeden oluşuyordu. Karı temizlemek ve yıkım çalışmaları için 30 bin kişi ve demir korkuluğu taşıyan dört bin katır bulunmaktaydı. Korkuluk, gece askerin konaklamasında kullanılmaktadır. Yaklaşıncaya kadar Seyfüddevle'nin geldiklerinden haberi yoktu. Haberi olunca hizmetçisi Neca'yı askerlerle birlikte gönderdi. Ona askerlerini terk etmemesini nasihat ettiler. Onların sözlerini dinledi ve Neca askerlerle birlikte yola çıkarak Esârib denilen yere geldi. Daha sonra buradan Antakya'ya girdi. Rum askeri yoluna çıktı. Delûk denilen yere ulaştı. Buradan Tel-Hamid'e oradan da Tübbel'e gitti.

Rumların geldiğini haber alan Seyfüddevle, gelen askeri yardımın daha uzakta olduğunu ve karşı çıkamayacağını anlayınca Halep'in dışına çıkarak halkı topladı ve onlara dedi ki: "Rum askeri bugün buraya varacak, askerlerim onlardan daha geridedir. Doğrusu bugün yapmanız gereken şehrin kapılarını kapamak ve korumaktır. Ben de askerlerimi karşılamak için gidiyorum. Döndüğümde ben şehrin dışında sizlerde şehrin içinde olacaksınız. Sakın Rumlar zafer kazanmasın!"

Halep halkı ve ayak takımı kabul etmedi ve dediler ki: "Ey Emîr! Bizleri cihattan mahrum etme! Aramızda Rum diyarına karşı savaşmak için gücü olmayan aciz insanlar var. Ancak şu anda mesafe bizim için yakındır." Onların bu kararlı duruşunu görünce onlara dedi ki: "Sabit durun! Şüphesiz ben sizinle birlikteyim."

Seyfüddevle, Bânkûsâ denilen yerde idi. Rum askerleri Hezzeze denilen yere ulaştı. Burada karşı karşıya geldiler ve Halep halkı yenildi. Birçok kişi esir edilip öldürüldü. Bu savaşta Ebû Davud b. Hamdân, Seyfüddevle'nin katibi Ebû Muhammed Fayyadî ve Seyfüddevle'nin hizmetçisi Büşra Sağir öldürüldü. O gün savaşı kendisine çekti ve sancağının altında yaptı.

Bâbü'l-Yahud ismi ile bilinen şehrin kapısında kalabalık ve izdihamdan dolayı birçok insan öldü. Seyfüddevle, Fahhî denilen bir atın üzerindeydi. Doğuya doğru kaçtı ve Halep'ten uzaklaştı. Daha sonra Kınnesrîn'e yöneldi ve orada kaldı.

Rumlar dört gün boyunca şehri muhasara altına aldı. Halep'in ileri gelenleri Nikfur'un yanına çıkarak şehirlerini kendilerine bırakmaları için talepte bulundular. Bunun üzerine onlara dedi ki: "Bana İbn Hamdân'ı teslim edersiniz." İbn Hamdân'ın şehirde olmadığına dair yemin ettiler. Seyfüddevle'nin şehirde olmadığını öğrenince hırslanarak muhasarasını şiddetlendirdi.

Denildi ki, Nikfur, Halep'in ileri gelenlerinin onu davet etmeleri üzerine Zilkade ayının 22'si Pazartesi günü onlarla görüştü. Şehre indiği gün Zilkade ayının Cumartesi günü idi. Aralarında kendilerine eman verilmesi için onlara mal verilmesine dair tartışma oldu. Askerlerinin güvenli bir şekilde bir kapıdan diğerine çıkmasına garanti verilmesini konuştular. Ona dediler ki: "Danışmak için bize bu geceye kadar süre ver. Yarın da cevabını alırsın!" Dedikleri gibi yaptı. Daha sonra döndüler ve aralarında konuyu tartıştılar. Onlara karşı Salı günü çıktılar. Talep ettiğine icabet ettiler. Nikfur onlara dedi ki: "Sanırım savaşa hazırlık yaptınız ve silahlarınızı bir yerlerde sakladınız. Ancak askerlerim şehre girdiğinde sizleri kim kurtaracak?" Onlardan zayıf olanları şehirde silah taşıyan kimselerin olduğundan bahsettiler. Bu söylemlerinden dolayı Nikfur onların niyetlerini ortaya çıkardı. Bunun üzerine onlar dedi ki: "Bugün gidin ve yarın karşımıza çıkın!" Daha sonra ayrıldılar.

Nikfur taraftarlarına dedi ki: "Onları savunacak kimsenin kalmadığını öğrendiniz. Bu gece surları dolaşın, beraberinizde aletler olsun. Çıkacak bir yer bulduğunuzda çıkın! O zaman şehre hâkim olursunuz!"

Bunun üzerine surların etrafını dolaştılar ve durumu gizli tuttular. Meydan tarafında bulunan Kınnesrîn kapısı yönünde surların kısa olduğunu gördüler. Orada toplandılar, seher vaktinde surlara çıktılar. Buradan şehre girdiler.

Halep halkı surun arkasından savaştı. Rumların attıkları taşlarla bazıları öldü. Surun yarıklarından biri Halep halkının üzerine düştü ve bunun sonucunda bazıları can verdi. Rumlar bunu görünce buraya saldırdı. Ancak Halep halkı onları geri püskürttü. Gece vakti olunca Müslümanlar bir araya gelerek burayı tekrar inşa ettiler. Sabah olunca inşaat işi bitmişti. Halep halkı surun üzerine çıkıp tekbirler getirmeye başladı. Bunun üzerine Rumlar şehirden uzaklaşarak Cevşen Dağı'na kadar geri çekildi.

İnsanlar, yıkılan evleri ve ticaret hanlarını tekrar inşa etmeye çalıştılar. Şehrin ileri gelenleri suru korumaktan vazgeçip evlerine gittiler. Rumlar suru korumasız görünce cesaretlendi ve merdivenleri surlara dayadılar. Bazı yerleri yıkarak Burcu'l-Ğanem yönünden 351/962 yılı Zilkade ayının son sekizinde Salı gecesi şehre girdiler. Zilkade ayının sonundaki Salı gününün seher vaktinde olduğu da söylenmiştir.

Domestik birçok kadın ve çocuk esir almış ve erkeklerin çoğunu da öldürmüştür. Kendisinden sadece kaleye sığınan alevîler, Hâşimîler, kâtipler ve servet sahipleri kurtuldu. O günlerde kalenin imar edilmiş suru olmayıp birçoğu yıkılmıştı. Geriye sadece izleri kalmıştı. Müslümanlar, katırları ve küçük hayvanları önlerinde bıraktılar.

İçlerinde, Halep'teki Derbü Deylem olarak atfedilen Deylem'den bir topluluk vardı. Üzerlerine kralın kız kardeşinin oğlu yürüdü. Deylemînin biri ona doğru bir taş atıp onu öldürdü. İnsanlar onu isteyince kafasını kesip attılar. Buna karşılık esirlerden 12 bin kişi öldürüldü. Bundan daha fazla olduğu ve daha az olduğu da söylenmiştir. Allah her şeyi bilendir.

Nikfur Halep'te sekiz gün kaldı. Orayı yağmaladı, insanları öldürdü ve esir etti. Aynı zamanda Halep'teki Seyfüddevle'nin inşa ettiği sarayı tahrip ettiği de söylenmiştir. Daha sonra onu kendi zevkine göre inşa etti. Ona surlar yaptı. Hınakıyya'dan Kuveyk nehrini sarayın içinden akıttı. Bu su, arıklardan geçerek sarayın bir ucundan diğerine akardı. Suyun boşaldığı yer Feyd olarak bilinirdi. Sarayın etrafına ahırlar, etrafına meskenler inşa etti.

Rum İmparatorunun şehrin içerisinde Seyfüddevle'ye ait olan 390 civarında dirhem bulduğu söylenmiştir. Ayrıca burada 1400 katır buldu ve onları aldı. Cephanelikte çok sayıda silah bulup onlara da el koydu. Sonra evi yaktı ve bir daha da bu ev imar edilmedi. Günümüze kadar hala izlerine rastlanmaktadır.

Denilir ki: Seyfüddevle rüyasında bir yılanın evini sarmaladığını gördü. Bu durum karşısında şaşkına uğradı. Rüya yorumcuları ona dedi ki: "Yılan rüyada su demektir." Bunun üzerine avlu ile Fuveyk nehri arasında bir kuyunun açılmasını emretti. Böylece suyu evin etrafında dolaştırdı.

Humus'ta kör ama ilim ehli bir adam vardı. Rüyaları yorumlardı. Seyfüddevle'nin huzuruna çıktı ve ona şu manaya gelen sözleri sarfetti: "Rumlar evini

kuşatacak!" Bu sözler karşısında Seyfüddevle emretti ve bu kişi dışarı ite kalka atıldı. Allah takdir etti ve Rumlar Halep'i aldılar, Seyfüddevle'nin evini istila ettiler. Rüya tabircisi, Rumlar Halep'e girdiğinde Seyfüddevle'nin huzuruna girdi ve dedi ki: "Lanetli rüyada gördüklerin başına bela oldu."

Sığınanlar kalede, Rumlar da gölgenin olmadığı bir yerde gökyüzünün altında idiler. Gece vakti evlerine gider, yiyecek ya da harici bir şey bulduklarında onu alır ve oradan ayrılırlardı. Sonrasında Nikfur, Camii Mescidini, birçok çarşıyı, Seyfüddevle'ye ait evi ve şehrin birçok evini yaktı. Esirlerin boyunlarını kestikten sonra Kostantiniyye'ye doğru yola çıktı. Esirlerin sayısı 1200 kişi idi. Bu olay kralın kız kardeşinin oğlu öldürüldüğünde gerçekleşti.

Nikfur beraberindekilerle birlikte hareket etti ve Halep'in çoğuna ve Halep köylerine bir şey yapmadan yola çıktı. Şöyle dedi: "Bu şehir bizim oldu. İmar edilmesinde eksiklik yapmayın! Biz sonra yine size döneceğiz!" Esir aldığı kız ve erkek çocukların sayısı 10 binleri geçmişti. Onları da beraberinde götürdü.

Denilir ki: Halep Camisi, Dımaşk câmilerine süsleme, mermer ve mozaik konusunda benzerdi. Domestik burayı yakıncaya kadar bu durum bu şekilde kalmıştır. Süleyman b. Abdülmelik, Dımaşk camisiyle, kardeşi Velîd'in ilgilendiği gibi ilgilenmiştir.

Domestik 351/962 yılı Zilhicce ayının başında Çarşamba günü buradan ayrıldı. Nikfur'un Halep'ten ayrılması konusunda ihtilaf olmuştur. Denildi ki: Kuşkusuz Kostantiniyye'de avda olan Kral Romanus'un atından düştüğü haberi geldi. Başlarına da kendisini istemektedirler.

Denildi ki: Geri dönmesinin nedeni, Neca'nın Seyfüddevle'nin emrine kalabalık bir ordu vermesindendir. Bu ordu, Rum askerlerine saldırmıştır. Saldırıları Sa'dî'ye kadar ulaşmıştır. Rumlardan bir grubu da kendi bünyesine almıştır. Seyfüddevle Şam halkından yardım istemiş ve bunun üzerine Dımaşk ehlinden Zalim b. Sellal el-Ukeylî ona doğru yola çıkmıştır. Zalim, İhşîdler yönünden hareket etti. Bu durum Nikfur'un Halep'ten ayrılmasına neden olmuştur.

Domestik Nikfur b. Fakkas, İslâm beldelerinin başını döndürdü. Müslümanların ellerinden şehirler, kaleler, hisarlar aldı. Hârûniyye, Aynü'l-Zerba ve Delûk, Ezene ve Sugûrlardan başka yerler de ele geçirmiştir.

352/963 yılı Zilhicce ayında Ezene'ye geldi. Tarsus neferi onu buldu. Onları yendi ve onlardan dört bin kişi öldürdü. Sağ kalanlar, Ezene yakınlarında bulunan bir tepeye doğru kaçtı. Rumlar burayı kuşatıp onlarla savaştı. Bunun sonucunda herkes öldü.

Sonrasında Ezene halkı Massisa'ya[254] kaçtı. Nikfur bir süre burayı ablukaya aldı ancak güç yetiremedi. Surlarında birçok yer açıldı. Civarda meralar azaldı. Bunu duyan Seyfüddevle çevresini yaktıktan sonra buradan ayrıldı.

Bu vakitlerde Horasân halkından insanlar geldi, yanlarında Rumlarla savaşmak için askerler vardı. Seyfüddevle, Nikfur ile gitmeleri konusunda anlaştı. Bu sırada Seyfüddevle hasta olduğundan bir kubbeye konularak taşındı. Daha sonra Massisa'dan ayrıldı. Bu yıl içerisinde Horasânî toplulukları, Halep ve Sugûr'daki pahalılıktan dolayı buraları terketti. Massisa ve Tarsus'taki insanlar, veba ve pahalılıktan dolayı ölü etlerden yemeye başladı.

Nikfur, 354/965 yılı Recep ayında Massisa'ya geri dönerek burayı kılıçtan geçirip fethetti. Beraberinde Keferbayya ve Maraş'ı da ele geçirdi. Bunun yanı sıra, 354/965 yılı Şaban ayında Tarsus'u da Müslümanların elinden aldı.

Müslümanlar her yıl ekinlerini ektiklerinde askerlerini getirir, ektiklerini yağmalardı. Dolayısıyla durum gittikçe kötüleşti. İslâm kralları Ribat halkından elini çekti ve onları yalnızlığa terketti. İçerisinde 40 bin atlının olduğundan bahsedilmiştir. Kapısının eşiğinde süngü izleri bulunmaktadır. Bu izler günümüze kadar gelmiştir. Halkın bu durumunu görünce bahsi geçen Nikfur'a mektup yazdı. Nikfur, onların yanına geldiğinde halk, kendisine teslim oldu. Onlara şöyle dedi: "Kâfur Hâdim gemilerle sizlere mal gönderdi. Eğer onu alırsanız bu yıl ben giderim." Dediler ki: "Hayır! Onunla sadece mallarını alacaklarını söylediler." Onların isteğini kabul etti ancak silahlarını vermedi.

Nikfur daha sonra iki mızrak dikti. Birine *Mushaf* diğerine de haç koydu. Sonra onlara dedi ki: "Kim İslâm ülkesini tercih ediyorsa *Mushaf*'ın altında, kim Hıristiyanlığı tercih ediyorsa haçın altında dursun." Bunun üzerine kadın, erkek ve çocuk Müslümanların sayısının ortalama 100 bin kişi civarında olduğu görüldü. Bunların hepsi Antakya'ya doğru yola çıktı.

[254] Massisa, Çukuova'da yer alan Misis şehridir. Bkz. Işın Demirkent, "Misis", *DİA,* 30 (2020): 178-181.

Nikfur, Tarsus'a girdi ve minberine çıktı. Etrafındakilere şöyle dedi: "Ben neredeyim?" Dediler ki: "Tarsus'un minberi üzerinesin!" Bunun üzerine dedi ki: "Hayır! Ben Beytü'l-Makdis minberinin üzerindeyim. Burası sizi oraya ulaşmanızda engeldi."

Seyfüddevle'nin ölümünden sonra 357/968 yılında Kefertâb, Şizar, Hama, Arkate, Cebele,[255] Maarretünnu'mân, Maarretü Mısrîn ve Tizin'i istila etti. 358/969 yılında da Antakya'yı fethetti. Sonra zikredileceği üzere (Allah'ın izniyle).

Rumların ve Hıristiyanların savaşları bir eğlence ve bayram haline geldi. Memleketlere Rumlar hâkim oldu. Halep'ten geri dönüp güçlü bir şekilde Kostantiniyye'ye doğru yola çıktı ve 352/963 yılı Safer ayında girdi. Geldiğinde Kral Romanus'un öldüğünü ve yerine çocukları Basil ve Kostantin'in geçtiğini gördü. İkisi de çocuk yaşlardaydı, onları anneleri Tifanu yönlendiriyordu.

Nikfur buraya geldiğinde yönetimi kendisine verdiler. Çocuk kralları, Nikfur yönlendirmeye başladı. Daha sonra hâkimiyeti eline almanın daha iyi olacağını öngördü. Bunun üzerine kırmızı ayakkabı giyerek krallık için kendisini öne sürdü. Bu konuyla ilgili asilzadeler ile konuştu. Asilzadeler, çocukların anneleri olan Tifanu ile evlenmesini ve onlarla birlikte yönetime ortak olmasını önerdiler. Nikfur öneriyi kabul edip krallık tacını giydi.

Daha sonra Tifanu, çocukları için endişelendi ve hile yollarına başvurdu. Ye'nes b. Şamşakîk ile evlenme planları kurdu. Nikfur saraydaki her zamanki yerinde uyumuştu. Uykusu ağırlaşınca Tifanu, Nikfur'un adamını ayarlayıp Ye'nes ve yanındakileri içeri aldı. Ye'nes içeri girdiğinde Nikfur kılıcını almak istedi ancak fırsat bulamadan Ye'nes tarafından öldürüldü. Ancak Ye'nes, Tifanu'dan korktuğu için kendisiyle evlenmedi.

Rumlar Halep'ten çıkınca Seyfüddevle 351/962 yılı Zilhicce ayında Halep'e döndü. Tahrip edilen yerleri inşa etti. Cami mescidini tekrar yeniledi. Bu şekilde 354/965 yılına kadar burada kaldı.

Sonrasında elinde esir olan asilzadelerin fidyesini almak için Diyarbakır'a doğru yola çıktı. Ancak Neca onları ele geçirip Meyyâfârikîn'e doğru ilerledi ve orayı istila etti. Seyfüddevle ulaştığında dedi ki: "Neca'yı bana gösterin!" Burcun üzerinde

[255] Cebele, Suriye'de Lazkiye'nin güneydoğusunda küçük bir liman şehridir. Bkz. Abdülkerim Özaydın, "Cebele", *DİA*, 7 (1993): 183-184.

durduğu halde onu gösterdiler. Altında durarak dedi ki: "Ey Neca!" Cevaben: "Buyur Efendim!" dedi. Ona dedi ki: "Aşağıya in!" ve anında indi. Ona görev vererek şehri ve asilzadeleri teslim etti. Neca, Seyfüddevle'nin Kabcac adında bir hizmetçisi tarafından evinde öldürüldü. Bu esnada Seyfüddevle hasta idi. Bunu duyan Seyfüddevle, Kabcac'ın anında öldürülmesini emretti ve emir yerine getirildi.

Daha sonra Seyfüddevle asilzadelerle birlikte yola devam etti. Rukkaş adlı hizmetçisi, onlarla amca oğlu Ebû Firas'ı ve ailesinden olanları, Humus ve Halep'in geride kalan ileri gelenleriyle değiştirdi. Fidye olarak değiştireceği kimse kalmayınca kalan Müslümanları düşmandan para karşılığında satın aldı. Adam başı 72 dinar verdi. Ta ki elinde para kalmayıncaya kadar bunu yaptı. En sonunda geri kalanları, çok kıymetli mücevharatlarla süslenen bedenesini ve katibi vezirin dedesi Ebû'l-Kâsım b. Ali Mağribî'yi rehin vererek onları satın aldı. Seyfüddevle ölünceye kadar Rumların elinde kaldı. Zira geri kalan mallar Rumlara verildi ve İbn Mağribî kurtarıldı.

Seyfüddevle fidye karşılığında esirlerin değişimine 354/965 yılında gittiğinde yerine hizmetçisi ve Hâcibi Kar'aveyh'i vekil olarak koydu. Bunu fırsat bilen Mervân Akîlî, Seyfüddevle'nin yöneticilerine karşı çıktı. Onu Kurmutîler himaye ediyordu.

Mervân ve Seyfüddevle birlikte Âmid'e[256] doğru yöneldiklerinde Seyfüddevle, askere ihtiyaç olabilen her şeyi vermişti. Rum İmparatoru kendisine değerli bir hediye gönderdi. Mervân Kurmutî elçilerden birini öldürdü. Bunun üzerine Seyfüddevle, Rum İmparatoruna bir hediye gönderdi. Maktulün diyetini de ayrı gönderdi. Bu işi Mervân'ın sarhoşken yaptığını açıkladı ve özür diledi. Ancak Rum İmparatoru hediyeyi kabul etmedi ve katilin gönderilmesini istedi. Katili ya hapsedecek ya da affedecekti. Bunu kabul etmeyince anlaşma bozuldu. Bu olaylar 354/965 yılında gerçekleşti. Daha sonra Mervân'ı sahillere atadı.

Esirler için fidye yolculuğuna çıkarken Halep yönüne doğru yol aldığında Kargûye Bedr adında bir hizmetçi gönderdi. Kefertâb'ın batısında buluştular. Mervân onu esir alarak öldürdü ve askeri kırıp Halep'e sahip oldu. Seyfüddevle'ye kendi tarafında olduğu haberini verdikten sonra durum sakinleşti. Mervân Halep halkına türlü zulümler yapmaya, mal varlıklarına el koymaya başladı. Ancak uzun süre

[256] Âmid, günümüzdeki Diyarbakır ili ve bu ilin merkezi olan şehirdir. Bkz. Besim Darkot, "Diyarbekir", *İA*, III (1977): 601-605.

yaşamayıp 354/965 yılında öldü. Ölüm sebebi Bedr'in kesere benzer bir aletle yüzüne vurmasıydı. Ölümünden sonra Hâcib Kargûye, Seyfüddevle'nin hilafetine döndü.

Antakya'da Seyfüddevle'nin mahsullerinden sorumlu olan kişi Hasan b. Ehvazî idi. Kendisine Reşîk Nesimî denilen Sugûr ehlinin ileri gelenlerinden biriyle bir araya geldi. Bu kişi Tarsus'ta ikamet eden komutanlardan biriydi. Rumlar, Tarsus'u aldıklarında Antakya'ya gelmiş ve Reşîk'in işlerini üstlenmiştir. Onu Seyfüddevle'nin Şam'a tekrar dönmeyeceğine ikna etti. Bunun üzerine Rum İmparatoruyla yakınında olması için anlaştı. Antakya'dan her yıl altı bin dirhem taşıyacağına dair ittifaka vardılar.

Seyfüddevle tarafından Antakya'da görevlendirilen Tenc Yemkî ve Semlî vardı. Reşîk ona doğru ilerledi. Antakya halkı Tenc'in üzerine saldırıp şehirden kendisini çıkararak şehri Reşîk'a teslim ettiler. Bunun üzerine İbn Ehvazî, Reşîk'i Halep hâkimiyeti için teşvik etti. Teşvik ettmsinin nedeni, Seyfüddevle'nin zayıf durumda ve fidye ile meşgul olduğunu bilmesidir. Bunun üzerine İbn Ehvazî Bağdat halifesinden gönderilmiş gibi bir mektup yazdı. Mektupta Seyfüddevle'nin hüküm sürdüğü yerlere atandığı yazılıydı. Mektup Antakya minberinin üzerinden okundu.

İbn Ehvazî el koydukları mallardan topladılar. Ayrıca bazılarından yanlarında bulunan malları getirmelerini istedi. O mallarla at ve adamlar kullandı. Onu, Dezber b. Uveynim ed-Deylemî ve Halep'te Hâcib Kargûye ile birlikte olan Deylemlîlerden bazılarını himayesine aldı.

Böylece Reşîk'in etrafında beş bin adam toplandı. Hacip, Yümin adındaki hizmetçisiyle birlikte asker gönderdi. Antakya'da olan Reşîk'in karşısına çıktı ve Artâh denilen yerde savaştı. Yümin askerlerini Reşîk'in emrine verdi. Askeriyle birlikte Halep'e doğru yol aldı. Reşîk da Halep'e doğru hareket etti. Halep'e meydan okudu ve Bâbu'l-Yahud'a doğru ilerledi. Karşısına Bişaretü'l-Hâdim bir grupla çıktı ve öğle vaktine kadar savaştı. Ancak Bişare yenildi ve Bâbu'l-Yahud kapısından girdi. Peşinden Reşîk'in atlıları da girdi.

Reşîk, şehri 354/965 yılı Zülkade ayının ilk gününde istila etti. Halka eman verildiğine dair duyuru yapıldı. Reşîk'in, Seyfüddevle'nin hüküm sürdüğü yerlere atandığına dair bir mektup okudular. Bu mektup, halifenin her zaman gönderdiği mektuptan farklı bir mektuptu. Reşîk üç ay 10 gün boyunca kale ile çarpıştı. Daha sonra Bâbu'l-Ferec kapısı açıldı ve Hâcibin hizmetçileri kaleden inerek Reşîk'in

adamlarıyla savaşıp onları yenerek şehirden çıkardı. Reşîk atına bindi ve Antakya kapısından girdi. Kalanisîlerin bulunduğu yere ulaştı ve Kınnesrîn kapısından çıktı. Ardından Irak kapısından gitti. Hâcib'in hizmetçileri indi ve Bâbu'l-Ferec'ten çıktı. Burası küçük bir kapıdır.

Kendileri ile Reşîk'in taraftarları arasında çarpışma gerçekleşti. İbn Yezîd eş-Şeybani, Reşîk'i vurdu ve onu yere serdi. Bu kişi, Seyfüddevle'nin eman verdiği askerlerdendi. Reşik'in kafasını aldı ve Hâcib Kargûye'ye götürdü. Hâcib de Seyfüddevle halifeliğindeki makamına tekrar döndü.

Reşîk'in askerleri Antakya'ya geri döndü. Onların başlarına Dezber b. Uveynim ed-Deylemî getirildi ve ona emanet verildi. Ebû Ali b. Ehvazî vezir oldu. Kendisine bağlı olan Arap ve Acem olanların tümü vezirliğini kabul etti.

Hâcib Kargûye yanına Antakya'ya gitti. Ancak Dezber onu tuzağa düşürdü ve mallarını çaldı. Bunun sonucunda Kargûye yenilgiye uğradı. Taraftarlarının çoğu Dezber'den eman diledi. Halep Kalesinde korundu. Dezber onu takip etti ve 355/966 yılı Cemâziyelevvel ayında buraya sahip oldu.

Kendisi ve İbn Ehvazî askeriyle birlikte Hâdırü'l-Kınnesrîn'de kaldı. Etrafına Kilâboğullarını topladı. Humus ve Halep'ten harac aldı. İşleri ve vilayetleri kadılara, valilere ve ileri gelenlere verdi.

Seyfüddevle Halep'e girdiğinde askeri yönden zayıf durumdaydı. Orada kaldıktan sonra Dezber ve İbn Ehvazî'ye karşı çıktı. O zamanlar Seyfüddevle felç olmuş ve sol tarafı tamamen hissizleşmişti. Halep'in doğusunda Seb'în'de karşı karşıya geldiler.

Kilâboğulları, Seyfüddevle'yi görünce Dezber ve İbn Ehvazî'yi aldatıp Seyfüddevle'nin tarafına geçti. Onlar eman verdi. Sonra Dezber askerinin kafalarına kılıcı indirdi. Onlardan birçok kişiyi öldürdü ve pek çok kişiyi de esir aldı. Aralarında Rumlardan malıyla birlikte satın aldığı kimseler vardı. Ondan önce Şam'a geldiler ve İbn Ehvazî'den malı aldılar. Daha sonra hiç kimse kalmayıncaya kadar savaştılar. Dezber ve İbn Ehvazî'yi esir ettiler. Dezber'i esir alındığı gün öldürdüler. İbn Ehvazî'yi ise günlerce esir bırakıp sonrasında öldürdüler.

Daha sonra Şeyzer'de iken Seyfüddevle'nin felci arttı. Halep'e geldi ve iki üç gün burada kaldı. 356/967 yılı Safer ayının 10'unda Cuma günü vefat etti. Denilir ki:

Dizüri hastalığından dolayı öldü ve tabutu Meyyâfârikîn'e taşınarak toprağında defnedildi.

O dönemlerde Halep kadılığında Ahmed b. Muhammed b. Mâil'den sonra zannımca Ebû Cafer Ahmed b. İshak b. Muhammed b. Yezîd el-Hanefî vardı.

Seyfüddevle'ye birçok şiir atfedilir. Ancak bunlardan sadece iki beyit doğrudur. Katibi olan Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Ali el-Mağribî (vezirinin dedesi Ebû'l-Kâsım el-Mağribî) bu iki beyit Seyfüddevle'nindir. Bunlardan başka şiir bilinmemektedir. Bu beyitleri kardeşi Nâsirüddevle'ye yazmıştı. Zira devletine mücavir yerlere Diyarbakır elini uzatmıştı:

"Katı olmam, eğer katı olursam da üzerimde hiç kimsenin hakkını terk etmem,

Ancak sen baba ve katı olan babasın, sabır ve tahammülle mükafatlandırılacaksın."

Seyfüddevle'nin yanında vezirlik yapan Ebû İshak Karârîtî idi. Daha sonra onu azledip yerine Ebû Abdullah Muhammed b. Süleyman b. Fahd'ı atadı. Ardından Ebû'l-Hüseyin Ali b. Hüseyin el-Mağribî galip geldi. Ayrıca vezirin babası Ebû'l-Kâsım da vezirlik yaptı.

ALTINCI BÖLÜM

1. SA'DDEVLE HAMDÂNÎ DÖNEMİNDE HALEP (356-381/966-991)

Seyfüddevle'nin oğlu tarafından, Seyfüddevle'nin hizmetçisi Kargûye Halep'e atandı. Seyfüddevle'nin hizmetçileri Meyyâfârikîn'e gidinceye kadar burada kaldı. Oğlu Sa'ddevle Ebû'l-Meâlî Şerif b. Ali b. Abdullah b. Hamdân'ı getirdiler. Annesi Ebû'l-Alâ' Said b. Hamdân'ın kızı Ümmü'l-Hasan ile beraberdi.

Halep'e 356/966 yılı Rebiülevvel ayının son 10'unda Pazartesi günü girdi. Onun gelişinin şerefine şehir süslendi ve çardaklar kuruldu. Kendisi babasının tahtına oturdu. Hâcib Kargûye de tahta oturdu. Devletin işlerini düzenleyen ve vezirliğini yapan, babasının katibi Ebû İshak b. Abdullah b. Şehram da vardı.

Ebû Tağlib b. Nâsirüddevle b. Abdullah b. Hamdân babası Nâsirüddevle'yi tutukladı. Bu duruma Hamdân b. Nâsirüddevle kızdı. Bu yüzden Rakka ve Rahbe denilen yerlerde kardeşine karşı isyan etti.

Bunun üzerine Ebû Tağlib, Rakka'ya hareket etti ve şehri muhasara altına aldı. Daha sonra Rahbe ve Refika[257] ile kendisine teslim olmaları koşuluyla sulh yaptı. Ebû Tağlib'e Nâsirüddevle ve Seyfüddevle'nin yöneticilerinin itaat edeceklerine dair taklit bir imzayla mektup gönderildi. Kendisi de Rakka'da idi.

Kardeşini muhasara ederken Kargûye hizmetine gelmişti. Kardeşiyle barış yaptıktan sonra Ceride, Halep'e geldi ve amcası oğlu Sa'ddevle'yi ziyaret etti, sonra Musul'a geri döndü. Sa'ddevle ile amcası oğlu Ebû Firas Haris b. Said b. Hamdân (dayısı olur) arasında tekrar soğukluk oldu. Kendisi Humus'ta idi. Sa'ddevle ona doğru yöneldi ve Saded denilen yere yanaştı. Sa'ddevle, Selemiye'ye geldi ve Kilâboğulları ile başkaları arasını topladı.

Hâcib Kargûye, Kilâboğullarını ve babasının hizmetçilerinden bir kısmını öncü birliğe yerleştirdi. Onlar Saded'e doğru ilerlediler. Karşılarına Ebû Firas çıktı ve onlarla çatıştı. Ebû Firas arkadaşlarına güvenerek aralarına girdi. Bunun üzerine Kargûye bazı hizmetçilerine Türkçe diliyle öldürmelerini emretti. Onlardan biri dişli bir keserle vurdu ve onu yere serdi. Sonra kafasını keserek Sa'ddevle'ye getirdi. Araplardan bir bedevî onu kefenleyinceye kadar cesedi öylece yerde serili kaldı. Bu

[257] Rakka ve Refika şehirleri 772'de günümüzdeki Suriye'de Halife Mansur tarafından kurulmuştur. Şehirlerin ikiside nal biçimindedir. Refika, sur ve önündeki hendekle korunmaktadır. Bkz. 15 Aralık 2024'de erişildi, https://www.sanatinyolculugu.com/abbasi-sehirleri.

olaylar 357/967 yılı Rebiülevvel ayında gerçekleşti. Annesi Ümmü Veled kendi yüzüne vurmaya başlayarak gözünü çıkardı.

357/967 yılında Fâsûr[258] beş bin atlı ve piyade ile Rumlara karşı çıktı. Halep yakınlarına kadar geldi. Kargûye Halep askeriyle birlikte onunla savaştı. Bunun üzerine Kargûye esir düştü. Daha sonra bir yolunu bulup kaçtı. Rumlar, Seyfüddevle'nin hizmetçilerinden bir grubu esir etti.

Rum İmparatoru Nikfur, Maarretünnu'mân'a yürüdü ve orayı istila etti. Camisini ve birçok evi tahrip etti. Aynı şeyi Maarretü Mısrîn'e de yaptı. Ancak halkın can güvenliğini taahhüt etti. Sayıları 1200 kişiyi bulan insanı esir ederek Rum memleketine gönderdi.

Ardından Kefertâb ve Şeyzer'e ilerledi. Camilerini yaktı. Oradan Hama'ya ilerledi ve burada da aynı şeyleri yaptı. Daha sonra Humus'a gitti. Cifle'den o yöne gidenleri esir etti. Arkate'ye ulaştı ve burayı istila etti, halkını da esir aldı. Daha sonra Trablus'a gitti. Buradaki halk ağıllarını yakmıştı. Bunun üzerine Cebele'ye gitti ve burayı aldı. Buradan Lazkiye'ye doğru ilerledi.

Ebû'l-Hüseyin Ali b. İbrahim b. Seyfüddevle Fasis yanına indi. Kendisine rehine vermek şartıyla onunla anlaştı. Ona atfedildi. Böylece Nikfur selefini öğrendi ve onu Sardagus[259] yaptı ve Lazkiye halkını ona teslim etti.

Antakya'ya geldiğinde elinde 100 bin tutsak vardı. Sadece erkek ve kız çocukları ile gençleri alırdı. Aciz ve ihtiyarların ise bir kısmını öldürür veya bir kısmını terk ederdi. Bu bölgede 18 minber fethettiği söylenmiştir. Yaktığı ve tahrip ettiği köyler sayılamayacak kadar çoktur. Sonra Antakya yakınlarında konakladı. Onlarla savaşmadı ve mektuplaşmadı.

Antakya'nın karşısında Bağrâs[260] Kalesini inşa etti. Buraya Mihail Burces'i atadı ve etraftaki yöneticilere ona itaat etmelerini emretti.

İnsanlar kış boyunca Antakya'ya saldıracağını, ardından Halep'e gideceğini konuştular. Hâcib Kargûye, Sa'ddevle'ye Halep'ten çıkmasını ve muhasara altında kalmamasını söyledi. Bunun üzerine Bâlis'e doğru yol aldı. Kargûye onu uğurladı ve

[258] Fâsûr, düşmanların izlerini süren sugûr savaşçılarıdır. (ç. n.)
[259] Sardagus, şehrin askeri hâkimidir. (ç. n.)
[260] Bağrâs, halk arasındaki adıyla "Tapınakçılar Kalesi", İskenderun-Antakya yolu üzerindeki Amanos dağlarında Belen Geçidi girişinde yer alır. Bkz. Yusuf Halaçoğlu, "Bağrâs", *DİA,* 4 (1991): 450-451.

dedi ki: “Annenin yanına git! Halep halkı seni istemiyor. Geri onlara dönmene de izin vermezler.”

Kargûye, Sa’ddevle’ye karşı Halep halkıyla ittifak kurdu. Onlara kalenin inşaatı ve korunması aracılığıyla yakınlaştı. Ayrıca surların inşası ve güçlendirmesini de yaptı. Bunun üzerine Sa’ddevle Halep’ten umudunu kesti. Arkadaşlarının çoğu Ebû Tağlib b. Nâsirüddevle’nin yanına gitti.

Kargûye, Sa’ddevle için yaptığı çağrıyı kesti. Harrân’da bir yer edinmek istedi. Ancak halkı onu engelledi. Onlarla yazıştı ve güzel şeyler vadetti. Yine de kabul etmediler. Orada iki gün kalmak için izin istedi ve ona izin verdiler. Meyyâfârikîn’de bulunan annesinin yanına gitti. Harrân ise boş olup halkı tarafından yönetiliyordu. Ebû’l-Meâlî, Sa’ddevle için hutbe okuyorlardı.

Ebû’l-Meâlî, Meyyâfârikîn’e yaklaştığında annesi hizmetçileri ve katipleri tarafından tutuklanacağı ve kaleye götürüleceği haberini aldı. Ebû Tağlib Nâsirüddevle’ye yaptıkları gibi yapacaklardı. Bunun üzerine katipleri kovdu.

Şehrin kapılarını oğlunun yüzüne kapattı. Daha sonra oğlu olduğunu keşfedince ona kapıları açtı. Rum İmparatoru, Kargûye’nin Halep’e olan takviyesini öğrenince memleketine girdi.

Kargûye, Halep’i 358/968 yılı Muharrem ayında işgal etti. Hizmetçisi Bekcûr’u emîr olarak atadı ve yönetime dahil etti. Minberlerde ikisine de dua edildi. Bekcûr ismi sikkenin üzerine basıldı. Kargûye’ye Hacip, hizmetçisi Bekcûr’a da Emîr diye hitap edilirdi.

Seyfüddevle’nin hizmetçisi Züheyir, Maarretünnu’mân’ı elde etti ve orada vali oldu. Daha sonra Seyfüddevle’nin hizmetçilerinden bir grup ona katıldı. Maarretünnu’mân’da devamlı Seyfüddevle için çağrıa bulundu. Efendileri Sa’ddevle Ebû’l-Meâlî’ye mektup yazarak onu Şam’a davet ettiler. Yola çıktı ve Menbic’e ulaştığında etrafında toplandılar. Daha sonra 358/968 yılı Ramazan ayında Halep’e gelddiler ve Kargûye ile Bekcûr’u muhasara altına aldılar. Aralarında bahsi uzun olacak savaşlar gerçekleşti.

Kargûye Rumlara mektup yazdı. Yardım istemek için Rum memleketinin sınırlarında bulunan Nikfur’un hizmetçisi Turbazî olarak ile bilinen asilzadedeye gitti. Daha sonra Antakya’ya doğru yönünü çevirdi. Rum İmparatoru Bukâ denilen yere

geldiğinde yanında tutsaklar ve ganimetler vardı. Burada Hıristiyan olan halk ile anlaştı. Anlaşmaya göre, Antakya'ya gelecekler ve Rumların korkusundan dolayı Antakya'ya taşındıkları imajını vereceklerdi. Şehre girdiklerinde ve Rumlar Antakya'ya ilerlediklerinde işgalde onlarla işbirliği yapacaklardırdı. Söylendiği gibi yaptılar ve Antakya Hıristiyanlarıyla anlaştılar. Bu konu hakkında Turbazî'ye mektup yazdılar ve Antakya'nın boş olduğunu, sultanın olmadığını haber verdiler.

İçindeki Müslüman halk surları terk etmiş ve nöbet tutmayı ihmal etmişti. Rumlar, Tırbâzî ve Ye'nes b. Şamşakîk ile birlikte 40 bin kişilik bir orduyla geldiler ve Antakya'yı kuşattılar. Bûka halkı bir tarafta en yüksek surun üzerindeydi. Surdan indiler ve suru boş bıraktılar. Rumlar surlara tırmanarak şehre sahip oldular. Bu olaylar 358/968 yılı Zilhicce ayının 13'ünde gerçekleşti.

Rumlar şehre girdiğinde her yeri yaktılar ve birçok kişiyi de esir aldılar. Bu olaylar doğum gecesinde gerçekleşmiştir. Nöbetçiyi almak için Rumlar şehrin dağına çıktıklarında ona şöyle dediler: "Tekbir ve tehlil getirin!" Bunu yapmayanı öldürürlerdi. Nöbetçiler tekbir ve tehlil getiriyorlardı, insanlar da onlara ne olduğunu bilimiyordu. Ta ki bütün burçlara hâkim oluncaya kadar bu durum devam etti. Daha sonra tek bir sesle seslendiler: "Kim Bâbu'l-Cinen'i isterse öldürülür veya esir edilir."

Bir grup insan Bâbu'l-Bahr kapısında toplandı ve kilidi kırarak kurtuldular. Daha sonra şehrin dağında bir kale inşa ettiler. Camiyi de domuzlar için ağıl yaptılar. Asilzade daha sonra onu bahçe haline getirdi.

Ardından Tırbâzî, Halep'te Kargûye ve Bekcûr'a yardım etmek için harekete geçti. Ebû'l-Meâlî şehri muhasara altına almıştı. Ancak Ebû'l-Meâlî Şerif Halep'ten Hünâsıra'ya yöneldi. Daha sonra Maarretünnu'mân'a gitti.

Rumlar, Halep'e göz dikti ve onu almak istediler. Bunun üzerine kuzeyden şehre saldırdılar ve kaleyi muhasara altına aldılar. Kargûye cizye vermek şartıyla onlarla anlaşma yaptı. Buna göre şehirde ikamet eden küçük, büyük her bir kişi başına bir dinar değeri, 16 İslâmi dirhem verilecek, her şehir için ise her yıl 700 dirhem verilecekti. Bu şehirler Humus, Cüveysiye, Selmiyye, Hama, Şeyzer, Kefertâb, Efâmiye, Maarretünnu'mân, Halep, Cebelü's-Summak, Maarretü Mısrîn, Kınnesrîn'dir.

Bilad'ın sınırına kadar uzanan Esârib'in hemen ardında Rasîf, Erhab, Bâsufan, Keymar, Barsaya, Azez'e yakın olan Merc, Halep'e uzanan sağ sınırların tümü ve geri kalan da Rumlarındır. Burası, Barsaya'dan doğuya doğru ilerlemekte ve Ebû Süleyman vadisinden Fec Sünyab'a kadar uzanmaktadır, oradan Nafuza'ya, oradan Evânâ ve Tel-Hamid'e, oradan Sacur'un sağına, oradan Mesili'l-Mâ'ya oradan Fırat'a doğru uzanarak nehre karışmaktadır.

Müslümanların emîrinin Kargûye olduğuna ve ondan sonra Bekcûr olacağına dair şart koştular. İkisinden sonra da Müslümanlar kimseyi atamayacak, Rum İmparatoru Halep sakinlerinden dilediğini atayacaktı. Bu topraklarda bulunan Hıristiyandan evi ve köyü olanlar hariç cizye alınmayacaktı.

Müslüman asker, Rumlara savaş açmak isterse Kargûye onu engelleyecekti. Sonra ona dedi ki: "Memleketimizin dışına git ve anlaşma yapılan şehre girme!" Eğer ordu emîri onun sözünü dinlemezse onunla savaşır ve engellerdi. Eğer engelleyemezse Rum İmparatoruna ve Tırbazî'ye mektup yazar onlar da gereğini yapardı. Müslümanlar büyük bir ordu durumuna geldiklerinde, işlerine bakabilmeleri için Kral ile ordu komutanına ve duruma bakmak için ona bilgi verirlerdi.

Kral veya ordu komutanı İslâm şehrine savaş açmak istediğinde, Bekcûr, teslim alınması emredilen yere giderdi. Anlaşma yapılan yerlerde ona eşlik ederdi. Rum askerlerinin ihtiyaç duydukları şeyleri satın almak için köye geldiklerinde köylüler kaçmayacaktı. Saman, askerler tarafından gayri resmi bir şekilde alınmaktaydı.

Emîr, Rum askerlerine hizmet etmek için sınıra kadar ilerler, sınırı geçerlerse de Emîr işine geri dönerdi. Rumlar, Müslüman olmayanlara karşı savaş açarsa Emîr askeriyle birlikte hareket eder ve onlarla birlikte aynı safta savaşırdı.

Bir Müslüman, Hıristiyan olduğunda kimse ona karışamaz, bir Hıristiyan da Müslüman olduğunda Rumlar da ona karışamazdı. Bir Müslüman veya bir Hıristiyan, erkek olsun kadın olsun zikredilmeyen şehirlerden kaçarsa, Müslümanlar onu saklamayacak ve ortaya çıkaracaktı. Adam başı değer olarak 30 dinar, kadın başına 20 dinar rumiyye, erkek ve kız çocuğu için de 15 dinar verecekti. Eğer alamayacak durumda ise, emîr efendisinden üç dinar alıp ona teslim edecekti. Eğer kaçan kişi kaçırılmış ise Müslümanlar yakalamayabilirlerdi. Hatta Emîr değerini efendisinden alır ve ona teslim ederdi.

Eğer Rum memleketinden biri hırsızlık yaparsa ve kaçanı saklarsa emîr, terbiye etmek için onu Rum komutanına götürürdü. Eğer bir Rumlu İslâm memleketine girerse ihtiyacı engellenmeyecekti. Eğer Müslüman bir şehirden Rum şehrine bir camus girerse alınacak ve hapsedilecekti. Müslümanlar kale tahrip etmeyecek ve kale yenilemeyecekti. Eğer bir şey tahrip ederse onu tekrar yenileyecekti. Müslümanlar emîr olarak bir Müslümanı kabul etmeyecek, hacip Bekcûr'den başkasıyla yazışmayacaktı. Eğer vefat ederse İslâm memleketinden bir emîri kabul etmeyecekler ve Müslümanlardan yardım almayacaklardı. Bu durumda anlaşma yapılan şehirlerden birini seçeceklerdi. Hâcibin ölümünden sonra kral ve Bekcûr onlardan bir kadı tayin edip onların işlerini yürütürdü.

Rumlar bu topraklarda harap olmuş kiliseleri inşa edebilir, asilzadeler ve rahipler oraya diledikleri zaman gidebilirlerdi. Gittiklerinde de Müslümanlar onlara ikram edeceklerdi.

Rum memleketinden alınan öşüre gelince, kralın öşürcüsü ile Kargûye ve Bekcûr'un öşürcüsü birlikte otururlardı. Altın, gümüş, Roma atlası, işlenmemiş ipek, taşlar, mücevherler, inciler ve ipek ticareti ne olursa olsun onun öşrü kralın öşürcüsü tarafından belirlenirdi. Elbise, çarşaflar, ticari mallar, hayvanlar ve diğer ticari mallar, Hâcib ve Bekcûr'un öşürcüsü tarafından belirlenirdi. Onlardan sonra da kralın öşürcüsü tarafından belirlenirdi.

Rum kafilesi Halep'e geldiğinde, varoşlarda oturan Zervarlar, onu teslim alır ve Halep'e ulaştıracak kimseyi Emîre yazıp bildirirlerdi. Eğer eşkıyalar tarafından yolları kesilir ve malları çalınırsa, bu kayıpları için emîr altın vermekle yükümlüydü. Aynı şekilde kafileyi bedevî Araplar yağmalar veya Müslüman Emîrin şehrinde yağmalanırsa, Emîr cezasını vermekle sorumluydu.

Şehrin ileri gelenlerinden bir grup Hâcib ve Bekcûr ile yemin ederek Halep halkından rehineleri teslim etti. Bunlar: Ebû'l-Hasan b. Ebi Üsame, Kisrâ b. Kisver, İbn Ebi İsa'nın kız kardeşinin oğlu, Ebû'l-Hasan Haşşab'ın kardeşi, Ebû'l-Hasan b. Ebû Talib, Ebû't-Tayyib Haşimî, Ebû'l-Ferece Attar ve Kargûye'nin hizmetçisi Yümni. Bu anlaşmada orta yaşlarda olan Halep halkından Haşimîlerden Tâhir adında biri de vardır.

Rumlar Halep'ten ayrıldı, Hâcib Kargûye vali olarak kaldı. Bütün işler kendisi ve hizmetçisi Bekcûr'a kalmıştı. Bu olaylar 359/969 yılı Safer ayında gerçekleşti.

Sa'ddevle Ebû'l-Meâlî, Maarretünnu'mân'da üç yıl kaldı. Hâcib, Bekcûr ve Halep'in ileri gelenleri 358/968 yılında onunla yazışıyordu. Gönderdikleri mektuplarda Rumlara anlaşma malından bir kısmının verilmesi hususu ele alınmıştır. Ebû'l-Meâlî ve askerinin işiyle görevli kişi Seyfüddevle'nin hizmetçisi Raktaş idi. Berzeveyh Kalesinden yanına gelmişti. Kendisine büyük miktarda mal, hayvan yemi ve yiyecek getirmişti. Zorluk ve sıkıntılardan sonra askerini rahatlattı.

Seyfüddevle elinde bulunan şehirler için kararlaştırılan anlaşma malından bir şey ödemedi. Bunun üzerine Rumlar ilerleyerek ansızın Humus'a saldırdı.

Denildi ki: Sa'ddevle, 363/973 yılında Halep'i işgal etti. Rebiülevvel ayında Aziz ve Ebû'l-Kâsım Ahmed b. İbrahim er-Ressî'nin elçisi Mısır'dan gelmişti. Bu yılda Halep'te onun için çağrıda bulunmuştu. Mısır'a mektubun cevabıyla birlikte Halep kadısını da gönderdi. Sanırım o İbn Haşşab el-Hâşimî idi.

Kendisi Humus'ta iken Bekcûr yanına Halep'ten geldi. Ebû'l-Meâlî ona görev verdi ve Halep'e vali olarak atadı. Kendisi için burada ve diğer yerlerde çağrı yapıldı. Bekcûr, Seyfüddevle'nin hizmetçileriyle efendisi Kargûye'yi tutuklamak için ittifak ettiler. Ebû'l-Meâlî Humus'ta olan bir kaleye giderek onu tutukladı. Daha sonra Ebû'l-Meâlî Halep'e doğru yola çıktı.

Denildi ki: Halep'te Kargûye ve Bekcûr işlerine devam etti. Emîr Ebû'l-Fevaris, Bekcûr Hâcibi Kâsikî'nin efendisi olmadan işine devam etmesini beğendi. Kendi kendine onu tutuklaması gerektiğini söyledi. Onu 364/974 yılı Zilhicce ayında tutukladı ve onu kandırdı. Daha sonra Halep'i istila etti. Yönetimi de kendi başına aldı ve Hâcibi Halep Kalesinde hapsetti.

O zamanlarda Sa'ddevle Humus'ta idi. Bunu öğrenince gözünü Halep'e dikti. Kilâboğulları ile birlikte Halep'e doğru yola çıktı. Humus'ta Hımsî olarak bilinen ikta'dan sonra onlarla birlikte Maarretünnu'mân'da konakladı. İçinde Züheyir Hamdânî vardı. Onları çıkardı. Daha sonra Humus kapısını yaktı. Bunun üzerine Hamdânîler'in ileri gelenleri Ebû'l-Meâlî ona karşı çıkamaz fikrine kapıldıktan sonra Züheyir teslim oldu. Onu elde edince de aldattı. Bu durum üzerine Hamdânîlerin fikri değişti. Kaleyi yağmalamalarını emretti ve yerine getirildi. Daha sonra Züheyir, Efâmiye Kalesine gönderildi ve orada öldürüldü.

Ebû'l-Meâlî yola çıkarak onlarla birlikte Halep kapısında konakladı. Bir süre burayı muhasara altına aldı. Bunun üzerine Bekcûr, Rumlardan yardım istedi. Onlara Halep'i ve çokca mal teslim edeceğini vadetti. Ancak ondan vazgeçtiler. Nikfur (Allah lanet etsin) daha önce açıkladığımız gibi öldürüldü.

Sa'ddevle, kuşatma ve savaş konusunda kararlı idi. Şehir halkından ileri gelenlerden bazıları kendisine Bâbu'l-Cinen burcunu teslim ettiler. Demir kapılar yerlere düşürülerek kılıçla hiç kan dökmeden ve can almadan şehri fethetti. Halkı eman içinde yaşadı. Bekcûr kaleye kaçarak oraya sığındı. Bu olaylar 365/975 yılı Recep ayında gerçekleşti.

Daha sonra Sa'ddevle, kaleyi içindekilerin yiyecekleri bitene kadar bir süre muhasara altında tuttu. Bunun üzerine Bekcûr kaleyi ona 367/977 yılı Rebiülahir ayında teslim etti.

Sa'ddevle, Humus ve Cündü'ne Bekcûr'u atadı. Bekcûr'un atanma emri kendisiyle Sa'ddevle arasındadır. Kararın katibi Ebû'l-Hasan Ali b. Hüseyin b. Mağribîdir. Vezirin babası Ebû'l-Kâsım'dır.

Sa'ddevle Halep'te düzeni sağladı. Halep'teki Camii Mescidi'nin inşaatını Halep halkı yenilemiştir. 367/977 yıllarında şehrin surlarını daha da artırmışlardır.

Sa'ddevle Halep'te ezanı değiştirdi. Ezana: "Hayya Alâ Hayri'l-Amel; Muhammed ve Ali Hayru'l-Beşer/Haydin hayırlı amele; Muhammed ve Ali insanların en hayırlısı." denildi ki, bunu 369/979 yılında yaptı. 368/978 yılında olduğu da söylenmiştir.

Sa'ddevle, 367/977 yılında Şerif Ebû'l-Hasan İsmail b. Nasır el-Hüseynî'yi Adudiddevle'nin Medinetü's-Selam'a girişini tebrik için tayin etti. Bahtiyar huzurunda yenilgiye düştü. Ona itaat künyesi göndererek ve bir görev vererek onu "Sa'ddevle" ismi ile lakaplandırdı. Ayrıca Adudiddevle tarafından da ona bir görev ulaştı. Mektubunda ona hitaben: "Efendim, Mevlam ve ömrüm!" Ebû'l-Hasan Muhammed b. İsa en-Nâmi[261] bir kasideyle methetti. Kasidenin başında ise,

"Gönüle davetsiz misafir düştü" demiştir.

[261] Hamdânî Hükümdarı Seyfüddevle'nin saray şairlerindendir. Bkz. Tülücü, "Nâmî", 380-381.

“Sedid” ismi ile lakaplandırılmış Ebû Sâlih b. Nânâ, Sa’ddevle’nin vezirliğini yapmıştır. Ondan 371/981 yılında ayrıldı ve Bağdat’a gitti. Yerine Ebû’l-Hasan el-Mağribî vezir oldu.

Domestik Bardas Fokkas Halep’e 371/981 yılı Cemâziyelevvel ayında geldi. Geldiğinin ikinci günü Bâbu’l-Yahud’da savaş meydana geldi. Sa’ddevle mal anlaşması talep etti. Bu konuyla alakalı birçok mektup gidip geldi. Sonunda alınan kararla Rumlara her yıl 400 bin dirhem gümüş taşınacaktı. Domestik geldikten beş gün sonra ayrıldı.

373/983 yılı Rebiülevvel ayının 17’si Perşembe gününde Domestik Burces Halep kapısına 500 bin atlı ve piyadeyle geldi. Kardeşi olan Rum kralları Basil ve Kostantin’e Halep’i fethedeceğine, surlarını da taş taş sökeceğine, esirleri de Kostantiniyye’ye getireceğine dair garanti vermişti.

Herkes şenlik yaptı, sayısız mancınık ve silahlı yaylar hazırladı. Halep’te günlerce kaldı. Bölge insanları korkup endişelenirken Sa’ddevle de Halep’te şenlik yapmıyordu.

Geldiğinde öncü birliklerinin önünde Cezeriyye Trisavil vardı. Sağ ve sol birliklerinde uzun ve bol elbiseli asilzadeler bulunmaktaydı. İnsanlar bu durumdan ürktüler. Seriyyelerini yaydılar. Sa’ddevle, hizmetçilerine silah kuşanmalarını emretti. Bu duruma üç gün boyunca devam edildi. Daha sonra teke tek savaşmak için şehre meydan okudu. Sa’ddevle’nin karşısına kimse çıkmadı.

Daha sonra hizmetçilerine yedinci günde birden çıkmalarını emretti. Daha önce eşi benzeri görülmemiş bir şekilde saldırdılar ve bu saldırıda Kral Cezeriyye Trisavil’i öldürdüler. Bu kişi askerlerinin komutanı idi. Durum bu şekilde cereyan ederken savaş daha da şiddetlendi.

Sa’ddevle askerlerine çıkmaları için emretti. Meydanda karşılaştılar. Ancak askeri umutsuzluk ve yorgunluk içinde kötü bir halde geri döndü. Bunun üzerine Sa’ddevle ordusunu arkasından gönderdi. Askerleri Antakya’ya kadar ulaştı.

Ordu, veziri Ebû’l-Hasan Ali b. Hüseyin b. Mağribî ile birlikteydi. Yolda giderken kılıç zoruyla Deyr Sem’an’ı fethetti. Daha sonra burayı tahrip etti. Kıymetli bir binası ve güçlü bir suru bulunmaktaydı. Bizlere Vâsânî bazı şiirlerini okudu.

Denildi ki: Kuşkusuz Domestik rüyasında Mesih'i gördü. Ona tehditkar bir şekilde şöyle diyordu: "Bu şehri almaya kalkışma! İçinde kalana secde eden vardır." Kınnesrîn kapısında bulunan burcun yerini ve Meşhedü'n-Nur[262] olarak bilinen mescid Burcu'l-Ğanem'i işaret edip buraları işgal etmesini söyledi. Rum İmparatoru uyandığında İbn Ebi Nümeyr Abdürrezzak b. Abdüsselam Abid el-Halepî'yi sordu. Ancak kendisinin gittiği söylendi. Gitmesinin altında yatan neden gördüğü rüyaydı.

Denildi ki: Şüphesiz ki o, Halep ve Rahal ehliyle barış sağladı.

Denildi ki: Bu olay 421/1030 yılında Arumanus'un Tübbel'e inmesiyle gerçekleşti.

İbn Ebi Numeyr, evliya, zahitlerden ve muhaddis âlimlerden biri idi. Halep'te 425/1034 yılında vefat etti. Kabri de Kınnesrîn kapısındadır.

Başka bir rivayete göre bu olayın 371/981 yılında olduğu söylenmiştir.

Bardas Halep'e gelip yerleştikten sonra barış içinde 372/982 yılında oradan ayrılmıştır. Aziz'den kendisinin Dımaşk'a vali olarak atanmasını talep etti. Ayrıca Aziz'e Halep'i almak için asker yollaması gerektiğini dile getiren bir mektup yazdı. Bunun üzerine Aziz kendisine asker gönderdi. Halep'e inince Domestik saldırıdan korktuğu için oradan ayrıldı.

Domestik Halep'ten umudunu kesince Rum İmparatoru tarafından öldürüleceği korkusuyla Humus yönüne doğru ilerledi. Bekcûr, Humus'tan Cüveysiye'ye kaçtı. Domestik Humus halkıyla eman sözleşmesi yaptı ve onları Dımaşk'a gittiğine dair ikna etti. Sa'ddevle'nin tüm şehirleriyle barış anlaşması yaptığını söyledi. Humus halkı bunlara güvendi. Gıda ve hayvan yemi kaldırmalarını emretti.

Daha sonra 373/983 yılı Rebiülahir ayında Humus'a saldırdı. Rumlar pek çok cami ile şehrin çoğunu yaktı.

Ebû'l-Meâlî, Bekcûr'dan sıkıldı ve ondan şehrini terk edip gitmesini emretti. Bekcûr Dımaşk'a çıktı ve bu yıl içinde (yani üçüncü sene) Mısırlılara vali olarak atandı. Dımaşk halkına zulüm ve haksızlık yaptı. Halktan kendi nefsi için mal topladı. 378/988 yılında kendisine Mısır'dan Munir Hâdim ile birlikte asker tahsis etti.

[262] Meşhed, dinî bir özelliğe sahip veya topluma mal olmuş kimselerin şehid olduğu yahut defnedildiği yerdir. Bkz. Mustafa Öz, "Meşhed", *DİA*, 29 (2004): 362-363.

Bekcûr yaptığı kötü muameleden dolayı Dımaşk halkından çekinirdi. Askerlerinden bazılarını Munir'e göndererek onu zayıflattı. Bekcûr onlara mektup göndererek gitmesine müsaade etmeleri halinde Dımaşk'ı teslim edeceğine ve buradan ayrılacağına dair söz verdi. Bu şartını kabul etti. Bunun üzerine Dımaşk'tan 378/988 yılı Recep ayında ayrılarak Huvvarin'e doğru yola çıktı.

Oradan Rakka'ya geçti ve burada Mısırlılara çağrıda bulundu. Sa'ddevle de Mısırlıları gözüne kestirmişti. Aynı şekilde kendisi de 376/986 yılında Halep'te çağrıda bulundu. Aziz Ebû'l-Mansûr'un gönderdiği hil'atler bu yılın Şaban ayında kendisine ulaştı ve onları giydi.

Emîr Kargûye 380/990 yılında Halep'te öldü. Daha sonra Bekcûr'un konumu güçlenip gösterişli bir hal aldı. Yanına Ebû'l-Hasan Ali b. Hüseyin el-Mağribî'yi aldı ve onu, Sa'ddevle ile kendisi arasında olan ayrılık yüzünden vezir olarak atadı. Daha sonra Sa'ddevle'nin şehirlerinde karışıklık çıkarmaya başladı. Etrafına Kilâboğullarını topladı, Nümeyiroğullarının da aklını çeldi. Sa'ddevle'nin kampına 381/991 yılı Muharrem ayının 22'si Cumartesi günü girdi ve Bâbu'l-Cinen'in dışına kadar geldi. Muharrem ayının son dört gününün Cumartesi günü Bekcûr, Bâlis'e doğru yola çıktı. İçinde bulunanları muhasara altına aldı ancak onu engellediler. Bunun üzerine Sa'ddevle ona doğru ilerledi ve Nâûra denilen yerde 381/991 yılı Muharrem ayının sonunda karşılaştılar.

Bu savaşta Bekcûr yenildi ve kaçtı. Fuveyk nehri üzerinde kurulan eski bir değirmende saklandı. Sa'ddevle arkasından insanlar göndererek onu kendisine getirene ödül vereceğini ilan etti. Bedevî Araplardan bazıları onu buldular ve Sa'ddevle'ye getirdiler. Bunun üzerine Sa'ddevle su çarkı bantlarında boynunu vurdu ve onu Safer ayının başında Pazar günü astı ve yedi saat boyunca asıldı kaldı.

Sa'ddevle Salı günü Bâlis'e gittiğinde Bekcûr'un ahırının tahrip olduğunu gördü ve burada dört gün kaldı. Daha sonra Rakka'ya geldi. Burada Bekcûr'un hanımları, malları ve çocukları vardı. Rakka halkından kadın, erkek ve çocuk herkes onu karşıladı. Günün geri kalanında burada kaldı.

Rakka halkı, Safer ayının 9'unda Bekcûr'un hanımları ve çocuklarının etrafını kuşattı. Ancak Sa'ddevle onları himayesine aldı. Durumlarının görüşülmesi Perşembe günü ayın 12'sine ertelendi. Çocuklarını bağışladı ve onlara Bekcûr'un mallarını hibe

etti. Bunun için yemin etti. Bu davranışından dolayı Ebû'l-Hasan Muhammed b. İsa en-Nâmî onu kasidesinin başında şöyle metheder:

"Nezaket içgüdüleri kasıtsızdır, bahsettiğim cömertlik değildir."

Bekcûr'un çocukları, mallarıyla çıkınca Sa'ddevle malların fazla olduğunu gördü. Bunun üzerine veziri Ebû'l-Heysem b. Ebi Husayn ona dedi ki: "Sen Bekcûr'un mallarını vereceğine dair yemin ettin. Bu malları Bekcûr nereden buldu? Bu malların tümü senindir." Onları aldattı ve yeminini bozarak Bekcûr'un mallarını geri aldı. Malların miktarı 800 bin dinar idi. Bekcûr'un nâiblerine ve mallarına el koyuldu.

Sa'ddevle Halep'e dönerken yolda felç geçirdi. Denilir ki: Halep yolunda iken kulenc (kolon hastalığı) hastalığına yakalandı ve bu şekilde Halep'e girdi. Tedavi oldu ve iyileşti. Daha sonra cariyesiyle ilişkiye girdi ve felç geçirdi. Çağrılan doktor nabzına bakmak için elini uzatmasını istediğinde sol elini uzattı. Doktor: "sağ elini uzat" dedi. Sa'ddevle: "Yeminim, sağ mı bıraktı" dedi. Bu sözüyle aldatmasına ve Bekcûr'un taraftarlarına karşı yeminini bozduğuna işaret etmekteydi.

Hastalığı Cemâziyelevvelin son dört gününde başladı ve 381/991 yılı Ramazan ayının son dördüncü gününün Pazar gününde öldü. Tabut ile Rakka'ya taşındı ve orada defnedildi.

Bu dönemde Halep kadısı olan Ebû Cafer Ahmed b. İshak, aynı zamanda babasının zamanında da kadılık görevi yapmıştır. Daha sonra şehrin kadılığına Hâşimî isimli biri getirildi. Kendisine İbn Haşşab denilmektedir. Nesep alîmi Şerif Ebû'l-Ganâim'in babası Şerif Ebû Ali Hasan b. Muhammed el-Hüseynî kadılığa getirildi. Kendisi zühd ve takva sahibi, alim biriydi. Sa'ddevle kendisine Halep kadılığı görevini verdi ve İbn Haşşab'ı 363/973 yılında azletti. Görevine 379/989 yılına kadar devam etti. Kendisinden sonra Ebû Muhammed Ubeydullah b. Muhammed getirildi.

Aziz, Sa'ddevle'ye Bekcûr'un çocuklarını bırakıp Mısır'a göndermesi için elçi gönderdi. Ancak elçiyi küçük düşürdü ve onun şefaatini kabul etmedi. Onun isteğini reddetti ve tehditkar sözlerle ona cevap verdi.

YEDİNCİ BÖLÜM

1. SAÎDÜDDDEVLE HAMDÂNÎ (381-392/991-1001)

Sa'ddevle'nin hizmetçileri, oğlu Ebû'l-Fezâil Said'i tahta oturttular ve "Saîdüddevle" diye lakap verdiler. Babasının yerine Pazar günü geçmiştir. Emîr Ebû Muhammed Lü'lü el-Kebir es-Seyfî, işleri idare eden hizmetçi ve aynı zamanda ordu komutanı idi. Bu kişi bütün işlere hâkim olup kızını Saîdüddevle ile evlendirdi. Haksızlık ve zulümleri kaldırdı. Anlaşma yapılan şehirlerdeki reayanın üzerindeki kararlaştırılmış vergileri kaldırdı. Haracı eski haline çevirdi. Dedesi ve babası tarafından gasp edilen malları Halep halkına geri verdi.

Sa'ddevle'nin oğlu Saîdüddevle'yi küçümseyen Mısır sahibi Aziz Halep'e göz dikti. Ordu komutanı Mengütegin et-Türkî'ye mektup yazarak (Aziz tarafından Dımaşk'ta ordu komutanlığından sorumlu idi) Halep'e yürümesini ve fethetmesini emretti. Bunun üzerine büyük bir orduyla Halep'e doğru hareket edildi. Orduları düzenleyen Ebû'l-Fezâil Sâlih b. Ali er-Rûzbârî Halep'te idi.

Halep'e 382/992 yılında geldi. Halep yolunda ilerlerken Humus ve Hama'yı fethetti. Daha sonra Halep'i muhasara altına aldı. Muhasarayı kaldırmak için Saîdüddevle ona çokça mal ve erzak göndereceğine, davayı ayakta tutacağına, Aziz ismiyle sikke bastıracağına ve ismini bendlere ve diğer yerleşimlere yazacağına dair söz verdi.

Ancak bu teklifi kabul etmedi ve 33 gün Halep'e karşı savaştı. Bunun üzerine Halep halkı bu durumdan rahatsız olup İbn Hamdân'a: "Ya şehrin durumunu düzeltirsin ya da şehri teslim ederiz" dediler. İbn Hamdân: "Bana üç gün süre veriniz! Antakya valisi Burces yardımımıza gelmek için yedi haçla yola çıktı."

Bu haberi alan Mengütegin, Beşaretü'l-Kal'î, İbn Ebi Remade ve Muâdıt b. Zalim'i kalabalık bir askerle birlikte Halep kapısında bıraktı.

Rum ordusu yola çıktı ve Cizru'l-Hadid denilen yerde Burces ile karşılaştılar. Mengütegin'in ordusu 35 bin, Rum ordusu 70 bin kişiden oluşmaktaydı. Savaşta Burces yenildi. Mengütegin ordusunu alarak diğer taraftan pek çok kimseyi öldürdü ve öldürdüğü kişi kadar da esir aldı.

Burces'in kız kardeşinin oğlu İmme Kalesine[263] sığındı. Mengütegin, İmme'ye ilerleyerek savaştı ve kılıçla burayı fethetti. Burces'in kız kardeşinin oğlunu, kale valisini ve 300 asilzadeyi esir aldı. İmme'den 1000 kadar atlı ve çokça malı ele geçirdi. Daha sonra şehri ve çevresini yaktı. İmme'de 10 bin kadar esir Müslüman vardı. Onlar da kurtulup onun safında savaştılar.

Mengütegin Antakya'ya devam etti. Şehirden 10 bin camus, inek ve koyundan sayısız hayvan topladı. Ardından Antakya'nın dışından, Rum memleketinden ilerleyerek Maraş'a kadar geldi. Burada da öldürdü, esir aldı, ganimet kazandı, tahrip edip yaktı.

Bâbu'l-Yahud olarak bilinen Bâbu'l-Halep'teki askeri konaklama yerine geri döndü. Her tarafta savaştı. Bu olaylar Cemâziyelevvel ve Cemâziyelahir aylarında gerçekleşti. Halep'te 382/992 yılının bitimine kadar kaldı ve sonra Dımaşk'a geri döndü.

Dımaşk'tan 383/993 yılında ayrıldı. Orduyu düzenleyen Ebû Sehl Menşa b. İbrahim Yahudi Kazzâz idi. Şeyraz'da konaklayıp savaştılar. Savaş sonucunda burayı fethettiler. Sevsen Gulem Hamdânî'yi (içinde vali idi) ve onunla birlikte olanları güvence altına aldılar.

Mengütegin Efâmiye'ye doğru ilerleyerek burayı Saîdüddevle'nin nâibinden teslim aldı. Daha sonra ordu komutanı, seçtiği askerlerle birlikte Antakya'ya devam etti. İçlerinde inek, koyun, beygir ve camusun olduğu ganimetler elde ettiler.

Bûka yerleşim yerine kadar ulaştılar ve Bağras'ı geçtiler. Askerler, Revc'e oradan da Efâmiye'ye geri döndüler.

Aziz, Kâtip Ebû'l-Hasan Ali b. Hüseyin b. Mağribî'yi (Sa'ddevle Ebû'l-Meâlî döneminde bir kere vezirlik yapmış ve aralarında soğukluk olunca ondan ayrılmıştır - kendisi Ebû'l-Kâsım b. Mağribî vezirinin babasıdır) 384/994 yılı Muharrem ayında Mengütegin'in ordusunu düzenlemesi ve fethedilirse Şam'ın işlerini gözetmesi için Mısır'dan gönderdi. Zira kendisi o bölgede tecrübe sahibi olan biriydi. Onunla birlikte çok sayıda asker hareket edip Dımaşk'a ulaştılar.

[263] İmme Kalesi, günümüzde Hatay'ın Reyhanlı ilçesi Yenişehir mahallesi bünyesinde bulunan bir kaledir. (ç. n.)

Mengütegin ve İbn Mağribî buradan 30 bin savaşçıyla birlikte hareket ettiler. Rebiülahir ayında Halep'in dışına ulaştılar. Kuşatmayı sıkılaştırdılar. Saîdüddevle ve Lü'lü, Rumlardan yardım istedi. Antakya valisi Asilzade Burces, Rum askerleriyle birlikte çıktı ve Ervâc denilen yerde büyük nehrin geçitlerinde (insanların nehri yürüyerek ve at binerek geçtiği, az su bulunan yer) konakladı. Müfrezelerini yaydı. Halep'in çevresindeki yerleşim yerlerine saldıracak ve savunma yapacak birlikleri düzenledi.

Mengütegin onlarla karşılaşmak için yola çıktı. Halep askeri de hareket etti. İçlerinde Emîr Rabah Hamdânî ve Hamdânîlerin büyükleri vardı. Rumlarla birlikte başka bir nehrin geçidinde konakladılar. Mağribliler suyu kesti ve onların tarafına geçtiler. Mengütegin Arapları Haleplileri karşılaması için bir kısım askeri ile gönderdi. Onların yanına yaklaştıklarında konakladıkları yerden kaçtılar ve Araplar onların mallarını yağmaladılar.

Rumlar bunu görünce kaçtılar ve Burces yalnız bırakılınca o da kaçmak zorunda kaldı. Mağribliler ile birlikte 384/994 yılı Şaban ayının 6'sı Cuma günü onları takip ettiler ve onları yenilgiye uğrattları. Çok sayıda mal, adam ve at ele geçirdiler. Rumlardan birçok insan öldürülüp esir alındı. Sonrasında ilerleyişine devam ettiler ve Azez'i aldılar.

Mengütegin Halep'in muhasarasına geri dönerek bu civarda bir şehir kurdu ve kışı burada geçirdi. Kuveyk nehrinin kıyılarında görülen tarihi izler o imar edilen şehrin izleridir. 384/994 yılı bitinceye kadar Halep kuşatması devam etti. Halep'i 11 ay boyunca kuşattılar. Burada at ve merkep yemek zorunda kaldılar.

Ebû'l-Fezâil Saîdüddevle ve Lü'lü, Ebû Ali b. Dureys'i, Rum İmparatoru Basil'in yanına yardım istemesi için Kostantiniyye'ye gönderdi. Basil'in Halep'te kendisine ait bir payı vardı ve ona götürülürdü. Ona şöyle dediler: "Senin savaşmanı istemiyoruz. Aksine onu korkutmanı istiyoruz."

Basil 13 bin kişilik bir orduyla yola çıktı. Mengütegin'in konakladığı yerdeki askerleri Basil'in karşısında sayıca azdılar. Basil casuslar göndererek onlara dedi ki: "Askerlere gidin ve benim geldiğimi haber verin!" Ordu emîrinin hayvanları Efâmiye otlaklarında idi. Bahar mevsimi idi. Casuslar, ordu komutanının askerlerine Basil'in Amik'e ulaştığı haberini verince bütün aletleri yaktı.

Rum İmparatoru Basil onların yerlerine hâkim geldi. Ebû'l-Fezâil, Rum İmparatorunın yanına geldi ve Mengütegin'in gitmesini sağladığı için ona teşekkür etti. Beraberinde de değerli bir hediye getirdi. Kral hediyeyi kabul etti. Sonrasında onu Halep'e iade edip ona kendisine ait Halep'teki toprak parçasını hibe etti. Bunun üzerine Kostantin kardeşi kral Basil'e dedi ki: "Halep ve Şam'ı al, seni engelleyen nedir?" Dedi ki: "Krallar hakkımda ne diyecek, bir kavme yardım etmek için yola çıktım ancak onları aldattım." Arkadaşlarından bazıları dedi ki: "Halep bir aldatma kadar değerli değildir." Kral dedi ki: "Evet, kendisi dünyadan bile daha değerlidir."

Ebû'l-Fezâil, Rum İmparatorunın yanına gittiğinde yerine Halep'te Lü'lü kalırdı. Lü'lü Halep'ten ayrıldığında ise Ebû'l-Fezâil yerine gelirdi. Kuşatmanın uzamasından Ebû'l-Fezâil'in göğsü daraldı ve Halep'i Mengütegin'e teslim etmek istedi.

Lü'lü hastalandı ve Ebû'l-Fezâil onu ziyaret etmek için atına binip yanına geldi. Lü'lü onu bir saat kadar içeri almadı. Bu durum ona zor geldi ve kızgın bir şekilde oradan ayrıldı. Bunun üzerine Lü'lü ona yetişti ve dedi ki: "Ben hasta filan değildim. Ancak bu şehirden gittiğinde insanların sana kapılarını yüzüne kapatacağını öğretmek istedim. Seni bekletmem sana zor geldi. Ben senin kulunum, şehir de senin şehrindir." Bunu duyunca Lü'lü'nün sözlerini doğru buldu.

Maarretünnu'mân'da Rabah Seyfi, efendisi Ebû'l-Fezâile karşı isyan etti. Bunun üzerine Lü'lü ile birlikte 386/996 yılında çıktı ve Mağriplilere doğru yöneldi. Ebû'l-Fezâil ve Lü'lü bir süre burayı muhasara altına aldı. Mengütegin onun yardımına gelmesiyle ikisi de yenilerek Halep'e gittiler.

Basil, Rumlarla Mağribliler arasında meydana gelen Girit Savaşı'ndan sonra Efâmiye'ye gitti. Öldürülenlerin çoğu Rumlardandı. Bu kişiler bir araya toplanıp namazları kılındıktan sonra defnedildi. Daha sonra Şeyzer'e ilerledi ve Mağriblilerden güvence alıp burayı fethetti. Bu olaylar 389/998 yılında gerçekleşti.

Daha sonra kral, Hayran vadisine devam etti. Müslüman halktan bir çok insanı tutsak aldı.

Ebû'l-Fezâil Halep'ten Şeyzer'e gitti. Ona ikramlarda bulundu ve dedi ki: "Halep'i sana hibe ettim." Ebû'l-Fezâil'e hibe ettiği şeyler arasında altınlar da vardı ve ona dedi ki: "Bununla iç!"

2. SAÎDÜDDEVLE'NİN ÖLÜMÜ

Ebû'l-Fezâil Saîdüddevle 392/1001 yılı Safer ayının ortasında Cumartesi gecesinde vefat etti. Cariyenin biri kendisine zehir içirip ölümüne neden oldu. Lü'lü, ona ve kızı Ebû'l-Fezâil'in eşine bu tuzağı hazırladı ve ikisi de öldü.

Kendi döneminde Halep kadısı Ubeydullah b. Muhammed b. Ahmed Kâdî Ebû Muhammed idi.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

1. SAÎDÜDDEVLE'NİN ÇOCUKLARI: ALİ VE ŞERİF

Lü'lü es-Seyfî, Saîdüddevle'nin iki oğlu olan Ebû'l-Hasan Ali ve Ebû'l-Meâlî'yi başa getirdi. Ancak ikisinin de etkisi yoktu ve Lü'lü hâkimiyet işlerinden sorumlu idi.

Lü'lü, KeferRoma, Âr Kalesi ve Ervah Kalesi için endişelendi ve tümünü 393/1002 yılında yıktı.

2. LÜ'LÜ KEBİR

Lü'lü yalnız başına hüküm sürme işini benimsedi. Bunun üzerine Saîdüddevle'nin çocukları olan Ebû'l-Hasan ve Ebû'l-Meâlî'yi, Sa'ddevle'nin hanımlarını 394/1003 yılında Halep'ten Mısır'a gönderdi. Böylece yönetim kendisine ve oğlu Mürtezaddevle Ebû Nasr Mansûr b. Lü'lü'ye kaldı.

Lü'lü, Ahmed b. Hüseyin Asfer'i kurduğu tuzakla tutukladı. Olay şöyle oldu: Kendisinin Halep'e girmesini talep etti ve kendisi tarafından bunun kabul edildiği konusunda onu kandırdı. Yanına geldiğinde onu tutukladı. Kalede onu onur konuğu kıldı. Çünkü Rumları korkutuyordu.

Asfer, Rumlarla savaşacak görüntüsü vererek el-Cezîre'den Şam'a kadar geçmişti. Peşinden birçok insan bir araya gelmişti. Bazen bir günde 30 bin, diğer günde 10 bin kişi onu takip ederdi. Şeyzer'de konakladı ve burada uzun süre kaldı. Rum İmparatoru Basil, Halife Hâkim'e şikâyet etti. Bunun üzerine Dımaşk valisini büyük bir orduyla üzerine gönderdi ve onu oradan çıkardı. Asfer, Mağripliler 406/1015 yılında Halep'i alıncaya kadar Halep Kalesinde tutuklu kaldı.

Halep kadısı *El-Hanîn ile'l-Evtân* kitabının müellifi Ebû Tâhir Sâlih b. Cafer b. Abdulvahap b. Ahmed es-Sâlihî el-Hâşimî idi. 397/1006 yılında vefat etti. Erdem ve fazilet sahibi bir insandı. Kadılık görevinin Saîdüddevle döneminden birkaç gün sonra, kâdı Ebû Muhammed Ubeydullah b. Muhammed b. Ahmed'den sonra başladığını tahmin ediyorum.

Bu yılda Lü'lü Halep kadılığına Ebû'l-Fazl Abdulvahid b. Ahmed b. Fazl el-Hâşimî'yi atadı.

Lü'lü el-Kebir, 399/1008 yılı Zilhice ayının sonunda Halep'te vefat etti. Denildi ki: 400/1009 yılı Muharrem ayının başında Pazar gecesi vefat etti. Halep'teki kendi mescidinde toprağa verildi. Bu mescid, Bâbu'l-Yahud ile Bâbu'l-Cinen arasında yer almaktadır. Sarayı Bâbu'l-Cinen'de idi. Saraydan mescide bir dehliz bulunmaktaydı. Mescide gelir, namazını burada kılardı.

Lü'lü, "Lü'lü Hücrâcî" ismi ile bilinmektedir. Bu şekilde anılmasının nedeni, Hücrâc'ın efendisi olmasıdır. Bu kişi, Seyfüddevle'nin hizmetçilerinden biriydi. Onu aldı ve Lü'lü el-Kebir diye adlandırdı. Adaleti seven, akıllı ve sevilen biriydi. Aynı zamanda yiğit ve kahramandı. Seyfüddevle ile yaptığı savaşlarda kahramanlığı ile ön plana çıktı. En yakın arkadaşları, Seyfiyye ve Sa'diyye idi.

3. MANSÛR b. LÜ'LÜ

Halep'in emîrliğine kendisinden sonra "Mürtezaddevle" lakaplı, oğlu Ebû Nasr Mansûr b. Lü'lü karar kılındı. Bu kişi, zalim ve zorba biri idi. Halep halkı ondan nefret edip, dilleriyle şiddetli bir şekilde onu kötülerlerdi. Hakkında söylenenler arasında şu sözler bulunmaktadır:

"Sana lakap verilmedi, ancak sende hayır yoktur, Mürtezaddevle içinde olduğun şeydir."

Mürtezaddevle oğulları olan Ebû'l-Ganâim ve Ebû'l-Berekât'ı Halife Hâkim'e gönderdi. Onlara çokça mal verdi. Filistin'de kendilerine yedi köy ikta etti ve babaları "Mürtezaddevle" şeklinde lakaplandırıldı. Tüm bunlar Lü'lü ölmeden bir yıl önce gerçekleşti.

4. EBÛ'L-HEYCÂ b. SA'DDEVLE

Sa'ddevle b. Seyfüddevle'nin Halep'te bir oğlu vardı. Kendisine Ebû'l-Heycâ denilirdi. Sa'ddevle ölürken Lü'lü'ye onu tavsiye etmişti. Yönetime geldiğinde Lü'lü ondan çekindi. Lü'lü ve Mürtezaddevle onu sıkıştırdılar.

Diyarbakır sahibi Mümehhiddevle Ebû Mansûr Ahmed b. Mervân, kızını onunla evlendirdi. Bu olayların babasının döneminde olduğunu tahmin etmekteyim.

Ebû'l-Heycâ, Lü'lü ve Mürtezaddevle'den çekindi. Melkûnâ diye bilinen Hıristiyan bir adamla konuştu. Bu kişi tacir ve aynı zamanda Mürtezaddevle'nin tohumcusu idi. Ebû'l Heycâ'yı Halep'ten gizli bir şekilde çıkardı. Bu kişi, Rum İmparatoru Basil'e iltica etti. Kral ona Magistros lakabını verdi.

Mansûr'un zulmü ve zorbalığı artınca, Halep ülkesinin yöneticileri olan Kilâboğulları ile şehir halkı, Ebû'l-Heycâ b. Sa'ddevle'yi istediler. Damadı Mümehhiddevle b. Mervân'a mektup yazarak, Rum İmparatoru Basil'e mektup yazmasını ve onu kendilerine göndermelerini talep ettiler. Krala, Halep konusunda destek olmaları için Ebû'l-Heycâ'yı kendilerine vermelerini istedi. Kendisinden mal veya adam desteği değil sadece kendi tarafında yer almasını talep etmiştir.

Bunun üzerine Basil, Ebû'l-Heycâ'ya izin verdi. Damadına Meyyâfârikîn'de ulaştı. Onunla birlikte 200 atlı ve sandık gönderdi. Kilâboğullarının kendisiyle birleşmeleri için mektup yazdı.

400/1009 yılında Halep'e doğru yola çıktı. Bunu duyan Mansûr, ondan korktu. Umudunu zayıflatmak için Kilâboğullarıyla sulh yapmayı ve ikta vermeyi vadetti. Onlarla yazışmalar yaparak onlara, ikta toprakları vereceğine dair vaadlerde bulundui. Halep dışında olan işlerine katkı sağlayacağına dair yemin etti.

Mürtezaddevle, Halife Hâkim'den yardım istedi. Yardım etmesi halinde Halep'te kendi tarafından vali atayacağı konusunda şart koştu. Trablus kadısı, Ali b. Abdulvahid b. Haydar, Trablus askerini ona gönderdi. Ayrıca komutan Ebû Saadete'yi Trablus valisi olarak atadı. Kalabalık bir askerle gönderdi. Nakra denilen yerde karşılaştılar.

Mürtezaddevle'nin verdiği vaatlerden dolayı Araplar, Ebû'l-Heycâ'dan ayrıldılar. Bunun üzerine Ebû'l-Heycâ yenilgiye uğradı ve Rum memleketine geri döndü. Çadırları ve beraberinde olan bütün malları yağmalandı. Daha sonra Kostantiniyye'ye giderek orada ölünceye kadar kaldı.

Halife Hâkim, Mansûr b. Lü'lü'ye 404/1013 yılı Ramazan ayında siciller yazdı. Yazılan siciller, Kahire'nin sarayında okutuldu. Bu siciller, Halep ve çevresindeki yerleşim yerlerine mâlik olduğundan bahsetmekteydi. Sonrasında ona Mürtezaddevle lakabı verildi.

Azez Kalesinde Mürtezaddevle'nin hizmetçilerinden biri bulunmaktaydı. Ebû'l-Heycâ ile alakalı durumla ilgili hizmetçi suçlandı. Mürtezaddevle ondan görevini terk etmesini istedi ancak yapmadı, ondan korktu ve dedi ki: "Ancak onu Kâdı İbn Haydara'ya teslim ederim!" Bu sözün ardından ona teslim etti.

Kadı onunla alakalı Halife Hâkim'e mektup yazdı ve Mürtezaddevle'ye teslim etti. Ondan intikamını aldıktan sonra onu öldürdü. Ebû'l-Heycâ ise ölünceye kadar Rum memleketinde kaldı.

Trablus kadısı, Mansûr'dan vadettiği şeyleri talep etti. Ancak ona vermedi ve Trablus'a eli boş bir şekilde geri döndü.

Ebû'l-Meâlî b. Saidüddevle Mısır'da idi. Halife Hâkim, onu Mağribli askerlerle birlikte Halep'e gönderdi. Maarretünnu'mân'a 402/1011 yılında vardı. Araplar onu aldatmak ve Mürtezaddevle'den satın almak istediler. Bunun nedeni onların saldırmış olmasıydı. Atına bindi ve onların peşine takıldı. Bunun üzerine Mudîiddevle Nasrullah b. Nezzal onu yakaladı ve orduya geri verdi. Daha sonra geri döndü ve Mısır'da öldü.

5. MÜRTEZADDEVLE ve SALİH b. MİRDAS

Kilâboğulları, Mürtezaddevle'den kendilerine söz verdiği iktayı vermelerini istediler. Fakat Mürtezaddevle vermedi. Bunun üzerine Halep şehrine musallat oldular. Kargaşa çıkarıp fitne saçtılar. Ağaçlardaki ürünlerini toplayıp kestiler. Mürtezaddevle'yi sıkıştırdılar. Bunun üzerine Mürtezaddevle, hile yollarına başvurdu. Kendisi ile onlar arasındaki durumlarının iyi olduğunu gösterdi. Onlarla ittifak kurmak ve ikta vermek için huzuruna gelmelerini istedi ve onları yemeğe davet etti.

Halep'e geldiklerinde onlar için sofralar serildi, ardından yemekler yenildi. Sonrasında şehrin kapıları kapandı ve emîrler kelepçelendiler. Aralarında Sâlih b. Mirdâs, Ebû Hamid ve Cami' b. Zaide bulunmaktaydı. Emîrlerin en büyüklerini kalede bıraktı. Onların altlarında olanları da Hüzâ'da bıraktı. Onlardan binden fazla adamı öldürdü. Bu olaylar 402/1011 yılı Zilkade ayının ikinci gününde gerçekleşti.

Mukallid b. Zaide, Kilâboğullarını Halep dışında topladı ve insanlara korku saldı. Kefertâb'a geldi ve burada savaştı. Bender adında bir Deylemî bir şey atarak 403/1012 yılının başında öldürdü. Mürtezaddevle, kardeşleri olan Ebû Hamid, Cami' ve diğerlerini çıkararak içerisinde kilimlerin olduğu bir odaya koydu. Mukallid'in

şerefine onlara ikramda bulundu. Öldürülme haberi geldiğinde onların yanına taziyeye gitti. Bunun üzerine birbirlerine şöyle demeye başladılar: "Bugün hapsedildik."

Mürtezaddevle, hapiste olan Sâlih b. Mirdâs'a haber göndererek karısı Turud'u boşamaya onu mecbur etti. Turud, çağının en güzel kadınlarındandı. Mirdâs, Turud'u boşadıktan sonra onunla Mansûr evlendi. Kendisine Ümmü Atiyye b. Sâlih denilmektedir. Halep'in kenarında, Bâbu'l-Cinen dışında olan Meşhedu't-Turud kendisine atfedilmektedir. Burada aynı zamanda oğlu Atiyye de defnedildi. Kalede mahpusların çoğu gördükleri eziyet, açlık ve işkenceden dolayı öldüler.

Mürtezaddevle bazı zamanlarda içtiğinde dilinin uzunluğundan ve cesaretinden dolayı Sâlih'i öldürmeye kalkışırdı. Bu durumu duyan Sâlih kendi canına kıyılmasından korktu. Bu nedenle firar ederken bazı zorluklara katlandı. Yemeğine konulan bir eğe ile zincir halkalarından birini çözdü. Ancak ikinci ayağındaki halkayı çözemeyince onu ayağına sıkıca bağladı. Daha sonra hapis odasının duvarını delerek gece vakti kaçtı. Kalenin duvarlarından sarkıtarak kendini aşağı attı. 405/1014 yılı Muharrem ayının başında sağsalim bir şekilde firar etti..

Cevşen Dağında bulunan bir mağarada saklandı. Onu her yerde aramalarına rağmen bulamadılar. Daha sonra Hulle denilen yere ulaştı ve Kilâboğulları etrafında toplandı. Onun kurtulmasıyla moralleri yerine geldi. Altı gün sonra Sâlih, Mansûr'un hizmetçisini buldu. Seyfüuddevle ona Sâlih'in kılıcını vermişti. Ondan geri alarak zafer kazandı. Bu olaylar bazı umutlar doğurdu.

Safer ayının 13'nde Sâlih, Nakra köylerinden biri olan Tel-Hâsıd'da inerek orayı paylaşmak istedi.

Bütün bunları Arapları topladıktan ve onlardan yardım istedikten sonra yaptı. Sâlih, Mürtezaddevle'nin Tel-Hâsıd'ı ne kadar çok sevdiğini biliyordu. Mansûr, Sâlih'in Tel-Hâsıd'a yerleştiğini öğrenince, kendisine gelecek yardımlar ulaşmadan durumu düzeltmek istedi. Askerlerini toplayarak Halep'teki avam yığınını, ayak takımını, Hıristiyanları ve Yahudileri bir araya getirdi. Sâlih ile savaşmak için onları kendisiyle birlikte yola çıkmaya mecbur etti. Bunun üzerine 405/1014 yılı Safer aynın 12'si Perşembe gecesi yola çıktılar.

Bana şöyle bir şey ulaştı: Kuşkusuz Mürtezaddevle, Cebrin denilen yere ulaştığında uğursuzluk gördü ve dedi ki: “Mecbur edildik. Buşele denilen yere ulaşınca da felç edildik. Tel-Hâsıd’a ulaşıldığında ise biçildik.”

Sabahladıklarında şiddetli sıcaklar vardı. Sâlih hemen karşılaşmaya inmedi ve avam tabaka acıkıp susayana kadar. karşılaşmayı uzattı. Ayrıca diğer askerlerin arasına casuslar gönderdi. Casuslar, askerlerin çoğunun Hıristiyan ve Yahudilerden oluştuğu haberini verdiler. Ayrıca Yahudi birinin diğerine kendi diliyle şöyle söylediğini de duymuştur: “Senin bir elin var, onunla birini vur ve geri çekil, onun arkasından sana biri saldırır ve seni vurup öldürür, evini böceklere kaptırmaktan sakın! ”

Bunu duyan Sâlih’in hırsı daha da arttı. Sonrasında onlara saldırdı ve onları yenilgiye uğrattı. Mürtezaddevle, Salim b. Müstefâd Ebû’l-Mürucca Hamdânî ve birçok kişiyi esir altına aldı. Askerlerden birçoğu ve avamdan da iki bin kişi öldürüldü. Bu kişilerin, Tel-Hâsıd ve Buşele arasında bulunan kayalıklarda kemiklerinin izlerine rastlamak mümkündür.

Ebû’l-Ceyş ve Mürtezaddevle’nin kardeşi Ebû Salim yenilgiye uğradılar. Ebû’l-Ceyş, kardeşi ve annesi ile birlikte kaleye doğru yürüyerek onu ele geçirdi.

Kilâboğulları, Mürtezaddevle kadar cesur birini daha önce hiç görüp duymadıklarını herkese anlattılar. Eğer atı durmamış olsaydı ona yetişemezlerdi. At durduğunda kimse ona yaklaşamadı.

Ancak daha sonra Sâlih geldi ve dedi ki: “Efendim bana gel!” Bunun üzerine elindeki kılıcı bıraktı. Kılıcı elinden atınca ona yaklaştılar. Sâlih onu tuttu ve daha önce ayaklarına bağlanan zincirle bağladı.

Sâlih’in kaçışı ve Mürtezaddevle’nin esir edilişi arasında 40 gün bulunmaktaydı. Sâlih, şehri Ebû’l-Ceyş elinde tuttuğu için onu almanın mümkün olmadığını düşündü. Bunun üzerine sulh yapmayı uygun buldu. Bu konuyla alakalı birbirleriyle mektuplaştılar ve Ebû’l-Ceyş’i buna razı ettiler. Halep halkından ileri gelenler, Ebû’l-Ceyş’le sulh konusundaki kararı sebebiyle Sâlih’e karşı çıktılar.

Sâlih’in yanına vardıklarında, öncesinde esir hayatı gördüklerinden kendisini hor ve saygısız bir şekilde selamladılar. Onunla kaba ve sert bir bir dilde konuştular. Onun şart koştuğu şeyleri kabul etmeyip onunla tartıştılar. Bütün bunları hisseden

Sâlih onlara şöyle dedi: “Herhangi bir konu bizi ayırmadan önce, benimle konuştuğunuz şartları önce emîrinizle istişare edin.”

Dedi ki: Kalktılar ve Mürtezaddevle’nin yanına girdiler. Aralarında Sâlih’in Turud’u boşadığında şahitlik eden iki şahit de bulunmaktaydı. Yanına girdiklerinde Mürtezaddevle’nin başı açık ve kötü bir haldeydi. Üzerinde kötü bir elbise bulunmaktaydı. Ayaklarına bağlanmış zincirlerin izlerini görünce onu aşağıladılar. Dolayısıyla Sâlih gözlerinde büyüdü ve sağsalim döndüğü için kendisine tebrik yağdı. Bunun üzerine dedi ki: “Eksikliğin selameti ondan daha iyidir.” Daha sonra şöyle dedi: “Emîr Sâlih benden Turud’u boşamamı istiyor, onu boşadım şahit olun! Ayrıca benden Halep’i teslim etmemi istiyor ve şimdi ben onun sahibi değilim. Durumu dilediğiniz ve kardeşim Ebû’l-Ceyş’in istediği gibi yapın! Zira şimdi şehrin ve kalenin kontrolü onun elindedir.”

Aralarında durumu konuşup tartışmaya devam ettiler. Halep’e girdiler ve Ebû’l-Ceyş ile bu konuyu istişare ettiler. Mansûr’u serbest bırakmak için Sâlih’e yalvardılar ve onu güzel sözlerle ikna etmeye çalıştılar. Serbest bırakması halinde kendisine 50 bin dinar, 120 rıtl Halepî gümüş, çeşitli türlerden 500 elbise parçası vereceklerini söylediler. Bunun yanı sıra, hapiste bulunan Kilâboğullarını ve eşlerini bırakmalarını istediler. Ayrıca Halep’in içini ve dışını onunla paylaşmasını talep ettiler. Mürtezaddevle ile kızını evlendirmesini de istediler.

Tüm bunları kabul etti ve anlaşma imzalandı. Sâlih’in annesi Buceyla’yı ve eşi olan Rabah es-Seyfi’nin kızı Ümmü’l Kerem’i ve Ümmü’l Kerem’den olan çocukları serbest bırakıp Sâlih’e verdi. Ondan olan çocukları Ebû’l-Ganâim, Ebû Ali, Ebû’l-Hasan ve Ebû’l-Berekât’dır.

Mürtezaddevle serbest bırakıldı. Bunun üzerine Halep’e 405/1014 yılı Safer ayının 7’si Cumartesi günü girdi. Mal, Sâlih’e götürüldüğünde rehineleri serbest bıraktı. Araplardan her biri elde ettiği ganimet ve asker esirlerini, tebaadan olan Müslümanları, zimmet ehlini anlaştığı gibi ailelerine sattılar. Araplar böylelikle bağımsız oldular ve bu şekilde güçleri arttı.

Mansûr, Halep’i elde edince tekrar eski adeti olan aldatmacaya geri döndü. Sâlih ile anlaştığı gibi şehri geliştirmeye ve kızıyla evlenmeye mani oldu. Bunun üzerine Sâlih onu sıkıştırdı ve onunla savaştı. Şehre yiyecek ve erzakın girmesini engelledi. Böylece tebaa zor durumda kaldı ve ondan nefret ettiler.

Mürtezaddevle ile kale valisi olan hizmetçisi Fethü'l-Kal'î arasında 406/1015 yılı Recep ayında karşılıklı suçlamalar oldu. Kendisinin Sâlih'i kaçırmasıyla ilgili onu suçladı ve devamında dedi ki: Eğer Sâlih'e karşı tedbirsizliği ve ihtiyatsızlığı olmasaydı hapisten kaçamazdı. Bütün bu dertler onun yüzündendir diyerek onu tehdit etti.

Halep Kalesini dostu olan, Sûrur diye bilinen birine bırakmak istedi ve bunu gizli tuttu. .Ancak haber, Sûrur'dan Feth'in dostu olan İbn Ganâim denilen adama kadar yayıldı. Durumdan haberdar etti. Bunun üzerine Fethü'l-Kal'î ondan korktu. Şehirde bulunanlar isyana kalkışarak bu duruma cevap verdiler.

Ondan inmesini istedi ancak onu oyaladı ve ona karşı tedbirini aldı. Daha sonra ona karşı isyanını açığa vurdu. Bunun üzerine Buceyla yanına çıktı. Bu kişi, Mürtezaddevle'nin annesiydi. Annesi onu azarlamasına rağmen söz dinlemedi. Ona dedi ki: "Efendinin oğluna karşı bunu nasıl yaparsın?" Çünkü Mürtezaddevle, Lü'lü es-Seyfî'nin kölesiydi. Bunun üzerine dedi ki: "Efendisinin çocuklarıyla kendisi ve babasının yaptığı gibi." (Sa'ddevle'nin çocukları olan Ebû'l-Fezâil ve Ebû'l-Heycâ)

Sonra Feth'i ona gönderdi ve ona şöyle dedi: "Ya Halep'ten çıkarsın ya da kaleyi Sâlih'e teslim ederim."

Mürtezaddevle, Bâbu'l-Cinen'deki eski sarayında iken 406/1015 yılı Recep ayının son altı gününün Cumartesi gecesi borazanlar ve davullar kalede çalınmaya başladı ve yüksek sesle seslendi: "Ey Mansûr! Hâkim, Ey Mansûr! Sâlih!" Mansûr kalenin Sâlih tarafından alındığını zannetti. Bâbu'l-Cinen kapısını açtı. Kendisi, kardeşi, çocukları ve ona tabî olan hizmetçileriyle taşıyabileceği kadar mal ve servet alarak Antakya'ya kaçtı. .

Halep halkı onun çıktığını öğrenince evine girip altın, gümüş, gemiler, mobilyalar ve 80 bin dinar aldı. Yağmalanlar arasında kendi el yazısıyla yazılmış fihristli 28 bin ciltli defter de vardı. Kardeşlerinin, bazı Hıristiyan ve Yahudilerin evleri de yağmalandı.

Mürtezaddevle Antakya'ya Recep ayının son beş gününde ulaştı. Kral Basil, Mansûr'un kaçmasıyla Antakya katabanını çıkardı. Ona ikramda bulunması için emir verdi. Kendisine maaş ve ikamet vermesini emretti. Aynı zamanda asker ve arkadaşlarının da bundan yararlanmasını istedi. Aralarında 700 yiğit ve piyade

bulunmaktaydı. Emîrliği döneminde hitap ve muamele ettiği şekilde devam edecekti. Magistros olarak lakaplandırılmasını emretti.

Kral kardeşlerini, iki oğlu olan Ebû'l-Ganâim ile Ebû'l-Berekat'ı yanına çağırdı ve onlara görevler verdi. Onların eliyle birkaç köyü kendilerine ve ona verdi. Bu köyler arasında Şeyh Leylûn da bulunmaktaydı. Mürtezaddevle kalesini inşa etti. Halep'in ihtiyaç duyduğu şeyleri ulaştırabilmek için burada kaldı.

Mürtezaddevle, şehrin inşasına Kostantiniyye'ye bağlı Ermanos gelene kadar devam etti. 421/1030 yılında Tübbel'e geldi. O zamanlarda Basil ile birlikteydi ve sonrasında vefat etti.

DOKUZUNCU BÖLÜM

FÂTİMÎLER ve HALEP

1. FETHÜ'L-KAL'Î: MÜBAREKÜDDEVLE

Fethü'l-Kal'î Ebû Nasr, Mısır hâkimine biat edeceğini duyurdu. Sâlih b. Mirdâs ile şehrin dışında ve içinde bulunan yüksek yerler için sulh yaptılar. Kendisine Mansûr'un eşlerini ve kardeşlerinin çocuklarının eşlerini, Antakya'da bulunan İbn Lü'lü'ye götürmek için teslim etti. Bunlar arasında Sâlih ile evlendireceği kızı da bulunmaktaydı. Sâlih onları Halle denilen yere çıkarıp götürdü. Sadece evlendirileceği söylenen kızı yanında bıraktı. Sonrasında bu kız ile evlenip geri kalan kadınları gönderdi.

Sâlih, İbn Lü'lü ile kendisine verilmek üzere kararlaştırdığı köy ve işleri teslim aldı. Dayf olarak anılan Efâmiye valisi Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmed el-Acmî'yi çağırdı. Onu 406/1015 yılı Şaban ayının başlarında şehirdeki Bâbü'l-Cinen'deki saraya yerleştirdi.

Fethü'l-Kal'î kalede kaldı ve Dayf ona güzel davrandı. Seyfüddevle ve oğlunun Haleplilerden aldığı şeyleri ona iade edip adaleti sağlamaya çalıştı. Fethü'l-Kal'î yaptıklarını bir mektupla Halife Hâkim'e bildirdi. Hâkim ise teşekkür içeren bir mektupla ona Mübareküddevle lakabını verdi.

Ebû'l-Hasan, Dayf'dan kendisini desteklemesini emretti ve ona Sediddevle lakabını verdi. Aynı zamanda Sâlih b. Mirdâs'a da ikisiyle anlaşması için mektup yazdı, ona da Eseddevle lakabını verdi.

Halep halkına haraç, haksızlık ve vergilerin kaldırılması konusunda karar yazdı. Bu karar, hükümdar işareti ile tasdiklenmiş olup tasdikte şu cümle yer almaktadır: "Hamd alemlerin Rabbine mahsustur. Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla. Bu, Müminlerin Emîri İmam Hâkim bi-Emrillah'ın tüm Halep halkına ve bağlı olan yerleşim yerlerine emridir. Müminlerin Emîrine içinde bulunduğunuz haksızlık karanlığı ulaşınca, ticaret işlerinizi üstlenenler, vergi ve haraçlarda size aşırı yük bindirerek, zayıf düşürerek, hakkınızdaki kanunlardan yüz çevirerek yanlış yapmıştır. Dâr Kûreh ve benzerlerinden erzakların serbest bırakılmasını ve 407/1016 yılının haraç parasından vereceğiniz miktarı bağışlanmasını (Allah makamını yüksek ve etkili

kılsın) emretti. Peygamberlik devletinin nurunun parlayıp zuhur ettiğini ve karanlığın doğup üzerini örttüğünü bilesiniz diye!" Daha sonra tamamını zikretti.

Trablus valisi Muhtaruddevle b. Nezzâl Kütâmî, Sayda valisi Mürhifüddevle Beckem et-Türkî, Hâkim tarafından Halep'e gönderildi. Hepsi Hâkim'in tarafından şehirde idiler.

Hâkim daha sonra Hassan b. Müferric b. Cerrâh et-Tâî ve aşiretine, Sinan b. Ulyân el-Kelbî ve aşiretine Halep'i korumaları konusunda ihtiyatlı davranmaları için mektup yazdı. Ardından Feth'e kaleyi teslim etmesi durumunda ona iyilik yapacağına ve onu memnun bırakacağına dair mektup yazdı. Bu şekilde teslim etmeyi kabul etti ve kağıt, eşya, silah gibi içinde bulunan her şeyi Mansûr'a bıraktı.

2. FÂTİKİ'L-HÂKİMÎ: AZİZİDDEVLE

Sûr vilayetinde, Emîr Aziziddevle Ebû Şucâ, 407/1016 yılı Ramazan ayında Fâtik'e kaleyi teslim etti. Hâkim, 407/1016 yılı Cemâziyelevvel ayında ona görev verdi. Onu, zırhı altınla süslenmiş eyerlerden oluşan atlarda taşıdı, bir kılıç ve kuşakla kuşandırdı, daha sonra da Halep'e gönderdi.

Feth, Sûr şehrine doğru hareket etti. Halep kadığına Kadı Ebû Cafer Muhammed b. Ahmed es-Semnânî el-Hanefî atandığında Dayf'ı da Halep'e 407/1016 yılında vali olarak atadı.

Aziziddevle, Mısır sahibi Aziz'in hizmetçisi Bengütegin'in Ermeni hizmetçisidir. Bengütegin ona karşı çok bağlı olup akıllı, cömert, edebiyatçı ve enerjik bilge bir adamdı. Hâkim, kendisini Halep ve çevre yerleşim yerlerine atadı ve ona "Emîru'l-Ümerâ, Aziziddevle ve Tâcü'l-Mille" lakaplarını verdi. Halep'e 407/1016 yılı Ramazan ayının 2'si Pazar günü girdi. Edebiyat ve şiiri severdi. Ebû'l-Alâ' b. Süleyman kendisine *Risaletü's-Sahil ve'ş-Şâhic* ve *Kitabu'l-Kâif* adlı eserleri tasnif etti.

Ebû'l-Hayr b. Said el-Azîzî[264] onu övmekte ve doğum gecesinde, bulutlar yıldızları örterken kalede yanan kandillerden bahsederek onun hakkında şöyle demektedir:

"Felaket ve bela saldırısından iyilik ve edep içinde güvencede kal!

Ey Azizüddevle! Saltanat, şan ve soyun kılıcıdır,

Din yeniden neden korksun, halbuki dinin izzeti gücü Halep'tedir,

Boşluğunu bir gençle tıkadı, ciddiyet oyun oynamakla lekelenmez,

Anka kalesini ateşe verdi, şaşırtıcı derecede bir manzara oldu,

Yeryüzü onunla göğe yapıştı, bu yüzden eğildi ve döküldü,

Göktaşlarını toza fırlattığı gibi kıvılcımlar fırlattı,

Bulutların altında tutuştu ve, ağırlığından dolayı eridi,

Haya havuzunu ısıttı, derdim üzerine dökülen cehennemden onu uzaklaştırmaktır,

Eğer ateş devam etseydi sıcak onu kurutur ve zarar görmezdi,

O gece yıldızlar bizden utandığı için çıkmadı,

Günün güneşi onunla doğunca karanlık her tarafı kaplamakta idi,

Şayet ateş parlayan yıldızlara ulaşacak kadar yakınlaşsaydı,

Kışın şiddetli soğukları inci ve altınlarla süslenip dans eden güzel kadına çevirdi,

Rüzgar onunla savaşınca öfkesinden kudurdu,

Onun cazibesi öfkesiyledir, tatlı kırmızı bir alev,

Onun aydınlığı bir aylık kavalın gizlenmemiş sancısındadır,

Ey iki emîrin emîri! Ey niyet ve talep sahibi!

Gece odunlardan yoksun kaldı, sebepsiz olarak mazlup da sürüldü,

Güneşi karanlıkta batmamış halde şaşkın bir şekilde terk ettim."

[264] Tekke âdâbını tesbit eden ve düzenlediği semâ meclislerinde okuduğu âşıkane rubâîlerle tanınan Horasanlı mutasavvıf olup tam künyesi Ebû Saîd Fazlullāh b. Ebû'l-Hayr Ahmed b. Muhammed el-Meyhenî'dir. (ö. 440/1049) Bkz. Tahsin Yazıcı, "Ebû Saîd-İ Ebü'l-Hayr", *DİA,* 10 (1994): 220-222.

Aziziddevle, Halep Kalesinin altındaki sarayı yenilemiş ve inşaatını bitirmiştir. Hammamu'l-Kasr (Saray Hamamı) kendisine ait idi. Onu kalenin yamacına yanaştırdı. Kaleye yakın olarak inşa etmesinin nedeni, Mürtezaddevle'nin başına gelenlerden korkmasından kaynaklanmaktadır. Bu yüzden kaleye bitişikti. Camii Mescidi'ne gümüş kandillerin yapılmasını kendisi emretti. Günümüze kadar ayakta dimdik durmakta olup ismi hala üzerinde yazılıdır.

Aziziddevle, Esedüddevle Sâlih b. Mirdâs'ı insanları sakinleştirmek, avam halka düşmanlara karşı birlik ve beraberlik içinde oldukları konusunda onları ikna etmek için annesini Halep'e götürmekle görevlendirdi. Bunu 408/1017 yılında yaptı.

Ardından Hâkim'in ilişkileri ve davranışları Aziziddevle'ye karşı değişince ona karşı isyan etti. Aziziddevle Halep'te kendi adıyla dinar ve dirhem bastırdı. Minberde kendi adına çağrıda bulundu. Bunun üzerine Hâkim ordulara haber gönderdi ve ona karşı hazırlanmalarını emretti. Bu olaylar 411/1020 yılında gerçekleşti.

Aziziddevle bu haberi alınca Rum İmparatoru Basil'e Halep'i teslim etmek için haber gönderdi. Bunun üzerine Basil yola çıktı. Mercü Dibâc denilen yere ulaşınca Aziziddevle'ye Hâkim'in vefat haberi geldi. Bu haber karşısında Aziziddevle, Basil'e haber göndererek aralarındaki anlaşmanın bozulduğunu bildirdi. Aksi bir durum olursa Kilâboğulları ile birlikte ona karşı savaşacaklarını dile getirdi.

Basil, Malazgirt'e doğru yönünü değiştirdi ve burayı Hazarlardan aldı. İnsanlar, Rum İmparatorundan korktukları için Halep'e doğru kaçtılar. Bu kaçma girişiminin altındaki sebep Aziziddevle olduğu için bu olay "Aziziddevle'nin Kaçışı" şeklinde adlandırılmıştır.

Aziziddevle, Hâkim'in öldüğüne inanınca Mısır'dan açık bir şekilde hil'at göndererek görevine devam etti. Yanında Tüzün olarak bilinen bir hizmetçisi vardı. Hint asıllı olup ona meylederdi. Şehrin merkezinde uyurken gecenin ilk vakitlerinde yanına girdi. Elbise kolunun altında onu öldürmek için kılıç saklıyordu. Arkadaşlarından birinin efendisini uyandırmak için ona dokunduğunu gördü. Bunun üzerine Hintli çabuk davranarak Aziziddevle'yi hızlıca vurup öldürdü. İkinci hamlede hizmetçisini öldürmek istedi. Ancak başaramadı ve Hintli öldürüldü. Tüm bu olaylar 413/1022 yılı Rebiülahir ayının 4'ünde gerçekleşti.

Şairi Mufaddal b. Said şöyle demiştir:

“Ölümü için yetiştirdi kölesini, onu boğazlamak için biledi kılıcını.”

Vali kalede idi. Aziziddevle tarafından köle Ebû Necm Bedr et-Türkî ve Bengütegin’in efendisi Aziziddevle Fâtik de burada bulunmaktaydı. Bengütegin döneminde aralarında dostluk ve arkadaşlıktan kaynaklanan saygı ve sevgi vardı. Aziziddevle yönetime geldiğinde onu kendi yanına yakınlaştırdı ve onu tercih ederek Halep Kalesine atadı. Bu kişinin, Aziziddevle’nin kölesi olduğu söylenmiştir. Bu kişi, Bedrü’l-Kebir olarak bilinmektedir. Tüzün’ü Aziziddevle’yi öldürmeye teşvik edenin o olduğu söylenmiştir. 413/1022 yılı Rebiülahir ayının 10’u Pazar günü öldürüldüğünde şehre hâkim oldu. Kendisine "Vefiyyüddevle ve Emîni” şeklinde lakap verildi. Bedr’in katibi İbn Müdebbir adında biriydi. Bu adam Halife Zâhir tarafından Mısırlı askerler gelinceye kadar kaldı. Onun lideri Sedididdevle Ali b. Ahmed Dayf idi. Halep’i Vefiyyiddevle Bedr’den teslim aldı.

3. MUHAMMED EL-KÜTÂMÎ: SAFİYYİDDEVLE

Dayf, Zâhir’in mektubuyla Bedr’in yanına girdiğinde ona doğal ve güzel bir şekilde davrandı. Daha sonra ayaklarına zincirleri bağlayıp kendisini tutukladı ve kaleden indirerek ondan teslim aldı. Ardından onu Safiyyiddevle Ebû Abdullah Muhammed b. Veziri’l-Vüzerâ Ebû’l-Hasan Ali b. Cafer b. Fellah el-Kütâmî’ye 413/1022 yılı Recep ayının 11’i Çarşamba günü teslim etti.

Safiyyiddevle edebiyatçı ve aynı zamanda şairdi. Babası Ali, Hâkim’in vezirliğini yapmıştır. Dedesi Cafer b. Fellah da Mısır komutanlarından biriydi. Kaleye Kalânisî olarak anılan Yemneddevle Saâdetü’l-Hâdim atandı. Beyaz sakalıyla hizmetçilik yaptı. Bu kişi, Müslümanların faziletli ve erdemli şahsiyetlerden biridir. Takva ve ilim ehlidir. Şehir ve kaleye birer vali atamıştır. Aziziddevle Fâtik’ten ortaya çıkan olayların Halep valisinde olmaması korkusuyla bunu yapmıştır.

Safiyyüddevle b. Fellah, 414/1023 yılı Muharrem ayının ortasında Pazartesi günü Halep valiliğinden azledildi.

4. İBN SÜ'BÂN: SENEDİDDEVLE

Halep'e Emîr Senediddevle Ebû Muhammed Hasan b. Muhammed b. Sü'bân el-Kütâmî el-Ceymalî vali olarak atandı. Kendisi ve ailesi Kütâme'nin[265] ileri gelenlerinden biriydi. Daha önce Efâmiye Kalesinde vali idi. O, Ebû'l-Alâ' b. Süleyman'a *Risaletü's-Senediyye* adlı eseri bir cilt olarak yazdı. Aynı zamanda Ebû Said Musbih ise veziri idi.

Senedüddevle Halep'te yakalandığı hastalıktan dolayı 415/1024 yılı Rebiülahir ayının 22'si Perşembe günü vefat etti.

5. SÜ'BÂN: SEDİDÜDDEVLE

Hastalığının haberi Halife Zâhir'e ulaştı. Kardeşi Sedidi'lmülk Ebû Haris Sü'bân b. Muhammed'e mektup yazdı. Mısır'daki Tinnis'in[266] yakınındaydı. Mektupta ona Halep valiliği için yola çıkmasını gerektiği yazılıydı.

Bunun üzerine Tinnis'ten deniz yoluyla Trablus'a doğru hareket etti. Ardından Trablus'tan Halep'e yöneldi. Kardeşi vefat etmişti. Halep'e 415/1024 yılı Cemâziyelevvel ayının 17'si Pazar günü ulaştı.

415/1024 yılında Zâhir'in emriyle Mısır kadısı İbn Ebû'l-Avvâm'ın yerine Halep kadısı Ebû Usame Abdullah b. Ahmed b. Ali Ebû Üsame getirilmişti. Zâhir'in emriyle kalenin valisi Hâdim es-Saklani el-Ebyad el-Hâkimî olarak bilinen Ebû'l-Haris idi. Akıllı, zeki ve cesur biri idi. İçerisinde iki vali vardı. Biri şehir merkezinde diğeri de kalede görev yapmaktaydı. Bu durum karşısında Ebû Ali Sâlih b. Mirdâs b. İdris el-Kilâbî, Sinan b. Ulyan el-Kelbî ve Hassan b. Müferric b. Cerrâh et-Tâî, Zâhir'e karşı ittifak ettiler. Ayrıca Şam'ı kuşatmak için birlik oldular. Şehirleri aralarında paylaştılar. Dolasıyla Filistin ve ona bağlı yerler Hassan'a, Dımaşk ve ona bağlı yerler Sinan'a, Halep ve ona bağlı yerler de Sâlih'e verilmiş oldu.

Zâhir, Filistin'e Anuştegin ed-Dizberî'yi vali olarak gönderdi. Üç emîr onunla savaşmak için bir araya geldi. Dizberî yenilgiye uğradıktan sonra Askalân'a çekildi.

---

[265] Büyük Berberî kabilele birliklerinden biridir. Bkz. Rene Basset, "Ketâme", *İA*, VI (1977): 608.

[266] Günümüzde olmayan Tinnis'in Yukarı Mısır'da bulunan bir Antik Mısır başkenti olduğu düşünülmektedir. (ç. n.)

Hassan, Remle'yi kılıçla 415/1024 yılı Recep ayında fethetti. Şehrin çoğunu yakıp yağmalayadı. Kadın ve çocuklardan bir çoğunu da esir etti.

ONUNCU BÖLÜM

MİRDÂSÎLER ve HALEP

1. SALİH b. MİRDÂS

Sâlih b. Mirdâs, katibi Ebû Mansûr Süleyman b. Tavk'ı Maarretü Mısrîn'e gönderdi. Süleyman şehri ele geçirerek valiyi tutukladı ve onu zincire bağladı. Daha sonra Recep ayının son yedi gününde Araplardan oluşan bir grupla Halep üzerine yürüdü. Kendisi ile Sedîdülmülk ve Mevsuf Hâdim arasında farklı günlerde savaşlar gerçekleşti.

Sâlih b. Mirdâs kalabalık bir toplulukla Halep'e hareket etti ve 415/1024 yılı Ramazan ayının 7'si Pazar gününde Halep önlerine ulaşarak Bâbu'l-Cinen'de konakladı. Pazartesi günü karargahın etrafını dolaştı ve şehri 56 gün boyunca muhasara altına aldı. Bu esnada şehirde bulunan Mevsuf Hâdim ile Seyfüddevle b. Hamdân'ın hizmetçisi ve Halep'in büyük komutanlarından biri olan Ebû'l-Mürecca Salim b. Müstefad arasında anlaşmazlık oluştu. Onun evi ve hamamı camdan yapılmıştı ve günümüze kadar hala izlerine rastlamak mümkündür.

Mevsuf, Salim'i öldürmek istedi. Bunun üzerine Salim kalabalık topluluğu bir araya getirerek Bâb-ı Kınnesrîn'i ele geçirdi. Oradan Sâlih'in yanına çıktı. Ondan kendi canı ve şehir halkı için eman aldı. Şehri Zilkade ayının 13'ü Cumartesi günü teslim etti.

Sedidülmülk b. Sü'ban kalenin bitişiğindeki saraya sığındı. Sâlih, mancınıklar ve yayları kaleye ve sarayın karşısına dikti. Sonrasında Ebû'l-Mürecca Salim b. Müstefad ve katibi Süleyman b. Tavk'ı saray ve Halep Kalesine karşı savaş için görevlendirdi. Kendisi ise Dizberî'ye karşı Hassan b. Müferric'e yardım etmek için Filistin'e doğru yola çıktı.

Dizberî kalabalık bir ordu toplayıp geri döndü. İki ordu birbiriyle karşılaştı ve Dizberî ikinci defa yenilgiye uğrayarak kaçtı.

Halep Kalesinin muhasarası yedi ay devam etti. Halep halkı kaleye doğru bir tünel kazmıştı. Ancak bu kazdıkları tünel Muîn denilen su kuyusuna rastgeldiğinden kuyunun suyu çekilince kale halkının içecek suyu kalmadı. Bunun üzerine kaledekiler, Sâlim ve Süleymân ile Rebiülahir ayının 10'unda barış yapmak için yazıştılar. Ancak Sâlim ve Süleymân onlara olumlu bir cevap vermedi. Bunun üzerine şehirdekiler üç

gün boyunca bir haç dikip Rum İmparatorunu davet ederek Zâhir'e lanet okudular ve çan çalıp kaleye saldırdılar. Daha sonra Rebiülahir ayının 12'si Cuma günü orduyu toplayıp çekildiler. Çarşılarda *Kur'an* sayfalarını mızrakların uçlarına asarak gezdiler. Ardından borazan çalarak gittiler.

Kalede bulunan Mağripli bir grup ise eman istedi. Onlara istedikleri eman verildi ve kaleden çıkarılarak şehirde dolaştırıldılar. İpekden ve altın süslemeli elbiselerin de içinde bulunduğu malları kalenin karşısında sergilediler. Eman isteyerek Süleymân ve İbn Müstefâd'ın yanına gelenlere bu mallardan verildi.

Kaledekiler yardımdan ümitlerini kesince Ebû Cuma olarak bilinen ve kaledeki direnişçilerin çavuşu olan siyahî bir adam kaleden indi. Bu şahıs bazı günler gizli bir şekilde kaleden inip tekrardan giriyordu. Sâlim b. Müstefâd ve Süleyman b. Tavk onu ikna edip kendi taraflarına çektiler. O adam kaleye inip çıkmaya devam etti.

Bir gün tekrar kaleye çıkmak istediğinde Mevsuf Hâdim kapıları kapattı ve onun kaleye girişini engelledi. Bunun üzerine o da arkadaşlarına seslenerek onlardan yardım istedi. Kaledeki direnişçiler ve köleler onun bu çağrısına olumlu cevap verdiler. Bu durum Haleplilerce bilinince her taraftan kaleye saldırdılar.

Sâlim b. Müstefâd ve Süleymân b. Tavk 416/1025 yılı Cemaziyülevvel ayının 1'i Çarşamba günü kaleye girdiler. Mevsûf es-Saklabî, Sedîdülmülk Sü'bân ile Ebû'l-Fazl b. Ebû Üsâme'yi tutukladı. Sü'bân kendisi için Sâlih'e fidye vererek kurtuldu. Mevsûf'un ise Sâlih'in önünde boynu vuruldu. Kadı Ebû'l-Fazl b. Ebû Üsâme ise diri diri kaleye gömüldü.

Melikü'l-Azîz Ebû'l-Muzaffer Muhammed b. Gazi (Allah'ın merhameti üzerine olsun) Halep Kalesi'nde inşa ettiği Dâru'l-Kübra'yı yeniledi. Onun temelini kazdığında yeraltı tahıl deposunda, iki ayağına demir kerpiç takılı diri olarak gömülmüş bir adam buldu. Ondan geriye sadece kemikleri kalmıştı ve ceset oturur vaziyette idi. Allah daha iyi bilir fakat onun yukarıda bahsedilen İbn Ebû Üsâme olduğundan şüphem yoktur.

Bu yılda Sâlih b. Mirdâs Humus, Ba'lebek, Sayda ve Trablus nahiyesi olan İbn Akkâr Kalesi'ni ele geçirdi. Ayrıca Rahbe, Menbic, Bâlis ve Refeniye de onun hâkimiyetindeydi.

Sâlih daha önce Murtezaddevle'nin yanında hapisteyken bir rüya görmüştü. Rüyasında bir adam gelmiş ve onun başına altın bir sivri külah takmıştı. Allah bu rüyadan sonra ona bir çıkış nasip etmiş ve daha önce anlattığımız gibi hapishaneden kaçmıştı.

Sonra Zâhir, Dizberî ile birlikte bir ordu gönderdi. Kelblilere karşı ordunun başına getirilen Râfi' b. Ebû Leyla da ona katılmıştı. Zâhir, Râfî'yi, Şam'ı talan ederek bozgunculuk çıkardığı için Hassân b. Müferrec et-Tâ'î'ye karşı göndermişti. Hassân, Dizberî'nin yaklaştığını görünce Sâlih b. Mirdâs'tan yardım istedi. Sâlih yardım için harekete geçti. Sâlih rüyasındaki adamı gözleri ile gördü. O, rüyasında Sâlih'in yanına gelmiş ve başında bulunan altın kalensuveyi çıkarmıştı. Sâlih de rüyasında gördüğü bu durumu uğursuzluk olarak yorumlamıştı.

2. SALİH b. MİRDÂS'IN SONU

Sâlih, Hassân'a ulaşınca Dizberî ile savaşa tutuştu. Bu savaş, Ürdün'de Ukhuvâne olarak bilinen mevkide gerçekleşti. Tarîf el-Fezârî adında bir şahıs tarafından mızrakla yaralanan Sâlih atından düştü. O düşünce daha önce rüyasında gördüğü Râfi b. Ebû Leyla'yı tanıdı ve Râfi onun üzerine çullandı. Sâlih'in kafasını gövdesinden ayırarak Dizberî'ye götürdü.

Reyhân adında bir şahsın da onu yaraladığı söylenmiştir. Esedüddevle Sâlih b. Mirdâs atın üzerindeyken o adam onu düşürene kadar mızrak attı. Sonra Râfi' geldi ve onun kafasını kesti. Bu olay 420/1029 yılı Rebiülahir ayının 25'inde gerçekleşti. Bir rivayete göre de bu yılın Cemaziyülevvel ayının 8'i Çarşamba günü gerçekleştiği söylenmiştir.

3. VEZİR TEZÂRUS

Sâlih b. Mirdâs zamanında Halep kadısı, İbn Ebû Üsâme'den sonra Kadı Esved olarak bilinen, Ebû Ya'la Abdulmunim b. Abdulkerim b. Sinân idi. 416/1025 yılında üstlendiği kadılık görevini Sâlih'in oğlu Şiblüddevle döneminde de sürdürdü.

Sâlih'in veziri ise Tezârus b. Hasan en-Nasrânî idi. O olayda yakalanıp asıldı. Nasrânî, Sâlih'in yanında büyük mevki sahibiydi. Hem kalem hem de kılıç ehli idi.

Denildi ki: Nasrânî'nin (Allah'ın laneti üzerine olsun) huzuruna, Halep Kadısı Ebû Ya'la Abdulmun'im b. Abdulkerim b. Sinân hariç valiler, kadılar ve onların dışındakiler saygı ile girerlerdi. Şeyh Ebû'l-Hasan Muhezzeb b. Ali b. Muhezzeb de ilkin onun huzuruna bu şekilde saygı ile girmek istemiş fakat daha sonra bunu yapmayacağına dair yemin etmişti.

Denildi ki: Maarretünnu'mân'da bir köy olan Hâs halkı Tezârus'un Havrî olarak bilinen kayınbabasını onlara eziyet ettiği için öldürmüştü ki o Tel-Mennes[267] halkındandı. Tezârus kayınbabası Havrî'nin öldürüldüğünü duyunca Halep'ten bir ordu ile yola çıktı. Hâs halkının dağlarında ve arazilerinde onu aradı. Kayınbabasının katilleri Efâmiye'ye kaçmışlardı. Tezârus onlara yetişti ve Efâmiye valisi kayınbabasının katillerini ona teslim etti. Tezârus, Sâlih b. Mirdâs'a kayın babasının katillerini cezalandırmasına izin vermesi hususunda mektup gönderdi. Sâlih ona izin verince de onları ağaçlara asarak öldürdü. Asılan insanlar cenaze namazı kılınıp defnedilmek üzere asıldıkları ağaçlardan indirilince çok büyük bir kalabalık onların namazını kıldı.

O zaman insanlar Hristiyanları kandırmak için dedi ki: "Biz onların üzerinde beyaz kuşlar gördük, onlar ancak meleklerdi." Bu söz Tezârus'a (Allah'ın laneti üzerine olsun) ulaşınca bu durumu onların üzerine bir günah olarak sayıp Maarretünnu'mân halkından intikam almak istedi.

Derken bir kadın Cuma günü camide bağırarak demiş ki: "Genelev beni gasp etmek istiyor." Camide bunu duyan yaşlılar ve kadınlar hariç herkes fırlayıp çıkmış, genelevi yıkarak tüm odunlarını almıştılar. Esedüddevle Sâlih b. Mirdâs bu olay olduğunda Sayda'da idi. Bu olay 417/1026 yılında gerçekleşmiştir.

Sâlih 418/1027 yılında Halep'e yöneldiğinde Tezârus, Maarre[268] ve benzeri şehirlerin ileri gelenlerini tutuklayana kadar onunla idi. Tezârus, onlardan 70 kişiyi tutukladı, ayrıca 1000 dinar aldı. Tezârus'un onları cezalandırma hususundaki ısrarlı yaklaşımı üzerine Sâlih ona dedi ki: "O genelevden dolayı Muhezzeb'i mi yoksa Ebû'l-Mecd'i mi öldüreyim, ne yapayım?"

[267] Tel-Mennes, Şam'da Maarretünnu'mân yakınında bulunan bir kaledir. Bkz. Sâmi, *Kamûs'ül A'lâm*, C. 3, 68.
[268] Maarre, Maarretünnu'mân ve Maarretü Mısrîn şehirleridir. (ç. n.)

Bana ulaştı ki: Âmid ve Meyyâfârikîn halkı onlara dua etti. Bu durum onun görüşünü aştı. Sâlih, Maarre'ya ulaşıncaya kadar tutuklular, 70 gün kalede esir edildiler. Sâlih, Ebû'l-Âlâ' b. Süleymân'ı, Maarre'nin dışına çağırdı.

Sâlih meclisine geçince Şeyh Ebû'l-Âlâ' esirleri kurtarmak için ona dedi ki: "Efendimiz, değerli seyyidimiz, dinin aslanı, başlangıcı ve mürşidi, güzel gündüz, gündüzü parlatan, gündüzün evveli ve sonu, dinin keskin kılıcı, kılıcın yumuşak yüzü ve keskin tarafı; Sen af yolunu tut, iyiliği emret ve cahillerden yüz çevir." Sâlih ona dedi ki: "Ben onları sana bağışladım ey Şeyh!" Böylelikle Ebû'l-Âlâ' onların canlarını kurtardı fakat onlara kesilen mal cezasından habersizdi. Ebû'l-Âlâ' daha sonra bu konu ile ilgili bir şiirinde şöyle der:

"Anında evimden çıktım, ayıpları örterek ve hasedi bir kenara bırakarak,

Ömrümün çoğu gidip çok azı kalınca, ruhuma cesedimden ayrılık vakti geldiğinde,

Sâlih'e bir kavmin fesat olan görüşünden dolayı şefaatçi olarak gittim,

O benden güvercin sesi duydu, ben ise ondan aslan kükremesi duydum,

Bu istenmeyen mihnet hoşuma gitmedi fakat bu mihnetin altına mecbur girdim."

ONBİRİNCİ BÖLÜM

NASR b. SALİH b. MİRDÂS

1. İKİ KARDEŞİN SAVAŞI

Sâlih b. Mirdâs'ın öldürülmesinden sonra Halep emîrliğine iki oğlu geçti. Bunlardan Muizüddevle Ebû Ulvân Semmâl kaleye, Şiblüddevle Nasr ise şehre hâkim oldu.

Bu yılda Sâlih'in çocukları Kiybâr'da, Antakya katabanı Mihâil Hâdim'in üzerine saldırdılar. Antakya katabanı kralın emri olmaksızın Halep üzerine yürümüş, Nasr ve Semmâl ona büyük lütuf ve ikramda bulundukları halde Halep'i alma fikrinden vazgeçmemişti. Bunun üzerine Nasr ve Semmâl, Kiybâr Kalesinde savaşmakta olan katabana baskın yaptılar. Her iki taraftan da çok sayıda insan öldürüldü ve Rum askerleri yenildiler. Bu olay Cemaziyülahir ayının 29'u Perşembe günü gerçekleşmiştir.

Sonra kataban ile dostluk kurmaya çalıştılar ve araları düzeldi. Dostlukları Muizüddevle Semmâl ve hanımı arasında bir konuşma geçene kadar bu şekilde devam etti. Karısı, Semmâl'e kızarak şehirden çıkıp Halep dışında bulunan Hille denilen yere geldi. Semmâl onun için mücevherlerle süslenmiş altın bir ayakkabı yapılmasını emretti. Hanımı ile arası düzelince, hanımı ayakkabıyı koluna alarak oradan çıktı.

Nasr kardeşi Semmâl ve hanımı arasındaki bu durumu duyunca hemen harekete geçip kaledeki tahta tek başına kurulmak istedi. Kendi adamlarından oluşan bir grup ile birlikte Bâbu'l-Irâk kapısından çıkmak istiyor gibi yaptı.

Kale kapısına yaklaşınca kılıcını çekerek hücum etti. Ordudaki hiç kimse heybetinden dolayı onu durduramadı. Destekçileri de kılıçlarını çekerek onun emrine tabi oldular. Merkeze oturup dedi ki: "Kim kardeşimi bana tercih ederse bana kötülük yapmış olur. Çünkü ben erkekleri idare etmeye, o ise kadınları idare etmeye layıktır."

Bu tarihten sonra Halep Kalesinin kapılarına, aniden çıkacak atlıları engelleyecek zincirler konuldu ve kale emîrinin sevdiği insanların, yakın akrabaları da olsa kılıç kuşanmış bir şekilde kaleye girmesi yasaklandı.

Bu olay neticesinde Nasr, 421/1030 yılında hem şehrin hem de kalenin tek hâkimi oldu. Veziri Halep'in Cüllum mahallesinde bulunan Şemmâs Hamamı'nı yapan

Ebû'l-Ferec Mu'mel b. Yusuf eş-Şemmâs idi. Bu adam tedbirli, iyilik yapmayı seven bir Hıristiyan idi. Kardeşi de Berrânî beldesinin nazırı idi. Şehirdeki Berrânî mescidlerini de o imar etti.

Ebû Ulvân Semmâl b. Sâlih, bedevî Arapları bir araya topladı ve kardeşi Nasr ile savaşmaya teşvik etti. Bunun üzerine Nasr, Rum İmparatoru Armanos'a bir elçi göndererek yardım istedi. Armanos kral olmuştu. (Basil 415/1024 yılında ölmüştü) Nasr ondan yardım isteyince, Kral yola koyularak 600 bin kişilik bir ordu ile Antakya'ya ulaştı.

Arapların ileri gelenleri Semmâl ve Nasr arasında arabuluculuk yaptılar. Halep'in Nasr'a, Bâlis ve Rahbe'nin de Semmâl'e ait olması üzerinde anlaştılar. Bunun üzerine Nasr, Rum İmparatoruna yapmış olduğu yardım istediğinden pişman oldu ve bundan vazgeçti.

2. NASR ve RUMLAR

Rum İmparatoruna amcasının oğlu Mukalled b. Kâmil b. Mirdâs'ı gönderdi. Kraldan Halep'e gelmemesi için talepte bulundu. Bunun için daha önce Seyfüddevle'nin evlatlarının gönderdiği ikta gelirlerinin de kendisine verileceğini haber verdi. Kral bu teklifi kabul etmedi ve Mukalled b. Kâmil'i tutuklayarak yanında alıkoydu. Kral, Nasr'ın yardım isteğinden vazgeçmesi üzerine Halep üzerine yürümekten çekindi.

Antakya'dan Kiybâr'a 10 günde ulaştı. Gönderdiği öncü kuvvetleri Halep Arapları tarafından mağlup edildi. Araplar Rum askerlerini takip ettiler.

Bulgar, Rus, Abhâz, Hazar, Ermeni, Becenâk ve Efrenc krallarının da içinde bulunduğu Rumlar Araplara saldırdılar.

Kral ordusu ile dağa yakın ve sudan uzak bir mevkide bulunan Tübbel'de konakladı. Askerlerine hendek kazdırdı. Ordusunun erzaklarını 70 cemmaze (binek hayvanı) taşımaktaydı. Askerleri o kadar çoktu ki, askerlerinin bulunduğu alan, etrafını iyi bir atlının bir günde dolaşabileceği genişlikteydi.

Ebû Ülvân Difâ' b. Nebhân el-Kilâbî az sayıda atlı ile yolu üzerinde onlara rastladı. Böylece onun birliklerinden istediği her şeyi elde etti. Kral, Azez'e içinde komuta kadrosunun da bulunduğu askeri birliğini göndermişti. Azez'de Kilâboğulları

onları karşılayarak mağlup ettiler. Onların asilzadelerini öldürerek, onlarla birlikte bulunan kralın çocuklarından oluşan bir grubu da esir ettiler. Bu olaydan sonra cesaretlenen Kilâboğulları, orduyu karargâh kurduğu yerde kuşattılar.

Rum ordugâhına yakın olan salatalık tarlalarında Arapları görenlerden bazıları, Rumlara bir ok atma mesafesi kadar yakın olduklarını haber verdiler. Rumlar Arapların ani baskın ile kendilerini alıp götürmelerinden korktukları için salatalık tarlalarından tek bir salatalık bile koparmamışlardı.

Kralın gönderdiği birlikler yenilince ülkelerine dönmeye karar verdiler. Kral halkından özür dileyerek: "Eğer askerlerim susuz kalmasaydı muradıma kavuşurdum" dedi.

Nasr ve Araplar kralın çarşısına hücum ederek yağmaladılar. Kralın bulunduğu alandan hareket etmesi üç gün gecikti.

Şiblüddevle Nasr 923, bir söylentiye göre de 700 atlı ile ilerledi. Rumlara yaklaşınca, Rumlar bunun bir baskın olduğunu sanarak hezimete uğradılar. Allah onların yenilmesini Müslümanlara bahşetti. Bu olay 421/1030 yılı Şaban ayının 7'si Pazartesi günü gerçekleşti.

Kral tanınmamak için kırmızı ayakkabılarını çıkararak siyah ayakkabılar giydi. Rumlarda kraldan başka kimse kırmızı ayakkabı giyemezdi. Kral kaçınca Şiblüddevle onun tacını, döşeğini ve keçe başlıklarını bile ele geçirdi. Kral kendisini oklarla koruyan Ermeniler ile birlikte kaçtı.

Rumlar hezimete uğramış bir şekilde, birbirlerinden ayrılarak dağa doğru kaçtılar ve Rumlara ait olan Kûrus'a geldiler. Orda birbirlerine kavuştular. Geride kral ile birlikte çok az kişi kalmıştı. Müslümanlar onlardan sayısızca asilzade ve asker öldürdüler. Ayrıca kralların çocukları ve daha başka sayısız esir alındı. İnsanlar yağmalamaya daldılar. Anlatılamayacak kadar elbise, hayvan, ipek, eşya ve askeri alet ele geçirdiler. Denilirki; Numeyroğulları ve Katanoğulları kabileleri bu hezimet esnasında geldi ve kralın savaş ağırlığından yaklaşık 300 yüklü katırı ele geçirdiler. Öyle ki kral Armanos'a ait dinarları kâse ile paylaştılar ve her birine 18 avuç düştü. Kral ayrılırken mancınık, yayları ve kalkanları ateşe verdi. İnsanlar ateşten kurtarabildiklerini ve geriye kalanları aldılar. O kadar çok ganimet ele geçirdiler ki Halep damlarının sacları Rumların kalkanları ile kaplandı.

Denildi ki: Halep halkı olaydan bir gün önce surda geceledi. İçlerinde İbn Numeyr Âbid denen biri vardı. O sur üzerinde namaz kılarak sabahladı. Gecenin sonunda secde ettiği esnada uyuyakalmış ve rüyasında; Hz. Ali'yi (ra) atlı, elinde mızrak ve yeşil elbise içinde görmüş ve Hz. Ali ona demiş ki: "Ey Şeyh başını kaldır! Senin ihtiyacını giderdim!" Uyandığında gördüğü rüyayı bu şekilde insanlara anlattı ve insanlar bu olayla müjdelendi.

Mürtezaddevle'nin şöyle anlattığı nakledilmiştir: Armanos, İbn Numeyr'in rüya gördüğü gecenin sonunda beni çağırdı ve bana dedi ki: "Sizin Halep'te bir rahibiniz var." Ben onun İbn Numeyr'i kastettiğini anladım: "Evet" dedim. Armanos: "Onu bana anlat" dedi. Bende onu süslü bir şekilde anlattım. Bunun üzerine Armanos bana: "Onu şu anda şehrin surlarında gözlerimle gördüm, o surun üzerinde bana eliyle işaret ederek tekrar tekrar dön, sen bu şehre ulaşamazsın diyordu, bu sözüne son verdiğini görmedim" dedi. Ertesi gün olduğunda kralın Azez'e gönderdiği ordusu yenildi. Bu olaydan sonra yenildikleri o vaka gerçekleşti.

İbn Numeyr de kral Halep'i kuşattığında gerçekleşen bu olayı bize bu anlatılanlara benzer şekilde nakletti.

Halep'deki bazı kâtiplerden: İbn Numeyr, Tâcüddevle Tutuş b. Alparslan'ın yanında Vessâb b. Mahmûd b. Nasr'ın hizmetinde olduğu nakledilir. O Hama'nın dışında gezerken Tâcüddevle Tutuş, Vessâb'a uzun kollu bir ferace elbise vererek "Bu mübarektir, babam Alparslan bunu Rum İmparatoru Diogenes'i yendiğinde ondan aldı" demiştir.

Dedi ki: Vessâb ise içi dışı kaplanmış içecek kadehi olarak kullanılan bir kafatası istedi ve dedi ki: "Efendim bu da mübarektir ki biz bundan içeriz, dedem Nasr bunu Azez yenilgisinde kral Armanos'tan ele geçirdi." Bunun üzerine Tacüddevle dedi ki: "Ey Vessâb! Senin bu övünmen benim övünmemle eşittir." Vessâb dedi ki: "Hayır kesinlikle Efendime ailemin büyüklüğünü tarif ettim, muhakkak ben efendimin küçük bir kölesi gibiyim." Tacüddevle Tutuş ona Türkçe: "Hayır sen benim büyük kardeşimsin" dedi. Vessâb kalkıp tahtın önündeki yeri öptü. Tutuş da onun iktasını arttırdı ve şerefini arttırmak için onu terkisine bindirdi.

Denildi ki: Rum İmparatoru, Kiybâr nahiyesinde Mihâil'e yapılanlardan dolayı Semmâl ve kardeşi Nasr'a karşı kin beslemiş ve kendisi bizzat onların üzerine sefere çıkmıştı. Semmâl ve Nasr da amcalarının oğlu Mukalled b. Kâmil'i krala itaatlerini ve

hizmetlerini sunmak üzere göndermişlerdi. Kral ise onlara elçi yollamış ve Halep'i teslim etmeye zorlamıştı. Kral onlara: "Halep'in onların elinden hile ile çıkmasından korkuyorum" demişti. Bundan dolayı onlara Halep'in yerine istedikleri herhangi bir yeri vermeyi teklif etmişti. Semmâl ve Nasr da kralın cevabı gelene kadar elçiyi alıkoymuşlardı.

Bu durum krala ulaşınca Semmâl ve Nasr'ın elçisi Mukalled b. Kâmil'i tutuklatmıştı ve bizzat kendisi sefere çıkmıştı. Semmâl ve Nasr da korktukları için ailelerini Halep'ten çıkarıp çöle göndermişlerdi. Sonrasında bahsettiğimiz olaylar gerçekleşti. Semmâl kaleyi korumak için kalırken Nasr ise kral ile savaşa başlamıştı.

Kral geri dönünce Nasr ve Semmâl çölde bulunan ailelerini şehre geri getirmek için adam yolladılar. Bunun üzerine hızlı davranan Nasr şehri ele geçirdi. Aracılar vasıtasıyla Semmâl'e Rahbe, Bâlis ve Menbic ile çevresinin idaresi verildi.

Rumların bu mağlubiyetinden sonra Arapça anlamı "Düveyk" olan Antakya katabanı Nakita, kalabalık bir ordu ile yola çıktı. Arap topraklarında büyük bir kargaşa çıkardı. Menikâ Kalesini aldı ve Refeniye'ye saldırdı, halkından 10 bin kişiyi esir aldı. Surların burçlarını 421/1030 yılında yıktı. 422/1031 yılında da Ahmeroğulları Kalesini, Ğenâcoğulları Kalesini ve bunların dışında başka bir çok kaleyi alıp tahrip etti.

Şibluddevle Nasr onunla yazıştı, ona lütufta bulundu ve onunla barış yaptı. Kendisi ile Rum İmparatoru arasında ateşkes yapmak için elçi görevlendirdi. Böylece Nasr'ın, her sene krala, senede iki taksit olarak 500 bin dirhem ödemesi üzerine anlaşma yapıldı. Bunun değeri sekiz bin miskal altındı. Bu anlaşmadan sonra kral, Nasr'ın elçisi Mukalled b. Kâmil b. Mirdâs'ı serbest bıraktı. Ayrıca kral, Nasr'a eman ve anlaşmaya bağlılığın sembolü olarak altın süslemeli bir haç verdi.

Nasr, Şeyhuddevle Ebû'l-Hasan b. Eyser'i, Rumlardan aldığı ganimetlerden bazı hediyelerle birlikte elçi olarak Mısır'a Halife Zâhir'e gönderdi. Gönderdiklerinin içinde elbiseler, boyalar, kaplar gibi birçok hediye vardı. Elçi, 150 baş at ve katır gibi binek hayvanlarından oluşan bir heyete liderlik yapıyordu. Bu davranışından dolayı onların yanında güzel bir mevki elde etti. Mısır'da vezir Ebû'l-Hasan el-Cercerâ'î'nin emriyle bir karşılama tertip edildi.

İbn Eyser, Zâhir'in ölümüne kadar Mısır'da kaldı. Müstansır, İbn Eyser'e ihsanlarda bulunarak onu hil'at ile Nasr b. Sâlih'e gönderdi. Nasr'a, "Muhtassu'l-Ümerâ, Hassetü'l-İmam, Şemsüddevle, Mecdüddevle, Zu'l-azimeteyn" lakaplarını verdi. Nasr'ın hükümdarlığı döneminde Cebelü's-Summak'ta kendilerine Dürzîyye[269] adı verilen Hayyât el-Acemî adında bir şahsa bağlı bir topluluk ortaya çıktı. Bu topluluk mezheplerini ilan ederek çevrelerindeki mescitleri tahrip ettiler ve kendilerini Dürzî'ye davet eden başlarındaki imamları hariç peygamberlerin nübüvvetini inkâr ettiler, namahremlerin nikâhlarını helal saydılar. İsyanları büyüdü ve Âsi'de bulunan yüksek mağaralara sığındılar. Halep halkından çiftçiler de onlara katıldılar ve ülkeyi istila etmeyi tasarladılar.

Antakya katabanı Nikita onların üzerine yürüdü ve onları mağaralarda muhasara etti. Halep emîri Nasr b. Sâlih'in de yardımıyla mağaraya duman saldı. Dürzîler 22 gün sonra eman istediler ve mağaradan çıkarıldılar. 423/1032 yılı Rebiülevvel ayında liderleri yakalandı ve öldürüldü.

Bu yıl Sâlim b. Müstefâd Hamdânî ile Şibluddevle Nasr'ın arası bozuldu. Sâlim Halep'i Sâlih b. Mirdâs'a teslim ettiği zaman Sâlih, onu Halep valiliğine atamıştı. Sâlih ayrıca onu Halep Ahdaslarının başına da tayin etmişti. Nasr da bu tarihe kadar onu, babasının verdiği bu görevde bırakmıştı. Halep halkı ve ahdaslar ona alışmış ve onu seviyordu. Onun için silah kuşanarak Halep Kalesi ile savaşmaya karar verdiler. Tûmâ adıyla bilinen bir Hıristiyan kâtip, Sâlim ve Şibluddevle Nasr arasındaki yazışmayı yapıyordu. Kâtip, Sâlim İbn Müstefâd'den Nasr'a götürdüğü haberleri değiştiriyor, yapmadığı fiilleri ona isnat ediyor, yapamayacağı işleri ona yüklüyordu. Bu durum da İbn Müstefâd'ın bilgisi dışında gerçekleşiyordu.

Şiblüddevle Nasr, bu yanlış haberlere karşılık İbn Müstefâd'ın haddini aştığını düşünerek ona karşı savaşmaya karar verdi ve süvarileri ile yola çıktı. Halepliler bunu görünce Nasr'ın safına geçtiler ve İbn Müstefâd'ın saraydaki güçleri ile savaştılar. İbn Müstefâd eman istedi, Nasr da kan dökmeyeceğine dair yemin etti ve onu yakalayıp kalede hapsetti. İbn Müstefâd'ın sarayı yağmalandı ve Nasr onun hayatta kalmasının sakıncalı olduğunu düşünerek kan akmayacağına dair verdiği güvencenin vebalinden kurtulmak için onu boğarak öldürdü.

[269] Dürzîyye, Fâtımî halifelerinden Hâkim-Biemrillâh döneminde (996-1021) Vezir Hamza b. Ali tarafından kurulan aşırı bir fırkadır. Bkz. Mustafa Öz, "Dürzîlik", *DİA*, 10 (1994): 39-48.

Bu olaydan az bir süre sonra Nasr, Hıristiyan kâtibin yalan söylediğini, ikisi arasında yapılan yazışmaları değiştirip bozduğunu anladı ve onu tutuklayıp ondan mal istedi. Hıristiyan kâtibin malından iyi olanı seçip aldıktan sonra da bir grup asker ile kaleye gidip onu boğdurdu. Bu olayın 425/1034 yılı Zilkade ayında, bir rivayete göre de Zilhicce ayında gerçekleştiği söylenmiştir.

3. NASR b. SALİH b. MİRDÂS'IN SONU

Nasr b. Sâlih'in Halep'de hükümdarlığı 429/1038 yılına kadar devam etti. Nasr, Emîru'l-Cüyûş ed-Dizberî ile yaptığı savaşta öldürüldü.

Emîru'l-Cüyûş ed-Dizberî Ukhuvâne'de Sâlih b. Mirdâs'ı öldürdükten sonra Dımaşk'da karargâh kurmuştu. Humus valisi Cafer b. Küleyd el-Kutâmî, Anûş Tegin ed-Dizberî ile Nasr b. Sâlih'in arasını bozmaya çalışıyordu. Nasr'ın babası Sâlih'i daha önce öldürdüğü için Anûş Tegin'in, Nasr'ı öldürmeye de istekli olduğunu bilen Cafer b. Küleyd, Anûş Tegin'i, Nasr'a karşı kışkırtmaya başlamıştı. Bu durum onların birbirlerinden nefret edip savaşa tutuşmalarına kadar devam etti.

Dizberî, Rum İmparatoru ile yazışıp Halep'i almak için Nasr ile savaşmasına izin vermesini istedi. İznin verilmesi durumunda Nasr'ın, krala verdiği vergiyi kendisinin vereceğini taahhüt etti. Böylece Dizberî'ye Halep üzerine yürümesi için izin verildi. Dizberî Arap kabilelerinden Tay ve Kelb kabilesinden bazı grupları kendi safına çekti. Onları Râfi' b. Ebû'l-Leyl ile birlikte Nasr'a gönderdi. Onun safında Mağripli bir grup da vardı. Bundan sonra da Âllân b. Hassân b. Cerrâh et-Ta'î de onlara katıldı.

Dizberî Hama'ya yönelerek Resten'in doğusunda bulunan Vâdiyü'l-Mülûk'a ulaşmıştı. Nasr onların saldırıya geçtiklerini öğrenince amca çocuklarını ve askerlerini toplayarak Selemiye'nin batısındaki bir tepede karargâh kurdu. Burada iki ordu karşılaştığında Nasr ve yanındakiler yenildiler. Nasr gücü yettiği kadar adamlarından geri kalanları toparladı ve karısının kardeşi Şebûb b.Vessâb'tan yardım istedi.

Bu birinci çarpışmanın akabinde Dizberî, Hama'ya doğru ilerledi ve oraya yağmaladı. Oradan da tekrar harekete geçti ve iki ordu Latmîn'in batısında Tel-Fâs'ta tekrar karşılaştılar. Nasr'ın kardeşi Semmâl b. Sâlih orada Dizberî'ye yenildi.

Nasr yanındaki has adamları ile direndi. Çok şiddetli bir savaş oldu. Savaşırken atı darbe aldı, attan düştü ve Şaban ayının ortasında başı gövdesinden ayrıldı. Bu olayın 429/1038 yılı Şaban ayının 13'ünde gerçekleştiği söylenmiştir.

Nasr'ın kesik kafası Dizberî'ye götürüldü, Dizberî onu görünce çok üzüldü ve hüzünlendi. Hama Kalesinde asılı olan cesedini alıp getirmesi için birini gönderdi. Sonra elbiselerinin giydirilip, koku sürülmesini emretti. Cesedini kefenleyip tabuta koydu ve onu mescitte defnetti. Mukelled b. Kâmil, Halep'e hâkim olunca onun naaşını Halep Kalesine nakletti.

Denildi ki: Onu Reyhân el-Cüveynî öldürdü. Onu kışkırtan ise Sürûrî olarak bilinen Heftegîn et-Türkî idi. Müneccimler onun öldürüldüğü zaman ile babasının öldürülmesi arasında şemsî yıllara göre sadece dört günlük bir fark olduğunu hesapladılar.

ON İKİNCİ BÖLÜM

1. SEMMÂL b. SALİH b. MİRDÂS

Semmâl b. Sâlih kaçtıktan sonra yanında bulunan Şebûb b. Vessâb ile Şaban ayının 16'sı Salı günü Halep'e geldi ve şehre hâkim oldu. Şehrin ileri gelenlerine bağış ve destek vaadinde bulundu. Halîfe b. Câbir el-Ka'bî, "Belki aşiretin ve şehir halkı seni yardımsız bırakır, direnemezsin ve selamette olamazsın" diyerek onu korkuttu. Aslında Halife b. Câbir ona nasihat etmeyip, onu aldatmaya çalışıyordu.

Emîru'l-Cüyûş ed-Dizberî onların arkasından Halep'e Toğân el-Muzafferî komutasında asker göndermişti. Bunun üzerine Halep'te kalmaktan korkan Semmâl, kaleye Mukelled b. Kâmil b. Mirdâs'ı, şehre de Halîfe b. Câbir el-Ka'bî'yi tayin etti.

Tüccarlar Semmâl'in kardeşine olan 30 bin altın değerindeki borçlarını Semmâl'e verdiler. O da bu parayı halkı kendisine itaat etmeye teşvik etmek için kullandı. Semmâl kardeşinin evlatlarını, Şebîb'i, Seyyide olarak bilinen Nasr'ın hanımını ve Şebûb'in kız kardeşi olan Aleviye'yi de alarak taşıyabilecekleri kadar altın ve gümüş kaplar, elbiseler ile el-Cezîre'ye doğru gitti.

Denildi ki; Nasr öldürüldüğü esnada Seyyide kaleden 50 bin, Semmâl ise 30 bin dinar almıştı. Semmâl Halep'ten ayrılarak dayıları olan Hufaceoğullarından yardım istemeye gitti.

Semmâl ayrıldıktan sonra Halep'te fitne ortaya çıktı. Sultanın sarayı ve tüccarların malları yağmalandı. Ayrıca Halep'te bulunan Rum İmparatorunun elçilerinin de malları ve atları talan edildi.

Toğân ordusu ile Halep'e ulaşmış ve şehirde konaklamıştı. Toğân, Halîfe b. Câbir el-Ka'bî ve bazı Halepliler ile şehrin teslimi konusunda yazıştı. Şehri Ramazan ayının 4'ü Cumartesi günü kendisine teslim ettiler.

Toğân, Dizberî'ye elçi göndererek bu olayı haber verdi. Dizberî hızlı bir şekilde Halep'e doğru yola çıktı ve Maarretünnu'mân'dan geçerken buradaki halk da kendisine katıldı. Dizberî onlara ikramlarda bulundu ve Ebû'l-Âlâ' b. Süleyman'ı sordu. Dizberî onlara "Ben size iki Ömer'in davrandığı gibi davranacağım" dedi. Araplardan birçok kişi Maarre'de onun etrafında toplandı. Ancak Dizberî onlardan çekinerek onlara güvenmedi ve adamlardan birini devenin üzerine çıkartıp şöyle seslendi: "Kim yanına üç günlük gıda almazsa sadece kendi nefsini kınasın." Bunun

üzerine onun etrafında Araplardan kimse kalmadı. Onlar Dizberî'nin, sadece kendi çadırlarını istediğini sandılar.

Emîru'l-Cüyûş ed-Dizberî Ramazan ayının 7'si Salı günü Halep'e girdi. Kale halkı halen Seyfüddevle Mukalled b. Kâmil b. Mirdâs'ın önderliğinde direniyordu. Burada bulunan malları ele geçirmiş ve halkı da esir almıştı.

Elçiler Dizberî ve Mukalled arasında gidip geldiler. Sonunda kaledeki 80 bin dinar, elbiseler, kumaş ve gümüş aletleri tuzak olarak Dizberî'ye, geriye kalanların Mukalled'e bırakılması kararlaştırıldı. Dizberî buna inandı ve Mukalled'in kaleden inmesine izin vererek onu serbest bıraktı. Mukalled kaleyi teslim etti. Emîru'l-Cüyûş ed-Dizberî Ramazan ayının 22 veya 23'ü Salı günü kaleye çıktı.

Mukalled kaleden indikten sonra orda bir gün kaldı ve Dizberî'nin anlaşmayı bozmasından korktuğu için yanındaki mallarla beraber Halep'ten kaçarak el-Cezîre'de aşireti ve Semmâl b. Sâlih ile bir araya geldi. Dizberî, İbn Sâlih'e hizmet eden bütün maiyetin ve askerlerin de Halep'ten ayrılması için duyuruda bulundu.

Emîru'l-Cüyûş ed-Dizberî'nin başarısını kutlamak için değişik bölgelerden insanlar toplandı. Dizberî, bu tebrikleri kabul için Bâbu'l-Cinân'daki sarayda ikamet etti. Ramazan bayramını da burada geçirdi. O kadar büyük hazırlıklar yapıldı ki Halep'te bundan daha güzel bir bayram görülmediği söylenir. Dizberî Halep halkına büyük ikramlarda bulundu ve Sâlih'in gaspettiği malları Haleplilere iade etti. Mansûr b. Zuğeyb'in kızı ile evlendi. Halep Kalesine Fâtik ve Sebûktegîn isimli iki kölesini tayin etti. Halep şehrine de Radiyüddevle Bencûtegîn adındaki hizmetçisini vali olarak atadı.

Ardından Bâlis ve Menbic şehirlerine yöneldi ve her iki şehri de aldı. Bundan sonrada Rahbe'yi almak istedi ancak başaramadı. Dizberî Kurban Bayramına kadar Halep'te kaldı ve daha sonra da Dımaşk'a yöneldi. İbn Hayyûs,[270] Nasr'ın ölümünü anlattığı bir kasidede Dizberî'yi şöyle övüyordu:

"Nasr azgınlaştığında sen ona ölümü kolaylaştırdın,

Onu büyük bir topluluk da kurtaramadı."

Halep'i anlattığı başka bir kasidesinin başında da şöyle söylüyor:

[270] İbn Hayyûs, methiyeleriyle tanınan bir Arap şairidir. Bkz. Musa Yıldız, "İbn Hayyûs", *DİA,* 20 (1999): 38-39.

“Senin bu fethinden sonra Halep’i almaya kimse tamah eder mi?

Allah aşkına söyle bu güçlü iktidara ne yapılabilir ki?”

Dizberî Halep kadılığına Ebû’l-Velîd Süleyman b. Halef el-Bâcî’yi bir yıllığına tayin etti. Ondan sonra da Kadî Ebû’l-Hasan Ahmed b. Yahyâ b. Züheyr b. Ebi Cerâde getirildi. O benim babamın dedesinin dedesi idi.

Şebûb b. Vessâb en-Numeyrî 431/1039 yılında öldü. Kardeşleri, Mutâ’in ve Kavvâm, el-Cezîre’de onun elinde bulanan yerleri istila ettiler. Nasr’ın hanımı, kızkardeşi Seyyide Aleviye de Râfika’da ikamet ediyordu. Aleviye, Râfika’da vali olan kardeşlerinin kölesini şehirden çıkarmak için hileye başvurdu ve bunda başarılı oldu. Râfika’yı ele geçirdikten sonra heybetini ve gücünü korumak içinde kayınbiraderi Semmâl ile evlendi.

Bu yılda Rum askeri ve Halep askeri arasında bir savaş oldu. Antakya askerleri Haleplileri yendi ve Rumların komutanı Domestik Antakya’ya döndü.

Toğân ise Halep’e girdi. Bu olaydan kısa bir süre sonra Semmâl b. Sâlih de Rakka’ya ulaştı. Dizberî onun Halep’e yaklaşmasından korktu ve onu gözetlemek için Ca’ber Kalesini satın aldı. Meyyâfârikîn emîri Nasr b. Mervân kızını Dizberî’nin oğlu ile evlendirmek için mektup gönderdi. Dizberî bunu kabul ederek gücünü arttığı için Mısırlılar ondan korktular ve araları bozuldu. Dizberî Mısır’a eşini ve kızını getirtmek için adam gönderdi. Fakat Mısır veziri onları bırakmadı.

Görüşünü almadan Dizberî’nin Halep’i fethetmesi vezir Cercerâ’î’nin zoruna gitmişti ve bunu yanlış buluyordu. Bunun üzerine Dizberî: “Vezir bunadı” diyerek onun hakkında kötü konuştu. Ardından vezir, Şam valileri ile yazışarak Dizberî’ye bağlılıklarını sonlandırmalarını istedi. Diğer taraftan da Müstansır adına Semmâl b. Sâlih’e de bir ferman yazdı. Ona kaledeki tüm malları Müstansır’a göndermesini söyledi.

Ayrıca Dımaşk ordusuna da mektup yazdı, onları Dizberî aleyhinde kışkırttı, onlar da harekete geçti. Dımaşk açıklarında bir sarayda onu kuşattılar. Dizberî bir gece Dımaşk’tan kaçtı. Yanında her biri ortalama 1000 dinar değerinde Türk kölelerden sakalsız 300 genç vardı. Kilâboğulları onları kuşattılar ancak onlara güçleri yetmedi.

Dizberî, Maarretünnu'mân Kalesinde konakladı, ordan da Halep'e doğru hareket etti. Askerleri onunla Sermîn bölgesinde buluştu ve 433/1041 yılı Rebiülahir ayında Halep'e girdiler.

2. DİZBERÎ'NİN SONU

Semmâl b. Sâlih, Araplardan, kendi aşiretinden ve bunların dışındaki birçok kişiden bir ordu oluşturduktan sonra Halep'e doğru ilerleyerek Dizberî ile savaşmak istedi. Dizberî kendisini zayıf hissederek, onları Halep'ten uzaklaştıracak gücü olmadığını düşününce gam ve kederi arttı. Şiddetli bir hastalığa yakalandı ve üç gün içinde öldü. Ölümü 433/1041 yılı Cemâziyelevvel ayının 15'inde gerçekleşti ve Halep'te defnedildi. Daha sonra naaşı 448/ 1056 yılında Beytü'l-Mukaddes'e nakledildi.

3. SEMMÂL'İN HALEP'TEKİ HAKİMİYETİ

Dizberî'nin kölesi Radiyüddevle Bencûtegin et-Türkî, Ebû Mansûr ed-Dizberî'nin öldüğü Cemaziyülevvel'in 28'inden Cemaziyülahir'e kadar şehri idare etti. Muizzüddevle Ebû Ülvân Semmâl b. Sâlih, Halife Müstansır tarafından kendisine verilen ferman ile geldi. Bencûtegin ve şehir halkı 433/1041 yılı Cemaziyülahir ayının 28'inde şehri Semmâl'e teslim ettiler.

Semmâl Halep'i almadan önce yanında amcasının oğlu Mukalled ve büyük bir topluluk ile birlikte Halep için günlerce savaşmıştı. Onlar Halep'i teslim almadan önce Halepliler onlara baskın yapmış ve onlar da Kınnesrîn'e doğru gitmişlerdi.

Bundan sonra Halepliler ve Mağribliler arasında büyük bir arbede yaşandı, iki taraftan da birçok kişi öldürüldü ve sultanın tahıl ambarları yağmalandı. Dizberî'nin adamları kendi canlarından korkmuş olarak kaleye sığındılar. Sebûktegin kaleye giremedi ve kalenin altındaki sarayda konakladı.

Halepliler Semmâl ile Mukalled'i çağırdılar. Kınnesrîn'den öncü birliği ile gelen Mukalled, Cemâziyelahir ayının 28'i Pazartesi günü kaleyi aldı. Semmâl ise Salı günü oraya ulaştı. Semmâl, Halep'e girince Halep Ahdasları onun etrafında toplandılar. Sebûktegîn aylarca kalede direndikten sonra kaleyi teslim etti.

Bir başka görüşe göre de 434/1042 yılı Safer ayının 15'ine kadar orada kaldı. Kaledekiler Haleplilere oklar atarak onlardan birçok kimseyi öldürdüler. Bunun

üzerine Halepliler mancınıkları tamir ettiler ve kalenin altındaki sarayla savaştılar. Sarayın duvarlarını delerek yıktılar. Yıkılan duvarların içerisinde Bâbü'l-Irak tarafındaki surların bir kısmı da bulunuyordu.

Sebûktegin yedi ay boyunca direndi. İki grup da yardıma muhtaç hale geldiler. Mirdâsîler'in malı tükendi. Kalede ise hastalık ortaya çıktı ve çok sayıda kişi öldü. Kurtulanlar ise ümitsizlikten teslim olmaya karar verdiler. Kaledekiler kendilerine hiç bir kötülüğün yapılmamasını şart koştular. Sebûktegin bu şartlarla durumunu düzeltti ve kendisi için 30 bin, Dizberî'nin varisleri için 32 bin dinar aldıktan sonra kaleyi içindekiler ile birlikte teslim etti.

Halep yönetimi Muizzüddevle Ebû Ülvân Semmâl b. Sâlih'e verildi. Semmâl'e 436/1044 yılında Müstansır'dan bir hediye ulaştı. Onun döneminde insanların rızkı arttı, halka iyi ve cömertçe davranıldı.

Onun döneminde Yahyâ b. Zekeriyâ'nın (as) mübarek başı, oyulmuş bir taş içerisinde Ba'lebek'te bulundu. Bu emanet önce Humus'a ordan da Halep'e nakledilerek 435/1043 yılında Halep Kalesindeki Makam-ı İbrâhîm'e (as) konuldu.

Halep Kalesinin kuşatması uzadığı zaman Semmâl, Rum İmparatoriçe Teodora'ya bir elçi ile müracaat ederek yardım istemiş ve ona bağlılığını sunmuştu. İmparatoriçe de Semmâl'i Halep'e "magistros" olarak atamıştı. Amcasının oğlu Mukâlled'e de "bestarches" unvanı vererek onu da Halep'in "magistros"u görevi ile vazifelendirmişti. Sâlih b. Semmâl, Manî' b. Mukalled, Mahmûd b. Nasr, Atiyye ve Semmâl'ın kardeşi Hasan'a da "patrikios" unvanını vermişti. Ayrıca Mahmûd'un annesi Seyyide Aleviye'ye ise "patrikia" unvanı vermiş, bunların yanı sıra bu unvanların sorumluluklarını da yükleyerek onlara birçok hediyeler göndermişti. İmparatoriçe, daha önce kardeşi Nasr'ın kendisine ödediği vergileri göndermeyi, Nasr ile yapılan anlaşma şartları doğrultusunda Semmâl'e de şart koşmuştu.

Müstansır, Semmâl'e Halep Kalesinin içindeki tüm malların (daha önce zikredildiği üzere) kendisine gönderilmesi noktasında ferman göndermişti. Semmâl, Halep'i ele geçirince bu şekilde davrandı. Ancak çıkardığı kanun ile 75 bin dinarını kalenin tamir işleri, halk ve kaledeki işletmeler için ayırıp 200 bin dinarı Müstansır'a gönderdi. Ayrıca 30 bin dinarı da kuşatma esnasında zarar görmüş olan orduyu ikmal ve savaş masrafı için ayırdı. Bunun dışında gümüş ve altın aletler ile 15 bin dinarı daha alıkoydu.

Müstansır, Semmâl'in bu uygulamasından rahatsız oldu ve Semmâl ile arası bozuldu. Bunun üzerine Semmâl, Müstansır'a isyan etti. Müstansır da Halep üzerine Nâsırüddevle Ebû Muhammed Hasan b. Hüseyin b. Hasan b. Hamdân'ı gönderdi. Nâsırüddevle'nin yanında Abdulaziz b. Hamdân ve Şücâüddevle b. Küleyd de vardı.

Nâsırüddevle b. Hamdân, Dizberî'den sonra Müstansır tarafından Dımaşk valiliğine getirilmişti. Hama ve Maarretünnu'mân'ı aldıktan sonra 439/1047 yılında Halep'e ulaştılar. Nâsırüddevle, Halep'in etrafında dolaştı fakat konaklamadı. Halep şehir ahalisi onunla savaşmak için şehirden çıktı. Ancak Nâsırüddevle b. Hamdân onları mağlup etti. Nâsırüddevle'nin onlardan 17 bin kişiyi Halep kapısının önünde boğdurttuğu söylenir.

Nâsırüddevle Hamdân daha sonra Kûveyk nehri üzerinde Halep'e yakın bir köy olan Saldi'ye döndü. Gece vakti büyük bir sele kapıldı. Binaların büyük bir kısmı yıkıldı, insanlar öldü ve birçok hayvan telef oldu.

Hezimete uğrayan Nâsırüddevle, Halep'ten Dımaşk'a çekildi. Emîr Münirüddevle onu 440/1048 yılı Recep ayında Dımaşk'ta tutukladı ve Mısır'a gönderdi.

Muizüddevle Semmâl, Ebû Muhammed b. Hamdân Halep'e yönelince Halep'i kendisine teslim ederler korkusu ile bazı Halep ileri gelenlerini tutuklamıştı. Bunların içerisinde Halep kadısı Ebû'l-Hasan b. Ebû Cerâde de vardı. 440/1048 yılında onları kalede hapsetmişti. İbn Hamdân tehlikesi geçtikten sonra Muizüddevle Semmâl 442/1050 yılında onları serbest bıraktı.

Muizzüddevle, Şerif Ebû Ali Muhammed b. Muhammed b. Sâlih el-Muhbera'yı, İbn Eyser'in yardımı ile öldürttüp diğerlerini serbest bıraktı. Çünkü İbn Eyser Mısır'a elçi olarak gitmişti ve kurtulanlar ise kendilerine yapılan suçlamalardan beraat ettiler.

Humus valisi Şücâüddevle b. Küleyd 440/1048 yılında Halep'teki durumu bozmak için şehre geldi. Mukalled b. Kâmil b. Mirdâs ve Ebû'l-Vefâ' Hıfâzel-Ma'arrî, Kilâb kabilesinden bir grup Halepli piyade ve çiftçi de onunla savaşmak için geldi. İki ordu Kefertâb'da karşılaştı. Humus valisi Şücâüddevle b. Küleyd hezimete uğradı ve Kilâboğulları tarafından öldürüldü. İbn Küleyd'i, Cafer b. Kâmil b. Mirdâs öldürdü ve

kafasını Halep'e getirdi. Bir müneccim onun bir birlik ile Halep'e girdiğini ve askerlerinin hezimete uğradığını görmüştü.

Daha sonra Mukalled b. Kâmil, Hama Kalesini günlerce kuşattıktan sonra ele geçirdi. Sonra Humus'a gitti ve İbn Menzû'nun Dımaşk'tan bir askeri birlikle oraya geldiğini öğrendi. Bunun üzerine Humus'un içerisine doğru geri çekildi ve büyük bir savaş gerçekleşti. Kalede su sıkıntısı yaşanınca İbn Menzû eman ile çıktı.

4. HÂDİM RIFK'IN GELİŞİ ve SONU

Halife Müstansır 441/1049 yılında Emîr Ebû'l-Fadl Rıfk el-Hâdim'i büyük bir ordu ile Halep'e gönderdi. Bunun 441/1049 ve 442/1050 yılında olduğu söylenmiştir. Halep önüne ulaştı ve Meşhedü'l-Ceff yönünden Halep'e girdi.

Halepliler ile savaşan Emîr Ebû'l-Fadl Rıfk el-Hâdim yaralandı ve esir edildi. Halep kalesinde esaret altında iken öldü.

Muizzüddevle, Rıfk'ın askerlerinden geriye kalanları esir olarak Mısır'a gönderdi. Emîr Ebû'l-Feth b. Ebû Husayne bir şiirinde onun hakkında şöyle söylemektedir:

"Ey Rıfk yavaş ve halim ol, nice güçlü olanlar vardı ki, bu lezzetli su ve yemek onu kışkırttı,

Halep dünyadır, onun lezzetli iki tadı var ki, biri bal gibi tatlı diğeri ise acı,

Nice güçlü melikler Halep'i fethetmek için geldi de, sonunda mağlup olarak döndüler."

Rıfk bu olaydan önce Halep'e geldiğinde Kelb Arapları ona iyi sözler söylemiş ve askerleri de ona Halep'ten Saldî'ye gitmesini söylemişti fakat o bunu yapmamıştı. Ayrıca Tay ve Kelb kabilelerinin emîrlerini tutuklaması gerektiği de söylenmiş fakat onu da yapmamıştı. Yine Şam bölgesini Muizzüddevle'ye ikta ettiğine dair sultandan bir belge getirmesini ve böylece heybetini geri kazanacağını söylemişler fakat Rıfk bunu da yapmamıştı. Askerî emîrler, Rıfk'ın kendilerini dinlemediğini, onlarla istişare etmediğini, onlara ilgi göstermediğini görünce savaş başladığında yanlarında bulunan Araplar ile geri çekilmiş ve bunun üzerine Rıfk yenilmişti. Rıfk onlara elçi gönderip geri dönmelerini emretmişse de onlar dönmemişlerdi.

Bu olay yaşandığı esnada Halep'ten çıkan az sayıda bir asker topluluğu, askerlerin ayrılışını görünce bunun bir tuzak olduğunu sandılar ve onları takip ederek ganimet aldılar. Bunun üzerine Halep'te olanlar da çıktılar ve Cebel-i Cevşen taraflarında Rıfk'a yetiştiler. Rıfk üç yara aldı, sonra esir alındı ve başına şiddetli bir darbe alarak kalede öldü. Meşhedü'l-Ceff'te defnedildi. Askerlerinden çok miktarda mal, kumaş ve binek hayvanı ele geçirildi.

5. SEYYİDE ve MÜSTANSIR

Muizzüddevle Semmâl bu olaydan sonra tekrar Müstansır ile iyi ilişkiler geliştirmeye çalıştı. Muizzüddevle ganimetin bir kısmını Şeyhuddevle Ali b. Ahmed b. Eyser ile Mısır'a gönderdi. Şeyhuddevle ile birlikte oğlu Vessâb'ı ve Seyyide olarak bilinen eşi Aleviye bint. Vessâb'ı da 40 bin dinar, bazı hediyeler ve değerli mücevherler ile yolladı.

Aleviye, Mısır'a ulaşınca Müstansır ona çok büyük ikramlarda bulundu. Aleviye, Müstansır'ın önüne geldiğinde yeri öperek: "Allah en güzel selam ve tahiyyatı sana has kılsın ey Müminlerin Emîri!" dedi. Müstansır da ona en güzel ifadelerle karşılık verdi. Ona Şam'daki durum hakkında sorular sordu. Aleviye: "Sen onlara evinin yüce ihsan ve ikram âdeti üzere eman ve yetki verdikçe onlar hayır içindedirler" dedi.

Müstansır, onun hazır cevaplılığı ve güzel sözleri üzerine şaşırarak ona: "Sen Seyyide olarak mı isimlendiriliyorsun?" O da cevaben: "Evet, kavmimin seyyidesi, senin de kölen ey Müminlerin Emîri! Allah'ın salavatı üzerine olsun" dedi. Müstansır: "Bu mektup ile her kim işleri hususunda sana vekâlet verdiyse Allah onu başarısızlığa uğratmasın" dedi. Sonra kâtibine, Aleviye'ye istediği şeyleri vermesi için bir ferman yazdırdı. Bunun yanı sıra Muizzüddevle'ye de Halep ve çevresinin verildiğine dair bir ferman hazırlattı.

Halife Müstansır, Muizzüddevle Semmâl ve bütün amca oğullarını onurlandırdı. Muizzüddevle'ye, Aleviye'ye, tüm yakınları ile maiyetine büyük ikramda bulundu. Böylece Aleviye amacına ulaşmış olarak döndü.

Muizzüddevle'nin eşi Halep'e dönünce Muizzüddevle sükûnet ve gönül rahatlığına kavuştu. Adaleti yayarak halkın gönlünü aldı. 442/1050 yılında vezirliğe

Rahbe sakinlerinden Ebû'l-Fadl İbrâhim b. Abdulkerim b. Enbârî'yi getirdi ve ona "Sıkketü'l-Kâfî" lakabını verdi. Ebû'l-Fadl siyaseti iyi bilen biriydi.

6. MİRDÂSÎLER ve RUMLAR

Muizzüddevle Semmâl 443/1051 yılında Şeyhuddevle Ali b. Ahmed b. Eyser'i daha önce kararlaştırılan yıllık mallar ve birçok hediye ile birlikte Kostantiniyye'ye elçi olarak gönderdi. Rumlar onu gözlemleyerek onun kemalini, doğruluğunu ve nasıl bir adam olduğunu görünce onu diğer bütün elçilerden ayrı tuttular, ona ikramlarda bulunarak onu Mukalled b. Kâmil'in mertebesi "bestarches" makamına, Mukalled'i de Semmâl'in mertebesi "magistros" makamına, Muizzüddevle Semmâl'i de "proedrus" makamına getirdiler. Ayrıca onun hediyelerine değerli hediyeler ile karşılık verdiler.

Halep Kadısı Ebû'l-Hasan b. Ebû Cerâde 445/1053 yılında vefat etti. Onun yerine Halep kadılığına Ebû Muhammed Kisrâ b. Abdulkerim b. Kisrâ getirildi. Halep'teki Kisrâoğullarının diyarları ona atfedilmektedir.

7. VEZİRLİKLER

Fahrüddevle Ebû Nasr Muhammed b. Muhammed b. Cehîr Halep'e geldi ve Muizzüddevle'ye vezirlik yaptı. Muizzüddevle Semmâl tüm işlerinde onu vekil tayin etti. Şehirde işler yoluna girdi, gelirler arttı, tüm mallar kayıt altına aldı. Fakat vezirin makamı ve Muizzüddevle'ye yakın olması kıskanılmasına neden oldu. Bu yüzden Muizzuddevle'ye karşısında onu küçük düşürmeye çalıştılar. Fakat Muizzüddevle vefalı ve vicdanlı biriydi, vezirini bu duruma karşı uyardı. Bunun üzerine vezir görevinden ayrılmak için izin istedi. Muizzüddevlede ona bu konuda hoşgörü ile yaklaşınca vezir 4461054 yılında Halep'ten ayrılarak İbn Mervân'ın yanına gitti.

Muizzüddevle, Halep'i Müstansır'a teslim edene kadar vezirlik görevine Sedîdüddevle Ebû'l-Kâsım Hibetullah b. Muhammed b. Ra'bânî er-Rahbî'yi getirdi. İbn Ra'bânî bir müddet sonra Mısır'a giderek Müstansır tarafından Mısır vezirliğine getirildi fakat Müstansır 10 gün sonra onu azlederek tekrar valiliğe getirdi. O da 10 gün kaldıktan sonra buradan ayrıldı.

8. FÂTİMÎLERİN HİL'ATLERİ

447/1055 yılı Muharrem ayında Mısır'dan Muizzüddevle Semmâl'e, Ali Ebû'l-Ganâ'im Sâlih b. Ali b. Ebû Şeybe ile hediye ve hi'lat ulaştı. Şair Ebû'l-Kâsım Hibetullah b. Fâris bir kasidesinde Muizzüddevle Semmâl'i methetti. Kasidenin ilk bölümü şöyledir:

"Halk hala senin emrine boyun eğmekte, memleketinden nimetler eksilmesin."

Muizzüddevle Semmâl, Şeyhuddevle Ali b. Ahmed b. Eyser'in güvenirliğini ve eminliğini görmek için tebdil-i kıyafet ile onu teftiş etti. Zaten onun hakkındaki görüşü de olumsuzdu. Onu görevinden uzaklaştırarark yerine Ali b. Tağlib'in iki oğlu olan Sâlim ve Müslim'i getirdi. Bu olay üzerine Şeyhuddevle Ali b. Ahmed b. Eyser başına bir iş gelir korkusu ile Halep'ten ayrılarak Mısır'a gitti.

Muizzüddevle Semmâl, Sâlim'i Rum İmparatoriçesi Teodara'ya hediyeler ile gönderdi. Ondan, Sâlim'in mertebesini yükseltmesini istedi. İmparatoriçe onun hediyesini kabul etti. Karşılığında hediyeler vermekle birlikte Sâlim'i, İbn Eyser'in yerine "Bestarches" olarak tayin etti.

9. BESÂSÎRÎ ve SEMMÂL

Bağdat'ı kontrol altında bulunduran Besâsîrî 447/1055 yılında Tuğrul Bey'e karşısında mağlup olarak Şam'a geldi ve yanında bulunan az sayıdaki adamıyla Rahbe topraklarına vardı. Muizzuddevle Semmâl onu karşıladı, ona ikramda bulunarak mal verdi.

Kilâboğullarından bazı Araplar, daha önce Besâsîrî gibi cesur, sinsi ve hilekâr birini görmediklerini söylerlerdi. Muizzüddevle Semmâl atına bindiğinde Besâsîrî onun atının dizginini tutmak için ileri atılıp semer üzerinde onun elbiselerini düzeltmeye çalışınca Kilâboğullarından bazıları onu tutuklamak istediler ancak Muizzüddevle Semmâl onlara engel oldu. Fakat sonrasında Bâlis'e geldiğinde onları engellediği için pişmanlık duydu. Fırat nehri kıyısında kış mevsimini geçiren Besâsîrî'ye, Arap ve Türklerin de katılmasıyla Muizzüddevle endişelendi. Hâlbuki Muizzüddevle daha önce ona Rahbe'nin anahtarını sunmuştu fakat Besâsîrî kabul etmemişti. Bu durumda Besâsîrî 448/1056 yılında ailesini ve malını oraya yerleştirmek için Rahbe'nin anahtarını isteyince Muizzüddevle de şehri ona teslim etti.

10. SEMMÂL'İN NİTELİKLERİ

Muizzüddevle çok cömert ve yumuşak huylu biriydi. Onun keremi hakkında şöyle bir olay hikâye edilir: Araplar ona medîre'yi[271] önerince o da vekiline dönerek: "Onlara da pişirin verin" dedi. Sonra vekiline bu yemek için "ne kadar kestiğini" sordu. O da "750 baş kestiğini" söyledi. Muizzüddevle ise ona: "Vallahi sen bunu bin yapsaydın sana bin dinar verirdim" dedi.

Halep halkı onun döneminde zengin oldu. Hatta Emîr Ebû'l-Feth b. Ebû Husayne onu bir kasidesinde methetti. Bu kasidede ayrıca evlatlarının çok olmasından da şikâyet eder. Onun 14 evladı vardı. O kasidesinde şöyle der:

"Kendime karşı suç işledim, sırtımda gençleştirdiklerimle sırtımdaki yükü ağırlaştırdım,

Çocuklarım o kadar çok ki Süreyya yıldızları onların yarısı kadar,

Süreyya yıldızlarının iki katı kadar çocukları olan ne zaman zengin olur?

Gecelerin çocuklarımın üzerindeki ihanetinden korkuyorum çünkü gecelerin gadrinden emin olunmaz,

Benim senden eski ve yeni bir ikta toprağım var ki ben senin himayenin gölgesinde o iktada ömrümü geçirdim,

Ben o ikta arazimden hiç men edilmedim ve senden hiç bir yeni hadisenin gerçekleşmesinden de korkmuyorum,

Fakat bu şiir ve kafiyelerimin kıyamete kadar devam edeceği gibi ikta arazimin de devam etmesini istiyorum."

Muizzüddevle şahitleri çağırarak Halep ve Menbic çevresinde iki araziyi daha şairin iktalarına ek olarak verdi. Böylece zenginleşen şairin hali ve durumu iyi oldu. Halep'te bir ev bina etti ve penceresinde şu şiiri yazdırdı:

"Mirdâs hanedanından bir nimet olarak bir ev bina ettik ve yaşadık,

Bu Al-i Mirdâs benim hayatımın bütün gam ve kederini giderip, günlerime hiç bir kötülük bırakmadılar,

[271] Ekşi ve acı kahveden pişirilen bir yemek çeşididir. (ç. n.)

De ki ey dünyanın evlatları böyle davranın, insanlar insanlarla böyle güzel geçinsin!"

Muizzüddevle Semmâl de onun evinin yanına bir ev yaptırdı. O ev günümüzde Halep sarayındaki bazı eşrafa aittir. Ev, mescit yönünde Vâsânî Hamamı'nın karşısındadır.

Muizzüddevle hakkında şöyle bir hikâye nakledilir: Bir gün saray hizmetçilerinden olan ferrâş[272] elindeki ibrikten onun eline su dökerken ibriğin borusu onun ön orta dişine değdiğinde dişini kırdı ve dişi testiye düştü. Köleleri o ferrâşı dövmeye kalkınca Muizzüddevle onları engelledi. Ferrâşın ayağa kaldırılmasını istedi ve onu affetti. İbn Ebû Husayne bu olay hakkında bir kasidesinde şöyle der:

"Ona yaptığımız suçlara karşı hoşgörülüdür, hatta onun dişini kırmamıza rağmen"

Muizzüddevle Semmâl'in rızkı bollaşıp, düşmanı da kalmayınca Kilâboğulları bundan rahatsız oldu. Onu kıskanarak elindekilere göz diktiler. Ondan kendilerine ulaşan ikramları küçümsediler. Birçoğu ona zorluk çıkardılar ve "Biz olmasaydık sen bu duruma gelemezdin ve bu duruma bizden daha layık değilsin. Senin bu malı hepimize dağıtman lazım" dediler.

Onların itirazının bir sebebi de Muizzüddevle'nin 449/1057 yılında Rakka ve Refika'yı Manî'b. Şebûb b. Vessâb en-Numeyrî'ye vermesiydi. Çünkü orası Manî'nin babasınındı ve onun halası Seyyide, Muizzüddevle'nin hanımı idi (Seyyide daha önce Semmâl'in kardeşi Şiblüddevle Nasr'ın karısı idi, ondan Mahmûd adındaki oğlu doğmuştu) ve orayı babasının kölelerinden almıştı ki bunu daha önce anlatmıştık. Onu Manî'ye geri verdi. Bunun üzerine Kilâboğullarının baskıları ve bozgunculukları arttı.

11. MUİZZÜDDEVLE'NİN HALEP'İ TESLİMİ ve MISIR'A ÇIKMASI

Muizzüddevle, Halep'i teslim etmek ve Halep'e karşılık da Kelbîlerin yurtlarından uzak bir yerin kendisine verilmesi için Halife Müstansır ile yazıştı. Böylece kendisini onlardan gelebilecek tehlikelere karşı koruyacak ve onların

[272] Halife ve sultanların yatak ve halılarını seren, çadırlarını kuran kişi; cami, medrese gibi vakıf eserlerinin temizlik işleriyle uğraşan görevlidir. Bkz. Tahsin Yazıcı, Mehmet İpşirli, "Ferrâş", *DİA,* 12 (1995): 408.

minnetinden de kurtulmuş olacaktı. Müstansır da onun bu isteğini kabul ederek Halep'e karşılık ona Beyrut, Akkâ ve Cübeyl'i[273] verdi.

Müstansır, Halep'i teslim almaları için naiplerini gönderdi. Gönderilen nâibler şunlardır: Mekînüddevle Ebû Ali Hasan b. Ali b. Mülhem b. Dinâr el-Ukaylî, Aynüddevle Ebû'l-Hasan Ali b. Ukayl ve Sûr kadısı Ebû Muhammed Abdullah b. İyâd idi. Onlar 448/1057 yılı Zilkade ayında Halep'i ve kaleyi teslim aldılar.

Ebû Ali b. Mülhem Refeniye'de kalıyordu. Ona Halep'in savaş ve haraç başkanlığı görevi verildi. Muizzüddevle'nin kaleyi teslim ettiği gece, o kalenin doğu merkezini yaktı ve kaleye Rüknüddevle olarak bilinen bir adamı vali tayin etti.

Muizzüddevle, Aynüddevle ve Sûr kadısı ile birlikte Mısır'a gitti. Müstansır tarafından kendi çevresinden ve babalarından görmediği bir kerem gördü. Müstansır ona Mısır'a doğru yolculuğunun her bir günü için 300 dinar ile daha önce kimseye verilmemiş mal ve cevherden eşyalar verdi. Sultan ata bindiğinde o sultanın önünü örtüyordu, onun atının kuyruğu sultanın atının başının yanındaydı.

Muizzüddevle, Mısır'da hastalanınca Sultan atına binerek, evinden çıkana kadar onun evinin önünde durdu ve evden çıkınca da onun halini sordu.

12. İBN MÜLHEM'İN HAKİMİYETİ

İbn Mülhem Halep'te ikamet etti. Halep halkına adaletli ve cömert davrandı. Onun döneminde fiyatlar ucuzladı. Kilâboğullarının Halep'e göz dikmesine kadar Halep surlarına çok sayıda burç inşa etti. Mısır'a tabî olan Besâsîrî, 451/1059 yılında Bağdat'ta adına hutbe okuttu. Daha sonra büyük bir ordu toplayan Sultan Tuğrul Bey Bağdat'a döndü ve Besâsîrî ile karşı karşıya gelerek onu öldürdü. Daha önce bahsettiğimiz gibi Rahbe Besâsîrî'nin elindeydi.

Emîr Esedüddevle Ebû Zu'âbe 'Atiyye b. Sâlih b. Mirdâs, Rahbe'ye geldi ve Besâsîrî'nin burada geriye bıraktığı herşeyi aldı. Bunların içinde kalite ve sayı bakımından daha önce misli görülmemiş silahlar ve Besâsîrî'ye ait bol miktarda mal vardı. Daha sonra adamlarından bazılarını buraya tayin etti.

[273] Cübeyl (Biblos), Lübnan'ın Beyrut kentinin 30 km kuzeyinde yer alan bir liman kentidir. (ç. n.)

13. MAHMÛD b. NASR İLE NÂSIRÜDDEVLE ARASINDA HALEP

Kilâboğulları başlarına Emîr Mahmûd b. Nasr b. Sâlih'i getirerek Halep'i almaya çalıştılar. Halep daha önce onun babası Nasr'a ait idi. Mahmûd, Kilâboğulları ile birlikte 452/1060 yılı Cemâziyelevvel ayında Halep'e doğru ilerledi. Halep'te ordugâhını kurdu ve savaştı. Orada yedi gün kaldı. Beraberinde Manî' b. Mukalled b. Kâmil de vardı. Daha sonra buradan ayrıldı.

Bu sırada Halep Ahdasları Mekînüddevle'den kendilerine dağıtması amacıyla mal isteyince Mekînüddevle onlara: "Alacağınızı tam bir şekilde aldınız, ödünç de aldınız. Size vereceğim başka bir şey beklemeyin" şeklinde cevap verdi. Bunun üzerine Halep Ahdasları isyan ettiler ve anlaşmayı bozarak Mahmûd b. Nasr b. Sâlih'e elçi gönderip onu geri çağırdılar.

Mahmûd onlara doğru yaklaşınca Halepliler bu sırada Şam kadısı olan Kadı Mutemidüddevle Yahyâ b. Yezîd b. Yahyâ Hüseynî ez-Zeydî'nin ve Zahîr Celâlüddevle olarak bilinen bir adamın evine saldırdılar. Her ikisi de Halep halkına çok ikramda bulunan kişilerdi. Onların evlerini talan ettiler, onları yalın ayak ve başı açık olarak yayan bir şekilde Arap çöllerine doğru çıkardılar. Bu duruma maruz kalanların içinde Kindî, İbn Zağirî, İbn Anter ve İbn Nâkid gibi şahıslar da vardı.

Mahmûd, Kilâboğulları ile birlikte Halep'e ulaştı ve 452/1060 yılı Cemaziyülahir ayının 1'i Pazartesi günü Halep'i teslim aldı.

Mekînüddevle İbn Mülhem de kaleye sığındı ve Mısır'a elçi göndererek yardım istedi. Emîr Nâsırüddevle Ebû Ali Hüseyin b. Emîr Nâsırüddevle Hasan b. Hüseyin b. Hamdân (Muizüddevle döneminde Halep'i kuşatan Nâsırüddevle'nin oğlu idi) içinde Mağripli askerlerin de olduğu büyük bir ordu ile kale halkına yardım için yola çıkıp Humus'a vardı. Za'n'da ona komşu olan Kilâboğulları ve Hafâceoğullarından kalabalık bir grup gelip ona katıldı.

Nâsırüddevle b. Hamdân Ba'lebek'e döndü. Kilâboğulları onu takip etmeye niyetlendi. Esedüddevle Ebû Zu'âbe Atiyye b. Sâlih b. Mirdâs onlara karşı çıktı ve onları uzaklaştırdı. Birbirlerinden ayrılarak Kınnesrîn'e döndüler.

Nâsırüddevle, Efâmiye'ye kadar ilerledi ve Kilâboğullarının güçlü şahsiyetlerini çağırdı. Onlarla 40 yemin üzere anlaştı ve onlara pahalı hil'atlar verdi. Onlardan emin olduktan sonra yola çıktı. Sermîn'e ulaşınca Kilâboğulları ve Mahmûd

ürküp doğuya yöneldi. Halep Ahdasları da endişelenerek geri çekildiler. Kilâboğulları ise daha sonra ona katıldılar. Bu olay 452/1060 yılı Recep ayının 7'si Pazartesi gecesi gerçekleşti.

Mekînüddevle İbn Mülhem ve yanındakiler kaleden inereke şehri yağmalayarak ele geçirdikleri ahdasları öldürdüler. Öldürülenlerin sayısı 40 kişi kadardı. Öldürülenler Halep'in mahallelerine asıldı. Şehirde değerli görülen her yeri, tüccarların depolarını, mallarını ve bunların dışında birçok yeri yağmaladılar.

Nâsırüddevle Ebû Ali Hüseyin, Halep'e ulaşıp orayı kuşattı ve şehri yağmalamak istedi. Ona: "Mekînuddevle İbn Mülhem ve ashabı senden erken davrandılar, geride sana ve ashabına fayda vermeyen şöhretten başka bir şey kalmadı" denildi. Bunun üzerine yağmadan vazgeçerek Mahmûd'u uzaklaştırmasına karşılık şehir halkından kendisine 50 bin dinar vermelerini istedi. Halepliler bunun karşılığında kendisine para değil hizmet sundular fakat o bunu kabul etmedi.

Dedi ki: "Ben buradan Funeydik'e gideceğim, orada Mahmûd'la bu yaptıkları hakkında görüşeceğim, ona bunun hesabını sorduktan sonra dönüp Haleplilerden intikam alacağım" dedi. Nâsırüddevle 15 bin atlı ve Mahmûd da iki binin altında adamı ile Tel-Sultân[274] olarak bilinen Funeydik'e ulaştı. Kelboğulları ve Tayoğulları yenilince Nâsırüddevle askeri ile yalnız kaldı ve susuz kalınca mağlup oldu. Duneyn b. Ebû Kelb Cehbeli el-Kilâbî, Nâsırüddevle'yi esir etti. Kaçma imkânı varken kaçmayı düşünmeyerek bütün komutanları ile birlikte esir düştü.

Kilâboğulları onun askerlerinin çoğunu öldürmüş ve askerlere ait şeyleri de ganimet olarak almışlardır. O gün hiç kimse talan edilmekten kurtulamadı.

Mahmûd b. Nasr b. Sâlih, Nâsırüddevle'nin esir edildiğini öğrenince onu Duneyn'den 2700 dinara satın aldı. Bu paradan daha azına da satın aldığı da söylenir. Kilâboğullarından Cebr adında bir şahıs da Nâsırüddevle'nin kardeşini esir almıştı. Mahmûd daha sonra onu da büyük bir meblağa satın aldı. Bu yenilgi 452/1060 yılı Recep ayının 30'u Çarşamba günü gerçekleşti.

[274] Tel-Sultân, Suriye'nin kuzeybatısında, Halep'in 37 kilometre güneybatısında İdlib'e bağlı bir kasabadır. (ç. n.)

14. ATİYYE b. SALİH İLE MAHMÛD b. NASR ARASINDA HALEP

Bu hezimet sırasında Esedüddevle Ebû Zu'âbe 'Atiyye b. Sâlih b. Mirdâs, Halep'e geldi ve Perşembe günü şehri Mağriplilerden teslim aldı. Orada Şâfi' b. Acel b. es-Sûfi'nin günümüzde Kadı Bahaeddin b. Şeddâd Medresesi olan evinde bir süre kaldı.

İbn Mülhem'in onu çağırıp şehri ona teslim ettiği ve böylece Allah'ın Halep halkını sıkıntıdan kurtardığı söylenir. Ondan sonra Emîr Mahmûd b. Nasr da Halep'e geldi. Atiyye, 452/1060 yılı Şaban ayının 1'i Perşembe günü akşamüstü yenildi ve çekildi. Mahmûd, 452/1060 yılı Şaban ayının 1'i Cuma günü Halep'i teslim aldı. Bu olay tarihte peşpeşe üç gün içinde üç ayrı melikin aynı yere sahip olduğu ender rastlanan olaylardan biridir.

Mekînüddevle b. Mülhem ve kalenin valisi Rüknüddevle, Halep için Mısır'dan gelecek yardımdan ümitlerini kestiler. Mahmûd b. Nasr'a elçi göndererek bazı şartlar karşılığında 452/1060 yılı Şaban ayının 10'unda Kilâboğullarından bazılarını rehin aldıktan sonra kaleyi teslim ettiler. Bu rehineler arasında Mahmûd b. Nasr'ın oğlu, Şibl b. Câmi'nin oğlu, Muhammed b. Za'ide'nin oğlu, Mansûr b. Zuğayb'in oğlu gibi şahsiyetler de vardı. Onları kendilerinin ve askerlerinin canlarına, mallarına karşılık olarak rehin alıp Efâmiye Kalesinde hapsettiler. Sonra onları Ruc'daki emîrleri ile birlikte Efâmiye'ye sağ salim gönderdiler. Onlar da rehin olan evladlarını alarak Halep'e döndüler.

Nâsırüddevle ise Mahmûd'un amcası Muizzüddevle Semmâl dönene kadar Mahmûd'un esaretinde kaldı. Mani', İbn Vessâb'tan yardım istedi ve Nâsırüddevle 453/1061 yılında serbest bırakıldı.

Mahmûd salıverdiği tüm emîr ve komutanlara ihsanda bulunduktan sonra onları, Mısır'a gönderdi. Nâsırüddevle b. Hamdân'ın eline Funeydik vakasında felç inmişti. Mısır'a ulaşınca Müstansır onu Dımaşk'a vali tayin etti. Ebû'l-Hasan Ali b. Abdulaziz el-Halebî el-Fukeyk bir şiirinde onun hakkında şöyle der:

"Halep'te kan sağıldı, sağır mızraklar orda hâkim kılındı,

Felçli bir el ve yarım kalan iş ile onu Dımaşk'a vali olarak gönderdi."

Ayrıca bu olay hakkında Ebû Nasr Mansûr b. Temîm b. Zenkel es-Sermînî de Kilâboğullarının kahramanlıklarını anlattığı bir kasidesinde şöyle der:

“Onlar Hamdân’ın oğlunu şiddet ve güç ile korkmadan ökçeleri üzere geri döndürmediler mi?

Funeydik gününde Kelb’in babası Duneyn Nâsırüddevle’yi esir etmedi mi, her şeyi elinden alıp çıplak bırakmadı mı?”

15. SEMMÂL HALEP’TE

Mahmûd, Halep’i İbn Mülhem’den aldığında amcası Muizzüddevle Semmâl Mısır’daydı. Müstansır, Akkâ, Beyrut ve Cübeyl’i ondan geri aldı ve ona: “Sen bu yerleri Halep’e karşılık almıştın fakat Halep tekrar senin yeğeninin eline geçti. Halep’e dön ve onu yeğeninden geri al” dedi. O ise: “Senin nâiblerin aşırıya gittiler, o yüzden sen de mal ile bana yardım et” deyince Müstansır, onun isteklerini yerine getirerek mal verip gönderdi. Ayrıca Halife ona: “Ecell, E’azz, Tâcu’l-ümerâ, İmâdu’l-mülk, Seyfu’l-hilâfe, Adudu’l-imamet, Bahâ’u’d-devle, Aleviye, Zaimu’l-Cüyûşi’l-Mustansıriyye, Alemu’d-din, Zü’l-Fahreyn Mustafa ve Emîrü’l-Müminin” lakaplarını verdi.

Muizzüddevle Halep’e döndü. Humus’a vardıktan sonra yazdığı mektuplar sonucunda kabilesinden bir çok kişi onun etrafında toplandı. Onların büyük bir kısmı Humus’da, diğer bir kısmı da Hama’da ona katıldılar.

Maarretünnu’mân’a ulaştığında burada sekiz gün kaldı. Bu sırada maiyetinde bulunan Araplar insanlara baskı yaparak soğuk kış şartlarında halkın evlerine girdiler.

Mahmûd, Şeyh Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed el-Hafâcî’yi elçi olarak Rum İmparatoruna gönderdi ve amcasına karşı yardım istedi. Hafâcî, Semmâl Halep’e hâkim olana kadar Rum melikinin yanında kaldı. Semmâl, Halep’i ele geçirince Hafâcî, Halep için “Bu benim yazdığım ‘selamet’ hakkındadır” adlı meşhur bir kaside yazmıştır.

Semmâl harekete geçerek yeğeni Mahmûd’u Halep’te muhasara etti. Mahmûd Halep şehrinin kapılarını amcasının yüzüne kapattı. Halep Ahdaslarından bir grup Halep’in Bâbu’l-Kınnesrîn kapısını Semmâl’e açtılar.

Semmâl’in adamları şehre girerek Derbu’l-Benât’a kadar ilerlediler. Mahmûd da kaleden inerek onları şehirden çıkardı. Onlardan kimse öldürülmedi. Fakat Halep

kapısını açan ahdaslardan; İbn Hayyûn, İbn Megâzilî gibi şahıslar tutuklandı. Bu olay 452/1060 yılı Zilhicce ayında gerçekleşti.

Manî' b. Şebab b. Vessâb da Numeyroğulları ile birlikte Mahmûd'a yardım etmek için Halep'e geldi ve Mahmûd ile kalede buluştu. Bunun üzerine Muizzüddevle Semmâl Halep'ten ayrıldı. Manî', Nümeyroğulları ile birlikte 20 gün Mahmûd'un misafiri olarak Halep'te kaldı. Mahmûd'tan, Nâsırüddevle b. Hamdân'ı serbest bırakmasını istediler, o da bunu yaptı. Onu serbest bıraktıktan sonra da ona hediyeler bahşetti. Çok sayıda atla birlikte kafileye önder bir şekilde onu Mısır'a gönderdi.

Mahmûd, amcasına karşı Arapları toplamak için Hânûte'ye gitti. Muizüddevle Semmâl Halep önlerinden ayrılışının ikinci günü tekrar Halep'e geldi ve şehri kuşattı. Daha sonra Mahmûd'u aramak için ayrıldı ve onunla karşılaşarak onu mağlup etti. Semmâl, 453/1061 yılı Safer ayının sonunda üç süvari birliği ile Halep'e girdi ve Mahmûd'un birçok askerini, onunla birlikte hareket eden ahdaslardan birçok kişiyi esir aldı. Esir alınan ahdaslardan bazıları: Kindî, Subh, İbn Akrâsî, Şutaytî ve Lebbâd gibi şahsiyetler idi. Subh, kaleye sığınmak üzere eman istedi fakat Mahmûd'un nâibi hileden korktuğu için kaleye gelir gelmez onu tutuklayıp hapsetti.

Mahmûd, Husâmüddevle Mânî' b. Mukalled'e yönelerek ona: "Sen kalabalık Mısır askeri ile gelen Nâsırüddevle'ye karşı bana yardım ediyordun, şimdi yine amcama karşı bana yardım ederek kahramanlık yap." O da sabaha kadar mühlet istedi ve Muizüddevle Semmâl'le görüşmek için gece ordan ayrıldı. Ayrılırken Mahmûd'un nâibine de: "Mahmûd'a söyle senin amcan yaşlıdır ve Araplar evladın babaya ve amcaya karşı savaşmasını hoş karşılamaz ve ona yardım etmez. Ben bu gece Semmâl ile görüşüp inşallah aranızı yapmak için burdan ayrılıyorum" dedi.

Mahmûd onun bu davranışı üzerine kâtibi Ebû'l-'Âlâ' Sâ'id b. İsa b. Sümmân en-Nasrânî'ye, kendisinin İbn Mukalled ile olan ahde vefasını metheden, İbn Mukalled'in ise ona olan muhabbetini reddetmesini kınayan bir şiir yazmasını emretti. O da şu şiiri yazdı:

"Ey ses çıkararak giden gece yolcusu, atının ayağı kısa, yavaş yavaş gidiyorsun,

Allah sana hidayet versin bir mektup yüklen ki o mektup yerine varınca benim göğsüm şifa bulur,

Bu mektup öyle bir gruba ki, onlardan göğsüme bir ok atıldı, fakat isabet etmedi,

Bu mektupla hassetten selamımı cömert ve güçlü savaşçı olan Husamüddevle b. Mukalled'e ilet,

O bana o kadar çok ve büyük yardımda bulunurdu ki ben onun ölmeyeceğini zannederdim,

Allah sana hidayet versin siyah mızrakların altında ölümün bizi gölgelendirdiği günü hatırla,

Biz daha önce kardeş gibiydik, dünya başka hale döndü ki ben seni kaybettim, senin kardeşliğin beni katletti,

O zamanlar çok güzel günlerimiz geçti, gadr ve ihanet yoktu, seninle tertemiz bir zaman yaşadık,

Hâlbuki sen öyle bir kavimdensin ki, o kavim kardeşine gadr ve ihanet yapmayı küfürden bir çeşit sayardı,

Sen bana saf ve temiz oldukça ben de sana saf ve temiz olacağım, sen bana sahip çıkmadın fakat ben senden hızlı bir yardım istiyorum,

Zamanın ne kadar büyük musibet tozu üzerime gelse de, iyi biliyorsun ki muhakkak ki sen kardeşimken ondan korkmuyorum,

Her ne zaman ki bana karanlık bir gece gelirse, ben kılıcımla sabaha kadar o karanlığı parçalıyorum,

Ölüm ancak vakti gelen bir plandır, ölümün en güzel şekli de fahri taleb eden ölümdür,

Güçlü olana gücünden dolayı vermeyi Allah kabul etmez, sen öyle bir asil hanedana mensupsun ki sen de bunu kabul etmezsin,

İnsanlarda en büyük hüsran sahibi kişi o gençtir ki, savaşta ne mızrağını keskinletmeyi ne de okunu düzenlemeyi bilmiyor,

Vefaya karşı yaptığın günahı küçümseme, çünkü ona karşı yapılan hatanın özrü olmaz."

Manî' b. Mukalled ve Ebû Ülvân Semmâl'e bu kaside ulaşınca: "Mahmûd'a bu fesahet nerden geldi? Kim ona bu şiiri yazdı" dediler. Onlara: "Bu şiiri Ebû'l-Âla' b. Sümmân en-Nasrânî yazdı" denildi. Manî' b. Mukalled: "Bu Nasrâni bana eskimez bir utanç kolyesi giydirdi. Eğer ben yaşarsam ona layık olduğu bir şekilde karşılık vereceğim" dedi.

16. ARABULUCULUK ve UZLAŞMA

Elçiler Halep'in teslimi konusunda Semmâl ve Mahmûd arasında gidip geldiler. Aşiretin ileri gelenleri arabuluculuk yaptılar. Onlar Mahmûd'a: "Semmâl, senin baban mesabesindedir, ondan istediğin işleri de alabilirsin" dediler. Mahmûd onlara cevaben: "Bu doğrudur fakat o memleketimizi, mülkümüzü ve mirasımızı terkederek zayi etti. Ben ise o mülkümüzü kılıcımla geri kazandım ve bunu yaparken de kanımı ve canımı harcadım" dedi. Muizüddevle arabulucuların görüşünü kabul etti ve ona tazminat olarak 50 bin dinar ve 30 bin mekûk buğday verilmesini önerdi. Aşiretin ileri gelenleri de buna şahitlik ettiler.

Mahmûd, Rebiülevvel ayının sonunda Halep'e döndü. İkisi arasında 453/1061 yılı Rebiülevvel ayının 24'ü Çarşamba günü barış yapıldı. Mahmûd'un gelişi ile şehrin kapıları açıldı. Sonra karargâhında bulunan amcasının yanına gitti. 453/1061 yılı Rebiülevvel ayının 1'i ilk Pazartesi günü amcasını ata bindirdi ve onunla birlikte kaleye girdi. Mahmûd kaleyi amcası Semmâl'e teslim ettiktensonra ailesini getirmek için obasına gitti.

Muizüddevle kaleye hâkim olunca Haleplilerin, tutuklu ahdasların azad edilmesi hakkındaki taleblerini reddetti ve onlardan 15 kişiyi astı. Halep'teki zaferini Müstansır'a yazarak bildirdi. Müstansır, elçisi Zafer Mustafâdî ile birlikte ona, kardeşine, evlatlarına ve Husâmüddevle Manî' b. Mukalled'e hil'at gönderdi. Zafer Mustafâdî Halep'e ulaştığında ahdaslardan asılı olanları gördü, onların defnedilmesi için izin istedi ve onları defnetti.

Muizüddevle Halep'e sahip olduktan sonra şair Ebû'l-Âlâ b. Sümmân ona selam vermek için geldi ve Muizüddevle onu yaralamak için saldırdı. Bunun üzerine İbn Sümmân katırından aşağı atlayarak saklandı. Ordan da Antakya'ya kaçıp ölene kadar burada piskoposluk yaptı.

Manî' b. Mukalled Rahbe'de iken Muizüddevle Semmâl ile arası bozuldu. Semmâl, kardeşi Esedüddevle Atiyye b. Sâlih'i, 453/1061 yılı Şaban ayında Manî' b. Mukalled'i Rahbe'den uzaklaştırması için gönderdi. Atiyye Rahbe'yi alıp orda ikamet ettikten sonra abisi Semmâl'e isyan etti. Mahmûd ise annesi Seyyide ile birlikte obasından döndü ve amcası Muizüddevle ile bir araya geldi. Seyyide kardeşi Manî' ve kocası Muizüddevle'nin arasını düzelterek onları barıştırdı.

17. RUMLARIN SAVAŞI

454/1062 yılı Muharrem ayında Rumlar Kestun ve Aynu't-Temr kalelerini tamir ettiler. Muizüddevle Semmâl 454/1062 yılı Cemaziyülevvel ayında onlarla birlikte gaza yapmak için yola çıktı. Artâh Kalesini fethedince Rumlar onunla barış yapmak için elçi gönderdiler. Muizüddevle ise onlara elçi olarak Şâfi' b. Sûfi'yi gönderdi. Şâfi'onlara: "Biz sizinle ancak o tamir ettiğiniz iki kaleyi yıkmanız ve Leylûn'u da Müslümanlara vermeniz şartı ile barış yaparız. Onların Leylûn ile bir alakası yoktur. Artâh Kalesine mal taşısınlar ve oraya dönsünler" dedi. Rumlar da bunu kabul ettiler.

Muizüddevle de harekete geçerek Cemâziyelahir ayının 2'sinde Halep'e girdi. Rumlar söz verdikleri şartlardan ancak bir kaçını yerine getirdiler.

Muizüddevle'ye Halep Ahdaslarından bir grubun Antakya'ya gittiği, Maaretü Mısrîn'i teslim ederek yavaş yavaş başka bölgelere ilerleme hususunda Antakya valisi ile konuştukları ve ona: "Ordumuz Halep'tedir ve senin emrindedir" dedikleri haberi ulaştı. Muizüddevle inceleme neticesinde olayın doğruluğunu öğrenince onlardan bir grubu öldürttü. Onlar arasında; İbn Ebû er-Reyhân, İbn Matar, İbn Şâkirî ve Behlûl gibi şahıslar vardı. Muizüddevle onları astırdı geri kalanını ise serbest bıraktı. Bu olay Ramazan 454/1062 yılı Ramazan ayında gerçekleşti.

Rumlar Şevval ayında Meryemeyn Ukbe köyüne baskın yaparak burayı yakıp, yağmaladılar. Emîr Mansûr, İbn Câbir ve Emîr Hârise b. Abdullah onlara karşı çıktılar. Rumlar kalabalık, Müslümanlar da az sayıda olmalarına rağmen Rumlar yenildiler ve 1500 civarında kayıp verdiler.

Muizüddevle Şevval ayının 20'sinde savaşa çıkarak Kiybâr şehrine geldi ve şehri ele geçirip talan etti. Birçok erkek öldürüldü, kadın ve çocuklar esir alındı. Daha

sonra Muizüddevle Semmâl 454/1062 yılı Zilkade ayının 10'unda hastalandı. Ülkenin problemlerle karşı karşıya kaldığına dair haberler alınca da kardeşi Ebû Zu'âbe 'Atiyye b. Sâlih'i çağırdı ve ona Halep Emîrliğini verdi.

454/1062 yılı Zilkade ayının 24'ü Perşembe günü vefat etti. Kalenin batı kapısı içindeki yukarı bölgede, İbrâhim Fûkânî makamına defnedildi ve üzerine türbe inşa edildi. Bu türbe Melik Rıdvân dönemine kadar kaldı. Daha sonra bu türbe sökülerek üzerine taş bir kaide dikildi.

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ATİYYE b. SALİH b. MİRDÂS

1. ATİYYE ve YEĞENİ

Esedüddevle Atiyye b. Sâlih b. Mirdâs Cuma günü kardeşi Muizzüddevle Semmâl'in yerine Halep tahtına oturdu. Bu durum, obasında olan Mahmûd b. Nasr b. Sâlih'e ulaştığında bu vasiyeti kabul etmedi ve Atiyye'ye elçi göndererek ona: "Muizzüddevle şehri benden teslim aldığı zaman bana şehri geri verme şartı ile almıştı ki ben de onu Mısırlılardan galibiyet ve zor kullanarak kılıcımla almıştım. Halep bana babamın mirasıdır" dedi. Aşiretinin ileri gelenleri bu durumu bildiklerinden Mahmûd'un söylediğinin doğru olduğunu tasdik için etrafında toplandılar ve ona Halep'i kuşatmasında yardım ettiler. Mahmûd sürekli Halep üzerine yürüyor ve mahsulünü alıp dönüyordu.

Mahmûd 455/1063 yılı Recep ayında Aynu'l-Seylem adlı yerde bulunan obasındayken Esedüddevle Atiyye, Halep'ten çıkarak onun üzerine hücum etti ve onu mağlup ederek obasını yağmaladı. Daha sonra Kilâboğullarından Şiblüddevle b. Câmi, Muhammed b. Zuğayb ve daha başkaları Mahmûd'un etrafında toplanarak Bâbu'l-Kınnesrîn'de konakladılar. Atiyye ise Bâbu'l-Halep'te bulunan Sa'dî'de konakladı. Onlar Halep'e giremediler. Daha sonra Seyfüddevle Manî' b. Mukalled b. Kâmil gelip Mahmûd'a katıldı, Mahmûd'un çoşkusu daha da arttı. Çünkü Manî'nin çok malı vardı, cömert ve kerim biriydi. Arapları yedirir, atlarına bakar ve bağışta bulunurdu. Manî'nin katılımıyla Mahmûd Halep'i kuşattı. Kuşatma aylarca sürdü. Kuşatma esnasında mancınıklardan atılan taşlarından biri Mani'ye isabet etti ve ölümüne sebep oldu. Başka bir rivayete göre de; sıradan bir şahıs sapanıyla onun şakağına bir taş isabet ettirerek onu öldürmüştü. Günlerce yattıktan sonra 455/1063 yılı Şevval ayının ilk 10 günü içinde vefat etmiştir.

Manî' daha önce malının hepsini Mahmûd ile birlikte kendisine karşı savaştığı dayısı Esedüddevle Ebû Zü'âbe Atiyye b. Sâlih b. Mirdâs'a vasiyet etmişti. Onun ikta toprakları her sene 80 bin dinar gelir getirirdi. Kendisine ait Mücedded adlı kalede ise 300 bin dinar ve büyük miktarda mal ile birlikte birçok silah bulunmaktaydı.

Manî' ölünce onun veziri Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. İsa Ömerî el-Halebî, Halep'e döndü. Atiyye, daha önce ona vezirlik teklif etmiş fakat o bunu

reddetmiş ve Manî'nin vezirliğini yapmıştı. Ebû'l-Hasan Ali, Manî'nin vefatından sonra Halep'e dönünce Atiyye onu tevkif ederek daha önce hizmetini reddettiğinden öldürttü.

Ayrıca Atiyye, Manî'yi Mahmûd ile birlikte Halep kuşatmasına katılmaya yöneltip kışkırtan kişinin Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed olduğuna dair delil sundu. Onu öldürdükten sonra da surlara astı. Şair Ebû Muhammed el-Hafâcî onun için yazdığı bir mersiyede şöyle der:

"İnsanları şiddetle kınamaya devam eder, onun cömertliği düşmanları tarafından hikâye edilir."

Atiyye, Ebû'l-Hasan Ali b. Yusuf b. Ebû Süreyâ'yı kendisine vezir tayin etti. Onun evi günümüzde Halep'teki Ebû Asrûn Medresesi olarak kullanılır. Daha sonra Atiyye kardeşinin oğlu Mahmûd'a 25 bin dinar gelirli bir ikta vermek üzere anlaşma yaptı. Sermîn ve Halep'teki Urtîk bölgesi verilen ikta topraklarındandı. Bu anlaşma üzerine yeminleşerek anlaşmayı tamamladılar.

456/1064 yılı Cemaziyülevvel ayının ortasında Sâbit b. Muizzüddevle amcasının oğlu Mahmûd'a daha önce amcasının bulunduğu Maarretünnu'mân, Kefertâb ve Hama'yı verdi. Bu nedenle Kilâboğulları Mahmûd'un etrafında Şeyzer'de toplandı. İçinde, Şibl b.Câmi b. Zâ'ide, Mahmûd b. Zâ'ide, Mansûr b. Muhammed b. Zuğayb, Huseyn b. Kâmil b. Huseyn b. Süleyman b. Devh ve Sebi'a ve Zu'aybe gibi önemli şahsiyetlerin de bulunduğu önemli bir topluluk da Mahmûd ile beraber idi. Böylece Esedüddevle Atiyye b. Sâlih'in elinde bulunan bölgelere saldırma konusunda görüş birliğine vardılar.

Hama ve Kefertâb'ı alarak Şehmüddevle b. Halîfe b. Cebehân'ın bulunduğu Maarretünnu'mân'a geldiler. Şehmüddevle onlardan eman alarak şehri onlara teslim etti. Buradan hareket ederek Halep yakınlarına kadar ulaştılar. Atiyye, Mahmûd'a baskın yapmak için Halep'ten ayrıldı. Bu sırada Malid'de bulunan Mahmûd, amcası Atiyye'yi mağlup edince Atiyye Halep'e geri döndü.

Mahmûd, Kilâboğullarıyla birlikte Halep önlerine geldi. Şehre gıda girişini engelledi ve şehri muhasara altına aldı. Şiddetli muhasara sırasında şehre çok az miktarda erzak girdiği için büyük sıkıntılar yaşandı. Esedüddevle Atiyye, Halep

Ahdaslarına erzak yardımında bulunmuş ve Halep halkının geri kalanının da teslim olmasını engellemişti.

Esedüddevle Atiyye şehrin içine düştüğü zaafiyeti görünce yeğeni Mahmûd ile tekrar anlaşma yoluna gitti. Buna göre Halep, Rahbe, Bâlis, Menbic, Azez ve Kınnesrîn Atiyye'ye; bunların dışındaki yerler de yeğeni Mahmûd'a verilerek barış anlaşması yapıldı.

2. MİRDÂSÎLERİN TÜRKLERDEN YARDIM İSTEĞİ

Atiyye, babasına kızdığı için Mervânoğuları topraklarına gelen Melikü't-Türk olarak isimlendirilen İbn Hân'dan[275] yardım istedi. Rumlar Esedüddevle Atiyye'ye kendileri ile ateşkes anlaşması yaptığı için hediyeler ve dinarlar ile ikramda bulunuyordu. İbn Hân, yanında bulunan 1000 oklu adamı ile Halep kapısından Atiyye'nin yanına geldiğinde kendisine ikramlarda bulunuldu ve burada misafir edildi. Bu Türklerin Şam topraklarına ilk girişi idi. Mahmûd b. Nasr b. Sâlih'in etrafında bir araya gelen Kilâboğulları Halep üzerine yöneldiler. Ancak Mahmûd, Türklerin Halepliler ile birlikte hareket etmesinden dolayı onlara karşı koyabilecek gücünün olmadığını gördü ve geri çekildi.

Taraflar arasında elçiler gidip gelmeye başladı ve nihayetinde Atiyye'ye Halep, Rahbe, Menbic, Azez, Bâlis ve çevresi, yeğeni Mahmûd'a ise Esârib'in güneyi ve daha önce Muizzüddevle Semmâl döneminde de onun elinde bulunan iktalar verilmek suretiyle 457/1065 yılı Muharrem ayında tekrar anlaşma yapıldı.

Atiyye, Türkler ve Halep Ahdasları ile birlikte gazveye çıkarak Kemnûn'u fethetti ve halkını esir aldı. Bu gazveden sonra Halep'e büyük bir ganimetle döndü. İbn Hân yanındaki askerler ile Halep'e girince Atiyye ve Halepliler ondan korktular. Atiyye, Halep halkından olan ahdasları Türklere karşı kışkırttı. Bunun üzerine ahdas birlikleri 457/1065 yılı Safer ayında bir gece Türklere baskın yaparak onlardan bir grubu öldürdüler, onların atlarını, silahlarını ve yüklerinden alabildiklerini yağmaladılar.

[275] Şam topraklarına giren ilk Türk emîri İbn Han ve Halep'teki faaliyetleri için bkz. Ali Sevim, "Kuzey Suriye'de Görünen İlk Türk Emîri Han - Oğlu Hârun", *Belleten*, 43/170 (1979): 365-380.

İbn Hân yenilmiş halde atına atlayıp kaçtı, şehrin dışına çıktı, kalenin altında: "Ey Atiyye bana ve adamlarıma ihanet etmedin mi? Vallahi ben seni en kötü hükümle o kaleden indireceğim" şeklinde seslenerek doğuya doğru gitti.

Türklerin bir kısmı da el-Cezîre'ye geçti ve burada Numeyroğulları tarafından yağmalandılar. Geri kalanlar döndüklerinde yolda askerleri ile birlikte giden Naht olarak bilinen bir Rum Patrik'e rastladılar. Sayıları 20 bini bulan Rum ordusunu yarıp geçmeye yol bulamadılar. Bunun üzerine Rumlar onlara baskın yapmak için yol açtılar ancak buna rağmen onlar sağ salim geçebildiler.

Rumlardan birçok asker öldürdüler ve kendilerinden geriye yaklaşık 150 kişi sağ kaldı. Araplardan Kurayzoğulları, Rebi'a b. Ka'b ve daha başkaları da onlar ile savaştılar. Araplardan Kimar denilen bir emîr, Melik İbn Hân'a cesareti ve onuru ile savaşıp ölmesini söyledi. Fakat Melik Araplara güvenmediği için onun bu dediğini yapmadı. Bunun üzerine Kimar ile birlikte Mansûr b. Câbir'e sığındı. Kimar, ona daha önce asasını ve hanımının peçesini vermişti. Fakat Mansûr buna rağmen ona ihanet edip Kimar'ı ve yanındaki bir topluluğu katletti.

3. ATİYYE'DEN MAHMÛD'A KADAR HALEP

İbn Hân yanındaki bir toplulukla kurtularak Mahmûd'a gitti. Mahmûd, Sermîn'deyken İbn Hân onun yanına geldi. Mahmûd eman vererek onları Maarretünnu'mân'a gönderdi. Mahmûd ardından oğlunu da bir grup ile birlikte Antakya'ya rehine olarak yolladı. İbn Hân'ı Cenâyib'de karşıladılar, her evden atlılar da katıldılar. Mahmûd'un oğlu da her gün için 50 dinar ve birçok değerli elbiseler verdi. Ayrıca onlara 300 miskal ağırlığında birer altın da hediye etti.

Mahmûd yanında İbn Hân et-Türkî ve kendilerine katılan Türkmenler ile Mercidâbık'a gitti. Atiyye de Avfiyyin'den büyük bir grup ve daha başkaları ile Mahmûd ve Türkmenlere karşı savaşmak için harekete geçti. 457/1065 yılı Cemâziyelahir ayının 11'i Perşembe günü taraflar karşı karşıya geldi ve Atiyye tekrar mağlup olup Halep'e çekildi. Mahmûd ise yanındakiler ile birlikte amcasını takip etti.

Mahmûd, Halep önlerine gelerek şehirde bulunan amcası Atiyye'yi kuşattı. Bu sırada Halife Müstansır'dan Halep'i muhasara etmekte olan Mahmûd'a, Zafer Müstefâdî adında bir elçi geldi. Müstansır, Mahmûd'a, "Umera'ü'l-Arab",

“Adudüddevle”, “Seyfu’l-hilâfe”, “Zü’l-Fahreyn” gibi bazı lakaplar verdi. Daha önce de ona “İzzüddevle” ve “Şemsüddevle” gibi lakaplar vermişti. Mahmûd Halep’i 102 gün boyunca kuşattı.

Amcası Esedüddevle Atiyye b. Sâlih bu büyük kuşatma ve baş gösteren açlık sonucunda şehri teslim etti. Taraflar arasında yapılan antlaşma ile Atiyye Rahbe, Azez, Menbic, Bâlis ve Halep’in doğusu ve kuzeyindeki tüm arazileri; Mahmûd ise Halep’i ve Halep’in güneyini aldı. Araplar da bu anlaşmaya boyun eğmek zorunda kaldılar.

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1. MAHMÛD b. NASR b. SALİH

Mahmûd b. Nasr 457/1065 Ramazan ayının 15'i Cumartesi günü Halep'e girdi. Fâtımî Halifesi tarafından Mahmûd'a "Ecell, Şerefu Umera'i'l-Arab, Seyfu'l-Hilâfe, Muizzüddevle, Fahrüddevle, Adudüddevle, Nâsırulmülk, Zü'l-Hasebeyn" gibi lakaplar verildi.

"Hâlisetu'l-Umera, Umdetu'l-İmâme, Adudu'l-Hilâfe, Esedüddevle, Seyfüddevle ve Zü'l-Azîmeteyn" gibi lakapları bulunan Atiyye de Rahbe'ye gitti.

Mahmûd, Maarretünnu'mân'ı Türk komutan Melik Harûn b. Hân'a ikta olarak verdi. İbn Hân 458/1066 yılı Şevvâl ayının 17'si Çarşamba günü şehre vardı ve yanında Türk, Deylem, Kürt ve Uc'dan[276] oluşan 1000 kişilik bir ordu ve maiyeti ile birlikte Mûsâlla'da konakladı.

Bostanlar, üzüm bağları ve daha başka konularda oldukça hassas idiler. Hiçbir şeye dokunmuyor ve ayrıca hiç kimseden de ücretini ödemeden bir şey almıyorlardı. Atlarını bile ücretini ödeyerek suluyorlardı. Araplar onlardan çok fazla korktu. Sonra Hârûn et-Türkî Halep'e çağrıldı ve ona Maarretünnu'mân verildi.

Mahmûd b. Nasr, İbn Hân ve Türkmenler ile birlikte 459/1067 yılında Avfoğulları ve Kilâboğullarından Ebû Bekir ile Hama'nın beldelerinden biri olan Ma'şîre'de konakladı. Daha sonra Hama'ya geldi ve Arapları baskı altında tutarak onlara boyun eğdirdi.

Araplar, Mahmûd ile Humus'ta bulunan amcası Atiyye b. Sâlih arasında fitne çıkarmak istiyorlardı. Kilâboğulları Atiyye'nin, Mahmûd ile savaşacağını zannetti. Fakat Atiyye o bölgedeki Arapların kendisine defalarca ihanet ettiğini bildiği için ve Mirdâsîler'in şanı yıkılmasın diye bunu yapmadı.

Bu yılda Hüseyin b. Kâmil b. Devh, Türk askerlerinin Hunâk'ı ve Şam'ın bütün mezralarını talan etmesinden sonra Asfûnâ Kalesi'ni Mısır nâiblerine teslim etti.

Aynı yılda Halep'te büyük bir veba salgını ortaya çıktı. Diğer aylar hariç sadece Recep ayında yaklaşık dört bin insan bu salgından dolayı vefat etti.

[276] Uc, Bizanslıların müslüman olan tebasına verilen isimdir. (ç. n.)

Yine bu yılda Türklerden büyük bir topluluk daha ortaya çıktı. Onlardan bazıları Delûk'te konakladılar. Yaklaşık 1000 kişi ilerleyerek Antakya'yı yağmaladılar. Yaklaşık 40 bin veya daha fazla sığırı ele geçirdiler. Bir sığır bir dinara satılıyordu. Birçoğu iki ve üç dinara veya daha fazlaya satılıyordu. İnek, koyun, keçi, eşek ve cariyelere gelince bunlar sayılamayacak kadar çoktu. Cariyeler iki dinara, çocuklar ise atların ayaklarına takılan nal parçası karşılığında satılıyordu.

2. RUMLARIN YENİLGİSİ

Rum beldesi benzerine rastlanmayan bir şekilde tahrip edildi. Mahsüller harmanlarda kaldı, onları harmandan kaldıracak da kimse kalmadı. Avamdan veya çiftçilerden biri ordan gelip geçtiğinde dilediği mahsülü alırdı ve kendisini bundan alıkoyacak kimse de yoktu. Çünkü Rumlar dağlarda, mağaralarda ve kalelerde gizlenmiş, evlerini olduğu gibi bırakarak bir şey alamamışlardı. Zira Türkler ansızın gaflet halinde onlara saldırmışlardı. Bu olay Şevval ayında gerçekleşti.

Bölgeye yeni gelen Türklerin kumandanı Afşîn b. Bekcî idi. O daha önce Melikü'l-Adil Alparslan'ın bazı askerlerinin komutanıydı. Alparslan'ın komutanlarından birini öldürünce Alparslan ona kızmış ve Afşîn, bundan dolayı Fırat nehrini geçip Rum beldelerine kaçmıştı. Sonra da Halep bölgesine geçti, orda elinde bulunan ganimetleri sattı.

Afşîn 460/1068 yılında Antakya civarında konakladı. Antakya'da kıtlık oldu. Hatta iki kafîz buğday bir dinara satıldı. Fetihlerinden sonra Irak'tan Melikü'l-Adil Alparslan'ın, Afşîn'i affettiğine dair mektup geldi. Denildi ki: "Halep'in erzak pazarında Rum beldeleri ve diğer beldeler dışında 70 bin civarında satılan erkek ve kadın kölenin kaydı vardı. Antakya halkından 100 bin dinar, bir o kadar da ipek elbise gibi malzemeler alındı. Afşîn bu yılın Cemâziyelahir ayında Irak'a gitti.

Bu yılda Mağripli emîrler İbn Mer'et olarak bilinen bir emîr Asfûnâ Kalesi'ni Emîr İzzüddevle Mahmûd b. Nasr b. Sâlih'e teslim etti. O da buranın yönetimine Sedîdülmülk Ebû'l-Hasan Ali b. Münkız'ı getirdi.

3. RUMLAR İLE MİRDÂSÎLER

460/1068 yılı Şaban ayının 27'si Çarşamba günü Artâh Kalesi kılıçla fethedildi. Kalenin ve şehrin içinde bulunan mallar ve zâhire talan edildi. Burada Nasrânîlerden kalabalık bir topluluk bulunuyordu. Çünkü buradaki halkın çoğu Hristiyan olup, şehir Hristiyanların buluştukları bir yer idi. Ayrıca burada onların dini bir kürsüleri bulunmaktadır. Melik İbn Hân burayı beş aya yakın bir süre kuşatmıştı. Fethedildiği zaman şehir ahalisinden üç bine yakın kişi öldürüldü.

Rum askerlerinden çok büyük bir ordu, Melik İbn Hân ile Artâh ve onun dışındaki beldeler için sulh yapmak üzere Antakya kapısı önlerine geldi. Askerlerin asıl niyeti Süveydiye'den[277] içeriye takviye olarak mahsul sokmak olduğundan barış yapılamadı.

Şam'a yakın olduğundan Artâh Kalesinin fethi çok önemliydi. Fırat nehrinden Âsi nehrine, Efâmiye'ye, Antakya kapısına ve Esârib'e kadar burası Şam topraklarının idaresi için önemli bir konuma sahipti. Bu senenin Ramazan ayına kadar geçitlerden Efâmiye'ye kadar 300 bin Rumun esir alınarak katledildiği söylenir.

Rum İmparatoru 461/1069 yılında Şam bölgesine doğru harekete geçti. Menbic halkından birçok kişiyi esir aldı. Halkın çoğu kaleden kaçtı, o da orayı aldı. Oraya kendi adamlarını yerleştirerek, mal ve mahsulat ile doldurdu. Oradan Azez'e geldi bir süre burada kaldıktan sonra geri döndü. Allahü Teâla ona ve ashabına pahalılık, hastalık ve veba musallat etti. Rum İmparatoru, Mısır elçisi Kadî el-Kudâ'î'ye askerler dışında, bir günde üç bin atın öldüğünü söylemiştir.

Denildi ki: Menbic yedi sene Rumların elinde kalmış. Bu imparator Diogenes idi. Bence Herakl'in "O uğursuz çocuğun doğacağı güne kadar sana bir Rum korkarak dönmez. Keşke o doğmasaydı" sözünde kastettiği kişi de odur.

Bu yılın Şaban ayının ilk Cumartesi günü Antakya katabanı ve Naht olarak bilinen douks (doux) bir araya geldi ve büyük bir ordu oluşturdular. Asfûnâ Kalesine doğru ilerleyerek Cevzen halkından Rebîoğulları olarak bilinen bir kavimle birlikte tuzak kurdular. Hile ile kaleyi alarak 80 kişiyi öldürdüler, geri kalanını ise esir ettiler. Kalenin valisi Türklerden Nâdir olarak bilinen biriydi.

[277] Günümüzdeki adı Samandağı olan Süveydiye, Hatay iline bağlı ilçe merkezi bir kasabadır. Bkz. Besim Darkot, "Süveydiye", *İA*, XI (1979): 253-255.

Bu olayın haberi Halep'in dışında meydanda gezen Emîr İzzüddevle Mahmûd b. Nasr b. Sâlih'e ulaştı. Pazartesi günü Araplar ve Türklerle oraya doğru yola çıktı. Şehre girmedi, onun etrafında halktan büyük bir kalabalık toplandı. Olayı duyan birinin tahminine göre o gün orda takriben 50 bin kişi toplandı. O kaleyi yedi gün boyunca muhasara etti ve Cumartesi günü fethetti. Rumlardan 2700 kadar kişiyi öldürdü. Şair Ebû Muhammed el-Hafâcî bir şiirinde bu olaydan şöyle bahseder:

"Mahmûd'un makamına Antakya halkı bir hüzün gösterse de, ancak onlar katabanına güler,

Kataban savaştan haber veren bir haberci yolladı, keşke göndermeseydi çünkü buna hacet yoktu,

Dalgalanan sancak gelene kadar, onun mağlup olduğu zaten haçından belli olur."

Ebû'l-Fadl Abdulvâhid b. Muhammed el-Halebî el-Rebi'î de bu olay ve Mahmûd hakkında bir şiirinde şöyle der:

"İslâm nerdeyse ölecek iken sen onu gençlik yıllarına dönderdin,

Sen geldiğinde Rum zalimleri onlarla barış yapmak için geldiğini zannettiler."

Bu yılda Mahmûd, Rumlardan 14 bin dinar borç alarak ateşkes anlaşması yaptı. Anlaşma doğrultusunda oğlu Nasr rehine olarak verilecek ve Asfûnâ Kalesi de yıktırılacaktı. Amcasının oğlu Sâbit'i ve Şibl b. Câmi'yi oradan çıkardı. Maarretünnu'mân ve Kefertâb bölgesinden adamlar toplayarak Asfûnâ Kalesini de yıktılar.

Halep'te Türkler ve Halepliler arasında bir fitne ortaya çıktı. Türklerden 40, Haleplilerden de 10 kadar kişi öldürüldü. 462/1070 yılında Sundûk et-Türkî büyük bir ordu ile Rum beldesinden çıkarak Halep'e ulaştı. Sundûk, Halep'e girerek Urtîk'ten Cizr'e, Maarretünnu'mân'a, Kefertâb'tan Hama'ya ve Refeniye'ye kadar ilerledi.

Bu yıl burada kışladılar, tarım arazilerini talan ettiler, oradaki birçok kişiyi esir ederek o bölgede bulunan herkesi cezalandırdılar. Gıda mahzenleri ve kuyuları ele geçirdiler. Sundûk et-Türkî kendisine verilmek istenmeyen birçok araziyi ikta olarak aldı.

Şam halkı onun askerlerinden büyük bir şiddet gördü. Bu Şam bölgesinde Türkler tarafından yapılan ilk talan ve kargaşa idi. Sundûk et-Türkî, kış bitince Mahmûd b. Nasr'ın kendisine ikram ettiği değerli hediyeler ile Rum beldesine döndü.

4. SULTANU'L-ÂDİL ve MAHMÛD

Mahmûd b. Nasr b. Sâlih, bu yıl Sultanu'l-Âdil Alparslan ile yazışarak Halep'te önce Bağdat Halifesi Kâim-Biemrillâh, sonra Sultan Alparslan ve ardından kendi adına hutbe okutmak üzere anlaşma yaptı. Daha sonra Nakibu'n-Nukabâ' Ebû'l-Fevaris Tırad b. Ali ez-Zeyn Ebû yanında Kâim-Biemrillâh ve Sultandan getirdiği hil'atleri ile gelerek Abbâsi davetini ayakta turmaya çalıştı.

Bunun üzerine Mahmûd, Halep'in ileri gelenleri toplayarak onlara şöyle dedi: "Mısır Devleti dönemi geçti. Bu yeni bir devlettir, tampon bir memlekettir, biz onlardan korkuyoruz. Onlar sizin mezhebinizden dolayı sizin kanlarınızı helal sayıyorlar. Görüşüm şudur ki sözün de malın da bize fayda sağlamayacağı vakitten önce korkumuzdan dolayı onlar adına hutbe okutalım."

Bunun üzerine Halep'in ileri gelenleri bu görüşü desteklemiş ve onaylamıştı. Müezzin ve imamlar siyah elbise giydiler ve önce Kâim-Biemrillâh, sonra Sultan Alparslan ve Mahmûd adına hutbe okudular. Halife, Emîr Mahmûd'a "Emîrü'l-Ecell, Husâmüddevle el-Abbâsiyye, Za'îmu'l-Cuyûşu Şâmiye, Tacülmülük, Nâsırüddin, Şerefü'l-ümme, Zü'l-hasebeyn ve Hâlisatü Emîrü'l-Mü'minin" lakaplarını verdi.

İbn Hân et-Türkî Caminin kapısının önünde adamlarını bekleterek Abbâsi Halifesi adına yapılan bu hutbeyi dinlemeyen ve namazdan kaçınanların öldürülmesini emretti. Şehrin ileri gelen şeyhleri fitne çıkma ihtimalinden dolayı böyle yapmamasını istediler. Bunun üzerine camide bulunan halktan bir grup camideki hasrı alarak "Bu hasır Ali b. Ebû Talib'in hasrıdır. Ebû Bekir size hasır getirsin, siz gidin onun üzerinde namaz kılın" dediler. Bu olay 462/1070 yılı Şevval ayının 19'u Cuma günü gerçekleşti.

Şeyh Ebû Muhammed b. Sinân el-Hafâcî el-Halebî uzun bir kasidesinde onu şöyle över:

"Aciz biri kerim ve soylu olsa da ne yapabilir ki, insanlar ona senin yüksek bir şerefin var diyorlar, hâlbuki o aciz olduğundan o yüksek şeref onu mahvediyor."

Mısır'a hâkim olan Nâsırüddevle b. Hamdân ile Mısır emîrlerinden bir grup arasında ayrılık yaşanmıştı. Onlara Halep Kadısı olarak bilinen fakih Ebû Cafer Muhammed b. Ahmed el-Buhârî'yi gönderdi. Sanırım Nâsırüddevle başa geldiğinde ona Halep kadılığını bırakmıştı. Onunla Funeydik'te bir olay yaşandı. Ebû Cafer Muhammed, Sultan Alparslan Halep kuşatmasındayken onun yanındaydı ve bu şekilde biliniyordu. Nâsırüddevle b. Hamdân Mısır topraklarını Alparslan'a teslim etmek istediğine dair mektubu onunla Sultan Alparslan'a gönderdi. Bu olay 462/1070 yılında gerçekleşti.

Elçi, Sultan Alparslan'ın yanına Horasân'a ulaşınca, Sultan evreni dolduran büyüklükte bir ordu meydana getirdi ve onlarla birlikte Diyarbakır yoluna doğru ilerledi. 463/1071 yılının başlarında Urfa'ya geldi ve 30 küsür gün burada kaldı.

Sultan Alparslan Halep Kadısı fakih Ebû Cafer'i, Mahmûd'a elçi göndererek, daha önce kendisine tabî olan bazı melikler, Şerefüddevle Müslim b. Kureyş, İbn Mervân, İbn Vessâb, İbn Mezyed, Türk ve Deylem emîrleri gibi Mahmûd b. Nasr b. Sâlih'ten de kendisine tabî olup hizmetini sunmasını istedi. Fakat Mahmûd bu teklife cevap vermedi ve Sultan'dan korktu.

Sultan Alparslan Urfa'dan Şam'a doğru ilerleyerek Mahmûd'un üzerine yürüdü. 463/1071 yılı Rebiülahir ayının ortalarında Nehrü'l-Cevz'den[278] Fırat'ı geçti. Bazı çayırlık ve otlaklara rastladı ve bunlar çok hoşuna gitti. Halep Kadısı fakih Ebû Cafer ona: "Ey Efendimiz! Allah'a bu nimet üzere hamdederim ki bu nehri hiç bir Türk, Melik olarak değil ancak köle olarak geçmiştir. İlk defa sen Melik olarak geçtin" dedi. O, Türkleri ve emîrleri huzuruna çağırarak ondan sözünü tekrarlamasını emretti. O da: "Sözümü tekrarladım" dedi. Bunun üzerine Sultan Alparslan Allah'a hamdetti.

Sultan, Nakrat-u Benî Esed'de_Kınnesrîn ile Funeydik arasında konakladı. Halep Nakîbü'n-nükebâ'sı[279] hutbenin okunmasından sonra Halep'ten ayrılmamıştı. Mahmûd onu Sultan'a göndererek onunla ile arasını düzeltmesini istedi. O da Mahmûd'un duygularını ifade ederek aracı oldu, durumu yumuşattı ve elçiliğini çok güzel bir şekilde yerine getirdi. Sultan'a, Mahmûd'un yakın zaman önce Halife adına hutbe okuttuğunu ve Sultan'ın şerefini yücelttiğini beyan etti.

[278] Nehrü'l-Cevz, Halep ile Bîre arasında, köyleri ve bahçeleri olan Fırat üzerinde bulunan bir kasabadır. Bkz. Kök, "XIII. ve XIV. Yüzyıla Ait Bir Coğrafya Sözlüğü", 144.
[279] Nakîbü'n-nükebâ (Nakîbü'l-eşrâf), Seyyid ve şeriflerle ilgili işlere bakan yetkili kişilere verilen isimdir. Bkz. Ş. Tufan Buzpınar, "Nakîbüleşrâf", *DİA*, 32 (2006): 322-324.

Bunun üzerine Sultan ona: “O itaatten ayrıldıktan, itaat etmedikten sonra Halife adına hutbe okutması ve benim şerefimi yüceltmesi neye yarar” dedi. Huzuruna çıkmadan Mahmûd’un şefaatinin kabul edilmeyeceğini söyledi.

Mahmûd korktu ve buna da cevap vermedi. Bu durum iki ay böyle sürdü. Mahmûd Halep’e sığındı ve insanlar korkarak Şam’ın diğer taraflarına kaçıyorlardı. Sultan’ın heybetinden ve çok kalabalık ordu toplanmasından dolayı halkın korkusu daha da arttı. Fakat durum insanların bildiğinin tam tersiydi. Çünkü Sultan Alparslan, Mahmûd’un kendisine karşı çıkmasından ümidini kesince Funeydik’ten geri döndü. Onun çadırı bugün Tel-Sultân olarak bilinen tepedeydi.

Sultan bu yılın Cemâziyelahir ayının sonunda Halep’e doğru ilerledi ve orada konakladı. Askerleri ve çadırları birbirine bitişik olarak Halep’ten Nakrat-u Benî Esed’e, oradan da Azez ve Esârib’e kadar uzanıyordu. Bu askerler hiçbir kimsenin malına dokunmadı, hiçbir kadını esir etmedi ve hiçbir kale ile savaşmadı.

Bana ulaşan bilgilere göre; onun askerleri ücretini ödemeden çiftçilerden bir saman çöpü bile almadılar. Halep’i bir ay iki gün kadar kuşattılar ve sadece tek bir gün savaştılar. Sultan şehri hemen almak istemediğinden kuşatmayı uzatmaya karar verdi ve: “Ben burada bir delik açar ve kılıcımla burayı fethedersem, Rumlar bunu görüp gelip burayı almak isterler. Benden sonra onların eline geçmesinden korkarım” diyerek kuşatmayı neden uzattığını ifade etmiştir. Savaşta Burcu’l-Ğanem’de gedikler açıldı ve tahtalar ile desteklendi. Bu gedikten içeri girenler Halepliler tarafından mağlup ve esir edildiler. Geriye kalanlar ise göçük altında kaldılar.

Halepliler Burcu’l-Ğanem’i atlas bezler ile donatmışlardı. Sultan, Halep’in Kınnesrîn kapısı önündeki meydanda konaklayınca bu bezlerin nedenini sordu. Denildi ki: “Halepliler mizah yolu ile şöyle söylüyorlar; burcun başı mancınık taşlarından dolayı ağrıdığı için böyle başını sarmış.” Sultan bunu duyunca çok sinirlendi ve o gece askerlerine hediyeler dağıttı. Geride kalanlar dışında ordusuna 80 bin çift halenc oku dağıttı.

Sabah olunca Sultan ordusuna hareket emri verdi ve şehirle savaştı. Kendisi de bizzat katıldı. Atının ayağı bir çukura girdi ve bir mancınık taşı da atının başına çarptı. Sultan hemen başka bir ata bindi ve oradan döndü. Şehri alacak iken şehre saygısından dolayı savaşı durdurdu ve geri döndü. Bu sırada askerleri şehrin dört bir tarafında daire çizerek dönüyordu.

Sultan daha sonra Kilâboğullarının emîrleri ile yazışarak onları çölden çağırıp getirtti. Kilâboğullarından birçok kişi Sultan'ın yanına geldi. Rum melikinin Horâsan'a ilerlemek maksadıyla büyük bir ordu ile İrmîniyye'de ortaya çıktığı haberlerinin Sultan'a ulaşması üzerine onlara Mahmûd'a karşı bazı görev ve yetkiler verdi.

Kilâboğullarının emîrlerinin şehrin önlerine geldiğini öğrenen Mahmûd, şehrin fethinin yakın olduğunu, fethin gerçekleşmesi halinde Şam'ın elinden çıkacağından korkarak Süleymânî ile yazıştı. Mahmûd, yazışmalarda Süleymânî'ye, Alparslan'dan korktuğu için onun hizmetine girmek istediğini bildirdi.

Mahmûd daha sonra Şaban ayının ilk günlerinde yanında annesi Seyyide olarak bilinen Aleviye ve şehrin anahtarları ile birlikte Sultan'ın huzuruna çıktı. Askerler önünde dizildi. Sultanın hizmetine girdiler, ona selam verdiler. Sultan onlara ihsanda ve ikramda bulundu. Sultan Seyyide'ye: "Sen Seyyide misin?" dedi. O da: "Ben kavmimin seyyidesiyim" dedi. Buna benzer konuşmaların daha önce Müstansır ile de gerçekleştiğini anlatmıştık.

Sultan şehrin yetkisini ona verdi, onu taltif etti, bağışta bulundu ve Halep valiliği için ferman verdi. Mahmûd daha önce de defalarca Sultan'a hizmet etmek için gidip gelmişti. Sultan onu askerleri ile beraber sefere katılmaya ikna etti. Süleymânî'yi de buna dâhil etmek istedi. Sultan, Mahmûd ve Süleymânî'yi beraber Dımaşk ve Mısır bölgelerinin fethi için görevlendirdi. Onlar da Sultanın kendilerine emrettiğini yaptılar. Sultan daha sonra Rum tehlikesinden dolayı ülkesine geri döndü.

5. MALAZGİRT SAVAŞI

Denildi ki: Sultan, oğlunu bir grup asker ile birlikte Halep'in bir köyünde bıraktı ve Rum Melikine yöneldi. Çok süratli bir şekilde ilerledi. Çünkü Rum Melikinin sayılamayacak kadar kalabalık bir ordu ile yola çıktığını duymuştu. Rumlar Erzurum[280] olarak bilinen Kâlîkalâ'ya varmıştı. Sultan Alparslan Azerbaycan'a ulaştığında Rumların Ahlat'ı[281] aldığı haberi geldi. Sultan, ileri gelen komutanları ile

[280] Günümüzdeki Erzurum, Siirt taraflarındaki Erzen şehrinden ayırmak ve bunun Anadolu'ya ait olduğunu belirtmek için sonuna Rum kelimesini eklenerek Erzenü'r-Rûm, Erzen-i Rûm, Erz-i Rûm şeklinde adlandırılmıştır. Daha sonra bu isim Arz-ı Rûm olmuş, nihayet bugünkü Erzurum şeklini almıştır. Bkz. Cevdet Küçük, "Erzurum", *DİA*, 11 (1995): 334-335.

[281] Ahlat (Hılât), Van gölünün kuzeybatı kıyısında yer alan ve bugün Bitlis'e bağlı Ahlat ilçesidir. Bkz. Faruk Sümer, "Ahlat", *DİA*, 2 (1989): 19-22.

birlikteydi ve ordusunun büyük kısmı kendisinden uzakta idi. Ülkesine geri dönmek istemedi. Veziri Nizamülmülk ve eşi Hâtûn'u ağırlıkları ile birlikte Tebrîz'e gönderdi.

Sultan atları ve yedek atları ile seçkin 15 bin atlı askeri ile birlikte kaldı. Rum ordusu 300 bin veya daha fazla atlı ve yaya askerden oluşuyordu. Rum ordusu; Rum, Rus, Hazar, Allân, Oğuz, Kıpçak, Gürcü Abhâz, Frenk ve Ermeni gibi muhtelif birçok milletten oluşuyordu. Bu orduda beş bin okçu ve 30 bin douks, kums ve patrikios gibi rütbeli asker vardı.

Sultan asker toplamak için beklemenin ve bunu yaparak onlara mühlet vermenin ordusu için zararlı olduğunu düşündü. Bundan dolayı yanındaki seçkin askerleri ile birlikte atına bindi ve "Ben canımı Allah'a adadım. Ben ya şehadet saadetine ererim ya da Allah'tan zafer görürüm. Allah kendisine yardım edenlere yardım eder" dedi. Sonra ordusunu düzenledi ve Rum birliklerine doğru harekete geçti.

Bir Rum komutan seçkin ve cesur 20 bin zırhlı askeri birliğinin başında harekete geçti. Yanlarında en büyük haçları vardı. Ahlat'a geldiler orayı talan ederek esirler aldılar. Ahlat askerleri Bizans birliklerine karşı çıktılar daha önce 462/1069 yılında Halep'ten çıkan Sundûk et-Türkî de Halep askerleri ile birlikteydi. (onun bahsi daha önce geçmişti) Sundûk et-Türkî Bizans'ın bu birliklerini yendi ve komutanını esir aldı. Bu olay Sultan'ın Ahlat'a ulaşmasına denk geldi. Sultan esir komutanın burnunun kesilmesini emretti.

Askerî birlikten ele geçirilen büyük haç Nizamülmülk'e gönderildi. Onu fetih müjdesi olarak derhal Dârü's-Selâm'a gönderdi. Rum askeri birlikleri bir araya gelerek Ahlat'ı muhasara altına aldılar. Rum İmparatoru ise Malazgirt'te konakladı. Şehir halkı Rum ordusunun orayı istila etmesinden korkarak eman ile şehri teslim ettiler. Bu olay 463/1071 yılı Zilkade ayının 4'ü Çarşamba günü gerçekleşti.

İmparator, Çarşamba günü Malazgirt halkını gönderdi, kendisi de ordusuna eşlik etmek için ayrıldı. Bu Sultanın askerlerinin bölgeye ulaşma zamanına denk geldi. İki ordu karşışatılar. Müslümanlar tek bir vücut olarak saldırdılar ve onları ökçeleri üzerinde geriye püskürttüler.

Rumlar bu sırada şehirden kaçmaya başlayan Malazgirt halkının bir kısmını öldürdü, geri kalanlar ise kurtuldular. Bundan sonra Rumlar daha önce tuttukları geçiş yollarını terkettiler ve böylece halk rahat bir nefes aldı. Rum İmparatoru ise Ahlat ve

Malazgirt arasındaki karargâhına geri döndü. Rumlar o geceyi büyük bir korku ve endişe içinde geçirdiler.

Perşembe günü sabah olunca Sultan Alparslan askerlerinin geri kalanı ile bir araya geldi ve nehre doğru inip orada konakladı. Rum İmparatoru yanında 200 bin atlı asker ile Rahva[282] adlı yerdeki mevzisinde idi. Sultan ise 15 bin atlıya sahip idi. Sultan imparatora elçi göndererek barış isteğinde bulundu. Ancak asıl amacı onların sırlarını ve durumlarını öğrenmekti. Elçi, Rum İmparatoruna şöyle dedi: "Eğer anlaşma istiyorsan biz anlaşmaya varız onu yaparız, eğer sen anlaşmak istemezsen biz Allah'a tevekkül ettik."

Rumlar, Alparslan'ın bu elçiyi mebcur kaldığı için gönderdiğini zannederek kibirlendiler ve anlaşmaya yanaşmadılar. Rum İmparatoru "Ben bu görüşe Rey'de cevap vereceğim" dedi. Sultan onun bu cevabına sinirlendi ve aralarındaki yazışma sona erdi.

Perşembe günü iki ordu da birbirlerine karşı saf tuttular. Sultanın fakihi ve imamı Ebû Nasr Muhammed b. Abdulmelik el-Buhârî el-Hanefî dedi ki: "Sen Allah'ın dini için savaşıyorsun, O Allah ki dinini diğer dinlere üstün kılacağını vadetmiş. O zaman Cuma günü öğleden sonra onlarla savaş, ta ki Müslümanlar dünyanın her yerinde minberler üzerinde sana dua etsinler."

Cuma günü sabah olunca Sultan ordusu ile birlikte atına bindi, Rumlar da savaş için atlarına bindiler. Öğleden sonra Sultan atından indi, kuşağını sağlam bir şekilde bağladı ve Allahü Teâlâ'ya tazarru ile dua etti. Sonra atına bindi ve ordusunu bölüklere ayırdı. Her bölüğün içinde gizlenmiş bir birlik vardı. Sonra da yönünü savaşa çevirdi.

Rum İmparatoru da kendi birliği ile harekete geçti. Müslümanlar önce saldırdılar, saldırdıktan sonra da taktiksel olarak geri çekildiler. Onları pusuda bekleyen birliklerin bulunduğu yere çektiler. Gizlenmiş olan bu birlikler Rumların arkasından birden ortaya çıktılar ve taktiksel olarak kaçan Müslüman askerler de hemen geri döndüler. Allah Müslümanlara zafer verdi, Rumlar yenildi ve Rum İmparatoru esir edildi. Müslümanlar Rum askerlerini ele geçirdiler. Müslümanlar öyle çok ganimet aldı ki sayısı ve miktarı sayılamıyacak kadar çoktu.

[282] Rahva, Bitlis ile Tatvan ilçesi arasında yer alan bir ovadır. (ç. n.)

Rum İmparatoru elleri kelepçelenerek Sultanın huzuruna atıldı, Sultan onu doğrulttu. Yanında av köpeği ile bir de doğan kuşu vardı.

Rumların yanlarında mancınıkları ve yükleri taşıyan üç bin kağnı vardı. Onların içinde öyle bir mancınık vardı ki sekiz parçadan oluşuyordu. Tek başına onu 100 kağnı taşıyor ve 1200 adam çekiyordu. Onun attığı taşın ağırlığı bir kantar ağırlığındaydı. Askerler de güç getirdikleri kadarı ile mallarını almışlardı.

Malların, silahların ve hayvanların değeri düştü. Hatta 12 miğfer bir dinarın altıda birine satılıyordu. Rum askerlerinden sadece Ahlat'ı kuşatanlar sağ kaldılar. Çünkü onlara yenilgi haberi ulaşınca korkarak kaçtılar. Müslümanlar onları takip etti ve etraflarını sararak sağdan soldan baskınlar yaptılar. Rum askerleri o kadar çoktu ki öndekiler arkadakilerini göremiyordu.

İttifak konusunda ilginç bir olay anlatılır: "Sadüddevle Gevherayn, Nizamülmülk'e bir köle hediye etmiş, Nizamülmülk ise o köleyi kendisine geri göndermiş. Sadüddevle bu kölesini överek Nizamülmülk'ü onu sahiplenmeye teşvik edince Nizamülmülk: "Ben bu köleyi ne yapayım bize Rum İmparatoru köle olarak verildi" diyerek onunla alay etmiş.

Sonra bu konuşma bu olay olana kadar unutuldu. Rum İmparatorunın esir düşmesi kölenin gönderilmesine denk gelmişti. Bunun üzerine Sultan ona ikramda bulunarak görevlendirdi. İstek ve önerilerini talep etti. O da Gazne fethinin müjdesini istedi. Bunun üzerine Sultan bununla alakalı bir karar yazdı.

Sultan Alparslan daha sonra yanında tutsak bulunan imparator ile Azerbaycan'a gitti. Sultan onu huzuruna getirterek Müslümanlar üzerine çıktığı bu seferinin, kendi nefsini ve askerini bu duruma sürüklemesinin sebebini sordu. İmparator sadece Halep'i almak istediğini ve bütün bu olaylara neden olan ve onu kışkırtarak Sultanın üzerine yollayan kişinin Mahmûd olduğunu söyledi. Bunun üzerine Sultan dedi ki: "Bana doğruyu söyle eğer beni yenmiş olsaydın ne yapardın, niyetin neydi?" diye sordu. İmparator ona: "Sana köpeklerle birlikte tasma takacaktım" dedi. Bunun üzerine Sultan ona: "Sana ne yapılmasını tercih edersin?" dedi. O: "Kötü niyetimin sonucuna bak ve kendin seç" dedi. Sultan ona acıdı, İslâm beldelerine taarruz etmemesi, bütün Müslüman esirleri serbest bırakması şartı ile onu affetti ve serbest bıraktı. İkram ve bağışta bulunarak ülkesine ulaşması için yanına bir kıta asker vererek gönderdi.

İmparator Diogenes, Kostantiniyye'ye doğru yola koyulduğunda onu meliklikten azlettiler ve istediğini alamadı. Onun gözlerine mil çekildiği ve bir müddet sonra öldüğü söylenir. Bundan önce hiç bir Rum İmparatoru Müslümanlara esir düşmemişti.

Mahmûd b. Nasr b. Sâlih, Sultan'ın ayrılmasından sonra yanında bulunan Kilâboğulları ve Süleymânî ile birlikte bu yılın Şaban ayında Halep'ten ayrıldı. Dımaşk'a yürümek maksadıyla Ba'lebek yakınlarında konakladı. (Bu sırada Dımaşk'ta İbn Menzû el-Kutamî bulunuyordu) Sultan'ın emri doğrultusunda Mahmûd ne olacağını görmek için orda ikamet etti.

6. ATİYYE b. SALİH'İN HABERİ

Atiyye b. Sâlih kardeşinin oğlu Mahmûd'a karşı yardım istemek amacıyla Rumlara gitmişti. Mısırlılar bölgeye ulaştıktan sonra hiç birşey elde edemeden geri çekildiler. Atiyye, Antakya Katabanı Naht ve Rum askeri ile birlikte hareket ederek Maarretü Mısrîn'e saldırdı. Şehrin bir kısmını yaktılar ve güçlerinin yettiği kadarını da öldürdüler.

Ba'lebek'te bulunan Mahmûd'a haber ulaştığında Halep'e döndü. Süleymânî, Sultan Alparslan'a katılmak için yola çıktı. Rumların saldırıları Şam'a kadar ulaşınca Mahmûd, Kurlû et-Türkî ve onunla birlikte bulunan Filistin emîrlerinden yardım istedi. Bu emîrler şunlardır: Melik İbn Hân'ın kardeşinin oğlu, Atsız b. Uvak ve kardeşleridir. Onlar Filistin bölgesini fethedip oraya yerleşen ilk Türkler idi. Filistin'i fethederek Mahmûd'a yardım etmek üzere gelip yanında konakladılar. Rum askerleri dağılıp gidene kadar da burada kaldılar.

Mahmûd'un amcası Atiyye ise Konstantiniye'ye gitti. Damda sarhoş bir şekilde uyurken düştü ve 464/1072 yılında öldü. Mahmûd Rahbe'ye giderek şehri ele geçirdi. Ardından da amcasının cesedini Halep'e getirip Bâbu'l-Cinân'ın batısında annesi Tarûd'un Bostânu'n-Nakre'nin güneyinde bulunan türbesine defnetti. Mahmûd, amcasının cenaze namazını kıldırdı. Mahmûd tarafından kendilerine mal ve atlar verilen Türkler de ülkelerine döndüler.

7. VEZİR EBÛ BİŞR

Sultan'ın Halep'ten ayrılmasından sonra Mahmûd'un huyu değişti ve yanındakilere kaba davranmaya başladı. Halep'i ele geçirmesinde kendisine malıyla yardım eden veziri Ebû Bişr en-Nasrânî'ye karşı da tutumu değişmişti. Arapları kendisine çekti. Daha önce Atiyye'nin veziri olan Ebû'l-Hasan b. Ebû Süreyyâ, Ebû Bişr'in yerine Mahmûd'un vezirliğine gelmek için çaba gösteriyordu. Mahmûd, Ebû Bişr'den büyük miktarda mal istedi.

Mahmûd mal toplamaya başlamış ve dünya sevgisi de ona hâkim olmuştu. Ebû Bişr, Mahmûd'un kendisinden istediği malı vermeyeceğini söyledi. Elinin ne o mala ne de bir kısmına ulaşamadığını belirtti. Bunun üzerine Mahmûd, Ebû Bişr'den mal alamayınca Ebû Bişr'in kardeşi ve bir oğlunun öldürülmesini emretti. İkisi de öldürüldü ve her ikisinin de kafası kesilip boyunlarına asıldı. Ebû Bişr bunu duyunca şöyle dedi: "Asrımıza yazıklar olsun ki ne kadar acıdır, hayır şerre karşılık kâfi gelmiyor."

Ebû Bişr, oğluna ve kardeşine yapılanlardan dolayı Mahmûd'a hiçbir şekilde mal vermeyeceğine dair yemin etti. Kendisinin yanında çok mal yoktu fakat halk arasında emanet olarak çok malı vardı. O, halkın elinde bulunan mallarını Mahmûd'a vermemek için şöyle dedi: "Her kim ki benim malımdan emanet kendisinde ne varsa o malı ondan geri almayacağım o mal artık onundur."

Mahmûd yaptıklarından dolayı pişman oldu ve bu hatasından dönmek istedi. Şâfi' b. es-Sûfî'yi, Ebû Bişr'e göndererek aralarında kararlaştırılan miktarı ödemesi halinde kendisini serbest bırakacağını söyledi. Fakat Ebû Bişr bunu kabul etmedi.

Bu sırada Mahmûd sabah kahvaltısını yaptı. Sarhoş olduktan sonra ona yemek hazırlandı. Bu yemekten birazını bir hizmetçisi ile Ebû Bişr'e gönderdi. Ebû Bişr ayağa kalktı sonra da yeri öptü, Mahmûd'a teşekkür ederek duada bulundu. İbn Ebû Süreyyâ, Mahmûd'un Ebû Bişr'e bir hizmetçisi ile yemek gönderdiğini duyunca, atına binerek hizmetçiye yetişti ve ona 100 dinar verdi. Ondan Ebû Bişr hakkında söylemediği halde Mahmûd'a şöyle söylemesini istedi: "Bu ihtiyar bunamış çünkü efendimizin yemeğini kabul etmedi ve senin hakkında Allah onun mükâfatını acilen ölüm olarak versin dedi." Hizmetçi de İbn Ebû Süreyyâ'nın dediğini yaptı.

İbn Ebû Süreyyâ hemen hizmetçinin arkasından Mahmûd'un huzuruna girdi. O ikisi Ebû Bişr'in söylemediği sözleri söyleyerek, ona iftira atıp zulmettiler. Mahmûd bu esnada Ebû Süreyâ'ya ilgi göstermiyordu ve hizmetçinin cevabı karşısında kalbi nefretle dolmuştu. İbn Ebû Süreyyâ olaydan haberi yokmuş gibi şöyle dedi: "Allah efendimizin zihnini meşgul etmesin, ben efendimizin mecliste yüzünü gülerken bulamıyorum, benim gibi bir kölesine ilgi göstermediğini görüyorum." Mahmûd da ona hizmetçinin söylediklerini anlattı. İbn Ebû Süreyyâ: "Ey efendimiz sen ona hâla ihsanda bulunuyorken o sana kötü davranıyor. Senin onun oğlunu ve kardeşini öldürmenden sonra hâla sana nasıl iyi olabilir ki? Ben senin onun malını istediğini biliyorum. Hâlbuki o da tekrar tekrar sana hiçbir şey vermeyeceğini söyledi." Mahmûd: "Bu benim kılıcım ve mührümdür, bu ikisini al ve ona git. Eğer o birşey ikrar etmezse yani malını vermeyi kabul etmezse onu öldür" dedi.

İbn Ebû Süreyyâ bu şekilde Mahmûd'un yanından ayrıldı. Mahmûd ise yanındaki şarabı ile meşgul olmaya devam etti. İbn Ebû Süreyyâ, Ebû Bişr'i getirtti. Mahmûd'un verdiği emrin aksine ondan herhangi bir mal istemedi, aksine ona: "Bu hale düştün ancak hâla cesur davranıyorsun" dedi. Ebû Bişr de ona: "Ey kötü komutan bütün bunların senin yüzünden olduğunu biliyorum, ecelden kurtuluş yoktur, bu şehitlerin ölümüdür. Lakin ayakların için bir ip hazırla. Sen yakında köpekler gibi öleceksin ve cesedin ayaklarından iple hendeğe kadar çekilecek" dedi.

Bunun üzerine Ebû Bişr öldürüldü ve cesedi de Bostânu'l-Kasr kuyusunun ortasına atıldı. Vezir Ebû Nasr en-Nehhâs, Ebû Bişr'in ölümünün ikinci günü Mahmûd'un hizmetine girdi. Mahmûd ona gizlice: "Ebû Bişr'e git ya ona kabul ettir ya da onu serbest bırak" dedi. Ebû Nasr ise ona: "Ey efendimiz sen onu öldürttün ya" dedi. Mahmûd bir müddet başını eğip sustu sonra da: "Bana ve ona hile yapıldı, Ya Ebû Nasr senin bu işi gizlemen gerekir" dedi.

Ebû Nasr bu durumu Mahmûd ölene kadar kimseye anlatmadığını söyler. İbn Ebû Süreyyâ da böylece Mahmûd'un veziri olarak rakipsiz kaldı.

8. İBN MÜNKIZ

Sedidülmüluk Ebû'l-Hasan İbn Münkız, sütkardeşi olan Tacülmülûk Mahmûd'un kendisini tutuklayacağını hissedince "Harîbetü'l-Fâfâ" olarak bilinen

Asbâsalâr Ebû Harb ile bir araya geldi. Bu şahıs Mahmûd'un sırdaşı ve nedimi idi. İbn Münkız'ın ona ihsanı bol idi ve çok iyiliği vardı. İbn Münkız ona "Ben Tacülmülûk Mahmûd'tan bazı şeyler hissettim, bana ne yapacağına bak?" dedi. O da "Sen Emîr Mahmûd'un falan kişiyi yakalamak istiyorum demesini ve benim de bunu sana haber vermemi mi istiyorsun? Hayır, vallahi yapamam. Lakin ben yanımdaki bir ihtiyar kadın ile sana borç olarak iki bin dinar yollayacağım, eğer Mahmûd sana bir zarar vermek isterse ben bir işaret olarak o borcumu isteyeceğim, onu senden istediğimde, sen işine bak, kendini koru ve kaç!" dedi.

Söz konusu dinarlar bir müddet onun yanında kaldı ve daha sonra Asbâsalâr ihtiyar kadını gönderip borcu istedi. İbn Münkız zaten her an çıkacağı bu sefer için hazırlık yapmıştı. Dinarları ona geri gönderdi ve aynı gün ihtiyaç duyacağı şeyleri yanına aldıktan sonra atına binip Halep'ten ayrılarak Kefertâb'a gitti.

Mahmûd, Hüseyin b. Kâmil b. Devh'ı Sedîdülmülk İbn Münkız'a gönderip buluşmak istediğini söyledi. Bir araya geldiklerinde Hüseyin ona "Halep'e girmek hususunda görüşün nedir?" dedi. İbn Münkız ise ona: "Sana bişey demem çünkü senin büyük bir malın var, eğer bunu bırak dersem senin yanında kınanmış olurum. Lakin ben sana yaptığımı söyleyeyim sen de bundan benim görüşümü anlarsın. Ben Mahmûd'u ebediyen görmek istemiyorum" dedi.

İbn Münkız ordan da Trablus'a doğru yola çıktı. Mahmûd, Trablus emîri Emînüddevle İbn Ammâr'a onu tutuklamasını içeren bir mektup gönderdi. Bu mektubunda eğer bunu yaparsa ona üç bin dirhem varaka vereceğini vadediyordu. Fakat o bunu kabul etmedi.

İbn Münkız ilerleyerek 465/1073 yılında Trablus'a vardı. Burada İbn Ammâr ve kardeşi ile görüştü. Mahmûd onlara yeni bir mektup göndererek tekrar onu tutuklamalarını istedi. Ancak İbn Ammâr ve kardeşi bunu yine kabul etmedi.

İbn Münkız ise Mısır'a yöneldi. Bu sırada Emînüddevle İbn Ammâr vefat etti. İbn Münkız, Celâlü'l-Mülk Ali b. Ammâr'ı destekledi. Memlûkler ve Kefertâb halkından onunla birlikte yola koyulanlar Celâlü'l-Mülk'e yardım ettiler. Emînüddevle'nin kardeşlerini ordan çıkardılar ve Celâlü'l-Mülk Trablus'un yönetimini ele geçirdi. Bunun üzerine İbn Münkız, Celâlü'l-Mülk'ün yanında büyük bir mevki elde etti. Öyle ki Trablus'ta neredeyse Celâlü'l-Mülk kadar hükmü ve nüfuzu arttı.

Mahmûd, İbn Münkız'ın gönlünü almak için bir mektup gönderdi. Fakat İbn Münkız, Mahmûd'a güvenmedi ve Mahmûd ölene kadar Halep'e dönmedi.

Denilir ki: Mahmûd'un kâtibi İbn Nehhâs, Mahmûd'un emri ile İbn Münkız'a görünürde Mahmûd'un onayını içeren bir mektup yazdı. Mahmûd anlamasın diye mektubun sonunda "İnşallah" yazarken "Nun" harfini "İnne" şeklinde şeddeli kullandı. İbn Münkız onun mektupta yazmış olduğu bu "İnne" ile "İleri gelenler seni öldürmek için hakkında görüşme yapıyorlar" ayeti kerimesine işaret ettiğini ve ne demek istediğini anladı. İbn Münkız cevabında: "Ben muhakkak hizmetçiyim" diye yazarken "Elif"i kesreli "Nun"u da şeddeli yazdı. İbn Nehhâs da onun yazdığı bu şifre ile: "Onlar orada bulunduğu sürece biz asla oraya girmeyeceğiz" ayeti kerimesine işaret ettiğini, bununla da İbn Münkız'ın onun verdiği şifreli konuşmayı çözdüğünü ve Halep'e asla gelmeyeceğini anladı.

Mahmûd, İbn Münkız'ın Halep'e dönmeyeceğini anlayınca onun bütün mallarına el koydu. Hüseyin İbn Devh ise Halep'e girdiğinde Mahmûd tarafından zaman kaybedilmeksizin öldürüldü.

9. HAFÂCÎ OLAYI

Mahmûd, Halep bölgesindeki kalelerinin her birine Halepli bir yönetici tayin etmeyi düşündü. Böylece soyu ve halkı kendi kontrolü altında bulunacaktı. Vezir İbn Ebû Süreyyâ'dan Azez'e vali tayin edecek birini seçmesini istedi. İbn Ebû Süreyyâ "Ben Ebû Muhammed b. Sinân Hafâcî'den başkasını bu göreve uygun bulmuyorum." dedi. Ebû Nasr İbn Nehhâs da bu konuşma esnasında burada hazır bulunuyordu. O da bu görüşü onayladı. Mahmûd önce istemedi fakat sonra bu görüşü kabul etti ve onu Azez'e tayin etti.

Sonra Hafâcî ile Mahmûd'un arası açıldı. Mahmûd onu defalarca Halep'e davet etti, fakat o her seferinde mazeret beyan ederek gitmedi. Mahmûd'un kâtibi İbnNehhâs, Hafâcî'nin dostu olduğu için mektup yazarak Hafâcî'yi uyarıyordu.

Mahmûd bazı günler İbn Nehhâs'a, Hafâcî'ye mektup yazarak kendisine yazdığı mektuplar ile huzuruna gelmesini emrediyordu. Mahmûd, İbn Nehhâs ile Hafâcî'nin dostluğunu ve birbirlerine olan sevgisini bildiği için mektuplarda yumuşak ifadeler kullanmasını istiyordu. Mahmûd başka bir gün İbn Nehhâs'a, Hafâcî'ye her

hayrı garanti altına alacak bir mektup yazmasını emretti. Diğerlerinden farklı olarak bu sefer mektubu yanında yazmasını istedi. Bunun üzerine İbn Nehhâs, Hafâcî'yi açıkca uyaracak hiçbir şey yazamadı.

İbn Nehhâs dedi ki: "Ben o gün hiç bir şey yazamadım sadece 'Nun'u şeddeleyebildim. "İnşallah" taki "nun" harfini, "inne" şeklinde şeddeledim. Yazıyı bitirince "eğer anlarsa şüphesiz yazdığım şeyle onu kandırmış olmam" dedim. Mahmûd, mektubu aldı dikkatlice inceledi, defalarca okudu. Yeterli olduğunu düşündüğü mektuba İbn Nehhâs'ın mührünü ve imzasını koydurdu. Ardından da mektubu adamlarına verdi ve "Bu mektubu İbn Nehhâs kendi evinde yazdı" şeklinde Hafâcî'ye iletmelerini istedi. Ferraş yola çıktı.

Mektup Hafâcî'ye ulaşınca yazılanları defalarca dikkatle inceledi. Mektuba çok şaşırdı ve "Kardeşim Ebû Nasr b. Nehhâs bu mektubu sana evinde mi, divanda mı, yoksa kalede emîrin önünde mi yazıp verdi?" dedi. Hizmetçi de:"Evinde verdi" dedi. Bunun üzerine Hafâcî "Hayır bu doğru değil" dedi. Hizmetçi yemin etti ve Hafâcî, "Anlamına vakıf oldum" diyene kadar ona inanmadı. Ardından da Ebû Nasr b. Nehhâs'a şükranlarını sunan bir mektup ile cevabını gönderdi. Bu mektubunda vücudundaki humma hastalığından kurtulur kurtulmaz huzura çıkmaya hazır olduğunu beyan ederek yine mazeretini sundu. Sonra İbn Nehhâs'a yazdığı gizli bir mektubunda "inne" deki şeddeyi anladığını bildirdi.

Daha önce benzer hadiseyi İbn Nehhâs'ın, İbn Münkız ile yaptığı yazışmasında zikretmiştik. Muhtemelen bu hadise her iki durumda da vaki olmuştur.

Sonra Mahmûd düşündü ve İbn Nehhâs'a: "Onu öldürmek için başka çözüm bulamıyorum, onu ancak sen öldürebilirsin" dedi. O da: "Nasıl?" dedi. Mahmûd: "Yanında 30 atlı ile ona gidersin, onlar senin için bazı yollar üzerinde bekleyecekler. Geçerken ona uğradığını bildiren bir elçi gönderirsin. Yanındaki azık torbanda hem senin için hem de fazladan onun için hazırlanan zehirli huşkanâne[283] olsun. Her halükarda o kaleden senin yanına inecek ve seni kaleye davet edecek, sende ona atından inmeyeceğini ve onun yemeğini yemeyeceğine dair yemin ettiğini söyle. Acıktığını anlayana kadar onunla sohbeti uzat. Sonra acıktığını söyle. Önce yanında bulunan kendi huşkanâneni çıkar, sonra da onun için hazırlanan zehirli huşkanâneyi çıkar ve ona ver. Sen de kendi huşkanâneni ye. Onunla konuşmaya devam et, ikinizin

[283] Helva benzeri bir ekmek çeşididir. (ç. n.)

de konuşması atınızın üzerinde ve arkadaşlarınızdan uzak bir yerde olsun. O yemeğini bitirene kadar onunla konuşmaya devam et, konuşmaktan vazgeçme. Senin doğruluğunun göstergesi onun ölümüdür. Eğer yapmazsan senin boynunu vururum" dedi.

Ebû Nasr b. Nehhâs: "Benim başıma öyle bir iş geldi ki, ben o işle ölmek istedim. Oradan ayrılınca son derece korkuyor ve son derece üzülüyordum. Allahü Teâlâ nasıl benim elimle buna hükmetti diyordum. Bir defa kaçmaya karar verdim fakat sonra ailemi, yakınlarımı düşündüm. Eğer ben böyle yaparsam Mahmûd'un zulmünden dolayı onları helak ederim. Ayrıca kaçmayayım diye yanıma 30 atlı da vermişti.

Onunla karşılaştığımda mecburen bana söylenileni yaptım. Sonra o bütün huşkanâneyi yeyince onu terkettim. Hızlıca yerimden döndüm, Azez toprağından uzaklaştım. Yanımdaki ata bindim ve beni aramalarından korkarak süratle kaçtım."

Ebû Muhammed el-Hafâcî merkeze gitti, sonra şiddetli bir karın ağrısı hissetti. Sonra dedi ki: "Kardeşim İbn Nehhâs beni öldürdü, onu yakalayın!" Atlılar onun ardından gittiler fakat ona yetişemediler.

İbn Nehhâs, Mahmûd'un yanına geldi ve hadiseyi ona anlattı. Bu olay gerçekleştikten sonra Azez'den bir elçi geldi. Eş-Şerîf en-Nakîb, Ebû'l-Me'âlî el-Fadl b. Mûsâ ve Ebû Muhammed el-Hafâcî'nin oğlu Sinân'ı ve ailesinden bir cemaati çağırdı. Yukarda olan olayı anlattılar. Mahmûd, Hafâcî'nin oğlu Sinân'ın çıkmasını engelledi ve Şerîf'e de bir vali gönderilene kadar Azez valiliğini üstlenmesini emretti. Mahmûd, beş gün sonra Azez'e kendi adamlarından birini vali tayin etti.

Ebû Muhammed el-Hafâcî 466/1074 yılında veya bir başka söylentiye göre 464/1072 yılında (doğrusu da budur) Azez Kalesinde öldü. Cenazesi Halep'e getirildi, Emîr Mahmûd b. Sâlih onun cenaze namazını kıldırdı. Onun 463/1071 yılında öldüğü de söylenir. İkinci görüş daha doğrudur. Öleceğini anlayınca şu şiiri yazdı:

"Emin olduğundan kork, kimseye güvenme, bunu sana ancak bir tecrübeden sonra öneriyorum,

Türklerden biri böyle vefasızlık ederse, sen düşün Araplar sana ne kadar gadr eder,

Türkler ve Araplar ihanet ve vefasızlıkta öyle birleştiler ki, sanki bu ihanetin mihrapta dersini yapmışlardı."

Ebû Muhammed el-Hafâcî'nin Azez'de iken Sedîdülmülk İbn Münkız'a bir mektup yazarak, söz konusu mektupta kendi durumunu, Mahmûd'un kendisi hakkındaki düşüncesinin değiştiğini, onun hile ve zulmünden korktuğunu anlattığı söylenmektedir.

10. ŞAİR İBN HAYYÛS

465/1073 yılında veya söylenildiğine göre 464/1072 yılı Şevvâl ayında Ebû'l-Fityân b. Hayyûs, Mahmûd b. Nasr b. Sâlih'e geldi. Sedidülmülk İbn Münkız, İbn Hayyûs ile Trablus'ta bir araya gelmişti. İbn Hayyûs, Mısır hilafetine yakınlığından dolayı Ammâroğulları'nın kendisinden nefret ettiğini gördü. Bunun üzerine İbn Münkız, İbn Hayyûs'a Halep'te bulunan Mahmûd'un yanına gitmesini söyledi. Ardından Nasr b. Sedîdülmülk b. Münkız'ın refaketinde Mahmûd'un yanına gitti. Mahmûd da onu huzuruna çağırdı.

İbn Hayyûs, Mahmûd'un meclisinde otururken Mahmûd şarap getirilmesini emretti ve birkaç kadeh içtikten sonrada "İçkiyi kaldırın! İbn Hayyûs beni methedecek. Ona kıymetli bir ödül vermeyi düşünüyorum. Eğer meclisimde şarap olursa, sarhoş iken İbn Hayyûs'a bu değerli ödülü verdi derler" dedi. Bunun üzerine içkiler kaldırıldı ve İbn Hayyûs Mahmûd için "Mîmiyye" adlı meşhur kasideyi okudu. Bu kasidenin başında şöyle diyordu:

"Birbirinizi kötüleme ve küsme hususunda durun artık yeter, Zalimin iktidarı esnasındaki zulmüne ittiba etmeyin, ona destek vermeyin,

Ben görüyorum ki sizin muhabbetiniz, düzgün ve samimi değil, siz her muhabbetde samimi olmayanı seçiyorsunuz, muhabbeti samimi ve düzgün olan da sizden ancak ölüm görüyor."

Bu uzun bir kaside idi. İbn Hayyûs kasidede, Mahmûd hakkında bütün güzelliklere yer verdi. Kasidesinde İbn Münkız'ın kendisini oraya gönderdiğine de şöyle işaret ediyordu:

"Ben şükrediyorum ki Münkız'ın görüşü beni yüksek bir makama ulaştırdı, bana çok güzel nimetler verildi."

Bunun üzerine Mahmûd ona gümüş bir tepside 1000 altın dinar hediye etti. Ayrıca söz konusu meblağın her yıl ödenmesi emrini verdi.

Mahmûd bir süre sonra Halep'te bir hendek kazdırdı. İbn Hayyûs ona geldi ve dedi ki: "Bu hendeği Kisrâ ve Zü'l-Ektâf bile kazmakta aciz kalır." Mahmûd ise ona: "Seni Emîr Ebû'l-Hasan İbn Münkız göndermedi, ben seni ondan istedim, öyle gönderdi. O yüzden sus işime karışma!" dedi. Mahmûd b. Nasr'ın kapısında bir grup şair toplandı. İbn Hayyûs dışında hiçbiri ödül alamadı. "Kâk" olarak bilinen İbn Duveyde ona şöyle bir şiir yazdı:

"Senin mübarek kapında bizden müflis bir grup vardır, o müflislerin işine de bak,

Sen onlara ne versen kanâat ederler, hatta sen onların hepsine İbn Hayyûs'a verdiğinin onda birini versen de,

Bizimle onun arasında hiç bir fark yok ama mutlu insan ile mutlu olmayan bedbaht insan kıyas edilmez."

Mahmûd: "Siz onda birini istediniz, vallahi onun misli kadar da isteseydiniz verirdim." Sonra her birine 100 dinar veya daha fazlasının verilmesini emretti.

Rumlar orduları ile Azez nahiyesine yürüdüler. Mahmûd, 1000 atlıdan az bir grupla onlara karşı çıktı. Rumlar aniden onların önüne çıktılar ve püskürtüldüler. Bunun üzerine Rumlar Antakya'ya yöneldiler ve 464/1072 yılında oraya sığındılar. Mahmûd 466/1074 yılı Rebiülahir ayının 9'unda Sin Kalesini fethetti.

11. MAHMÛD b. NASR'IN VEFATI

Mahmûd b. Nasr b. Sâlih 467/1075 yılı Cemâziyelevvel ayında Halep'te hastalandı. Ölümüne bağırsaklarında çıkan yaralar sebep oldu.

Mahmûd hükümdarlığının ilk yıllarında güzel ahlaklı, yumuşak huylu, kerim ve cömert, zina ve mallar hususunda iffetli biri idi. Sonra değişti, dünyaya olan muhabbeti arttı, mal toplamaya başladı ve tarif edilemeyecek şekilde cimrileşti.

ON BEŞİNCİ BÖLÜM

1. NASR b. MAHMÛD b. NASR b. SALİH

Mahmûd ölmeden önce Halep'i en küçük oğlu Şebîb'e vasiyet etti fakat adamları onun vasiyetine uymadılar. Yerine anne tarafından dedesi Melikü'l-Azîz b. Celâlüddevle b. Büveyh olan oğlu emîr Nasr b. Mahmûd'u getirdiler. Mahmûd'un hazinelerinde bir milyon beş yüz bin dinar değerinde nakit para, mal, araç-gereç, elbise, binek vardı.

Nasr'ın hâkimiyetinde insanlar güven içinde yaşadılar. Davranışları babasının davranışlarından daha iyi idi. Halep halkına ihsanlarda bulundu ve babasının tutukladığı ahdasların birçoğunu serbest bıraktı. İnsanlar arasında iyiliği yaydı. Alicenap ve cömert olmasına rağmen yemek yedirecek kimseyi bulamıyordu.

Nasr b. Mahmûd, Halep yönetimine geçtiğinde Ebû'l-Fityân b. Hayyûs, Nasr için ilk mısrası şöyle olan bir kaside yazdı:

"Sen vali olduğunda din izzet buldu, bu yüzden adak adayan adağını yerine getirmeli."

İbn Hayyûs, onun emîrliğini kutlamak için yapılan törene geç gelmiş ve bundan dolayı özrünü beyan sadedinde şöyle bir şiir yazmıştır:

"Gecikmemin sebebi size ihtayıcım olmaması değil bir işimden dolayı idi ve ben size bana dokunan bir zarardan, size olan ihtiyacımdan dolayı geldim,

İbn Nasr bana bin dinar vermişti fakat o bin dinarım bitti, ben Nasrın bana bin dinar daha vereceğini ümid ederek geldim."

Nasr, İbn Hayyûs'a 1000 dinar verdi ve "Hayatıma yemin olsun eğer Nasr kat be kat veriyor deseydi ben de o ödülü katlardım" dedi. Nasr, İbn Hayyûs'a hediye vermeye devam etti. İbn Hayyûs, güneşli bir gün Kuveyk nehrindeki kabarmayı izlemeye çıkan Nasr için şöyle bir şiir okudu:

"Ben görüyorum ki yağmur yere yağarken yer ona bitki çıkararak bir methiyede bulunuyor, eğer o yer konuşabilseydi methini ona değil sana has kılacaktı,

Senin bu saltanatının bolluk ve bereketiyle günler azı dişleri gözükürcesine seninle güler ve bu dünyadaki kuşlar sevinç içerisinde öter,

Biz denizlerde çok gel-gitler gördük, fakat denizlerin sana olan ihtiyacından dolayı sana geldiğini hiç görmemiştik."

Nasr bu şiirinden dolayı İbn Hayyûs'a çok hediye verdi.

Nasr, Ahmed Şâh'ın refakatinde askerlerini Rumların işgalinde olan Menbic üzerine yürümesi için hazırladı. Menbic önlerine gelen birlikler şehri bir müddet kuşattılar. Menbic valisi kendisine gelecek yardımdan ümidini kesince 468/1075 Safer ayında şehri teslim etti. Bu konuda İbn Hayyûs bir kasidesinde şöyle diyor:

"Sen bin yılın avını zorla yakalayansın, çünkü sen kını içindeyken bile kesen bir kılıçsın."

Atsız b. Uvak et-Türkî 468/1075 yılında Halep bölgesinin güneyine ulaştı. Celâlî üzerinden Âsi nehrine gelerek burada konaklayınca Şam halkı korkuya kapılarak kaçıştı. Atsız kendisini Melikü'l-Muazzam olarak isimlendiriyordu. Gücü yettiği kadar her şeyi yağmaladı. Refeniye şehrini ele geçirerek kardeşi Emîr Çavlu'ya verdi. Onun gönderdiği ordular Şam'ın her tarafına gidip geliyordu ve sebep olduğu karışıklık da devam etti.

Atsız ile Halep emîri Nasr b. Mahmûd arasında elçiler gidip geldikten sonra durum tam olarak düzene girmedi. Bunun üzerine Atsız Dımaşk'a dönerek şehri teslim aldı.

Atsız'ın kardeşi Emîr Çavlu kötü komşuluğa rağmen bir süre Refeniye'de kaldı. Halep topraklarının güney taraflarına akınlar düzenleyerek buralarda bulunan halka baskılar yaptı. Bunun üzerine Nasr b. Mahmûd, Ahmet Şâh et-Türkî komutasında Halep ordusu ile Çavlu'nun üzerine ordu gönderdi. Bir rivayete göre Şeybânî olduğu söylenen Ahmed Şâh, Çavlu üzerine yürüdü ve Hama topraklarında onunla karşılaştı. Bu karşılaşmada Çavlu, Ahmed Şâh'ı mağlup ederek büyük miktarda ganimet aldı.

Ahmed Şâh dönerek Mezkîn'e geldi ve sağ kurtulan askerlerini topladıktan sonra Halep'e dönmeye karar verdi. Ahmed Şâh onlara: "Bu yenilgiden sonra Halep'e dönmeye yüzümüz kalmadı. Eğer savaşa dönersek Allah onlara karşı bize zafer verir. Bu iş de bizim için zafer hükmünde olur. Eğer bundan yüz çevirirseniz ben Fırat'a doğru yürür ve halkımı çağırırım. Benim Nasr b. Mahmûd'la karşılaşmaya yüzüm yoktur. Çünkü o alicenaplığından bana bu konumu bahşetti" dedi.

Bu konuşmadan sonra tekrar savaşmaya karar verdiler. İlerleyerek Çavlu'nun askerlerinin bulunduğu yere geldiler ve ona baskın yaptılar. Çavlu'nun askerleri telaşlanınca Ahmed Şâh'ın ordusu tarafından yağmalandılar. Bu sırada Ahmed Şâh onlardan 300 kişiyi de esir aldı. Ahmed Şâh esirleri güvenli bir şekilde yaya olarak Halep'e gönderdi. Çavlu ise Refeniye'ye kaçtı ve daha sonra Dımaşk'ta bulunan kardeşi Atsız b.Uvak'ın yanına gitti.

Nasr, Halep'e hâkim olduktan ve düzeni sağladıktan sonra günümüzde Asrûniye Medresesi olan evin sahibi, babasının veziri Kâ'id Ebû'l-Hasan Ali b. Ebû Süreyyâ'nın öldürülmesini emretti ve onu öldürttü. İbn Ebû Süreyyâ öldürüldüğünde kalenin altında bineğinin üzerinde adamları ile birlikteydi. Adeta Ebû Bişr'e yaptıklarının bir cezası olarak ayağına bir ip bağlanarak kalenin altından Antakya kapısına kadar sürüklenerek çekildi. Ebû Bişr'in, onun hakkında söyledikleri aynen ortaya çıktı. (Daha önce bunu zikrettik) Nasr, babası Mahmûd'un küçük kardeşi Şebîb'i varis olarak tayin etmesinde, İbn Ebû Süreyyâ'nın rolünün olduğunu düşündüğünden onu öldürttü. Bunun yanı sıra Nasr, babasının valilerinden Naciye b. Ali'yi de öldürttü.

İbn Nehhâs el-Halebî olarak bilinen Ebû Nasr Muhammed b. Hasan et-Temîmî, Nasr'a vezirlik yaptı. Nasr'dan sonra tutuklanana kadar kardeşi Sâbık'a da vezirlik yaptı. Vezir olmadan önce Mahmûd'un kâtipliğini yapmış olan Ebû Nasr daha sonra serbest bırakıldı.

468/1076 yılı Ramazan bayramı günü Nasr b. Mahmûd, en güzel elbiselerini giyerek bayramı kutladı. Bu zaman bahar mevsimi olup yeryüzü de parlak idi. İnsanlar en güzel elbiselerini giydiler ve toplanarak bayramı kutladılar. Bu sırada İbn Hayyûs, Emîr Nasr'ın huzuruna çıktı ve ona bir kaside okudu. Bu kasidesinde şöyle diyordu:

"İki nimet sana has olarak bir oldu ve yayıldı, hatta kıyamete kadar devam eder."

2. NASR'IN ÖLDÜRÜLMESİ

Nasr daha sonra Emîr Ahmed Şâh et-Türkî'yi tutuklayarak kalede hapsetti ve ardından ikindiye kadar içki içti. Sarhoş olunca da kaleden çıkarak şehrin merkezinde ikamet eden Türkleri yağmalamak amacıyla saldırıya geçti. Bu sırada bir Türk ok

atarak Nasr'ı boğazından vurdu. Nasr'ın adamları onu takip etmek için kaleden çıktıklarında Nasr'ın öldüğünü gördüler. Bu olay 468/1076 yılı Şevval ayının 1'i Pazar günü gerçekleşti. Nasr heyecanlı biri idi.

ON ALTINCI BÖLÜM

1. SABIK b. MAHMÛD b. NASR

Türkler, Halep'e ilerleyerek şehre girdiklerinde Halep Kalesinin valisi Verd adında bir şahıs idi. Nasr döneminde Trablusşam'dan Halep'e dönmüş olan Sedîdülmülk Ebû'l-Hasan b. Münkız da onun yanındaydı. Her ikisinin de yanında ileri gelenlerden oluşan bir topluluk vardı. Verd ve Sedîdülmülk, Türklerin şehre girdiklerini öğrenince Nasr'ın kardeşi Sâbık b. Mahmûd'u çağırdılar.

Akabe'de Azîzüddevle Fâtik'e atfedilen bir evde ikamet eden Sâbık'ı getirerek onu iple kale surlarına çıkardılar. Bu sırada sarhoş olan Sâbık'a emîrlik sloganları ile davette bulundular. Ordunun da kendisine itaat etmesinden sonra Ahmed Şâh'ı serbest bırakması istendi. O da Ahmed Şâh'ı serbest bırarakarak ona ihsanlarda bulundu.

Salıverilen Ahmed Şâh, Hâdır'da bulunan askerinin yanına geldi, böylece fitne ve kargaşa son buldu. Sâbık koltuğunu sağlamlaştırdıkran sonra "İzzülmülk Ebû Fezâ'il" lakabını aldı. Ardından da İbn Hayyûs, Sâbık'ın huzuruna gelerek bir kaside okudu. Bu kasidesinin başı şöyledir:

"Ondan uzak bile olsam, ona olan ahdimi yerine getirmem ve muhabbetimi devam ettirmem lazım."

Sâbık, ona 1000 dinar verdi ve her ay için de 300 dinar maaş bağladı. Sâbık Mirdâsoğullarının son hükümdarıdır.

Sâbık, Halep'e hâkim olduktan sonra Kilâboğullarının ileri gelenleri, kardeşi Vessâb'ın etrafında bir araya gelerek Halep'i Sâbık'tan almaya karar verdiler. Vessâb'a diğer kardeşi Şebîb b. Mahmûd ve dayısının oğlu Mübârek b. Şibl ve Kilâboğullarının tamamı destek verdi.

Sâbık bu durumu araştırıp öğrenince 10 bin atlının başında bulunan Türklerin emîri Ahmed Şâh'ı çağırarak onunla istişarede bulundu. Ahmed Şâh, 468/1076 yılı Zilkade ayının 1'i Çarşamba günü Türklerden İbn Dimlâc olarak bilinen Muhammed b. Dimlâc'a adam gönderdi.

2. VESSÂB'IN YENİLGİSİ

Ardından da anlaşarak birlikte 468/1076 yılı Zilhicce ayının 1'i Perşembe günü Vessâb ve Kilâboğullarına karşı savaşmak üzere Halep'ten ayrıldılar. Kilâboğulları daha önce benzeri görülmemiş kalabalık bir topluluğu bir araya getirmişti. Onların atlı ve yaya olarak toplamda 70 bin asker topladıkları söylenilmektedir. Söz konusu bu ordu Halep'te kargaşa çıkarmış ve Kınnesrîn'de konaklamıştı. Fakat Türklerin İbn Dimlâc komutasındaki yeni kuvvetlerini görünce savaşmadan bozguna uğradılar. Eşlerini, sahip oldukları herşeyi, aile ve evlatlarını geride bırakarak kaçtılar.

Ahmed Şâh, Muhammed İbn Dimlâc ve adamları, Kilâboğullarına ait olan herşeyi ganimet olarak aldılar. Yüz bin deve, dört bin koyun ile Kilâboğullarının kadınlarını ve cariyelerini ele geçirdiler. Bunun yanı sıra evlerde buldukları herşeyi aldılar. Sayıları 10 binden fazla olan savaşçı kölelerini de affettiler ve onlardan hiçbirini öldürmediler. Bu savaş esnasında Türkler, Araplardan sayılamayacak kadar çok ganimet ele geçirdiler ve onlardan büyük bir topluluğu da esir ettiler.

Ahmed Şâh esirler ile Halep'e döndüğünde Sâbık, esirleri serbest bırakmak istedi. Savaşta esirler arasında bulunan dayısının oğlu Mübârek b. Şibl'in hanımı olan kızkardeşini özgürlüğüne kavuşturarak bir eve yerleştirdi ve ona ikramda bulundu.

Bu yenilgiden 13 gün sonra Muhammed b. Dimlâc, Ahmed Şah'ı davet etti. Bu davetten sonra Ahmed Şah, Halep'in kuzeyinde konaklamış olan Muhammed b. Dimlâc'ın yanına gitti. Beraber yiyip içerken Muhammed b. Dimlâc aniden Ahmed Şâh'ı tutuklatıp esir etti. Yanında çok az sayıda askeri olan Ahmed Şâh dokuz gün esarette kaldı.

3. MELİKŞÂH'IN VESSÂB b. MAHMÛD'A YARDIMI

O sırada Vessâb b. Mahmûd, Mübârek b. Şibl ve Hâmid b. Zuğayb, Sultan Ebû'l-Feth Melikşâh b. Alparslan'ın huzuruna geldiler, durumları hakkında şikâyetlerini ilettiler. Sultan'dan, Sâbık'a karşı kendilerine yardım etmesini ve onun yüzünden başlarına gelen belayı uzaklaştırmasını istediler.

Sultan onların isteklerini kabul etmemesine rağmen onları hoşnut edecek bazı vaatlerde bulundu. Ayrıca onlara Şam bölgesinde bazı iktalar verdi. Kardeşi

Tâcüddevle Tutuş'a Şam'ı ikta etti ve 470/1077 yılının başlarında Şam'a gitmesini emretti.

Sultan Melikşâh ayrıca Afşin b. Bekcî, Sundûk et-Türkî, Muhammed b. Dimlâc, İbn Tûtû, İbn Berîk ve daha başka Türk emîrlerine Tâcüddevle Tutuş'un hizmetine girmelerini ve onunla birlikte Şam'a gitmelerini emretti.

Tâcüddevle yanında bulunan Vessâb b. Mahmûd, Mübârek b. Şibl ve Hâmid b. Zuğayb ile birlikte yola çıkarak Diyarbakır'a varınca yukarıda zikredilen emîrler ona destek olmak üzere orduya katıldılar. Bu sırada Ahmed Şâh, Halep ordusu ile birlikte bir süre Antakya'yı kuşatmıştı. Bu sene burada pahalılık arttı. Bundan dolayı beş bin dinar karşılığında Antakya'daki durum düzeltildi ve söz konusu miktarı alan Ahmed Şâh da Antakya önlerinden ayrılarak Halep'e döndü.

Tâcüddevle Şam'a yaklaşınca Halep merkezinde ikamet eden Ahmed Şâh ve ona bağlı Türkler Hısnu'l-Cisr'e kaçtılar. Burayı İbn Münkız daha önce Şeyzer'i baskı altında tutmak ve Rum bölgesinden gelecek malları alıkoymak amacıyla Sâbık b. Mahmûd'un izni ile bu yıl içerisinde şehri yeniden inşa etmişti. Ahmed Şâh ve yanındaki bir Türk topluluğu da mallarını ve ailelerini bu kalede bırakarak Halep'e hizmet için döndüler. Halep halkı İbn Hân'ın daha önce yaptıklarından dolayı kadınlarını kalede onlarla birlikte bırakmak istemedi. Bu sırada Hısnu'l-Cisr'deki durum da Türklerin aleyhine değişti ve kalede bulunan Türklerin tamamı öldürüldü.

Tacüddevle Tutuş, Kilâboğulları ona katılana kadar yol üzerinde bir çayırda konakladı. Kilâboğulları ona katıldıktan sonra 471/1078 yılında Halep'e vararak şehir önünde karargâh kurdular.

Bu sırada Şerefüddevle Ebû'l-Mekârim Müslim b. Kureyş de Melikşâh'ın emri ile maiyetindeki büyük bir ordu ile Halep önlerine geldi. Yardım etmek amacıyla Tâcüddevle ile birlikte kuşatmaya katıldı. Üç ay yirmi gün Halep'i kuşattılar. Halep önlerinde 471/1079 yılı Zilkade ayının 3'üne kadar savaş devam etti.

Kuşatma esnasında Halep'teki Türk komutan Ahmed Şâh aldığı bir yaradan dolayı öldü. Şerefüddevle Müslim b. Kureyş, Tacüddevle Tutuş'un safında olmasına rağmen gizliden Sâbık ile irtibat kuruyor ve onu cesaretlendiriyordu. Ayrıca Şerefüddevle, Kilâboğullarının Türkler ile bir araya gelmesini de istemiyordu.

Kilâboğulları, Tacüddevle'den ayrılmak için izin istediler, o da onlara izin verdi. Şerefüddevle Ebû'l-Mekârim, Tâcüddevle Tutuş'un kendisi hakkındaki niyetinin değiştiğini, kendisi ile Sâbık ve Halep halkı arasındaki yazışmaları ve ithamları araştırdığını öğrendi. Bunun üzerine Şerefüddevle, Halep önlerinden ayrılmak için Tâcüddevle'den izin isteyerek yola koyuldu. Ayrılırken de Halep kapısı önünden geçmeyi tercih etti. Bu sırada Şerefüddevle'nin adamları ellerindeki birçok şeyi kavmî duygular ile kendileri gibi Arap olan Halep halkına sattılar. Bu durum ile hem Halep halkının hem de Sâbık'ın kuvveti arttı.

Ağır şartlar altında bulunan Halep halkına sattıkları mallar ile Haleplilerin kuvvetlenmesini sağlayan Şerefüddevle ülkesine doğru yola koyuldu. Ancak giderken de Vessâb, Mübârek ve Şebîb'e kendileri için ihtiyatlı olmalarını ya da Halep'e kaçmalarını tavsiye etti.

Böylece Tâcüddevle'nin yanında çok az sayıda kişi haricinde Kilâboğullarından kimse kalmadı. Sâbık, Kilâboğullarına mektup yazarak onları birleştirdi ve onlara "Ben ülkenizi koruyorum, eğer Halep Tutuş'un eline geçerse Arabın mülkü zail olur ve Araplar zelil olur" dedi. Yaşanan olaylar Arapları Türklerden uzaklaştırdı. Yenilgiden önce ve sonra arkadaşlarından bazıları öldürülünce, Araplar kaçarak Halep'te bulunan Sâbık'ın yanına gittiler.

4. İBN NAHHÂS'IN KASİDESİ

Sâbık, Emîr Ebû Zâ'ide Muhammed b. Zâ'ide'ye veziri Ebû Nasr b. Nehhâs'ın şiirinden bir kaside yazdı. Kendisinin içinde bulunduğu sıkıntılı hali tarif ediyordu. Bu şiir ile Ebû Zâ'ide'nin kendisine yönelmesini ve yardım etmesini istiyordu. Ebû Zâ'ide'yi yardım etmekten kaçınmaması konusunda uyarıyordu. Bu durumun Arapların hâkimiyetinin son bulmasına sebep olacağını ifade ediyordu. Ayrıca Ahmed Şâh ile yaşadıkları olayda, Ebû Zâ'ide'yi yardım etmediği için azarlıyordu. Söz konusu kaside şöyledir:

"Ben bu büyük ve şiddetli sorunun halledilmesi için seni davet ettim, sen ise buyur diyerek bu davete icabet ettin,

Cömert, kesinlikle ihanet etmeyen bir kerim zatın vefası gibi aramızdaki ahdi yerine getirdin,

Sen şiddetli bir savaşçının senin karşında korkarak ses çıkardığı halde bile her sıkıntılı hali yarmaya devam ediyorsun,

Sen cenazeye sahip çıkan, onu taşıyan adamın kollarını sıvadığı gibi bu savaşta kollarını sıva ve kalk, senin öyle maceraların var ki bu belalar sana hafif gelir,

Kilâboğullarına de ki: "Allah sizin cemaatinizi parça parça etsin, yazıklar olsun size!

Ayıplayandan korkmuyor musunuz?

Siz izzeti zillet ile mi değiştiriyorsunuz?

Siz gündüz tabi olunan saç, akşamda tabi olan kuyruk mu olacaksınız?

Siz düşmanları parçalayan aslanlar gibi iken, neden şimdi tilkiler ile birlikte oluyorsunuz,

Savaşa öyle bir zıplama ile gidin ki, o zıplama ile göğüslerin pası silinsin, soyumuzdan utanmayın, menkıbelerimizden çekinmeyin, neden hâla zelil oluyorsunuz,

Elbet bir gün gelecek ki, o gün bizim ile düşmanlarımız arasında kılıçlar ve mızraklar hüküm verecek,

Ben ruhu açık bir gedik olarak görüyorum, siz de cesedsiniz, gidin o gedikten girin, eğer ruh giderse sizler ruhsuz bozuk birer cesed olursunuz,

Ben sizin zilletinizi istemediğim, izzetinizi istediğim için o ruhu müdafaa ettim, sizin için çok ölümleri göze aldım,

Ben sizin izzetinizi korumak için hem malımla hem muhabbetimle, hem cesedimle, hemde kalbimle mücadele ediyorum,

Ben malımı ve servetimi sizden gizler miyim? Eğer böyle yaparsam o zaman ben bütün değerlerimiz ve ahlak-ı hasenemizden uzaklaşırım,

Ben, ovaları dolduran ordular ile geldiğinde İbn Müseyyeb'in bu yaptığına teşekkür ediyorum".

Kasidenin bir bölümü de şöyledir:

"Ey büyük ve süratli deveye binmiş çölü kateden binici! Sen doğru yolu bulasın,

Benden Ebû Reyyan'a vacip ve âdetimiz olan bir görevi eda ederek mektup ulaştır,

O öyle bir kardeştir ki gözümün önünde gayb olsa da her zaman yanımda hazırdır,

Acaba günler ne zaman aramızı birleştirir ve ne zaman onunla müsafaha ederim.

Ey binici! Selamımı 'Şibl'e ulaştır ve ona de ki; Hayrın senindir, geçmişi bırak,

Bunlar öyle kinlerdir ki, insanın susması gerekir, eğer konuşsan çok yorulursun, zaman bile o kinden usanır,

Şanslısınız ki size bir fırsat geldi, bu fırsat için kalkın, eğer kalkmazsanız sonra o fırsata ölümüne ihtiyaç duyarsınız,

Ben görüyorum ki muhakkak bir genç için savaşa girip ölmesi, savaşa girip sağ kalmasından çok daha güzeldir."

Horasân Türklerinden Türkmân et-Türkî denilen bir emîrin beraberinde bir ordu ile Tâcüddevle'ye yardım etmek için Halep'e yöneldiği haberi Sâbık'a ulaştı. Bunun üzerine Sâbık, Kilâboğulları emîrlerinden Mansûr b. Kâmil el-Kilâbî'yi Ebû Zâ'ide'ye ulaştırmak üzere bir mektup ile birlikte geceleyin Halep'ten gönderdi. Ebû Zâ'ide'ye verilen mektubun içinde bu mezkûr beyitler vardı. Yanında Sâbık'ın bazı adamları ve kıymetli mallar da vardı.

Emîr Ebû Zâ'ide Muhammed b. Zâ'ide kendisine takdim edilen beyitleri okuduktan sonra Mansûr ve Sâbık'ın nâibi ile birleşti. Ayrıca Numeyroğulları, Kuşeyroğulları, Kilâboğulları ve Ukayloğulları'ndan 1000 atlı ve 500 civarında yaya asker topladılar. Bütün bunlar Şerefüddevle Ebû'l-Mekârim ve onun meclisinin tavsiyesi ile gerçekleşiyordu.

Emîr Ebû Zâ'ide onları elçi olarak gönderdi. Vâdi-yi Butnân'a ulaştılar. Bu ilerleyiş Halep muhasarasına katılmak ve Tutuş'a yardım etmek amacıyla ilerleyen Türkmân et-Türkî'nin başında bulunduğu 1000 kişilik Oğuz birliğine denk geldi.

Türkmân et-Türkî, Fâyâ yolundan geçti. Emîr Ebû Zâ'ide topladığı adamlarla ilerleyerek Fâyâ topraklarında Türkmân et-Türkî'ye ani bir baskın yaptı. Türkmân et-Türkî'yi öldüren Ebû Zâ'ide çok sayıda esir aldı ve Türkmân et-Türkî ile gelen

tüccarların mallarını da yağmaladı. Halep'i kuşatan Tâcüddevle bu haberi alınca Halep'ten ayrılarak Fırat'a yöneldi ve ardından da Diyarbakır'a gelerek burada kışladı.

5. TÂCÜDDEVLE'NİN DÖNÜŞÜ

Tâcüddevle daha sonra Fırat'ı geçip Menbic, Hısnu'l-Fâyâ, Hısnu'd-Deyr gibi kale ve şehirleri ele geçirerek buralara kendi adamlarını yerleştirdi. Ardından da askerleri ile birlikte Şibl b. Camî'nin elinde bulunan Hısnu'l-Bizâ'a'ya yöneldi. Bu kalede Türkmân et-Türkî'nin askerlerinin çok öfkeli oldukları bazı adamlar vardı. Tacüddevle onlarla savaştı, şehri kılıç ile fethetti ve içindekilerin hepsini öldürdü. Kaleyi yağmalayan Tâcüddevle, kaleye kendi adamlarını yerleştirdi.

Tâcüddevle buradan ayrılarak Azez'e gitti. Şehirde bulunan halkın çoğu kaleye sığınmak istiyordu. Ancak kalade bulunan vali halkın buraya girmesine engel oluyordu. Onlar da kaleye karşı tahtalar kurarak kumaşları ile kaleye sığınmaya çalıştılar. İnsanlar bunların üzerindeyken İsa adlı vali onlara karşı kötü bir yol ve siyaset izledi.

Askerler kaleye doğru ilerlediler, savaştılar ve etrafı ateşe verdiler. Böylece kaleye sığınmak isteyen halkın kullandığı kumaşları, ürünleri, haremleri ve evlatları yandı. Kale neredeyse alınacaktı. Yangından sağ kurtulan bazı insanlar Tâcüddevle'ye sığınarak ondan eman istediler. Söz konusu insanlara eman veren Tâcüddevle, insanların arazilerine dönmelerine de müsaade etti.

Melik Tâcüddevle oradan ayrılarak Cıbrîn-i Kurastâyâ'ya gitti ve kaleyi ele geçirerek adamlarını buraya yerleştirdi. Daha sonra Emîr Ebû Zâ'ide b. Muhammed b. Zâ'ide gece vakti Halep'ten çıktı ve Kermîn olarak bilinen bir köye geldi. Burada Oğuzlardan 50 atlı ile karşılaşmış, çoğunu öldürmüş ve yanlarında bulunan herşeyi ganimet olarak aldıktan sonra sağ salim Halep'e dönmüştür.

Tâcüddevle Tutuş, Cıbrîn'den savaş için hazırladığı büyük bir ordu ile gece yola çıktı. Sabah vakti Halep'e ulaştı ve şehre saldırdı. Bu sırada Halep askerleri de savaşmak üzere şehirden çıkınca iki taraf Halep kapısı önünde Hannâkiyye adlı yerde karşı karşıya geldi. Söz konusu bu karşılaşmada Halep ordusu nedensiz bir şekilde yenildi. Daha sonra ise Allah, Tutuş'un ordusunu savaş yapılmadan yenilgiye uğrattı.

Emîr Ebû Zâ'ide b. Muhammed b. Zâ'ide ve amcasının oğlu Şibl b. Câmi' b. Zâ'ide 50 kadar atlı ile onlara karşı mücadele etti ve onları mağlup etti. Oğuzlardan büyük bir topluluğu öldürdüler ve ganimetler elde ettiler.

Eğer Halep askeri geri dönüp onlara saldırsaydı, atı hızlı olduğu için kurtulabilenler dışında onlardan kimse kurtulamayacaktı. Bu zaferden sonra Muhammed b. Zâ'ide'nin namı yayıldı.

Emîr Muhammed b. Zâ'ide, İbn Zenkel olarak bilinen Şeyh Ebû Nasr Mansûr b. Temîm'den, Ebû'l-Fezâ'il Sâbık b. Mahmûd'un kendisine gönderdiği kasidesine cevap olarak bir kaside yazmasını istedi. İbn Zenkel yazdığı kasidede Kilâboğullarının içinde bulunduğu durumdan ve olaylardan bahsediyor. Söz konusu kaside şöyledir:

"Sen beni davet ettin, ben de samimiyet ve ihlas ile nasihat etmek için sana icabet ettim, ben bu icabeti kesinlikle üzerimde vacip olarak görüyorum,

Korkarak, zorla ve ahmakça değil, isteyerek buyur dedim, savaşa korkarak götürülen bir adam gibi değil hızlıca geldim."

Aynı kasidede:

"Mudrikî İbn Sâlih beni çağırdığında, atıma semer bile bağlamadan hemen çıktım, sıkıntıları yararak korkmadan hemen ona gittim,

Sâbık'a yardım etmek için zamanın musibetleri ile yarıştım, Türkmân et-Türkî'ye develeri sürdüm,

Savaş için onlarla karşılaştığımızda bazımız canları bazımız da ganimetleri alıyordu,

Bugün bereketinden dolayı ne kadar mutlu bir gündü ki düşman askerleri her gedikten kaçıyordu,

Düşman askeri gelirken Şam'ı kendi elindeymiş gibi görüyordu, fakat bu Bizâ'a Savaşı günü düşman o zannını bırakıp gitti,

Kermîn gecesi onların eşrafını tencerede kasaba teslim edilmiş koyun gibi terkettik,

Hannâkiyye günü ise onları zillet tozuna boğduk ki, onların gençleri ihtiyara dönüştü,

Onlardan kaçanların etrafını yanımdaki güçlü gençlerle şahinin sıpa üzerine atılması gibi sardım,

Vallahi benim kavmim benimle birlikte kaçan düşman üzerine geri dönseydi, hepsini kılıçtan geçirecektik,

Onlar yanlarında korku çubukları ile kaçarken, biz kılıçlarımız ve mızraklarımızla onların arkasındaydık,

Onlardan nice savaşçıları devirdik ki, onların göğsünü toprakla buluşturduk,

Onlar gelebilecek yardımdan ümitsiz olarak, Cibrîn'den hızlıca gerisin geri kaçtılar,

Onlar en güzel kazancı canlarını kurtarmakta bularak elde ettikleri tüm kazançları bırakarak kaçtılar."

6. TÂCÜDDEVLE'NİN FAALİYETLERİ

Tâcüddevle Tutuş, Cibrîn'den yola çıkarak Dımaşk'a ilerledi ve orayı ele geçirdi. Dımaşk'ı Atsız b. Uvak et-Türkî'den teslim aldı. Sonra Afşin b. Bekcî, Tâcüddevle'nin ordusundan ayrıldı. Yanında bulunan çok sayıda asker ile kuzeye yönelen Afşin, Ba'lebek yöresinde birçok yeri yağmaladı.

Ardından Cemâziyelevvel ayının 10'unda Trablus'a doğru gitmekte olan çok sayıda tüccar ve kafilenin bulunduğu Refeniye'ye vardı. Tüccar ve kafile topluluğuna saldıran Afşin, birçok kişiyi öldürdü, kadınları ve malları da yağmalamaya izin verdi. 10 gün burada kaldı.

Daha sonra Hısnu'l-Cisr'e gitti. Burada Ebû'l-Hasan b. Münkız ona ikramlarda bulundu. İbn Münkız'a Şam'ı yağmalama niyetinde olduğunu söyledi. İbn Münkız ise ondan Kefertâb beldesine saldırmamasını istedi. Afşin de İbn Münkız'ın isteği üzerine Kefertâb'a saldırmadı.

Ardından Kestûn şehrine doğru ilerleyen Afşin, Refeniye'de olduğu gibi buranın da yağmalanmasını ve cezalandırılmasını emretti. 20 küsür gün burada kaldıktan sonra yer değiştirerek Cebel-i Summâk ve daha başka burçlara askerleri ile mancınıkları taşıdı. Fethedip yok edebileceği hiç bir burç kalmadı. Kadın ve çocukları dahi yağmalamayı mübah saydı. Bütün Sermîn ve Ma'arra bölgesindeki durum da bu

şekilde devam etti. Buradan da Cebel-i Benî Uleym'e çıktı fakat burada bir şey elde edemedi.

Daha sonra Maarretünnu'mân'ın doğu tarafına mancınıklar ile gelen Afşîn, şehrin burçlarını ve kalelerini kılıç ile ele geçirdi. Sayılamayacak kadar çok ganimet aldı. Halka karşı galibiyet kazandı ve onlardan birçok kişiyi öldürdü. Sonra Tel-Mennes'e gitti ve şehre beş bin dinar vergi kesti ancak bunu alamadı.

Buradan da Maarretünnu'mân bölgesine geçti ve daha önce yaptıklarının aynısını burada da yaptı. Bunu Kefertâb'ın beldelerinden biri olan Ma'artâc takip etti. Burçlara sığınan şehir halkı karşısında zor durumda kalınca şehri yaktı ve burçların içinde bulunan herkes öldü.

Bu olay ile ilgili haberler Dımaşk'ta bulunan Tâcüddevle'ye ulaştığında, Kefertâb yönüne ulaşıncaya kadar hızlı bir şekilde ilerledi. Ancak Arslântâş'ı arayan Tâcüddevle, Arslântâş'ın Rum beldelerine gittiğini öğrenmesi üzerine Dımaşk'a geri döndü. Dımaşk'a dönerken yol üzerinde bulunan insanlar ona itaatkâr davrandılar.

Afşin, Şam'dan döndüğünde Halep çevresinde Maarre'den Halep'e kadar meskûn hiç kimse kalmamıştı. Ardından Antakya'ya yönelen Afşin gücünün yettiği kadar yeri tahrip etti. Önüne çıkan herşeyi yağmaladı ve esir aldı. Antakya'dan çok miktarda mal ona verildi. Kendisi ile askerleri yağma ve talanlardan yeterince doyunca doğuya yöneldiler.

Şam'da meydana gelen bu yağma ve talanın benzeri daha önce duyulmamıştı. Şam bölgesinde yaşayan halkın çoğu bu olaydan sonra açlıktan öldü. Öyle ki, açlıktan dolayı başkalarını öldürüp etlerini yiyen bir topluluk dahi ortaya çıktı. Kıtlıktan dolayı altı rıtl buğday bir dinara satıldı. Diğer mallar da buna oranla çok yüksek fiyatlara satıldı.

Şam'da bu olaydan sağ kurtulanlar ise Şerefüddevle Ebû'l-Mekârim Müslim b. Kureyş'in ülkesine gittiler. Müslim b. Kureyş onlara ihsanda ve tasaddukta bulundu. Onun bu ihsanı sonradan Halep'e hâkim olmasının en büyük sebebidir.

7. ŞEREFÜDDEVLE HALEP'TE ve MİRDÂSÎLERİN SONU

Bu olay gerçekleşince Şerefüddevle Şam'a sahip olmak istedi. Sâbık b. Mahmûd onunla yazışarak Şam'ı kendisine teslim etmeyi teklif etti. Kilâboğullarının

tamamı onun yanına geldi ve Şerefüddevle de Halep'e yöneldi. Şerefüddevle 472/1080 yılının kurban bayramında Bâlis'e geldi.

Şerefüddevle 472/1080 yılı Zilhicce ayının 16'sında Halep'e geldiğinde şehrin kapıları yüzüne kapatıldı. Halep'te Sâbık'ın yanında Şebîb ve Vessâb adındaki iki kardeşi de vardı. Sâbık'ın bu kardeşleri şehrin Müslim'e teslim edilmesini engellediler. Şerefüddevle ise Haleplilerle savaşmadı. Fakat Halepliler içinde bulundukları açlık ve gıda yetersizliğinden dolayı Halep'in Şerefüddevle'ye teslim edilmesini istiyorlardı.

Şerefüddevle'nin askerlerinde çok fazla mahsül, sınırsız ve tarif edilemeyecek kadar çok kuvvet vardı. Halep'teki ahdasların nakibi ve reisi Hutaytî olarak bilinen Şerîf Hasan b. Hibetullah el-Hâşimî idi. Hutaytî'nin oğlu Ebû Mansûr, Sâbık'ın askerleri ile birlikte Beyt-i Lâhâ'da muhalif olan bazı Türkler ile savaşmak için Halep'ten çıkmıştı. Hutaytî'nin oğlu Türkler tarafından esir alınmıştı. Ebû Mansûr, Ahmed Şah'ın arkadaşlarından biri olan Hatlec'in yanında esir olarak kaldı. Şerefüddevle Müslim, Halep önlerine ulaştığında huzuruna çıkan Türkler, Hutaytî'nin oğlu Ebû Mansûr'u ona verdiler.

Denilir ki: Şerefüddevle'nin kendisi Ebû Mansûr'u onlardan istedi. Ebû Mansûr huzuruna getirilince de Şerefüddevle onu bağışlayarak serbest bıraktı. Serbest bırakılan Ebû Mansûr da bazı adamları ile Halep'e girdi ve şehrin kapılarını açtı. Şerefüddevle 472/1080 yılı Zilhicce ayının 26'sında şehre girince Ebû Mansûr, onun adına davette bulundu.

Böylece Şerefüddevle Müslim b. Kureyş şehri teslim aldı ve adamları şehre girdiler. Şehrin bütün kapılarını söktürdü. Kapalı olan Bâbu'l-Erba'în kapısını da açtırdı. Bütün şehir halkına ihsanda, ahdaslara da bağışta bulundu. Yanında bulunan mal ve mahsülleri de halka dağıttı.

Sedîdülmülk İbn Münkız, Şerefüddevle'nin yanına Halep önlerine gelmişti. Şerefüddevle, Halep halkının çektiği sıkıntılardan dolayı Halep önlerinden ayrılmaya karar vermişti. Bu sırada şehirde fiyatlar yükselmiş ve altı rıtl ekmek bir dinara satılıyordu.

İbn Münkız kalenin surundan gizlice içeriye girmek istedi. Bu sırada edîp bir arkadaşı ile karşılaştı ve arkadaşına: "Nasılsınız?" dedi. Arkadaşı da açık konuşmaktan korktuğu için: "Tulu cubbu" dedi. İbn Münkız bu cümlenin anlamını çevirmeye

çalışarak döndü. İbn Münkız daha sonra arkadaşının bu kelime ile zaafiyette olduklarını, zayıfladıklarını kast ettiğini anladı. Cümlenin iki kelime olduğu içine doğdu. Nitekim arkadaşı "Tulu" kelimesi ile "Meda" yani "uzadı" anlamını; "Cubbu" kelimesi ile de "Birr" yani "açlık" kelimesini kastediyordu. Sedîdülmülk İbn Münkız: "Arkadaşım vallahi açlık uzadı demek istiyor" dedi. Bunu Şerefüddevle'ye haber verince Şerefüddevle Halep'i fethetme konusunda cesaretlendi ve şehri ele geçirdi.

Halep fethedildiğinde Sâbık kaleye ve kardeşleri Şebîb ile Vessâb ise kalenin darlığından dolayı saraya sığındılar. Şerefüddevle askerleri ve mancınıkları ile kaleyi kuşatmıştı. Onlar bu halde iken Şam'dan, Hısnu'l-Cebel-i Behrâ'dan, Humus'dan, Efâmiye'den ve Şeyzer'den Sultan'a heyetler gitti.

Şebîb ile Vessâb ise kardeşleri Sâbık'a karşı sarayda önlemler aldılar. Bunun üzerine kaleye saldırdılar ve askerler birden "Şebîb ya Mansûr!" şeklinde seslenince Sâbık yakalandı ve hapsedildi. Şebîb kalede bulunan mal ve silahları teslim aldı.

Sonra Şerefüddevle ile onlar arasında elçiler vasıtasıyla; Vessâb ile Şebîb'e Azez Kalesi, Esârib Kalesi ve bazı arazilerin, Sâbık bin Mahmûd'a ise Rahbe bölgesinde başka arazilerin ikta olarak verilmesi, Şerefüddevle'nin ise Menî'a bint. Mahmûd ile evlenmesi şartlarını içeren bir anlaşma yapıldı. Aralarında elçilik yapan kişi ise Emîr Sedidülmülk Ali İbn Münkız idi.

Bu olaylar gerçekleşirken Halep Kalesinde sular çekildi. Mahmûd'un evlatları kaleden indiler ve böylece Mirdasîler Devleti sona erdi.

Şerefüddevle, Sâbık b. Mahmûd'un veziri Şeyh Ebû Nasr Muhammed b. Hasan b. en-Nehhâs'ı azletti ve tutukladı. Bir müddet tutuklu kaldıktan sonra da serbest bıraktı. Vezirliğine Ebû Mansûr İsa b. Betrus en-Nasrânî'yi getirdi fakat Ebû Mansûr İsa bu makamı istemeyince onu zorladı. Böylece Ebû Mansûr İsa, 469/1077 yılı Şevval ayının 15'inde tarihinde vezir oldu.

ON YEDİNCİ BÖLÜM

MÜSLİM b. KUREYŞ ve HALEP

1. MÜSLİM HALEP'TE

Ebû'l-Mekârim, dört aylık bir muhasaradan sonra 473/1080 yılı Rebiülahir ayında Halep'i teslim aldı. İbn Ebû Husayne, Şerefüddevle'nin kaleyi fethetmesinden dolayı şu şekilde tebrik etmektedir:

"Her çekingen olan sana itaat etti, kalp kıskanana kadar intikamından kork!"

Şerefüddevle Halep'e hâkim olunca halkına güzel davrandı, onların yüklerini hafifletti ve Mirdâsoğullarından beri olan ödemelerini affetti. Mallar Halep'e gelmeye başladı ve böylece pahalı olan fiyatlar ucuzladı.

Kalenin teslim edildiği ve Halep'e girdiği aynı gün ve saatte Sâbık'ın karısı Manîa da girdi. Böyle bir tesadüf hiç duyulmamıştır. İki kaleyi de fethetti. Bununla alakalı Ebû Nasr b. ez-Zenkel, Şerefüddevle'yi şu şiirle vadetmiştir:

"En müstahkem kaleyi ele geçirdin ve sahiplendin, kurban edilir iffetli kadın için,

Dolunaya sahip oldun ve doğan güneşe, bu yüzden ikinizin de onuru sonsuzdur."

İbn Hayyûs onu başı şu şekilde başlayan bir kaside ile övmüştür:

"Hiçbir şeyi eksik bırakmaz tamamlar, düşmanlar ona yaklaştıkça o uzaklaşmaz."

"Sürekli iyilik ve ihsanda bulunan sensin, damarlarında kandan önce cömertlik akmıştır" sözlerine gelince Şereffüddevle titremeye başladı ve oturmasını emretti. Söylediği şiiri otururak tamamladı, Şereffüddevle onu iki bin dinar ve bir köyle mükâfatlandırdı.

Denilir ki: İbn Hayyûs Şerefüddevle'yi methettğinde veziri Ebû'l-İz b. Sadaka –el-Bağdadî ona dedi ki: "Bu yaşlı bir adam ve hayatının sadece birkaç yılı kaldı. Güzel bir şekilde bu olay anılsın diye onun için mükâfatının büyütülmesi gerektiğini düşünüyorum." Bunun üzerine Şerefüddevle ona mükâfat olarak Musul'u ikta etti.

İbn Hayyus bu yılda mükafat malları daha eline geçemeden önce öldü ve arkasında yüklü bir mal varlığı bıraktı. Şerefüddevle'ye: "Bunun Beytülmâlden başka variscisi yok!" denildi. Bunun üzerine Şerefüddevle dedi ki: "Allah'a yemin olsun ki, hazineme kralların verdiği mallar girmez. Bir akrabası var mı diye araştırın!" Araştırdılar ve akrabalarından kardeşinin kızını buldular ve amcasının bütün malını ona verdiler. Bu kız, kardeşi Ebû'l-Mekârim Muhammed b. Sultan b. Hayyûs'un kızı idi.

İbn Munkiz, Halep'i teslim ettikten ve Şerefüddevle de teslim aldıktan sonra İbn Munkız'a güzel vaatler, iyi temenniler ve çokça ikramlarda bulundu.

Şerefüddevle, Şam'a mahzenleri dolduracak kadar çokça mallar taşıdı ve insanlara güzel ve yumuşak davranmaya başladı. Ayrıca Şam'a çokça tahıl, pek çok inek, koyun, keçi ve tavuklar getirdi.

İnsanlar onun döneminde güzel bir hayat yaşadı. Adil ve iyi yönetiminden dolayı fiyatlar ucuzladı. Daha sonra Azez Kalesini valisi olan İsa'dan teslim aldı. Bunun yanında muhasara ve savaşlardan sonra Esârib Kalesini, Tacüddevle'nin fethettiği ve adamlarının elinde olan Halep topraklarını ve kalelerini ele geçirdi.

Böylece Halep'in tüm toprakları kendi yönetimine geçmiş oldu. Sedidülmülk dedi ki: "Allah'ın davasında yürü! Ben memleketime gidiyorum. Kendi durumunu düzeltmen gerekir. Ben sana yardımcı olurum ve ihtiyacın olan her şeyi de sana söyledim." Daha sonra Halep'te bir askeri kıtanın başına kardeşi Ali b. Kureyş'i koyarak memleketine geri döndü.

Sultan Ebû'l-Feth Melikşâh'a da bir mektup yazarak meydana gelen olayları anlattı. Ayrıca Şam'da yaptıkları durumla alakalı onayını talep etti ve Sultan da bunu onayladı.

Şerefüddevle'nin veziri Ebû'l-İz b. Sadaka el-Bağdâdî, Halep'in mallarını toplamak için 474/1081 yılında buraya ulaştı. Ancak daha önceki adil ve iyi olan davranışlarından sapmış, haksızlıklar yapmaya başlamıştı. Zira bir grubu tutukladı ve haracı da daha fazla arttırdı.

Şerefüddevle, Kadisiye'de[284] idi. Kendi sarayına bitişik olan hamama girdi. Kendi hizmetçisi kılığına girmiş iki köle üzerine atlayarak ona saldırdı. Onu boğmak için ağzına ilmik koydular ve arkadaşları olan üçüncü şahsın bir bıçakla girmesi için beklediler. Ancak Şerefüddevle yüksek sesle bağırdı. Onun sesini karısı Sultan Alparslan'ın kız kardeşi Hatûn duydu ve sese doğru koştu. Onu gören köleler kaçtı. Bu olaydan sonra günlerce hasta kaldı. Köleler de yakalanıp öldürüldüler.

Bu olayı duyan Ebû'l-İz b. Sadaka el-Bağdâdî, Halep'ten Kadisiye'ye döndü. Sedidülmülk, Şeyzer'i zor durumda bırakmak ve çevresini daraltmak için Cisr Kalesini inşa etti. İçinde Bâra'nın rütbeli sorumlusu vardı. Onu zor durumda bıraktı ve daha sonra onunla haberleşerek ondan burayı satın aldı. Ona şart koştuğu bazı şeyleri yerine getirmesi için yemin ettirdi.

İbn Munkız, Şeyzer Kalesini 474/1082 yılı Recep ayının ortasında Pazar gecesi teslim alıncaya kadar ona iyi davranıyor ve güzel vaatler veriyordu.

İbn Munkız ona söz verdiği her şeyi yerine getirdi. Bu durum Şerefüddevle'nin zoruna gitti ve İbn Munkız'ı Şeyzer için kıskandı. Bunun üzerine Şerefüddevle, Halep askerini Müeyyeddevle Ali b. Kureyş ile birlikte Şeyzer'e gönderdi. 474/1082 yılı Zilhicce ayının 5'i Cuma günü burada konakladılar. Aralarında elçiler gidip gelmeye başladı. Ancak İbn Munkız isteklerini kabul etmedi.

Ali b. Kureyş, Şeyzer'e ilerlerken yolda İbn Munkız'a ati bir kaleyi ele geçirmişti. Bu kale Kefertâb'ın batısında olup kendisine Asfûnâ denilmektedir. İbn Munkız, muhasara için kendisine uzun süre yetecek gerekli gıda ve ihtiyaçları Cisr'den Şeyzer'e taşımıştı.

Şerefüddevle Şeyzer'e gelinceye kadar bir müddet Ali b. Kureyş onu muhasara altına almıştı. Şerefüddevle 475/1082 yılı Muharrem ayının sonunda Çarşamba günü Şeyzer'de konakladı.

Daha sonra Safer ayının 3'ü Cumartesi günü buradan Humus'a geçti ve askerini Şeyzer'de bıraktı. İbn Munkız uzlaşmak ve fikir alışverişinde bulunmak için Şerefüddevle'ye oğlu Ebû'l-Asâkir ve hanımı Mansûre bint. el-Mutavvi', kız kardeşi Refîa bint. Munkız'ı Humus'a gönderdi. Yanlarında taşıdıkları birçok mallarla onun

[284] Kadisiye, Irak'ta Dicle Nehrinin doğu kıyısında yer alan bir kasabadır. Bkz. M. Streck, "Kadisiye", *İA*, VI (1977): 54-57.

huzuruna çıktılar ve onunla konuştular. Bunun üzerine Şerefüddevle, askerlerine haber gönderip bu yılın Safer ayının 28'inde onları Şeyzer'den çekti.

2. MÜSLİM b. KUREYŞ'İN DÖNÜŞÜ

Şerefüddevle Hama'ya ulaştığında Şam'da bulunan bütün Türkleri tutukladı ve ellerinde olan Beyt Lâhâ, Tel-Ağdî, Hâb ve Kefernübbül Kalelerini aldı. Mahmûd'un çocukları olan Vessâb ile Şebîb'i de tutukladı. Onlardan Azez ve Esârib Kalelerini aldı. Daha sonra onları serbest bıraktı. Tutukladığı Türkleri alarak Rahbe'de hapsetti ve onları öldürülünceye kadar burada bıraktı.

Şerefüddevle, Şam'daki Kilâboğullarının birçok iktalarını ele geçirdi. Daha sonra Halep'e geri döndü ve bu yılda Nümeyroğullarının emîri Hasan b. Vessâb en-Nümeyrî'ye Nasîbîn'i verdikten sonra Suruç'ta muhasara altına aldı ve tutukladı. Halep'te bir süre tuttuktan sonra onu öldürdü.

Şerefüddevle'nin Şeyzer'de konaklaması, Cisr Kalesinde savaşması ve veziri Ebû'l-İz b. Sadaka'nın mal varlıklara el koyması ile ilgili Ebû'l-Muâfî Salim b. Mühezzeb el-Maarrî şöyle demektedir:

"Ey Müslim! Kötü olaydan salim olmadın, bir vezir koydun ancak onun kemerini sıkmadın,

İbn Munkız savaşında Allah'ın zaferini kazandın ve mağlup olmadın, ancak insanların eleştirilerinden ve ayıplamalarından kurtulmadın,

Acı ve hüzünlü bir şekilde öl, "Cisr" cesaret demek değildir, devamlı bir şekilde yan gözle Şeyzer'e bak!"

Bu beyitler Şerefüddevle'ye ulaşınca: "Bunu hakkımızda kim söyledi?" diye sordu. "Maarre halkından kendisine Mühezzeb denilen bir adam söyledi" dediler. Şerefüddevle: "Bizimle onun arasında alıp veremediğimiz bir şey yok. Maarre valisi ondan uzak dursun ve ona ihsanda bulunsun! Belki ona haksızlık etmiş ve bunları söylemesine neden olmuştur" dedi.

Daha sonra Şerefüddevle el-Cezîre'ye döndü ve Kilâboğullarına eziyet etti. Mahmûd'un çocukları olan Vessâb ile Şebîb, Humus hâkimi Halef İbn Mulâib el-Eşhebî, Ebû'l-Hasan b. Munkız ve Mansûr b. Devh birleşerek Dımaşk'ta bulunan

Tacüddevle'ye mektup yazdılar ve Şam'daki durumlarını şikayet edip ona hizmet edeceklerini söyleyerek Şam'ı alması için onu teşvik ettiler.

Tacüddevle, Dımaşk'tan Şam'a doğru hareket ederek Antakya'ya doğru ilerledi ve burada bir süre kaldı. Şerefüddevle'in hazırlıklar yaptığı, Araplardan Nümeyroğulları, Akîloğulları, Kürtler, Müvellede ve Şeybanoğullarının etrafında toplayarak Dımaşk'a yürüyecekleri haberini aldı. Halep askerleri Şerefüddevle'nin bazı taraftarlarıyla Halep'in topraklarına çıkarak onlara bağlılıklarını sundular. Daha sonra Hama'ya doğru ilerlediler. İçinde Vessâb b. Mahmûd da vardı. Şerefüddevle askerleriyle karşılaştı, onlara baskın yaparak onlardan bir kısmını öldürdü. Kurtulanlar da Halep'e geri döndü.

Vessâb b. Mahmûd, Mansûr b. Kâmil b. Devh, İbn Mulâib ve İbn Munkız Maarretünnu'mân'a gittiler. Ağaçlarının çoğunu kestiler, hayvanlarını ekinleriyle otlattılar ve sapanlarla çapaladılar. Günlerce onlarla savaştılar. Ancak halk onlardan korktuğu için kapıları onlara açmadılar.

Bu olaylardan haberdar olan Şerefüddevle yola çıktı. Yanında Kilâboğulları, Nümeyroğulları ve Akîloğullarından bir kısmı da vardı. Ardından Tay, Kelb ve Uleymoğulları onların peşinden gittiler. 476/1083 yılı Muharrem ayında Bâlis'te konakladı.

3. DIMAŞK'TAN HARRÂN'A DOĞRU

Şerefüddevle Dımaşk'a doğru yola çıktı ve muhasara altına aldı. Bazı günlerde Dımaşk'la savaştı. Bir gün Dımaşk askerleri karşısına çıktı ve büyük bir taarruzla saldırdı ve askerlerini dağıttı, ardından her birlik kendi yerine döndü.

Dımaşk askerleri başka bir gün yine hamle yaptı ve Araplar yenildiler. Ancak Şerefüddevle yerinde sabit kaldı. Hatta esir bile düşecekti. Ancak arkadaşları yardım etmek için tekrar geri döndü. Bunu gören Emîrü'l-Cüyûş, Mısırlı askerlerin ona yardım etmek için geri döndüklerini düşündü ve Arapların tekrar kendisine doğru yönelmesinden korkarak onu esir almadı.

Ayrıca Harrân'dan canını sıkan bir haber geldi. Onu İbn Vessâb en-Nümeyrî'nin kölelerinden biri olan Yahyâ b. Şâtır'dan teslim almıştı. Buranın valiliğini çocuk yaşta olan Ali b. Vessâb'a vermişti. Vessâb onlara karşı adaletli ve

güzel davranırdı. Ardından Cafer el-Ukeylî'yi vali olarak atadı. Ancak o, Vessâb'ın takip ettiği adalet yolundan saparak Şiî mezhebine tabî olmuş ve bunu ilan etmişti. Bu esnada yönetimde şehri Müslim'den teslim alan Kadı b. Celebe vardı. Şerefüddevle'ye karşı Harrân halkıyla anlaştı ve Müslim'den teslim alan Yahyâ b. Şatır ile yazıştılar ve onların yanına geldi. Yanında İbn Atiyye en-Nümeyrî ve bir grup daha vardı. Şerefüddevle'nin taraftarlarına saldırdılar. Bunun üzerine kaleye kaçtılar. İbn Celebe ve onunla birlikte olanlar onlarla savaştılar.

Vali bir grupla birlikte Şerefüddevle'ye durumu bildirmek için haber gönderdi. Bazıları Harrân yakınlarında tutuklandı ve bazıları da Tacüddevle'nin taraftarları tarafından tutuklandı. Tacüddevle bu haberi Şerefüddevle'den önce öğrenince morali yükseldi.

Şerefüddevle bu haberle Tacüddevle'nin maneviyatının yükseldiğini öğrendi. Diğer yandan askerlerine karşı yapılan saldırılarda da büyük zarar görmüştü. Şerefüddevle savaşta tuzak ve aldatma konusunda dahî idi. Mercü's-Suffer'e[285] gitti. Dımaşk halkında farklı bir taktik uygulayacağını zannederek endişelendi.

Daha sonra doğuya Vâdî Benî Husayn'a doğru yola çıktı ve Hama'nın doğusunda konakladı. Sonra İbn Mulâib ile yazışmalar yaptı. Onun gönlünü aldı ve ona hil'at verdi. Onunla, kendisi ile Tacüddevle arasında bir kalkan olacağına dair anlaştı ve anlaşmayı kabul etti. Şerefüddevle ona hediye ve ikramda bulunup gönlünü aldı.

Şerefüddevle kale alınmak üzere iken Harrân'a doğru yola çıktı. Harrân ile savaştı ve şehrin surlarında iki gedik açarak iki ay kadar muhasara altına aldı. Daha sonra Ebû Bekir b. Kâdı b. Celebe ve Yahyâ b. Şâtır buradan ayrıldılar. Türklerden bir topluluktan yardım istedi ve amcasının oğlu Servan b. Vuhayb'i üzerlerine gönderdi, onları yendi ve onlardan bir çoğunu esir aldı. Onları Harrân'dan geçirerek memleketine gönderdi.

Harrân'a açılan iki gedikten kılıçla saldırdı. Savaş bütün şiddetiyle devam etti. Bunun üzerine Lü'lü el-Hâdim eman verdi. Ebû Bekir b. Kadı'yı güvencesi altına aldı ve memlekete geri döndükten sonra insanlar da ayrıldılar. Şerefüddevle'nin askerleri şehri yağmaladılar. Onlara 1000 dinar ikta verdi. Onlardan pek çok kişiyi tutukladı.

[285] Mercü's-Suffer, Şam'ın 33 km güneyinde bugünkü Tel-Şakhab civarında bir sahradır Bkz. H. Lammens, "Mercüs-Suffer", *İA*, VII (1979): 755-757.

İbn Cebele, iki oğlu ile birlikte 93 kişiyi asarak öldürdü. Onların gözleri önünde İbn Cebele'yi astı ve verdiği sözü tutmadı. Bütün bu olaylar 476/1083 yılında gerçekleşti.

4. SULTAN İLE MÜSLİM b. KUREYŞ

Kâim'in veziri İbn Cüheyr, Melikşâh'ın askeriyle birlikte Diyarbakır'ı teslim almak için ulaştı. İbn Cüheyr, Semmâl b. Sâlih'in ardından İbn Mervân'ın ve ardından da Kâim'in vezirliğini yapmıştır. İbn Mervân, Şerefüddevle'nin yanında gelerek ondan yardım istedi ve ona yardım etti. Âmid'de karşılaştılar. Ancak İbn Cüheyr onları yendi ve Şerefüddevle'nin mallarını aldı. Bunun yanı sıra taraftarlarını da esir aldı. Bunun yanında Akîloğullarının esirlerini serbest bıraktı.

Daha sonra İbn Cüheyr, Şerefüddevle'nin topraklarına seriyyeler gönderdi ve bunlar Şerefüddevle'nin memleketini bozgunculuk çıkararak yağmaladılar. Bu olaylar 477/1084 yılında gerçekleşti.

Şerefüddevle'ye Halep'ten mallar geldi ve bununla güç kazandı. Daha sonra Rahbe'ye doğru yola çıktı. Amcası Mukbil b. Bedran'ı yardım talebiyle elçi olarak Mısır'a gönderdi. Sultan Melikşâh'a karşı yaptığı hizmetleri ve itaatini hatırlatan ve İbn Cüheyr'in yaptığı şeyleri de anlatan bir mektup yazdı.

Melikşâh, Şerefüddevle'nin amcasını Mısır'a gönderdiğini öğrenince Nizamülmülk ile birlikte Musul'a doğru yola çıktı. Nizamülmülk, Şerefüddevle'ye meyleder ona ihsanda bulunması için teşvik ederdi. Nizamülmülk, Şerefüddevle'ye mektup yazarak Sultan'ın huzuruna gelmesini söyledi. Bu teklif karşısında Şerefüddevle'nin gönlüne serinlik geldi. Rahbe'den yola çıktı. Nizamülmülk Musul'dan birkaç menzil mesafeden onu karşıladı.

Şerefüddevle atından inerek Nizamülmülk'ün elini öptü. Bir hastalıktan dolayı ata binememekteydi. Ancak ona binmesini emretti ve ona dedi ki: "Korkun bitti, gönlün ferah oldu ve emellerin gerçekleşti." Bu büyük musibetten sonra yanında gücü yettiği kadar gıda maddesini, mallarını ve atlarını getirmişti.

Sultan'ın huzuruna çıkınca ona ikram ve ihsanda bulunuldu ve bütün talepleri yerine getirildi. Şam'ın iktasından geri kalanı için müsamaha gösterildi. Onunla Şam ve el-Cezeriyye memleketleri için olan antlaşma yenilendi ve elinde olanlar verildi. Onunla birlikte oğlu Muhammed'in gitmesi ve askerin de bulunması kararlaştırıldı.

Ayrıca kardeşi Tacüddevle'ye verdiği memleketlere tecavüz etmemesi için mektup yazdı. Ebû'l-İz b. Sadaka ona yardım etmek için Halep'e doğru yola çıktı. Ancak Mısır'dan gelen askerlerin haberini alınca Latmîn denilen yerden geri döndü.

5. SÜLEYMAN ve ANTAKYA

477/1084 yılında Süleyman b. Kutalmış Antakya için çalışmaya ve onu almak için planlar yapmaya başladı. Sonunda dileği yerine geldi.

Askeriyle birlikte İznik'ten harekete geçti. Yolları geçti ve Rum komutan Philaretos'un kendisini çağırdığını zannetmelerini istedi. Yolda hızlı ilerleyerek Antakya'ya gece vaktinde ulaştı. Yolda iken başkasına haber vermesin diye İmrâniyye ismi ile bilinen köy halkının tümünü öldürdü. Mızraklarla surların şerefelerine ipler bağladılar. Daha sonra Bâb-ı Fâris yönünden çıktılar. Surlara tırmanan bir grup Bâb-ı Fâris'e inerek kapıyı açtılar.

Kendisi ve askerleri 280 kişi ile kapıdan girerek arkalarını kapattılar. Bu olaylar Şaban ayının 10'u Pazar günü ya da 8'i Cuma günü oldu dediler. Girdiklerinden şehir halkının sabaha kadar haberi olmamıştır. Türkler tek bir sesle bağırdılar. Antakya halkı ise onların Philaretos'un askeri olduğunu düşündüler. Onlarla savaştı ve onları yendi. Şehre saldırıldığı öğrenildi. Bazıları kaleye kaçtı ve bazıları da surdan aşağıya doğru kendini atarak kurtuldu.

Süleyman'ın ordusuna 300 atlı ile İbn Mencâk yardıma yetişti. Her geçen gün gelen yardımlarla daha da güçlendi. İnsanlara eman verdi ve onları evlerine dönmelerini sağladı. Ayrıca birçok esiri de serbest bıraktı. Müslümanlar Şaban ayının 15'i Cuma günü Kusiyân'da namaz kıldı. O gün 110 müezzin ezan okudu ve Şam halkının çoğu bu namaza katıldı. Antakya, Kânûn-i Evvel ayının 1'inde fethedildi. Rumlar ise burayı Kânûn-i Sâni ayının ilk gecesi, 358/969 yılı Zilhicce ayının 13'ünde ele geçirmişti.

Müneccim olan İbn Uhti's-Sâbî'nin el yazısıyla yazdığı Kadı Ebû'l-Fazl b. Ebi Cerâde'nin yanında bulunan bir kitabının arkasında: "Antakya şehrinin ele geçirilmesini haber veren birisi, gecenin şu… şu… vaktinde, düşmanların (yani Rumların) şehre girişinden bahsetmiştir. Eğer bu haberi verenin sözleri doğru çıkarsa, şehir Rumların elinde 119 yıl kalacaktır" yazılı olduğu görüldü.

Bu yazıyı Mahmûd b. Nasr b. Sâlih görmüş ve ondan meclisinde zikretmiştir. "Bu fethin Afşin et-Türkî Antakya önlerine geldiği sıralarda gerçekleşeceğini düşünüyorum." Ancak o zamanlar fetih gerçekleşmemiş ve Mahmûd, Afşin'nin Antakya'ya sahip olmasından korkmuştu. Ancak durum müneccimin bahsettiği gibi olmuştur. Müneccimin bahsettiği gibi sürenin dolmasıyla birlikte Süleyman b. Kutalmış tarafından fethedilmiştir.

Süleyman b. Kutalmış, Antakya Kalesini bu yılın Ramazan ayının 12'sine kadar muhasara altına aldı. Sonunda halkı esirlikten ve ölümden korumak için eman ile fethetti. Türkler, Antakya'da çok az sayıda kayda değer olmayan mal çaldılar.

Süleyman askeriyle birlikte Antakya'ya yerleşti ve civardaki kaleleri fethetti. Bazılarını boyun eğdirerek bazılarını da ikna ederek kendi rızalarıyla aldı. Böylece Süleyman İznik'den Trablus'a kadar olan yerlerin hâkimi oldu. Ayrıca Sugûru'ş-Şâmiye'ye de malik oldu. Halkı ve askerine iyi davranarak adaletle hükmetti. Onlara cömert davrandı. Bu yüzden insanlar ona yanaştı ve bağlandılar. Süleyman, Antakya'yı fethedince Şerefüddevle'ye ganimetten değerli ve güzel bir hediye gönderdi.

Şerefüddevle, Melikşâh ile durumunu düzeltikten sonra Kâdisiyye'ye geri döndü. Güç ve sıkıntılı bir duruma düştüğü için askerlerine vereceği ücretin yarısını vermeye başladı. Bu yüzden askerlerinin büyük bir bölümü ondan ayrılarak Süleyman'a katıldılar. Süleyman onlara iktalar tahsis etti, güzel muamele ederek onlara yeterli miktarda yiyecek verdi. Şam'da dağınık bir şekilde yaşayan Mirdâsoğullarından bir grup Şerefüddevle'den korktukları için Süleyman'ın yanına gelip ona katıldılar.

Mahmûd ve Türkler, Rumların zayıf durumda bulunması nedeniyle Antakya'nın köy ve arazilerinin birçok yerini ele geçirmiştir. Dolayısıyla buralar Halep topraklarına bağlı oldu. İşte bu yüzden Süleyman buraları ve Antakya arazilerinden daha fazla olan başka yerleri de Mirdasîoğullarından ileri gelenlere ikta etti.

Şerefüddevle'nin taraftarlarından Halep Reisi Şerif Hasan el-Hutaytî ve diğerleri, Sultan ile ilişkilerinin düzelmesi, Süleyman b. Kutalmış ile barış yapması nedeniyle ondan korkup çekinmeye başladılar. Şayet düşündükleri gibi olursa onları tutuklayacak ve mal varlıklarına el koyacaktı. Bu yüzden Şerefüddevle'yi

kendilerinden uzak tutmak ve onu başka şeylerle uğraştırmak için fitne ve fesat çıkarma girişiminde bulundular.

Rumların Antakya'dan Ebû'l-Mekarim'e gönderdikleri belirli miktarda mal vardı. Süleyman burayı aldıktan sonra bu malı Süleyman'dan istedi ancak Süleyman göndermeyi kabul etmedi ve dediki: "Bu cizye, Antakyalıların Rumlara karşı sürdürülen cihaddan geri durması karşılığında konmuştu. Ancak ben cihad farizasını yerine getirdim ve Antakya Müslümanların oldu. Bu durum karşısında ben sana nasıl cizye vereyim?" Bu olaydan sonra aralarında düşmanlık ve fesat ortaya çıktı.

Şebîb b. Mahmûd, Mansûr b. Devh ve Kilâboğullarından bir grup Antakya'ya giderek Süleyman'ın huzuruna çıktılar. Her iki taraf birbirlerine karşı hiçbir kötülük ve düşmanlık yapmayacakları konusunda anlaşma yaparak birbirlerine vaatler verdiler. Hatta askerlerinden bir kısmını da alarak yola çıktılar ve Şerefüddevle'nin memleketinde bozgunculuk yapmaya başladılar. Ancak daha sonra ondan korkarak Asfûna'ya kaçtılar.

6. SÜLEYMAN'IN SALDIRILARI ve MÜSLİM'İN ÖLDÜRÜLMESİ

Süleyman'ın saldırıları Halep, Sermin ve Bizâ'a'ya devam etti. Şerefüddevle, veziri Ebû'l-İz b. Sadaka'yı tutukladı, mal varlığına el koyarak hapsetti. İbn Halezûn'u durumu düzeltmek için Halep'e gönderdi. Daha sonra Halep'e ulaştı ve Süleyman ile barış konusunda mektuplaştı.

Şerefüddevle'nin emriyle kardeşi, Ali b. Kureyş'i tutukladı. Ondan 10 bin dinar aldı. Ayrıca iktası olan Menbic'i de aldı. Şerif ve başkaları kardeşine yaptığı haksızlıktan dolayı Şerif'in vahşeti daha da arttı. Arkadaşları arasında da haksızlığı bahsedilir hale gelmiştir. Bu yolla durumu bozuldu. Ancak halkına karşı iyi davranmakta onlarla güzel geçinmekte idi.

Süleyman'ın yaptığı saldırılar sonucunda Şerefüddevle Halep ve çevresinde ihtilal gerçekleştirdi ve asker topladı, Türklerden bir kısmı ona katıldı. Azez'e 478/1085 yılı Safer ayında ulaştı.

Kendisine Halep'e inmesi ve Süleyman ile barış konusunda yazışması için teklifte bulundular. Ancak bunu kabul etmedi ve Kilâboğullarını yanına davet etti. İleri

gelenlerden ve yiğitlerinden bazıları bu davete icabet etti. Yola çıktı ve Afrin nehri kıyısında Kurzâhil denilen yerde konakladı.

Bu arada Süleyman dört bin kişilik bir orduyla Antakya'dan geldi. Şerefüddevle'nin ise altı binden daha fazla araç ve gereci vardı ancak aralarında nasihat edeni yoktu. Şerefüddevle'ye karpuz getirildi, kendisi ve amca oğullarından bazıları inerek yediler. Amcası oğlu dedi ki:

"Öyle bir yiyin ki hayatta kalanlar ailesine haber vesin, kim ölürse Allah'ın huzuruna göbekli çıksın." Bunun üzerine Şerefüddevle dedi ki: "Ey amca oğlu senin falın bizi öldürdü."

478/1085 yılı Safer ayının 24'ü Cumartesi gününün son vakitlerinde karşılaştılar. Güneş Şerefüddevle ve askerlerinin yüzüne vuruyordu. Karşılaşma ansızın oldu. Bu çatışma sonucunda Şerefüddevle'nin askerleri yenildiler ve bir darbeyle öldürüldüler. Vurulduğu zaman şöyle dedi: "Ey uğursuz Şam!" Onun öldürülmesi konusunda bazı taraftarları da suçlandı. İki taraf arasındaki ölümler azdı çünkü Şerefüddevle'nin adamları ondan hoşlanmıyordu.

Daha sonra Süleyman buradan ayrılarak Halep'in dışında karargâh kurdu. Ardından Şerefüddevle'nin cesedini taşıtarak Halep'in kapısına attı ve orada defnedildi. Böylece Hutaytî olarak bilinen Şerif Ebû Ali Hasan b. Hibetullah el-Haşimî, Halep'in yönetimini ele aldı. Salim b. Malik el-Ukaylî de kalenin yönetiminden sorumlu idi.

Şerefüddevle döneminde Halep'in kadısı Kisrâ b. Abdülkerim b. Kisrâ idi. Halep kadılığını 442/1050 yılında almıştı. Ebû'l-Mekârim Müslim b. Kureyş döneminde vefat etti. Kadılığı yerine Ebû'l-Fazl Hibetullah b. Ahmed b. Ebû Cerâde (zikredilen Kisrâ'nın kızının oğludur, Kisrâ'dan önce olan ise Kadı Ebû'l-Hasan'dır) devraldı. Ebû'l-Mekârim'in Akîlî olması nedeniyle Şerefüddevle ona amca oğlu ve Kadı Akîlî diye seslenirdi. Ebû'l-Mekârim b. Kureyş'in şiirlerinden bir demet:

"Eğer ayaklarım ata binerse Şam yerinden oynar ve Said de Mısır'a kadar sarsılır."

Yine şiirlerinden:

"Dehr, güven ve tehlike diye iki gündür, su da saf ve bulanık diye iki sınıftır."

ON SEKİZİNCİ BÖLÜM

SELÇUKLU SULTANI MELİKŞÂH ve HALEP

1. SÜLEYMAN HALEP'İN ÇEVRESİNDE

Süleyman b. Kutalmış, Halep'i bir süre muhasara altına aldı. Daha sonra Halep halkının teslim olması için elçiler gidip gelmeye başladı ve nihayet aralarında bir barış sağlanarak düzen sağlanmış oldu.

Süleyman b. Kutalmış, Şerefüddevle ile birlikte olan Arapları takip etmeleri için bir askeri birlik gönderdi. Ancak kaçtılar ve Haziran ayında çöle girmeleri nedeniyle büyük bir belaya kurban gittiler.

Süleyman, Maarretünnu'mân ve Kefertâb'a ilerleyerek burayı teslim aldı. Sonra Şeyzer'e doğru ilerledi ve onlarla savaştı. Sonra kendisine mal taşınması mukabilinde anlaşma yaptı. Ardından Latmîn'i aldı ve adamlarıyla doldurdu. Şam'daki taraftarları Arapların durumunu öğrenince onlar da geri adım attı.

Maarre'de bazı nedenlerden dolayı Süleyman'ın veziri Hasan b. Tâhir, Cemâziyelevvel ayının 15'inde arkadaşlarını almak için geldi. Şehirde kargaşa çıktı. Onu zamanında oradan çıkardılar. O da hemen ayrıldı. Ancak şehrin de katili oldu. Savaşta kendi ailesinden bir grup öldürüldü. Batı yönünü güvence altına aldı ve şehir halkına 10 bin dinar vergi koydu.

Şerefüddevle'den sonra kardeşi İbrahim, Halep dışındaki topralara hâkim oldu. Halep'i teslim etme konusuyla alakalı Haleplilere mektup yazdı ancak herhangi bir cevap alamadı.

Şerif Hasan el-Hutaytî ahdasların komutanı ve reisidir. Kendisine atfedilen Kal'atü'ş-Şerif Kalesini 478/1085 yılı Safer ayında inşa etti. Üzerine dairesel şeklinde bir sur imar etti. Halep halkının kendisini teslim etmesinden korktuğu için şehir ile kale arasında bir sur ve hendek yaptı. Zira halk ondan nefret etmekte ve onun yöneticiliğini istememektedir.

Şerif ve Kal'atü'l-Kebir'in sahibi Salim b. Malik, Sultan Melikşâh'a mektup yazacaklarına dair anlaştılar. Mektupta Halep'i kendisine teslim etmek için gayret sarfedeceklerini beyan ettiler. Ayrıca yardımlarına gelmesi için Süleyman b. Kutalmış'ı harekete geçirmeye çalıştılar.

Süleyman b. Kutalmış, Kınnesrîn Kalesini inşa etti ve ardından oraya yöneldi. Müslim b. Kureyş'in hanımı Manîa bint. Mahmûd b. Sâlih ile evlendi ve sonra Halep'e indi. Şerif Hasan da Sultandan gelecek yardımı beklemeye başladı. Ancak uzun sürdü. Daha sonra Kilâboğulları Emîri Mübarek b. Şibl ile ittifak kurdu. İttifaka göre Mübarek b. Şibl, Tacüddevle Tutuş'a gidecek ve ona Halep'i teslim etmek için davet edecektir.

Mübarek b. Şibl, Tacüddevle'ye giderek kendisiyle Şerif el-Hutaytî arasında Halep'in teslimiyle alakalı durumu anlattı. Tacüddevle bu duruma sevindi ve askerlerini topladı. 479/1086 yılı Muharrem ayında Dımaşk'tan Halep'e doğru yola çıktı. Süleyman b. Kutalmış'ın Kınnesrîn'deki kalesini kuşattı.

Tacüddevle'nin yanına Kilâboğullarından bir grup geldi. Şerif Hasan'ın yazışmalarına güvenerek Nâûra'ya hareket etti. Şayet söz verdiği gibi teslim ederlerse galip gelecekti. Ancak aksi durum olursa onunla savaşacaktı. Süleyman Halep'e askerinin yanına giderken onunla savaştı. Aynu'l-Seylem denilen yerde yolunu kesti. İki ordu karşı karşıya geldi. Artuk, Tacüddevle'nin ordusunu en güzel bir şekilde düzene soktu ve savaştılar. Savaş sonucunda Süleyman'ın ordusu yenilgiye uğradı.

2. SÜLEYMAN b. KUTALMIŞ'IN ÖLDÜRÜLMESİ

Safer ayının 18'i Çarşamba günü Süleyman ve askerlerinden birçok kişi öldürüldü. Veziri Hasan b. Tâhir esir edildi. Tacüddevle, veziri ve esirleri serbest bıraktı. Askerlerini ve onunla birlikte olan Arap askerleri ganimet olarak aldı.

Süleyman'ın öldürülmesiyle alakalı ihtilaf vardır. Denildi ki: Tacüddevle'nin askrlerinden bir atlı, Süleyman'la karşı karşıya geldiği zaman onun şakağına bir mızrak atmış ve onu öldürmüştür.

Denildi ki: Zaferden ümidini kesince atından indi ve kendini bir bıçakla öldürdü. Yine denildi ki: Askerler öldürülenlerin üzerlerindekileri eşyaları almaya başlamışlar ve o esnada yakut ve akik ile süslenmiş bir zırh ele geçirmişlerdir. Ele geçirdikleri zırhı Tacüddevle'ye haber verdiler. Yanına getirterek şöyle dedi: "Bu kralların zırhına benzemektedir." Bulunan yere gitti ve kanla bulanan birini gördü. Bunun üzerine dedi ki: "Herhalde bu (Süleyman) olmalıdır." Daha sonra devamla şöyle dedi: "Bana kimin olduğunu söylemeyin ben öldürülenlerin arasında size kimin

olduğunu göstereceğim.” Ona şöyle denildi: “Bunu nereden bildiniz?” Dedi ki: “Onun ayağı benim ayağıma benzemektedir. Selçukluların da ayakları birbirine benzer.”

Daha sonra kendi diliyle şöyle dedi: “Size zulmettik, sizi bizden uzaklaştırdık ve sizi de işte böyle öldürdük!” Daha sonra gözyaşlarını sildi ve öldürülmesine üzüldü, ona dua etti. Daha sonra iyi kefenler getirterek onu kefenledi, onun namazını kıldı ve sonra da Halep’e taşıyarak Müslim b. Kureyş’in yanına Samarra’ya taşınmadan defnetti. Her ikisinin birlikte aynı mezarda defnedildiği söylenmiştir.

3. TUTUŞ HALEP’TE

Süleyman’ın ölümüyle ilgili olayların gerçekleşmesinden sonra Tacüddevle Halep şehrini almak için yola çıktı. Ancak Şerif Hasan el-Huteyti ve Mübarek b. Şibl, Halep’in kendisine teslimi konusunda yaptıkları anlaşmadan dönmüşler ve Halep’i ona teslim etmekten kaçınmışlardır. Bunun nedeninin Melikşâh ordusunu hazırlayıp geleceğini içeren kendilerine ulaşmış mektuplar olduğunu iddia ettiler. Ancak buna rağmen Tacüddevle, kuvvetleriyle birlikte kendisine katılan Araplara vermeyi kararlaştığı yerlerin dışında Halep ve çevresini askerlerine ikta olarak verdi. Daha sonra Tâcüddevle, Mercidâbık’a doğru yola çıktı ve burada birkaç gün kaldı.

Daha sonra geri döndü ve Halep ile mücadele etmeye başladı. Bunun üzerine Halep tüccarlarından İbrahim Ber’ûnî diye anılan birisi, Halep’i kendisine teslim etme konusunda Tâcüddevle’ye haber gönderdi. Tacüddevle’nin askerlerinden bazılarının iplerle surların burçlarına çıkmalarına yardımcı oldu. Ayrıca ahdaslardan bir grup da kendisine yardımcı oldu. Çıktıkları noktada Tacüddevle’nin şehre hâkim olduğu sloganlarla ilan edildi. Bunu duyan halk Tacüddevle’nin hâkimiyetini münadîler aracılığıyla ilan ettiler. Olay bu yılın Rebiülevvel ayının 26’sı Cumartesi gecesi gerçekleşmiştir.

Bu olaydan sonra Hibetullah Ebû’ş-Şerif Hasan oğlunun kalesinden Kal’atü’l-Kebir’e Salim b. Malik’in yanına kaçtı. Daha sonra Şerif Hasan, Halep Ahdasından bazı kişilerle birlikte yeni yaptırdığı kalede kaldı. Ancak Halep Ahdası, Halep’teki aileleri için endişe ettiklerinden kaleden ayrıldılar. Dolayısıyla Şerif Hasan az bir askerle kalesinde kaldı. Şerif Hasan, Tacüddevle’den eman istedi ve Zâhirüddin Artuk Bey aracılığıyla ona emân verildi.

Artuk Bey, yanında mal, para ve ailesi olduğu halde şehri Tacüddevle Tutuş'a teslim edip ayrıldı. Bunun üzerine Tacüddevle onu mal ve parasıyla Beytü'l-Makdis'e gönderdi ve Artuk Bey burada ikamet etti.

Salim b. Malik Kal'atü'l-Kebir'e çekilip Tacüddevle'ye isyan etti. Aslında Şerefüddevle b. Kureyş onu buraya atadığında bu kaleyi Sultan Melikşâh'tan başkasına teslim etmemesini vasiyet etmişti. Bu nedenle onun vasiyetine sadık kaldı ve Tutuş'a teslim etmeyi reddetti.

Tutuş, Rebiülevvel ayının 27'sine kadar Halep şehrinde kaldı. Halka iyi davrandı ve ahdaslara hil'atler giydirdi. Bu arada Sultan Melikşâh'ın askerlerinin Halep'e doğru ilerlediklerini ve Nehrü'l-Cevz'e ulaştığı haberini aldı. Tacüddevle, bir kısım kuvvetlerini Kal'atü'ş-Şerif'te bırakarak Dımaşk'a gitti. Yanında Halep'in ileri gelenlerinden bazıları vardı. Yerine nâibini birkaç gün bıraktı. Daha sonra o da Halep'ten ayrılarak Dımaşk'a giderek kendisine katıldı.

4. MELİKŞÂH HALEP'TE

Sultan Melikşâh'ın ordusu, Porsuk, Ayaz, Bozan gibi emîr ve komutanlarla birlikte Halep'e geldi. Ordunun bir kısmı Rum topraklarına doğru yönelerek Halep-Antakya arasındaki yerlere yayıldılar. Ordunun diğer kısmı ise, Halep'e geldi. Bunun üzerine Halep halkı Salim b. Malik, ve Mübarek b. Şibl ile ordu mensuplarına hızlı bir şekilde itaat ve hizmette bulundular.

Sultan ordusunun arkasından Urfa'ya geldi. Burada bulunan Rum komutan Philaretos şehri kendisine teslim etti ve Müslüman oldu. Sultan buradan Ca'ber olarak bilinen Devser Kalesine ilerledi ve kaleyi Ca'ber b. Sâbık'tan teslim aldı. Ancak onun yol kesicilik yapıp fitne ve fesat çıkardığı kendisine haber verilince onu derhal öldürdü. Daha sonra ilerleyişine devam ederek 479/1086 yılı Şaban ayının 23'ünde Halep'e ulaştı.

Sultan, Halep şehrini, kalesini ve diğer Şam kalelerini teslim aldı. Salim b. Malik'e Halep kalesinin yerine karşılık Ca'ber Kalesini, ayrıca Rakka ve birkaç köyü daha ikta olarak verdi.

Daha sonra Sultan Antakya'ya gitti ve şehri Süleyman b. Kutalmış'ın veziri Hasan b. Tâhir'den teslim aldı. Antakya'da bıraktığı bir miktar askere Yağısıyan b.

Alp'ı atadı. Hasan b. Tâhiri de şehir divanına görevlendirdi. Oradan Süveydiye'ye gitti. Sahil kenarında namaz kıldı. Doğu Denizi'den Batı Denizi'ne kadar uzanan ülkelere sahip olma nimetini verdiği için Allah'a şükretti.

5. HALEP VALİSİ AKSUNGUR

Sultan Halep'e geri döndü. Yanında askeri birlik bulunan Kâsımüddevle Aksungur'u buraya vali olarak atadı ve Tâcü'r-Rüesâ İbnü'l-Hallâl'ı da mal toplama işleriyle görevlendirdi.

Şerif Hasan el-Huteyti, Sultan'ın huzuruna çıkarak Halep'e dönüp kendisine hizmet etmek istediğini ve aleyhinde gelişen olayları birer birer anlattı. Ancak Halep halkının onun hakkında şikayette bulunması üzerine Sultan, onun Halep'e gelmesine izin vermedi.

Sultan Melikşâh, heybet ve azamet bakımından insanların en ulusu, adalet bakımından da birçok hükümdarlardan daha adaletli idi. Öyle ki, hiç kimse onun 400 bin kişi olduğu tahmin edilen büyük ordusundan bir askerin, halktan birisinden, bir dirhem değerindeki bir şeyi zorla aldığını söyleyemez. Hatta Sultan'ın doğancısı, yolda doğanlara yiyecek olsun diye Esârib'ten iki tavuk avladı. Sultan bunu öğrenince çok ağrına gitti ve Antakya'dan dönüşünde, doğancısının avladığı iki tavuğu sahibine geri vermesi için onu tehdit edip korkuttu.

Sultan, avlanmak maksadıyla Maarretünnu'mân'ın köylerine gitti ve bulunduğu yerden Maarretünnu'mân'a üç fersah uzaklıktaki bir köyde geceledi. Askerleri burada ihtiyaç duyduğu şeyleri gerçek değeriyle satın aldı. Sultan o yıl, bütün ülkesindeki ağır vergileri kaldırttı. Böylece memleketinde vergileri yürürlüğe koyan hiç kimse olmadı.

Sultan, Ramazan Bayramını geçirinceye kadar Halep'te kaldı. Daha sonra güçlü bir şekilde el-Cezîre'ye döndü. Şehir kalesine Nuh et-Türkî'yi atayarak Halep vilayetindeki atamaları tamamlamış oldu. Tirmiz'de Tekiş'in isyan ettiği haberini aldı. Bunun üzerine yola çıkan Sultan, Halep ile Nişabur arasındaki mesafeyi 10 günde katetti. Daha sonra güçlü bir şekilde geri döndü. Sultan, 479/1086 yılında Halep şehrine Kâsımüddevle Aksungur et-Türkî'yi atamayı kararlaştırmış ve onun emrine dört bin atlı vermiş, böylece onu Halep'te güçlü bir konuma getirmişti.

Denildiğine göre, Aksungur, Melikşâh'a son derece bağlı ve sadık bir köle olup babasının adı Numan idi. Aksungur, Divandaki Ebû Mansûr b. Hallâl er-Rahbî'yi Halep'in malî işlerinin yönetimine atadı. Halepli bir şair Aksungur ve veziri İbn Nahhas hakkında şöyle der:

"Hallâl ve Nahhas dönemlerinde insanların yaşam şartları zorlaştı."

Kasîmüddevle Halep'te iyi ve güzel bir yönetim sergiledi. Heybet ve azameti ayakta tuttu. Yolkesicileri ortadan kaldırıp fitne ve fesat çıkaranları da takip ettirip köklerini kazıdı. Kendi döneminde Halep'i güvenli bir duruma getirerek tacirlerin ve ticaret ehlinin geldiği, mamur edilmiş bir şehre dönüştürdü. Babam (Allah rahmet etsin) bana Aksungur hakkında şunları anlattı: Fesat çıkaranların köklerini kazıdı. Böylece güvenli bir duruma gelmiş olan Halep köylerinde ve buraya bağlı yerlerdeki halka "hiç kimsenin evinin kapısını kapatmaması ve ziraat aletlerini gece gündüz bulundukları yerlerde bırakmalarını" münadîlerle ilan ettirdi.

Bu ilandan sonra ava çıktı. Bu sırada işini bitiren ve ziraat aletlerini yanına alarak evine götüren bir çiftçiye rastladı. Hemen askerlerinden ayrılıp o çifçiye: "Sen, Kasîmüddevle'nin köy halkından hiç kimsenin ziraat aletlerinden hiçbirisini yanında götürmemeleri konusunda münadîlerle ilan ettirdiğini duymadın mı?" diye sorunca çiftçi: "Evet, Allah'a yemin olsun ki duydum. Allah Kasîmüddevle'yi korusun! Allah'a yemin olsun ki, biz, onun yönetimi döneminde, bütün fesatçıların ve tehlikeli kimselerin kötülüklerinden kurtulup güvenli hale geldik. Ben bu aletleri alıp götürecek bir kimseden korkum nedeniyle alıp götürmüyorum, ancak burada İbn Âvâ denilen bir hayvancık gelip aletin üzerindeki derileri yiyor" dedi.

Kâsımüddevle avdan döndüğünde avcılara, Halep vilayetindeki yörelerde bulunan çakalları tamamen yok edinceye kadar avlamalarını emretti böylece günümüze kadar Halep ilinde diğer iller dışında çakalların azlığı işte bu nedenle idi. Kâsımüddevle döneminde günümüzde mevcut olan Halep'in minaresi de 482/1089 yılında yeniden imar edildi.

Latmin halkı ile Nasr b. Ali b. Munkız arasında 481/1088 yılında anlaşmazlıklar gerçekleşti. Bunun üzerine Aksungur, Şeyzer'e çıkarak onlarla savaştı ve buranın halkından 130 bin kişiyi öldürdü. Şeyzer'in ahırlarını ve dış mahallelerini yağmaladıktan sonra Halep'e geri döndü. Savaştan sonra Latmin halkı ile Şeyzer Emîri Nasr arasındaki düşmanlık ortadan kalktı ve durum düzene girmiş oldu.

Aksungur, Sultan Melikşâh'ın dadısı olan Hatun ile evlenmişti. Kadın bir gün Aksungurla evde oturuyordu. Aksungur, elindeki bıçağı, eğlence ve şaka olsun diye ona doğru salladı. Bu sırada bıçak, Aksungur'un elinden isteyerek değil, ancak bir kaza eseri olarak fırlayıp kadının kalbine isabet etti ve kadın hemen orada öldü. Onun bu şekilde ölümüne çok üzüldü ve kaybına müteessif oldu. Karısının cesedini bir tabuta koyarak gömülmesi için Doğu'daki mezarlarından birine gönderdi. Aksungur, karısının tabutunu Cemâziyelahir ayının başında Halep'ten çıkarıp uğurladı.

Aksungur, Antakya'ya bağlı bulunan kafirlerin elindeki son kale olan Berzüveyh Kalesini 482/1089 yılı Şaban ayında Ermenilerden teslim aldı. Burayı dokuz ay elinde tuttuktan sonra 483/1090 yılı Rebiülevvel ayında yıkmıştır.

Şam valileri, Sultan Melikşâh'a mektuplar yazıp Halef b. Mülaib'in Humus'ta yolları kesip insanları korku ve endişeye düşürdüğünü bildirdiler. Bunun üzerine Sultan, Kasîmüddevle, Tacüddevle, Yağısıyan ve Urfa sahibi Bozan'a mektuplar gönderip bu kötü hareketlere karşı tedbirler almalarını bildirdi. Bunun üzerine onlar askerleriyle harekete geçerek Humus'u sıkıştırıp muhasara altına aldılar ve sonunda fethettiler. Sultan burayı Tacüddevle Tutuş'a verdi.

Kasîmüddevle, Efâmiye'de konakladı ve burayı Halef b. Mülaib'den alarak Nasr b. Munkız'a teslim etti. Daha sonra Sultan, İbn Mülaib'in demir bir kafesle İsfahan'a götürülmesini emretti. Melikşâh ölünceye kadar onu hapsetti. İbn Mülaib Mısır'a yöneldi ve tekrar Şam'a döndü ve hile ile Efâmiye'ye sahip oldu.

Humus'u fetheden Kâsımüddevle, Sultanın şehri Tutuş'a teslim emri gelinceye kadar burayı elinde tuttu.

6. SULTAN MELİKŞÂH'IN ÖLÜMÜ

Sultan Melikşâh, 485/1092 yılı Şevval ayının 16'sında Bağdat'ta öldü. Aksungur, bu esnada, Bağdat'a Sultan'a gitmek üzere Halep'ten ayrılmıştı. Sultan'ın ölüm haberi kendisine ulaştırılınca hemen Halep'e geri dönüp Sultan'ın oğlu Mahmûd adına kısa bir süre hutbe okuttu. Ancak daha sonra ilerde bahsedileceği üzere Tacüddevle Tutuş adına hutbeyi değiştirip okutmaya başlattı.

7. TUTUŞ'UN ZAFERİ

Aksungur, Halep'e dönünce Kilâboğulları Emîri Şibl b. Câmî' ve oğlu Mübarek'i tutuklayıp Halep Kalesine hapsetti. Tacüddevle, Kâsımüddevle'ye, Yağısan'a ve Bozan'a haberler gönderip kardeşi Melikşâh'ın ülkesini fethetme ve hükümdarlığını elde etmek için kendisiyle birlik olmaları konusunda çağrıda bulundu. Adları geçen emîrler, Tacüddevle'nin çağrısına uyarak yönetimleri altında bulunan yerlerde onun adına hutbe okutmaya başladılar.

Tacüddevle, 486/1093 yılının başlarında harekete geçti ve kendisine Kâsımüddevle, Yağısıyan ve Bozan da katıldılar. Aksungur, ona güvenip sadık kaldı. Tacüddevle, Rahbe ve Nusaybin'i ele geçirdi. Bunun üzerine İbrahim b. Kureyş, asker toplayıp Tacüddevle'ye karşı hazırlık yaptı.

İki taraf Dârâ'da[286] karşılaştılar fakat sonradan iki taraf da kendi mevzilerine döndüler. Bunun üzerine Emîr Kâsımüddevle, bir kısım atlı kuvvetleriyle İbrahim'in kuvvetlerinin arasına girinceye, yani onları ikiye ayırıncaya kadar saldırılarda bulundu. Araplar bu saldırıya dayanamayıp tutunamadılar. İbrahim'in geri kalan askerleri savaşmayıp geri çekildiler. Kâsımüddevle, geri çekilen bu askerlerden yaklaşık 10 binini öldürdü.

İbrahim b. Kureyş, amcası Mukbil ve başkaları tutsak alındı. Tacüddevle, bunları öldürttü ve bunların eşleri de tutsak alındı. Bu arada Arap kadınlarından bir grup intihar etti. Tacüddevle, bu savaştan sonra tutsakların toplanmasını emretti ve onları Muhammed b. Şerefüddevle'ye hibe etti. Aslında Muhammed, savaştan önce Tacüddevle ile birlikte idi. Tacüddevle, ayrıca ona Nusaybin'i de ikta olarak verdi.

Bu zaferden sonra Tacüddevle'nin heybet ve azameti daha da arttı. Kardeşinin eşi, haber gönderip kendisine gelmesi için onu teşvik etti ve her ikisinin evlenmesi konusunda anlaşma yaptılar. Tacüddevle, İbn Cüheyr'den Âmid ve Cizre'yi teslim aldıktan sonra buradan hareket edip Tebriz'e ulaştı. Bu arada Halep emîri Kâsımüddevle Aksungur ve İmadüddevle Bozan, kendisinden ayrılıp Rey yakınlarında bulunan Berkyaruk'a gidip Tacüddevle'nin hizmetine girdiler.

Kâsımüddevle, Bozan ve Yağısıyan'ın öncesinde Tacüddevle'ye yakınlaşmaları sonrasında ise ondan ayrılmalarının nedeni, fethettiği memleketlerden

[286] Dârâ, Mardin ilinin Artuklu ilçesine bağlı bir mahalledir. Bkz. Sâmi, *Kamûs'ül A'lâm*, C. 3, 481.

onlara hiçbir şey vermemesi olmuştur. Tacüddevle, Diyarbakır'a geri dönüp buraya adamlarını yerleştirdikten sonra Suruç'a doğru yola çıktı ve burayı ele geçirdikten sonra güvendiği adamlardan birini vali olarak atadı.

Bu arada Aksungur ve Bozan'ın Sultan Berkyaruk'un huzuruna çıktıkları ve onlara izzet ve ikramda bulunduğu haberi kendisine ulaştı. Bu iki emîr, dayılarının her şeyi istila ettiğini gördüler. Bunun üzerine onu ve bazı emîrleri öldürdüler. Böylece Berkyaruk'un güç ve kuvveti artıp hâkimiyet alanı genişledi ve durumu düzeldi. Aksungur ve Bozan, Berkyaruk'a Tacüddevle'nin geri dönmesinden sonra kendileri aleyhine bir olaya sebep olmaması için kendileriyle birlikte Urfa ve Harrân'a gelmesini, kendileriyle Tacüddevle arasında bulunacaklarını söylediler. Bunun üzerine onlarla birlikte Rahbe'ye geldi. Ali b. Şerefüddevle ile kendileri arasında bir anlaşma yaptılar.

8. SULTAN BERKYARUK HALEP'TE

Ali b. Kureyş, yanında Ukayloğullarından bir grup ve Sultan Berkyaruk'un askerlerinden bir kuvvetle, Kâsımüddevle ile birlikte hareket edip 486/1093 yılında Halep'e geldi. Bozan memleketine geri döndü. Ancak kendileriyle beraber olanlar Sultan Berkyaruk'a katıldılar. Tutuş ise, Fırat nehrini geçerek Antakya'ya yöneldi ve Yağısıyan ile birlikte Antakya'da bir süre kaldı. Şehirde fiyatlar yükseldi. Daha sonra Tutuş, bu yılın Zilkade ayında Dımaşk'a gitti.

Vessâb b. Mahmûd ile birlikte Kilâboğullarından az bir askerle Dımaşk'a gitti. Aksungur, Tutuş'un Dımaşk'a gitmesinden sonra kuvvet sevk ederek Asfûnâ ve Kubbe Kalelerini ataşe verip yok etti ve Vessâb'ın iktalarına el koydu. 487/1094 yılında Micenn Berekâtü'l-Fûî'nin Kâsımüddevle'ye yakınlık gösterdiği konusundaki iftirası sonucu Vezir Ebû'n-Nasr Muhammed b. Hüseyin b. Nahhâs tutuklandı. Onun boğulması için emir verilinceye kadar yanında hapiste kaldı. Bu yıl içerisinde boğdurulduğu kaydedilmiştir.

Tacüddevle Tutuş, 487/1094 yılı Rebiülevvel ayında, yanındaki kalabalık bir Arapla Dımaşk'tan ayrıldı. Hama yakınlarında kendisine Antakya askerleriyle Yağısıyan katıldı. Burada birkaç gün kaldılar. Bu arada Tutuş, Yağısıyan'ın kızıyla evlendirdiği oğlu Rıdvan'ı Dımaşk'a gönderdi.

Tacüddevle, askerleriyle buradan Tel-Mennes'e gelerek konakladı ve burada birkaç gün kaldı. Bu esnada kendisine Musul Emîri Kürboğa, Urfa Emîri Bozan ve Rahbe Emîri Yusuf b. Abak'ın 2500 atlı ile Halep'e, Aksungur'un yardımına geldikleri haberi ulaştı. Bunun üzerine Tacüddevle, Halep'in güneyindeki Hanûte'ye döndü. Buradan da Nâûra'ya gitti ve vadiye doğru yöneldi. Ardından Antakya'ya bağlı yörelere ulaştı ve askerleri buralarda bulunan hayvanları ve tarlalardaki ekili ürünleri de ele geçirdiler.

8. SEB'ÎN SAVAŞI ve AKSUNGUR'UN ÖLDÜRÜLMESİ

Bunun üzerine Kilâboğullarından Şibl b. Câmî' ve Mübarek b. Şibl (Aksungur, bunları bu yıl hapisten çıkarmıştı) kuvvetleriyle birlikte Muhammed b. Zaide, Halep Ahdası, Deylem ve Horasânlılardan bir grup, Aksungur'a gelip katıldılar. Böylece Aksungur'un askerlerinin sayısı altı binden fazla bir duruma geldi ve bunlar en iyi şekilde teçhizatlı ve zırhlı idiler.

Tacüddevle'nin askeri, bu yılın Cemâziyelevvel ayının 9'u Cumartesi günü harekete geçti ve her iki taraf Seb'în[287] çayı kenarında savaşa tutuştular. Aksungur, iki ordu arasındaki su arklarından geçip düzenlediği ordusuyla savaşa başladı. Bozan ve Kürboğa'nın askerleri çarpışmaya katılmayıp oldukları yerde kaldılar. Aslında onlar su arklarından geçmeyi başaramadılar. Böylece bu askerler, birbirlerine karışıp durdular.

Aksungur, yanındaki Arap askerlerine güvenemiyor hatta onların Tacüddevle'ye yanaşmalarından endişelenip korkuyordu. Tacüddevle'nin Araplar ve atlılardan oluşan kuvvetleri, Aksungur'un da askerleri pek çoktu. Bunların arasında Türk askerleri çok az sayıda idi. Ayrıca hasları ve askerleri, fethettiği memleketlere dağılmışlardı.

Tacüddevle'nin askerleri, Aksungur'un askerlerine karşı saldırıya geçtiler. Onlar bir an dayanamayıp bozuldular ve geri çekildiler. Bu arada Bozan ve Kürboğa da çekilip Halep'e gittiler. Yusuf b. Abak, Tacüddevle'ye sığınıp onun himayesine girdi.

Çarpışmalar esnasında Aksungur, haslarından bir grup ile birlikte veziri Ebû'l-Kâsım b. Bedî de esir alındı ve Tacüddevle'nin huzuruna getirildi. Onu derhal öldürten

[287] Seb'in, Halep'e yedi fersah uzaklıkta bir köydür. (ç. n.)

Tacüddevle ona dedi ki: “Sen beni bu şekilde yenip esir alsaydın ne yapardın?” diye sorması üzerine “Öldürürdüm” dedi. Bunun üzerine Tacüddevle ona: “Ben de sana, senin bana vermek istediğin hükmü veriyorum” dedi ve onu hemen öldürttü.

Vessâb b. Mahmûd bu konuda şunları hikaye etmiştir: “Tacüddevle oturdu ve Kâsımüddevle’nin kendisine getirilmesini istedi. Bunun üzerine Kâsımüddevle başı açık ve elleri arkadan bağlı bir şekilde getirildi. Tacüddevle ayağa kalkıp ona birçok sözler söyledi. Ancak onun bunlara hiç cevap vermemesi üzerine Tacüddevle elindeki kılıcıyla Aksungur’un boynunu vurup başını uçurdu.”

Aksungur’un kesik başı önce Halep’e sonra Dımaşk’a götürüldü. Cesedi, kendisinin Meşhed’in batısında Karanbiya eteğinde inşa ettirdiği Kubbe’ye gömüldü. Daha sonra oğlu Zengî, babasının cesedini, Halep’i fethettiği zaman şehirdeki Zeccâcin Medresesi’ne nakletti. Halep’e bağlı Şamir köyünü, babasının kabrinde dua edip *Kur’an* okuyan bir kimseye vakfetti.

Kâsımüddevle, Tacüddevle ile savaşmak için uygun zamanı bekledi. Bu Zühal’in Aslan burcunda Merih ile buluşan vaktidir ki, Halep’teki Sultan köşkünün yükselen burcudur. Kâsımüddevle, zaferi kesin olarak kazanacağına inanmıştı. Bu nedenle o savaş için harekete geçtiği esnada, askerlerine iplerle gidip Tacüddevle’yi yakalamalarını emretti. Tacüddevle, daha önce bahsettiğimiz gibi harekete geçmişti. Bu nedenle Kâsımüddevle’nin Tacüddevle’nin yakalamanması emri mümkün olmadı.

Kilâboğulları Emîri Şibl b. Câmî esir edildi. Onu kardeşinin oğlu Vessâb b. Mahmûd’a hibe etti.

ON DOKUZUNCU BÖLÜM

RIDVAN b. TUTUŞ ve HALEP (487-507/1094-1113)

1. TUTUŞ HALEP'TE

Emîr Bozan ve Kürboğa, Halep'e gidip sığınmayı ve Berkyaruk'tan yardım beklemeyi güvenli buldular. Zira bir kuşun Berkyaruk'tan Halep'e getirdiği mektup, yardımın Musul'a ulaştığı haberini vermekte idi. Bu yüzden Halep ahdası ile birlikte yardım beklemeyi kararlaştırdılar.

Tacüddevle ordusuyla birlikte Halep'e ulaşınca halk şaşkınlığa uğradı. Zira ahdaslardan hiç bilinmeyen ve adları zikredilmeyen bir grup çabuk davranarak şehrin Antakya Kapısı'nı açtı. Böylece Vessâb b. Mahmûd, Tacüddevle'nin askerlerinin başında olduğu halde Halep'e girdi. Dolayısıyla şehir sükûna kavuştu. Kal'atü'ş-Şerif valisi aşağı inip kaleyi Tacüddevle'ye teslim etti ve Tacüddevle geceyi burada geçirdi. Kal'atü'l-Kebir'in valisi Nuh da Tacüddevle'ye haber göndererek ondan güven aldıktan sonra kaleyi teslim etti. Tacüddevle, bu yılın Cemâziyelevvel ayının 11'inde bu kaleye çıktı.

2. BOZAN'IN ARDINDAN TUTUŞ'UN ÖLDÜRÜLMESİ

Tacüddevle tutukladığı Bozan'ın boynunu vurarak öldürdü. Daha sonra Kürboğa'yı ele geçirdi ve Humus'ta hapsetti. Şam'ı askerlerine ikta olarak verdi, Maarretünnu'mân ve Lazkiye'yi Yağısıyan'a ikta etti. Ebû'l-Kâsım b. Bedîî de Halep'e vezir olarak atadı.

Tacüddevle, Halep'de üç gün kaldıktan sonra buradan ayrılıp Fırat'ı geçerek Harrân'ı ardından Urfa'yı teslim aldı. Denildi ki: Şehrin valisi ancak Bozan'ın izniyle teslim edecek. Ancak Bozan, Halep'te hapisteydi. Bunun üzerine Tacüddevle birisini gönderdi ve valinin başını kestikten sonra halkın önüne attırdı. Bunu gören halk, şehri teslim etti. Ardından Diyarbakır'ı da teslim alan Tacüddevle, Meyyâfârikîn'e giderek önce çocuklarının başlarını kestirip boyunlarına astırdıktan sonra Cüheyroğullarını öldürdü.

Tacüddevle, Musul'a gitmeyip kardeşi Melikşâh'ın eşi Celâliye Hatun'la aralarında kararlaştırdıkları anlaşmaları gerçekleştirmek ve onunla buluşmak amacıyla

ayrıldı. Ancak Celâliye Hatun, yolda öldü. Bunun üzerine Tacüddevle Rey şehrine yöneldi. Türkmenlerden ve kardeşinin askerlerinden birçok kişi kendisine katıldılar. Böylece geçtiği her yeri ele geçirdi. Dolayısıyla İslâm minberleri olan Şam, Fırat ve Bağdat'ta kendi adına hutbe okundu.

Hemazan'a ulaştığı zaman Dımaşk'ta bulunan oğlu Rıdvan'a mektup yazarak kendisine yardıma gelmesini istedi. Bunun üzerine Rıdvan askerleriyle Dımaşk'tan ayrılarak ona doğru yola çıktı.

Tacüddevle, 488/1095 yılı Muharrem ayında Rey şehrine girerek buraya hâkim oldu. Berkyaruk ise, İsfahan'dan çıkıp Tacüddevle'ye karşı harekete geçti. İki taraf güçleri, Safer ayının 17'si Pazar günü Rey'e beş fersah uzaklıkta bir yerde savaşmaya başladılar. Tutuş'un askerleri yenilerek ve yağma edildiler. Aynı gün, savaş esnasında Tacüddevle ve ileri gelen adamları da öldürüldü. Kâsımüddevle'nin yakın adamlarından birisi Tacüddevle'nin sol köprücük kemiğine bir ok attı ve yere düşen Tacüddevle'nn başını kesti. Kesik başı askerler arasında dolaştırıldıktan sonra Bağdat'a gönderildi ve burada da halka gösterildi. Savaştan sağ salim kurtulanlar kendi memleketlerine geri döndüler.

3. RIDVAN HALEP'TE

Babasına doğru yola çıkan Melik Rıdvan, Fırat nehri üzerindeki Âne'de karargah kurmuştu. Babasının ölüm haberini alınca çok üzülüp endişeye kapıldı. Bunun üzerine hemen çadırlarını toplattı. İleri gelenleri ve hizmetçileriyle birlikte geride esas güçlerini bırakmak suretiyle hızlı bir şekilde Halep'e gitti. Şehirdeki babasının veziri Ebû'l-Kâsım b. Bedîe şehri ve kaleyi teslim etti. O da kaleye çıkarak oturdu. Kendisine karşı harekete geçmek isteyenlere karşı kalede hazırlıklar yapmaya başladı.

Daha sonra Melik Rıdvan'ın kardeşi Şemsü'l-Mülûk Ebû Nasr Dukak ve Cenahüddevle Hüseyin Halep'e geldiler. Cenahüddevle Hüseyin, Melik Rıdvan'ın Halep Melikliği'nin yönetim işlerini eline aldı. Aslında Tacüddevle, onu kendine yönetici olarak atamış ve oğlu Rıdvan'ın atabegi yapmış, diğer oğlu Dukak'ı da Atabeg Zâhirüddin ile bırakıp onu oğlunun atabegliğiyle görevlendirmişti. Hatta

Tacüddevle Diyarbakır'ı fethettiği zaman buranın yönetimini Zâhirüddin'e teslim etmişti. Şemsü'l-Mülûk, Rey şehrine varıncaya kadar babasıyla birlikte idi.

4. DUKAK DIMAŞK'TA

Dukak, Halep'e döndü ve kısa bir süre burada kaldı. Tacüddevle'nin şehir ve kalesini koruma konusunda nâibi durumunda olan Emîr Savtegin Hâdim ona, gizlice Dımaşk'ı kendisine vereceği hususunda haber gönderdi. Aslında kardeşi Rıdvan'dan çekiniyordu. Dolayısıyla hiç kimsenin bilgisi ve haberi olmadan gizlice Halep'ten kaçtı. Rıdvan çabuk bir şekilde kaçmakta olan kardeşi Dukak'ı izlemek ve yakalamak için bir grup atlı asker gönderdi ancak ona yetişemediler. Dukak, Dımaşk'a girdi ve Savtegin derhal itaat ve tabiiyetini bildirdi. Böylece Dımaşk ve buraya bağlı yerlerin hâkimiyeti Dukak'a geçmiş oldu.

Rıdvan kardeşleri olan Ebû Talib ve Behram'ı (Tutuş'un iki oğlu) öldürdü. Savaşta esir edilen Atabeg Tuğtegin, Sultan Berkyaruk'un yanında bulunuyordu. Rıdvan'ın elinde tutsak bulunan Kürboğa ve beraberindekilerin serbest bırakılmasına karşılık kendisinin de serbest bırakılacağını Tuğtegin'e bildirdiler.

Gadabüddevle Abak b. Abdürrezzak'ı Kürboğa ve yanındakilerin serbest bırakılmasını bildirmek için Melik Rıdvan'a göndermeye karar verdiler. Ayrıca Abak, Tutuş'la birlikte olup tutsak alınanlar arasında bulunuyordu. Sultan'dan Abak'ın serbest bırakılıp Rıdvan'a gönderilmesini istediler. Sultan da buna olumlu cevap verdi ve Abak'ı Halep'e gönderdi. Melik Rıdvan'ın yanına vardığında ona izzet ve ikramda bulundu. Kürboğa'yı Şaban ayında serbest bıraktı ve Beryaruk'a gönderdi.

Buna karşılık Berkyaruk Atabeg Tuğtegin ve Tacüddevle'nin hapiste bulunan tüm Hâs'larını serbest bıraktı. Tuğtegin bir süre sonra Dımaşk'a geldi. Dukak da onun kendisine katılmasına son derece memnun kaldı. Onun gelmesiyle kendini daha güçlü hissetti. Ayrıca bütün yönetim işlerini ona verdi ve kendisi de en güzel bir şekilde bu görevi yerine getirdi.

Gadabüddevle, Melik Rıdvan'dan izin istedi, o da izni verdi. Halep'e gelen Abak'la Rıdvan arasında kendisine ait olan iktanın olduğu gibi Halep'te bırakılması konusunda karar alındı. Daha sonra Abak, Dımaşk'a dönüp orada ikamet etti. Bu arada

Azez'deki adamlarına mektup yazarak şehri Melik Rıdvan'a teslim etmelerini emretti. Onlar da bu emri yerine getirdiler.

5. HALEF b. MÜLÂİB

Azez'in Rıdvan'a teslimi konusu haberi ulaşınca, Efâmiye halkı kaleye yürüyüp burada bulunan Türklerden kaleyi aldılar ve bazılarını öldürdüler. Tacüddevle, bu kaleyi İbn Munkız'dan almıştı. Bu olaydan sonra Efâmiye halkından bir grup insan, Mısır'a gidip kendilerine bir vali gönderilmesini istediler. Çünkü buradaki halk İsmaîlî mezhebine mensup olduklarından buradaki Türklerden hoşlanmıyorlardı.

Halef b. Mülâib, 489/1096 yılında Mısır'dan gelip Efâmiye'yi teslim aldı. Daha sonra yol kesme ve fesat çıkarma eylemlerine yeniden başladı. Bu arada da bir kısım Efâmiye halkını öldürmekten geri kalmadı.

6. CENAHÜDDEVLE'YE YAPILAN SUİKAST

Melik Rıdvan, 488/1095 yılında Cenahüddevle Hüseyin'in askerleriyle birlikte Halep'ten çıktı ve yolda Antakya'dan gelen Yağısıyan ve Yusuf b. Abak da askerleriyle ona katılarak Urfa'ya doğru ilerlediler. Babasının Urfa'da ikamet eden adamlarının şehri Rıdvan'a teslim etmeleri için yanlarına rehineler de almışlardı.

Yağısıyan ve Yusuf, Urfa'da konakladıklarında Cenahüddevle'yi tutuklatıp Rıdvan'ın hizmetinde yalnız kalmak istediler. Ancak Cenahüddevle onlardan kaçıp Fırat nehrini geçti ve Halep'e ulaştı. Rıdvan da onun arkasından Halep'e geldi. Bu arada rehineler askerlerin elinden kaçarak Urfa'ya geldiler. Yağısıyan ve Yusuf b. Abak da Halep'e geri döndüler. Ancak Melik Rıdvan, bu hareketlerin dolayı ikisinden de hoşlanmayıp nefret etti.

7. SURUÇ'TAN MAKDİS'E KADAR

Rıdvan, Sökmen'e (ikta yeri Suruç) bir mektup yazarak kendisine yardım etmesi için onu Halep'e davet etti. Bu davet üzerine Sökmen, Halep'e doğru gitmek üzere Fırat nehrini geçtikten sonra kalabalık bir askerle Yusuf b. Abak'a rastladı.

Sökmen, ondan endişe edip korktu ise de Yusuf, kendisine yakınlık gösterince onunla beraber oldu.

Cenahüddevle, ikisinin birlik olmasından endişeye kapıldı ve korktu. Rıdvan'ın Urfa'dan dönmesinden hemen sonra Gadabüddevle'yi bir kısım Halep askeriyle Maarretünnu'mân'ı Yağısıyan'dan alması için gönderdi. Bunun yanında Vessâb b. Mahmûd'a bir mektup yazıp yardıma çağırdı. Bunun üzerine Vessâb, Kilâboğulları askerleriyle Maarretünnu'mân'ı alması konusunda onun yardımına gitti. Harekete geçen askerler, Yağısıyan'ın oğlu ve adamlarını Maarretünnu'mân'dan çıkartıp şehri teslim aldılar.

Gadabüddevle ve Vessâb, Halep'e dönmek üzere Maarretünnu'mân'dan ayrıldılar. Onlar Halep'e geldikleri esnada daha önce bahsettiğimiz gibi, Sökmen ve Yusuf b. Abak'ın birleşme olayı gerçekleşmişti. Bunun üzerine Cenahüddevle askeriyle Halep'ten ayrıldı ve Mercidâbık yakınlarında Yusuf ile karşılaştı. Korkuya kapılan Yusuf askerleriyle kaçınca Sökmen'in yardımıyla Cenahüddevle askerleri tarafından yağmalandı. Bu olaydan sonra Yusuf Antakya'ya, Cenahüddevle, Sökmen, Vessâb ve Abak ise Halep'e geri döndüler.

Melik Rıdvan, Maarretünnu'mân ve buraya bağlı yerleri Sökmen b. Artuk'a ikta etti. Sonra Rıdvan ve Sökmen, Dımaşk'ı kardeşi Dukak'tan almak için buraya yöneldi. Cenahüddevle'yi Halep'te terketti. Her ikisi de Dımaşk önlerine geldikleri zaman Dukak'ın bir suçlama nedeniyle Necmeddin İlgazi b. Artuk'u yakalatıp hapse attırdığı haberini aldılar. Bunun üzerine Melik Rıdvan Halep'e geri döndü. Sökmen de Beytü'l-Makdis'e gidip şehri kardeşinin naiblerinden teslim alarak burada ikamet etti. Yusuf b. Abak, Melik Rıdvan'a haber gönderip hizmetine girmek için izin istedi. Onun bu izni vermesi üzerine Yusuf Halep'e ulaştı ve orada ikamet etti.

8. MİCENN ve YUSUF b. ABAK

Rıdvan ve Hüseyin'in ondan korkup endişe etmeleri sonucunda Halep Reisi Micenn adıyla bilinen Berekât,[288] adamlarıyla Yusuf'a saldırıp öldürdüler ve evini yağmaladılar.

[288] Halep Ahdaslarının reisi olup asıl adı Berekât b. Fâris el-Micen'dir. Bkz. Alptegin, "Ahdâs", 508.

Bu arada onun kesik başını alıp Bizâ'a ve Menbic'e göndererek buraları onun adamlarından teslim aldılar. Ayrıca Yusuf'un kardeşi ve adamlarının iktalarına el koydular. Bunun üzerine Halep'ten kaçtılar. Melik Rıdvan, Yusuf'un İslâmiyetten ayrılacağı vehmine kapılmıştı.

Rıdvan ve Cenahüddevle 489/1096 yılında, Tel-Bâşir ve Şeyhüddeyr'e gidip bu iki şehri Yağısıyan'ın adamlarından kılıç zoruyla aldılar. Ayrıca Antakya ve çevresini de yağma akınlarına uğrattıktan sonra Halep'e döndüler. Ramazan'ın başında ikisi Dımaşk'a doğru yola çıktılar.

9. DUKAK ve RIDVAN ARASINDAKİ SAVAŞ

Yağısıyan'ın Melik Dukak'a yardım için harekete geçmesi sonucunda Rıdvan'ın morali bozuldu. Ancak Halep'e geri dönmeyi nefsine yediremedi ve Beytü'l-Makdis'e doğru yola çıktı. Melik Dukak, Tuğtegin ve Yağısıyan, askerleriyle birlikte onu izleyip bir süre kontrol altında tutmak suretiyle sıkıştırdılar.

Rıdvan'ın askerleri neredeyse yok olma üzere idi. Bu yüzden Cenahüddevle ondan ayrılıp askerleriyle birlikte çöl yoluyla Halep'e kaçtı. Bir süre sonra Melik Rıdvan onu takip etti ve onlar bütün askerleriye Halep'e ulaştılar. Dukak ve Tuğtegin Dımaşk'a, Yağısıyan da Antakya'ya döndüler. Sökmen b. Artuk ise, Kudüs'ten çöl yoluyla 490/1096 yılı Muharrem ayında Halep'e ulaştı.

Sökmen çok geçmeden Cenahüddevle ile birlikte Yağısıyan'ın yönetimindeki memleketlere ilerleme konusunda bir anlaşma yaptılar. Melik Dukak ve Tuğtegin, askerleriyle birlikte Dımaşk'tan hareketle Hama'ya gelerek burada fesat ve kargaşa çıkardılar. Daha sonra Yağısıyan da onlara katıldı. Böylece Rebiülevvel ayının 2'sinde Kefertâb'a ilerleyip savaştılar ve bir takım yağmalarda bulundular. Ayrıca halkına kendilerine para ödemeleri hususunda karar aldılar.

Sökmen'in adamları Maarretünnu'mân'dan kaçınca Yağısıyan burayı teslim aldı ve halkına kendisine para ödemelerin kararlaştırdı. Onun askerleri, Halep, el-Cezîre ve öteki yerlere gidip yerleştirdiler. Rıdvan, Sümeysât emîri Süleyman b. İlgazi'den yardım istedi. Bunun üzerine kalabalık askerle Halep'e ulaştı.

Melik Rıdvan Türk, Arap ve Halep Ahdasıından toplayabildiği kadar asker toplayıp Kınnesrîn'de bulunan Melik Dukak'ın askerlerine karşı savaş durumu aldı.

Kuveyk nehri kenarında iki taraf arasında müzakere hususunda anlaşmaya varıldı. Böylece iki taraf, aralarında nehir olmak üzere bir araya geldiler ise de barış yapılması konusunda anlaşamadılar. Yağısıyan, Sökmen'e: "Bu melikler, kendi hâkimiyetleri için mücadele ediyorlar, sen ey sütçü, hangi sıfatla onların arasına giriyorsun?" dedi. Sökmen de ona: "Hangi şey için benim burada olduğumu yarın görürsün" dedi.

Sabah olunca iki taraf 490/1090 yılı Rebiülevvel ayının 5'i Pazartesi günü savaşa başladılar. Sökmen, akşama kadar süren çarpışmalarda son derecede büyük yiğitlikler gösterdi. Yenilgiye uğrayan Melik Dukak ve Tuğtegin, Dımaşk'a; Yağısıyan da Antakya'ya kaçtılar. Savaşta Esbave tutsak alınıp Halep'te hapse atıldı ise de sonradan serbest bırakıldı ve Dımaşk'a kaçtı. Çarpışmalarda iki taraftan da çok az sayıda asker öldürüldü.

Bozgun sırasında yörede bulunan çiftçiler, Yağısıyan ile birlikte olan Ermenilerden bir grubu öldürdüler. Melik Rıdvan'ın Cenahüddevle Hüseyin hakkındaki fikir ve niyetinde değişiklik olması nedeniyle Cenahüddevle yanında olan eşi Rıdvan'ın annesi ile gece Halep'ten kaçarak kendine ait olan Humus'a gitti ve burasını tahkim edip ikamet etti. Bu olaydan sonra Yağısıyan, Halep'e gelerek Melik Rıdvan'ın hizmetine girdi ve onun yönetim işlerini yürütmeye başladı. Rıdvan, Yağısıyan'ın kızı Çiçek Hatun ile evlendi.

10. FATÎMÎLER İÇİN HUTBE OKUMAK

Melik Rıdvan, Humus'a çekilerek ayrı bir yönetim kuran Cenahüddevle ile Dımaşk'ta bulunan kardeşi Dukak'a saldırıya geçme kararı verdi. Efdal'in elçisi, kıymetli hediyelerle Mısır'dan geldi ve kendisini Halife Müsta'lî'ye tabi olup onun adına hutbe okumaya davet etti. Buna karşılık kendisine askerî ve malî yardım yapılacağı vaadinde bulundu.

Rıdvan, hâkimiyeti altında bulunan Şam'daki tüm camilerde Mısırlıların adına hutbe okutulmasını sağladı. Halep'te Ebû Turab Haydara b. Ebû Üsame, Müsta'lî, ardından Efdal ve ardından da Rıdvan adına bu yılın Ramazan ayının 17'si Cuma gününde hutbe okudu.

Melik Rıdvan, Ebû Turab'ı hatipliğe atadı ve 488/1095 yılında gelenek gereği Bağdat tarafından Halep hatipliğine ve kadılığına atanan babamın dedesi Ebû Ganm

Muhammed b. Hibetullah b. Ebû Cerâde'yi de bu görevden uzaklaştırdı. Babası Halep'te kadılık ve imamlık yaptığı sıralarda Kadı Ebû'l-Fazl Hibetullah zikredilen bu yılda ölmüştü.

Rıdvan, Halep Kadılığına 490/1097 yılında kadı Fazlullah ez-Zevzenî el-Acemî eHanefî'yi atadı. Ancak Mısır'a elçi olarak gönderince onun yokluğu sırasında Ebû'l-Fazl Ahmed b. Ebû Üsame el-Halebî'yi görevlendirdi. Bu davet Halep'te 492/1099 yılı Recep ayına kadar devam etti. Söylendiğine göre, dört Cuma'dan daha fazla sürmedi.

Melik Rıdvan, Mısırlılardan istediği malî ve askerî yardımların gerçekleşmemesi üzerine, onlar adına okutmaya başladığı hutbe yerine, İmam Müstazhir ardından Berkyaruk ve daha sonra da kendi adına hutbe okutmaya başladı. Böylece Haleb kadılığı ve hatipliğini töre gereği 495/1102 yılında babamın dedesi Ganm'e geri verdi. Zevzenî, Rıdvan'ın huzurundan çıktıktan sonra dar bir yolda öldürüldü. Aslında Rıdvan, onu, Bâtinî inançları nedeniyle küfredip azarlamıştı. Söylendiğine göre Zevzenî, Bâtınîler tarafından öldürülmüştür.

11. FRANKLAR ŞAM'DA

Rıdvan ve Yağısıyan Humus'a yürümek üzere Şeyzer'e ulaştıklarında onlara Franklardan bir grubun Antakya'ya vardıkları haberi geldi. Bunun üzerine Yağısıyan dedi ki: "Bizim önceliğimiz olan Franklarla savaşmak için Antakya'ya dönmemiz gerekir." Sökmen ise dedi ki: "Biz şehri güç zoruyla ele geçirenlerden geri almak için Diyarbakır'a gitmeliyiz. Zira daha güçlü bir konuma geliriz. Ben de ailemi oraya yerleştiririm. Sonra da önceliğimiz olan Humus'a döneriz." Böylece aralarında anlaşmazlık çıktı. Bunun üzerine Melik Rıdvan, yanında babası Tutuş Ebû'l-Kâsım'ın veziri Ebûn-Necm b. Bedî ile Halep'e doğru ilerledi.

Rıdvan, Halep'e hâkim olunca Ebû'n-Necm'i vezir olarak atamıştır. Yağısıyan ve Sökmen, Ebû'n-Necm'in Rıdvan'ın Halep hâkimiyeti konusunda bir takım fitne ve fesat çıkarması nedeniyle onu suçlamaya başlamışlardı. Bunun üzerine Ebû'n-Necm, Yağısıyan ve Sökmen'den korkup endişelenince Halep'ten ayrılıp Şeyzer Kalesine çıkarak İbn Munkız'ın yanına gitti. Ancak onların Şeyzer'den ayrılmaları üzerine Halep'e gelip yeniden Melik Rıdvan'ın hizmetine girdi.

Rıdvan, Yağısıyan ve Sökmen'e kendisine karşı takındıkları tavır nedeniyle öfkelenerek Halep'e döndü. Diğer emîrler de Antakya'ya döndüler. Bu arada Frankların Bellâne'ye gelip burayı yağmaladıkları haberi kendilerine ulaştı.

Yağısıyan Antakya'ya dönünce iki oğlu Şemsüddevle ile Muhammed'i, Dukak ve Tuğtegin'e gönderip yardım talep etti. Ayrıca babasının mektuplarını Cenahüddevle, Vessâb b. Mahmûd ve Kilâboğullarına göndererek dağıttırdı. Muhammed ise babasının mektuplarını Türkmenlere, Kürboğa'ya ve Doğu'daki melik ve emîrlere gönderdi. Böylece Yağısıyan'ın Franklara karşı yardım isteğini içeren mektupları bütün Müslüman emîrlere gönderilmiş oldu.

Ramazan ayının 8'inde Kıbrıs'tan Lazkiye limanına 22 askeri birlik geldi. Derhal saldırıya geçip tacirlere ait bütün mal ve diğer şeylerin hepsini ele geçirdiler. Lazkiye'yi yağmaladıktan sonra geri dönüp gittiler. Öte yandan 20-30 bin kişiden müteşekkil Franklar, kuzey yönünden Şam'a girdiler.

Franklar Şevval ayının 2'sinde Bağrâs'a indiler ve Antakya yörelerini de yağmaladılar. Bu sıralarda Antakya çevresindeki kale ve müstahkem yerlerde bulunanları öldürdüler, kaçabilenler ise kaçıp kurtuldular. Artâh halkı, Yağısıyan'ın kötü yönetimi ve zulmünden dolayı Franklardan yardım talebinde bulundu.

Franklar, 490/1097 yılı Şevval ayının bitimine iki gece kala Antakya'ya saldırdılar. 491/1097 yılı Muharrem ayında yaklaşık 30 bin kişilik Frank kuvvetleri, Halep şehrindeki Müslümanların beldelerine harekâta başlayıp fitne, fesat ve karışıklıklar çıkardılar ve buldukları her şeyi talan edip insanları öldürdüler.

Melik Dukak, Atabeg ve Cenahüddevle Şeyzer topraklarında konakladılar. Ayrıca yanlarında Yağısıyan'ın oğlu vardı. Zira babasının yardımına gidiyorlardı. Bu seriyyenin haberi kendilerine ulaştı. Bir kısım askerle onlara doğru harekete geçtiler ve onlarla Bâre topraklarında karşılaştılar. Onlardan birçok kimseyi öldürdüler.

Franklar, Ravc'a oradan da Maarretü Mısrîn'e gidip karşılarına çıkan insanları öldürdüler ve şehirdeki minberi kırdılar. Dımaşk askerleri Bâre'den ayrıldıklarında, Yağısıyan'ın oğlu onlardan ayrılıp Halep'e gitti ve Melik Rıdvan'dan yardım istedi. Bunun üzerine Halep ve Sökmen'in askerleriyle birlikte Antakya'ya geldi. Sayıları belli olmayan bir Frank kuvveti, Halep askerleriyle karşılaştı ve Müslüman askerler yenilgiye uğrayarak Hârim'e çekildiler. Bu olay Safer ayının sonunda gerçekleşti.

Franklar onları Hârim'e kadar takip ettiler. Böylece Hârim'in Ermeni halkı şehre hâkim oldu.

Bu yılın Rebiülevvel ayında bir Ermeni grubu, vadi tarafındaki Tel-Kabbâsîn'e giderek oradaki insanları öldürdü. Bunun üzerine vadideki Müslümanlar ve Türklerden bir grup, onları takip ettiler ve bir kısmını öldürdüler. Geri kalanlar ise Harabe'deki kalelerden birine sığındılar. Halep askerleri onları buldular ve iki gün onlarla savaştılar. Yakaladıkları bazı Ermenileri öldürdüler, geri kalanları da gece Halep'e götürdüler. Bunların sayıları bin beş yüz kişiden daha fazladır.

12. İHANET ve ANTAKYA'NIN İŞGALİ

Franklar (Allah'ın laneti üzerlerine olsun) Antakya'ya geldikleri zaman kendileriyle şehir arasında hendek kazdılar. Böylece Antakya askerlerinin kendilerine saldırarak başarı kazanmaları engellenmiş olacaktı. Yağısıyan, insanları şehrin uzak ve yakın yerlerine yerleştirdi. Bu taktik askerlerin idaresi açısından iyi bir önlem idi.

Musul emîri Kürboğa, hazırladığı kalabalık bir askerle Antakya'ya gelmek üzere Fırat nehrini geçmişti. Melik Dukak, Cenahüddevle, Sökmen b. Artuk da buraya ulaştılar. Sonrasında Rıdvan onlardan ayrılıp Dukak'a katıldı. Ayrıca Vessâb b. Mahmûd da Arap kuvvetiyle birlikte Kürboğa'ya katıldı. Dolayısıyla bütün bu kuvvetler Tel-Mennes'e gelerek şehre karşı savaşmaya başladılar. Çünkü şehir halkı Franklılarla mektuplaşmış, onları Şam'da hâkimiyet kurmaları için kışkırtmışlardı. Dukak, ödemelerini kararlaştırdığı paranın bir kısmını aldı ve geri kalan kısmı için onlardan rehineler alarak Dımaşk'a gönderdi.

Dukak daha sonra askerleriyle birlikte Mercidâbık'a gitti. Kürboğa ile birleşerek hep birlikte Cemâziyelahir ayında Antakya'ya doğru yöneldiler. Recep ayının ilk Perşembe gecesi Antakya halkından Zerrâd adıyla bilinen birisi (Yağısıyan, bu Zerrâd'ın malvarlığına ve parasına el koymuştu) ve köleleri, korumasını üzerlerine aldıkları burçtan Franklarla iletişim kurdular. Aslında Yağısıyan'a sinirlenen Zerrâd, Bohemund'la mektuplaşıp ona: "Ben falan burçtayım, eğer bana eman ile şunları şunları verirsen Antakyayı sana teslim ederim" dedi. Onun isteklerini fazlasıyla yerine getirmeyi kabul etti ve bunu diğer Franklardan gizli tuttu.

Frank askerlerinde ileri gelen dokuz komutan bulunuyordu. Bunların başında Godefroi, kardeşi Bohemund ve kız kardeşinin oğlu Tancred, Saint-Gilles, Baudouin gibi komutanları toplayıp; "Burası Antakya, biz, burayı ele geçirirsek burası kimin olacak?" dedi. Bunun üzerine herkes kendileri için istekte bulunarak aralarında anlaşmazlığa düştüler. Bohemund onlara; "En doğru iş, her birimiz, şehri sırayla ayrı ayrı muhasara altına alsın, kim şehri alırsa şehir onun olsun" dedi. Böylece aralarında bir anlaşmaya varıldı.

Muhasara sırası Bohemund'a gelince Zerrâd, (Allah'ın laneti üzerine olsun) onun askerlerine ip sarkıttı, onlar da surdan yukarı çıktılar. Böylece yukarı çıkanların sayısı arttı. Daha sonra birbirlerini çekmeye başladılar. Ardından nöbetçileri öldürdüler. Sonunda da Bohemund b. Robert Antakya'yı teslim aldı.

Franklar, o gecenin seher vaktinde, dağ tarafından bir münadî bağırması ile şehre girdiler. Bunun üzerine Yağısıyan şehir kalesinin alındığı vehmine kapıldı ve bozgun halinde kaçan bir grup askerle şehirden çıktı. Kaçanlardan hiçbirisi kurtulamadı.

Yağısıyan, beraberinde bir hâdim olduğu halde Ermenâz[289] yakınlarına geldiğinde atından düştü. Yanındaki hâdim onu atına bindirdi. Ancak atın sırtında duramadı ve tekrar yere düştü. Ermeniler onu görünce hâdim oradan kaçtı. Ermeniler, Yağısıyan'ı öldürdü ve onun kesik başını Franklara götürdü.

Aynı gün Antakya'da sayıları belli olmayan pek çok insan şehit oldu. Mal, mülk, alet ve edevat yağmalandı. Antakya'da olanlar da tutsak edildi. Bu haberler İmme ve İnneb'e ulaştığında içinde bulunan Müslümanlar kaçtılar ve Ermeniler gelip buraları da teslim aldı.

Dukak, Kürboğa ve beraberindekiler bu olayı duyunca hemen Artâh'a gittiler. Bazıları da Cisrü'l-Hadid'e gelip burada Frankları öldürdüler. Şehir kalesinin hala Müslümanların elinde olduğunu öğrendiklerinde bunu İslâm askerlerine bildirdiler. Daha sonra Recep ayının 6'sı Salı günü seher vaktinde Antakya'ya ulaştılar. Şehir dışında bulunan Franklar şehre kaçtılar.

Müslüman askerleri, dağ yönünde şehrin dışında konakladılar. Kale yönünden şehre girip dağda bulunan Franklarla savaştılar. Franklar, neredeyse yok olmak

[289] Ermenâz, Halep'in 50 km. batısında bugün İdlîb'e bağlı olan Ermenâz köyüdür. (ç. n.)

üzereydiler. Bu yüzden Müslümanların buraya inmelerini engellemek için dağın geçilebilecek bir yerine sur inşa ettiler ve günlerce burada beklediler. Ancak yiyecekleri tükendi.

Kürboğa, Antakya Kalesinde bulunan çok sayıdaki Müslümana sahip çıktı. Daha sonra Ahmed b. Mervân'ı buraya vali olarak atadı. O esnada Melik Rıdvan'ın elçileri Kürboğa'ya geldiler. Dukak vehme kapılarak Cenahüddevle, Yusuf b. Abak ve kardeşinin taraftarlarından korktu.

Vessâbla birlikte olan Araplarla Türkler arasında düşmanlık ortaya çıktı. Dolayısıyla savaşmaksızın ordudan ayrılıp memleketlerine döndüler. Özellikle Türkmenlerin çoğunluğu Melik Rıdvan'ın tedbirleri ve mektuplarının etkisiyle bölünüp dağıldılar.

Emîrler, birbirlerine adeta sırt çevirdiler. Ancak daha sonra Antakya'nın dışındaki engebesiz düz ovaya yönelme konusunda anlaştılar. Bunun üzerine Bâbü'l-Bahr'da konakladılar ve Müslüman askerler, kendileriyle Antakya arasına hendek kazdılar.

Franklar, Antakya'da ölüleri ve hayvanları yediler. Daha sonra bu zor durumdan kurtulmak için Recep ayının 26'sı Pazartesi günü Antakya'dan çıktılar. Vessâb b. Mahmûd, onların dışarı çıkmalarına engel olunmasını tavsiye ettiği gibi bazı emîrler de Frankların tamamen dışarı çıkmalarının mümkün olduğunu aksi takdirde tek tek öldürüleceklerini söylediler. Müslümanlar ise Franklara karşı zafer kazanacaklarından emin oldukları için bu konuda bir fikir üzerinde anlaşmaya varamadılar. Daha sonra Franklar, çok kalabalık gruplar halinde şehirden çıktılar.

Türkmenler kargaşa çıkararak geri çekildiler. Franklar ise bunun bir tuzak olduğu vehmine kapıldılar. Bu yüzden onları takip etmediler. Bu Allah'ın selametini istediği kimselerin selametine bir nedendi. Bunun sonucunda çoğunluğunun başında bulunan Kürboğa'dan başka kimse kalmadı. O da çadırlarını ve otağını ateşe verip Halep yönüne doğru hareket etti. Müslümanların alet, edevat, çadır ve pek çok yiyecekleri yağma edildi. Askerlerden ayrılanları da Ermeniler yağmaladılar.

Franklar, Antakya Kalesine döndüler. Kalede Ahmed b. Mervân vardı. Franklar ona ve yanındakilere haber gönderip eman verdiklerini bildirdiler. Bunun üzerine Ahmed bu kaleyi bu yılın Şaban ayının 2'si Pazar günü Franklara teslim etti. Onu

kaleden indirip şehirde bir eve yerleştirdiler. Asker ve adamlarını serbest bırakarak onlar için gönderilen birisiyle Halep'e gönderdiler. Ancak Ermeniler bazılarını yakalayıp öldürdüler. Böylece onlardan çok az bir kısmı kurtulabildi.

Kürboğa Halep'e ulaştığında Melik Rıdvan ona çadır ve diğer bazı şeyler getirtti. Daha sonra buradan ayrıldı. Dımaşk askerleri Dımaşk'a geri döndü ve askerler dağıldılar. Bu savaştan sonra Şaban ayında Franklardan bir grup ortaya çıkıp Tel-Mennes halkı ve Maarre'nin bütün Hıristiyanlarıyla Maarre'ye ilerlediler ve onunla savaştılar. Halep askerlerinden bir kısmı buraya ulaştı ve Tel-Mennes ile Maarre arasında karşılaştılar. Bunun sonucunda Franklar yenilgiye uğradı ve piyadeler geriye kaldı. Onlardan binden fazla kişi öldürüldü ve başları Maarretünnu'mân'a götürüldü.

492/1099 yılı Cemâziyelevvel ayında Melik Rıdvan veziri Ebû'n-Necm Hibetullah b. Muhammed b. Bedîi azletti ve yerine vezirliğe Ebû'l-Fazl Hibetullah b. Abdülkahir b. Mevsıl'i atadı. Ebû'l-Fazl, iyi hal ve tavırlı olup faydalı işler yapan, sadaka veren bir kimseydi. Bu esnada Halep'te, halkın ölüleri yiyecekleri derecede bir açlık ve aşırı pahalılık hüküm sürmekteydi. Bunun üzerine Ebû'l-Fazl, kendisine ait pek çok yiyecek maddelerini halka sadaka olarak dağıttı.

Denildi ki: O, her yıl sadaka olarak üç bin mekûk yiyecek maddesi dağıtırdı. Ayrıca yolcu ve misafirlerin kendisinden istediklerini verdiği gibi Müslüman tutsaklardan kurtulanlara da yardımlar yapardı.

13. MİCENN FAVÎ

Bu yılda Melik Rıdvan, Micenn adıyla bilinen Halep Reisi Berekât b. Faris Fûî'yi öldürttü. Micenn, hilekâr ve yetenekli hırsızlardan, korkutup ürküten yol kesicilerden idi. Kâsımüddevle Aksungur, onu nâibliğe getirip fesat ehlini bilmesi, bu konudaki yeteneği ve yüceliğinden dolayı Halep Reisliği'ne atamıştı. Micenn, hırsızlık amacıyla Fuâ'da yatsı namazını kılar, gece, Halep'e gelip buradan bir şeyler çalar ve çıkardı. Sabah namazını yine Fuâ'da kıldığına tanık olan kimseleri huzuruna getirirdi. Böylece onlar da onu temize çıkartırlardı.

Micenn hal ve tavrıyla Aksungur, Tacüddevle Tutuş ve daha sonra da Melik Rıdvan dönemlerinde Halep Reisliği görevinde kaldı. Böylece onun eli ve hükmü kadı,

vezir ve bunlardan başka kimselere kadar uzandı. Öyle ki Kâsımüddevle döneminde vezir Ebû'n-Nasr b. Nahhâs'ı öldürttü.

Bana ulaştığına göre Micenn, Vezir Ebû Nasr'a ondan almak istediği bir hasır nedeniyle çok kızmış ve sonra o hasırı satın alarak veziri çok üzmüş. Bunun üzerine Ebû'n-Nasr hasırı ona geri göndermiş ve hakkında kötü sözler söylemiş. İşte bu nedenle İbn Nahhâs'a çok kızmış, sonra onu tutuklamış ve öldürmüştür.

Micenn, insanları öldürme, kan dökme, mal ve paralarını alma gibi zulme varan pek çok şeyler yapmıştır. Melik Rıdvan'a karşı isyan edip ona karşı zayıf bir duruma düştüğünde ve Rıdvan'ın kendisinin hareketlerine engel olmaya başlaması üzerine 490/1097 yılında Halep Kalesine saklandı.

Melik Rıdvan, kaledeki münadîler aracılığıyla Halep Reisliğine Said b. Bedîi atadığını ilan edilmesini emretti. Bunun üzerine ahdaslar ona olan kötü duygu ve düşünceleri nedeniyle ondan ayrılarak Said'e yöneldiler. Bu nedenle Micenn kalede gizlendi. Ancak çok geçmeden kalede gizlendiği yerde bulundu. Böylece Allah, ona kötü davranışlarının karşılığını acele olarak verdi. Melik Rıdvan'ı ona musâllat etti. Rıdvan, onu 490/1097 yılı Zilkade ayında hapse attırıp bütün mal ve paralarına el koydu. Ona çeşitli şekillerde işkence yaptırdı. Ateş oluncaya kadar ısıttığı bir leğenin içine başını soktu, dübürüne demirci körüğüyle üflettirdi. Topukları önce delindi ardından demir halkalar ve çiviler çakıldı.

Marangoz topuğunu delmek üzere el matkabını koyduğunda derisini ve etini kesti ancak matkap dönmedi. Bunun üzerine Micenn onu tokatladı ve dedi ki: "Yazıklar olsun sana delmeyi bilmiyor musun? Bir tahta parçası getir ve topuğun üzerine koy, sonra da del!" Marangoz bir tahta parçası getirdi ve topuğuna koydu. Ardından matkabı çevirmeye başladı. Çevire çevire matkap topuğu deldi. Bu işkence bittikten sonra ona denildi ki: "Demirin tadını nasıl buldun?" Dedi ki: "Demire benim tadımı nasıl bulduğunu sorun!" Bununla birlikte yapılan bu işkecelere rağmen Micenn, bir dirhem varlığı olduğunu söylemedi. Rıdvan, sadece bir hizmetçinin veya cariyenin söylediği malı elde etti. O da az bir şeydi. Malından bir grup Halep halkı zenginleşti.

Bu durum uzayınca Rıdvan'a onun öldürülmesi tavsiye edildi. Micenn, şehrin doğu yönünden Bâbü'l-Ferec'in dışına çıkarıldı. Kendisinden önce onun gözleri önünde iki oğlu öldürüldü, daha sonra da 491/1098 yılında Micenn öldürüldü. Halep Reisliği Sâid b. Bedîe teslim edildi. Micenn öldürülmek için getirildiğinde yüksek

sesle; “Ey Halep halkı topluluğu! Kendisinde benim malım bulunan kimse o parayla istediğini yapabilir” diye bağırmıştı. Halep Reisliğine atanan Sâid b. Bedî, Seyfüddevle döneminde yaşamış olan Deylemîlilerin çocuklarından idi fakat babası Halep’te doğmuştu.

14. SAİNT-GİLLES: AZEZ, BARE, MAARRA ve ŞEYZER’DE

491/1098 yılında Azez valisi Ömer, Melik Rıdvan’a karşı isyan etti. Bunun üzerine Halep askeri harekete geçerek onu Azez’de muhasara altına aldı. Buna karşı Ömer de Franklardan yardım istedi. Onun isteği üzerine Saint-Gilles, kalabalık bir askeri güçle Azez’e geldi. Bunun üzerine Halep askeri, Halep’e geri döndü. Dolayısıyla Saint-Gilles, gücünün yettiği kadar yeri yağmalayıp her yeri aldıktan sonra Ömer’in oğlunu da rehin alarak Antakya’ya döndü. Ancak Ömer’in oğlu yanında öldü. Melik Rıdvan, Saint-Gilles’in çekilmesinden sonra Ömer’e karşı Azez’e yeniden harekâta başladı ve onun idaresi altındaki Tel-Herâk’ı aldı. Sonunda Ömer, Azez’i Rıdvan’a teslim etti. Halep’te yanında bir süre kaldıktan sonra onu öldürdü.

Saint-Gilles, Zilhicce ayında ilerleyerek Bâre’yi kuşatma altına aldı. Şehirde suların azalmasından dolayı burasını emanla aldı. Ancak sözünde durmayıp halkı aldattı ve onlara zulmetti. Kadın ve erkekleri cezalandırıp mallarına el koydu. Bazılarını tutsak aldı, bazılarını da öldürdü. Daha sonra Antakya’da bulunan Franklar, Ermeniler ve Hıristiyanlar gelip onlara katıldılar. 1100 kişiden oluşan tüm kuvvetler, Zilhicce’nin bitimine iki gece kala Maarretünnu’mân’a doğru yola çıkarak buraya ulaştılar.

492/1098 yılında Maarretünnu’mân’ı muhasara altına alan Franklar çevredeki ağaçları kestiler. Bunun üzerine şehir halkı Melik Rıdvan ve Cenahüddevle’den yardım istedi. Ancak onlara kimse yardım etmedi. Franklar, şehir suruna hâkim olmak için tahtadan bir burç yaparak şehre karşı bu burçtan saldırıya geçtiler. Bütün yönlerden bu tahta burcu şehir suruna bağlamak için savaştılar ve sonunda merdivenlerle bu burcu sura dayadılar. Şehir halkı sabah namazından akşam namazına kadar onlarla savaşıp dayandılar. Surun altında ve üstünde çok insan öldürüldü. Ancak sonunda Frank askerleri, 492/1098 yılı Muharrem ayının 24’ü Pazar gecesi akşam namazından sonra şehre girdiler.

Frank askerlerinin şehre girişiyle insanlardan bazıları korunaklı evlere kaçtı ve Franklardan eman dilediler, Franklar da onlara eman verdi. Şehirdeki her ev için vergi koyup bu evleri kendi aralarında bölüşerek oralara süratla gidip uyudular. Sabah oluncaya kadar insanları sakinleştirmeye çalıştılar. Ancak daha sonra kılıçlarını çekip halka karşı saldırıya geçtiler ve onlardan bir grubu öldürdüler. Kadın ve küçük çocukları ise tutsak ettiler.

Şehirde 20 binden fazla kadın, erkek ve küçük çocuğu öldürdüler. Şeyzer ve öteki yerlerdeki Süleymanoğulları ve Ebû Husaynoğulları ve diğerlerinden çok az kimse kurtulabildiler. Franklar, işkence yapmak suretiyle de pek çok insan öldürdüler. Halkın yiyecek mallarını çıkartıp aldılar. Onlara su kullanımını yasaklayıp ancak para karşılığında su verdiler. Bundan dolayı pek çok insan hayatını kaybetti. Franklar, işgalden sonra 33 gün kaldılar ve şehirde hiçbir yiyecek maddesi kalmayınca buradan ayrıldılar. Şehrin surlarını yıktılar, mescitleri, evleri yaktılar ve minberleri kırdılar. Daha sonra Bohemund ve Urfa patriği Antakya'ya döndüler. Bu yılda Beytü'l-Makdis'i ele geçirdiler ve Maarretünnu'mân'da yaptıkları eylemleri burada da yaptılar.

493/1099 yılında Kilâboğulları Emîri Mübarek b. Şibl, kalabalık bir Arap topluluğu ile Melik Rıdvan'ın yanına gelip onunla anlaşma yaptı. Maarretünnu'mân, Kefertâb, Hama, Şeyzer, Cisr ve diğer yerlerdeki ekili tarlalarda hayvanlarını otlattılar. Dolayısıyla şehirler boşalmasıyla Halep şehrinde pahalılık baş gösterdi, tarlalarda ekinler ekilmez oldu. Bu yaptıklarından dolayı Allah, Araplara veba hastalığını musallat etti. Şibl, Mübarek ve oğlu öldü. Sonunda Arap devleti çökmüş oldu.

15. HALEP ve FRANKLAR

Melik Rıdvan, Recep ayı sonlarında, Esârib'e yönelip birkaç gün şehre karşı askeri harekâtta bulundu. Daha sonra da Şaban ayının 25'inde Frankları buradan çıkarmak amacıyla Kellâ'ya yöneldi. Bunun üzerine Cezr, Zerdanâ ve Sermin'de bulunanlar toplanıp Rıdvan'a karşı savaşmaya başladılar. Rıdvan bozguna uğrayıp yenildi ve askerleri yağmalandı. Hatta büyük bölümü de öldürüldü. İçinde emîrlerin de bulunduğu beş yüze yakın asker tutsak edildi.

Daha sonra Cezr'e dönen Franklar, Kefertâb ve Hâdır burçlarını ele geçirdiler. Böylece Halep'in batısındaki, Cenahüddevle'nin adamlarının bulunduğu Tel-Mennes dışında Kefertâb'tan Hâdır'a kadar olan yerler işgal edilmişti.

Kellâ felaketinden sonra Melik Rıdvan, Cenahüddevle'den yardım istemek amacıyla Humus'a gitti ve onunla birlikte yeniden Halep'e döndü. Franklar da Antakya'ya geri döndü. Cenahüddevle Halep dışında birkaç gün kaldı. Ancak Melik Rıdvan'dan beklediği ilgiyi göremeyince Humus'a geri döndü.

Franklar, Cezr, Sermin ve Halep'e bağlı olan yerlerde bir araya gelerek Halep'in muhasarası için gerekli olan araç, teçhizat ve yiyecek topladılar. 495/1101 yılında (daha önce olduğu da söylenmiştir) Halep'i muhasara altına almaya karar verdiler.

Bohemund ve Tancred, Halep yakınlarına ulaştılar ve Müşrife (Kuveyk nehri kıyısında) denilen yerde konakladılar. Kendilerine Melik Rıdvan'ın zayıf bir durumda olduğu ve askerlerinin dağıldığı haberi ulaşınca, Halep yöresinde bulunan Meşhedü'l-Ceff, Halep'in batı yönünde bulunan Meşhedü'd-Dekke ve Meşhedü'l-Karanbiya'da kaleler inşa etmeye ve Halep'e karşı harekete geçerek şehri ele geçirmeye karar verdiler. Bunu gerçekleştirmek için gerekli önlemleri almak amacıyla bir ya da iki gün bir araya gelip tartıştılar. Ancak Anuştegin Danişmend'in harekete geçerek Frankların müstahkem bir şehri olan Malatya'yı sıkıştırmaya başladığı haberi ulaşınca şehri savunmak için geri döndüler.

Danişmend, yola çıktı ve Maraş topraklarında bir Frank grubuyla karşılaştı. Onları esir alarak askerlerini öldürdü. Onlardan bir kişi dahi kaçıp kurtulamadı. Böylece Allah, Frankların umutlarını kursağında bıraktı. Dolayısıyla onlar Halep topraklarından kaçtılar ve hazırladıkları her şeyi arkalarında terk ettiler. Bunun üzerine Melik Rıdvan onların topladığı yiyecek maddelerini ele geçirdi ve sonra da Sermin'e yöneldi.

16. CENAHÜDDEVLE'NİN HAREKÂTI ve ÖLDÜRÜLMESİ

Cenahüddevle, Esfûnâ'ya hareket ederek buradaki Franklara saldırıp şehirdekilerin hepsini öldürdü. Daha sonra Sermin'e gitti ve Melik Rıdvan'ın askerlerine baskın yaparak onları yağmaladı. Rıdvan ve askerlerinin büyük bir kısmı

bozguna uğradılar ve geri çekildiler. Vezir Ebû'l-Fazl b. Mevsıl ve bir grup esir düştüler ve onları Humus'a götürdü.

Cenahüddevle, Bâtınî olan Hâkim Müneccim'i elde etmek istediyse de onu yakalayamamıştır. Bu şahıs kendisiyle Rıdvan arasında düşmanlık çıkarmıştı. Melik Rıdvan ciddi bir şekilde Bâtınîlere meyledip onların mezhebini Halep'te açıkça ortaya koymuştur. Böylece Bâtınîler, Halep'te güç ve kuvvet kazandılar. Bunun sonucunda Halep'te Bâtınîlerin bir propaganda merkezi oluşturuldu. Rıdvan'ın bu tutum ve davranışlarından dolayı hükümdarlar, ona mektuplar yazdılar. Ancak Rıdvan bunlara aldırmadı ve Bâtınî yandaşlığından ayrılmadı. Cenahüddevle'nin takibinden kurtulan Hâkim Müneccim, kendisi gibi kaçıp kurtulan bir grupla birlikte sağ salim Halep'e geldi.

Cenahüddevle, Sermin, Maarretünnu'mân, Kefertâb ve Hama'yı ele geçirip gelirlerini almıştı. Melik Rıdvan'ın tutsak veziri Ebû'l-Fazl, kendisini serbest bırakması için Cenahüddevle'ye dört bin altın verdi. Aynı şekilde Rıdvan'ın tutsak alınan askerleri de canlarını kurtarmak için Cenahüddevle'ye fidye verdiler.

495/1102 yılında, Müslümanların elinde Uleymoğullarına bağlı olan Beserfûs Kalesinden başka hiçbir yer kalmadı.

Dukak, 496/1103 yılında Rahbe'yi teslim aldı. Burası Kürboğa'nın adamlarından Amine bint. Kaymaz'ın kocasının yönetimindeydi. Bu durum karşısında Cenahüddevle, ele geçirmek amacıyla Rahbe'ye yönelmişse de iş işten geçmiş olduğunu yani şehrin Dukak'ın eline geçtiğini görünce Nukra'ya geri dönerek burada konakladı. Melik Rıdvan, Nukra'ya gelerek onunla barış yaptıktan sonra birlikte Halep'e döndüler. Rıdvan, onun için Halep'in dışında özel çadırlar kurdurdu ve şerefine 10 gün boyunca bir şölen düzenledi. Ancak ikisi de birbirlerine karşı samimi değillerdi.

Cenahüddevle, Humus'a gitti. Bâtınî Hâkim Müneccim, üç Acemi gönderip onu öldürttü. Recep ayının 22'si Cuma günü namaz kılmak için camiye gittiği zaman bu Bâtınîler tarafından öldürüldü. Ayrıca onun adamlarından bazılarını da öldürdüler. Denildi ki: Bu öldürme olayı, Rıdvan'ın emri ve rızası ile olmuştur. Bâtınî Hâkim Müneccim de bu olaydan 24 gün sonra öldü. Bunun üzerine kendisinden sonra Halep'teki Bâtınî propagandaya arkadaşı Ebû Tâhir es-Sâiğ ell-Acemî yürütmeye başladı.

Franklı Saint-Gilles, Humus'a geldi ancak Cenahüddevle'in öldürülmesinden üç gün sonra buradan ayrıldı. Cenahüddevle'nin eşi olan Melik Rıdvan'ın annesi oğluna haber gönderip Humus'u teslim almasını ve Frankları buradan uzaklaştırmasını bildirip davet etti. Ancak şehrin ileri gelenleri, Melik Rıdvan'ın kendilerine karşı kötü fikir ve düşüncede olmasından ve ondan hiç hoşlanmadıkları için Rahbe'de bulunan Dukak'ın nâibine Humus'u teslim almaları konusunda haber gönderdiler. Bunun üzerine Aytegin el-Halebî Dımaşk'tan yola çıkarak şehre girdi ve kalesine çıktı.

Melik Rıdvan da Kubbe'ye vardığında Humus'un durumu kendisine bildirildi. Bunun üzerine Halep'e geri döndü. Bu arada Saint-Gilles, Humus halkının kendisine para ödemelerini kararlaştırdıktan sonra buradan ayrıldı. Daha sonra Humus'a gelen Dukak, şehri teslim aldı. Halkına çok iyi davrandı. Cenahüddevle'nin ailesini ve çocuklarını Dımaşk'a gönderdi. Humus'u da Tuğtegin'e teslim etti.

17. FRANKLAR HALEP ÇEVRESİNDE

Azez valisi, harekete geçerek Antakya topraklarından olan Cûme'ye yağma akınlarında bulundu. Antakya ve Urfa askerleri harekâta başladılar ve Müslimiyye'ye gelip konakladılar. Halkın bir kısmını öldürdüler ve buraya bağlı bazı yerlerin şehirle ilişkilerini kesip ele geçirdiler. Halep'te günlerce kaldılar ve Melik Rıdvan ile mektuplaştılar.

Melik Rıdvan ile yedi bin altın, 10 bin at ve Müslimiyye'ye giriştikleri harekât esnasında (emîrler dışında) alınan tutsakların serbest bırakılmaları şartlarını içeren bir anlaşma yaptılar. Bu olaylar 496/1102 yılında gerçekleşti.

Daha sonra Franklar, Tel-Bâşir'den hareket ederek Halep şehrine kuzey ve doğu yönlerinden saldırdılar, yağma edip yaktılar. Bu yağma işini bir defa daha tekrarladılar. Ardından Beserfûs Kalesine giderek burayı emanla ele geçirdiler. Daha sonra Keferlâsâ'ya doğru ilerlediler. Ancak Uleymoğullarının kendilerine yaptıkları ani baskınlar nedeniyle Beserfûs'a geri çekildiler.

Franklarla Sökmen ve Çökürmüş arasında büyük bir savaş meydana geldi. Bu savaşta Müslümanlar büyük bir zafer kazandılar. Franklar ise yenilgiye uğradı ve patrikleri de esir alındı. Böylece Müslümanlar büyük bir ganimet elde ettiler.

18. RIDVAN'IN ZAFERLERİ ve DUKAK'IN ÖLÜMÜ

Melik Rıdvan, Franklar hakkında kendisine gelecek haberleri beklemek amacıyla askerleriyle birlikte Halep'ten çıkıp Fırat nehri yönüne doğru hareket etti. Kendisine Frankların yenildiği haberi ulaşınca ellerinde bulunan Halep'e bağlı Cezr ve diğer yerlere yöneldi. Halka Frankları yakalamalarını emretti. Bu emir üzerine Fuâ, Sermin, Maarretü Mısrîn ve diğer yerlerdeki halk derhal harekete geçti ve emri yerine getirdiler.

Franklar, Rıdvan'dan eman dilediler, o da onlara, kendilerini öldürmeyeceği konusunda güvence verdi ve onları tutsak olarak alıp götürdü. Böylece elinde Cebel, Hâb, Maarre'nin kaleleri, Kefertâb ve Savveren şehirleri dışında hiçbir kale ve şehir kalmadı.

Daha sonra emîr Şemsu'l-Havas, Sûrân'ı fethetti. Bunun üzerine Latmin, Kefertâb ve Maarre beldesi ile Bâre'de bulunan Franklar, Antakya'ya kaçtılar. Böylece bütün şehir ve kaleleri Hâb dışında Melik Rıdvan ve adamlarına teslim etmek zorunda kaldılar. Rıdvan, Cenahüddevle'nin yönetimlerinde bulunan Bâlis ile Fâyâ'nın kendisine verilmesini istedi. Fakat Hama'nın verilmesi hususunda aralarında anlaşmazlık çıktı ise de onlar Rıdvan'ın emîri Şemsü'l-Havas'tan korktukları için Rıdvan'a mektup yazarak Hama ve Selemiyye'yi kendisine teslim ettiler. Böylece Halep toprakları güvence altına alındı ve buranın halkı da yurtlarına geri döndüler. Dolayısıyla Rıdvan'ın sıkıntısı ortadan kalkıp güçlü bir duruma gelmiş oldu.

Halep askerlerinin Antakya'ya karşı saldırıları sürüp gitti. Böylece Bohemund, şehri koruma konusundaki güçsüzlüğünü anladı. Çünkü o, Sökmen olayından sonra çok az bir askerle kaçmış ve bu nedenle Müslümanlardan korkup çekinmeye başlamıştı. Bohemund, Antakya'ya yeni kuvvetler sağlayıp getirmek amacıyla deniz yoluyla memleketine gitti ve yerine kızkardeşinin oğlu Tancred'i, Antakya ve Urfa'yı yönetmesi için bıraktı.

Melik Dukak, 497/1104 yılı Ramazan ayında öldü. Ölmeden önce yerine küçük oğlu Tutuş'un geçmesini, melikliğin yönetim işlerini de Atabeg Tuğtegin'e bırakmayı vasiyet etti. Melik Rıdvan, Dımaşk'a yönelip burayı muhasara altına aldı. Kendi adına hutbe okutup para basılmasını kararlaştırdı. Ancak Franklarla işlerin yolunda gitmemesi üzerine Halep'e döndü.

19. MÜSLÜMANLARIN SIKINTISI

Melik Rıdvan, Frankların muhasara ve sıkıştırması karşısında zor durumda kalan Trablus emîri Fahrü'l-Mülk b. Ammar'ın çağrısı üzerine ona yardıma gitmek üzere Halep'ten ayrıldı.

Frankların baskı ve zulümleri nedeniyle Artâh Kalesinde bulunan Ermeniler kaleyi Rıdvan'a teslim ettiler. Bunun üzerine Tancred, Antakyadan çıktıktan sonra yönetimi altında bulunan bütün Frank askerleri gelip kendisine katıldılar ve derhal Artâh'a yürüyüp savaş durumu aldılar. Bunun üzerine İbn Ammar'a yardıma gitmekten vazgeçen Melik Rıdvan kendi ordusu, Haleb ahdası ve Halep'e bağlı diğer yerlerden topladığı kuvvetlerle Tancred'e karşı harekete geçti.

Her iki taraf birbirine yaklaştığında savaş başladı. Rıdvan'ın piyade güçleri yerinde kaldı ancak atlılar geri çekildiler. Franklar, piyade askerlerinden yaklaşık üç bin kişi öldürdü. Askerlerden dağılıp kaçanlar Halep'e geri döndüler. Artâh'ta bulunan Müslüman halk da buradan kaçtı. Daha sonra Franklar, Halep şehrine saldırdılar. Burada oturan halk ise korku ve endişeye kapıldı. Franklar, buralardan yeterince esir aldı ve mallarını yağmaladı. Bu olay Şaban ayının 3'ünde gerçekleşti.

Leylûn'dan Şeyzer'e kadar uzanan topraklarda Halep şehri halkının durumu acı verici oldu. Güven ve sükûnun yerini korku ve endişe aldı. Bu yüzden Leylûn ve Cezr halkı Halep'e kaçtı. Ancak Frank atlıları onları buldu ve birçoğunu esir aldı ve bir kısmını öldürdü. Halep topraklarındaki bu felaket, Kellâ bozgunundaki ilk felaketten daha büyük idi.

Tancred, Leylûn'a bağlı Tel-Ağdâ'ya saldırarak ele geçirdi ve ardından Halep topraklarındaki geri kalan kaleleri de ele geçirdi. Bunun sonucunda, Melik Rıdvan'ın yönetiminde sadece kıble yönündeki Hama, batı yönündeki Esârib, doğu ve kuzey yönlerindeki topraklar kaldı. Ancak buralar da güvence altında değillerdi.

20. BÂTINÎLİK

Bâtınî ileri gelenlerinden Ebû Tâhir es-Sâiğ, İsmailî dâilerinden Ebû'l-Feth es-Sermînî'nin yönetimindeki bir Bâtınî grubu, Halef b. Mülaib'e karşı Efâmiye'ye gönderdi ve bunlar çok geçmeden İbn Mülaib'i öldürdü. Efâmiye halkından bir grup Bâtınîlerle uyum içinde oldu. Bâtıniler, Efâmiye Kalesinin surunu delip içeri girdiler.

Bunlardan bir Bâtıni yukarı çıktı ve birilerinin geldiğini oradakilere haber verdi. Bunun üzerine o kimse mızrakla vurulunca kendini aşağı attı ve öldü. Daha sonra onlar da Melik Rıdvan'ın Efâmiye Kalesine hâkim olduğunu ilan ettiler.

Bu olaydan hemen sonra Ebû Tâhir es-Sâiğ kaleye çıktı ve yerleşti. Bu arada Tancred, Efâmiye'ye doğru yola çıktı. Tespit ettği bir miktar parayı aldıktan sonra buradan ayrıldı. Musbih b. Halef b. Mülaib ve bazı adamları, Tancred'e gelip Efâmiye'yi alması için onu kışkırttılar. Bunun üzerine Tancred, geri döndü ve Efâmiye'yi muhasara altına aldı. 500/1106 yılı Muharrem ayının 13'ünde de şehri emanla teslim aldı.

Tancred, Ebû'l-Feth es-Sermînî'yi işkenceyle öldürdü. Ancak Ebû Tâhir es-Saiğ'i öldürmeyip eman verdi ve onu tutsak olarak yanında götürdü. Ancak daha sonra o, malından fidye verip canını kurtardı ve Halep'e girdi.

501/1107 yılında Hatluğ, Azez Kalesinde Melik Rıdvan'a karşı isyan etti ve Tancred ile anlaşarak Azez Kalesine karşılık kendisine başka bir yerin verilmesini kararlaştırdılar. Ancak Melik Rıdvan Azez'e gelerek kaleyi kendisinden teslim aldı. 501/1107 yılında Melik Rıdvan'ın daha önce söz konusu edilen Bâtınîlerle olan ilişki ve yakınlığını haber alan Sultan Muhammed b. Melikşâh, düzenlediği bir mecliste onu kınadı. Bunun üzerine Melik Rıdvan, İbn Mülaib'in öldürülmesinde rol oynayan kardeşim Ebû'l-Feth'in oğlu Ebû'l-Ganâim'in taraftarlarıyla birlikte Halep'ten çıkarılmasını emretti. Ebû'l-Ganâim, taraftarlarından bazılarının öldürülmesinden hemen sonra Halep'ten kaçtı.

21. FRANKLAR GELGİT ARASINDA

501/1107 ya da söylendiğine göre 502/1108 yılında, Çavlu Sakâve ve Joscelin, Antakya prinkepsi Tancred'e karşı savaşmak üzere bir ittifak kurdular. Zor durumda olan Tancred, Melik Rıdvan'dan yardım istedi. Bunun üzerine ona Halep askerleriyle yardım etti. Sonunda birbirleriyle savaşmaya başladılar ve Franklardan bir grup öldürüldü.

İsmi belirtilmeyen birisinin Frankların kendilerine karşı birleşmek istedikleri haberini getirmesi üzerine Çavlu, kendi taraftarı durumunda olan Franklara yakınlık gösterip onlarla birlikte oldu. Yapılan savaştan karşı taraf Frank askerlerini öldürdü.

Devamlı öldürülmeleri yüzünden Franklar kaçtılar. Özellikle Tancred'in tüm piyade güçleri ve süvarilerinin büyük bir kısmı öldürüldü.

Savaştan sonra Tancred Antakya'ya, Melik Rıdvan da Halep'e geri döndü. Daha sonra Bâlis'i Çavlu'nun adamlarından teslim aldı. Bohemund, kalabalık bir güçle memleketinden yola çıktı. Ancak daha sonra geri döndü ve 504/1110 yılında öldü. Böylece Müslümanlar onun şerrinden korunmuş oldular.

503/1109 yılında Sultan, İrminîye emîri Sökmen el-Kutbî ve Musul emîri Mevdûd'a bir mektup yazarak Franklara karşı cihat etmeleri konusunda onlara emretti. Sultanın bu emri üzerine birleşip harekete geçtiler. Necmeddin İlgazi b. Artuk da Türkmenlerden oluşan kalabalık bir kuvvetle gelip onlara katıldı. Urfa'ya yönelip orada konakladılar ve bu yılın Şevval ayında etrafını kuşattılar.

Franklar, aralarındaki bütün kırgınlık ve düşmanlıkları bir kenara bırakıp birleştiler. Müslümanlar çok kalabalık idi. Tancred, Baudouin ve Saint-Gilles'in oğlu, Urfa'daki Franklara yardım için harekete geçtilerse de Müslüman ordusunun kalabalık olması nedeniyle Fırat nehrini geçip Cezr yönüne gitmekten çekindiler.

Frankların Fırat nehrini geçmeleri üzerine Müslümanlar bu kez hâkim konuma geçmek amacıyla Urfa'dan ayrılıp Harrân'a geçtiler. Onlara Dımaşk askerleri gelip katıldılar. Fırat nehrini geçen Frank güçleri, Müslüman askerinin durumunu haber aldıklarında hemen geri dönüp Fırat nehri kıyısına geldiler. Müslümanlar onları takip ettiler ve nihayet onların süvari birliklerini gördüler. Güçlü olanlar nehri geçti. Müslümanlar ağırlıklarının büyük bir kısmını ganimet olarak aldı, askerlerden bazılarını boğmak suretiyle öldürdü, bir kısmını da esir olarak aldı. Müslümanlar Fırat nehri kıyısında savaşmak için hizalarına geçtiler.

Melik Rıdvan, Frankların Urfa'da yenilgiye uğradıkları haberini alınca, Frankların elinde bulunan Halep topraklarını geri almak için harekete geçti ve buradan çıkmak istemeyen Franklarla savaştı. Ayrıca Antakya topraklarına da yağma saldırılarında bulundu ve alabildiği kadar ganimet aldı. Franklarla Melik Rıdvan arasında anlaşmaya varıldı. Ancak Rıdvan bunu bozdu.

Bunun üzerine Franklar, Melik Rıdvan'a mektup yazarak aralarındaki anlaşmayı bozması nedeniyle onu suçladılar. Tancred'in kurtulup geri dönmesi üzerine Rıdvan derhal Halep'e geri döndü.

Franklar, Fırat nehri yörelerinden doğu yönünden Halep'e dönerken ele geçirdikleri insanları öldürdüler. Nukra halkını esir aldılar. Alabildikleri kadar büyükbaş hayvanları ele geçirdiler. İnsanlar Bâlis yönüne doğru kaçtılar. Tancred, geri dönerek Esârib'te konakladı. Müslüman çiftçilerin gönüllerini hoş tutup onlara güvence verdi. Daha sonra Esârib'e karşı mancınıklar kurdu ve surların mazgallı siperlerini dövdürmek amacıyla surda büyük bir gedik açtırdı. Sonunda ulaştığı şehir surlarını tahrip etti. Öyle ki bu tahribin sesi yarım fersah mesafeden işitiliyordu.

Bu kötü durum karşısında Melik Rıdvan, Tancred'e çekilmesi için 20 bin altın vermeyi kabul ettiyse de, bunu kabul etmeyip; "ben 30 bin altın zarara uğradım, eğer sen bu miktarı bana verirsen Antakya'ya hâkim olduğum zamandan beri aldığım bütün Halepli esirleri size geri veririm ve sonra da buradan çekilir giderim" içerikli bir mektup gönderdi. Ancak Melik Rıdvan, Tancred'in bu isteğini fazla buldu ve kendini olayların gidişatına bıraktı.

Şehir kalesinde bulunan 1000 altını alıp beline saran hazine görevlisi, Franklara sığındı. Ayrıca şehirdeki Müslümanlardan bir grup insan da Franklara gidip sığındılar. Bunun üzerine Esârib Kalesindeki askerler, Melik Rıdvan'a bir kuşun kanadında gönderdikleri mektupta kaledeki güçlerin takviye edilmesini, gıda yetersizliğini ve bir kısım askerlerin Franklar tarafından öldürüldüğünü haber verdiler. Ancak mektubu götüren kuş, Frank askerlerinin arasına düşmesi üzerine bir asker onu bir ok atıp öldürdü.

Kuşun kanadındaki mektup Tancred'e götürüldü. O da çok sevindi ve morali yerine geldi. Diğer yandan Melik Rıdvan, Tancred'in kendisinden isteği olan 30 bin altını taksit taksit vermeye, bunun garantisi için de rehineler vermeye razı oldu ise de, buna yanaşmadı. Esârib Kalesinde bulunanlar kendilerine Melik Rıdvan'dan istedikleri askeri yardımın gelmesi konusunda ümitsizliğe kapıldılar. Bu nedenle şehri Cemâziyelahir ayında Franklara teslim ettiler. Kendilerine güvence verilen halk da şehirden ayrıldı.

Melik Rıdvan, 20 bin altın ve 10 baş at verme karşılığında Franklarla barış yaptı. Böylece Franklar Antakya'ya döndü. Fakat bir süre sonra Tancred, yeniden Esârib'e geri döndü. Halep, Esârib'in Franklardan geri alınması hususunda büyük bir korku ve ümitsizliğe düşmüştü. Tancred, Melik Rıdvan'dan Halep için kararlaştırılan paranın verilmesini, Antakya topraklarına yağma akınlarına uğrattığı sıralarda aldığı

Ermeni esirlerini derhal göndermesini talep etti. Franklar o esnada Fırat nehri yöresindeydi. Melik Rıdvan tutsakları iade etti. Melik Rıdvan'ın bazı atlarını da istedi ve onların bir kısmını gönderdi. Melik Rıdvan da Tancred'in Esârib'e saldırdığında aldığı çiftçilerin eşlerini ondan istedi o da onları Halep'e Rıdvan'a gönderdi.

Halep halkı, Franklar karşısında zor duruma düştü. Bazıları Bağdat'a gidip Cuma günü kendilerine yardım yapılması istedğinde bulundular ve hatiplerin hutbe okumalarına engel oldular. Müslüman askerlerinin Franklara karşı kendilerine yardıma gelmelerini bağırarak istediler.

Halep şehrinde gıda maddeleri çok azaldı. Melik Rıdvan, bir gün içinde Halep topraklarından 60 parça işlenmiş araziyi çok ucuz fiyatlarla halka sattı. Onların Halep'te kalmalarını sağlamaya çalıştı. Bu 60 parça arazi, bugün Halep Divanlarında kayıtlıdır. Melik Rıdvan'ın o güne kadar sattığı mülkler, bunun dışındadır. Melik Rıdvan'ın, Halep'e ait bu mülkleri satmasındaki amacı, Beytülmâlin gerek duyduğu para ihtiyacını karşılanması ve şehrin imarının gerçekleştirilmesi, ayrıca halkın Halep'ten göç etmesininin engellenmesi olduğu söylenmiştir.

Bağdat'a gelen Haleplilerin İslâm askerlerini bağırarak yardım çağırdıkları ve cami minberlerini kırmaları olayından sonra Sultan, onları korumak ve savunmak için bir ordu düzenledi. Bunun üzerine Musul valisi Mevdûd askerleriyle birlikte Şabahtân'a ilk olarak gelen oldu ve Tel-Kurâd ile birkaç kaleyi fethetti.

Ahmedî'l el-Kürdî ve Sökmen el-Kutbî, Şam'ı geçerek Tel-Bâşir'de konakladılar ve burayı muhasara altına aldılar. Neredeyse almak üzere iken Tancred, Bikisrâil Kalesini ele geçirdi. Daha sonra Şeyzer'e yönelerek savaş durumunu aldı.

Tancred, Tel-İbn Ma'şer'i inşa için kerpiç döktürdü ve gıda maddeleri koymak için de kuyular kazdırdı. Ancak Sultan Muhammed'in askerlerinin Tel-Bâşir'i kuşattığı haberini alınca Şeyzer'den ayrıldı. Tel-Bâşir'de konaklayan Müslüman askerler, savaş durumuna geçip kuşatmaya başladılar. Sökmen burada öldü. Söylendiğine göre, Sökmen el-Kutbî buradan ayrıldıktan sonra ölmüştür. Müslüman kuvvetler Tel-Bâşir'i almak üzere idiler ki, buranın hâkimi olan Joscelin, Ahmedî'l el-Kürdî ile iletişime geçip ona para gönderdi ve askerlerini çekmesini istedi ve o da bunu kabul etti.

Melik Rıdvan, Mevdûd, Ahmedî'l el-Kürdî ve başkalarına mektuplar yazdı. Mektupta: "Ben mahvoldum, bu nedenle Halep'ten ayrılmak istiyorum. Bu durum

karşısında bana çabuk bir şekilde yardıma geliniz!" dedi. Ahmedî'l el-Kürdî, Tel-Bâşir alınmak üzere iken buradan ayrıldı. Diğer emîrler de Halep'e gittiler. Ancak Rıdvan, Halep kapılarını yüzlerine kapattı ve halkın şehri onlara teslim etmemesi için onlardan rehineler alarak kaleye çıkardı.

Rıdvan ayrıca, Bâtınileri ve ordudaki askerlerden bir grubu, şehir surlarının korumasıyla görevlendirdi. Halepliler, surlara çıkılmasına engel oldular. Halep kapılarını 17 gece kapalı tuttu. Halk üç gece boyunca yiyecek bir şey bulamadı. Fakir ve düşkün kimselerden hırsızlar çoğaldı, zengin ve ileri gelenler ise canlarından korkup endişe etmeye başladılar.

Halk, Melik Rıdvan'ın aldığı tedbirleri kötüledi. Özellikle avam tabakası ona dil uzatmak suretiyle ayıpladılar. Bu durum karşısında Melik Rıdvan, halkın şehri emîrlere teslim etmelerinden son derece korktu. Halkın arasında atlılar dolaştırmaya başladı. Surdan aşağı doğru ıslık çalan birinin boynu vurulmak suretiyle öldürüldü. Giysisini çıkarıp başkasına atan birisini de surdan aşağı attırdı. Frankların, yağma ve tutsak eylemlerinden sonra askerler geri kalan sağlam yerleri yağmalamaya başladılar.

Melik Rıdvan, hırsız ve soyguncuları, askerden ayrılıp yalnız kalan askerleri yakalamaları için etrafa gönderdi. 505/1111 yılı Safer ayının sonlarında Halep önlerinden ayrılıp Maarretünnu'mân'a yönelerek şehre karşı günlerce savaş durumunda kaldı. Şehir çevresinde pek çok gıda maddeleri buldu. Ancak bunları taşımakta güçlük çektiler.

Atabeg Tuğtegin de onlara katıldı. Rıdvan, Tuğtegin'le ordu mensubu emîrlerin arasında fitne ve fesat çıkaran haberler gönderdi. Böylece askerler arasında Tuğtegin'e karşı kötü duygular ve düşmanlık ortaya çıktı. Tuğtegin, Musul emîri Mevdûd'un yanına giderek onunla birlikte oldu. Mevdûd da onun lehine bir tavır takınarak ona dostluk ve vefa gösterdi.

Atabeg, onlara Mısır mallarından armağan ve mücevherler getirdi, onlara Trablus'a yürümelerini, böyle olursa kendilerine para vermek suretiyle yardımda bulunacağını söyledi. Ancak onlar bu öneriyi kabul etmediler. Ahmedî'l el-Kürdî, Porsuk b. Porsuk ve Sökmen'in askerleri Fırat nehrine doğru yöneldiler. Mevdûd da Atabeg ile birlikte kaldı. Daha sorna Maarretünnu'mân'dan Âsi nehrine doğru hareket etti ve Celali denilen yerde karargah kurdular.

Franklar Efâmiye'de karargah kurdular. Baudouin, Tancred ve Saint-Gilles'in oğlu, Efâmiye'ye gelip konakladılar ve Müslümanlara karşı harekete geçtiler. Bunun üzerine Ebû'l-Asâkir b. Munkız, askerleri ve akrabalarıyla birlikte Şeyzer'den ayrılıp emîr Mevdûd ve Atabeg'e katıldılar. Böylece hep birlikte Franklara karşı harekete geçtiler. Müslümanlar Şeyzer'in güneyinde Franklar ise Tel-İbn Ma'şer'in kuzeyinde konakladılar. Müslüman atlılar etrafını çevrelemiş su almalarına engel oluyorlardı. Türkler de su yolu çevresinde olup Frankların suya gelmelerine sert bir şekilde engel oldular. Bunun üzerine Franklar birbirlerini korumak suretiyle kaçmaya başladılar.

22. HUCENDÎ ve BÂTINÎLİK

505/1111 yılı Rebiülevvel ayında, Ebû Harb İsa b. Zeyd b. Muhammed el-Hucendî adlı fakih büyük bir tacir, içinde çeşitli ticaret mallarının yer aldığı 500 deve yükle Halep'e geldi. Bâtınîlere karşı çok sert davranan ve onları öldürenlere değerli mallar veren bir kimse olan Ebû Harb, Ahmed b. Nasr er-Râzî adlı bir Bâtınîyi de beraberinde Horasân'dan getirmişti. Bu Bâtınînin kardeşi, Hucendî'nin adamları tarafından öldürülmüştü.

Ahmed Halep'e geldiğinde burada Bâtınîlerin reisi olan Ebû Tâhir es-Sâiğ el-Acemi'nin yanına gitti. Çok geçmeden Ebû Tâhir, kaledeki Rıdvan'ın yanına çıkarak Ebû Harb'in mal ve parasını alması konsunda onu kışkırttı ve Ebû Harb hakkında suçlamada bulunmayacağını ona söyledi. Zira o Bâtınîliğe karşı düşmanlığıyla bilinirdi.

Rıdvan, Ebû Harb'in malına konma düşüncesiyle sevincinden adeta uçtu ve kendisinin vekili sıfatıyla adamlarını Ebû Harb'e karşı gönderdi. Ebû Tâhir de kendi adamlarından bir grubu onlarla birlikte gönderdi. Ebû Harb el-Hucendî, hizmetçileri ve adamlarıyla birlikte yüklerini kontrol ederken Ahmed b. Nasr er-Râzî, Bâtınî Ebû Tâhir 'in taraftarlarından bir grup ile ona saldırdı. Bunun üzerine Ebû Harb: "Bu bizim arkadaşımız değil mi?" diye sorunca onlar da: "O, o!" dediler. Hemen saldırıp onu oracıkta öldürdüler. Ayrıca Ebû Tâhir'in adamlarının hepsini de öldürdüler. Daha sonra Ebû Harb dedi ki: "Bu acımasız, gaddar Bâtınî'ye karşı Allah'tan yardım isteyişimiz, bizi öldürecek kimseler gönderilmesine rağmen arkamızdaki korkulardan kendilerine güvenilir kimselere ulaşıncaya kadar bizi emin kıldı."

Bu olay, Rıdvan'a haber verilince hayret ve dehşete düşüp şaşkına döndü. Sünnî ve Şiîler, bu adama gidip kendisine yapılan bu hareketlerin doğru olmadığını söyleyip kınadılar. Ayrıca Sünnî ve Şiî gençler, Bâtınîlerden bir gruba saldırıp öldürdüler. Ancak Rıdvan yapılan bu saldırıyı kınamaya cesaret edemedi.

Fakih Ebû Harb, Atabeg Tuğtegin ve öteki İslâm hükümdarlarına birer mektup yazarak durumu bildirdi. Bunun üzerine bu hükümdarların elçileri Rıdvan'a gelerek bu tutum ve davranışlarından ötürü onu kınadılar. Ancak Rıdvan, Ebû Harb hakkında herhangi bir kötü niyetinin olmadığı konusunda elçilere yemin etti.

Ebû Harb, bu elçilerle birlikte Halep'ten çıkıp memleketine döndü. Halk da Ebû Harb'in başına gelen bu olayı uzun süre konuştu. Bu olay sebebiyle Rıdvan, halkın gözünden düştü. O günden beri Halep halkı, Bâtınîlere saldırmaktan geri durmadı.

23. RIDVAN'IN SONU

Rıdvan, Halep'teki durumun zayıflaması üzerine Atabeg Tuğtegin'le yakınlık kurup onunla barış yapmayı uygun gördü. Tancred, Azez Kalesine saldırıya geçmek üzere iken onu Halep'e davet etti. Rıdvan, Halep'e bağlı yerlerden 20 bin altın, at ve diğer bazı şeyler verdi. Ancak Tancred bunu kabul etmedi. Atabeg Tuğtegin, Halep'e gelerek birbirlerine karşılıklı olarak malî ve askerî yardımda bulunacakları konusunda anlaşma yaptılar. Ayrıca Tuğtegin, Dımaşk'ta Rıdvan adına hutbe okutup para bastırılmasını kabul etti. Ancak Melik Rıdvan, yapılan anlaşmalara sadık kalmadı.

Tancred, 506/1112 yılında ölünce yerine kız kardeşinin oğlu Roger geldi. Rıdvan, Tancred'in kendisinden alacağı olan 10 bin altını ona verdi.

Mevdûd, Şam'a gelerek Tuğtegin ile birlikte cihat etmek için bir anlaşma yaptı. Ayrıca Mevdûd, Melik Rıdvan'dan cihat konusunda yardım isteğinde bulundu. Ancak o, yardımı geciktirdi. Müslümanlar Franklara karşı savaş kazandıktan sonra Rıdvan, Müslüman ordusuna 100 atlıdan az bir askerî güç gönderdi. Böylece aralarında kararlaştırdıkları anlaşmaya karşı bir tutum almış oldu. Buna karşılık Atabeg 507/1113 yılı Rebiülevvel ayının 1'inde Dımaşk'ta Melik Rıdvan adına okutmakta olduğu hutbeyi ve para bastırmayı bıraktı.

Rıdvan, mal ve serveti oldukça severdi. Onu dağıtmak istemezdi. Emîrleri ve kâtipleri onu "Ebû Habbe" olarak lakaplandırırlardı. Durumunu bozan ve zayıflatan kendisi olmuştur. Rıdvan, Halep'te şiddetli bir hastalığa yakalandı ve 507/1113 yılı Cemâziyelahir ayının 28'inde öldü. Cesedi Meşhedü'l-Mülk'e defnedildi. Onun ölümünden sonra Halep'te düzen bozuldu. Dost ve arkadaşları onun kaybına son derece üzüldü. Söylendiğine göre, Melik Rıdvan, Meliklik Hazinesi'nde altın, gümüş, alet, mal ve kap-kacak olmak üzere 600 bin altın değerinde eşya bıraktı.

YİRMİNCİ BÖLÜM

HALEP ve RIDVAN'IN İKİ ÇOCUĞU:

ALPARSLAN ve SULTANŞÂH

1. ALPARSLAN'IN KARDEŞLERİNDEN BÂTINÎLİĞE KADAR

Rıdvan'ın ölümünden sonra Halep'e oğlu hâkim oldu. Ahras olarak tanınan Alparslan tahta geçtiği zaman 16 yaşında idi. Annesi Antakya valisi Yağısıyan'ın kızı idi. Konuşmasında tutukluk olması nedeniyle "Ahras" lakabıyla tanınırdı. Pervasız ve deli dolu biri idi. Halep halkından babasının koyduğu vergi ve haraçları kaldırdı.

Alparslan, Melikşâh ve Mübarek adlarındaki iki kardeşini tutuklatıp öldürttü. Mübarek bir cariyeden, Melikşâh ise kendi annesinden olma idiler. Ayrıca babası Rıdvan da iki kardeşini öldürtmüşdü. Şu garip ve acayip benzerliğe bakın! Alparslan, babasının hâslarından bir kısmını tutuklatıp bunlardan bazılarını öldürttü, diğerlerinin de malvarlıklarına el koydu.

Alparslan'ın babasının meliklik işlerini yürüten Lü'lü el-Yâyâ adlı bir hâdimi vardı. Bu hâdim Halep'te Hankâhu'l-Balât'ı inşa ettirdi. Lü'lü, Melik Rıdvan'ın hizmetine girmeden önce Tacü'r-Rüesâ İbn Hallâl'in Hâdimi idi. Lü'lü içindeki kötü duygu ve düşünceler, aldığı kötü tedbirlerle çok kötü bir yönetim sergilemiştir.

Alparslan, Halep'teki Bâtınîlerle mücadeleden geri kalmadı. Aslında Bâtınîler, babası döneminde Halep'te güçlü bir durumda idiler. Bu yüzden birçok kimse, onların makam ve şöhretlerine sahip olmak için Bâtınî mezhebine girmişti. Özellikle öldürülmekten ya da zarara uğramaktan kendilerini korumak isteyen hemen herkes, onların koruması altına girip sığındılar.

Bâtınîler, Melik Rıdvan'ın ölümü esnasında Halep'te bulunan Hüsameddin b. Demlac ile yakınlık kurdu ve birlik oldular. Ayrıca Hüsameddin'in nâiblerinden İbrahim el-Acemi ed-Dâî, Bâlis dışındaki Kuley'a'nın muhafız görevinde idi.

Sultan Muhammed b. Melikşâh, Alparslan'a bir mektup yazarak, "Senin baban, Bâtınîler konusunda bana muhalefet ediyordu. Benim bir evladım olarak senden onları öldürmeni istiyorum" dedi. Bunun üzerine Halep Ahdas komutanı ve Halep Reisi Said b. Bedî iştişare yaparak, bu isteğe yönelik olarak Melik Alparslan'ın Bâtınîlere

saldırarak onları zarara uğratması konusunda karar aldılar ve bu konuda Alparslan'a yardım edip kolaylık gösterdiler.

Alparslan, Bâtınî Reisi Ebû Tâhir es-Sâiğ'i tutuklatıp öldürttü. Ayrıca İsmail ed-Dâî, kardeşi Hâkim Müneccim ve bu mezhebin Halep'teki ileri gelenlerini de öldürttü. Yani yaklaşık 200 Bâtınîyi yakalayıp tutuklattı. Bazılarının da mallarına el koyarak hapsettirdi. Ancak bazılarını da serbest bıraktı, bir kısmı da kalenin en yüksek yerinden aşağı atılmak suretiyle öldürüldü. Bir kısmı telef olduğu gibi, bir kısmı da Şam'ın çeşitli yerlerine dağılıp gittiler. İbrahim ed-Dâî, Kuley'a'dan Şeyzer'e kaçtı. Onların yakalanmaları esnasında Hüsameddin b. Demlac, Halep'ten kaçtı ve Rakka'da öldü.

Franklar, Alparslan'dan Halep topraklarında kendilerine ait iktaların verilmesini istediler. Buna karşılık Alparslan, Franklara kendi parasından bir miktar verdi ve bu konuda hiçbir Halepliden para almadı.

2. ALPARSLAN ve TUĞTEGİN

Alparslan, melikliğini en iyi şekilde yönetecek birisine ihtiyacı olduğunu anladı. Bunun üzerine yakınları ve hâdimleri kendisine, Dımaşk emîri Atabeg Tuğtekin'e mektup yazıp onunla dostluk ve yakınlık kurmasını, melikliği ve askerleri yönetmek üzere Halep'e davet etmesini tavsiye ettiler. O da onların bu tavsiyelerine uyup Tuğtegin'i Halep'e davet etti. Tuğtegin de Alparslan'ın henüz küçük bir çocuk olması, kafirlerin ondan korkmaması ve dolayısıyla ona önem vermemeleri nedeniyle onunla bir uyum sağlayıp anlaşmayı uygun gördü. Bunun üzerine Dımaşk'ta Sultan'dan sonra onun adını hutbede okuttu ve adına da para bastırdı. Bu olay Ramazan ayında gerçekleşti.

Alparslan, bizzat yanında hâsları olduğu halde, Dımaşk'a Atabeg'e gitmesi gerekiyordu ve bunun için Alparslan, onunla buluşmak ve aralarındaki durumu sağlamlaştırmak amacıyla Dımaşk'a yöneldi. Atabeg, Dımaşk'a iki merhale kala Alparslan'ı karşıladı. Ona, izzet ve ikramda bulunduktan sonra onunla birlikte Dımaşk'a girip onu şehir kalesine çıkarıp yerleştirdi.

Önünde ayakta durmak suretiyle ona hizmette bulundu ve ona altın bir kap, değerli taşlarla işlenmiş yapma bir kuş ve birkaç değerli eşya ve birkaç atı armağan

olarak takdim etti. Ayrıca onunla birlikte gelen kimselere de izzet ve ikramlarda bulundu.

Alparslan birkaç gün Dımaşk'ta kaldıktan sonra Şevval ayının başında Atabeg ve askerleriyle birlikte Halep'e döndü. Alparslan'ın yanında birkaç gün kalan Tuğtegin, Alparslan'ın bazı yakın adamlarının tavsiyesiyle tutuklattığı Halep ordu komutanı Gümüştegin el-Ba'labekî'yi affedip bağışlamasını istedi. O da onu bağışlayıp hapisten çıkardı. Ancak bir kısım askerden ileri gelenler ve vezir Ebû'l-Fazl b. Mevsıl tutuklu idiler. Gümüştegin, Atabeg'ten kendisine onu hibe etmesini istedi ve o da hibe etti.

Babası Melik Rıdvan'ın gözünde iyi bir konuma sahip olan Halep Reisi Said b. Bedîi de tutuklayıp ona baskı ve işkence yaptıktan sonra bütün malvarlığına el koydu ve hapse attırdı. Öyle bir baskı yaptı ki kendi canına kıymak için kendini bıçakladı. Ancak bununla birlikte, onu kararlaştırdığı miktar para karşılığında hapisten çıkardı. Kendisini ve ailesini Halep'ten çıkardı. Ca'ber Kalesine Malik b. Salim'in yanına gidip ikamet etti.

3. HALEP REİSLİĞİ, YÖNETİMİ ve ALPARSLAN'IN ÖLDÜRÜLMESİ

Alparslan, Said b. Bedînin yerine Halep Reisliğine İbrahim el-Furatî'yi atadı. Böylece İbrahim, saygınlık kazanarak güçlendi. Bu nedenle kendisine Halep'teki Irak Kapısı'na yakın olan İbnu'l-Furâtî arazisi ona atfedilip lakap verildi. Atabeg, Alparslan'ın kendisini kusurlu görüp, kendisiyle görüşmek istemeyerek uzak durması, kötü siyaset ve aldığı yanlış tedbirleri görüp anladı. Bunun üzerine Alparslan'dan uzaklaşmak isteyen Melik Rıdvan'ın annesiyle birlikte Halep'ten ayrılarak Dımaşk'a döndü.

Daha sonra Alparslan'ın hal ve tavırları kötüleşti; kendisini, günah ve yasak şeylere, adam öldürme eylemlerine kaptırdı. Bize bildirildiğine göre, Alparslan, bir gezinti için 40 cariyeyle birlikte Aynü'l-Mübâreke'ye çıkmış ve bir çadır kurdurup bir günde onların hepsiyle birlikte olmuştur.

Lü'lü el-Yâyâ, Halep Melikliğinin yönetimine el koyarak yönetimde görevli bir gruba baskı yaptıktan sonra vezirliğe Ebû'l-Fazl b. Mevsılî'yi yeniden atadı. Alparslan, emîrlerden bir grubu kendisini durup dinlemeleri için kalede bodruma

benzeyen bir yerde topladı. Emîrler, bodruma girdiklerinde Alparslan, onlara: "Burada hepinizin boyunlarını vuracak biri olsaydı buna ne derdiniz?" diye sorunca onlar da: "Bizler senin kölelerinizi, bu nedenle buyruğun ve hükmün altında bulunuyoruz" dediler. Onun bu sözlerinin şaka olarak söylendiğini kabullenip kendilerini buradan çıkarıncaya kadar ona yalvarıp yakardılar.

Aralarında Ca'ber Kalesinin emîri Malik b. Salim de vardı. Bodrumdan çıktıktan sonra korku ve endişe içinde Halep'ten hemen ayrıldı. Lü'lü el-Yâyâ, Alparslan'dan korktu ve Halep Kalesindeki özel odasında 508/1114 yılı Rebiülahir ayında Karaca et-Türkî ve diğer bazı kimselerin yardımıyla yatağında boğdurarak Alparslan'ı öldürttü.

4. SULTANŞÂH

Lü'lü el-Yâyâ, Halep Kalesine yerleşti. Şemsu'l-Havâs'ı ordu komutanlığına ve Alparslan'ın altı yaşındaki kardeşi Sultanşâh b. Rıdvan'ı da Melikliğe getirildi. Lü'lü, melikliğin tüm yönetim işlerini üzerine aldı. Ancak adet üzere kötü yönetimi de başlamış oldu.

Lü'lü ve Halep'in ileri gelenleri, Atabeg Tuğtegin ve diğer emîr ve hükümdarlara mektuplar gönderip Frankları buradan uzaklaştırmak için onları Halep'e davet ettiler. Ancak onlardan hiçbirisi bu daveti kabul etmedi. Ne gariptir ki, Halep'i korumak isteyen hiçbir emîr ve hükümdar çıkmadı. İşte bu yüzden Frankları Halep çevresinden çıkarmak mümkün olmuyordu. Bunun asıl nedeni, bölgedeki emîr ve hükümdarların içinde bulundukları iktidarlarını korumak için Frankların Halep çevresinde kalmalarını istemeleri idi.

Halep topraklarının Franklar tarafından istilaya uğramasından dolayı bahar aylarında verim azaldı. Bunun bu şekilde devam etmesinden korku ve endişe duyuluyordu. Bunun sonucunda gıda maddeleri azaldı. Özellikle askerlerin ihtiyaçlarını gidermek için çok paraya ihtiyaç vardı. Bunun üzerine Lü'lü Halep şehrindeki Melikliğe ait birçok köyü sattı. Bu satışlardan sorumlu olan Halep kadısı Kadı Ebû Ganm Muhammed b. Hibetullah b. Ebû Cerâde idi. Lü'lü de kale, ordu ve Halep şehrinin ihtiyaçlarına harcanan para işlerinin yönetiminden sorumlu idi.

5. LÜ'LÜ ve DEPREM ARASINDA HALEP

Lü'lü, vezir Ebû'l-Fazl b. Mevsıl'ı tutuklayarak malvarlığına el koydu. Daha sonra kaleye giderek Malik b. Salim'in yanında ikamet etti. Vezirliğe bir süre Ebû'r-Reca b. es-Sertan er-Rahbî'yi atadı. Daha sonra onun da malvarlığına ve paralarına el koydu. Ebû'l-Fazl b. Mevsıl'ı yanına çağırıp onu yeniden Halep vezirliğine atadı.

508/1114 yılı Cemâziyelahir ayının 28'i Pazar gecesi Halep, Harrân, Antakya, Maraş, Sugûr ve tüm Şam bölgesinde büyük bir deprem oldu. Antakya'nın kuzey kapısının burcu düştü, Akabe'deki bazı evler yıkıldı ve insanlar öldü. Azez Kalesi de yıkılarak harap oldu. Şehir valisi Halep'e kaçtı. Kendisiyle Lü'lü arasında düşmanlık vardı. Halep'e gelir gelmez Lü'lü onu öldürdü. Azez'e de kaleyi yeniden inşa ve restore edecek birini gönderdi. Ancak Halep Kalesindeki yıkım az oldu. Esârib ve Zerdanâ Kalelerinin ise büyük bir bölümü yıkıldı.

Söylendiğine göre, Azez mescidinin müezzini, kalede nöbet tutuyordu. Bu sırada kalenin burcunda uyuya kalmıştı. Deprem olunca orada bulunan hendeğin yamacına düşmüş ancak onun hiçbir şeyden haberi yokmuş. Onun yanından geçenler ölü olduğunu zannetmişler ve üzerindeki örtüyü kaldırmışlar. Bunun üzerine müezzin uyanmış ve onlara "Ne oldu?" diye sorunca onlar da ona meydana gelen olayı anlatmışlar.

Şemsü'l-Havâs, Halep askerinin komutanı oldu. Askerlerin bütün kıtalarından sorumlu idi. Onun yönetimi iyi ve doğru idi. Lü'lü her şeyden önce Halep Kalesinde kalıyordu. Kaleden inmiyor ve yönetim işlerini buradan yapıyordu. Sultan'a bir takım yanıltıcı sözler içeren bir mektupla kendisine asker göndermesine karşılık Halep ile birlikte Rıdvan ve oğlu Alparslan'ın bıraktığı hazineleri kendisine teslim edeceğini yazdı.

Bunun üzerine ordu komutanı Porsuk b. Porsuk, Bekirbesin ve Sultan'ın diğer emîrleri 509/1115 yılında Halep'e geldiler. Lü'lü el-Hâdim, Sultana yazdığı mektuptaki fikrinden vazgeçti ve Atabeg Tuğtegin'e bir mektup göndererek kendisine yardıma gelmesini haber vererek Halep'i kendisine teslim edeceği vaadinde bulundu, buna karşılık da Dımaşk topraklarından bir yerin kendisine verilmesini istedi.

Tuğtegin, hızlı bir şekilde Halep'e geldi. Sultanın Bâlis'te bulunan askerleri, Halep'e gitmek üzere Maarretünnu'mân'a geldiler. Ancak o gün, Atabeg Tuğrekin'in

Halep'e geldiği haberi kendilerine ulaşınca Halep'e gitmekten vazgeçip Hama'ya yönelerek burayı teslim aldılar. Refeniye'yi Ali Kürd'ün çocuklarından teslim aldılar ve Hayr Han b. Karaca'ya teslim ettiler.

Bunun üzerine Tuğtegin, Sultanın askerlerinin Dımaşk'a yürümesinden korkup endişeye kapıldı. Bu nedenle Halep askerlerini yanına aldı. Şemsul'l-Havâs ve İlgazi b. Artuk, güçleriyle birlikte kendisine katıldılar. Tuğtegin, ayrıca Antakya hâkimi Roger ve diğer Frank prenslerinden de yardım isteğinde bulundu. Çok geçmeden hep birlikte Efâmiye'ye gelip karargah kurdular.

6. FRANKLAR KARŞISINDA MÜSLÜMANLARIN YENİLGİSİ

Sultanın askerleri Şeyzer topraklarında konakladılar. Frankların, Sultanın askerlerini yenilgiye uğratarak bütün Şam'ı ele geçirmeleri ya da Sultanın askerlerinin Frankları yenip elinde bulunan yerleri istila edeceği ihtimalini düşünen Atabeg, Frankları oyaladı.

Franklar korkmaya başladılar. Sultanın ordusundaki emîrlerin boş yere beklemekten canları sıkıldı ve bunun üzerine Hısnu'l-Ekrâd'a[290] giderek burada konakladılar. Burayı neredeyse almak üzereydiler ancak Tuğtegin ve Franklar, memleketlerine geri dönme konusunda anlaştılar.

Böylece Atabeg Dımaşk'a, Halep askeri ve Şemsu'l-Havas da Halep'e döndüler. Lü'lü el-Hâdim, Halep'e gelen Şemsu'l-Havas'ı yakatıp hapse attırdı. Sultanın askerleri, Hısnu'l-Ekrâd'dan dönüp Frankların tamamen onartıp tahkim ettikleri Kefertâb'a yönelip kuşatmaya başladılar. Nihayetinde ele geçirip içindekileri öldürdüler ve sonra Maarretünnu'mân'a geçtiler.

Türkler güvenli bir şekilde Maarretünnu'mân topraklarına yayıldılar. İçki ve yağmalarla meşgul oldular. Aralarında çekememezlik meydana gelmeye başladı. Bu arada Bizâ'a'dan Şemsu'l-Havas'tan bir elçi gelip onlara Bizâ'a'yı teslim etmek için kendilerini davet ettiğini bildirdi. Ancak elçi bu sıralarda Şemsu'l-Havas'ın, Lü'lü'nün hapsinde olduğunu söyledi. Lü'lü askerler hakkında topladığı bilgileri Franklara

[290] Hısnu'l-Ekrâd, Şövalyeler Kalesi olarak da bilinir. Bölgeye ilk olarak Kürtler tarafından yerleşilmiş ve bunun sonucunda "Kürtlerin Kalesi" anlamına gelen "Hısnu'l-Ekrâd" adını almıştır. (ç. n.)

bildiriyordu. Porsuk ve Rahbe emîri Camdar Halep'e yürümek üzere Danis'e doğru gittiler. Camdar, köylerden birinde konakladı.

Porsuk, askeriyle Rebiülahir ayının 23'ü sabahın erken saatlerinde Danis'e ulaştı. Franklar, onlar hakkındaki haberleri an be an öğreniyorlardı. Franklar, Selçuklu ordusuna karşı Cebelü's-Summak tarafından saldırıya geçtiler. Askerler bahsettiğimiz üzere oraya buraya dağılmış bir durumda idiler. Franklara karşı koyacak güç ve kuvvete sahip olmadıklarından Danis'ten Tel-Sultan'a çekildiler.

Köylerdeki halk, askerlerden saklanırken çiftçiler, bu dağınık durumdaki askerleri yağmaladılar. Köy halkı askerler kaçtıklarında bıraktıkları pek çok şeyleri ganimet olarak aldı. Kafirler de onlardan sayılamayacak kadar çok şeyler aldılar.. Binek hayvanları, silah, çadır ve sayısız mal ve savaş aletlerini ganimet olarak ele geçirdiler. Ancak hiçbir komutan ve isimleri geçen ileri gelenlerden kimse öldürülmedi.

Müslüman askerlerden 500 kişi öldürüldü. Bir o kadar da kişi esir edildi. Askerler Tel-Sultan'ın üzerinde toplandı. Dağınık ve perişan bir şekilde Nakra'ya gidip konakladılar. Evnabâ, adamlarını Bizâ'a Kalesine çıkarmıştı. Askerlerin gelmesiyle birlikte kaleden indiler ve onlara katıldılar.

Sultanın askerleri memleketlerine döndüler. Tuğtegin, Dımaşk'tan gelerek Refeniye'yi teslim aldı. Diğer yandan Halep Melikliği yönetimini elinde tutan Lü'lü, Şemsu'l-Havas'ı hapisten çıkardıktan sonra ona daha önce Bizâ'a ile ikta ettiği diğer yerleri yeniden verdi. Tuğtegin'in yanına gitti ve kendisine Refeniye'yi verdi. Dımaşk'a Şemsu'l-Havas ve Tuğtegin birlikte döndüler.

7. LÜ'LÜ EL-HADİM'İN SONU

Lü'lü el-Hâdim, sürekli olarak kaldığı Halep Kalesinden uygun bir zamanda iner ve atına binerdi. Bir gün 510/1116 yılında Halep askerleriyle birlikte avlanma bahanesiyle Bâlis'e yöneldi. Nadir Kalesinin alt tarafına geldiği zaman yanındaki askerlerden birisi onu öldürdü.

Lü'lü'nün Halep'ten çıkışı ile ilgili rivayetlerde ihtilaf vardır. Söylendiğine göre, Lü'lü, Ca'ber Kalesine Salim b. Malik'in yanına emanet olarak mal ve para götürmüştü. Ondan malını alıp tekrar Halep'e dönmek istedi. Sultan, Halep ve

Rahbe'yi Aksungur el-Porsukî'ye ikta olarak vermişti. Aksungur'un adamlarından bir grup, Halep'ten ayrılmış olan Lü'lü'nün yanına gelip hizmette bulunmuşlar. Onun kaçmakta olduğunun açıklaması ve Lü'lü'nün öldürülmesi konusunda anlaşmışlar. Onu öldürmeleri halinde Halep'in hâkimiyetine geçeceği ümidini verdi. Onlar da onu hemen öldürdüler.

Onlardan bazıları Rahbe'ye gidip durumu Aksungur'a haber verdiler. Bunun üzerine Aksungur el-Porsukî, Rahbe'den Halep'e gitti. Askerlerinden bazıları, Lü'lü'yü öldüren gruba katıldılar ve Halep'i ele geçirmek için gittiler. Ancak Melik Rıdvan'ın hizmetçilerinden biri olan Yaruktaş el-Hâdim onlardan daha önce hareket etmiş ve Halep'e gelmiştir.

Denilir ki: Lü'lü korku ve endişeye kapılmış, mal ve paralarını alıp güvenli bir yere koymak için doğu memleketlerine gitmiştir. Nadir Kalesine ulaştığında Sungur el-Çökürmüş: "Tacüddevle'yi öldürüp mallarını alarak kaçanı böyle mi bırakacaksınız?" demiş ve Türkçe olarak "Tavşan! Tavşan!" diye bağırmış. Bunun üzerine oradaki askerler oklar atıp onu öldürmüşler.

8. ATABEG YARUKTAŞ HALEP'TE

Lü'lü ayrıldıktan sonra Halep Kalesi, Yaruktaş el-Hâdim gelinceye kadar Rıdvan'ın kızı Âmine Hatun yönetimde iki gün kaldı. Yaruktaş, Halep'e gelerek Meliklik Sarayına yerleşti. Saraydan Halep askerlerinden bazılarını çıkardı, Lü'lü'yü öldürenlen bazılarını da tutuklayıp etkisiz hale getirdi. Ayrıca Halep askerlerinden aldıkları şeyleri geri verdi. Askerlerden nöbette olan bazıları ise 511/1117 yılı Muharrem ayının 1'inde Bâlis'e kaçıp Aksungur'a katıldılar.

Aksungur, arzuladığı şeyin kolay bir şekilde gerçekleşmemesi üzerine Halep halkına ve içinde bulunanlara mektuplar gönderip şehri kendisine teslim etmelerini haber verdi. Ancak onun bu talebi kabul edilmedi.

Yaruktaş el-Hâdim, Necmeddin İlgazi b. Artuk'a mektup yazarak Mardin'den gelerek Aksungur'u buradan uzaklaştırmasını istedi. Aynı zamanda Antakya Prinkepsi Roger'a da mektup yazıp onu davet etti. Bunun üzerine Roger, Halep'e geldi ve şehrin doğu topraklarından alabildiği kadar yerleri ele geçirdi. Porsukî, Halep'ten ümidini kesti ve Bâlis toprakları üzerinden Humus'a gitti. Buranın emîri Hayır Han ona izzet

ve ikramda bulundu. Sonra onunla birlikte Dımaşk'a Tuğtegin'e gitti ve Halep'e karşı girişeceği harekâtta kendisine yardım edeceği vaadinde bulundu.

Yaruktaş, Antakya Prinkepsi Roger'la barış yaptı. Ona para verdi ve Kubbe Kalesini de teslim etti. Halep'ten Kıbleye gidecek olan kafilelerin gidiş yolunu düzenledi. Hacı kafilelerinden alınan vergiler kendisine verildi.

Daha sonra Yaruktaş, Halep Kalesine çıktı. Orada bulunan komutanlara hile ile saldırıp kaleyi Lü'lü'nün yaptığı gibi ele geçirmek istedi. Ancak kaledeki komutanlar Melik Rıdvan'ın kızlarının emriyle valilik görevine başlamasından tam iki ay sonra onu tutuklayıp Halep'ten çıkardılar. Kale yönetimine Rıdvan'ın hâdimlerinden birisini atadılar.

Ordu komutanlığı ve Meliklik işleri görevini Melik Sultanşâh'ın emriyle Halep ordu komutanı Amid Ebû'l-Meâlî Muhsin b. Mülahhî'ye verdiler. Ancak Halep yönetimi düzeleceği yerde zayıflamaya ve Melikliğe tabî olan araziler harap olmaya başladı.

9. İLGAZİ: HALEP'TEN MARDİN'E KADAR

İlgazi b. Artuk, Halep'e geldi ve Kal'atü'ş-Şerif'de misafir edildi. Ancak Kal'atü'l-Kebire çıkmasına müsaade verilmedi. İlgazi 511/1117 yılında Sultanşâh adına Halep'teki işleri düzeynleyip yoluna koydu. Halepliler, Bâlis şehri ve kalesini ona teslim ettiler.

İlgazi, Ebû'l-Meâli b. Mülahhî'yi tutukladı. Bu sırada Halep'in kötü durumdaki ekonomisi İlgazi ve yanındaki Türkmenlerin ihtiyaçlarına yeterli değildi. İlgazi buna çare bulamadı. Halep halkından ve askerlerinden endişe etmeye başladı. Çok geçmeden Halep'ten ayrılarak Mardin'e geri döndü. Ancak Bâlis Kalesi ve Kuley'a kendi yönetiminde idi. İlgazi, Halep'ten ayrılmadan önce İbn Mülahhî'yi hapisten çıkartarak onu tekrar yönetim işlerini yürütmesi için görevlendirdi.

Bâlis'te bulunan Halep askerleri isyan çıkararak Frankları yardıma çağırdılar. Bir kısım Halep askeri onlarla birlik olup Bâlis'i muhasara altına aldılar. İlgazi, kalabalık Türkmenlerle Bâlis'e geldi. Halep askeri ve Franklar Bâlis önlerinden ayrıldılar. İlgazi, Bâlis'i İbn Malik'e satarak Mardin'e geri döndü. Ancak oğlu Timurtaş'ı Halep'te rehin olarak kaldı.

Bu yıl içinde Tuğtegin ve Aksungur el-Porsukî, Halep önlerine gelerek şehrin teslimi hususunda Haleplilerle mektuplaştı. Ancak şehir halkı doğudan kimseyi istemediklerini söylediler. Ardından Antakya Franklarına haber göndererek Tuğtegin ve Aksungur'dan kurtulmak için onları yardıma çağırdılar. Bunun üzerine Aksungur Rahbe'ye, Atabeg ise Dımaşk'a döndüler.

10. HALEP ŞEHRİNDEKİ FRANKLAR ve PAHALILIK

Antakya ve Halep'te kıtlık şiddetlendi. Çünkü araziler kuraklaşmış, havalar insanı yok edecek kadar sıcak gidiyordu. Köylüler korkularından, tarlalarını bırakıp kaçmışlardı. Bunun üzerine Halep halkı, Humus'tan İbn Karaca'yı yardıma çağırdılar. İbn Karaca, Humus şehrinin işlerini düzene koyarak şehri tahkim etti. Daha sonra yola çıkarak Halep'e geldi. Ancak aralarının açık olması nedeniyle İlgazi'den korkusu nedeniyle şehir kalesindeki saraya yerleşti.

Atabeg, harekete geçerek Humus ve buraya bağlı yerleri yağmaladı. Bölgede karışıklık çıkardı. Ancak Frankların hareketi üzerine Dımaşk'a döndü. Bu arada içinde tacirlerin ve diğer kimselerin bulunduğu bir kafile, yanlarında erzak ve mallarıyla birlikte yola çıktılar. Halep halkı bunlara çok iyi davrandı. Tacirler, Kubbe'ye vardıklarında Franklar onların yanlarına gelerek vergi aldılar. Sonra kararlarını değiştirerek tüccarları ve yanlarında bulunanları esir aldılar. Onları ilk önce Kubbe'ye getirdiler ardından da içlerinden bazı erkek ve kadınları, onlar için kararlaştırdıkları fidyeyi alıncaya kadar Efâmiye ve Maarretünnu'mân'a naklettiler. Serbest kalmaları için de para ödemelerini kararlaştırdılar.

Ebû'l-Meâlî el-Mülahhî, Franklara haber gönderip anlaşma yapmak istedi. Ancak Franklar buna yanaşmadı. Ebû'l-Meâlî, barış yapmak üzere Antakya'ya mal gönderdi. Ancak Roger bunların hepsini ve ardından gelenleri kabul etmedi. Aksine Frankların Halep'i ele geçirmek konusundaki talepleri arttı. Gelen yardımları engelleyip şehri zayıflatmak için Halep'i sıkıştırarak barışı bozdular ve Halep ve çevresini yağmaladılar. Sadece Allah'ın bilebileceği, sayılamayacak kadar çok malı ele geçirdiler. Bunun üzerine Halep halkı, Atabeg Tuğtegin'e haber gönderip ondan yardım istedi. O da onlara yardım sözü verdi. Joscelin ve Frank askerleri harekete geçerek Tuğtegin'i yenilgiye uğrattılar. Atabeg, Bağdat'tan geri döndükten sonra işleri bozulmuş olan Musul emîri Aksungur el-Porsukî ile mektuplaştı.

Franklar, Atabegî yenilgiye uğrattıktan sonra Azez önlerinde konakladılar. Şehri sıkıştımaya başladılar. Neredeyse şehri ele geçireceklerdi ki Halep halkı ümitsizliğe kapıldı çünkü şehir için gerekli erzak ancak Azez ve çevresinden gelebilirdi. Halep halkının gönülleri kırıldı. Halep'in diğer beldeleri de Frankların elindeydi. Doğu tarafı harap ve çoraktı. Halep'te yiyecek çok azdı. Buğday'ın bir mekûku bir dinara yükseldi. Günümüzde Halep mekûku kadar da değildi. Diğer konular da buna benzerdi.

YİRMİ BİRİNCİ BÖLÜM

HALEP ve İLGAZİ

1. İLGAZİ'NİN HALEP'E ÇAĞRILMASI

Halep halkı civardaki hükümdarlardan kendilerine yardım gelmesinden ümidi kesti. İleri gelenlerini ve bazı komutanlarını İlgazi b. Artuk'a göndererek Frankları uzaklaştırmak için yardım istemek konusunda anlaştılar. İlgazi'nin askerleriyle birlikte şehre gelmesiyle refaha kavuşacaklarını zannettiler. İlgazi'ye Halep konusunda adil davranması ve askerlerine dağıtması için mal teklif ettiler.

Bunun üzerine, İlgazi az bir askerle Halep'e geldi. O sırada şehri Memlüklerden bir grup yönetmekteydi. Halep kadısı Ebû'l-Fazl b. Haşşab ile şehrin korunması hususunda görüş ayrılığı meydana çıktı. Bunun üzerine İlgazi geri döndü. Kadı Ebû'l-Fazl b. Haşşab ve şehrin ileri gelelerinden bir grup onun arkasından gittiler. İlgazi'ye yetişerek Halep'e dönmesi konusunda onu yumuşatıp sakinleştirdiler.

İlgazi, tekrar şehre girerek şehir kalesini teslim aldı. Melik Rıdvan'ın burada bulunan adamlarını ve askerlerini kaleden çıkarttı. Sultanşâh b. Rıdvan ve kız kardeşini de buradaki evlerinden çıkartarak Halep'deki başka bir eve yerleştirdi. Onlara hizmet edenleden bir kısmını tutuklatıp hapse attırdı. Daha önceden Melik Rıdvan'ın mallarından kendi üzerlerine geçirmiş oldukları malları ve kendisinden önce şehri yönetmiş olan hizmetçilerin mallarına el koydu.

İlgazi, Franklara elçi gönderip, Azez'den aldığı verginin onlara verilmesi şartıyla buradan ayrılmalarını istedi. Franklar, Müslümanların zayıf olduklarını bildikleri için İlgazi'nin teklifine iltifat etmediler. Halep şehri, at ve diğer hayvanların yemlerini dahi bulamadığından çok güç durumdaydı. Halep şehri yok olmakla karşı karşıya kaldı.

Azez halkı, bunu öğrenince Frankların uzaklaştırılması konusunda ümitsizliğe düşerek şehri, Franklara teslim ettiler. Haleptekiler, barış yapma konusunda Franklara tekrar elçi gönderdiler.

Allah'ın lütfuyla Tel-Harak'ın Franklara teslim edilmesi, dört ay süreyle bir ateşkes yapılması ve bunun için 1000 dinar haraç ödenmesi şartıyla anlaşma yapıldı. Böylece Halep'in kuzeyindeki ve batısındaki topraklar Frankların eline geçti. Franklar,

Azez ve yöresine ekinler ekip buranın çiftçilerinin refah seviyesini güçlendirdikten sonra Antakya'ya döndüler. Böylece Halep'e yeteri kadar yiyecek girmeye başladı.

İlgazi asker toplayıp tekrar Halep'e dönmek üzere doğu yönüne gitti. Atabeg Tuğtegin de Ca'ber Kalesi önünde onunla buluştu ve asker toplamak konusunda anlaştılar. Doğu memleketi hükümdarlarına ve Türkmenlere elçiler gönderip onlardan yardım talebinde bulundular.

Halep Reisi İbn Bedî, Ca'ber Kalesinde İbn Malik'in yanında bulunuyordu. Halep'e dönmesini istemek için İlgazi'nin yanına geldi. Askerin bulunduğu tarafa geçmek için kayığın yanına geldiğinde iki Bâtınî üzerine saldırarak onu defalarca bıçakladılar. İbn Bedî ve yanında bulunan iki oğlu Bâtınîlerin üzerine atılarak onları öldürdüler. Bu mücadelede İbn Bedî ve oğullarından biri öldürüldü. İkinci oğlu yaralandı. Yaralı çocuk, kaleye taşınırken, başka bir Bâtınî üzerine saldırarak onu da öldürdü. Yakalanan Bâtınî ölürülmek üzere götürülürken kendini suya attı ve boğuldu.

2. TEL-AFRİN SAVAŞI

İlgazi, Atabeg ile birlikte Mardin'e doğru yola çıktı. Kendilerine yakın, uzak olan tüm Müslüman askerler ve Türkmenlerle yazışarak kendilerine katılmaları için haber gönderdiler. Bunun sonucunda kalabalık bir asker kuvveti toplamayı başardılar. İlgazi 513/1119 yılında sayıları 40 bini aşan askerle harekete geçti. Bedâyâ ve Sence üzerinden Fırat nehrini geçti.

Askerleri Tel-Bâşir, Tel-Hâlid ve buralara yakın topraklara dağılıp yağmalar yaptılar. İnsanları öldürüp esirler almaya başladılar. Güçleri yettiği kadar ganimet ele geçirdiler. Bu esnada Halep'ten onu şehre çağıran, Frankların Esârib tarafını devamlı olarak yağmaladıkları ve buradaki insanların kendilerinden ümidi kestiklerini bildiren elçiler geldi. Bunun üzerine İlgazi, Mercidâbık, sonra Müslimiyye'ye daha sonra da 513/1119 yılı Safer ayının sonlarında Kınnesrîn'e geldi.

Rûc topraklarına kadar uzanan İlgazi'nin öncü birlikleri, Frankları öldürüp yağmaladıktan sonra Rûc'daki Kasrune Kalesini ele geçirdiler. Bunun üzerine Antakya Prinkepsi Salerno, Frankları, Ermenileri ve diğerlerini bir araya getirerek Cisru'l-Hadid'e gitti. Daha sonra Esârib'in kuzeyinde Sermada geçidine gidilen iki dağ

arasında yer alan Balat'da konakladı. Bu olaylar Rebiülevvel ayının 9'u Cuma günü gerçekleşti.

İlgazi'nin yanında uzun süre bulunan emîrlerin beklemekten canları sıkıldı. İlgazi ise, Atabeg Tuğtegin'in gelmesini ve yapacakları işte onunla ittifak etmek üzere bekliyordu. Emîrler toplandı ve İlgazi'yi düşmanlarla savaşmak için teşvik ettiler. İlgazi, emîrlerin ve komutanların düşmanla sabırla savaşmaları ve cihat esnasında canlarını vermekten çekinmeyecekleri hususunda onlardan yemin istedi. Emîrler de bu konuda canı gönülden yemin ettiler.

Müslümanlar Rebiülevvel ayının 16'sı Cuma günü çadırlarını Kınnesrîn'de terk ederek harekete geçtiler ve Franklara yakın bir yerde geceledilerler. Franklar Tel-Afirin tarafında bir kale inşasına başlamıştı. Müslümanların Esârib ve Zerdanâ tarafına gideceklerini sandılar. Ancak sabah olunca Müslümanların sancaklarının kendilerine doğru geldiğini ve her taraftan kuşatıldıklarını görünceye kadar hiçbir şey anlamadılar.

Kadı Ebû'l-Fazl b. Haşşab, elinde bir mızrak olduğu halde, bir kayanın üzerine çıkıp askerleri savaşa teşvik etmeye başladı. Bu sırada onu gören bir asker bunu önemsemeyerek "Memleketimizden bu sarıklıya uymak için mi geldik?" dedi. Bunun üzerine İbn Haşşab insanlara yönelerek onlara güzel bir şekilde hitap etti. Azimlerini arttırdı, saflar arasındaki gayreti keskinleştirdi. İnsanları ağlattı. Böylece insanlar ona değer vermeye başladılar.

Togan Arslan b. Dimlâc, Frankların arkasından dolaşarak çadırların arasına daldı. Burada bulunanları öldürdü ve yağmaladı. Böylece Allah, Müslümanlara zafer ihsan etti. Mağlup olup çadırların bulunduğu tarafa kaçan Franklar öldürüldüler.

Türkler, her taraftan tüm güçleriyle saldırıya geçtiler. Oklar çekirge gibi yağıyordu. Atların ve çadırların üzerlerine saplanan okların çokluğundan Franklar yenilgiye uğradılar. Frank süvarileri yenildiler. Piyadeleri, onlarla birlikte olanlar ve hizmetçileri bu oklarla un gibi öğütülüp ezildiler. İçlerinden bazıları esir alındı.

Salerno savaş esnasında öldürüldü. Müslümanlardan aralarında Süleyman b. Mübarek b. Şibl'in de içinde olduğu 20 kişi öldürüldü. Franklardan ise 20 kişi dışında kurtulan olmadı. İleri gelenlerinden bir grup kaçtı. Savaşta 15 bine yakın Frank öldürüldü. Bu olay Cumartesi günü öğle vakti gerçekleşti. Savaş sürerken zaferin müjdecileri geldi. İnsanlar Halep Camii'nde ayakta saf saf dizilmiş öğle namazı

kılıyordu. Batıdan gelen büyük bir haykırış duydular. Ancak ikindi namazına kadar hiçbir asker şehre ulaşamadı.

Köylüler, Frankların ölülerini ateşe vererek yaktılar. Yanmış bir ölü atlının üzerinde 40 ok ucu bulundu. İlgazi, Salerno'nun çadırında oturdu. Müslümanlar elde ettikleri ganimetleri getirip takdim ettiler. İlgazi, Müslüman hükümdarlara hediye etmek üzere birkaç silah dışında bunlardan hiçbir şey almadı. Ona getirdikleri esirleri de reddetti.

Esirler, İlgazi'nin huzuruna getirildiğinde bunların içinde kuvvetiyle ün yapmış heybetli bir adam vardı. Bu adamı, az silahı olan ve kısa boylu bir adam esir etmişti. Bunlar İlgazi'nin önüne getirildiği zaman bir Türkmen ona şöyle dedi: "Senin üzerinde böyle zırhlar olduğu halde bu zayıf adama esir olmaya utanmıyor musun?" Franklı; "Vallahi beni bu esir almadı. O benim efendim değildir. Benden büyük ve kuvvetli bir adam beni esir alınca buna teslim etti. Onun üzerinde yeşil bir elbise ve altında yeşil bir at vardı" diye cevap verdi.

Daha sonra Müslüman askerleri öldürmek, esir almak ve yağmalamak amacıyla Antakya, Süveydiye ve bunların dışındaki beldelere dağıldılar. Buralar sakin yerler olup savaşın haberi henüz onlara ulaşmamıştı. Müslümanlar, sayıları bilinmeyecek derecede esir, ganimet ve hayvan ele geçirdiler. Öyle ki, elleri ve heybesi ganimet ve esirle dolmamış tek Türk kalmadı.

Seriyyelerden biri Cebele yakınlarında kendi süvari birliklerinin başında oldukları halde Baudouin ve Saint-Gilles'in oğlu ile karşılaştılar. Onlar Antakya hâkimi Salerno'ya yardım etmek üzere harekete geçmişlerdi. Türkler onlarla savaşarak bir kısmını öldürdüler. Güçlerinin yettiği kadar ganimet aldılar. Baudouin ve Saint-Gilles'in oğlu mağlup olarak dağlara sığındılar.

İlgazi, Artâh'a gitti. Baudouin ise Türk birliklerinin arasından geçerek Antakya'ya girdi. Roger de Salerno'nun eşi olan kızı, Roger'in hazinelerini ve mallarını ona teslim etti. Baudouin, öldürülenlerin mallarına ve mülklerine el koydu. Onların eşlerini sağ kalanlarla evlendirdi. Atlılar toplayarak, bunlardan birlikler teşkil etti. İlgazi Antakya'ya ondan önce varmak konusunda geri durunca Antakya'da yönetimi eline aldı.

3. ESÂRİB, ZERDANÂ ve DANİS'İN ZAFERİ

Atabeg, Artâh'da bulunan Necmeddin'in yanına ulaştı. Onun gelişinin ardından İlgazi, geri dönerek Esârib önlerine geldi. Şehrin ahırına hücum etti. Burayı yağmalayarak gücünün yettiği kadar insan öldürdü. Ahdaslar Halep'ten çıkarak kaleyi yağmaladılar. Bunun üzerine kaledekiler eman talep ettiler. Onlara ellerindekiler alındıktan sonra eman verildi. Bunlar kaleden çıkarak kendi beldelerine gittiler.

İlgazi daha sonra Zerdanâ üzerine yürüdü. Franklar şehri ve kaleyi güçlendirerek tahkim etmişti. İlgazi şehirdekilerle savaştı ve eman istediler. Onlara eman verip, Antakya'ya gitmelerine izin verdi. Ancak yolda bir grup Türkmen onlarla karşılaştı ve yağmalayıp bazılarını öldürdü, geri kalanlar ise Antakya'ya akrabalarının yanına gittiler.

İlgazi, Zerdanâ'ya ulaştığı esnada şehrin hâkimi burada bulunuyordu. Baudoin ve Franklar, Türkmenlerin aldıkları ganimetlerle dağıldıklarını ve yurtlarına döndüklerini, İlgazi'nin yanında az bir kuvvetle kaldığını öğrenince Zerdanâ'ya yardım etmek üzere yola çıktılar. Bu haber İlgazi'ye ulaştığında gayretini arttırarak şehri ele geçirdi. Daha önce bahsettiğimiz gibi adamlarının bir kısmını buraya yerleştirdi. Yanında kalan askerleriyle birlikte Zerdanâ'dan ayrıldı. Atabeg Tuğtegin ve Togan Arslan b. Dimlâc'ın askerleri de ona katıldılar. Ağırlıklarını ve çadırlarını Kınnesrîn'e gönderdikten sonra Danis'e gittiler.

Aynı gün Danis'e ulaştılar. Zerdanâ'yı aldığı gün 200 çadır ve kalabalık askerle karargah kurmuş olan Franklarla karşılaştılar. Söylendiğine göre, onların askeri gücü piyadeler hariç 400 atlıdan biraz fazladır. Nihayet iki taraf Cemâziyelevvel ayının 4'ünde karşı karşıya geldi. Zerdanâ hâkimi ve Frank süvarilerinin büyük bir bölümü, Dımaşk ve Humus askerleriyle bazı Türkmenlerin üzerine saldırdılar. Ancak bu askerler karşısında bozguna uğradılar. Franklar, Zerdanâ'yı geri almak için harekete geçmişlerdi. Zerdanâ'nın ele geçirildiğini duyunca ağırlıklara ve çadırlara saldırdılar. Daha sonra ağırlıklar Kınnesrîn'e götürüldü ve Franklar da geri döndüler.

Kalan Müslümanlar, Baudouin ve yanındaki Franklara saldırdılar. Defalarca üzerlerine hücum ederek onları öldürdüler. İlgazi, Tuğtegin ve Togan Arslan b. Dimlâc yanlarındaki seçkin kuvvetleriyle birlikte Franklara saldırdılar. Yayaların birçoğunu, bazı atlıları öldürdüler ve Hâb Kalesine çekilinceye kadar onları takip ettiler. Franklardan pek çok ganimet ele geçirdiler.

Necmeddin, Tuğtegin ve Togan Arslan b. Dimlâc birlikte Danis'e döndüler. Karşılarına çıkan Müslümanları yenen ancak Zerdanâ'nın ele geçirildiğini öğrendiği için geri dönmekte olan Zerdanâ hâkimi ve Franklarla karşılaştılar. Birçoğunu öldürdüler. Geri kalan Franklar ise Hâb Kalesine bozgun halinde kaçarak sığındılar. Türkler zafer kazanıp ganimetle geri döndüler.

Ağırlıklarıyla birlikte Kınnesrîn'de bulunanlar Zerdanâ hâkiminin karşısındaki Müslüman kuvvetlerinin güya yenilgi haberini verince bu Halep halkını son derece tedirgin etti ve içinde bulundukları Halep'e döndüler. Ancak iki saat sonra üzüntülerini sevince, endişe ve kaygılarını neşe ve mutluluğa dönüştüren zafer müjdecisi Halep'e ulaştı.

Franklardan bir müjdeci de kendi memleketlerine giderek Zerdanâ hâkiminin Müslümanları bozguna uğrattığı haberini vermişti. Onlar bu haber üzerine şehirlerini süslediler. Şehirde sevinç ve mutluluk yaşandı. Daha sonra Saint-Gilles'in oğlu mağlubiyetten sonra buraya ulaştığında sevinçleri hüzne ve kedere döndü.

Zerdanâ hâkimi cüzzamlı bir kimse olup adı Robert idi. Atından düşmüştü. Cebelü's-Summak ve Meryemeyn halkından bir grup onu tanıdı ve yakalayarak Halep'in dışında bulunan İlgazi'ye getirdiler. İlgazi, onu Atabeg Tuğtegin'e gönderdi. Atabeg de Robert'i öldürdü.

İlgazi daha sonra Halep'e girdi ve esirleri getirtti. İçlerinden kale komutanlarını, ileri gelenleri, Antakya Prinkepsi Bohemund'un oğlunu, Bizans elçisini ve fidye alınabilecek kimseleri ayırdı. Yanlarında para bulunanlardan fidye alıp onları serbest bıraktı. Kalan esirlerden 30 kişi eseratten kurtulmak için fidye teklip ettilerse de Müslümanlar onları öldürdü.

İlgazi 513/1119 yılı Cemâziyelevvel ayında Türkmenlerden asker toplayarak yeniden Halep şehrine dönmek üzere Mardin'e gitti. Onun Halep'teki durumu zayıftı. Franklar, Maarre şehrine saldırdılar. Bir grup insanı tutsak ettiler. Türklerden bir grubun kendilerine karşı yönelmesi üzerine geri döndüler.

4. BAUDOUİN ve JOSCELİN'İN SALDIRILARI

Baudouin askerleriyle birlikte Antakya'dan çıkarak Bâre'nin batısında bulunan Zûr'a[291] gidip konakladı. (Aslında burası İbn Munkız'a ait olup kaleyi Franklara teslim etmişti) Balat'da ilk olaylar meydana gelince İbn Munkız, burayı geri almıştı. Ancak Baudouin, onunla savaşarak kaleyi Cemâziyelevvel ayı içinde yeniden geri aldı ve içinde bulunanları serbest bıraktı.

Ardından Keferruma'ya ilerleyip kalesini kılıç zoruyla ele geçirdi ve içinde bulunanların hepsini öldürdü. Daha sonra Franklar Kefertâb'a geldiler. İbn Munkız, Frankların korkusuna kaleyi tahrip ederek adamlarını geri çekmişti. Franklar kaleyi onardıktan sonra adamlarını buraya yerleştirdiler. Ardından Sermin ve Maarretü Mısrîn'e ilerlediler. Buraları eman ile teslim aldılar. Sonra Zerdanâ önünde konakladılar. Zerdanâ'dan bir süre sonra Antakya'ya gittiler. Bunlar olurken Halep askeri kendilerine yakın olan Franklara ait yerleri yağmalayıp zafer ve ganimetle döndüler.

Joscelin, Sermin'i ele geçiren dayısı Baudouin'le buluştu. Baudouin, ona Urfa ve Tel-Bâşir'i ikta ederek bu yerlerde hâkimiyet icra etmesi için gönderdi. Joscelin, Vadi Butnan'ı iki defa yağmaladı. Şam tarafından Fırat kıyılarına akın yaparak yaklaşık 1000 kişiyi öldürüp esir aldı. Daha sonra Menbic ve Nukra ile Kuzey Halep topraklarını yağmaladı, rastladığı bütün hayvanları ele geçirdi. Erkekleri ve kadınları esir aldı. Sonra Râvendân[292] tarafına yöneldi. Fırat nehrini geçtiğinden beri takip etmekte olduğu bir grup Türkmen'e yetişti. Ancak Türkmenler, onunla savaştılar ve Frankları mağlup edip bir kısmını öldürdüler.

514/1120 yılı Safer ayında Franklarla, Necmeddün İlgazi'nin Esârib valisi Balâk b. İshak arasında bir olay meydana geldi. Balâk b. İshak yanında Halep askerlerinden bir bölükle Antakya'ya akın etti. Antakya askerleri ile Leylûn taraflarındaki Turmanin ve Tel-Ağdi arasında karşılaştıklarında bozguna uğradılar. Müslümanlar geri dönerken Franklar onları takip ettiler.

---

[291] Zûr, Meyyâfârikîn civarında Dicle'ye karışan bir nehirdir. Bkz. Kök, "XIII. ve XIV. Yüzyıla Ait Bir Coğrafya Sözlüğü", 151.

[292] Râvendân, günümüzde Kilis ilinin Polateli ilçesine bağlı Belenözü olarak bilinen köydür. Râvendân kalesi Belenözü köyünün yanında, Afrin çayının doğusunda bir tepe üzerinde inşa edilmiştir. Bkz. Işın Demirkent, "Haçlı Seferleri Dönemi Kalelerinden Râvendân". *Belleten*, 56/216 (1992): 371-390.

Bu yıl içinde İlgazi büyük bir Türkmen gücünün başında bölgeye geldi. Safer ayının 25'inde Fırat nehrini geçerek Tel-Bâşir'e yöneldi. Burada günlerce kaldı. Şehirdekilerle savaşmadı ve Azez'e doğru ilerledi. Ancak hiçbir Tükmeni savaş için buranın topraklarına sevk etme imkanı bulamadı ve Antakya'ya yürüdü. Burada bir gün kaldı. Rum topraklarında az bir zaman kaldı.

Sonra Kınnesrîn'e gitti. Bu arada Türkmenlerin kalbinde bozgunculuk ortaya çıktı. Zira onlar geçen seneki kadar ganimet ele edemişlerdi. Kararlı bir şekilde savaşmıyorlar ve hiçbir ganimet alamıyorlardı. Geçen yıl aldıkları esirleri satmışlardı. Bu nedenlerle yurtlarına döndüler. Müslümanlardan bir tür öç almada, öldürmede ve esir almada oldukça ileri gittiler.

Necmeddin, bir kısım Türkmenlerin hoşuna gitmeyen bir hareket yaptı. Onları küçümsedi, bazılarının sakallarını kestirdi ve bazılarını da iğdiş etti. Bunun üzerine askerleri dağıldılar. Böylece Halep topraklarında çok az sayıda askeri kuvveti kaldı.

Franklar tamaha düşerek Danis'e geldiler. Diğer taraftan Tuğtegin ve Dımaşk askeri gelip Franklarla savaşmak üzere İlgazi ile birleşti. Çok geçmeden sayıları çok olan yaya ve 1000 süvariden ibaret olan Türkler, Frankların etrafını kuşattılar. Onlardan hiçbiri çemberin dışına çıkamadı. Daha sonra Franklar bir fırsatını bulup Maarretü Mısrîn'e doğru geri çekildiler. İçlerinden ne bir atlı ne de bir yaya tek başına kalamadı.

Yaklaşan Türkler, onlara engel oldular. İçlerinden kim ayrıldı ise öldürüldü. Atını durduran terk edildi ve yakalandı. Franklar, suya erişemedikleri için helak olmakla karşı karşıya gelmişlerdi. İlgazi ve Tuğtegin, insanları bir emirle onlardan caydırdılar. Franklar, Maarretü Mısrîn yakınlarında konakladılar. Daha sonra Türkler, Halep'e, Franklar da Antakya'ya döndüler.

Daha sonra İlgazi, 514/1121 yılı sonlarına doğru Franklarla barış yaptı. Buna göre, Maarre, Kefertâb, Cebele, Bâre, Cebelü's-Summak'tan bir kısım arazi, Hâb'ın vergisi, Leylûn'dan bir kısım arazi, Tel-Ağdi'nin vergisi, Azez'den bir kısım arazi ve Azez'in vergisi Franklara verildi.

Bundan sonra Necmeddin İlgazi, asker toplamak amcaıyla Mardin'e gitti. Bu arada İlgazi, Rebiülevvel ayı içinde Zerdanâ Kalesini yıktırdı. Halep halkı, Melik Rıdvan döneminde kendilerine yüklenmiş olan vergilerin yenilenmesi hususunda

şikayette bulundular. Böyle bir verginin yenilenip tekrar konulmasının ve yükselmesinin ne Arap devleti döneminde, ne Mısırlılar döneminde, ne de Aksungur döneminde olmadığını söylediler. Bunun üzerine İlgazi vergilerin miktarının araştırılmasını emretti. Bu meblağın 12 bin dinar olduğu söylendi. Bunun üzerine İlgazi, vergi miktarının kaldırılmasını ve halktan alınmamasını emretti. Bu emrini bir levhaya yazdırarak camii kapısına çiviletti. Bu olay 514/1121 yılında gerçekleşti.

Franklar, harekete geçerek Müslüman memleketlerindeki çiftçileri yakalayıp cezalandırdılar. Onlardan mallarınıı ve yiyeceklerini aldılar. Müslümanların elindeki yerler barış nedeniyle mamur ve sakin bir durumda idi. Ancak buna rağmen lanetlenmiş olan Joscelin, güya Menbic valisinin esir edilen ve bu durumu valiye bildirmesine rağmen geri verilmeyen kölesini sebep olarak göstererek anlaşmayı bozdu. Harekete geçip Nukra ve Ahass'ı yağmaladı. Bu olay Şevval ayında gerçekleşti. Joscelin, Ahass ve Nukra'da bulunan her şeyi yağmalayıp yaktıktan sonra Vadi'ye indi. Burada da fitne ve kargaşa çıkarmaktan geri kalmadı. Daha sonra Tel-Bâşir'e ilerledi. Ardından adamlarını toplayarak geri döndü ve daha önce yaptığı eylemleri tekrarladı. Yağmaya ilk olarak yaşlılardan, aciz ve zayıf kişilerden başladı. Onların üzerlerindeki elbiseleri çıkartarak soğukta çıplak bıraktı ve hepsi öldüler.

Halep valisi, Baudouin'e durumu açıklayan bir mektup gönderdi ve şöyle dedi: "Necmeddin, askeri kuvvet bakımından bu toprakları boş bırakmadı ancak o aradaki barışa güvenerek sadık kaldı." Baudouin valiye: "Benim Joscelin üzerinde bir yetkim yoktur" diye cevap verdi. Bu arada da Joscelin yağmalamalarına devam etti.

Bu hareketlerinden sonra Franklar, Antakya'dan çıkıp bu kez Şeyzer topraklarını yağma ederek sayısız şeyler ele geçirdiler. Kalabalık bir halk grubunu esir edip sayılamayacak kadar ganimet aldılar. Tel-Afrin'den önce kendilerinin olan ve şimdi ellerinden çıkmış bulunan yerleri geri istediler. İbn Munkız, istedikleri parayı vermesine rağmen bunu kabul etmediler. İbn Munkız, Franklara mal ve para tahsis edip gönderdi ve Franklarla bu yılın sonunda barış imzaladı.

Arap Meliki Dübeys b Sadaka el-Esedî, Halife Müsterşid ve Sultan Mahmûd'un yanından kaçtı ve Ca'ber Kalesine ulaştı. Necmüddevle Malik, ona ikramda bulundu ve yakınlık gösterdi. Daha sonra Dübeys, buradan Mardin'e İlgazi'nin yanına gitti ve onun kızıyla evlendi. Bunun üzerine İlgazi, ona destek olup

himayesi altına aldı. Birçok mal ve bol nimetler takdim etti. Sayılamayacak kadar çok ihsanlarda bulundu.

İlgazi ve Dübeys, nehrin Şam tarafına geçmekle meşgul olurken Halep çevresi harap oldu. Franklar, Halep'in büyük bir bölümünü işgal ettiler. Joscelin, Sıffîn'e kadar olan yerleri yağmalayıp Arapları ve Türkmenleri esir aldı. Bizâ'a önlerinde konaklayarak buradakilerle savaştı. Kaleninn duvarlarının bir kısmını tahrip etti. Daha birçok şeyler yaptıktan sonra memleketine döndü.

515/1121 yılı Safer ayında Franklar Esârib'e saldırdılar. Bir grup insanı öldürerek şehri yaktılar. Kaleye sığınan insanları esir ettiler. Sonra Rebiülahir ayı içinde Nevaz'da konakladıktan sonra ikinci kez Esârib'e yürüyerek ev ve yiyecekleri ateşe verdiler. Kalenin etrafındaki araziyi talan ettiler. Baudouin hareket ederek Halep civarını yağmaladı. Halep ve Funeydik'teki insanları yakalayarak tutsak ettiler ve binek hayvanlarını ele geçirdiler. Ayrıca gücünün yettiği kadar da büyükbaş hayvana el koyup aldıktan sonra yaklaşık 50 kadar insanı esir ettiler. Bunun üzerine orada bulunan halktan biri yüksek sesle feryad edip bağırmaya başlayınca çok az sayıdaki askerler harekete geçerek Frankları yenilgiye uğratıp büyükbaş hayvanları kurtardılar. Daha sonra Franklar memleketlerine döndüler.

5. HALEP NÂİBİ SÜLEYMAN b. İLGAZİ ve İSYANI

Halep'te babasının nâibi Şemsüddevle Süleyman b. Necm İlgazi idi. İlgazi, 514/1120 yılı Recep ayında Mekki b. Karnas el-Hamavî'yi Halep Reisliğine tayin etti ve Süleyman'ın emrine verdi. İlgazi, oğluna ve nâiblerine mektup yazdı Franklarla, istedikleri şekilde barış yapmalarını emretti. Bunun üzerine onlar Sermin, Cezr, Leylûn ve Halep'in kuzey yörelerini vermek suretiyle Franklarla barış yaptılar. Böylece Halep'e bağlı olan yerlerin yarısı ellerinde oldu. Hatta Reha'l-Arabiyye'ye kadar olan yerleri paylaştılar. Her iki tarafın da Tel-Herak'da hüküm sürmemesi için buranın yıkılmasını kabul ettiler. Ayrıca Franklar, Esârib'i istediler, İlgazi bu durumla alakalı olumlu cevap verdiyse de Esârib halkı kalenin teslimini kabul etmeyince kale Müslümanların elinde kaldı.

Barışın şartlarını Joscelin ve Godefroi üstlenmiştiler. Baudouin Kudüs'te idi. Onların yanına geldiğinde yaptıkları barıştan memnun olduğunu söyledikten sonra

Sermada yakınlarındaki eski harap olmuş Manastır'ın onarımını başlattı. Burayı tahkim ettirdi ve sonra Esârib prensi Sir Elan Demishin'e verdi.

İlgazi, oğluna Halep'teki yenilenen Kaletü'ş-Şerif'in yıkılıp, Rıdvan'ın hizmetçilerinin buradan çıkartılmasını emretti. Şemsüddevle ve İbn Karnas, Frank topraklarına yağma yapma bahanesiyle onları kaleden çıkardılar. Hizmetçiler şehirden çıktıklarında Halep kapılarını üzerlerine kapadılar. Cemâziyelahir ayı içinde Mekki b. Karnas kalenin yıkım işlerini üstlendi.

Melik Tuğrul, Gürcüler ve onların meliki David konusunda İlgazi b. Artuk'tan yardım istedi. İlgazi yanındaki kuvvetleri ve Dübeys b. Sadaka, Gürcülerin memleketine döndüler. Müslümanlar, Gürcüleri mağlup ederek peşlerinden bir geçide girdiler. Gürcüler burada bir kere daha Müslümanlarla savaştılar. Müslümanlar bozguna uğradı ve onları takip eden Gürcüler bir kısmını öldürüp bir kısmını esir ettiler. Bu arada Düveys'in yanında bulunan 300 bin dinar değerindeki para ve mal yağmalandı. Ancak İlgazi ile sağ salim Mardin'e ulaştı.

İlgazi, Halep'te bulunan Süleyman'a haber göndererek ondan bazı şeyleri istedi. Ancak Süleyman'ın yanında bulunanlar istenilenlerin iyi şeyler olmadığını söyleyerek onu, babasına karşı isyana sevk ettiler. Bunun üzerine Süleyman isyan ederek Melik Sultanşâh, Melik İbrahim ve başka bazı kimleri Halep'ten çıkarttı. Bunlar da Ca'ber Kalesine gittiler. Süleyman, Halep halkının mallarına el koyarak zulüm ve kötülük yapmaya başladı.

Söylendiğine göre, Dübeys b. Sadaka, İlgazi ile birlikte Gürcüler üzerine yürürken 100 bin dinar karşılığında Halep'i kendisine verip vermeyeceğini sordu. Ona bu parayla Türkmenlerden asker toplayabileceğini ve Antakya'yı alan kadar onu malî yönden destekleyeceğini söyledi. İlgazi de bunu kabul edip parayı aldı. İlgazi, Gürcülere mağlup olunca Dübeys bu konuyu tekrar açtı. İlgazi, oğlu Süleyman'a haber göndererek ona şöyle dedi: "Bana isyan etmiş olduğunu açıkça göster ki, Dübeys ile aramızdaki yapılmış olan anlaşma bozulsun." Bunun üzerine cahillikle onun babasıyla arasının bozulmasına ve isyana sevk ettiler. Mekki b. Karnas, Hacip Nasır, Halep Şıhnesi ve diğerleri Süleyman ile birlik oldular.

Süleyman babasının haciplerini yakalattı, tokatladı ve sakallarını kestirdi. Ayrıca halkın mallarına el koydu ve onlara zulümler yaptırdı. Bu durumdan yararlanmak isteyen Franklar, Halep'e karşı harekâta geçme konusunda hırslandılar.

Süleyman da onlarla yakınlaştı. Franklar, Zerdanâ'ya geldiler. Buranın hâkimi Kilyam b. Ebras için tahkim ettiler.

Sonra Franklar, Halep Kapısı'na gidip yolları üzerinde bulunan Hâdıru't-Tay ve diğer yerlere baskınlar yaptılar. Bunun üzerine Hâcib Nasır bir grup askeriyle onlara karşı çıktı ve onları yenilgiye uğrattı, bir kısmını da öldürdü.

Baudouin, Cemâziyelahir ayında harekete geçerek Hünâsıra önlerinde konakladı. Burayı ele geçirerek tahrip ettikten sonra kale kapısını Antakya'ya götürdü. Daha sonra Burcu's-Sina'ya da saldırarak burasını da aynı şekilde işgal ve tahrip etti. Ahass ve Nukra Kalelerini de ateşe verdikten sonra yağmalayarak insanları esir aldı. Daha sonra Kuveyk nehri üzerinde bulunan Sıldağ'a doğru hareket etti ve burada konakladı. Süleyman, Etzer b. Türk'ü barış istemek için onun yanına gönderdiğinde Baudouin ona şöyle dedi: "Esârib'i ve Süleyman'ı korumam için burasını bana vermesi ve İlgazi ile savaşmam şartıyla barış yapacağım" dedi. Etzer: "Halep sınırının başlangıcında olan bir şehri sana vermemiz doğru olmaz. Onun yerine sana verebileceğimiz başka bir şey iste!" dedi. Bunun üzerine Baudouin, "Halep hâkiminin orayı korumaya gücü yoktur. Zira ben onun etrafını muhkem kalelerle çevirdim. Ben biliyorum ki, Esârib bu gün iki ayağı kırılmış bir ata benzer. Sahibi iyileşsin diye ona yem verir. Fakat arpa çuvalı tükendi. At takatsiz kaldı. Artık, sahibi olan ondan kazanç elde edemeyecek" diye cevapladı. Daha sonra Baudouin, Esârib'e yönelip şehri üç gün muhasara altına aldı. Ancak ona Antakya'ya gitmesinin zorunlu olduğu haberi gelince buradan ayrıldı.

İlgazi, oğlunun kendisine isyan hususundaki ısrarını haber alınca onu sıkıştırmaya başladı. Üzerine yürüyerek Halep'i ondan almaya karar verdi. Civardaki emîrlerle yazışarak Halep'i oğlunun elinden aldığını bildirdi. Ca'ber Kalesine gelinceye kadar ilerledi. Bu arada Süleyman'ın babasına isyan konusundaki düşünceleri zayıfladı. Babasına bir haberci göndererek, İbn Karnas ve Hâcib Nasır gibi kimselerin kendisini ona ve ihsanlaraına yüz çevirmeye iterek isyana teşvik ettiklerini; bu nedenle isyan ettiğini bildirdi ve bu konuda yeminini tekrar etti.

İlgazi, Ramazan ayının başında Halep'e girdi. Saraya çıkıp Halep halkına lütuf ve ihsanlarda bulundu. Ödemekte oldukları vergiyi kaldırdı. Ayrıca şehir halkına eziyet eden şıhneyi görevinden aldı. Mekki b. Karnas ve yakın adamlarını tutuklattı. Dilini kesip gözüne mil çektirdi ve elindeki her şeyi aldı. Eziyet etmesi için İbn

Karnas'ı kardeşine teslim etti. Bütün malvarlığına el koydu. Aynı zamanda Hacip Nasır'ın gözlerine de mil çekti. Yardımcılarına işten el çektirdi. Bu kimselerin birer gözünü oydurdu. Reis Mekki'nin yardımcılarından Tâhir b. Zair'in dizleri kesildi.

İlgazi, Rıdvan'ın çocuklarını Ca'ber Kalesinden Halep'e getirtti ve Rıdvan'ın kızına evlenme teklif ederek onunla evlendi. Bu arada Halep Reisliğine Süleyman b. Abdurrezzak el-Aclânî el-Bâlisî'yi atadı. Kardeşinin oğlu Bedrüddevle Süleyman b. Abdülcabbar'ı da Halep nâibliğine atadı. Franklarla bir yıllığına anlaşma yaparak Zerdanâ ve Esârib'i onlara teslim etti. İlgazi 516/1122 yılı Muharrem ayında asker toplamak üzere doğuya gitti. Safer ayı içinde veziri Ebû'l-Fazl b. Mevsul öldü. Onun yerine Ebû'r-Recâ b. Sertan'ı tayin etti.

6. İLGAZİ ve FRANKLARIN MANEVRALARI

Belek ve İlgazi, Rebiülahir ayının 17'sinde Fırat nehrini geçtiler. Belek, İlgazi'nin kardeşi Behram b. Artuk'un oğlu idi. İlgazi, yeğenini Rum topraklarından yanına çağırmıştı. Belek, Malatya yakınlarında sayısız kaleye sahipti. İkisinin yanında birçok Türkmen savaşçısı vardı. Bu arada İlgazi kötü davranışları nedeniyle Ebû Reca b. Sertan'ı vezirlikten azletti. Kendisine karşı yaptığı bazı olumsuz işler nedeniyle hapse attı.

Daha sonra İlgazi, Cemâziyelevvel ayının 20'sinde Zerdanâ önlerinde karargah kurarak burayı günlerce muhasara etti ve kalenin dış kısımlarını aldı. Kalenin hâkimi önceden İlgazi'nin Fırat nehrini geçtiğini öğrenmişti. Adamlarını topladı ve 25 günden beri kuşatma altında olan bu kimselerden sabırlı olmalarını istedi. Onlara yardım ve asker bulacağına söz verdi. Kaledekiler bir süre daha dayandılar. Ancak hiçbir şey olmadı. Daha sonra elindeki mallarla onların canını satın alarak kurtacağını belirterek "Vallahi siz bana şahit olun. Eğer sizin kurtuluşunuz için Müslüman olmam gerekiyorsa ben Müslüman olup sizi onun elinden kurtarırım" dedi.

Ardından kaleden çıkıp Antakya hâkimi Baudouin'in yanına gitti. O bu sırada kendisine isyan eden Trablus hâkimini kendi şehrinde muhasara altına aldı. Zerdanâ hâkimi, İlgazi'nin Fırat nehrini geçerek Zerdanâ üzerine yürüdüğü haberini verdi. Bunun üzerine Baudouin, ona: "Biz onunla o da bizimle anlaştı. Aramızdaki ahdi bozmadık. Onun yokluğunda beldelerini koruduk. Bizler ileri gelenlerdeniz.

Zerdanâ'dakilere bir kötülük yapacağını zannetmiyorum. Onunla Antakya ve çevresine saldırmaması konusunda anlaştığımız için belki de Trablus ya da Kudüs üzerine yürüyecektir. Şimdi senin Efâmiye ve Kefertâb'a dönerek oradaki gelişmeleri araştırman gerekir" diyerek karşılık verdi. Bunun üzerine oralara giderek durumu görüp anladı.

Zerdanâ hâkimi, Baudouin'e haber göndererek İlgazi'nin Zerdanâ önünde konakladığını söyledi. Baudouin, Trablus hâkimiyle yanına gelmesi şartıyla barış yaptı ve Antakya'ya döndü. Joscelin'i yardıma çağırdı. Müslümanlar Zerdanâ'ya karşı dört mancınık kurdular ve dış surları ele geçirdiler. Franklar, Müslümanların kale önünde karargah kurmasından 14 gün sonra bölgeye gelerek Manastır'ın aşağı taraflarında konakladılar.

İlgazi, durumu haber alınca Zerdanâ kuşatmasını bıraktı. Dolayısıyla Franklara doğru ilerleyerek Nevaz'da konakladı. Onları geçitten düz araziye çıkartmak istedi. Ancak Franklar çıkmadılar. İlgazi, Tel-Sultan'a doğru yola çıktı. Atabeg Tuğtegin de onunla birlikteydi. Franklar bulundukları yerden çıkarak Nevaz'da konakladılar. Esârib ahırlarına saldırıp duvarlarını ve mahsüllerini yaktılar.

Buranın hâkimi Yusuf b. Mirhan kaleye girdi. Franklar, Ebbin'e geldiler. Daha sonra buradan ayrılarak Danis'de karargah kurdular. Ancak taraflar arasında herhangi bir mücadele olmadı. İki taraf daha sonra memleketlerine geri döndüler. İlgazi geri dönerek tekrar Zerdanâ'yı kuşattı. İkinci defa şehrin dış kısmına hücum ederek Franklardan bir kısmını öldürdü. Franklar, geri dönerek yeniden Manastır altında konakladılar. İlgazi ise, Nevaz'a ilerledi. Frankları üzerine çekmek için burada üç gün kaldı. Ancak onlar sahraya çıkmıyorlardı.

7. İLGAZİ'NİN HASTALIĞI ve ÖLÜMÜ

İlgazi, çok miktarda kurutulmuş et, yeşil ceviz, karpuz ve çeşitli meyve çeşitleri yedi. Bu nedenle karnı şişip nefesi daraldı. Dolayısıyla sağlık durumu kötüleşti ve tedavi için Halep'e gitti. Ancak hastalığı daha da arttı. Tuğtegin Dımaşk'a, Belek Gazi de kendi topraklarına geri döndüler.

Tedavi olmak için Halep'e giden İlgazi bir süre sarayda ikamet etti. Ancak tutulduğu hastalıktan kurtulamadı. Halep askeri, 1000 atlı ile Azez'e bağlı Tübbel'e

gitti. Aralarında Devlet b. Kutalmış gibi emîrler vardı. Bu emîrler, Tübbel'i yağmaladıktan sonra Halep'e geri döndüler. Dönüş yolunda Harbil b. Kelyam, 40 atlı ile birlikte onlara saldırdı. Bu saldırıda Müslümanlar yenilgiye uğradılar ve içlerinden bir kısmı öldürüldü.

Belek Gazi, lanetlenmiş Joscelin ve halasının oğlu Galeran'a karşı bu yılın Recep ayı içinde Suruç yakınlarında bir zafer kazandı. Her ikisini ve Tancred'in kız kardeşinin oğlunu esir aldı. Daha önce de Leylûn savaşında tutsak almış olduğu Tancred'in halasının oğlunu 1000 dinar karşılığında salıverdi. Ayrıca Belek, onlarla birlikte 60 atlıyı da tutsak aldı.

Joscelin ve Galeran'dan ellerinde bulunan kale, hisar gibi müstahkem yerlerin kendisine teslim etmelerini istedi. Ancak bu isteğini kabul etmediler ve ona: "Bizim memleketlerimiz, develerimiz ve yüklerimiz gibidir. Ne zaman develer boğazlanırsa yükleri, öteki develere yüklenir. Böylece bizim elimizde bulunan şeyler, bizden bir başkasının elinde kalmış olur" dediler. Bunun üzerine Belek Gazi her ikisini de alıp memleketine götürdü.

Bundan sonra Franklar, Tel-Bâşir'den hareket ederek Şaban ayında Tel-Kabbâsîn'e bir baskın düzenleyip ele geçirdiler. Bunun üzerine Bizâ'a hâkimi, şehir halkı ile onların karşısına çıkıp savaştı. Müslümanlar bozguna uğradı ve içlerinden 90 kişi öldürüldü.

İlgazi günlerce aynı durumda kaldıktan sonra hastalığından kurtuldu ve Mardin'e gitti. Ardından Meyyâfârikîn'e gitmek için buradan ayrıldı. Ancak yolda hastalığı tekrar şiddetlendi. 516/1122 yılının Ramazan ayının başında Meyyâfârikîn'e yakın Aculeyn denilen yerde vefat etti.

YİRMİ İKİNCİ BÖLÜM

HALEP ve ARTUKLULARDAN GERİYE KALANLAR

1. BİRİNCİSİ: SÜLEYMAN b. ABDÜLCEBBAR b. ARTUK

İlgazi'nin ölümünden sonra oğlu Süleyman Meyyâfârikîn'e, diğer oğlu Timurtaş Mardin'e, kardeşinin oğlu Bedrüddevle Süleyman b. Abdülcebbar b. Artuk da Halep'e hâkim oldu. Diğer yandan Antakya Prinkepsi, İlgazi'nin öldüğünü haber alınca Ermenileri ve kendi askerlerini toplayarak Bizâ'a vadisine yöneldi. Burada gücünün yettiği kadar bozgunculuk yapıp kargaşa çıkardı. Vadi'den Bab halkı ona mal vererek hizmetine girdiler.

Baudouin, buradan Bâlis'e doğru yola çıktı. Şehre karşı mancınıklarla savaştı. Sonunda İbn Malik ve Bâlis halkı, kararlaştırdıkları parayı gönderdiler. Ancak Baudouin isteklerinde daha da ileri gitti. Bâlis'de Türkmenlerden ve Halep atlı kuvvetlerinden bir grup vardı. Atlılar ve yanlarındaki şehir halkı kaleden çıkarak Franklarla savaştılar. Çarpışmalarda onlardan bir grup asker ve ileri gelenleri öldürüldüler. Böylece Müslümanlar güzel bir zafer kazandılar.

Baudouin, yeniden Vadi'ye yürüdüğü haberini aldığı Süleyman b. İlgazi'ye ulaştı. Baudouin, buraya bağlı Bire'yi muhasara altına aldı. Şehir halkı kendi hayatlarına dokunulmaması şartıyla kaleyi ona teslim ettiler. Ancak Baudouin, onları alıkoyarak beraberinde Antakya'ya götürdü. Halep ve civarına yapılan Frank yağmaları 516/1122 yılında da devam etti. Bu yılın Safer ayında Bedrüddevle Süleyman, Halep'te vezirlik görevine daha önce tutukladığı Ebû Reca Sadullah b. Hibetullah b. Seretan'ı tayin etti.

Bedrüddevle, Halep'de Zeccâcin'de bulunan ve Benü'l-Acemî olarak bilinen medreseyi Ebû Talib b. Acemî'nin işaretiyle yeniledi. Bana anlatıldığına göre, Bedrüddevle burada dört mezhebin fakihleri için de yer tahsis etmeyi kararlaştırmıştı. Bu sebeple malzemeleri Halep'te Tahhânîn'de bulunan kilisedeki malzemeleri nakletti.

516/1122 yılı Safer ayının 10'unda Halep hâkimi Bedrüddevle Süleyman ile Antakya hâkimi Baudouin arasında Esârib'in Franklara teslim edilmesi şartıyla barış yapıldı. Şehir halkı kaleyi teslim etti. Buranın ilk sahibi Sir Alan Meschin oldu. Esârib ölene kadar onun elinde kaldı. Daha öncesinde Hâcib Cibril b. Barak'ın idaresinde idi. Bedrüddevle, Esârib'in yerine onu Halep Şıhneliğine tayin etti.

Safer ayının 19'u Çarşamba günü Antakya hâkimi Baudouin, Nurüddevle Belek b. Behram b. Artuk'la savaşmak için harekete geçti. Bu sırada Belek, Gerger Kalesini kuşatıyordu. Sance köprüsü yakınlarındaki Uruş denilen mevkide karşılaştılar. Nurüddevle Belek, onu mağlup ederek esir aldı. Askerlerinden ve komutanlarından birçok kimseyi öldürdü. Karargahını yağmaladı. Cuma namazından sonra Gerger'i ele geçirdi. Onun elinde bir çok Frank esiri vardı. Baudouin'i Joscelin ve Galeran ile birlikte Harput'ta hapsetti.

Nurüddevle, bundan sonra Fırat nehrini geçerek Halep önünde konakladı. Karargahını şehrin güneyine kurdu. Sonra Bânkûsâ'ya gitti. Günlerce burada kaldı. Sonra Nireb ve Cebrin topraklarına yürüdü. Ürünlerin yakılıp, atların alınmasını emretti.

Askerlerinden bir kısmı Haddâdîn'e gitti. Askerlerinden birisi, bir dişi keçi ele geçirdi. Tarlada çalışan bir çiftçi onu ok atarak öldürdü. Bunun üzerine Haddâdîn'in mağaraları kuşatıldı. Halkın buraları teslim etmemesi üzerine mağaralar ele geçirildi. Askerler mağaralara duman saldılar ve dumandan 150 kişi boğularak öldü. Tel-Abbûd ve Ta'cîn mağaralarında da bir grup insanı boğarak öldürdüler. Afru Tennûr'deki kadınları ve çocukları esir ettiler.

Askerler bunlardan bazılarını satıp bazılarını da köle edindiler. Halep halkına ait otlaklardan 300 baş at ele geçirdiler. Belek'in yaptıklarından dolayı tarlalar yandı. Bu çok büyük zorluklara neden oldu.

2. İKİNCİSİ: BELEK b. BEHRAM b. ARTUK

517/1123 yılı Cemâziyelevvel ayının 2'si Salı günü sabahı Halep şehri Mukallid b. Sakaveyk ve Müferric b. Fazl tarafından emanla Belek'e teslim edildi. Her tarafta Belek'in şehre hâkim olduğu halka ilan edildi. Bâb-ı Antakya parçalandı ve batı yönünden kapatılamayan Bâbü'l-Yahud tahrip edildi.

Ayın 4'ü Cuma günü şehrin kalesi de ona teslim edildi. Belek, aynı gün Bedrüddevle kaleden indikten sonra kaleye yerleşti. Kaleyi düzene sokup boşaltılmasını kararlaştırdı. Sultanşâh b. Rıdvan'ı kaleden çıkartarak Harrân'a gönderdi. Harrân halkı daha önce Rebiülahir ayında Belek'ten korkmalarından dolayı kapılarını ona açmıştı.

Daha sonra Belek, Bâre üzerine ilerleyerek buraya saldırdı. Şehirde bulunan piskopusu esir etti. Onu vekaleten birisinin yanına rehin olarak bıraktıktan sonra Kefertâb'a doğru yola çıktı. Ancak piskopos, yanında kaldığı adamı gaflete düşürüp Kefertâb'a kaçtı. Belek kaledekilerle savaşmaya karar verdi. Cemâziyelahir ayının 12'si Salı günü piskoposu geri istedi.

Bu sırada Harput'ta hapis tutulan Baudouin, Joscelin, Galeran, Tancred'in kız kardeşinin oğlu, Baudouin'in yeğeni ve diğer Frank esirlerinin kale halkından bir grupla iletişim kurarak birlikte hareket ettikleri haberi ulaştı. Buradaki esirleri serbest bıraktılar. Onlar da kaleye saldırarak ele geçirdiler. Burada Nurüddevle'ye ait olan pek çok şeyleri aldılar. Bu olaydan sonra Joscelin: "Biz mahvolmak üzereydik fakat şimdi kurtulduk. Bu durumda işin doğrusu buradan gücümüzün yettiği kadar şeyleri alıp gitmemizdir" dedi. Ancak Baudoin kaleyi bırakıp, gitmeye razı olmadı.

Sonunda Joscelin'in kaleden ayrılması konusunda görüş birliğine vardılar. Kalede kalanlar Frankları toplayıp Harput'a gelinceye ve onları kurtarıncaya kadar Joscelin'e elbiselerini değiştirmemesi, et yememesi, kurban zamanı hariç içki içmemesi konusunda yemin ettirdiler.

Belek, harekete geçerek Harput'u muhasara altına aldı ve burada konakladı. Recep ayının 23'ünde kaleyi kılıç zoruyla ele geçirdi. Burada olup kendi nimetlerine karşı nankörlük edenler ile Baudouin, Galeran ve Baudouin'in yeğeni dışında kalan Frankların hepsini öldürdü. Öldürmediklerini de Harrân'a göndererek hapsetti.

Joscelin ise Kudüs'e giderek Franklardan yardım istedi. Bunun üzerine harekete geçen Franklar birlikte Tel-Bâşir'e geldiler. Burada Harput'un kılıçla alındığını işittiler. Bunun üzerine Vadi'ye doğru ilerleyerek Bizâ'a'ya karşı savaş açtılar. Şehrin duvarının bir bölümünü ve şehrin kapısını ateşe verip yaktılar. Ağaçları kestiler. Vadi'de buna benzer ne buldularsa yaktılar.

Ardından Franklar, Haylan'a, oradan Halep'in kuzeyindeki Meşhedü'l-Ceff taraflarına yöneldiler. Buradaki bahçeleri ve meşhedleri tahrip ettiler. Nukra bahçesine yakın olan Meşhedü't-Turud'daki insanlara eza ve cefa çektirdikten sonra öldürdüler ve 20 kadarını da esir ettiler. Ardından Franklar ilerleyerek Buk'atü's-Sevdâ'daki Halep'in batı tarafında konaklayıp güney tarafında bulunan meşhed ve bahçeleri tahrip ettiler. Meşhedü'd-Dakka'daki mezarları açtılar ve içinde bir şey bulamayınca ölüleri

ateşe verip yaktılar. Halepliler her gün onlarla şiddetli bir şekilde savaşıyor ve böylelikle Joscelin'in gücü her defasında tükeniyordu.

Ramazan ayının 15'i Salı günü harekete geçerek Sa'dî'yeye geldiler. Buradaki ağaçları kestiler. Daha sonra Franklar burada Joscelin'den ayrılarak her biri kendi memleketine geri döndüler. Konakladıkları yerlerde yaklaşık 40 kadar ölü at bulundu. Halktan bir grup onları yağmaladı.

Kadı İbn Haşşab, Halep ileri gelenlerin oluruyla, Halep'teki Hıristiyanlara ait kiliselerin mihraplarının tahrip edilmesini, bunların yerine Kıble'ye yönelik mihrapların yapılmasını, kapılarının değiştirilerek bunların mescit olarak kullanılmasını emretti. Bunun üzerine Hıristiyanların en büyük kilisesi bahsedildiği gibi yapılıp mescide çevrildi ve Mescidü's-Serrâcîn olarak isimlendirildi. Günümüzde bu mescit Mescidü'l-Hallâviyyîn'dir. Kenîsetü'l-Haddâdîn ise günümüzde Medresetü'l-Haddâdîn'dir. Derbü'l-Hiraf Kilisesi de bugünkü Medresetü'l-İbnu'l-Mukaddem'indir. Halep'te iki kilise dışında başka bir kilise bırakılmadı. Bunlar halen günümüze kadar ayakta dimdik durmaktadır. Bütün bunlar, Nurüddevle Belek'in Halep'te olmadığı sırada gerçekleşti.

Joscelin, Ramazan ayının 19'unda Vadi, Nukra ve Ahass üzerine yürüdü. Garib'de bulunan 500'den fazla atı ele geçirdi. Böylece Halep'te bulunan atlılardan 50 attan başka at kalmadı. Joscelin at, deve, sığır gibi hayvanlardan sayılamayacak kadar çok ganimet elde etti. Gücünün yettiği kadar her şeyi ve herkesi tahrip etti. İnsanları esir etti ve öldürdü. Daha sonra Tel-Bâşir'e geri döndü.

Sir Alan, Antakya askerleriyle birlikte Esârib'ten yola çıkarak Hatune ve Halfa'ya geldi. Halep'in güneyinde bulunan Garib'de Joscelin'in yağmasından arta kalan 300 kadar atı ele geçirdi. Daha sonra mallarıyla Şeyzer'den gelmekte olan bir kervana el koydu.

Joscelin, Fırat nehrinden geçerek Şebâtan bölgesine giderek buradaki Türkmen ve Kürtleri yağmaladı. Onlardan 10 binden fazla koyun, at ve ganimet aldı. İnsanları öldürdü ve bazılarını esir etti. Atlarını Joscelin'e veren Halep askerlerine, hırsızlarla birlikte yağma ettikleri ganimetleri memleketlerine götürmelerine izin verilmedi. Esirler birbiri arkasından Joscelin'in huzuruna getirdiler.

Joscelin, Cebbûl ve çevresindeki yerleri yağmaladı. Birçok binek hayvanına el koydu. Daha sonra Deyr-i Hafir'e yönelip buradaki halkı mağaralarda dumanla boğup öldürdü. Kabirleri açıp ölülerin kefenlerini çaldı.

Zilkade ayının 26'sı Çarşamba günü Belek, Fırat nehrini geçip Şam'a doğru yöneldi. Daha sonra Halep'e gelip Bâtınî dâisi Nâib Behram'ı yakaladı. Bâtınîlerin şehirden çıkarılmalarını emretti. Bunun üzerine Bâtınîler mallarını ve mülklerini satarak şehirden çıktılar.

Emîr Nurüddevle Belek askerlerini topladı. Atabeg Tuğtegin, Dımaşk askerleriyle Aksungur el-Porsukî de askerleriyle birlikte kendisine katıldılar. Fırat nehrini geçerek Azez önlerinde konakladılar. Şehri sıkıştırarak muhasara altına aldılar. İşi kolaylaştırmak için tüneller kazıldı. Franklar toplanarak Müslümanları Azez önlerinden çevirmek için harekete geçtiler. Sonunda iki taraf karşılaştı. Ancak Müslümanlar yenildiler. Bir kısmı öldürülüp bir kısmı da esir edildikten sonra dağılıp gittiler.

Belek, Nukra'daki Nâûra ve Fırat nehri kıyısındaki Muğara Kalesini tahkim etti. Bu arada Melik Rıdvan'ın kızı Ferhunde Hatun'la evlendi. 517/1124 yılı Zilhicce ayının 23'ünde düğün yapıp gerdeğe girdi.

518/1124 yılı Muharrem ayında Belek, Halep Reisi Süleyman el-Aclânî'nin yerine Harrân halkından İbn Sa'dan olarak bilinen Muhammed b. Sa'dan'ı getirdi. Belek'in Halep'e gelmesiyle birlikte, fitne ve fesat çıkaran kimselerin, yol kesicilerin kötülükleri bertaraf edildi ve halkta emniyet duygusu arttı. Ona karşı büyük bir korku oluştu. Ayrıca Halep kapıları gece ve gündüz açık bırakılmaya başlandı. Fesat çıkaranların bertaraf edilmesini emretti. Nöbetçiye "eğer birinin feryadını işitirsem boynunu vurdururum" dedi. Daha sonra Harrân'da hapiste bulunan Baudouin ve yanındakileri Halep Kalesine taşıyarak burada hapsetti.

Safer ayında Belek Gazi'nin adamlarından bir grup Türk, Azez üzerine yürüdüler ve Meşhalâ'da Franklarla bu kuvvetler arasında bir savaş oldu. Savaşta Türkler galip geldiler. Franklardan atlı ve yaya olarak 40 kişiyi öldürdüler. Onların mallarını aldılar. Geri kalanlar da yaralılarıyla birlikte dönüp gittiler.

Kânûn-i Evvel ve Kânûn-i Sânî'de yağmurlar kesildi. Mahsul azaldı. Sonra yeniden yağmurlar başladı ve mahsuller çoğaldı. İnsanlar mahsulü topladı ancak Halep'te pahalılık daha da arttı.

Nurüddevle Belek Gazi, 518/1124 yılı Safer ayında Menbic hâkimi Hassan b. Gümüştegin'e, kendisine onun hakkında ulaşan bir haberden dolayı düşman oldu. Amcasının oğlu Timurtaş b. İlgazi idaresinde bir bölük asker gönderdi. Menbic'in dışında kalmalarını, Hassan b. Gümüştegin'den kendileriyle birlikte Tel-Bâşir topraklarına yağma yapmak üzere kaleden çıkmasını istemelerini ve kaleden dışarı çıkan Hassan'ı yakalamalarını emretti. Bunun üzerine Timurtaş, harekete geçip Menbic'e girdi. Hassan ve kardeşi İsa, kaleye çekilerek isyan durumuna geçtiler.

Bu arada yakalanan Hassan çırılçıplak soyundurulup, sürüklendikten ve eziyet edildikten sonra Palu Kalesine[293] gönderilip hapsedildi. Kardeşi İsa ise kaleyi teslim etmedi. İsa, Joscelin'e mektup yazarak "eğer yanıma gelip, beni Belek'in askerlerinden kurtarırsan Menbic'i sana teslim ederim" şeklinde haber gönderdi. Söylendiğine göre, İsa, Menbic'te Joscelin'in şehre hâkim olduğunu münadîlerle halka ilan ettirmiş. Bu çağrı üzerine Joscelin, Kudüs, Trablus ve diğer Frank memleketlerine giderek atlı veya yaya olmak üzere 10 bini aşan bir süvari kuvvet topladı. Belek'i Menbic önlerinden uzaklaştırmak için şehir yakınlarına kadar geldi.

Joscelin, şehre yaklşınca Belek ona karşı harekete geçti. Çok geçmeden iki taraf kuvvetleri Rebiülevvel ayının 18'i Pazartesi günü savaşa başladılar. Yapılan savaşta Franklar yenilgiye uğradılar. Müslümanlar, Pazartesi gününün sonuna kadar onları takip edip bir kısmını öldürdü ve bir kısmını da esir etti.

O gün Belek, Franklara karşı 50 defa saldırı yapmış, onları adeta kırıp geçirmiş ve yok etmiştir. Çarpışmalarda hiç konuşmaksızın kılıç vurup mızrak sallamıştır. Savaştan sonra Belek, Menbic'e dönmüş ve kendisine yeni bir zafer ihsan ettiği için geceyi namaz kılıp Allah'a dua ve niyaz ederek geçirmiştir.

Rebiülevvel ayının 19'u Salı sabahı olunca Belek, savaşta ele geçirdiği bütün esirleri öldürttü. Sonra da Menbic'i dövecek olan mancınıkları yerleştirmek için bir yer seçmek amacıyla üzerinde beyaz elbise ve elinde bir kalkanla kale yönüne doğru hareket etti.

[293] Palu Kalesi, günümüzde Elazığ'ın Palu ilçesinde yer alan bir kaledir. Bkz. Ertuğrul Danık, "Palu Bölgesinin Tarihi Coğrafyası Üzerine Bir Deneme", *Murat Havzası*, 2/3 (2007): 17-22.

Belek, Menbic muhasarasına amcasının oğlu Timurtaş b. İlgazi'yi kendi yerine vekil olarak görevlendirmek istemişti. Zira Franklar tarafından sıkıştırılan Sûr şehrine yardıma gitmeye karar vermişti. Ancak Franklar, bu sıkıştırma sonunda Sûr şehrini ele geçirmişti. Belek, ayakta durup askerlere emir ve yasaklar verirken kaleden kendisine bir ok atıldı. Söylendiğine göre bu ok, Belek'in sol köprücük kemiğine isabet etti. Belek oku eliyle çekip çıkardı ve üzerine tükürerek: "Bu bütün Müslümanların öldürülmesidir" dedikten sonra hemen orada can verdi. Söylendiğine göre Belek, saatlerce bu şekilde kalmış ve sonra vefat etmiştir. (Allah rahmet eylesin) Cesedi Halep'e götürülüp Makam-ı İbrahim'in güney tarafına gömüldü.

3. ÜÇÜNCÜSÜ: TİMURTAŞ b. İLGAZİ b. ARTUK

Hüsameddin Timurtaş b. İlgazi Rebiülevvel ayının 20'si Çarşamba günü Halep'e gelerek kaleye bayrağını çektirdi ve şehre hâkim olduğunu münadîlerle halka ilan ettirdi. Süleyman b. İlgazi, Meyyâfârikîn'den Harput'a kadar yaklaşık 50 müstahkem yerden oluşan Belek'in kalelerini gidip teslim aldı.

Bu arada Davud b. Sökmen, Palu Kalesini aldı ve orada bulunan Hassan b. Gümüştegin'i serbest bırakarak Menbic'e döndü. Timurtaş ise Halep'e hâkim olunca yönetim işlerini bırakıp çocuklarla oyun oynayıp eğlenerek vakit geçirmeye başladı. Bunun sonucunda şehirde düzen bozuldu. Müslümanların işleri zayıfladı. Timurtaş, Ebû Muhammed b. Mevsıl'ı vezirliğe atadı. Sonra 518/1124 yılı Recep ayında onu azlederek malvarlığına el koydu ve Ebû'r-Reca b. es-Sertan'ı vezir tayin etti. Halep Reisliği'ne de Fezail b. Said b. Bedîi getirdi.

Daha sonra Harrân'a adamlar göndererek Belek'in burada ikamet ettirdiği Sultanşâh b. Rıdvan'ı, güçlü olduğu Mardin Kalesine getirtip hapsettirdi. Ancak Sultanşâh, iplere tutunarak kaleden aşağı indi ve Dar'a'ya kaçtı. Daha sonra Hasankeyf'e Davud b. Sökmen'in yanına gitti.

Rebiülevvel ayının son 10 günü Joscelin'in nâibi Urfa'dan hareket ederek Şebâtan bölgesine saldırarak yağmaladı ve birçok şeyi ele geçirdi. Timurtaş'ın daha önce babası İlgazi'nin evlatlığı, dostu ve yakını olmuş bulunan nâibi Ömer Hass, Frankların arkasından 300 süvari ile yola çıktı. Mercü'l-Eksas'da onlarla karşılaşarak onları mağlup etti. Franklarla birlikte olan birçok kimseyi de öldürüp ganimetlerle geri

döndü. Elde edilen ganimetler ve Frankların kesik başlarını Timurtaş'a gönderdi. Bu başarısı üzerine Timurtaş onu Halep Şıhneliğine tayin etti. Ömer Hass, öldükten sonra cesedi, Meşhedü'l-İbrahim Kapısının önündeki kubbede defnedilmiştir. Adı kubbenin dört bir tarafında yazılıdır. Bu arada Timurtaş, Halep Kalesine, Abdülkerim adlı birisini atadı.

4. SARAH BAUDOUİN'İN SERBEST BIRAKILMASI

Bu yılın Cemâziyelevvel ayının başında Halep Kalesinde Belek tarafından hapsedilmiş Antakya hâkimi Baudouin ile Timurtaş b. İlgazi arasında Esârib, Zerdanâ, Cezr, Kefertâb ve Azez'in Timurtaş'a verilmesi ve 80 bin dinar fidye karşılığında barış yapıldı. Fidyenin ilk taksidi olarak Franklardan 20 bin dinar geldi.

Baudouin, Dübeys'in Müslümanlar arasından çıkarılması konusunda yardım için yemin etti. Aslında Dübeys, Halife Müsterşid'e mağlup olmuş, askerlerinden bir kısmının öldürülmesinden sonra memleketini terk etmiş ve alabildiği kadar değerli şeyleri hayvanların üzerine koyduktan sonra Ca'ber Kalesindeki İbn Salim b. Malik b. Bedran'a elçiler göndererek ondan kendisini himaye etmesini istemişti. İbn Salim de onu himayesine almış ancak Müsterşid ve Sultan Mahmûd buna çok kızmışlardı.

Dübeys, Halep halkından bir gruba mektup yazıp onlara oldukça çok miktarda dinar göndererek Halep'i kendisine teslim etmeleri konusunda haber gönderdi. Ancak Halep Reisi Fezail b. Said b. Bedî bunu ortaya çıkardı ve bu durumdan Timurtaş'ı haberdar etti. Bunun üzerine Timurtaş, Dübeys'in kendilerine mektup gönderdiği kimseleri yakalatıp zulüm ve işkence yaptırdı. Bazılarını astırarak öldürdü, bazılarının mallarına el koydu ve bazılarını da ateşe attırıp yaktırdı.

Baudouin ile Timurtaş'ın anlaşmasına Emîr Ebû'l-Asakir Sultan b. Munkız aracı oldu. O, Baudouin'in çocuklarıyla kız kardeşinin çocuklarını rehin alıp Halep'e göndermişti. Daha sonra Baudouin, anlaşma şartlarını kabul etmesi üzerine bağları çözülüp Timurtaş'ın düzenlediği meclise getirildi. Her ikisi de yemek yiyip içtiler. Timurtaş, ona kumaş bir hil'at, altın bir taç, elbise ve çizme giydirdi. Belek'in esir edildiği gün elinden aldığı atını geri verdi. Daha sonra Baudouin, Cemâziyelevvel ayının 4'ü Çarşamba günü Şeyzer'e gitti. Timurtaş ile yaptığı anlaşmanın şartlarına uygun olarak rehineler gelene kadar Şeyzer emîrinin yanında kaldı. Rehineler ise

Baudouin'in kızı, Joscelin'in oğlu ve bunların dışında Frankların çocuklarından 12 kişi idi. Baudouin, çok geçmeden 20 bin dinarı Timurtaş'a hızlı bir şekilde gönderdi.

Şeyzer emîri de rehineleri aldıktan sonra Baudouin'i Recep ayının 17'si Cuma günü Şeyzer'deki hapishaneden serbest bıraktı. Baudouin, Timurtaş ile yaptığı anlaşmayı bozdu ve ona haber gönderip "Kendisine karşı çıkmamın mümkün olmadığı patrik bana ne verdiğimi ve ne kararlaştırdığımı sordu. Azez Kalesini teslim ettiğimi duyunca buna karşı çıkıp bundan vazgeçmemi ve anlaşmayı reddetmemi bana emretti. Senin yaptığın hata beni zor duruma düşürdü. Patriğe muhalefet etmeye muktedir değilim" dedi. İki taraf arasında elçiler gidip geldi ise de bu şartlar üzerine barış yapılamadı.

Dübeys, Joscelin ve Baudouin ile Ca'ber Kalesi emîri Malik b. Salim aracılığıyla dostluk kurup birbirlerine karşı dürüst ve samimi davranmaya başladılar.

Dübeys ve Franklar, Halep'in Dübeys'in olması, içindeki mal, insanların ve Halep'e bağlı bazı yerlerin Frank yönetimine bırakılması konusunda anlaşmaya vardılar. Bu anlaşmadan sonra Dübeys, Mercidâbık'a yöneldi. Hüsamüddevle Timurtaş, ona karşı çıkarak onu mağlup etti.

Timurtaş, Frankların anlaşmaya ihanet ettiklerini öğrenince asker toplamak ve kardeşi Süleyman b. İlgazi'den yardım istemek için Recep ayının 25'inde Halep'ten Mardin'e gitti. Munkızoğullarının rehineleri Halep'te Timurtaş'ın yanında, Frankların rehin çocukları ise Şeyzer'de Ebû'l-Asakir b. Munkız'in yanında kaldılar.

Bütün bunlara rağmen, Timurtaş ile Baudouin'in arasında elçiler Şaban ayının 18'inde barışın bozulduğu ve Baudouin'in Halep'e saldırmak amacıyla Artâh'a yöneldiği haberleriyle dönünceye dek gidip geldiler.

5. FRANKLARIN HALEP ÇEVRESİNDEKİ FAALİYETLERİ ve KUŞATMASI

Baudouin, Artâh'tan ilerleyerek Kuveyk nehri kenarında konakladı. Geçtiği yerlerde fitne ve karışıklıklar çıkararak her şeyi mahvetti. Daha sonra harekete geçip Şaban ayının 26'sı Pazartesi günü yani Teşrinelevvel ayının 6'sı Halep Kapısı önünde karargah kurdu.

Dübeys ve Joscelin, Tel-Bâşir'den hareket ederek Vadi taraflarına doğru yöneldiler. Buralardaki pamuk, tütün ve diğer ürünleri mahvettiler. Bunların değeri 100 bin dinar idi. Daha sonra Baudouin ile birleşip Halep'e karşı savaş durumu aldılar. Bunlara Sultanşâh b. Rıdvan da katıldı.

Frankların komutanı Baudouin, Halep'in batı yönünden gelerek Halep'e karşı konakladı. Joscelin, Azez yolu ile bunun sağındaki ve solundaki yerlere karşı karargah kurdu. Dübeys ve Sultanşâh ise İsa b. Salim b. Malik ile birlikte Halep'in doğu yönünden Joscelin'in bulunduğu yerlere sınır olacak şekilde gelip konakladılar. Bâlis emîri Abdülcebbar b. Artuk ise Halep'in doğu tarafından Dübeys'e sınır olan bir yerde konakladı. Frankların 200, Müslümanların da 100 adet çadırları vardı.

Müttefikler, Halep önlerinde konaklayarak şehre yaklaştılar. Ağaçları kestiler, pek çok meşhedi tahrip ettiler ve Müslüman ölülerin mezarlarını açarak yağmaladılar, tabutları alarak çadırlarına götürdüler. Bunları yemek kapları yaptılar ve kefenleri de alıp onları kasıtlı olarak bağları kopmuş olan ölülere destek olsun diye ayaklarına iplerle bağladılar. Bu ölüleri Müslümanların karşılarına sürükleyip getirdiler. Ölülere "İşte sizin Peygamberiniz Muhammed" ve başka bir ölüye "İşte bu sizi Ali'nizdir" demeye başladılar. Onlar, ayrıca Halep'in dışındaki bir meşhedden bir *Kur'ân* alarak "Ey Müslümanlar kitabınızı görün" dediler. Frankın biri *Kur'ân*'ı deldi ve bir ipe bağladı. Daha sonra ipi atının eğerinin arkasına taktı. At, kitabın üzerine pisledikçe bu adam elleriyle alkış tutup kahkahalar atıyordu. Yakaladıkları Müslümanların ellerini ve erkeklik organlarını keserek yine Müslümanlara atıyorlardı. Müslümanlar da esir aldıkları Franklı askerlere aynı şeyleri yapıyordu.

Müslümanlar savaş için Irak kapısından çıkıp Franklı çadırlarından aldıkları askerleri öldürüp yollara attılar. Bunların bazılarını parçaladılar. Yollarını kesip kimini öldürüp kimini esir ediyorlardı. Bazı Müslümanlar şehir surlarından Dübeys'e "Ey uğursuz!" diye bağırıyordu. Bu arada iki taraf arasında barış için elçiler gidip geliyordu. Ancak Franklar, Müslümanların durumu iyice kötüleştiği ve zor durumda olduklarını düşündükleri için barışa yanaşmadılar.

Halep'te yönetimi üstlenen Süleyman b. Abdülcebbar, Hâcib Ömer Hass ve bunlarla birlikte yaklaşık 500 atlı kuvveti bulunuyordu. Halep Reisliği makamında kadı Ebû'l-Fazl b. Haşşab vardı. Mekanları koruyor, mal ve yiyecek maddelerinin kullanımı işlerini yürütüyordu.

Halepliler, şehrin kadısı olan dedem Kadı Ebû Ganm Muhammed b. Hibetullah b. Ebû Cerâde ve Nakibu'l-Eşraf Ebû Abdullah el-Cilî'yi, Timurtaş'a göndermeye karar verdiler. Bunun üzerine bu heyet, şehirden gece vakti çıkacak kendilerini yardıma çağırmak amacıyla Mardin'e gelince Timurtaş'ın yanına gittiler. Meyyâfârikîn emîri kardeşi Süleyman'ın ölümü üzerine Halep'ten başka, onun elinde bulunan memleketlere hâkim olmak amacıyla Meyyâfârikîn'e gittiğini öğrendiler. Timurtaş, Halep yerine bu beldenin ele geçirilmesiyle meşguldü.

Elçiler, Timurtaş ile Musul hâkimi Aksungur el-Porsukî arasında Franklar üzerine yürümek ve onların kuşatmasını kırmak için ittifak yapmaları üzerine gidip kaldıkları süreyi uzattı. Halepliler şehirden çıkınca bunun haberi Franklara ulaştı. Franklar, onları yakalamak için arkalarından kuvvet gönderdiler. Ancak bunlar, elçi heyetine ulaşamadılar. Bununla birlikte Franklar, sabah olunca Halep halkına "kadınınız nerede, şerefiniz nerede?" diye yüksek sesle bağırdılar. Fakat bununla birlikte Halep heyetinden Halep halkına kendilerinin selamette olduğunu bildiren bir mektup gelmişti.

Diğer yandan Timurtaş'ın yanında kalmaya devam eden Halep heyeti, onu Halep'e gelmeye teşvik ediyor, o da onlara vaadde bulunuyordu. Ancak bunu yerine getirmiyordu. Heyet Timurtaş'a: "Senin Halep'e bizzat gelmeni istiyoruz. Zira Halepliler, içine düştükleri kötü durumu ancak senin gelmenle ortadan kaldıracaklar ve bununla yetinmeyecekler" dedi.

Haleplilerin durumu ise köpekleri ve ölüleri yiyecek kadar kötüleşti. Zamanları azaldı ve yanlarında yiyecekleri kalmadı. Bu nedenle halk arasında hastalıklar yayılmaya başladı. Şehir halkı hastalığın şiddetinden inleyip duruyordu. Buna rağmen Frankların saldırısı nedeniyle tehlike boruları çalınca bağlarından çözülmüş gibi yerlerinden kalkıp Franklara saldırıyorlardı. Onları çadırlarına kadar püskürttükten sonra yeniden yataklarına dönüyorlardı.

Dedem Ebû'l-Fazl Hibetullah b. Kadı Ebû Ganm babasına bir mektup yazarak "Halep halkının durumunu ve açlıktan ölü eti yediklerini, hastalıktan dolayı durumunun nasıl ihmale uğradığını" bildirmiştir. Onun bu mektubu Timurtaş'ın eline geçince o, buna son derece kızdı ve "Şunların bana gösterdikleri cesarete bakınız! Eğer Halep'e gelecek olursam halkın durumu benim sayemde düzelecekmiş diyorlar. Benim

bu kadar kötü bir duruma düşmüş olan Halep'e gelmem konusunda beni adeta aldatıyorlar" dedi.

6. DÖRDÜNCÜSÜ: AKSUNGUR EL-PORSUKÎ

Timurtaş, başlarına nöbetçiler koyarak heyettekileri hapsetti. Halepliler, hapisten kaçarak Aksungur'un yanına gidip, ondan yardım istemek hususunda bir hile düşündüler. Nöbetçilere hile yaparak onları uyuttular. Hapisten çıkarak firar ettiler ve Dârâ denilen yerde sabahladılar.

Musul'a ulaşıncaya kadar yürüdüler. Ancak Porsukî'yi bir deri bir kemik hasta olarak buldular. Doktorlar dışında herhangi bir kimsenin onun yanına girmesine izin verilmiyordu. Çok zayıf ve güçsüz olması nedeniyle Porsukî'ye piliç eti dövülüp yediriliyordu. Onun bu durumda olduğu haberi Dübeys'e geldi. Bunun üzerine Dübeys, askerlerine bu müjdeyi duyurdu. Davullar çalınmaya, tekbir ve tehlil sesleri yükselmeye başladı. Dübeys'in Halepli olan adamlarından birisi, halka "yardımını ümit ettiğiniz kişi ölmüştür" diye bağırdı. Bunun üzerine Halepliler neredeyse canlarını verip öleceklerdi.

Halep heyeti Porsukî'nin yanına girmek için izin istedi ve onlara izin verildi. Ona şikayette bulunarak Halep halkının içine düştüğü sıkıntılardan bahsettiler ve ondan yardım istediler. Aksungur, heyete ikramda bulunarak şöyle dedi: "Şu an hastalıktan ne durumda olduğumu görüyorsunuz buna rağmen ben, Allah'a adakta bulundum eğer Allah, benim bu hastalıktan iyileştirip kaldıracak olursa memleketinizi savunmada ve düşmanlarınıza karşı mücadelede çaba göstereceğim, onları memleketinizden kovacağım" dedi.

Halep kadısı Ebû Ganm, sözüne devamla mektubunda şunları söylüyordu: "Bu görüşmeden üç gün sonra Aksungur'un ateşi düştü. Çadırından çıkarak askerlerine Halep'e doğru cihat etmek için hazırlık yapmalarını duyurdu." Böylece Porsukî, birkaç gün bununla meşgul oldu ve askerler hazırlıklarını tamamladılar. Ardından, Porsukî kuvvetli bir ordu ile Musul'dan hareket ederek Rahbe'ye ulaştı. Bu arada da Dımaşk emîri Atabeg Tuğtegin ve Humus emîri Samsâmüddin Hayr Han b. Karaca ile yazıştı. Daha sonra yoluna devamla önce Bâlis'e gidip ardından Halep'e hareket etti. Zilhicce'nin bitimine sekiz gün kala Perşembe günü Halep'e geldi.

Porsukî'nin Halep'e yaklaştığı esnada Dübeys, beyaz bayraklarını açıp Halep'in bir köyünde bulunan Franklara gitti ve hep birlikte Cevşen Dağı'na yönelip gittiler. Bunun üzerine Halepliler şehirden çıkarak, Frankların çadırlarına doğru yürüdüler ve yağmalayarak istedikleri her şeyleri aldılar.

Halep halkı, şehre gelen Kâsımüddevle'yi karşıladı. Aksungur, hiç vakit kaybetmeksizin Frankların üzerine yürüyerek Cevşen Dağı önlerinde onları mağlup etti. Porsukî, Halep'ten uzaklaşan Frankları acele etmeden yavaş yavaş takip etti. Daha sonra okçularına haber göndererek, askerlerin geri çekilmesini emretti. Bunun üzerine Kadı İbn Haşşab ona "Ey efendimiz, eğer Halep askerleri Frankların arkasından giderse onları ele geçiririz. Çünkü onlar çekiliyorlar ve bizim askerimizi de onları çevrelemiş durumdadırlar" dedi. Porsukî ona şöyle cevap verdi: "Ey kadı, sen şunu biliyorsun ki, Franklar, bize galip gelecek olurlarsa (Allah korusun) o takdirde sizin onlara gücünüz yetmez. Ancak sizin memleketinizde benim askerlerimden başka sizi koruyacak bir kuvvet yoktur" dedi. Bunun üzerine kadı ona "Hayır" diye cevap verdi. Porsukî "Frankların bize yönelip bizi yenilgiye uğratarak Müslümanları yok etmeleri, ihtimal de olsa bize güven vermez. Allah, onların şerrinden bize yardımcı olsun. Biz, Halep'e gidip kuvvetli hale gelerek duruma bakar, ona göre hareket ederiz. Allah, izin verirse askerlerimizi toplar, sonra da Franklara karşı harekete geçeriz" dedi. Daha sonra Halep'e girip kaleyi teslim aldı. Şehre huzur getirip güçlendirdi. Bu arada zulmü yok etti, haksız vergileri kaldırdı. Böylece halka geniş bir şekilde adalet getirip uyguladı. Onlara büyük ihsanlarda bulundu ve bütün bu konular için bir tevkîi[294] yazdırdı. Bunun bir nüshası bizde mevcuttur.

Bundan sonra Halepliler, kale valisi Abdülkerim ile Halep valisi Ömer Hass'ın halka zulüm yapmaları, mal ve paralarına el koymaları, orduyu ve Türkleri halkın mal ve paralarına el koymalarına kışkırtmaları konusunda Aksungur'dan güvence sözü aldılar. Çünkü onlar, şehrin büyüklerinden ve ileri gelenlerinden durumları iyi olanların mallarını haczediyorlardı. Bu arada Franklar, Esârib'e yönelip daha sonra Antakya'ya gittiler.

[294] Tevkîi, İslâm devletlerinde hükümdarın kararı, bunun yazılı belgeleri ve mühür anlamında resmî yazışma terimidir. Bkz. Erdoğan Merçil, "Tevkî'", *DİA*, 41 (2012): 35-36.

İnsanlar Şubat ayının 12'sinde Halep şehrinde ekin ekmeye başladı. Tohumları suya batırıp ekerlerdi. Yağmur yağması ile otlar toprağın üstünde görünmeye başlayınca verim daha fazla oldu. Bunun sonunda en kaliteli ürünler elde edilmiştir.

Porsukî, Halep Kalesinde tutuklu bulunan Munkızoğullarını serbest bıraktıktan sonra 519/1125 yılı Muharrem ayının sonlarında Tel-Sultan'a giderek orada üç gün kaldı. Safer ayının 7'sinde Şeyzer'e gitti. Burada Munkızoğullarından tutsak Franklı çocuklarını teslim alıp onları 80 bin dinara sattı.

Ardından Aksungur, Atabeg Tuğtegin kendisine gelinceye kadar Hama topraklarında birkaç gün kaldı. Sonra da çokluğu sınırsız olan askerlerinin başında buradan hareketle Kefertâb'a gelip konakladı ve Rebiülahir ayının 3'ü Cuma günü Samsâmüddin Hayr Han b. Karaca şehri kendisine teslim etti. Aslında Hayr Han, Humus'tan gelerek Tel-Sultan'da Aksungur'a katılmıştı.

Bundan sonra Aksungur, Frankların elinde bulunan Azez'e yönelip şehre karşı savaşa başladı ve kalede gedik açtı. Bunun üzerine Franklar, kendisine karşı saldırıya geçtiler. Rebiülahir ayının 16'sında savaşa tutuştular. Porsukî ağır bir yenilgiye uğradı. Müslüman halk ve avam tabakasından bir grup insan şehit oldu. Ancak emîr ve komutanlardan hiçbirisi öldürülmedi. Bu yenilgiden sonra Aksungur el-Porsukî, Kınnesrîn'de birkaç gün kaldıktan sonra sağ salim Halep'e döndü. Bu arada onun askerleri de dağılıp memleketlerine döndüler. Aksungur, Halep'e gelen Emîr Hâcib Sarimüddin Ba'lebek b. Talmas'ı Halep ve buraya bağlı yerlerin yönetimine atadı ve daha önce vali olarak atadığı Savtegin'i bu görevden aldı.

Aksungur ile Franklar arasında Frankların elinde bulunan Cebelü's-Summak ve diğer yerlerdeki toprakların eşit şekilde bölüşülmesi şartıyla bir barış yapıldı. Daha sonra Aksungur, valilik yaptığı Musul'a döndü. Aksungur'un Halep'ten ayrılmasını fırsat bilen Franklar, şıhnelerin ve ikta sahiplerinin kendilerine ait topraklardaki ürün hisselerine düşen parayı toplamalarını, Şaban ayının 20'sine kadar erteleldiler.

Baudouin, Kudüs'e doğru yola çıktı. Bir elçi de onun arkasından gidip ona "Frankların herhangi bir kimseye yazdan kalan ürünlerinden hiçbir şeyi kaldırmalarına ve bir Müslüman mutasarrıfın bazı yerlerden bazı paralarını almalarına imkan vermediklerini; böylece anlaşmanın kendi halinde kalıp uygulanmadığını" bildirdi. Daha sonra Franklar toplanıp Refeniye'ye yöneldiler.

Bunun üzerine buranın emîri Şemsu'l-Havass şehirden çıkıp Musul'a Aksungur'a yardım istemeye gitti ve oğlunu kendi yerine vekil olarak Refeniye'de bıraktı. Bu olay 520/1126 yılı Safer ayının sonunda gerçekleşmiştir. Franklar, Humus'a yürüyüp burayı karmakarışık bir duruma soktular.

Porsukî, askerlerini toplayıp Franklarla savaşmak üzere Musul'dan ayrılıp Şam'a yöneldi ve Rebiülahir ayının sonlarına doğru Rakka'ya ulaştı. Yine aynı ayda ilerleyişine devamla Nâûra'daki Nukra'ya gelip burada birkaç gün konaklayıp kaldı. Franklar kendisiyle haberleşiyordu. Şöyle ki, Joscelin, ona haber gönderip "Halep ile Azez arasındaki yerlerin, aralarında yarı yarıya bölüşülmesini, savaşın bu yerlerin dışında kalmasını" bildirdi ve her ikisi bu hususta anlaşmaya vardılar.

Bedrüddevle Süleyman b. Abdülcebbar ve amca oğlu Şehriyar Bey, bir Türkmen grubuyla Maarre'ye yönelmişlerdi. Bu kuvvetler, Frank askerlerine saldırıp onlardan 150 askeri öldürdüler. Beserfüs senyörü Geoffroy Banch'ı Uleymoğulları dağında tutsak halde Halep'e getirerek hapse attılar.

Bu arada Porsukî, oğlu İzzüddin Mesud'u Humus emîrine yardıma göndermesi üzerine Franklar buradan çekildiler. Bunun üzerine Mesud da babasına geri döndü. Oğlunu Halep'te bırakan Aksungur, Ba'lebek'i Halep valiliğinden azletti ve Halep'e özel birisini atayıncaya kadar Hâdim Kâfûr'u vali olarak atadı.

Kâsımüddevle, 520/1126 yılı Cemâziyelahir ayının 8'inde Esârib'e gitti. Ba'lebek b. Talmas'ı bir asker grubu ve kale delicileriyle Frankların elinde bulunan Deyri'l-Mücedded Kalesine gönderdi. Ba'lebek, Sermada'yı ayırıp Deyri'l-Mücedded'i barış yoluyla fethetti. Frank süvarilerinden 50 tanesini öldürdü ve askerleri yağma ede ede ilerlediler. Diğer yerlerde bulunan çiftçilerin mahsullerine el koydular ve mahsüllerin hepsini Halep'e götürdüler. Esârib Kalesine de saldırıya geçip etrafı çevrili iki yeri tahrip ettiler ancak şehri ele geçiremediler.

Diğer yandan Baudouin, Frank topluluğuyla Kudüs'ten Esârib'e geldi. Bu arada Joscelin de gelip ona katıldı. İkisi birlikte İmme ve Artâh Kalelerine karşı karargah kurdular. Ayrıca Porsukî'ye haber gönderip "Buradan çekil git! Çünkü bir geçen yıl, burası için anlaşma yapmıştık. Bu nedenle Refeniye'yi sana geri veriyoruz" dediler. Porsukî, onlarla savaşmaktan uzak durdu ve Azez'e yaptıkları gibi Müslümanlara karşı ısrarla tutum alacakları endişesine kapıldı. Bu yüzden, Franklarla

Esârib'e karşı kötü hareket ve davranışlarını bırakmaları karşılığında barış yaptı. Dolayısıyla Azez hâkimi mal ve adamlarıyla şehirden ayrıldı.

Ancak Franklar, Porsukî ile yaptıkları anlaşmayı tanımayıp "Biz ancak geçen yıl bölüştüğümüz yerlerin, Müslümanlar olmaksızın bizim olduğu takdirde barış yaparız" dediler. Ancak Aksungur, Frankların bu önerisini kabul etmedi ve Halep'te günlerce kaldı. Bu arada karşılıklı olarak elçiler gidip geldiler. Fakat aralarındaki meselede bir anlaşma olmayınca Aksungur, önce Kınnesrîn'e, daha sonra da askerleri, Fûa ve Dânis'e dek uzanmıştı.

Franklar, Maarretü Mısrîn'in çevresindeki yerlerde konakladılar. Receb ayının ortalarına kadar böylece kaldılar. Ancak yiyeceklerinin tükenmesiyle memleketlerine döndüler. Bundan sonra Porsukî, Kınnesrîn'de kendine katılan Atabeg Tuğtegin'le birlikte geri dönüp askerlerinden ayrılarak Halep Kapısı'nda konakladı.

Atabeg hastalandı ve ona tahtırevân[295] yapıldı. Öldüğü takdirde vasiyetinin yerine getirilmesi için Porsukî'yi seçti ve daha sonra Dımaşk'a gitti. Porsukî, Halep yönetimini oğlu İzzüddin Mesud'a teslim etti. Mesud, Halep'e girip çok iyi bir yönetim sergiledi.

7. PORSUKÎ'NİN ÖLDÜRÜLMESİ

Aksungur, 520/1126 yılı Zilkade ayında Musul'a gitti ve Cuma namazını kılmak için camiye gidip minbere yaklaşmakta iken zahid kılığında olan sekiz kişi hançerlerini çekerek ona saldırdılar. Aksungur'un üzerinde zırh ve çevresinde kalabalık bir koruma grubu vardı. Ancak bu sekiz kişi korumalardan önce davranarak onu, bitkin bir duruma düşünceye kadar hançerlediler. Aksungur, yaralı olarak götürüldüğü gün hayatını kaybetti.

Bu arada ona saldıran Bâtınîler orada öldürüldüler. Ancak onların arasındaki Azez'e bağlı Kefernâsihli bir genç öldürülmekten kurtuldu. Bu gencin yaşlı bir annesi vardı. O, Porsukî'nin ve ona saldıranların öldürüldüğünü duyunca (zira o, oğlunun Porsukî'yi öldürenlerle birlikte olduğunu biliyordu) sevindi ve gözlerine sürme çekip

[295] Tahtırevân, dört kişi veya genelde iki katır tarafından taşınan bir nakil vasıtasıdır. Bkz. Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat,* (Ankara: Aydın Kitabevi, 2010), 1193.

neşeli bir halde oturdu. Ancak oğlunun birkaç gün sonra sağ salim kendisine dönmesi üzerine buna son derece üzüldü ve saçlarını yolup yüzüne kınalar sürdü.

Söylendiğine göre Porsukî, kendisine saldıran o Bâtınîlerden üçünü kendi eliyle bizzat öldürmüştür. Porsukî, (Allah rahmet eylesin) o gece rüyasında kendisine birkaç köpeğin saldırdığını ve bunlardan bazılarını öldürdüğünü geri kalanlarının ise kendisine çok şiddetli bir şekilde eza ve cefa çektirdiklerini görmüştü. Sabah olunca Aksungur, bu rüyasını, yakın adamlarına anlatmış, onlar da "birkaç gün evinden ayrılıp gitmesini" tavsiye etmişler. Ancak Aksungur, onlara "Hayır, herhangi bir nedenle Cuma namazını bırakmam" demiş. Adet olduğu üzere Aksungur, Cuma namazı için halkla birlikte camide hazır bulunmuştu. Porsukî'nin veziri olan Müeyyed b. Abdülhalik, Halep'e onunla birlikte gelmişti.

8. BEŞİNCİSİ: İZZEDDİN MESUD ve ÖLÜMÜ

İzzüddin Mesud, babasının 520/1126 yılında öldürüldüğü haberi kendisine ulaştırılınca Halep'e hâkim oldu ve babasının veziri Müeyyed'i, kendisine vezir ve onun tarafından tavsiye edilen Emîr Tumân'ı da kendine nâib yaptı.

Mesud daha sonra 521/1127 yılında Bağdat'ta bulunan Sultan Mahmûd'un yanına gidip ondan "babasının yönetimindeki memleketlerin yönetimini, kendisine ihsan edip vermesini" istedi. Sultan, ona, bu konuda bir buyruk yazdı. Bunun üzerine Mesud, Musul'a gidip hâkim olduktan sonra Şam'a gitmek üzere Musul'dan ayrılıp Rahbe'ye gitti. O babasının katillerinin Şam halkından olduğunu düşünüyordu. Bu nedenle Şam ve halkına büyük bir kin ve nefret duygusu besledi.

Bunun sonucunda Mesud, Franklara karşı cihat için iyi ve yararlı işler yapmaktan vazgeçti. Diğer yandan Mesud'un kendisine karşı harekete geçeceğini haber alan Tuğtegin, ona karşı hazırlıklara başladı. Rahbe'nin dışında konakladığında şehir valisi şehri ona teslim etmekten geri durdu. Bunun üzerine Mesud, Rahbe'yi günlerce muhasara altına aldı ve çok geçmeden vali şehri ona teslim etti. Ancak vali, şehri ona teslim etmek için kaleden aşağı indiği zaman Mesud'un ansızın öldüğünü gördü. Söylendiğine göre o, zehir içirilip ölmüştür.

Vali ise şehri ona teslim ettiğine pişman oldu. Diğer yandan Tumân, Halep'i takviye için gelmiş olan bir askeri birliğin şehre girmesine izin vermeyip engel oldu.

Bu nedenle de Tumân ile Halep Reisi Fezâil b. Bedî arasında huzursuzluk meydana geldi. Bunun üzerine Tumân bu askerleri Halep'e aldırdı.

Bu olaydan sonra Sultan Mahmûd'un kölesi Hutluğ Aba es-Sultanî, Rahbe'ye (Mesud'un ölümüyle ilgili gerçekleşen olaylardan daha önce bahsetmiştik) gelmeden önce yanında Sultanın, Mesud'a yazdığı tevkîi ile Halep'e yöneldi. Süratle Halep'e gelen Hutluğ Aba, Cemâziyelahir ayının sonlarında Tumân'dan şehri teslim aldı ve müneccimlerin seçtikleri bir zamanda kaleye çıktı. Halkın mallarına el koyup aldı. Halep halkından bir grubu, Melik Rıdvan döneminde Micennü'l-Fûî ve öldürülen Halep Reisi'nin bıraktıkları servet nedeniyle suçlayıp mal ve paralarına el koydu.

Hutluğ Aba ayrıca Şerefüddin Ebû Talib b. Acemî ve amcası Ebû Abdullah'ı tutukladı. Ebû Talib'in bedenindeki eklem yerlerini deldirdi ve sahip olduğu malvarlığına el koydu ve onu mahveden işkenceler yaptırdı. Olayların böyle gelişmesi sonucunda Hutluğ Aba'nın müneccîminin, kendisi için seçtiği düşüncesi de böylece bozulmuş oldu.

Bunun üzerine Halep halkı, Hutluğ Aba'ya karşı harekete geçerek onu muhasara altına aldı. Bedrüddevle Süleyman b. Abdülcebbar'ı kendilerine yönetici olarak seçerek onun Halep'e hâkim olduğunu ilan ettiler. Halep Reisi Fezail b. Sâid b. Bedî onu destekledi ve Hutluğ Aba'nın adamlarını Şevval ayının 2'sinde tutukladı.

Bu gelişmelerden yararlanmak isteyen Antakya hâkimi Joscelin, Halep'e karşı saldırıya geçti. Bunun üzerine halk ona rüşvet olarak para verdi o da Halep'ten uzaklaştı. Bu arada halk şehir kalesini sıkıştırdı ve hükümdarlık sarayını ateşe verip yaktı. Bu sırada Melik İbrahim b. Rıdvan da Halep'e gelip onlara katıldı. Bu arada Menbic emîri Hassan ile Bizâ'a emîri de ona katıldılar. Böylece hep birlikte yürütülen Halep Kalesinin kuşatılması, Zilhicce ayının yarısına kadar sürdü.

YİRMİ ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İMÂDÜDDİN ZENGÎ ve HALEP

1. İMÂDÜDDİN ZENGÎ HALEP'TE

Atabeg İmâdüddin Zengî b. Kâsımüddevle Aksungur, Sultan Mahmûd'un tevkîi ile Musul'a hâkim oldu. Halep'in durumu ve muhasarası ile alakalı haberleri Ca'ber Kalesi emîri Şihâbüddin Malik b. Salim gönderdi. Atabeg, oraya Emîr Sungur Dirâz ve Emîr Hâcib Selâhaddîn Hasan ile askeri kuvvet gönderdi.

Bu arada Emîr Selâhaddîn şehre girdi ve durumu düzeltti. Atabeg Zengî'yi Musul'dan çağıracaklarına dair ikisi arasında arabuluculuk yaptı. Bunun üzerine orduları ile birlikte Halep'e doğru yöneldi. Söylendiğine göre, Bedrüddevle ve Hutluğ birlikte İmâdüddin'in yanına gitti.

Söylediğine göre, Hutluğ Aba, Atabeg ulaşıncaya kadar kalede kaldı ve inmedi. Ne zaman ki vardı o zaman indi. Atabeg, 522/1128 yılı Cemâziyelahir ayının 17'si Pazartesi günü kaleye çıktı. Karanbiya Dağındaki kubbede defnedilen babası Kâsımüddevle'yi kaleye taşıyıp defnedecek yer araştırmaya başladı. Bedrüddevle, Zeccacîn'de inşa ettiği medreseye taşınması hususunda görüşünü söyledi.

Söylendiğine göre, Ebû Talib b. Acemî'den taşımasını istedi. Bunun üzerine gece vakti Halep surundan çıkararak babasını taşıdı ve Medrese'nin kuzey odasında defnetti. Burayı da çocuklarından ölenlerin mezarı haline getirdi. Şâmir diye bilinen köyde *Kur'ân* okuyucuları babasının türbesinde durdular.

Melik İbrahim b. Rıdvan, Nusaybin'e kaçtı ve ölünceye kadar burada kaldı. Hutluğ Aba'yı Fezail b. Bedî'ye teslim etti. O da evinde onun gözlerine mil çekti ve sonra da Atabeg onu öldürdü.

Söylendiğine göre Bedrüddevle, o sıralarda ondan kaçtı. Fezail b. Bedî de Atabeg'in korkusundan İbn Malik Kalesine kaçtı. Atabeg, Halep Reisliği'ne Reis Safiyyüddin Ebû'l-Hasan Ali b. Abdürrezzak el-Aclânî el-Bâlisî'yi atadı ve o insanlara en güzel bir şekilde davrandı.

2. ŞÂMİYYE MEMLEKETİNİN TÜMÜ İÇİN TEVKÎİ

Atabeg, Halep'ten hareket ederek Hama topraklarına kadar geldi. Samsâmüddin Hayr Han b. Karaca da ona katıldı. Aralarında sonu iyi bitmeyen bir bağ oluştu. (daha sonra bahsedilecektir) Ayrıca Sevinc b. Tacülmülük de ona katıldı.

Ardından Atabeg, 523/1129 yılında yola çıktı ve Sultan'ın sarayına ayak bastı. Tüm batının mülküyle Sultanî tevkîi ile geri döndü. Musul'a girdi ve ardından Sinn[296] Kalesini fethetti. Buradan Halep'e yöneldi. Askerleri Urfa'nın ekinlerini yağmalayarak yediler.

Atabeg, Sultan Mahmûd'un tevkîi ile Fırat nehrini geçerek Halep'e gitti. Sultan memleketi Dübeys'e vermeyi tercih etti. Ancak Halife Müsterşid bunu yakışıksız buldu ve Sultana mektup yazarak şöyle dedi: "Kuşkusuz bu karar Müslümanlara karşı Franklara yardım etti ve dolayısıyla kafirlerin toprakları genişledi. Böylece düşmanlara yönelik alınan tedbirler de ortaya çıktı."

Atabeg'in hâkimiyeti Musul, el-Cezîre, Rahbe, Halep'te sürdü ayrıca Şâmiyye memleketinin tümü ve diğer yerler Sultan tevkîi ile kararlaştırıldı.

3. EVLİLİK ve BOŞANMA

Atabeg, Melik Rıdvan'ın kızı Hatun ile evlendi ve Deyr-i Zebîb'te gerdeğe girdi. Halep'te hazineyi açana kadar onunla birlikteydi. Ondaki hasletlerden ders çıkardı. Hatun'un dedesi Tutuş onu öldürdüğü ve kanlar içinde olduğu esnada babası Aksungur'un sebatını onda gördü ve o günden beri ondan uzaklaştı. Söylendiğine göre, o olay esnasında babası Rıdvan'ın Meşhedini yıktı.

Atabeg ondan uzaklaşmaya devam etti. Bunun üzerine Hatun, Halep kadısı Ebû Ganm'in yanına gidip durumunu şikayet etti. Kadı onun yanına çıktı, zalim biri olmasına rağmen hakkın sözünü dinlerdi. Allah'tan kork denildiğinde korkardı. Ata binmek için çıktığında kadı, Hatun'un anlattığı şeylerden ona bahsetti. Ancak Atabeg, kadının sözlerine aldırış etmeden atını sürmek istedi. Bunun üzerine kadı Ebû Ganm atının yularından tutup çekti ve at durdu. Ona şöyle dedi: "Ey Efendim! Bu şer'î

[296] Sinn, günümüz Irak topraklarında, Basra'nın kuzeyinde, Fırat ve Dicle nehirleri arasındaki bir bölgedir. (ç. n.)

hükümden yüz çevirmek doğru değildir." Bunun üzerine Atabeg ona dedi ki: "Şahit ol ben onu boşadım." Kadı atın yularını bırakarak dedi ki: "Şu saatten itibaren tamam!"

4. SEYFÜDDİN SAVAR

Emîr Savar b. Aytegin, Dımaşk emîri Tacülmülük Bûrî ile bir huzursuzluk yaşadı. Daha önce onun hizmetinde idi ancak Halep'e gelerek Atabeg'in hizmetine 524/1130 yılında girdi. Atabeg, ona ikram ederek onurlandırdı. Kendisine hil'atler ve bir çok ikta verdi. Ayrıca Halep ve çevresinin velayetini de verdi. Frankların savaşında ona güvendi. Savaşın taktik ve tetkik konularında basiret sahibi idi. Franklarla birçok savaş yapmıştır. Cesaret ve kahramanlık gibi meşhur özellikleri vardır. Bu nedenle, kafirlerin kalplerinde heybetli ve azamet sahibi biridir.

5. HAMA'DAN HUMUS'A KADAR

Atabeg, bu yılda cihada azmetti ve Dımaşk emîri Tacülmülük Bûrî b. Tuğtegin'e kendisine yardım konusunda mektup yazdı. Emîr ona olumlu cevap verdi ve ikisi ittifak kurdular.

Tacülmülük, Hama'da bulunan oğlu Bahâüddin Sevinc'e askeriyle birlikte çıkmalarını emretti. Kendisi de Dımaşk'tan 500 atlı ve başlarında bir grup emîr olmak üzere hazırlandı. Halep'te Atabeg karargahına ulaşıncaya kadar yola çıktılar. Atabeg ikramda bulunarak onları iyi karşıladı. Yanında üç gün kaldılar. Daha sonra Azez'e karşı yapılacak saldırılarını açıkca ortaya koydular. Ardından atlarına binerek Sevinc'e doğru sürdüler. Kendisine ve adamlarına ihanet edilerek çadırları, ağırlıkları ve malları yağmalandı. Bazıları kaçtı ancak Sevinc ve geri kalanlar yakalanarak tutuklandılar, oradan Halep'e götürülerek hapsedildiler.

Bu olayın olduğu aynı gün Hama'ya hareket eden Zengî, Şevval ayının 8'i Cumartesi günü burayı ele geçirdi. Burada birkaç gün kaldı. Humus emîri Hayr Han b. Karaca onu istedi ve çokça para ödedi. Bunun üzerine Şevval ayının 14'ü Cuma günü sabahı ona teslim etti. Onun adıyla para basıldı ve hutbeler onun adıyla okutuldu. O günün ikindi vakti olunca yakalanıp tutuklandı. Çadırları ve içindeki bütün eşyaları çalındı.

Sonra ilerleyişine devam ederek Humus'ta konaklayan Zengî, burada 40 gün savaştı ancak ahırlardan başka bir şey elde edemedi. Hayr Han'ı saman bağlarına bağlardı, ona eza ve türlü işkenceler yapardı. Nitekim Allah, dünyada yaptığı zulümden dolayı ondan intikam aldı. Atabeg'i Sevinc'i aldatması için kışkırtırdı. Allah ona cezasını verdi. Kış mevsimi geldiğinde Zilhicce ayında Atabeg Halep'e geri döndü.

6. ANTAKYA

Antakya'ya Baudouin'in kızı Bohemund'un karısı hâkim oldu. Franklarla babasına karşı savaşmak için ittifak kurdu. Ancak Franklar arasında anlaşmazlık ortaya çıktı. Müslümanlar, Esârib ahırı ile ve Maarretü Mısrîn ahırına saldırdılar. Bunun üzerine Baudouin, Beytü'l-Makdis'ten geldi ve Antakya'ya saldırdı. Kızından bazı adamlarını aldı ve onların ayaklarını, ellerini kesti.

Alt rütbeli askerden bir grup Bâb-ı Antakya'yı ele geçirdi ve 525/1131 yılında şehre girdi. Kızı babasının kucağına atlayarak ondan af diledi ve o da affetti. Antakya'yı alarak Ceble ve Lazkiye'yi kızına hibe etti. Sonra da Kudüs'e döndü.

Atabeg, 525/1131 yılında Sevinc b. Tacülmülük'ü, Dımaşk askerlerinin bazı ileri gelenlerini yanına alarak ve geri kalanını da Halep'te bırakarak Musul'a yöneldi. Serbest bırakılmaları konusunda yazışmalar gidip geldi. Ancak onları bırakmadı ve onlar için 50 bin dinar istedi. Tacülmülük tahsili ve ona götürülmesi hususunu üstlendi.

Bu yılda, Joscelin ve Savar'ın savaşı Kuzey Halep yönünde gerçekleşti. Savaşta Joscelin galip gelmişti. Müslümanlardan bir grup öldürüldü. Daha sonra Savar çıktı ve Esârib ahırına saldırdı ve onu yağmaladı.

7. DÜBEYS ve ÖLDÜRÜLMESİ

Bu yılda Dübeys, Halife Müsterşid'den kaçarak buraya ulaştı. Bu yılda Müsterşid'in ordusu onu mağlup etmişti. Yenilgiye uğradıktan sonra hiç kimse ondan haber almadı. Bir süre sonra Ca'ber Kalesine ulaştığı haberi ortaya çıktı. Sultanın oğlunu, emîri olan Malik'in yanında bıraktı. Daha sonra Joscelin yola devam etti. Sırtını Franklara dayadı ancak umduğu şeyi bulamadı.

Timurtaş, Hayr Han'ın fidyesi ile ilgili yazıştı, daha sonra aldatmasından endişe edip korktu. Ardından Dımaşk şehrine doğru yola çıktı. Kaybolmuş bir şekilde Mektûm b. Hassan'ın yanında konakladı.

Söylendiğine göre, Sarhad'ın sahibesinin yanına evlenmek için gidiyordu. Yanında rehber ve yolları bilen biri olmadığı için yolunu kaybetti.

Söylendiğine göre, Hullet-ü Mürreyn'e hareket etmişti ve adamlarının çoğu helak olmuştu.

Hullet-ü Hassan'da az sayıdaki arkadaşıyla diğerlerinden kopması gibi oldu. Tacüddevle Bûrî, onun geldiğini duyunca askeri harekete geçirdi ve onu esir aldı. Onu Dımaşk'a 524/1130 yılı Şaban ayının 25'inde götürdüler. Onu Dımaşk Kalesinde bulunan bir eve yerleştirerek güzel ikramlarda bulundu ve misafir etti. Kendisine layık giyecek elbiseler ve yatacak yer hazırladı. Ona yakışacak bir şekilde onu tutukladı. Onunla ilgili Müsterşid'de mektup yazdı ve Bağdat'a getirinceye kadar koruması hususunda cevap yazıldı.

Atabeg Zengî bunu öğrenince, Dübeys'i teslim etmesi, oğlu Sevinc ve geri kalan askerler için kararlaştırılmış 50 bin dinarı göndermesi için Tacülmülük'e elçisini gönderdi. Tacülmülük buna icabet etti ve şart yerine getirildi.

Atabeg Zengî, Sevinc ve diğer tutsaklarla birlikte Kârâ yakınlarına ulaştı. Tacülmülük'ün adamları Dübeys'i yanlarında götürdüler. Zengî, onu teslim aldı ve bağlı bir şekilde tahtırevânda götürdü. Dolayısıyla Sevinc b. Tacülmülük ve adamlarını da teslim etti.

Dübeys, Atabeg Zengî'nin kendisini öldüreceğini düşünüyordu. Ancak Halep'e ulaştığında onu serbest bırakarak ikramda bulundu ve Halep'teki Dar Lâcîn'e yerleştirdi. Ayrıca kendisine 100 bin dinar verdi. Üzerine de değerli hil'atler hediye etti.

Dübeys yolda demirlerle bağlı bir şekilde götürülürken onunla bir şair karşılaştı ve onu birkaç beyitle methetti. O iki beyiti bir kağıda yazdı ve ona verdi:

"Cömertlik benim işimdir, ancak herhangi bir malım yoktur, şiirde olan kimse nasıl hile yapsın?

Gideceğim yolculukta bu benim çizgimdir, bu benim için borçtur görünmeyende benim umutlarım vardır."

Şair, Halep'e onun yanına geldi. Meydanu'l-Hasâ'da yürürken "Ey Emîr! Senin bana borcun var!" dedi. Emîr; "Allah'a yemin olsun ki, kimseye verecek borcum yok!" diye cevap verdi. Şair "Hayır, var! Kanıtı da sendendir" dedi. Daha sonra yazdığı beyitleri çıkararak gösterdi. Yazıyı görünce dedi ki: "Evet, bu borçtur! Hem de tam bir borçtur!" Saraya döndüğünde yanına gelmesini emretti. Şair geldi ve ona bin dinar ve Atabeg Zengî'nin verdiği atlas bir cübbe ve kuşak, bir festen ibaret hil'ati ona verdi.

Dübeys, 529/1135 yılında Sultan Mesud'un yanına geldi. Bu arada Mesud, Müsterşid'i yendi ve onu Bâb-ı Murağa'da esir etti.

Sultan, Atabeg Zengî'yi davet etmek için birilerini gönderdi. Aslında onu tuzağa düşürecekti. Bu durumu öğrenen Dübeys, Atabeg'e gelmemesi için uyarıcı bir mektup gönderdi ve o da gelmedi. Bu arada Sultan, Dübeys'i Hille'ye göndermişti. Onu gönderdikten sonra Dübeys'in Atabeg'e haber gönderdiğini öğrendi ve onu geri çağırdı. İnsanlar, Dübeys'i dönmemesi için uyardıysa da o kulak asmadı ve geri döndü. Dübeys, Sultan'ın otağına ulaştığında Sultan tahttan ayağa kalktı ve dedi ki: "Bu efendisine ihanet edenin cezasıdır." Sonra boynunu vurarak başını uçurdu. Bunu duyan Zengî şöyle dedi: "Biz onu malımızla feda ettik o da bizi canıyla feda etti."

Müsterşid'in İnşâ' (Divanı) kâtibi Sedidüddevle b. Anbârî, Dübeys'i Bağdat'a götürecek kişilere teslim etmek için Zilkade ayının sonlarında Tacülmülük'ün yanına ulaştığında iş işten geçmişti. Geri döndü ve yolda Atabeg Zengî ile Rahbe'de karşılaştı, onunla savaşarak yenilgiye uğradı. Onu tutukladılar, beraberinde olanları yağmaladılar. Hatta beraberinde olan kafileyi de çalıp yağmaladılar. Bazı hizmetçilerini de öldürdüler. Serbest kalıncaya kadar tutsaklık sırasında büyük acılar çekti. Serbest kalınca da Bağdat'a döndü.

526/1132 yılında Kral Kelyâm, Ram Hamdân'ı[297] fethetti. Atabeg ve Dübeys birlikte Müsterşid'e karşı Bağdat'a ilerlediler. Bağdat'a saldırmaya kalkıştılar. Halife onlara Hille'yi verdi ve Bağdat'a onun nâibleri olarak girmelerini söyledi. Ancak ikisi de kabul etmedi. Bu yüzden Müsterşid onların karşısına çıktı. İki taraf Şaban ayında Akrakûf'ta karşılaştılar ve Halife onları yendi. Atabeg Zengî, Musul'a döndü. Dübeys ise Sultan Sencer'in yanına gitti.

[297] Ram Hamdân, İdlib'in İdlib ilçesine bağlı Maarrat Misrin Nahiyah'ta bulunan bir Suriye köyüdür. (ç. n.)

8. MÜSLÜMANLARLA FRANKLAR ARASINDA

Bu yılda Franklar arasında birbirlerini öldürdükleri fitne ve kargaşalık ortaya çıktı. Zerdanâ emîri öldürüldü. Türkmenler, Maarre ve Kefertâb'a indiler ve malları kendi aralarında taksim ettiler. Bunun üzerine Franklar toplanıp Türkmenleri yendiler ve onları memleketten çıkardılar. Kubbetü İbn Mulaib Kalesini ele geçirdiler ve Salim b. Malik'in kızı ve Hârim b. Mulaib'i esir aldılar. Bu yerleri tahrip ettiler.

Emîr Seyfüddin Savar, Tel-Bâşir Franklarıyla savaştı ve onlardan birçok kimseyi öldürdü. Cebel halkından bir grup Kadmûs Kalesine saldırdırarak burayı aldı ve Seyfülmülk b. Amrûn'a teslim ettiler. Ancak Ebû'l-Feth ed-Dâî el-Bâtınî kendisinden burayı satın aldı.

Kadmûs hâkimi Antakya'ya ulaştı ve kuvvet toplayıp Nevâz'a doğru hareket etti. Daha sonra kalabalık bir Frank ordusuyla Kınnesrîn'e doğru ilerledi. 528/1133 yılı Rebiülevvel ayında Halep ve Savar'ın askerleriyle karşılaştılar. Müslümanları mağlup ettiler ve Ebû'l-Kâsım et-Türkmenî'yi öldürdüler. Knedisi cesur birisiydi. Kadı Ebû Ya'la b. Haşşab'ı ve başkalarını da öldürdüler.

Ardından Franklar, Nukra'ya doğru yöneldiler. Bunun üzerine Savar ve askerleri Franklarla barış yaptı. Ancak onlardan olan bir seriyye ile çarpıştılar ve onları öldürdüler. Onların kesik olan başları ve esirlerle geri döndüler. İnsanlar, öncesinde yapılan kötülüklerden sonra bu duruma çok sevindiler.

Frank askerlerine katılmak üzere yolda giden kuzey topralardaki Urfa atlıları Franklara saldırdı. Onlarla Savar ve Menbic emîri savaştı ve hepsini öldürdüler. Kesik başları ve esirleri Halep'e kadar götürdüler.

9. İÇ ve DIŞ SAVAŞLAR

Şemsü'l-Mülük İsmail b. Tacülmülük, Nâib Selâhaddîn'in elinden Hama'yı aldı. Daha önce de buna kalkışmıştı. Hama valisi kendini koruma altına aldı. Ancak bu durum Şemsü'l-Mülük'e bildirildi. Bunun üzerine Ramazan ayının son 10 gününde yola çıktı ve Hama'ya doğru yürüdü. İnsanlar bu durumdan habersizdiler.

Bayram gününde içinde bulunanlara karşı saldırdı. Ancak ondan korunmayı başardılar ve aynı günde tekrar döndü. Adamları halkı perişan ettiler. Daha sonra üzerlerine güçlü bir şekilde yürüdü. Böylece onun huzurunda yenilgiye uğradılar.

Şehre saldırdıklarında eman istenince onlara eman verildi. Kale valisinin tercih ettiği şeyler üzerine yemin ettirildi. Buna olumlu cevap verdi ve Şemsü'l-Havas'a kaleyi teslim etti.

Müsterşid, Musul'u muhasara altına aldı ve Sultanlar arasındaki savaşlar şiddetlendi. Ancak Müsterşid'in hoşuna gitmeyecek şeyler kendisine ulaşınca geri çekildi. Hüsameddin Timurtaş, Atabeg Zengî'nin hizmeti için yanına geldi. Onunla birlikte Davud b. Sökmen b. Artuk ile karşılaşmak için gitti. Atabeg, Davud'u Bâb-ı Âmid'de yendi. Savaş sonucunda Davud kaçtı ancak oğlu esir düştü. Adamlarından bazıları da öldürüldü. Bu olay Cemâziyelahir ayının sonunda Cuma günü gerçekleşti.

Atabeg daha sonra Âmid'de konaklayarak burayı muhasara altına aldı ve ağaçlarını kesti. Âmid'in emîri ona mal ve servet verdi. Bunun üzerine oradan uzaklaştı ve Sûr Kalesine yönelerek burayı fethetti. Bunun yanı sıra, Bâriyye, Cebel-i Cûr ve Zülkarneyn gibi yerleri fethetti. Bütün bunların hepsini Hüsameddin Timurtaş'a hibe etti. Ayrıca, Tanze'yi de fethederek kendine bıraktı.

Atabeg, Ahlât'ın prensesi el-Sökmen Kutbî'nin[298] kızıyla evlendi. Ayrıca Atabeg, Akr, Şûş ve Kürtlerin diğer kalelerini ele geçirdi. Bu yılda Savar, Cezr ve Zerdanâ Kalesine saldırdı. Bunun yanı sıra Hârim'de Franklarla savaştı. Maarreteyn'e[299] yiyecek taşıdı ve Halep'e ganimetlerle döndü.

Bu yılda Zengî, Ziyaeddin Ebû Sa'd el-Kefertûsî'yi vezir olarak atadı. Bu şahsiyet zeki, esprili, kifayet sahibi, iyiliği seven ve hâli güzel olan biriydi. Zengî ile birlikte Halep'e geldi. Dımaşk'ı almaya ve onu sıkıştırmaya çalıştı.

Azîmî *Tarih*'inde şöyle bahseder: "Kuşkusuz o, bu yılda bir süre şehri muhasara altına aldı ve daha sonra Halep'e gitti. Ardından Musul'a ilerledi."

Doğrusu da: O, 529/1134 yılında şehri muhasara altına aldı.

[298] Selçukluların hizmetinde eski bir köle emîri ve Ahlatşahlar Beyliği'nin kurucusudur. Bkz. Faruk Sümer, "Ahlatşahlar", *DİA,* 2 (1989): 24-28.
[299] Maarreteyn, Maarretünnu'mân ve Maarretü Mısrîn şehirleridir. (ç. n.)

10. ŞEMSÜ'L-MÜLÜK'ÜN ÖLÜMÜ ve ŞEHÂBEDDİN'İN TESLİM OLMASI

Şöyle ki: Emîr Şemsü'l-Mülük Ebû'l-Feth İsmail b. Bûrî, Allah'a karşı haddi aşan ve yakışıksız günahlar işlemeye başladı. Çokça zulmetti, daha önce gözettiği ve önem verdiği dinin maslahatlarından ve Müslümanların işlerinden yüz çevirdi.

Emrine Humus şehrinden gelen Kürt bir adamı (Bedrân el-Kâfir ismi ile bilinmekte) hizmetine aldı. Dinsiz biri olup zulmün bütün türlerini yapıyordu. Kalbinde hiç kimseye merhamet yoktu. Müslümanlara zulüm yapmaya musallat oldu. Bunun yanı sıra haksız yoldan onların mallarına el koymaya başladı. Cimrilik, onun niteliği olmaya başladı. En aşağılık işleri yapmaya ve çirkin işleri davranışlarına yansıtmaya başladı. Kâtiplerinin, haciplerinin ve emîrlerinin mallarını almaya başladı. Bunun üzerine adamları kendisinden endişe edip korkmaya başladılar. Ondan çekindiler, aralarında düşmanlık ve huzursuzluk ortaya çıktı.

Atabeg Zengî'nin Dımaşk'a ilerlediğini öğrenince, Şemsü'l-Mülük ona ulaşıp şehri kendisine teslim edeceğini haber gönderdi. Atabeg Zengî'ye mektubunda, şehri teslim etmek için hızlı gelmesini teşvik etti. Ancak ulaştığında kendisinden mefret eden ileri gelenler, emîrler ve yöneticilerden intikam almasına yardımcı olmasını şart koştu. Bununla ilgili yazışmaları tekrarladı ve: "Eğer bu işi ihmal edersen, Frankları çağırır Dımaşk'ı onlara teslim ederim ve Müslümanların günahı senin boynunda kalır" dedi.

Şemsü'l-Mülük, mallarını ve eşyalarını Sarhad'a taşımaya kalkıştı. Bu taraftarlarınca fark edildi ve helak olmalarından korktular. Bunun üzerine annesi Zümrüd Hatûn'a durumu anlattılar. Annesi, onun için endişe etti. Adamları ise annesini onun öldürülmesi ve yerine kardeşi Şehâbeddin Mahmûd'u getirilmesi konusunda ikna ettiler. Annesi buna razı olarak uyuyacağı ve yalnız kalacağı bir vakitte adamlarını yanına sokup onu öldürttü. Daha sonra odadan çıkartıp avlunun ortasına bıraktı. Hizmetçileri ve adamları onun ölü olduğunu görünce sevindi. Bu olay 529/1135 yılı Rebiülahir ayının 14'ü Çarşamba gününde gerçekleşti.

Söylendiğine göre, babasının hâcibi Yusuf b. Feyruz'u, annesiyle yattığına dair suçladı. Bunun üzerine Tedmür'e kaçtı ve annesini öldürmek istedi. Ancak annesi bunu öğrenince ve canından korktuğu için onu öldürttü.

Annesi, yerine kardeşi Şehâbeddin Mahmûd b. Bûrî'yi oturttu ve insanlar ona biat ettiler. Atabeg Zengî, Dımaşk'ı Şemsü'l-Mülük'ten teslim almak için Musul'dan hareket etti. Rakka'ya ulaştı ve dedi ki: "Hamam'a girmek istiyorum." Rakka emîri Selâhaddîn Müseyyib b. Malik çağrıldı ve ona: "Atabeg, hamama girmek istiyor. Sen şu 500 dinarı al ve ona bir davet düzenle!" denildi. Selâhaddîn hiç şüphelenmedi ve onu içeri aldı. Ancak içeri girdiklerinde şehri ondan aldılar. Bu olay Rebiülahir ayının 20'sinde gerçekleşti.

Dımaşk'ta gerçekleşenlerin haberini aldı. Yine de almaktan vazgeçmedi. İlerleyişine devam ederek Ubeydiyye denilen yerde konakladı ve Dımaşk halkıyla mektuplaştı. Ancak talep ettiği şeyi kabul etmediler, katı ve sert sözlerle bunu reddettiler. Sözlerinin devleti koruma ve savunma amaçlı olduğunu söyledilerse de bunu hiç umursamadı.

Hama'ya doğru ilerledi, karşısına Şemsü'l-Havas çıkarak yeminlerle onun yanında durdu. Daha sonra Dımaşk'a doğru yola çıktı. Kalabalık bir orduyla Dımaşk'ta konakladı ve defalarca saldırmasına rağmen bir zafer elde edemedi. Asker arasında pahalılık arttı, yiyecek azaldı. Askerlerden bazıları Dımaşk'a geçti ve sonunda barış konusunda elçiler gidip gelmeye başladı. Atabeg ile birlikte Sultan'ın bazı çocukları vardı. Şehâbeddin Mahmûd'tan Sultan'ın oğlunun huzuruna çıkmasını talep etti. Ancak Şehâbeddin bunu kabul etmedi.

Sonunda Şehâbeddin'in kardeşi Tacülmülük Behramşah'ın çıkmasına karar verildi. Bu durum, Müsterşid'ten Bişr b. Kerim b. Bişr'in Zengî'nin yanına elçi olarak gelmesine denk geldi. Elçi kendisine görevler getirmişti. Bunlardan biri de Dımaşk'tan ayrılıp Irak'a gelmesi ve yönetimi alması idi. Ayrıca Irak'ta, Musul'da ikamet eden Sultan Alparslan Davud b. Mahmûd (amcası Sultan Mesud'dan kaçmış ve kendisinin yanına gelmişti) adına hutbe okutmasını emretti. Zira Atabeg, ona ikramda bulundu.

Bu arada elçi ve Bahaüddin b. Şahrazûrî, Dımaşk'a girdi. Bu kuralı koyarak fitne ateşini söndürdüler. Aralarında anlaşma yaptılar. Onlar hazır bulunurken Cemâziyelevvel ayının 28'sinde Dımaşk Camii'nde elçinin getirdiği kurala göre hutbe okundu.

11. ZENGÎ HALEP, HAMA, HUMUS ve BAĞDAT'TA

Atabeg, Dımaşk'tan geri döndü. Hama'ya ulaştığında şehrin emîri Şemsü'l-Havâs'ı tutukladı. Onun kötü hareketini görmezlikten geldi. Halkı nâiblerinden şikâyetçi oldu ve bunun üzerine şehri ondan teslim aldı. Onu serbest bırakınca kaçtı. Hama'yı Selâhaddîn'ne vererek buradan ayrıldı.

Atabeg, daha sonra Halep şehrine gitti. Esârib'te konakladı ve Recep ayının başında fethetti. Sonra Zerdanâ'yı, ardından Tel-Ağdî ve ardından Maarretünnu'mân'ı fethetti. Halkına mallarını verdi. Daha sonra Kefertâb'ı fethetti ve Şeyzer'de konakladı. Bunun üzerine karşısına babasının nâibi olarak Ebû'l-Muğîs b. Munkız çıktı. Daha sonra Bârîn'de konakladı ve şehri kuşatmış görüntüsü verdi.

Daha sonra ilerleyişine devam etti. Humus halkı ayrılmıştı. Bunun üzerine onlara saldırdı ve şehirde olanları alarak yağmaladı.

İbn Fünş el-Francî, Beytü'l-Makdis'ten Franklardan oluşan bir toplulukla geldi ve Kınnesrîn'de konakladı. Atabeg onlara doğru ilerledi ve durumu güzel bir şekilde idare etti. Memleketlerine dönünceye kadar Müslümanlar da etraflarındaydı.

Zengî, Humus'a ilerledi ve ekinlerini yaktı, Şevval'in son 10 gününde onunla savaştı. Daha sonra bu yılın Zilkade ayında Musul'a yöneldi.

530/1135 yılı Muharrem ayında Musul'dan Davud b. Mahmûd b. Muhammed b. Melikşâh ile birlikte Bağdat'a doğru hareket etti. Onu Bağdat'taki saltanat sarayına yerleştirdi, kendisi de batı kanadında kaldı. O vakitlerde Müsterşid'in öldürülmesinden sonra Raşid halife olmuştu.

Bu arada Sultan Mesud, Bağdat'a ulaştı ve burayı muhasara altına aldı. Askerinde veba salgını ortaya çıktı. Batı tarafına geçmek için Vasıt topraklarına doğru ilerledi. Atabeg, onun yokluğunu fırsat bilip Musul'a, Davud da Murâğa'ya hareket etti.

Sultan Mesud'a haber ulaşınca döndü ve Raşid kaçtı. Atabeg de Musul'a gitti. Mesud, Bağdat'a girdi ve Muhammed el-Muktefâ'ya biat etti. Bağdat ve Sultan'ın topraklarında kendi adına hutbe okuttu. Ancak Şam ve Musul'da, Atabeg Zengî ile Sultan Mesud barış ve ittifak kuruncaya kadar eskisi gibi hutbe okutuldu. Daha sonra Şam ve Musul'da Muktefâ ve Mesud adına okutuldu. O zamanlarda Raşid, Zengî'den ayrılmıştı. 531/1136 yılında Musul'dan ayrılarak Horasân'a gitti.

12. İMADEDDİN'İN GENİŞLEMESİ ve RUMLARIN HAREKETLENMESİ

Seyfüddin Savar 530/1135 yılında üç bin kişilik bir Türkmen topluluğu ile birlikte Lazkiye şehrine hareket etti. Ansızın Frankların üzerine yürüdü ve kadın, erkek, kız ve erkek çocuktan oluşan yedi bin esirden daha fazla kişiyle geri döndü. Bunun yanı sıra, 100 bin baş inek, koyun, at ve eşek de ele geçirdi. Bahsedildiği gibi yağmalanan 100 köydür. Halep, esir ve hayvanlarla dolup taştı. Müslümanlar elde ettiği ganimetlerle zengin oldular.

Atabeg Zengî, 531/1137 yılı Ramazan ayının 24'ünde Musul'dan Halep'e ulaştı. Öncü birlik komutanı olarak Selâhaddîn'i görevlendirdi. Humus'ta konakladı. Atabeg, Hama'ya doğru yöneldi ve Ramazan Bayramı'nı yolda kutladı. Humus kuşatması için Halep'ten beş yüz adam aldı.

Atabeg, Şevval ayında Hama'dan Humus'a doğru gitti. İçinde Dımaşk valisi tarafından görevlendirilen Enez de vardı. Bir süre şehri muhasara altına aldı.

Franklar, Humus'un yardımı ve Zengî'ye olan kinlerinden dolayı yola çıktılar. Bunun üzerine Humus'tan ayrılan Zengî onlarla Bârîn Kalesinin alt taraflarında karşılaştı. Savar ile beraber Zengî birlikleri onları yendiler. Hepsini öldürdüler ve esir aldılar. Franklardan iki binden fazla insan öldürüldü. Onlardan çok az kişi kurtuldu. Daha sonra Kudüs hâkimi Kral Kendeyâcûr ile birlikte Bârîn'e geldiler. Bârîn'i 10 mancınıkla gece gündüz muhasara altına aldı. Kalenin harap olmasından sonra Zilhicce ayının son 10 gününde barış yapmayı kararlaştırdı.

Atabeg, krala hil'at giydirerek onu serbest bıraktı ve sonra Franklar buradan ayrıldılar. Daha sonra Zengî burayı teslim aldı ve Halep'e döndü.

Atabeg ile Dımaşk emîri arasında barış sağlandı. Ayrıca Atabeg, Hatun bint. Cenahüddevle Hüseyin ile evlendi. Onların nikahlarını İmam Burhaneddin el-Belhî kıydı. Bu yılda Halep'te gerdeğe girdi.

Bu yıl içerisinde bir toplulukla birlikte Kostantiniyye'den Rum İmparatoru Kilyânî[300] Antakya'ya ulaştı ancak Franklar ona muhalefet ettiler. Burada buğday ve mal yüklü gemileri gelinceye kadar ikamet etti. Kilyâni, büyük bir fetih hususunda Sugûr emîri Lavin b. Rubel'e güvendi.

[300] 1143-1180 yılları arasında tahtta kalan Bizans İmparatoru I. Manuil Komninos'dur. (ç. n.)

Halep halkı endişe ederek ondan korktu. Bunun üzerine korunmak için şehrin etrafında hendekler kazdılar. Lavin memleketine dönerek orayı ele geçirdi. Lavin, huzura çıkarıldığında ona; "Franklarla Türkler arasında kalman senin için uygun değildir" denildi ve Kostantiniyye'ye gönderildi. Kendisi de Ayn Zerba, Ezene ve Sugûr'da kış boyunca kaldı.

Antakya'dan 531/1137 yılı Zilhice ayının 22'sinde Bağrâs yönünden döndü. Savar, Zengî'ye elçisini gönderdi. Askeri kalabalık olan bir seriyyeye karşı zafer kazandı. Onlardan bir kısmını öldürdü ve bir kısmını da esir aldı. Onlarla birlikte Halep'e girdi.

Elçi, Zengî'ye ulaştığında güneye doğru hareket ediyordu. Onunla birlikte Rum İmparatoruna, Hâcib Hasan'ın gözetiminde içinde leopar, şahin ve doğanların olduğu hediyeler gönderdi. Hâcib Hasan, Rum İmparatorunun yanından dönerken yanında bir elçi vardı ve ona Lavin'in memleketlerini muhasara altına aldığını haber verdi. Atabeg, Hama'ya doğru yürüdü, ardından Humus'a ilerleyerek onunla savaştı.

Atabeg, 532/1137 yılı Muharrem ayının ortasında ilerleyişine devam etti ve Ba'lebek'te konakladı. Bu şehirden mal aldı. Ardından Bikâ yönüne ilerledi ve Dımaşklılardan Mecdil Kalesini aldı. Bâniyas valisi İbrahim b. Turgut itaatine girdi.

Atabeg Zengî, Dımaşk topraklarında kışladı. Bu arada halifenin ve Sultan Mesud'un elçisi onu onurlandırmak amacıyla yanına geldiler. Daha sonra Atabeg, Rebiülahir ayında Dımaşk'tan ayrıldı ve Hama'ya döndü. Buradan Humus'a gitti ve şehrin üzerine gölge gibi düştü. Şehri muhasara altına almak için Halep'ten yiğit adamlar getirtti. Kalabalık bir orduyla şehre saldırdı. Halkını bozguna uğratarak onlardan alacağını elde etti.

Franklar, Zengî ile yaptıkları Halep hususundaki anlaşmayı bozdular ve inatlarını ortaya çıkardılar. Bu yılın Cemâziyelevvel ayında Antakya'da Halep halkından olan tüccarları ve elçileri tutukladılar. Hâlbuki Allah kendisine zafer bahşedince, onlara güzel davranmış ve onlara iyilik etmişti. Franklar, Rum İmparatoru Kilyânî'ye katıldılar.

Rum İmparatoru, oruç tuttukları Büyük Perşembe günü ansızın Balât şehrinin yolunda ortaya çıktı. Recep ayının 21'i Pazar günü, Hıristiyanların Bayramı'nın birinci günü Bizâ'a Kalesi önlerinde konakladı.

Allah korudu da Rum atları beklenmedik bir şekilde dağıldılar. Müslümanlar, Kâfir'den bir Türkle beraber Rumlardan bir grup gördüler. Rum askerlerinden uzaklaşmış, kaybolmuş ve kendilerini güvence altında olduklarını söylemişlerdi. Bunun üzerine Müslümanlar Halep'te bulunanlara Rumlarla alakalı hususta uyarıda bulundular.

Bunun üzerine insanlar korunmaya başladı ve Atabeg Zengî'ye bu konuyla alakalı mektup yazdılar. Haber ulaştığında Humus'ta olan Zengî, hemen Emîr Seyfüddin Savar, Halepli piyadeler, beş yüz atlı ve Zeyneddin Ali Küçük'ü gönderdi. Recep ayının 27'sinde gelen kuvvetlerle Halep halkının maneviyatı güçlendi.

Rumlar ise Bizâ'a Kalesini muhasara altına aldılar ve yedi gün boyunca savaştılar. Bunun üzerine Müslümanların kalpleri zayıfladı. Zira kale bir kadının elinde idi. Sonunda ahid ve anlaşmalar yaptıktan sonra emanla kaleyi Rumlara teslim ettiler. Ancak Rumlar, onları aldattılar ve Bizâ'a'dan altı bin ve daha fazla Müslümanı esir ettiler. Ayrıca kral, Vadi'deki mağaralara sığınan halka 10 gün boyunca duman saldı ve herkes boğularak öldü.

13. RUMLAR HALEP ve ŞEYZER ÇEVRESİNDE

Rum İmparatoru buradan ayrılarak Şaban ayının 5'i Çarşamba günü Nâûra topraklarında konakladı. Buradan Şaban ayının 6'sı Perşembe günü ayrıldı. Yanında Antakya hükümdarı Raymond ve İbn Joscelin vardı. Halep'te konaklayarak çadırını Halep'in güneyinde Sa'dî topraklarında Kuveyk nehri üzerinde kuran İmparator, sonra Burcu'l-Ğanem yönünden Salı günü Halep'e saldırdı. Onların karşısına Halep Ahdasları çıkmıştı ve onlarla savaştılar. Bunun sonucunda Rumlardan ileri gelen ve büyük bir nüfuza sahip olan biri öldürüldü. Bunun üzerine Rumlar, bozguna uğramış bir şekilde çadırlarına döndüler.

Rumlar bir şey elde edemeyeceklerini anlayınca Şaban ayının 8'i Çarşamba günü Saldâ'ya yöneldiler. Esârib Kalesinde bulunan Müslüman askerler korktu ve Şaban ayının 9'u Perşembe günü hazinelerini ateşe verip oradan kaçtılar.

Rumlar burayı zapt ederek esirleri Bizâ'a ve Vâdî'de bıraktılar. Onları muhafaza ve kaleyi himaye etmek üzere bir grup Rumu orada görevlendirdikten sonra ayrıldılar. Esirleri hendeklere ve avlularına yerleştirdiler. Ancak onlardan bir grup

Halep'e kaçtı ve Emîr Seyfeddin Savar b. Aytegin'i Rumların oradan ayrıldıkları hususunda bilgilendirdiler.

Halep'te bulunan Emîr Savar bunu duyunca yanındaki askerlerle birlikte Esârib'e gitti. Buradaki Rumlara saldırıp ağır bir darbe indirdi, onları öldürüp esirleri ve çoluk çocuğu kurtardı. Zayıf ve güçsüz olanlarını atlıların arkasına, kendisi de çocuklardan bir grubu önünde ve arkasında atının üzerine bindirerek Şaban ayının 11'i Cumartesi günü onlarla birlikte Halep'e ulaştı. Bunun üzerine Halep halkı çok sevindi ve mutlu oldu.

Atabeg ise Humus'tan ayrılıp Hama'ya oradan da Selemiyye'ye gitti. Bu arada Rum İmparatoru, Maarretünnu'mân şehrine gitti. Şaban ayının 13'ü Pazartesi günü oradan ayrılıp Şeyzer'e doğru yöneldi. Kefertâb'ta karargâh kurarak burayı mancınıklarla vurmaya başladı. Bunun üzerine halk Şaban ayının yarısında şehri teslim etti.

Cisr halkı da kaçarak yerlerini boş bıraktılar ve Rumlar gelerek buraya yerleştiler ardından Şaban ayının 16'sında Şeyzer'e gittiler. Yanlarında 100 bin atlı, 100 bin piyade ve sadece Allah'ın bildiği sayılamayacak kadar silah ve teçhizat vardı. Şeyzer beldesine bakan Rabiye denilen yerde konakladılar. O gün ve Cuma gününün sonuna kadar burada kaldılar. Daha sonra atlarına binip şehre saldırdılar. İnsanlar onlarla savaştılar ve Ebû'l-Mürhif Nasr b. Munkız yaralandı ve bunun sonucunda Ramazan ayında öldü.

Daha sonra Rumlar yenildiler ve geri çekildiler. Joscelin, namazgâha, Antakya hâkimi Simon da mescidine yerleşti. Kral, Cumartesi günü atına binip Bejrijis ismi ile bilinen Şeyzer Kalesinin karşısındaki dağa çıktı. Kaleye doğru 18 mancınık ve insanların suya erişimini engellemek için dört mekanizma kurdu. Savaş 10 gün boyunca sürdü. Şeyzer kale halkı çok eza ve cefa çekti. Daha sonra mancınıklara karşı koymaktan vazgeçtiler ve Ramazan ayının 9'u Cumartesi gününe kadar da böyle kaldılar.

Kara Arslan b. Davud b. Sökmen b. Artuk'un Türkmenlerden ve başkalarından oluşan 50 binden fazla bir toplulukla Fırat nehrini geçtiği haberini alan Rumlar, muhasara aletlerini yaktılar ve Şeyzer'den ayrılıp büyük mancınıkları arkalarında bıraktılar. Atabeg de onlar ayrıldıktan sonra mancınıkları Halep Kalesine götürdü.

Şeyzer ahırlarına defalarca saldırdıktan ve Müslümanlar onları püsküttükten sonra ayrıldılar.

Selâhaddîn, Hama'dan buraya ayın 9'unda ulaştı. Frankların Kefertâb'tan kaçtıkları haberi ulaşınca oraya doğru hareket etti ve burayı ele geçirdi. Bu arada Atabeg, ayın 10'u Pazar günü ulaştı ve Cisr'e Pazartesi günü hareket etti. Ulaştığında Frankların gece yarısında kaçtığını ve Cisr halkının Ebû Kubeys'ten indiğini gördü. Rumlar, Efâmiye geçidinden Antakya'ya girdiler ve Franklardan burayı istediler ancak onlar vermediler. Bunun üzerine buradan memleketlerine gittiler. Atabeg, izlerini sürmek ve yakalamak için peşlerinden askerlerinden oluşan bir seriyye gönderdi. Bütün bunlar olurken Atabeg, Kara Arslan b. Davud'u huzuruna çağırmadı ve onunla bir araya gelmedi. Hatta babasının yanına dönmesini emreden birini gönderdi ve ona ihtiyacının olmadığını söyledi. Bunun üzerine yanlarından ayrıldı. Humus topraklarında karargah kurdu ve Şehâbeddin Mahmûd b. Bûrî'ye Humus'u teslim etmesi için bir mektup yazdı.

Aralarında elçiler gidip gelmeye başladılar. Bunun sonucunda Humus Atabeg'e teslim edilecek; karşılığında Üner'e Bârin, Lekme ve Hısnu'ş-Şarkî'nin valiliği verilecektir. Atabeg, annesi Zümrüd Hatûn bint. Çavlu ile evlenecek, Mahmûd da Atabeg'in kızıyla evlenecektir. Atabeg, Humus'u ve Dımaşklılar da zikredilen yerleri teslim edeceklerdir.

Zümrüd Hâtûn, Zengî'nin karargahına 532/1138 yılı Ramazan ayının sonlarında gitti. O sıralarda Halife Müktefâ'nın elçisi vardı. Ona, Sultan'ın elçisi, Mısır elçisi, Rum ve Dımaşk elçisinin kendisini onurlandırmak için gönderilen gönderilen hil'atler giydirildi.

Atabeg, Humus'tan ayrılarak Halep'e gitti. Daha sonra buradan Bizâ'a'ya ilerledi ve 533/1138 yılı Muharrem ayının 19'u Salı günü kılıçla fethetti. İçinde bulunanların hepsini Şerefüddevle Müslim b. Kureyş'in kabri üzerinde öldürdü. Müslim burada gözüne saplanan bir okla birlikte öldü.

14. 533/1138 YILI DEPREMİ

Buradan Halep'e döndü, sonra Esârib'e ilerledi ve Safer ayının 3'ünde burayı fethetti. Safer ayının 13'ü Perşembe günü şiddetli bir deprem oldu. Ardından bir

başkası gerçekleşti. Böylece depremler peş peşe devam etti. İnsanlar Halep şehrinin dışına kaçtılar. Duvarlar yıkıldı, yollar taşlarla doldu. İnsanlar deprem esnasında yüksek bir uğultu duydular. Esârib yıkıldı ve Müslümanlardan 600 kişi öldü. Vali ve az bir grup sağ salim kurtuldu. Ayrıca Şîh, Tel-Ammâr, Tel-Hâlid ve Zerdanâ gibi şehirler de yıkıldılar. Yeryüzünün dalgalar gibi çalkalandığı görüldü. Taşlar da elekte elenen buğday taneleri gibi oynama başladılar.

Halep'te birçok ev yıkıldı. Sur yarıldı ve kalenin duvarları çatladı. Atabeg, doğuya doğru yönelerek kaleyi aldı. Buradan ayrılarak kaleye gitti ve daha sonra Musul'a doğru hareket etti. Deprem sarsıntıları Şevval ayına kadar devam etti. Söylendiğine göre deprem sayısı 80'e kadar ulaştı.

Atabeg, 532/1137 yılında, Haleplilerin Rıdvan'ın döneminden İlgazi'nin son günlerine kadar edindikleri mülkleri almaya karar verdi. Daha sonra her birinin 10 bin dinar vermesini kararlaştırdı. Koyduğu bu vergiden 1000 dinar ödemişlerdi ki, deprem gerçekleşti. Bunun üzerine Atabeg kaleden meydana yalın ayakla kaçtı ve malını geride bıraktı.

Bu yılda Franklı Savar ayaklanarak memleketlerinden ganimet elde etti. Onu takip ettiler ve aldığı ganimeti tekrar iade ettiler. Müslümanlar da yenildiler ve Franklar ganimet elde ettiler. Onlardan1200 atlı ve İbn Amrûn Kehf emîrini esir aldılar. Onu daha önce Batînîlere teslim etmişti.

Ramazan ayında Atabeg ile Timurtaş arasında düşmanlık ve bozgunculuk ortaya çıktı. Atabeg Zengî, Dârâ'da konakladı ve muhasara ederek Şevval ayında burayı fethetti. Re'su'l-Ayn,[301] Cebel Cûr[302] ve Zelkarneyn de ele geçirildi. Harrân'da Savtegin el-Gürcî öldü. Bunun üzerine Atabeg harekete geçti ve burayı da aldı.

15. ZENGÎ'NİN BA'LEBEK'İ FETHETMESİ ve DIMAŞK'I KUŞATMASI

Bu yıl içinde, Şihâbüddin Mahmûd b. Tacülmülük Şevval ayının 23'ü Cuma gecesi yatağında öldürüldü. Bağşü, Yusuf Hâdim ve Ferraş tarafından öldürüldü. Şihâbüddin, onları kendisine yakınlaştırmış ve tercih etmişti.

[301] Re'su'l-Ayn, günümüzde Şanlıurfa iline bağlı Ceylanpınar ilçesidir. (ç. n.)
[302] Cebel Cûr, Diyarbakır'a bitişik büyük bir köyün adıdır. Bkz. Kök, "XIII. ve XIV. Yüzyıla Ait Bir Coğrafya Sözlüğü", 142.

Üner, Ba'lebek emîri olan kardeşi Muhammed'e gönderdi ve kardeşinin makamında oturttu. Kardeşi Behramşah'ı çıkararak Halep'e gitti ve sonra Atabeg Zengî'ye doğru yöneldi.

Annesi Zümrüd Hâtûn olayı öğrenince, Musul'da bulunan kocası Zengî'ye haber göndererek oğlunun intikamını alması için onu çağırdı ve çabuk gelmesini istedi. Emîr Hâcib Selâhaddîn'in öncülüğünde geldi ve Hama'ya ilerledi.

Zengî, Fırat nehrini geçerek Nâûra'da konakladı. Daha sonra Halep'e girdi. Zilhicce ayının 7'sinde Hama'ya ardından Humus'a gitti. Sonra Ba'lebek'e ilerledi ve 534/1139 yılı Muharrem ayının başında burayı muhasara altına aldı. Mancınıklarla döverek Safer ayının 14'ü Pazartesi günü şehri fethetti.

Bu ayın 25'i Perşembe günü kaleyi fethetti. Rebiülahir ayının yarısına kadar burada ikamet etti. Kale halkına eman vererek *Kur'ân*'a talak şeklinde yeminler etti. Ancak kaleyi ele geçirince onları aldattı, valisini görevden aldı ve geri kalanları da astı. Kalede 37 kişi vardı. Ayrıca kadınları da aldatarak onları da aldı.

Dımaşk'ı sıkıştırmak için Rebiülahir ayının yarısında gitti. Dâreyyâ denilen yerde konakladı. Daha sonra şehre saldırdı. Teslimi konusunda Muhammed b. Bûrî ile mektuplaşarak Ba'lebek ve Humus'un alındığını, önerilen şeyin de onun karşılığı olduğu söylendi. Buna cevap verme ihtiyacı hissetti ancak arkadaşları onu alıkoydular ve aldatılmasından korkuttular. Şaban ayının 8'inde Muhammed b. Bûrî öldü. Oğlu Gadabüddevle'nin yerine Abak'ı koydu.

Üner, Franklara yardım etmeleri, İbrahim b. Turgut'tan Bâniyas'ı alıp kendilerine teslim etme konusunda mektup yazdı. Bunun için bir araya geldiler. Atabeg, Ramazan ayının 5'inde Dımaşk'tan ayrıldı. Franklar Busrâ,[303] Sarhad ve Havran'dan gelecek olurlarsa diye hazırlık yaptı. Bir süre burada kaldı. Daha sonra Guta'ya döndü ve Azrâ' denilen yerde konakladı. Guta'ya bağlı birkaç köyü yaktı.

Franklar Meydan'da konakladılar. Bu arada Atabeg, Humus yönüne doğru gitti. Bâniyas emîri İbrahim b. Turgut, Antakya hâkimi Reymond'u esir aldı ve sonrasında öldürdü. Bunun üzerine Muiniddin Üner önlerinde konakladı, muhasara edip teslim aldı ve Franklara teslim etti. Hatûn, Rebiülevvel ayının 20'sinde Halep'e geri döndü.

[303] Busrâ, Suriye'nin Dera ilinin, Dera ilçesine bağlı, kuruluşu çok eskilere dayanan bir şehirdir. (ç. n.)

Atabeg de Cemâziyelevvel ayının 24'ünde Halep'e geri döndü. Zengî ve Abak arasındaki durum düzeldi ve Dımaşk'ta Zengî için hutbe okunması kararlaştırıldı.

Halep kadısı Ebû Ganm Muhammed b. Ebû Cerâde 534/1139 yılı Rebiülahir ayında vefat etti. Atabeg, Halep kadılığına oğlu Ebû'l-Fazl Hibetellah b. Muhammed b. Ebû Cerâde'yi atadı. Onu huzuruna getirdi ve kadılık görevini verdiğinde ona: "Ben bu işi boynumdan kaldırdım ve onu senin boynuna koydum. Bu işte sana düşen görev, Allah'tan korkman, iki hasım arasında adaletli davranman" dedi ve "bu şekilde" diyerek iki parmağını bir araya getirdi.

Bu arada Türkmenlerin fesat ve bozgunculukları arttı. Yağmalamalar Frank memleketlerine kadar uzandı. Bunun üzerine Franklar, Atabeg'e şikayetlerini dile getirmek için bir elçi gönderdiler. Elçi silahları üzerinde bir şekilde döndü. Ancak Türkmenlerden bir grup onunla karşılaştı ve onu öldürdüler. Bunun üzerine Franklar Halep'e saldırdılar. Arap ve Türkmenlerden sayısı belli olmayan mal ve servet aldılar.

Atabeg, 536/1141 yılında Haleplilere daha önce mallarına kararlaştırdığı vergiyle geri döndü. Bu görev için Ali el-Fûtî el-Acemî'yi gönderdi. Verginin ödemesinde insanları ezdi ve onları yaktı. Halep'te İbn Şakâre öldü ve malları Beytülmâle kaldı. Bu mallar insanlara dağıtılmıştı. Ancak onların vergisi hesaplanmış ve insanlardan tekrar alınmıştı.

16. FRANKLARIN ve MÜSLÜMANLARIN SALDIRILARI

Franklar, 536/1141 yılında Sermîn'e saldırdılar. Her yeri tahrip edip yağmaladılar. Daha sonra Cebelü's-Summak'a saldırdılar. Ardından Kefertâb'ta da aynı eylemleri yaptılar. Daha sonra ayrıldılar. Alemüddin b. Seyfeddin b. Savar ve Türkmenler Bâb-ı Antakya'ya saldırdılar ve büyük ganimetlerle geri döndüler.

Dımaşk'tan Zengî'nin hizmetine gelen Lüccetü't-Türkî Cemâziyelevvel ayında Frankların memleketinde ilerledi, esirler aldı ve yedi yüz adamı öldürdü.

Bu yılda, Atabeg Zengî ve Kara Arslan b. Davud b. Sökmen arasında Behmerd tarafında şiddetli bir anlaşmazlık oldu. Birbiriyle savaştılar, Atabeg galip geldi ve Behmerd'i ele geçirdi. Sonra el-Cezîre'ye döndü. Oradan da Musul'a geldi ve burada kışladı.

Bu yılda, Atabeg ile Artuklular arasında barış yapıldı. Çocukları Hudme'ye kadar ulaştı ve sonra döndü. Şaban ayının 5'inde Atabeg'in veziri Dıyauddin b. Kefertûsî öldü. Yerine Ebû'r-Rızâ b. Sadaka'yı atadı ve sonra 5381143 yılında onu azletti.

Savar, Ramazan ayında Antakya'ya doğru yola çıktı. Cisr'in yanında Franklardan kalabalık ve kötü bir manzara ile karşılaştılar. Türkmenler, Âsi nehrinden geçip onları yenerek çadırlarda bulunan herkesi öldürdüler. Çadırları yağmaladılar ve hayatta kalanları esir ettiler. Halep'e ağır yüklerle, esirlerle ve kesik başlarla döndüler.

Atabeg, korunaklı olması ile meşhur Eşeb Kalesini 537/1143 yılı Ramazan ayının 23'ünde fethetti.

Antakya Kralı, Bizâ'a vadisine gitti. Savar, onları kuzeye doğru püskürttü. Savar ve Joscelin iki ordu arasında bir araya gelerek aralarında barış anlaşması sağlandı.

Atabeg, 538/1144 yılında Enîrûn Kalesini ve ardından Hayrân Kalesini fethetti. Ayrıca Frankların elinde olan Cemlîn, Müvezzer, Tel-Mevzen ve başkalarını da ele geçirdi.

Halep askeri yolda giderken Antakya'dan çıkıp Frank memleketine giden tacir ve askerlerden oluşan büyük bir kafileyle karşılaştılar. Kafilede pek çok mal, hayvan ve eşyalar vardı. Onlarla savaştılar ve güvenliklerini sağlayan Frank askerlerinin hepsini öldürdüler. Kafilede bulunan her şeyi aldılar ve Halep'e döndüler. Bu olay bu yılın Cemâziyelevvel ayında gerçekleşti.

Zilkade ayının 25'i Perşembe günü Halep'ten çıkan Türkmen atlıları Bâsûtâ'dan çıkan atlılarla çarpışarak onları öldürdüler. Bâsûtâ emîri esir düştü. Onu Halep'e getirdiler ve Savar'a teslim ettiler. O da kelepçeledi.

Atabeg, Musul'da bulunan veziri Celaleddin Ebû'r-Rıza'yı azletti. Yerine Ebû'l-Ganeim Habeşî b. Muhammed el-Hillî'yi atadı.

17. URFA ve SURUÇ'UN FETHİ

Atabeg Zengî, halen Urfa'yı fethetmeyi düşünmekte, gönlü her an onu istemekteydi. Joscelin, Zengî'nin bu niyetini öğrendi ve kalabalık bir orduyla 539/1145

yılında yola çıktı. Bunun haberini alan Atabeg, kalabalık bir orduyla hızlı hareket etti ve Türkmenlere yardıma gelmeleri hususunda mektup yazdı. Böylece kalabalık bir grup ona katıldı.

Müslümanlar şehrin dört bir yanını kuşattı. Yiyecek, erzak gibi. şeylerin geçişine engel oldular. Mancınıklar kuruldu. Halepliler, birkaç yeri deldiler ve şehrin durumunu iyice öğrendiler. Ta ki surların burç temellerine kadar ulaştılar. Temellere tahta ve odun bağladılar. Atabeg'ten bağladıkları odunları ateşe vermek için izin istediler. Bunun üzerine Atabeg açtıkları deliklere indi ve gözleriyle gördükten sonra yakmalarına izin verdi. Ateşe verdikten sonra surlar anında düştü.

Ardından Müslümanlar saldırıya geçerek Cemâziyelahir ayının 16'sı Cumartesi günü kılıçla şehre hâhim oldular. Ganimetler ellerine sığmaz olana kadar yağmalamaya, öldürmeye, esir etmeye ve tutsak almaya başladılar. Ardından Atabeg, halkın üzerinden kılıcın kaldırılmasını emretti. Esir almayı yasakladı. Ayrıca Müslümanların aldıklarını da iade etti. Halka iyi davranılması tavsiyesinde bulundu. Yıkılan yerleri inşa ve restore etmeye başladı.

Bu arada Harrân Reisi Cemaleddin Ebû'l-Meâlî Fazlu'llah b. Mâhân, her zaman Atabeg'i orayı almaya teşvik eden kişidir. Her işi kolaylaştırırdı. Mihrabının köşesinde şöyle yazıldığı görüldü:

"Asferoğulları yüzünden başı boş kaldım, zira bayrak ve minberlerle hile yapıyorum,

İyilikten, ahlaksızlıktan ve iğrençlikten uzak kaldım,

Şayet Cemaleddin olmasaydı temiz olmayan ben temizlenmezdim."

Bu olay Harrân Reisine ulaştığında şöyle dedi: "Cemaleddin'i silin, yerine İmadüddin'i yazın!" Bu arada da Zengî olaydan haberdar olduğunda şöyle dedi: "Şair doğru söyledi, sen olmasaydın biz de tamah etmezdik." Sonra yöneticilerine harac konusunda esnek davranmalarını ve herkesin malına göre almalarını emretti. Daha sonra Suruç'a gitti. Franklar buradan kaçtılar. Ardından buradan ayrılarak Bîre'de konakladı. Bu yıl içinde burayı muhasara altına aldı.

Musul'daki nâibi Nusayreddin Cakar'ın öldürüldüğü haberi geldi. Musul için endişelenen Zengî, Bîre'yi tam almak üzere iken terk ederek Musul'a hareket etti. Ulaştığında Cakar'ı öldüren ve Musul'u sahiplenmeye azmeden Ferhânşâh b. Sultan'ı

tutukladı. Cakar'ın kanına karşılık onu öldürdü. Musul'a yerine Emîr Zeyneddin Ali Küçük'ü vali olarak atadı.

Ardından Zengî, 540/1146 yılında etrafındakileri toplamaya ve bir araya getirmeye başladı. Mancınıkları ve savaş aletlerini çoğaltmaya çaba gösterdi. İnsanlara bütün bunları cihat için yaptığını göstermekteydi. Bazı insanlar da şöyle demektedir: "Bu hazırlıklar Dımaşk ve çevresi içindi." Ba'lebek'te mancınıklar vardı. Ancak tümü Humus'a taşındı. Bu olay bu yılın Şaban ayında gerçekleşti.

Söylendiğine göre, bu yılda cihada devam etmemeyi istedi. Hatta Urfa'da bulunan Ermenilerden bir grup cihat için çabaladılar ve şehrin içinde bulunan Müslümanları düşürmek istediler. Atabeg, onların durumlarını gözden geçirdi ve Musul'dan Urfa'ya doğru hareket etti. Fesat ve fitne çıkaranlara öldürerek ve asarak karşılık verdi.

18. İMÂDÜDDİN'İN SONU

Zengî, Zilhicce ayının 3'ü Salı günü yola çıktı ve Ca'ber Kalesindeki Mercü'ş-Şarkî'de kalenin altında konakladı. Orada 541/1146 yılı Rebiülahir ayının 6'sı Pazar gecesine kadar kaldı. Ancak onu, Yarankuş el-Hâdim öldürdü. Gündüz onu tehdit ediyordu ancak ondan korktuğundan onu gece yatağında iken öldürdü.

Söylediğine göre, Atabeg içtikten sonra uyudu. Uyandığında Yarankuş ve hizmetçilerinden bir grubda içtiği şeyin arta kalanını buldu. Onlara tehditler savurdu ve tekrar uyudu. Oradakiler onu öldürme konusunda anlaştılar. Yarankuş kalenin altına geldi ve kale halkına seslendi: "Atabeg'i öldürdüm beni kaldırın!" Bunun üzerine ona dediler ki: "Allah'ın lanetine git! Onu öldürmekle bütün Müslümanları öldürmüş oldun."

Atabeg, kaleyi zor durumda bıraktı. Zira içindeki su azaldı. Kalenin emîri Ali b. Malik ile Atabeg arasında gidip geliyordu. Bu arada Ali b. Malik, Atabeg'e buradan ayrılmak için 30 bin dinar teklif etti ve Atabeg teklifi kabul etti. Altınları topladı hatta kardeşlerinin küpelerini de aldı ve götürmesi için elçiye verdi. Elçi taşıdıkları şeyleri getirdi. Yakın olan bazı hâslarına dedi ki: "Atını al ve yahni kazanına yaklaştır. Eğer kazandan içerse bana haber ver!" Dediğini yaptılar. At yahni suyunu içti. Bunun

üzerine yanlarındaki suyun azaldığını öğrendi. Elçi onu kandırdı ve savundu. Onun öğrenmek istediğini söylemedi. Bunun üzerine Ali b. Malik'in huzurunda düşürüldü.

Kalede yanında vahşi bir inek vardı. Susuzluktan bitap düşmüştü. Minarenin merdivenlerinden yüksek bir yere çıktı. Sonra başını göğe kaldırarak yüksek sesle bağırdı. Bunun üzerine Allah kalenin üzerine bir bulut gönderdi ve doyuncaya kadar yağmur yağdırdı. Menbic emîri Hassan el-Ba'lebekî, kalenin altına geldi ve Ali b. Malik'e seslendi ve dedi ki: "Ey Emîr Ali! Atabeg'ten seni kurtaracak ne kaldı?" Bunun üzerine ona dedi ki: "Ey akıllı! Belek hapsinden seni kurtaran beni de kurtarır." Yani Belek, Menbic'te öldürüldüğünde Hassan kurtulmuştu. Şansı yaver gitti. Daha önce bahsetmiştik.

Babam (Allah rahmet eylesin) Atabeg'in nöbetçisi öldürüldüğü gecede şu iki beyitle onu koruduğunu bana haber verdi. Şöyle ki:

"Ey gece uyuyup gecenin başında mutlu olan! Kuşkusuz olaylar belki seherleri çalar,

Sakın başı güzel olan bir geceye güvenme! Belki de gecenin sonu ateşi alevlendirir!"

Atabeg güçlü, kuvvetli, heybetli ve azimli bir şahsiyetti. Söylendiğine göre, Atabeg kaleden inerken çavuş Bâbü'l-Irak'ın dışından seslenirdi. Ata bindiğinde askerler arkasında ekinlere basmasın diye iki sıra şeklinde yürürlerdi. Heybetinden hiçbir asker bir fideye dahi basamazdı. Atını da içinde sürmezdi. Askerinden hiç biri bir saman sapını değerini çiftçiye veya köyün reisine vermeden almaya cesaret edemezdi. Eğer birisi bunlar dışında bir şey yaparsa onu idam ederdi.

Şöyle derdi: "Bir zalimden başka olması uygun değildir!" Zalimden kastı kendisidir. Kendi döneminde memleket harap olduktan sonra imar edildi. İnsanlar korkularından sonra güven içinde oldular. Bozguncuyu hayatta bırakmazdı. Valilerine ve yöneticilerine Harrân halkına bakmalarını vasiyet etti. Halka yüklenmeyi, ağır bir şey koymayı yasakladı. Bunlar Harrân halkının onun hakkında anlattığı şeylerdir.

Ancak Halep çiftçileri bunun tam tersini anlatmaktadır. Öldüğü yılda fiyatlar çok fazla değildi. Altı mekük buğday bir dinardır. Arpanın 10 mekük'ü bir dinar karşılığındadır. Mercimekin dört mekük'ü bir dinar karşılığındadır. Burçağın beş

mekük'ü bir dinara karşılık gelir. Pamuğun 60 rıtlı bir dinardır. Atabeg, ürünlerin dinar ile satılmasını emretti. Miktarı 50 kırtîs bersendir ki bu insanların azlığındandır.

Öldürüldüğünde askerleri birbirinden ayrıldılar. Halep askerini oğlu Nureddin Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Zengî aldı ve Halep'i istediler ve ona Halep'i aldı. Ayrıca Nureddin parmağından yüzüğünü Halep'e yakın bir yerde aldı. Musul askerleri Seyfüddin Gazi ile birlikte Musul'a gittiler ve şehre hâkim oldular. Böylece Atabeg yalnız kaldı. Râfika halkı çıkarak onu çömlek kaplarla yıkadılar ve Bâb-ı Meşhedü'l-Ali'de sahabe (Allah onlardan razı olsun) şehitlerinin civarında defnettiler. Çocukları mezarlarının üstünde bir kubbe imar ettiler.

YİRMİ DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

NUREDDİN ZENGÎ ve HALEP

1. NUREDDİN ZENGÎ HALEP ve URFA'DA

Melik Adil Nureddin Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Zengî b. Aksungur, Halep'e hâkim oldu. Bu olaylar 541/1146 yılı Rebiülahir ayının 10'u Salı günü gerçekleşmiştir.

Selâhaddîn Yağısıyan işlerini yönetmek ve devletini korumak için ona katıldı. Böyle olunca Urfa'da bulunan Ermeniler, Franklı Joscelin'e mektup yazdılar. Bu hareketi isyan olarak kabul etti ve şehri teslim etmelerini istedi. Bu duruma olumlu baktılar. Onlara bir gün katılacaklarına dair söz verdiler.

Şehre ilerledi ve hâkim oldu. Az kişi karşı koyunca onlarla savaştı. Halep'te bulunan Nureddin Mahmûd b. Zengî'ye haber ulaştı. Hemen askeriyle birlikte yola çıktı. Joscelin memleketine kaçtı. Nureddin şehre girdi ve onu yağmaladı, halkını da tutsak etti. Az kişi dışında onlardan hiç kimse kalmadı.

Nureddin, Musul'da babasının nâibi olan Zeyneddin Ali Küçük'e hediye olarak gönderdiği esirler arasında güzel bir cariye vardı. Onu görür görmez onunla birlikte oldu ve yanına yıkanmış bir şekilde çıktı. Yanındakilere: "Bugün başımdan geçenleri biliyor musunuz?" diye sordu. "Hayır!" dediler. "Şehitle birlikte Urfa'yı fethettiğimizde benim elime çok güzel bir cariye geçti. Güzelliği beni büyüledi ve kalbim ona meyletti. Ancak kısa bir süre sonra şehit hızlı davrandı ve esir alınan kadınların, yağmalanan malların tekrar iade edilmesini emretti. Heybetli ve korkulan bir zat idi. Bu yüzden bu emri duyar duymaz cariyeyi geri gönderdim ancak kalbim ona bağlandı. Şimdi Nureddin bana hediyeler gönderdi. Bunlar arasında birkaç cariye vardı. İşte bunlardan biri de o güzel cariye idi. Bu defa da elimden gider korkusuyla hemen onunla birlikte oldum" dedi.

2. MÜSLÜMANLARIN UREYMA ve YAĞRÎ'DE ZAFERİ

Nureddin (Allah rahmet eylesin) bütün himmetini cihada verdi. Frankların memleketine 542/1147 yılında girdi. Artâh'ı kılıçla fethetti ve yağmaladı. Ayrıca Mâbûle, Beserfûs, Keferlâsâ ve Hâb'ı da fethetti.

Babasının öldürülmesinden sonra Franklar, aldıklarını tekrar iade etmek için tamah ettiler. Ancak ilk olayda Nureddin'in kararlığını görünce hayallerinden uzak olduklarını öğrendiler.

Alman Kralı yola çıktı ve 543/1148 yılında Dımaşk'ın önlerinde konakladı. Musul'dan Seyfüddin Gazi ve Nureddin Mahmûd yardım için hareket ettiler ve ikisi Humus'a ulaştılar.

Nureddin, Ba'lebek'e yöneldi. Orada Muîniddin Üner ile bir araya geldi. Bu arada Alman Kralı Dımaşk'tan ayrıldı ve yanında Funş'un oğlu vardı. Daha önce dedesi Müslümanlardan Trablus'u ele geçirmişti. Funş'un oğlu Franklardan Ureyma Kalesini aldı. Ayrıca Trablus'u Kums'tan almaya karar verdi. Kums, Ba'lebek'te bulunan Nureddin'e haber göndererek Ureyma Kalesine gelmesini ve onu Funş'un oğlundan almasını söyledi.

Nureddin ve Muinüddin Üner beraber hareket ettiler. Humus'ta bulunan Seyfüddin Gazi'ye kendilerine yardım etmesi için haber gönderdiler. Onlara, el-Cezîre emîri Dübeysî ile birlikte kalabalık bir ordu gönderdi. Kalenin önlerinde konakladılar. Funş'un oğlu içinde iken kaleyi kuşattılar. Müslümanlar defalarca saldırı düzenlediler. Lağımcılar kaleye doğru ilerleyip surları deldiler. Bunun üzerine Franklar eman istediler. Kendilerine eman verildi. Müslümanlar da buraya hâkim oldular. İçinde bulunan atlıları ve piyadeleri, çocukları, kadınları aldılar. Funş'un oğlu da onların arasındaydı. Kaleyi tahrip ettiler ve sonra Humus'a döndüler. Daha sonra Seyfüddin Gazi de Musul'a döndü.

Franklar, Halep topraklarına saldırmak için toplandılar. Nureddin bunu öğrenince askeriyle birlikte Frankların üzerine yürüdü ve Yağrî denilen yerde karşılaştılar. Aralarında şiddetli bir savaş oldu ve Franklar bozguna uğradılar. Onlardan bir grup esir edildi ve birçok kişi öldürüldü. Franklardan kurtulanların sayısı azdı.

Bu savaşla alakalı Şeyh Ebû Abdullah el-Kayserânî bir kasidesinde şöyle demektedir:

"Övgüye değer hayatımızı ve Sultan Mahmûd'u nasıl övmeyelim?

İslâm'ın katılığı bükülmez, ancak küfür felç olur,

Nerede cömertlik ve ikram varsa Nureddin de orada mevcuttur!"

3. İNŞA EDİLEN MEDRESELER

Nureddin, Halep'teki medreseleri ve kervansarayları restore etmeye başladı. Fıkıh ve ilim ehlini buraya getirtti. Halâviyye olarak bilinen medreseyi 543/1148 yılında yeniledi. Müderrris olarak buraya Burhaneddin Ebû'l-Hasan Ali b. Hasan el-Belhî el-Hafî'yi görevlendirdi. Bu zat, Halep'te ezanı değiştirdi. Müezzinlerin ezanı "Hayya Alâ Hayri'l-Amel" şeklinde okumalarını yasakladı. Yanındaki fakihlerle minarenin altında oturdu ve onlar dedi ki: "Kim meşru olan ezanla okumazsa onu minareden aşağı başının üstüne atın!" Böylece meşru ezanı okumaya başladılar. O günden beri de ezan meşru şekilde okundu.

Nureddin, Asrûniyye Medresesine Şafîi mezhebine göre Şerefüddin b. Ebi Asrûn'u; Neferiyye Medresesine Kutbe'n-Nisâbûrî'yi; Mescid'el-Gadâirî'ye onun adıyla anılmaya başlanan Şeyh Şuayb'ı görevlendirdi ve yeniledi. Burhanüddin el-Belhî Halep'teki Halâviyye Medresesinde müderris olarak, aralarında huzursuzluktan dolayı Mecdüddin b. Dâye çıkıncaya kadar kaldı. Yerine müderris olarak Alâüddin Abdurrahman b. Mahmûd el-Gaznevî geçti ve öldüğünde oğlu Mahmûd oldu. Daha sonra Muhît ardından Alâüddin el-Kâşânî geçti.

Seyfüddin Gazi b. Zengî 544/1149 yılında Musul'da vefat etti ve arkasında küçük bir çocuk bıraktı. Amcası Nureddin onu yanına aldı ve ona şefkat gösterdi.

4. NÜFUZ BÖLGELERİNİN PAYLAŞIMI

Vezir Cemaleddin ve Zeyneddin Ali, Kutbeddin Mevdûd b. Zengî'yi Musul'a hâkim kılmak için anlaşma yaptılar. Nureddin onlardan yaşça daha büyüktü. Emîrlerden bir grup onunla yazıştılar ve onu istediler. Yazışanlar arasında Sincar'da bulunan Şemsüddin Muhammed'in babası Mukaddem Abdülmelik vardı. Ona Sincar'ı teslim etmek için mektup yazdı.

Devletinin emîrlerinden oluşmuş 70 süvarisi ile birlikte yola çıktı ve Sincar'a ulaştı. Şehrin dışında konakladı. Mukaddem'e geldiğini haber etmek için birini gönderdi. Elçi onun Musul'a gittiğini ve oğlu Şemseddin Muhammed'i kalede terk ettiğini gördü. Babasına Nureddin'in ulaştığını haber vermek için peşinden birilerini gönderdi. Mukaddem, Sincar'a geri döndü ve şehri teslim etti. Aralarındaki muhabbetten dolayı kale emîri Kara Arslan'ı çağırttı o da geldi.

Kutbeddin, vezir Cemaleddin ve Zeyneddin Ali Musul'da bu olayları öğrenince asker toplayıp Sincar üzerine yürüdüler. Tel-Afer'e ulaşınca, vezir Cemaleddin onlara: "Ona düşmanlık etmek ve onunla savaşmak doğru olmaz. Sultanın nezdinde onun makamı ve itibarını biz artırmıştık. Aslında gazilerin arasında onun yeri bile yok. Onun maksadı cihat değildir. Biz kendimizi onun altında gösterdik. Halbuki o Franklara saygı göstermektedir. O bize tabîdir. Ya gereği gibi davranırsınız ya da ben ülkeyi Musul hâkimine teslim ederim. O zaman da size yapacağını yaparım. Eğer onunla savaşır ve onu mağlup edersek o takdirde Sultan bizi hedef alır. Saygı duydukları ve sığındıkları şahıs onlardan daha zayıftır. Zaten daha önce onu mağlup etmişlerdi. Eğer o bizi mağlup ederse bu takdirde de Franklar ona göz dikecektir. Onun sığındığı şahıslar ondan daha güçsüzdür. Çünkü o onları daha önce mağlup etmişti. Üstelik o Atabeg'in büyük oğludur" dedi ve barış tavsiye etti.

Nureddin'in yanına kendisi gitti ve aralarını düzeltti. Sincar'ı Kutbeddin'e teslim edecek, kendisi de Rahbe'yi teslim alacaktı. Ayrıca Nureddin Şam'ın tamamına hâkim olacaktı. Kutbeddin ise Urfa dışında el-Cezîre'nin tamamına hâkim olacaktı. Urfa ise Nureddin'in hâkimiyetinde olacaktı.

5. NUREDDİN'İN ZAFERLERİ ve DIMAŞK'IN FETHİ

Nureddin Şam'a döndü. Babası Atabeg'in biriktirdiği hazineleri yanına aldı. Bu hazineler gerçekten zengindi.

Nureddin Mahmûd b. Zengî Frank memleketine Antakya tarafından saldırdı. Hârim Kalesini ele geçirmek istedi. Kaleyi muhasara altına aldı, ahırını harap etti. Toprağını yağmaladı. Daha sonra İnneb Kalesine doğru ilerledi ve onu da kuşattı.

Franklar, Antakya ve Hârim ile o civardaki yerlerin hâkimi olan prinkepsin etrafında toplanıp Nureddin'i İnneb'den uzaklaştırmak için üzerine yürüdüler. 544/1149 yılı Safer ayının 21'i Çarşamba günü onlarla karşılaştı ve çok çetin bir savaşa tutuştular. Nureddin o gün savaşa bizzat katıldı. Franklar çok kötü bir şekilde bozguna uğradılar. Çok sayıda adamları öldürüldü, bir o kadarı da esir alındı. Öldürülenler arasında Antakya Prinkepsi de vardı. Frankların önde gelen zorbalarından ve büyüklerinden biriydi. Hakkında şöyle anlatılır: "Demir üzengiyi eliyle alır ve onu tek eliyle bükerdi. Bir gün atına bindiği halde bir kantaranın altından geçmekte idi.

Kantaraya bağlı bir demir halkası vardı. Halkayı eliyle tuttu ve ayaklarıyla atın karnına dayayarak hareketini kısıtladı.”

Antakya Prinkepsi öldürülünce yerine oğlu Bohemund geçti. Bohemund o zaman henüz bir çocuktu, bu yüzden annesi oğlu büyüyünceye kadar prinkepsliğin işlerini yürütmesi için başka bir prinkeps ile evlendi. Bu prinkeps onunla birlikte Antakya’da kaldı. Daha sonra Nureddin onlara karşı ikinci bir sefer düzenledi. Franklar yine toplanıp onunla savaşa girdiler. Nureddin onları mağlup etti. Bir kısmını öldürdü, bazılarını da esir aldı. Bu defaki esirler arasında Bahemund’un babalığı yeni prinkeps de vardı. Onun esir düşmesi üzerine Bohemund Antakya’ya yerleşti ve idareye hâkim oldu.

Bununla ilgili Şeyh Ebû Abdullah el-Kayserânî kasidesinin başında şöyle demiştir:

“Bu kararlılıklar güçlü olma iddiasında değildir, Cömert sahibi de kitapların söylediği gibi değildir,

Ey İmadüddin’in oğlu sen bunların zirvesine ulaştın, yorulmadan çabaların rahatlığıyla,

Kılıçların Frankları korkuyla baştan çıkardı, Büyük Roma ondan hoşlanır,

Yiğitlerini baltayla vurdun, çarmıha gerilme onu alçalttı ve haç yere indi,

Düşmanların toprakları kanlarından temizlendi, her kılıcın saf bir yanı vardır.”

İbn Münir bunun hakkında şöyle dedi:

“Haç sert olmasına rağmen onu yerle bir etti, böylece esirlerin elleri biribirinden ayrıldı,

Prinkepsi içirdi ve küçük düşürüldü, yaptığı aldatmanın sonucudur bu,

Mızrak kafasında yürür, ateşin yörüngesini düzenleyen odur!”

Nureddin Mahmûd, 545/1150 yılında Efâmiye’ye ilerledi. Franklar kalelerine çekilip onunla savaştılar. Bunun üzerine Franklar, toplanıp onu buradan geri göndermek istedilerse de onun ele geçirdiği yerleri adam ve erzakla doldurduğunu gördüler. Nureddin, onların peşlerinden gitti. Ancak onlar yollarını değiştirerek memleketlerine girdiler.

Bu arada Nureddin, askerlerini toplayarak Franklı Joscelin'in memleketini ele geçirmek için ilerledi. Joscelin, Frankların karşı konulmaz bir şövalyesiydi. İleri görüşlü ve cesur bir şahıstı. Nureddin'in hareketini haber alınca çok sayıda Frank askerini toplayıp onun üzerine yürüdü. Karşılaşıp savaşa tutuştular, sonunda Müslümanlar yenildiler. Pek çok kişi öldürüldü ve esir düştü.

Esirler arasında Nureddin'in silahdârı da vardı. Joscelin silahdârı yakalayıp Nureddin'in silahıyla beraber Konya hâkimi olan Mesud b. Kılıç Arslan'a gönderdi ve: "İşte bu senin damadının silahıdır" dedi. Nureddin bu durumu öğrenince çok zoruna gitti ve Joscelin için bir tuzak hazırladı. İntikamını almak için istirahati terk etti. Zira eğer bizzat onun üzerine yürüyecek olursa Joscelin'in adamlarına ve kalelerine sığınacağını biliyordu. Türkmen emîrlerinden bir grubu çağırdı ve eğer Joscelin'i mağlup eder, onu ölü veya diri olarak kendisine teslim ederlerse büyük mükâfatlar vereceğini vaat etti. Bu sebeple ona karşı Türkmen casuslar görevlendirdi. Joscelin bir gün ava çıktı. Bu Türkmen casuslar da ona yetişip yakaladılar. Joscelin onlara para vererek kendisini serbest bırakmaları için anlaştı. Türkmenler para gelince onu serbest bırakmayı kabul ettiler. Joscelin de hemen paranın hazırlanması için adam gönderdi. Bu sırada casuslardan biri Nureddin'in Halep'teki nâibi Mecdiddin Ebû Bekr b. Dâye'nin yanına gidip durumu bildirdi. Ebû Bekr bu casusla birlikte asker gönderdi. Bu askerler Joscelin ile Türkmenlerin üzerine baskın düzenleyip onu esir aldılar ve İbn Dâye'nin yanına bu yılın Muharrem ayında getirdiler.

Bu arada Nureddin, Joscelin'in kaleleri üzerine yürüdü. Muhasara ettikten sonra Azez Kalesini fethetti. 545/1150 yılı Rebiülevvel ayının 18'inde Tel-Bâşir, Tel-Halîd ve Antep'i fethetti. 546/1151 yılında Kûrus, Râvendân, Burcu'r-Rasas, Hısnu'l-Bîre, Kefersûd, Maraş ve Nehrü'l-Cevz'i fethetti.

Franklar toplanarak Joscelin'in memleketinde olan Nureddin'i engellemek için 547/1152 yılında üzerine yürüdüler. Franklar yaklaştığında Nuredddin karşılarına çıktı ve Dülûk denilen yerde karşılaşarak savaşa tutuştular. Sonunda Franklar yenilgiye uğradılar. Onlardan pek çok kişi öldürüldü ve esir düştü. Nureddin, Dülûk'e döndü ve burayı fethetti.

Tel-Bâşir'i Dımaşk'ın fethinden sonra onlardan teslim aldı. Öyle ki, Dımaşk'ın fethedildiğini ve onların üzerine yürüyeceğini öğrenince, karşı koyamayacaklarını

anladıkları için ona haber verdiler ve ona teslim edeceklerini söylediler. Bunun üzerine yakın olduğu için Menbic emî Hassan'ı onlara gönderdi ve onlardan teslim aldı.

549/1154 yılının Safer ayında Dımaşk'ı fethetti. Franklar, Askalân'ı Mısırlılardan 548/1153 yılında ele geçirdiler. Dımaşk, kendisi ile Askalân arasında bir engel olduğu için onları rahatsız edecek bir yol yoktu.

Franklar, Dımaşk'ı almak istediler ve her yıl onlardan alınacak vergi koydular. Ancak Nureddin, Frankların Dımaşk'ı ele geçirmelerinden endişe etti. Zorla alınmayacağını bildiğinden şehri almak için hileye başvurdu. Çünkü ne zaman saldırmaya kalkışsa şehrin hâkimi Franklardan yardım isterdi. Franklar da Nureddin'in burayı almasından korktukları için şehrin hâkimine yardım ederlerdi.

Mücîreddin Abak b. Muhammed b. Muhammed b. Bûrî şehrin hâkimine mektup yazdı. Güvenini kazanana kadar ona muhabbetini ve sevgisini gösterdi. Bazı zamanlarda ona şöyle derdi: "Dımaşk'ın tesliminde filanca kişi bana yazdı. (yani Müciredddin'in emîrlerinden bazıları)" Ancak kendisi bundan uzaklaşmaya çalışır ve iktalarını alırdı. Yanında emîrlerden kimse kalmayınca Atâ b. Huffaz Hâdim denilen bir emîr geldi. Cesur biriydi. Kendisine devletin işlerini verdi. Nureddin, ondan Dımaşk'ı almaya fırsat bulamıyordu. Bunun üzerine Mücîreddin onu tutukladı ve öldürdü.

Daha sonra Nureddin, Dımaşk'a ilerledi. Zira halkı onunla yazışmış ve ona yanaştıklarını söylemişlerdi. Adaletli, din sahibi ve iyilik yapan biri olduğundan insanlar onu severdi. Bundan dolayı şehri ona teslim edeceklerini vaadettiler. Dımaşk'ı muhasara altına aldığında, Mücîreddin Franklara mal ve Ba'lebek Kalesini teslim edeceğine dair söz verdi. Asıl amacı onu kurtarmak ve Nureddin'i buradan göndermekti. Dolayısıyla Franklar süvarilerini ve piyadelerini toplamaya başladılar.

Nureddin, Dımaşk'ı teslim aldı. Franklar buradan eli boş bir şekilde döndüler. Halk şehri ona Bâb-ı Şarkî'den teslim etti. Bu arada Mücîreddin kaleye sığındı. Onunla yazıştı ve bunun karşılığında Humus'u ve başka yerleri verdi. Şehri teslim ettikten sonra Humus'a doğru yola çıktı. Daha sonra Dımaşk halkıyla yazıştı. Ancak bu durumu Nureddin öğrendi ve ondan korktu ve kendisinden Humus'u aldı, karşılığında Bâlis'i verdi. Fakat kabul etmedi ve Bağdat'a giderek orada öldü.

Bu arada Nureddin Hârim'e doğru yola çıktı. Burası Antakya hâkimi Bohemund'a aitti. 551/1156 yılında muhasara altına aldı. Halkı sıkıştırdı. Bunun üzerine Franklar bir araya gelerek ona saldırmaya karar verdiler. Hârim valisi, Franklara mektup yazıp dedi ki: "Onunla karşılaşmayın ve savaşmayın! Eğer sizi mağlup ederse Hârim'i ve başka yerleri alır. Biz güç ve görüş bakımından güçlüyüz!" Bunun üzerine Franklar Nureddin'e elçi gönderip Hârim arazilerinin yarısını vermesi şartıyla onunla anlaştılar. Böylece barış yapıldı ve Nureddin Halep'e döndü.

6. ŞAM MEMLEKETİNDE DEPREM

552/1157 yılı Recep ayında Şam'da birçok depremler gerçekleşti. Sayılamayacak kadar çok şey harap oldu. Bir defasında Hama, Şeyzer, Kefertâb, Efâmiye, Maarretünnu'mân, Humus, Selemiyye'nin yanında bulunan Hısnu'ş-Şemeymis ve Frank memleketinin diğer yerleri yıkıldı. Bu ülkelerin bütün surları harap oldu. Nureddin askerleri topladı ve Frank memleketinden korktuğu için surların inşasıyla ilgilenmeye başladı.

Şeyzer Kalesi ise sahibi ve halkın üzerine düşmesiyle hepsi öldü. Şehrin hâkimi o sırada çocuklarından birinin sünnetini yapmış ve yakınlarına merasim düzenlemişti. Ailesini evin avlusunda hazır etti. Onun sevdiği ve ayrılmak istemediği bir atı vardı. Bir meclise gittiğinde atı kapının önünde bekletilirdi. Deprem olduğu gün de kapının önündeydi. Deprem olduğunda insanlar evden çıkmak için kalktılar. Onlardan biri dışarı çıkmak istedi. Ancak at ona çifte vurdu ve öldürdü. İnsanlar dışarı çıkmaktan korktu ve çıkmayınca ev üzerlerine yıkıldı ve hepsi öldü.

Nureddin harekete geçerek Şeyzer'e geldi. Depremde Tacüddevle b. Munkız ve çocukları öldü. Onlardan Tacüddevle'nin karısı Şemsü'l-Mülük'ün kız kardeşi Hâtûn kurtuldu. Enkazın altından sağ salim bir şekilde çıkarıldı.

Nureddin, kaleyi teslim aldı, surlarını ve evlerini tamir etti. Nureddin, Şemsü'l-Mülük'e malın nerede olduğunu sordu ve söylemesi için tehdit etti. Şemsü'l-Mülük, evin ailesinin ve kendisinin üzerine çöktüğünü, enkazın altından kendisinden başka kimsenin çıkmadığını ve bir şey bilmediğini dile getirdi. "Şayet mallar varsa o da enkaz altında kalmıştır" dedi.

Bu arada Şerefüddevle İsmail başka yerdeydi. Geldiğinde Şeyzer Kalesini harabe şeklinde buldu. Ayrıca, yengesinin izzetten sonra zillete düştüğünü görünce hakkında bir kaside yazdı. Kasidenin başı şöyledir:

"Sabah akşam gibi değildir, uzun geceye derim ki, artık aydınlanmayacak mısın?"

Şöyle dedi:

"Ey Tacedevleti Haşim! Hatta ey taçların babası, hatta ey umut verenlerin dermanı!

Eğer gözün Şeyzer Kalesini görseydi kadınları zillet içinde olmasaydı,

Yarın miskin deve gibi ağır ağır kocaman bir kale görürdün,

Yürüyenler dokunmakla hidayet bulmaz, sanki korkunç vadilerden geçiyor gibisin".

Yengesinin hakkında şöyle demektedir:

"Zamana rağmen alçalmadı, eğer sağ elini kuşatsa da kılıcını indirmezdi,

Kibrini alçakgönüllülükle değiştirdi, onurunu da hoşgörüyle telafi etti."

Yedi yıl boyunca ülkede depremler hiç durmadı ve bu süreçte birçok insan öldü. Bu yılda Şeyzer'de bulunan Adil Melik Nureddin birçok vergi ve haracı iptal etti. Bu vergilerin miktarı 150 bin dinar kadardır.

Daha sonra Ba'lebek'te bulunan Nureddin, Dahhak Bikâî ile durumu iyi idare etti ve onunla yazıştı. Ancak Dımaşk fethinden sonra ona karşı isyan etti. Franklara yakın olduğu için kuşatmayı uygun bulmadı. Bu yüzden bu yıl içerisinde Nureddin'e teslim etti.

Nureddin ile Franklar arasında Taberiye ve Bâniyas arasında bir savaş gerçekleşti. Nureddin, Frankları çetin bir şekilde 552/1157 yılı Cemâziyelevvel ayında mağlup etti.

7. HASTALIK ve İYİLEŞME

Nureddin Halep'e dönerek 554/1159 yılında Halep Kalesinde şiddetli bir hastalığa yakalandı. Ölecek gibi oldu. Halep'te kardeşi Nusretüddin Emîr Emîrân

Muhammed b. Zengî vardı. Nureddin'in öldüğü haberi ona geldi. Emîr Emîrân, insanları topladı ve Halepliler de ona yanaştı. Kale hariç şehre hâkim oldu. Şiîlere ezanda daha önceki adetlerine göre, "Hayye Alâ Hayri'l-Amel Muhammed ve Ali Hayru'l-Beşer" ifadelerinin ezana eklenmesine izin verdi. Bu yüzden ona yanaştılar.

Böylelikle Şiî ile Sünniler arasında fitne ortaya çıktı. Şiîler, İbn Asrûn Medresesini ve başka medreseleri yağmaladı. Bu arada Esedüddin Şîrkûh, Humus şehrindeydi. Bu haber kendisine ulaşınca hemen Dımaşk'a galip gelmek için yola çıktı. Dımaşk'ta kardeşi Necmüddin Eyyûb vardı ve onu azarladı ve şöyle dedi: "Bizi helak ettin. Doğru olan senin Halep'e dönmendir. Şayet Nureddin diri ise sen şimdi onun hizmetindesin; eğer ölmüş ise ben Dımaşk'tayım. Dilediğini yap!"

Bunun üzerine Şîrkûh çabuk bir şekilde Halep'e döndü. Nureddin'in iyileştiğini gördü. Onu şehre bakan bir pencerenin kenarında oturtmuştu. Oradan gelip geçen insanların hepsi onu görüyordu. Hastalıktan yüzü sararmıştı. İnsanlara "Bu sizin sultanınız!" diye seslenildi. Bazıları dedi ki: "Bu Nureddin değildir, bu filancadır!" İnsanları aldatmak için yüzünü sarıya boyamış ve ona benzeyen bir adamı kast etmekteydiler.

Emîr Emîrân, kardeşinin iyi olduğunu görünce, kalenin altındaki evden ayrıldı ve elinde oklardan koruyan kalkan vardı. İnsanlar ondan uzaklaştılar. Bunun üzerine Harrân'a ilerledi ve oraya hâkim oldu.

Nureddin, Halep kadısına dedem Ebû'l-Fazl Hibetullah b. Ebû Cerâde'yi gönderdi. Kadı, şehirde kadılık, hutbe ve imamlık görevlerini yapardı. Gönderdi ve ona şöyle dedi: "Camiye git ve insanlara namaz kıldır! Ezan da eski şekline olduğu gibi tekrar iade edilsin!"

Dedem indi ve caminin kuzeyinde minarenin altında oturdu ve müezzinleri çağırdı. Onlara Hanefî mezhebine göre meşru ezanı okumalarını emretti ancak tedirgin olup korktular. Bunun üzerine onlara dedi ki: "Ben sizin altınızdayım, ben de sizin gibiyim."

Müezzinler minareye çıktılar ve ezanı okumaya başladılar. Bu esnada Şiî avamı minarenin altına toplandılar, kalabalık bir gürültü meydana geldi. Bunun üzerine kadı yanlarına geldi ve onlara dedi ki: "Ey ashabımız! Allah sizi muvaffak etsin! Kim abdestli ise geçsin namaz kılsın, kim de abdestli değilse abdestini tazeleyip namaz

kılsın. Kuşkusuz efendimiz Nureddin (Allah'a hamd olsun) afiyettedir. Yapılan işte onun emri vardır. Olgun insanlar gibi dağılın!" Dağılırken dediler ki: "Kadımıza ne diyeceğiz?" Müezzinler minareden indi ve insanlara namaz kıldırdı. Böylece fitne de sükune varmış oldu.

Nureddin iyileşince, Harrân'ı almak için harekete geçti. Kardeşi Nusretüddin Emîr Emîrân önünden kaçtı ve çocuklarını Harrân Kalesinde bıraktı. Nureddin orayı ele geçirdi ve kardeşi Musul hâkimi Kutbeddin'in nâibi Zeyneddin Ali Küçük'e teslim etti.

Ardından Rakka'ya gitti. Candar Emirek'in çocukları oradaydı. Babaları ölmüş ve çocukları orada kalmıştı. Çok sayıda emîr onlar için şefaat diledi. Nureddin onların bu tavrına kızdı ve "Harrân'ı aldığım zaman benim kardeşimin çocuklarına neden şefaat istemediniz? Hâlbuki onlara şefaat etmeyi çok isterdim" dedi ve onlara şefaat etmeyip Rakka'yı ellerinden aldı.

8. FRANKLARIN HAREKETLENMESİ ve BAKÎA'DAKİ ZAFERLERİ

Mecdüddin b. Dâye savaşmak için 555/1160 yılı Recep ayında Halep'ten yola çıktı. Joscelin b. Joscelin ile karşılaştı ve onu mağlup etti. Esir alarak onunla Halep Kalesine girdi.

Daha sonra Franklar, Antep'e saldırdılar ve Türkmenleri mağlup ederek ganimetlerini aldılar. Sonra da Antakya'ya döndüler. Bunun üzerine Mecdüddin karşılarına çıktı ve Cûme denilen yerde savaşa tutuştular. Mecdüddin onları yenerek onlardan pek çok insan öldürdü, II. Prens'i ve pek çok insanı da esir etti. Onları 556/1161 yılı Zilhicce ayının başlarında Halep'e getirdi.

Nureddin, 557/1162 yılında Kemâleddin Ebû'l-Fazl Muhammed b. eş-Şehrazûrî'ye bütün memleketinin kadılık görevini verdi. Ayrıca memleketinde bulunan kadılara onun yerine verilen hükümleri kitaplarda yazmalarını emretti. Bu durum için yemin edildi ve ahitleşildi. Bu olaylar zikredilen yılda gerçekleşti. Bu şartları yerine getirmekten kaçınan Dımaşk kadısı Zekiyüddin azledildi. Halep'te bulunan dedem Ebû'l-Fazl'a da yazıldı, o da kaçındı.

Nureddin, beraberinde Mecdüddin b. Dâye olmak üzere kaleye ulaştı. Sonra onu kaleye davet etti ve ona şöyle dedi: "Biz Kemaleddin'i bu göreve getirdik ve

yemin ettirdik. Sen olsan olsan benim nâibimsin. Onun memleketinin kadılık görevi vardır, başka da bir şeyi yoktur." Kaçındı ve dedi ki: "Ben iki yer için nâiblik yapamam!" Bunun üzerine Halep kadılığına Muhyiddin Ebû Hamid b. Kemaleddin'i ve Ebû'l-Mefâhir Abdülgafûr b. Lokman el-Kürdî'yi getirdi. Bunu teklif eden Mecdüddin olmuştur. Zira kendisiyle dedem arasında anlaşmazlık vardı.

Ardından Nureddin, askerlerini 557/1162 yılında Halep'te topladı ve Hârim'e ilerledi ve savaştı. Bunun üzerine Franklar toplanıp onun üzerine yürüdü. Onlardan Masâf'ı istedi ancak cevap vermediler ve onunla iyi geçinmeye çalıştılar. Dolayısıyla kendisi Halep'e döndü.

Daha sonra askerleri 558/1163 yılında topladı ve Frankların memleketine girdi. Hısnu'l-Ekrâd'ın altında bulunan Bukayâ'da konakladı ve muhasara altına aldı. Buradan Trablus üzerine yürüyecekti. Franklar, bir araya geldiler ve onlarla birlikte Rumlu Dukas da hareket etti. Beraberlerinde kalabalık bir Rum topluluğu vardı. Müslümanlara güvende oldukları gündüz vaktinde baskın yapmaya karar verdiler ve hemen yola çıktılar. Askerleri toplar toplamaz hızlıca yol aldılar. Müslümanlar, Franklar yaklaşıncaya kadar durumdan haberdar olamadılar.

Müslümanlar, Franklara engel olmak istedilerse de buna güçleri yoktu. Nureddin'e haber yollayıp durumu bildirdiler. Franklar, hep birden ve hızlıca geldikleri için Müslümanlar karşılarında tutunamadılar ve karargahlarına geri döndüler. Franklar da onların peşindeydi. Birlikte Nureddin'in karargahına ulaştılar. Müslümanlar atlarına binip silahlarını alamadılar. Franklar, Müslümanların arasına dalıp pek çok kişiyi öldürdüler ve esir aldılar.

Müslümanlara karşı sert ve kötü davranan şahıs Rumlu Dukas idi. Hiç kimseyi sağ bırakmadılar. Doğruca Nureddin'in çadırına yürüdüler. Nureddin atına binip canını kurtarmıştı. Acele davrandığından atının ayaklarındaki bağı dahi çözmemişti. Kürt asıllı biri indi ve atın ayağındaki ipi kesti. Nureddin kurtuldu ancak Kürt asıllı kişi öldürüldü. Nureddin de onun çocuklarına çok iyi baktı, onlar için vakıflar tesis etti.

Nureddin, Kades gölünün kıyısında konakladı. Savaş alanı ile arasında dört fersah mesafe vardı. Askerlerden kurtulanlar da kendisine katıldılar. Askerlerden biri ona: "Senin burada kalman doğru değil. Hırsları Frankları bize kadar gelmeye sevkedebilir, biz de bu vaziyette yakalanabiliriz" dedi. Bunun üzerine Nureddin onu azarlayıp susturdu ve "Eğer yanımda bin süvari olsun, hemen onlarla savaşırım ve

onlara hiç itibar ve aldırış etmem. Allah'a yemin olsun ki, şahsım ve İslâm'ın intikamını almadıkça çardak altında gölgelenmeyeceğim" dedi.

Daha sonra Halep ve Dımaşk'a haber gönderip para, elbise, çadır, silah ve at getirtti. Elbiselerin hepsini onlardan alınan şeylere karşılık olarak verdi. Öldürülenlerin iktalarını çocuklarına verdi. Nureddin'in adamlarından biri çok masraf edildiğini görünce: "Ülkende fakihlere, fakirlere, sufîlere, kurrâlara ve diğer bazı zevata tahsis ettiğin maaş ve sadakalar var. Böyle sıkıntılı bir zamanda onlardan faydalansan çok iyi olur" dedi. Nureddin buna öfkelendi ve: "Ben zafere ancak onlar sayesinde ulaşacağıma inanıyorum. Size ancak aranızdaki zayıfların hürmetine rızık ve zafer veriliyor. Ben yatağımda uyurken hiç şaşmayan oklarla benim uğrumda savaşan insanların maaşlarını kesip de ancak beni görünce bazen isabet eden, bazen etmeyen oklarla benim için savaşanlara nasıl veririm? Bu bahsettiğin insanların Beytülmâlde hakları vardır, ben onların hakkını nasıl başkalarına verebilirim? Bu bana helal olur mu?" dedi.

Söylendiğine göre, Burhaneddin Belhî, Nureddin'e şöyle dedi: "Askerlerinizde davul, zurna ve içki varken zafer mi elde etmek istiyorsunuz? Hayır! Vallahi!" Nureddin bu adamın sözlerini duyunca tevbe edeceğine Allah'a söz verdi. Giydiği elbiseyi çıkardı ve kalın elbise giydi. Memleketinde koyulan öşürleri, vergileri ve haraçları kaldırdı. Zina yapmayı yasakladı. Memlekette bulunan zahidler ve abidlere, Müslümanlardan ölenleri ve esir alınanları anlatan bir mektup yazdı. Onlardan zafer için dua etmelerini ve savaşmak için Müslümanları teşvik etmelerini istedi. Ayrıca Müslüman hâkimlere ona yardım etme ve savaşa hazırlıklı olma konusunda da yazdı. Bütün şehevî arzularından da vazgeçti.

9. NUREDDİN ve ŞÎRKÛH

Franklar, Nureddin'e müracaat edip barış talebinde bulundular ancak Nureddin kabul etmedi. Nureddin, cihad için hazırlıklar yaparken 559/1164 yılı Rebiülevvel ayında Halife Âdıd'ın veziri Şâver, vezirlik konusunda Dırgâm ile mücadele etmek zorunda kaldı. Dırgâm'ın galibiyeti üzerine de Şam'a kaçıp Nureddin'e sığındı.

Vezaret makamına dönmesi için kendisiyle Mısır'a asker sevk etmesini istedi. Askerlerin iktaları verildikten sonra Mısır'ın geri kalan gelirinin üçte biri Nureddin'e

ait olacaktı. Nâibi askerleriyle Mısır'da ikamet edecekti. Şâver, Nureddin'in istek ve direktiflerine göre hareket edecekti. Nureddin bu konuda adımını bir ileri bir geri atıyordu. Daha sonra asker sevk etme azmi güçlendi ve Esedüddin Şîrkûh b. Şâdî'yi 559/1164 yılı Cemâziyelevvel ayında bir orduyla gönderdi. Esedüddin, Şâver'i makamına iade etmek için çalıştı.

Nureddin, kendisinde kalan askerleriyle birlikte Şam tarafında bulunan Frank memleketine doğru ilerledi. Böylece Frankların, Esedüddin ve Şâver'in yollarına çıkmalarını önlemiş olacaktı. Dolayısıyla Nureddin, Franklardan memleketlerini korumakla meşgul olurken Esedüddin ve Şâver Belbîs'e[304] ulaştılar. Dırgâm'ın kardeşi Nâsuruddin, Mısır askerleriyle onların karşısına çıktı ancak yenilerek bozgun bir durumda Kahire'ye döndüler.

Esedüddin, Cemâziyelahir ayının sonlarında Kahire'ye ulaştı ve önlerinde konakladı. Dırgâm ve kardeşi karşılarına çıktı ve öldürüldüler. Şâver'e vezirlik hil'ati giydirildi ve vezirlik makamına iade edildi.

Esedüddin, Kahire dışında konakladı ancak Şâver, Nureddin'e hainlik edip verdiği sözde durmadı. Ayrıca Nureddin, Esedüddin'den Şam'a dönmesini emretti ve aralarında kararlaştırdıkları şeyleri vermesini istedi ancak dönmeyip sözünde durmadı. Esedüddin, nâiblerini gönderip Belbîs şehrini teslim aldı ve Mısır'ın doğusundaki yerlere hâkim oldu.

Bunun üzerine Şâver, Franklara haber gönderip yardım istedi ve Nureddin'in Mısır'ı ele geçirebileceğini söyleyerek onları korkuttu. Franklar, bunu hemen kabul ettiler ve Mısır diyârına göz dikerek Belbîs'e doğru hareket ettiler. Nureddin bunu haber alınca onların hareketine engel olmak amacıyla askerleriyle birlikte Frankların elindeki yerlere bir sefer düzenledi. Franklar, şehirlerini savunmak için muhafız birliklerini bıraktılar.

Ardından Kudüs Kralı emrinde kalan askerlerle birlikte Belbîs'e hareket etti. Ayrıca Kudüs'ü ziyaret etmek amacıyla gelen çok sayıda Franklı da ona katılmıştı. Esedüddin, Belbîs'te ikamet etti. Franklar ve Mısır ile birlikte üç ay boyunca onu muhasara altına aldılar. Esedüddin şehrin surları yüksek olmadığı halde orada tutundu. Sabah akşam onlarla savaşıyordu. Sonunda Franklar, hiçbir şey elde edemediler.

[304] Bilbeys olarak da anılan bu şehir Mısır'ın Şarkiye ilinde bulunmaktadır. (ç. n.)

10. EN ÖNEMLİ SAVAŞLAR

Nureddin, Frankların memleketi üzerine ilerlemek için Halep'e indi ve ordu topladı. Musul hâkimi olan kardeşi Kutbeddin'e, Hasankeyf hâkimi Fahreddin Kara Arslan'a, Mardin hâkimi Necmeddin Alp'e ve çevredeki diğer hükümdarlara haber gönderip yardım istedi ardından da hemen askerlerini toplayıp yola çıktı.

Bunun üzerine Kutbeddin ve ordu komutanı Zeyneddin Ali Küçük yola çıktılar. Mardin hâkimi de askerlerine hareket emri verdi. Ancak Hasankeyf hâkimine gelince, nedimleri ve yakın adamları ona: "Neye karar verdiniz?" diye sordular. O da: "Gitmemeye" dedi. "Zira Nureddin fazla namaz kılıp oruç tutmaktan elbiselerini eskitti. O halk ile beraber canını tehlikeye atıyor, hepsi de bu fikri destekliyor" dedi.

Ancak ertesi gün askerlere sefere hazırlanmalarını emretti. Bunun üzerine yakın adamları: "Ne oldu da önceki fikrinden vazgeçtin? Biz dün senin yanından ayrıldığımızda şöyle düşünüyordun. Şimdi ise tam aksini görüyoruz" dediler. Fahreddin: "Nureddin bana karşı öyle bir siyaset uyguladı ki, eğer ona yardım etmeyecek olursam ülkemiz halkı bana itaaten ayrılır ve bu beldeleri benim elimden alırlar. Çünkü Nureddin ülkedeki zahidlere, abidlere ve dünyadan el etek çekenlere mektuplar yazarak Müslümanların Frankların elinden neler çektiklerini, onların Müslümanları öldürdüklerini esir aldıklarını anlattı. Onların dualarıyla kendine yardım etmelerini ve bütün Müslümanları cihada teşvik etmelerini istedi. Bunların her biri oturmuş, yanlarındaki adamları ve taraftarlarıyla Nureddin'in mektuplarını okuyup ağlıyor, beni lanetliyor ve bana beddua ediyorlar. Bu yüzden sefere mutlaka katılmalıyım" dedi ve sonra hazırlıklarını yapıp bizzat yola çıktı.

Askerler toplanınca Nureddin, Hârim üzerine ilerledi. Kaleyi muhasara edip mancınıklarla taşa tuttu ve peş peşe saldırılarda bulundu. Aralarında Prinkeps Bohemund, Trablus ve civarının kontu meşhur Frank şövalyelerinden Joscelin'in oğlu ve Rumların büyük komutanlarından olan bir dük vardı. Sahilde kalan Franklar da toplanıp tüm güçleriyle, kralları ve süvarileriyle, papazları ve rahipleriyle geldiler. Her taraftan Nureddin'in üzerine yürümek için oraya koşuştular.

Nureddin, Franklar yaklaşınca onlara kendini takip ettirmek ve böylece onlarla ülkerinden uzakta savaşarak üstünlük sağlamak amacıyla Hârim'den Artâh'a gitti. Ağırlıklarını da Tîzîn'e gönderdi. Franklar yola çıktılar ve Safîf denilen yerde konakladılar. Daha sonra Hârim'e geri döndüler. Nureddin, askerleriyle birlikte harp

tekniğine uygun bir şekilde onları takip etti. İki taraf birbirlerine yaklaşınca savaş düzenine girdiler. Franklar toptan Müslümanların sağ cenahına saldırdılar. O cenahta Halep askerleri ve Hasankeyf hâkimi vardı. Müslümanlar yenilgiye uğrayarak geri çekildiler. Nureddin de orada bulunan bir tepenin üzerinde başı açık bir şekilde durmuş Allah'a yakarmakta ve dua etmekteydi.

Frankların piyadeleri İmme üzerinde Safîf'de, Hârim tarafında durdu. Bunun üzerine Zeyneddin Ali Küçük, Musul askerleriyle harekete geçip onlara saldırdı. Zira Nureddin, Amik ve Âcâmu'l-Kasab yönünde onu tuzak olarak bırakmıştı. Hepsini öldürdü.

Süvarileri geri döndüler ve piyadelerine zarar gelmesinden korktukları için Müslümanları fazla takip etmediler. Mağlup halde kaçmakta olan Müslümanlar da geri döndüler. Franklar savaş alanına varınca piyadelerinin öldürüldüğünü ve esir alındığını gördüler. Olay tıpkı planlandığı gibi oldu. Nureddin bozguna uğramış Müslümanlarla birlikte onları takip etti. Her taraftan kuşattılar. Savaş kızıştı ve pek çok kişinin öldüğü Franklar tam anlamıyla bozguna uğradılar.

Müslümanlar esir almaya başladılar. Antakya Prinkepsi, Trablus hükümdarı, Rum komutanı ve dükü, İbn Joscelin alınan esirler arasındaydı. Melîk b. Lâvin kurtulmuştu. Söylendiğine göre, onların dayıları olan Yârûkîyye ona yol açmış ve kaçmıştı. Öldürülen Frankların sayısı 10 binden fazladır.

Ardından Nureddin Hârim'e ilerledi ve bu yılın Ramazan ayında burayı ele geçirdi. Daha sonra Antakya topraklarına gönderdiği seriyyeler bölgeyi yağmaladılar ve halkını da esir ettiler. Antakya Prinkepsi bol miktarda para vererek kendini ve Müslüman esirleri satın alarak serbest bıraktı.

Nureddin daha sonra bu yılda, Musul ve Diyarbakır askerine memleketlerine dönmeleri için izin verdikten sonra Dımaşk'a yürüdü. Ardından Bâniyas'a hareket etti. Burayı muhasara altına aldı ve onunla savaştı. Yanında kardeşi Nusretüddin Emîr Emîran, (ondan razı olmuş ve müsamaha etmiştir) Hârim'de idi. Franklarlar girdiği bir savaşta kendisine bir ok isabet etti ve gözünün birini kaybetti. Ona dedi ki: "Eğer sana verilen sevabı görseydin, diğerinin gitmesini de isterdin!" Daha sonra burayı muhasara altına aldı ve fethetti. Kaleyi erzak ve adamlarla doldurdu. Taberiye'ye bağlı yerleri Franklarla paylaştı. Franklar bunun dışındaki yerlerden de her yıl belirli bir haraç ödemeyi kararlaştırdılar.

Hârim ve Bâniyas'ın fetih haberini duyan Belbîs'teki Franklar, memleketlerine dönmek istediler. Bâniyas'a ulaşmak için Esedüddin ile barış yapmak istediklerini açıklayan bir mektup yolladılar. Şam'a dönmek konusunda anlaşma yaptılar. Ayrıca Mısır'a bağlı olan yerleri halkına teslim edecektiler. Ancak Şam'da Nureddin'in başına gelenlerden hiç haberi yoktu. Bilbeys'te erzak ve yiyecek azaldı.

Daha sonra Mısır diyarından Şam'a doğru yola çıktı. Franklar, Bâniyas'ı almaya geldiklerinde iş işten geçtiğini anladılar. Esedüddin, Mısır diyarlarını ortaya çıkardı ve içindeki halkı küçümsedi.

561/1165 yılında Nureddin, az bir askerle Muneytıre üzerine yürüdü. Frankları gafil bir anda yakaladı. Kalesini kuşattı ve onu zorla aldı. İçinde bulunanları öldürdü, esir aldı ve birçok ganimet elde etti. Nureddin, kaleyi aldıktan sonra Franklar onu tekrar almaktan umutlarını kesti ve dağıldılar.

11. BÂBEYN SAVAŞI

Esedüddin, Nureddin ile Mısır diyarına dönmek için görüştü. Bunun üzerine Nureddin, onu iki bin seçkin süvari ile 562/1166 yılında gönderdi. Frank topraklarını sağına alarak karadan yoluna devam etti. Nihayet Mısır topraklarına ulaştı. Atfih denilen yerden Nil nehrinin batı tarafına geçti. Arap memleketlerine hâkim oldu. Mısır'ın karşısında bulunan Cize'de konakladı. Burada yaklaşık 50 gün kaldı.

Şâver, Franklara haber göndererek onlardan yardım istedi. Bu arada Esedüddin, Saîd'e ilerledi ve Bâbeyn adı ile bilinen bir yere ulaştı. Mısır ve Frank askerleri onun peşinden gittiler ve ona yetiştiler. Kendisi savaşa hazır durumdaydı. Ağırlıklarını Kalb denilen yerde bıraktı. Ayrıca kardeşinin oğlu Selâhaddîn'i de Kalb'te bıraktı. Kendisine saldıracak olurlarsa kısa bir sürede aralarına girmesini tavsiye etti. Eğer çekilirlerse hemen geri dönün dedi.

Cesur olanlara güvenerek onları seçti ve sağ tarafında durdu. Franklar Kalb'e saldırdılar. Bunun üzerine iki takım şeklinde aralarına girdiler. Bu arada Esedüddin adamlarıyla birlikte geride kalanlara saldırdı ve onları bozguna uğrattı. Herkesi kılıçtan geçirdi. Pek çok kişi öldürüldü ve esir edildi. Kalb'e saldıran Franklar, geri döndüklerinde arkadaşlarının öldürüldüğünü ve esir alındığını gördüler ve yenildiler.

Esedüddin, oradan İskenderiye'ye hareket etti. Halkın bir kısmının yardımıyla şehri teslim aldı. Yeğeni Selâhaddîn'i İskenderiye'de nâib olarak bıraktıktan sonra Saîd'e döndü ve orayı da ele geçirdi. Vergileri tahsil etti.

Mısırlılar ile Franklar toplandılar ve İskenderiye üzerine yürüyüp Selâhaddîn'i orada muhasara altına aldılar. Muhasara şiddetlendi, İskenderiyede bulunanların erzakı azaldı ancak halk sabretti. Bu arada Esedüddin onların üzerine yürüdü. Franklar ve Mısırlılar barış talebinde bulundular. Bunun üzerine barış sağlandı. Öyle ki, Esedüddin'e yol boyunca şehirlerden aldıkları hariç 50 bin dinar vaat ettiler. Franklar, bu bölgede kalmayacaktı. Bu koşullara göre barış yaptılar. Sonra Şam'a geri döndü. Mısırlılar, İskenderiye'yi teslim aldı.

12. NUREDDİN'İN HAKİMİYETİNİN GENİŞLEMESİ

Nureddin bu yılda asker topladı. Humus'tan hareket ederek Frankların memleketine girdi. Arka'ya yürüdü ve burayı ele geçirerek şehri yağmaladı. Frankların memleketini tahrip etti. Safitâ ve Urayma'yı fethederek Humus'a döndü. Daha sonra Bâniyas'a doğru hareket etti. Oradan Hunîn'e gitti. Franklar, Nureddin'in geldiğini duyunca buradan çıkarak her yeri yaktılar. Çıktıklarının ertesi günü Nureddin ulaştı. Surlarını tahrip etti ve geri döndü.

Menbic hâkimi Hassan öldü. Bunun üzerine Nureddin Menbic'i oğlu Gazi b. Hassan'a ikta etti. Ancak bu yıl içinde ona isyan etti. Bunun üzerine asker gönderdi ve ondan geri aldılar. Bunun üzerine kardeşi Kutbeddin Yanal b. Hassan'a ikta etti ki kendisi Menbic'te Hanefî Medresesini inşa eden kişidir.

563/1167 yılında Ca'ber Kalesi hâkimi Şihâbüddin Malik b. Ali b. Malik avlanmaya çıktı. Kilâboğulları onu esir ederek Recep ayında Nureddin'e götürdüler, onu tutukladı ancak ona güzel davrandı. Kendisine iktalar teklif etti ancak kabul etmedi. Bunun üzerine ona karşı şiddete, zora ve baskıya başvurdu.

Daha sonra kaleye asker gönderdi ancak bir süre muhasara ettiyse de fethedemedi. Bunun üzerine kalenin hâkimiyle yumuşak yoldan konuşmayı tercih etti. Birbirleriyle anlaştılar ve Ca'ber Kalesine karşılık Suruç ve Bizâ'a'yı verdi. O da kabul ederek 564/1168 yılında kaleyi teslim etti. Malik'e denildi ki: "Suruç mu, kale

mi? Hangisini daha çok seversin?" diye sorulunca dedi ki: "Mal ve servet olarak daha fazladır ancak izzet ve şerefe gelince biz onu kalede bıraktık."

Bu yıl içinde Nureddin, memleketinde kalan mezalim ve erzakların bir kısmını serbest bıraktı. Daha sonra Franklar, Mısır topraklarına gözlerini diktiler ve 564/1168 yılında onun üzerine yürüdüler. Belbîs'i ele geçirdiler, oradan Kahire'ye ilerlediler ve burada savaştılar. Halife Âdıd, Nureddin'e haber gönderip ondan yardım istedi. Ona kadınların saçlarını içine koyduğu bir mektup gönderdi. Elçi geldiğinde Nureddin, Halep'te idi. Bunun üzerine Mısır'ın üçte birindeki askerini Esedüddin'in yanlarında kalması şartıyla gönderdi.

13. ŞÂVER'İN ÖLDÜRÜLMESİ ve ESEDÜDDİN'İN ÖLÜMÜ

Bu mektubun bir benzerini Esedüddin'e de yazdılar. Humus'tan Halep'e gelen Nureddin'e mektup ulaştı. Ona yardım edeceğine dair karar verdi. Mısır'a gitmek için hazırlıklar yapılmasını emretti ve giyecek, silah ve hayvanlar dışında 200 bin dinar verdi. Askerlerin ve hazinelerin başına getirdi. Bunun üzerine iki bin süvari seçti. Para ve malı alarak altı bin atlı topladı. Kendisi ile Nureddin Dımaşk'a doğru yola çıktılar ve Safer ayının son günlerinde vardılar. Buradan Re'sü'l-Mâ' denilen yere geçtiler.

Esedüddin'e emîrlerden İzzüddin Cûrdîk,[305] Ğarsiddin Kılıç, Şerefüddin Barğaş, Aynüddevle b. Yârûk, Kutbeddin Yanal b. Hassan ve kardeşinin oğlu Selâhaddîn'in olduğu bir grup da katıldılar. Esedüddin, Mısır'a yaklaşınca Franklar burayı terk edip memleketlerine geri döndüler. Esedüddin Cemâziyelahir ayının 7'sinde buraya ulaştı. Şehre girdi ve Halife Âdıd ile toplandı, ona hil'atler giydirdi ve çadırına geri döndü. Şâver, kalbinde sakladığını açığa çıkarmaya cesaret edemedi.

Şâver, bazen Esedüddin'in yanına gider onunla bir araya gelirdi. Yine bir gün Şâver adeti olduğu üzere Esedüddin'in karargahını ziyarete gitti ancak onu çadırda bulamadı. Esedüddin, İmam-ı Şâfîi'nin kabrini ziyarete gitmişti. Selâhaddîn ile Cûrdîk onu bir askeri birlikle karşılayıp hizmet ettiler ve ona Esedüddin'in İmam-ı Şâfîi'nin kabrini ziyarete gittiğini söylediler. Bunun üzerine Şâver: "Öyleyse biz de onun yanına gidelim" dedi. Birlikte çıktılar. Selâhaddîn ile Cûrdîk onunla beraber giderken Şâver'i atından aşağı attılar. Adamları sağa sola kaçıştılar ve Şâver esir alındı.

[305] Hama Kalesi valisi Emîr İzzeddin Cûrdîk, Nureddin'in kölelerindendir. (ç. n.)

Esedüddin'e adam gönderip durumu bildirdiler. Bunun üzerine Esedüddin geldi ve halife tarafından özel bir hâdimle gönderilen vezirlik hil'atini giydi ve Şâver'in başını istediğini bildirdi. Zira onların vezirlerindeki adetlerine göre güçlü olan diğerini öldürürdü. Dolayısıyla öldürüldü ve başı Âdıd'a gönderildi.

Esedüddin, Âdıd'ın sarayına gitti ve halife Rebiülahir ayının 17'sinde ona vezirlik hil'ati giydirdi. Böylece kendisine karışacak kimse kalmadı. Emri ve yasağı kendisi veriyordu. Ancak eceli geldi ve Cemâziyelahir ayının 22'sinde öldü.

14. SELÂHADDÎN'İN VEZİRLİĞİ

Esedüddin ölünce vezirliğe kardeşinin oğlunu atadı. Bu göreve talip olanlar arasında Esedüddin ile birlikte olan bir grup emîr vardı. Bunlardan bir kısmı şunlardır: Aynüddevle b. Yârûk, Seyfüddin Maştûb, Şibabüddin Mahmûd Hâremî (Sultan Selâhaddîn'in dayısı) ve Kutbüddin Yanâl b. Hassan.

Âdıd bu meseleyi halletmek için adamlarını topladı ve Selâhaddîn'e haber gönderip onu yanına çağırdı. Ona hil'at giydirdi ve amcasından sonra onu "Melikü'n-Nâsır" lakabını vererek vezir tayin etti. Durumu düzeldi ve çokça mal harcadı. İçki içmekten tövbe etti. Bütün işlerini ciddi ve özveriyle yapmaya başladı. Onunla birlikte fakih İsa Hekkâri vardı. Vezirlikte gözü olan emîrleri onun tarafına çekti. Aynüddevle b. Yârûk dışında herkes ona itaat etti. Daha sonra Şam'da bulunan Nureddin'in yanına döndü.

Melikü'n-Nâsır, Mısır diyarında vezir olarak hayatına devam etti. Ayrıca Nureddin'in nâibi idi. Nureddin ona bir mektup yazdığında "Emîr İsfehsâlâr" diye hitap ederdi. Mektupta "Emîr İsfehsâlâr" yazan sadece Nureddin değildi, Mısır'daki bütün emîrler aynı şeyi yaparlardı. Mektubun başına da gururundan dolayı ismini yazmayıp tevkîini çektirirdi.

Nureddin, Melikü'n-Nâsır'ı gönderdi ve babası Necmeddin'i, ailesini kendisiyle birlikte göndermelerini talep etti. Bunun üzerine Nureddin askerleriyle birlikte onları da gönderdi. Kalabalık bir tacir topluluğuyla toplandı. Bu olaylar 565/1169 yılında gerçekleşti.

Nureddin, onlar için Franklardan korktu. Bunun üzerine askerleriyle birlikte Kerek'e yürüdü ve burayı muhasara altına aldı. Mancınıkları kalenin karşısına dikti.

Bu sırada Frankların toplanıp üzerine geldiğini duydu. Frank ordusunun başında da İbn Henferî ve İbn Dakîk vardı. Nureddin, Frank birliklerine bu iki kumandan katılmadan geri kalanların üzerlerine yürüdü. İki taraf birbirlerine yaklaşınca Franklar geri çekildiler ve geride kalan Frank birliklerine katıldılar.

Nureddin Frank topraklarının içlerine kadar ilerledi. İslâm topraklarına varıncaya kadar yol boyunca geçtiği köyleri yakıp yıktı ve Aşterâ önlerinde konakladı. Nureddin, Şam'da gerçekleşen depremde Halep'in feci bir şekilde harap olduğunu, hayatta kalan halkın da şehrin dışına çıktığı haberini aldı.

15. DEPREMDEN KUTBEDDİN'İN VEFATINA KADAR

Bu yılın Şevval ayının 12'si Pazartesi günü güneş doğarken peş peşe muazzam ve benzeri görülmemiş bir deprem gerçekleşti.[306] Beş binden fazla kadın ve erkekten oluşan insan öldü. Halep Camisi ve civardaki çarşıların inşasına depremden önce 564/1168 yılında başlanmıştı. Bunun üzerine Nureddin, inşaatı ve çarşıları eski haline getirmek için yakından ilgilendi. Söylendiğine göre, Halep Camisini İsmailîyye mezhebine tabi olanlar yakmıştır.

Nureddin ayrıca, 565/1170 yılı Ramazan ayında ebesinin oğlu süt kardeşi Mecdüddin'in Halep'te öldüğü haberini aldı. Bunun üzerine Nureddin, Halep'e doğru yola çıktı. Ulaştığında şehrin surlarının ve çarşılarının yıkıldığını gördü. Halep'in dışında konakladı ve bütün surlarını ve evlerini inşa etti. Ayrıca şehrin etrafında yuvarlak şekilde ikinci bir sur inşa etti. Bu arada Ba'lebek, Humus, Hama, Bârîn ve başka yerler gibi nâibleri harap olan kale ve burçları restore etti.

Nureddin, Tel-Bâşir'e gitti. Musul'da bulunan kardeşi Kutbeddin'in Zilhicce ayında öldüğü haberi kendisine ulaştı. Hâkimiyetine büyük oğlu İmadüddin Zengî'yi vasiyet etmişti. İmadüddin, amcası Nureddin'in yanında çok fazla kaldığı için ona bağlıydı, ayrıca damadıydı.

Fahreddin Abdülmesih ile Timurtaş b. İlgazi'nin kızı Kutbeddin'in karısı, yani Seyfüddin Gazi b. Kutbeddin'in annesi valide hatun, hükümdarlığı İmadüddin'den alıp

[306] Bu depremler ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Yasemin Aktaş, "XII. Yüzyılın Başından XIII. Yüzyılın Sonuna Kadar Doğu Akdeniz Kentlerini ve Kıbrıs'ı Etkileyen Depremler", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 6/1 (2023): 346-370.; Ziya Polat, "Bilâdüşşam'da 29 Haziran 1170 Depremi ve Hristiyan Kaynaklardaki Algısı", *Mukaddime*, 15/1 (2024): 189-206.

Seyfüddin Gazi'ye vermeyi kararlaştırdılar. Bunun üzerine İmadüddin hükümdarlığı ele geçirmesinde kendisine yardımcı olmasını istemek için amcası Nureddin'in yanına gitti. Bu arada Nureddin, 566/1170 yılı Muharrem ayının ilk gününde yola çıkarak Ca'ber Kalesinin yakınından Fırat nehrini geçti ve Rakka'ya doğru ilerledi. Şehri muhasara altına aldı ve ele geçirdi. Oradan Habur'a ilerledi ve burayı da aldı. Ayrıca Nusaybin'i ele geçirdi ve asker toplamak için burada kaldı. Askerlerinin çoğu Franklara karşı Şam'da bulunuyordu.

Askerleri topladıktan sonra Sincar'a yürüdü ve burayı muhasara ederek mancınıklar dikti. Daha sonra fethederek kardeşinin oğlu İmadüddin Zengî'ye teslim etti. Musul'daki emîrler gönderdikleri mektuplarda ona itaat ettiklerini bildirdiler ve onu yanlarına gelmeye teşvik ettiler. Bunun üzerine Nureddin, Musul'a hareket etti.

Seyfüddin Gazi ve Abdülmesih, İzzüddin Mesud b. Kutbeddin'i Azerbaycan ve İsfahan hâkimi Atabeg Şemsüddin İldeniz'e[307] gönderip Nureddin'e karşı yardım istediler. Bunun üzerine İldeniz bir elçi göndererek Musul'a taarruz etmekten vazgeçmesini istedi. Ancak Nureddin ona hiç aldırış etmedi ve elçiye: "Efendine de ki: Kardeşimin çocuklarına ben senden daha yakınım. Niçin aramıza giriyorsun? Onların ülkesinde işlerimi bitirdikten sonra Hamedân kapısında seninle hesaplaşacağım. Sen o kocaman ülkeye hâkim oldun ancak sınırları ihmal ettin ve nihayet orayı Gürcüler ele geçirdi. Benim elimdeki yerler senin ülkenin dörtte biri kadardır. Ancak buna rağmen dünyanın en cesur insanları olan Franklarla uğraşan ben oldum. Onların elindeki yerlerin büyük bir kısmını ele geçirdim, krallarını esir aldım" dedi.

Nureddin, Musul önünde bekledi. Bu arada orada bulunan emîrler Abdülmesih'e açıkça isyan etmeye ve şehri Nureddin'e teslim etmeye karar verdiler. Abdülmesih bunu anladı ve hemen Nureddin'e haber gönderip Musul'u Seyfeddin'in elinde bırakması şartıyla şehri teslim edeceklerini bildirdi. Ayrıca kendi can ve mal emniyetinin sağlanmasını istedi. Şam'a kadar onun yol arkadaşı olmasını talep etti. Razı olacak kadar iktalar vermesini şart koştu. Bunun üzerine şehri teslim aldı ve içinde Seyfüddin Gazi'yi bıraktı. Daha sonra bu yılın Şaban ayında Halep'e döndü.

[307] Kökeni Kıpçaklar olan ve Azerbaycan Atabeyler devletinin yani İldenizliler hânedanının kurucusu ve ilk hükümdarıdır. (1148-1175) Bkz. Gülay Öğün Bezer, "İldeniz, Şemseddin", *DİA*, 22 (2000): 81-82.

16. HUTBENİN FÂTİMÎLERDEN ABBÂSÎLERE İNTİKAL ETMESİ

Nureddin, Melikü'n-Nasr Selâhaddîn'e mektup yazarak, Âdıd adına okunmakta olan hutbenin kesilmesini ve Müstadî Abbasî adına hutbe okunmasını emretti. Ancak Selâhaddîn Mısır halkının isyanından korktuğunu söylerek özür diledi. Aslında Selâhaddîn, Fâtımîler adına okunan hutbenin kesilmesini istemiyordu. Ancak Nureddin'den korktuğu için bu hanedanın devamını istiyordu. Zira Nureddin'in Mısır'a girerek burayı kendisinden almasından çekiniyordu. Bu yüzden Âdıd'ın kendi yanında olmasını istedi. Âdıd ve Mısır halkı birleşip Nureddin'e direndi. Selâhaddîn, Nureddin'e mazeret beyan edince o bu mazereti kabul etmedi ve hutbenin kesilmesinde ısrar etti.

O sıralarda Âdıd şiddetli bir hastalığa yakalandı. Dolayısıyla Mısır diyarında Müstadî adına hutbe okutuldu. Derken Âdıd öldü ve hutbenin okunmasıyla alakalı kendi adının kesildiğini bilmiyordu. Söylendiğine göre, ölmeden önce öğrendi. Bu olaylar 567/1171 yılında gerçekleşti.

Bu yıl içerisinde Nureddin kendi memleketinde bulunan bütün mezalim ve erzakları bizzat takip etti. Vergileri kaldırdı ve borçları sildi. Kötülük ve yanlışlıkların izlerini yok etti. Geçmişe dayalı sildiği ve affettiği vergilerin miktarı beş yüz seksen altı bin dört yüz altmış dinardı.

Nureddin rüyasında, veziri Muvaffakuddin Halîf b. Kayserânî'nin elbiselerini ölçtüğünü gördü ve ona rüyayı anlattı. Veziri rüyayı düşünmeye başladı ve herhangi bir yorum yapmadı. Veziri bu durumdan utandı ve günlerce huzura çıkmadı. Daha sonra Nureddin onu çağırdı ve dedi ki: "Ey Halîf! Gel ve elbiselerimi yıka!" Sonra bahsettiğimiz konuyu kimseye anlatmaması için bir tevkîi yazmasını emretti.

17. SELÂHADDÎN-İ EYYÛBÎ'NİN GERİ ÇEKİLMESİ

Melikü'n-Nâsır, savaşmak için Mısır'a yola çıktı. Hısnu'ş-Şevbek'te konakladı ve burayı muhasara altına aldı. Kale halkı kendisinden eman istedi ve 10 gün beklemesini dilediler. Nureddin bu olayı duyunca Dımaşk'tan yola çıktı. Frankların topraklarına başka bir yönden girdi. Melikü'n-Nâsır'a denildi ki: "Nureddin eğer bir taraftan girer ve sende bu taraftan girersen Frank topraklarına hâkim olur. Mısır diyarında onunla artık kalman mümkün değildir. Şayet sen burada iken gelirse

mecburen ona katılacaksın, işte o zaman seni dilediği gibi tahakküm altına alacaktır. Senin yararına olarak yapacağın en doğru iş Mısır'a dönmendir."

Bunun üzerine Selâhaddîn Mısır'a dönmek üzere Şevbek'ten ayrıldı. Nureddin'e Mısır diyarı halkının ayaklanmak üzere olduğunu ve geri dönmek istediğini bildiren bir özür bir mektubu yolladı. Ancak Nureddin onun özrünü kabul etmedi. Davranışları ona karşı değişti ve Mısır diyarına girmeye karar verdi.

Melikü'n-Nâsır bunu duyunca babası Necmeddin, dayısı Şehâbeddin, Takiyyüddin Ömer ve diğer bazı emîrleri topladı. Nureddin'in niyet ve hareketini anlattıktan sonra onların fikirlerini sordu, hiç kimse bir kelime dahi söylemedi. Bunun üzerine Takiyyüddin ayağa kalkarak: "Eğer gelirse onunla savaşırız" dedi. Aile efradı ve dışındakiler de onu destekledi. Bunun üzerine Melikü'n-Nâsır'ın babası Necmeddin Eyyûb onlara kızdı ve görüşlerini tasvip etmedi, Takiyyüddin 'i azarlayıp yerine oturttu. Daha sonra Selâhaddîn'e: "Ben babanım, bu Şehâbeddin de dayın. Şu gördüklerin arasında seni en çok seven bizleriz. Allah'a yemin olsun ki, eğer ben ve dayın, Nureddin'i görsek onun önünde yer öperiz. Eğer kılıçla boynunu vurmamızı emrederse andolsun ki vururuz. Biz bu durumda olursak sen diğerlerinin sana ne yapacağını beklersin? Şu yanında gördüğün emîrler eğer Nureddin'i tek başına görseler eyerleri üzerinde duramazlar. Bu ülke onundur. Biz onun köleleri ve buradaki nâibleriyiz. Eğer o seni azlederse, 'baş üstüne' der arz ederiz. Yapacağın en doğru iş Nureddin'e, 'Bu ülke için harekete geçmek istediğini duydum. Buna ne gerek var? Bana bir adam gönder, boynuma mendil bağlayıp sana götürsün. Burada sana karşı gelecek kimse yoktur' diye mektup yazmandır" dedi. Emîrler ve diğerleri bir süre kalıp dağıldılar.

Necmeddin Eyyûb, Melikü'n-Nâsır ile başbaşa kalınca ona: "Bunu ne akılla yaptın? Bilmez misin ki, Nureddin bizim ona mani olmaya ve onunla savaşa girmeye karar verdiğimizi ve bütün işleri bir yana bırakıp ona cephe aldığımızı duyarsa ona karşı koyamazsın. Hâlbuki şimdi bizim itaat üzere olduğumuzu duyarsa bizi bırakıp başka şeylerle uğraşır. Mukadderat ne ise o olur. Allah'a yemin ederim ki, eğer Nureddin bir tane şeker kamışı dahi istese ben onun uğrunda ona mani oluncaya veya öldürülünceye kadar savaşırım" dedi.

Selâhaddîn babasının tavsiyelerine uydu, Nureddin de onun üzerine yürümekten vazgeçip başka şeylerle uğraştı. Nureddin askerlerle birlikte yola çıktı.

Arka, Safitâ, Ureyma Kalelerini fethetti ve Frankların memleketini tahrip etti, sonra da onlarla anlaşma yaptı.

Franklar 568/1172 yılında Havran şehrini ele geçirmek için yürüdüler. Bu arada Nureddin de onlara karşı yürüdü. Aştarâ denilen yerde konakladı. Askerlerini de Taberiye topraklarına gönderdi. Muazzam ganimetler elde ederek geri döndüler. Nureddin, Ermeni kralı Melik b. Lavin'i kullandı, İslâm memleketinden kendisine iktalar verdi. Onunla sayısız savaşlara katıldı ve bu yıl içinde askerlerinden bir birlik ile yardım etti. Bu arada Melik Ezine, Tarsus ve Massisa'ya girerek Rum İmparatorundan buralarınele geçirdi. Nureddin'e pek çok ganimet ve ileri gelenlerinden 30 esir gönderdi.

Kılıç Arslan, Malatya ve Sivas hâkimi Zünnûn b. Danişmend'in üzerine yürüyüp ülkesini ele geçirmiş, onu oradan tek başına kovmuştu. Zünnûn da Nureddin'in yanına giderek ona sığınmıştı. Nureddin onu misafir edip ağırlamış, iyi davranmış, ona hükümdarların şanına layık şeyler göndermiş, yardım edip ülkesini tekrar kendisine iade etmeye söz vermişti. Nureddin daha sonra Kılıç Arslan'a müracaatla ona şefaatçi olmuş ve ülkesini Zünnûn'a geri vermesini istemişti. Ancak Kılıç Arslan bu teklifi kabul etmedi. Bunun üzerine Nureddin, Kılıç Arslan'a karşı harekete geçerek Keysûn, Behesni, Maraş ve Merzubân'dan başlamak üzere o yöredeki şehirleri ele geçirdi. Zilkade ayının başlarında Maraş'ı daha sonra da diğer yerleri aldı.

Buraları aldıktan sonra bir askeri birliği de Sivas'a gönderdi ve bunlar da orayı ele geçirdiler. Kılıç Arslan, Nureddin'e haber gönderip merhamet ve barış talebinde bulundu. Bu arada Frankların kendisini rahatsız eden hareketleri oldu ve Kılıç Arslan'ın barış talebini kabul etti ancak cihad konusunda kendisine askeri yardımda bulunmasını şart koştu.

18. İKİNCİ GERİ ÇEKİLME

Selâhaddîn ve Nureddin birleşerek ve iki taraftan, yani her biri kendi askerleriyle ayrı bir yönden Frank topraklarına saldıracaklardı. Franklarla yapacakları savaş için belirli günü aralarında belirlediler. Hangisi daha önce gelirse diğeri gelinceye kadar beklemesini kararlaştırmışlardı. Selâhaddîn hareket etti ve daha önce

Kerek'e ulaştı ve burayı muhasara altına aldı. Bu arada Nureddin de hareket ederek Rakîm'e (burası ile Kerek arasında iki merhale mesafe vardır) ulaştı. Selâhaddîn onun yaklaştığını duyunca hem kendisi, hem de bütün aile fertleri korktular. Mısır'a geri dönmeye karar verdiler ve Nureddin ile buluşmaktan vazgeçtiler. Çünkü onlar bir araya gelirlerse Nureddin'in kolaylıkla Mısır'ı alabileceğini biliyorlardı.

Selâhaddîn Mısır'a geri dönünce, fakih İsa'yı Nureddin'in yanına gönderip Necmeddin Eyyûb'ü ağır hasta olarak Mısır'da bıraktığını, babasının ölümünden ve ülkenin ellerinden çıkmasından korktuğunu, bu nedenle geri dönmek zorunda kaldığını söyleyerek özür diledi. Elçi ile birlikte çok değerli hediyeler de gönderdi. Elçi gelip durumu Nureddin'e arz etti. Bu durum, Nureddin'in çok zoruna gitti. Aslında Selâhaddîn'in niçin döndüğünü biliyordu. Ancak elçiye teessürünü belli etmediği gibi "Mısır'ın muhafazası bizim için elbette diğer yerlerden daha önemlidir" dedi.

19. SELÂHADDÎN'İN BABASI ve ARDINDAN NUREDDİN'İN ÖLÜMÜ

Selâhaddîn Mısır'a dönünce babasının attan düştüğünü günlerce yatakta kaldığını ve sonra 568/1173 yılı Zilhicce ayının 27'sinde öldüğünü öğrendi. Bunun üzerine Selâhaddîn, Nureddin'in Mısır'a girmesinden ve onu almasından korktu. Bunun üzerine başka bir yer aramaya başladı. Zira Nureddin, Mısır diyarını kendisinden aldığında kendisi ve ailesinin kalacağı bir yere giderek orada yerleşti.

Nureddin'in izniyle büyük kardeşi Turanşah'ı Abdennebi b. Mehdî'ye gönderdi. O kendi adına çağrıda bulunmuştu. Abbasîoğulları adına okunan hutbeyi kesti. Dolayısıyla üzerine yürüdü. Zebid, Aden ve Yemen memleketinin çoğunu fethetti.

Selâhaddîn, görünürde Nureddin'e itaat etmekteydi. Bu durum Dımaşk'ta bulunan Nureddin'in boğaz hastalığına yakalanmasına kadar devam etti. Ardından Mısır diyarına girmek için hazırlanan Nureddin, 569/1174 yılı Şevval ayının 11'i Çarşamba günü vefat etti. Şevval ayının 5'inde oğlu Melik Sâlih İsmail'i Dımaşk'ta sünnet ettirmişti. Bolca sadakalar dağıtmış, oğluyla birlikte sünnet ettirdiği yetim çocuklarının elbise masraflarını üstlenmişti.

Nureddin'in zamanında mülkü genişlemişti. Öyle ki, Haremeyn-i Şerîfeyn ve Şemsü'l-Mülük'ün fethettiği Yemen memleketinde kendi adına hutbe okutuldu. Kendi

döneminde yürüttüğü adaletinden ve güzel davranışından dolayı Halep şehri imar edildi. Ta ki her mezra, her dağ ve her vadide insan yerleştirdi.

Halep şehrinin dışında, içindekinden daha fazla inşaat oldu. Örneğin; Hâdıru's-Süleymânî, Babü'l-Erbaîn ve diğer bütün kapılar gibi.

Kalabalık insan topluluğundan dolayı ürünlerin fiyatları yükseldi. Kendi zamanında olan fiyatlar babasının öldüğü zamanınkinden daha pahalı idi: Bir buçuk mekûk buğday bir dinar, iki buçuk arpa bir dinar, bir buçuk mercimek bir dinar, burçak da aynı fiyattadır. Altı rıtl pamuk bir dinar değerindedir.

YİRMİ BEŞİNCİ BÖLÜM

1. HUTBE ve MATEM

Nureddin'in ölümü üzerine yerine oğlu Melikü's-Sâlih geçti. O esnada 11 yaşındaydı. Emîrler ve komutanlar Dımaşk'ta ona bağlılık yemini ettiler. Mısır'da Melikü'n-Nâsır Selâhaddîn kendi adına hutbe okuttu ve taziyede bulunmak için kendisine bir elçi gönderdi. Elçiyle birlikte üzerinde adını yazdırdığı Mısır dinarı da gönderdi. Ona itaat ettiğini de bildirdi. Mısır'da da kendi adına hutbe okuttuğunu haber verdi.

Halep'te Cemaleddin Şâzbaht (Nureddin'in azatlısı Hintli hizmetçi) vali idi. Halep'te Ebû Hanife'nin ashaplarına Medreseyi inşa ettiren zattı. Medresede defnedildi. Nureddin'in vefat haberi kuşla gelen bir mektupla kendisine ulaştı. Hemen davulların ve borazanların çalınmasını emretti. İleri gelenleri, âyanları, fakihleri ve emîrleri Halep'te topladı ve şöyle dedi: "Kuşkusuz postacı güvercinle birlikte bir mektup ulaştı. Mektupta, Mevlamız Melikü'l-Âdil oğlunu sünnet ettirmiş ve kendisinden sonra veliaht ilan etmiş ve huzura yürümüştür."

Bu haber üzerine sevinip mutlu oldular. Allah'a hamd ettiler. Bunun üzerine onlara şöyle dedi: "Melikü'l-Âdil'in Halep'in kendisine ait olduğuna dair yemin ettiği gibi, Melikü's-Sâlih'in oğluna biat edeceksiniz. Sizin üzerinize düşen babasına itaat ettiğiniz gibi ona itaat ve hizmet etmektir." Bunun üzerine o gün insanlar tabaka ve makamlarına göre biat ettiler. Biat etmeden hiç kimse yerinden ayrılmamıştı ve herkes biat etmişti.

Daha sonra başka bir meclise geçti ve matem elbisesini giyerek karşılarına çıktı ve onlara dedi ki: "Allah Melikü'l-Âdil'i naim cennetlerine nakletmiştir. Başınız sağolsun, Allah sizlere iyilik versin!" Daha sonra Müeyyed b. Amîd, Osman Zerdek ve Humamüddin Halep hazinelerinde bulunanları kayda almak için Halep'e gittiler. Hazineleri tespit edip Melikü's-Sâlih mührüyle mühürlediler.

Melikü'l-Âdil Nureddin'in veziri Muvaffakuddin Halîd b. Muhammed b. Nasr b. Kayserânî, Mısır'da yerine nâib idi. Herkes Melikü's-Sâlih'in veziri olarak Şahbeddin Ebû Sâlih Abdurrahim b. Ebû Talib b. Acemi'yi kararlaştırdı. Nureddin'in hazineleri üzerinde adil biri idi.

Şemsüddin Ali, İbn Daye Nureddin, annesinden Mecdüddin'in kardeşi, Nuriyye emîrlerinin en büyüğüdür. Nureddin'in döneminde Halep'in idaresi kendisine ve kardeşlerine ait idi. Nureddin'in öldüğü sıralarda Halep'te kardeşleri Sâbıkuddin Osman ve Bedrüddin Hasan vardı. Şemsüddin Ali, Halep idaresini üstlendi ve kaleye çıktı. Şâzbaht ile birlikte kaleye hâkim oldu. Emîr Bedrüddin Hasan ise şehrin şahnekiyyesini üstlendi.

2. SEYFÜDDİN GAZİ'NİN EL-CEZÎRE'DEKİ BAĞIMSIZLIĞI

Nureddin Musul, el-Cezîre ve diğerlerine haber gönderip o bölgedeki askerleri cihada davet etmişti. Ancak maksadı başka olup Mısır'a ilerlemekti. Seyfüddin Gazi, Musul askerleriyle ilerledi ve başlarında Sadüddin Gümüştegin Hâdım bulunuyordu. Nureddin daha önceleri kendisini Musul'a vali olarak atamıştı. Yolda iken Nureddin'in ölüm haberini aldılar. Gümüştegin haberleri duyar duymaz Halep'e kaçtı. Seyfüddin ise, Ca'ber Kalesi dışında el-Cezîre bölgesinin tümünü ele geçirdi.

Şemsüddin Ali b. Daye, Melikü's-Sâlih'i amcası oğlu Seyfüddin'i, el-Cezîre bölgesinden engellemek için Halep'e istedi. Ancak Dımaşk'ta onunla birlikte olan emirler Şemsüddin Ali'nin galip geleceğinden korktukları için Halep'e yürümeye mani oldular.

Şemsüddin Muhammed b. Abdülmelik b. Mukaddem, Dımaşk'ın idaresinden ve yönetiminden sorumlu idi. Kemaleddin b. Şahrazûrî ve bir grup emîr onunla birlikte idi. Kemaleddin, emîrlere bir şey yapmadan önce Melikü'n-Nâsır'a danışılması gerektiğini söyledi. Ancak onlar bu durumdan korktular ve yapmadılar.

3. BÂNİYAS'IN MUHASARASI

Franklar toplanıp Bâniyas Kalesine ilerlediler ve burayı muhasara altına aldılar. Bunun üzerine İbn Mukaddem onlarla mektuplaştı ve onlara mal verdi. Ayrıca Selâhaddîn ve Seyfüddin'den korkutarak yardım istediğini dile getirdi. Bunun üzerine geri çekildiler. Melikü'n-Nâsır Selâhaddîn'in bu olaylardan haberi olunca Melikü's-Sâlih'e haber göndererek kınadı. Ayrıca el-Cezîre'nin alınması hususunda Seyfüddin'in bu hareketini neden haber vermediğini, verseydi gelip onu oradan uzaklaştırabileceğini haber verdi. Frankların anlaşmalarını bozdu ve onlara bolca mal

verdi. Ayrıca kendi iradesiyle Frankların üzerine yürüdü ve Melikü's-Sâlih'i memleketinden uzaklaştırdı.

Kemaleddin, İbn Mukaddem ve emîrlere mektup yazarak onlara dedi ki: "Şayet Nureddin aranızda benim makamımın hakkını verecek birini bilseydi veya Mısır'ı teslim etmek için güvendiği biri olsaydı, eğer ölüm gelip çatmasaydı çocuğunun terbiyesini bana verirdi. Benim efendim ve efendimin oğluyla ben hariç bir araya geldiğinizi görüyorum. Ben onun hizmetine gidiyorum. Babasının bize olan nimetimi ona veriyorum. Her birinizi yaptıklarına karşılık mükafatlandıracağım."

4. MELİKÜ'S-SÂLİH İLE ALAKALI YAZIŞMALAR

Şemsüddin Ali b. Dâye, Seyfüddin Gazi'nin Fırat nehrini geçip Halep'i ele geçirmesinden endişe ederek korkusu arttı. Bunun üzerine Sadeddin Gümüştegin'i, Melikü's-Sâlih'i getirmesi için Dımaşk'a gönderdi. Dımaşk'a yaklaşınca Şemsüddin b. Mukaddem üzerine asker gönderdi ve ona saldırıp yağmaladılar. Halep'e mağlup olmuş bir şekilde döndü. Bunun üzerine Şemsüddin Ali b. Daye kendisinden alınanların karşılığını verdi.

Daha sonra Dımaşk'taki emîrler, Melikü's-Sâlih'i şehirlerin anası olan Halep'teki İbn Daye'ye göndermeye karar verdiler. Sadüddin Gümüştegin onlara katıldı ve Şemsüddin Ali'nin, Melikü's-Sâlih'in atabegi olmasını kararlaştırdılar. Şemsüddin ve Cemaleddin Şâzbaht emîrlerin iktaları için yemin etti. Alınan kararlar Sabıküddin Osman ile birlikte Dımaşk'a gönderildi.

Melikü's-Sâlih ve annesi, Sadüddin Gümüştegin ve Halep'te iktaları olan emîrlerle birlikte yürüdü. Halep ile Hama arasına ulaştıklarında Cemaleddin Şâzbaht tarafından Ben-i Dâye'den emîrleri korkutan haber geldi. Bunun üzerine Sabıküddin Osman'ı Kınnesrîn'de tutukladılar ve durumu gizlediler. Halep Kapısına kadar ulaştıklarında karşılarına Bedrüddin Hasan çıktı, onu tutukladılar. Bâbu'l-Meydan tarafından girdiler ve hainler bu durumu görmezlikten geldiler. Melikü's-Sâlih'e doğru ilerlediler ve ardından kaleye çıktılar.

Şemsüddin Ali'de gut hastalığı vardı. Bir sedye üzerine konulup Melikü's-Sâlih'in huzuruna getirildi. Ellerini bağladılar ve kardeşlerini zincire vurdular ardından herkesi merkezde bulunan Matmura'ya koydular.

Bu arada Şâzbaht tedbir aldı ve askerlerden bir grubu kullandı. Şâzbaht'ın yanında yaklaşık beş yüz piyade, Şemsüddinin yanında ise yaklaşık 100 kişi bulunmaktaydı. Kale kapısının Asbâsalârı Ebû Bekr b. Mukbil'e; Sabıküddin ve Bedrüddin hariç kendi ve kardeşinin taraftarlarından kaleye çıkmalarına izin vermemesini emretti. Her birinin yanında bir hizmetçi olduğu halde ikisini kaleye çıkardı. Her gece Şemsüddin'in kapısında 30 kişi bekletti. Bunun üzerine Ali Şâzbaht onu yadırgayarak dedi ki: "Ben sana adamları hizmet etsinler diye gönderiyorum." Kendisine karşı çıkan askerleri, giren ve çıkanlara mani olmak için nöbetçi olarak görevledirdi. Melikü's-Sâlih'in yokluğunda kalenin durumu bu şekilde idi.

5. MEZHEP ÇATIŞMALARI

Şehrin durumuna gelince, şehrin ehli sünnetten olan halkı Sünnîlerin Şiîler üzerinde taassupları nedeniyle "Mecdiyye"ye meylettiler. Halep şihnesi Bedrüddin Hasan onları topladı ve gece vakti çıkardı. Bu arada Acemîoğulları, Şeyh Ebû Ya'lâ b. Emînüddevle, Kâdî Bâlisoğulları (zikredildiği üzere) kadı Ebû'l-Fazl b. Haşşâb ve Tarsûsîoğullarını çağırdı ancak gelmeyi kabul etmediler.

Halep halkı Şii mezhebine tabî idiler. Ebû'l-Fazl b. Haşşâb'ı takip etmekte ve onu liderleri olarak benimsemekteydiler. Melikü's-Sâlih'in memleketini koruyacaklarına ve Dâyeoğullarına muhalefet edeceklerine dair onunla anlaştılar. Bedreddin Hasan'ı İbn Haşşâb'a gönderdi ve ona şöyle dedi: "Yanımdaki cemaat seni kovdu ve devletin aleyhine sözler sarfettiğini ve Halep'e hâkim olmak istediğini söylediler." Bedrüddin ve iki kardeşi durumları düzelsin diye Halep'te Şiîler ile Sünnîler arasında fitne meydana gelmesini istediler. Şiîlerin sesleri yükseldi. Kutbeddin Acemî'nin Zeccâcin yakınlarındaki evini soydular ve yağmaladılar. Ebû Ya'la b. Emînüddevle, Cürn Asfar (içerisinde yetim malları bulunmaktadır) ile dolaştı. Daha sonra İbn Acemî saraya intikal etti. İbn Emînüddevle ise kalenin altına Mescidü's-Seyyide mescidine yakın olan bir yere taşındı.

O gün Medresetü'z-Zeccâcin'de, Şeyh Ebû'l-Abbas el-Mağribî öldürüldü. Kâri ve muhaddis bir şahsiyetti.

İki taife arasında fitne alevlendi. Fakirler, zenginlerin evlerine girip yağmaladılar. Ebû Cafer b. Münzir'in Akabe'deki evi yağmalandı. Bedrüddin Hasan,

cündler, şehrin ehli sünnetinden ve askerlerden oluşan bir grup topladı, onlara zırhlar giydirdi ve Şâzbaht'ın yanına çıktı. Ona şöyle dedi: "Ebû'l-Fazl el-Haşşâb şehre hâkim olmak istiyor, Şiîler ve Sünnîlerden bir kısmı ona yanaştılar. Onu yakalayıp Melikü's-Sâlih gelinceye kadar tutuklamak için bana lağımcılar konusunda yardımcı olmanı istiyorum." Daha sonra askerlere silahlanıp kuşanmaları ve onunla birlikte o zamanlarda tepe olan Tel-Feyruz'a (Sûkus'-Sâğa'da bir yer) yürümelerini emretti. Gedikleri, kapıları ele geçirip giriş çıkış yollarını kapattılar. Patika yollardan sürünerek ve çatılardan atlayarak İbn Haşşab'ın evine geldiler. Aralarında çetin bir çatışma gerçekleşti. İki taraftan birçok kişi öldürüldü ve sonunda evi ele geçirdiler. Evini yağmalayarak yaktılar. Ayrıca civarında bulunan evleri de yağmalayıp talan ettiler.

Böylece Kadı Ebû'l-Fazl yenilgiye uğradı. Bu arada Şurâhîl Hamamı yakınlarında olan Fahr ve İbn Kayâamîd'in evinde saklandı. Melikü's-Sâlih, Muharrem ayında buraya ulaşıncaya kadar burada kaldı. Daha sonra kaleye çıktı ve daha önce bahsettiğimiz gibi Dayeoğullarını tutukladı. Böylece kalenin idaresi ve yönetimi Sadeddin Gümüştegin Hâdim'in eline geçti. Halep'te kendisine atfedilen Hankâh'ı inşa etmişti. Hemen yakınımızdaydı. Aynı zamanda burası Ebû't-Tayyib el-Mütenebbî'nin Halep'teki evidir.

Şemsüddin Ali, Melikü's-Sâlih geldiğinde onu huzuruna yalnız başına alacağına, onu kaleye çıkaracağına, emîrlerden hiç kimseyi çıkarmayacağına ve onları kovacağına, işleri sadece kendisinin yapacağına dair karar verdi. Şâzbaht bu durumu Melikü's-Sâlih ile birlikte olan emîrlere haber verdi ve onları gönderdi. Kınnesrîn'de bulunan Dâye'nin evlatlarını tutuklayacaklarına ve Gümüştegin'in peşinden gideceklerine dair karar verdiler. Kınnesrîn'den ayrıldıklarında meseleleri çözmek için Şam'a gönderilen Sabıküddin ile başladılar ve onu yakalayıp tutukladılar. Daha önce bahsettiğimiz gibi kaleye çıkıncaya kadar Halep'teki kardeşlerine haber ulaşmasın diye yolları ele geçirdiler.

Melikü's-Sâlih, Ebû'l-Fazl b. Haşşâb'a güvendi ve ona mühür gönderdi. Daha sonra Halep halkından ve avamından pek çok insan kaleye gittiler. Durumunu teyit etti ve öldürülmesine karar verildi. Kaleye girdiği zaman ve kaledeki fırının önüne vardığında İzzüddin Cûrdîk'in kardeşi Ali onu vurdu ve yere yığdı. Bu arada kalenin bazı askerleri geldiler ve kafasını kesip kalenin kapısına astılar. Daha sonra bir

mızrağa saplanarak kalenin burcuna asıldı. Bu burca Burcu'z-Zeyt denilmektedir. Bunu gören taraftarları kalenin altından dağılıp gittiler.

Böylece Emîr Lâlâ Mücahid Yakut, Melikü's-Sâlih'in devletine hâkim oldu. Aslında ona hâkim olan ve onu terbiye eden kendisi idi. Kalenin hâkimi ve valisi Cemaleddin Şâzbaht el-Hindî idi. Ordu komutanı ve iktalarından sorumlu olan Sadeddin Gümüştegin'di. Melikü's-Sâlih'in veziri Şihâbüddin Ebû Sâlih b. Acemî korktu. Halep Reisliğine Reis Safiyyiddin Tarık b. Et-Tarîra'yı atadılar ve Ebû Muhammed Hakem'i azlettiler. Reisliği Nureddin döneminde yapıyordu.

Dımaşk'ta bulunan emîrler ve İbn Mukadden, Gümüştegin'in Halep'te durumunun düzelmesinden, Melikü's-Sâlih'i alıp Dımaşk'a getirmesinden ve Dayeoğullarına yaptığını burada da yapmasından korktular. Musul hâkimi Seyfüddin Gazi'ye mektup yazıp Dımaşk'ı kendisine teslim etmek için yanına gelmesini istediler.Ancak Seyfüddin Gazi bunun kendisi için hazırlanmış bir komplo olmasından korkup gitmedi. Sadeddin, Gümüştegin ve Melikü's-Sâlih ile yazışıp el-Cezîre'nin elinde kalması için ikisiyle barış anlaşması yaptı.

6. SELÂHADDÎN-İ EYYÛBÎ'Yİ DIMAŞK'A DAVET ETMEK

Dımaşk'taki emîrler, Seyfüddin ve Melikü's-Sâlih'in ittifakından endişe edip korktular. Melikü's-Nâsır Selâhaddîn Yusuf b. Eyyûb ile yazıştılar ve onu başlarında hâkim kılmak için Mısır'a davet ettiler. Bunun üzerine Selâhaddîn 700 kişilik bir süvari birliğiyle yola çıktı. Franklar onun yolu üzerinde bekliyorlardı ancak Selâhaddîn hiç aldırış etmedi. Kendisiyle yazışanlardan Busrâ hâkimi çıkıp onu karşıladı.

Dımaşk'a vardığında içerisindeki askerler çıkıp onu karşıladılar ve şehre girdi. Babasının Daru'l-Akîkî diye bilinen evinde konakladı. Kalede Reyhan adlı bir hâdim ona karşı isyan etti. Melikü's-Sâlih'in hizmetinde olduğunu bildirdi ve bunun üzerine kaleyi kendisine teslim etti. Melikü'n-Nâsır kaleye çıktı. İçinde bulunan malları aldı. Onunla kendini toparladı ve daha önce Nureddin'in karısı olan Hatun bint. Muiniddin ile evlendi. Kendi yerine kardeşi Tuğtegin Seyfül-İslâm'ı bıraktı.

7. SELÂHADDÎN'İN HUMUS, HAMA ve HALEP'E İLERLEMESİ

Selâhaddîn, Humus ve Hama'ya ilerledi. Buralar zalim ve kötü biri olan Fahreddin Mesud b. Zaferân'ın iktalarıydı ve Nureddin'in ölümünden sonra buradan ayrıldı. Melikü'n-Nâsır 570/1174 yılı Cemâziyelevvel ayının 11'inde Humus şehrine hâkim oldu ve kalede kaldı. Kalelerde Nureddin'in valileri bulunuyordu. Şehri muhafaza eden ve kaleden inmelerini engelleyen bir vali vardı.

Ardından Hama'ya ilerledi ve Cemâziyelahir ayının başında şehri ele geçirdi. Kalede Emîr İzzüddin Cûrdîk vardı. Ona mektup göndererek dedi ki: "Ben Melikü's-Sâlih'e itaat etmekteyim. Memlekette onun adına hutbe okutulmaktadır." Böyle söyleyerek Melikü's-Sâlih'e bağlı olduğunu ve el-Cezîre ülkesini onun adına muhafaza etmek istediğini bildirdi. Cûrdîk, yemin etmesini istedi, Selâhaddîn de yemin etti. Sonra Cûrdîk'i, Melikü's-Sâlih'e itaat etmesi ve Daye'nin çocukları olan Şemseddin Ali ve kardeşlerinin hapisten çıkarılmalarını sağlaması için Halep'e gönderdi. Ayrıca nâibler tarafından iktaları da alındı. Elinde sadece Şeyzer ve Ca'ber Kalesi kalmıştı.

Cûrdîk, Hama Kalesinin muhafazası için kardeşini yerine bıraktı. Cûrdîk ulaştığında ise Gümüştegin onu yakaladı ve hapse attı. Bu durumu öğrenen kardeşi, Hama Kalesini Melikü'n-Nâsır'a teslim etti.

Melikü'n-Nâsır Selâhaddîn Halep'e doğru yola çıktı ve 570/1174 yılı Cemâziyelahir ayının 3'ünde ulaştı ve muhasara etti. Bunun üzerine Melikü's-Sâlih daha 12 yaşlarında iken Halep halkını topladı ve onlara şöyle dedi: "Ben sizin yetiminizim. Babamın size olan iyiliklerini biliyorsunuz. Bu zalim adam şehrimi almak için geldi." Buna benzer birçok sözler söyledi, hem kendi ağladı ve hem de insanları ağlattı. Bunun üzerine halk canlarını ve mallarını onun uğrunda feda etmeye söz verdi.

Halepliler şehirden dışarı çıkıp Cebel-i Cevşen yakınlarında Selâhaddîn ile savaşıyorlardı. Selâhaddîn şehre yaklaşamıyordu. Sadeddin Gümüştegin, İsmailîlerin lideri Sinan'a adam gönderip Melikü'n-Nasır'ı öldürmesi için çok para teklif etti. Ona saldırdılar, ancak Allah onu onlardan korudu ve hepsi öldürüldü.

Cemâziyelahir ayının sonuna kadar Halep muhasara altında kaldı. Bu arada Gümüştegin, Seyfüddin Gazi'ye haber gönderip yardım istedi. Trablus kontu Raymond, Nureddin tarafından esir alınmış ve bu yıla kadar hapiste kalmıştı.

Gümüştegin bu yıl içerisinde onu 150 bin dinar Sûrî ve bin esir karşılığında salıverdi. Frankların kralı Maury'nin yerine geçti. Halep'te bulunanlar haber gönderip Melikü's-Sâlih'in elinde olan bazı memleketlere saldırmasını ve onu uzaklaştırmasını istediler. Bunun üzerine Humus'a ilerleyerek önlerinde konakladı. Bunu duyan Melikü'n-Nâsır Halep'ten Recep ayının başında ayrıldı. Melikü's-Sâlih daha sonra Resten'e gitti. Franklar onun yaklaştığını duyunca Humus önlerinden ayrıldılar. Melikü'n-Nâsır, Humus'a ulaştığında kalesini teslim alıncaya kadar muhasara etmeye devam etti.

8. BA'LEBEK'TEN HAMA'YA KADAR

Melikü'n-Nâsır, Ba'lebek'e ilerledi ve kalesiyle birlikte burayı 570/1175 yılı Ramazan ayının 4'ünde teslim aldı.

Seyfüddin Gazi, askerlerini toplayıp Sincar hâkimi olan kardeşi İmadüddin Zengî ile haberleşti ve Melikü's-Sâlih'e yardım etmek üzere askerleriyle birlikte gelmesini emretti ancak gelmedi. Melikü'n-Nâsır daha önce kendisiyle mektuplaşmış ve yaşça daha büyük olduğu için Musul'a kendisini hükümdar yapacağını söylemişti. Seyfüddin, Sincar'a ilerleyerek burayı muhasara etti. Kardeşi İzzüddin Mesud'u büyük bir orduyla Halep'e gönderdi. Kardeşiyle birlikte ordunun başına Zülfendar'ı getirdi ve idareyi ona verdi. Bu arada İzzüddin Halep'e ulaştı. Halep askerleri ona katıldıktan sonra Hama'ya doğru ilerlediler ve savaştılar.

Melikü'n-Nâsır'a elçi gönderip Humus ve Hama'yı teslim etmeyi ve Dımaşk'ı ona bırakmayı ve Melikü's-Sâlih'in nâibi sıfatıyla kalmayı talep etti. Ancak, Seyfüddin buna razı olmadı ve "Şam'da aldığı her şeyi teslim edip Mısır'a dönmelidir" dedi.

Bunun üzerine Melikü'n-Nâsır askerleriyle birlikte İzzüddin ve Zülfendar'ın üzerine yürüdü ve Ramazan ayının 19'unda Hama'da karşılaştılar. Musul askeri bozguna uğradı. İzzüddin ise yenilgiden sonra savaşa devam etti. Bunu gören Melikü'n-Nâsır dedi ki: "Bu adam ya cesurdur ya da savaş nedir bilmiyor!" Daha sonra bütün askerlerine onun üzerine saldırmalarını emretti. Hep birlikte saldırıp onu oradan uzaklaştırdılar, böylece tamamen bozguna uğratmış oldular. Melikü'n-Nâsır onları takip edip pek çok ganimet ele geçirdi. Birçoklarını da esir etti ve sonra onları serbest bıraktı.

9. BARIŞTAN SONRA MUSUL HÂKİMİNİN HAREKETLENMESİ

Melikü'n-Nâsır Halep'e gitti ve burayı muhasara etti. Melikü's-Sâlih'in adına verilen hutbeyi ve bastırılan parayı ülkesinden kaldırarak muhasaraya devam etti. Halepliler durumun aleyhlerine geliştiğini görünce Şam'da ele geçirdiği yerlerin Melikü'n-Nâsır'a, kendi hâkimiyetleri altındaki yerlerin de kendilerine ait olması, Maarre ve Kefertâb'ın alınması şartıyla barış teklifinde bulundular. O da kabul etti.

Şevval ayının ilk 10 gününde Halep'ten ayrılan Melikü'n-Nâsır Hama'ya gitti. Burada iken Halife'nin elçisi onun gönderdiği hil'atleri getirdi. Sincar'ı muhasara sırasında Seyfüddin'e mağlubiyet haberi ulaştı. İmadüddin ile elinde olanlara karşılık barış yaptı ve Musul'a giderek asker toplamaya başladı.

Melikü'n-Nâsır Hama'dan Bârîn'e ilerledi. İçerisinde İzzüddin b. Zaferân'ın nâibi vardı. Elinde buradan başka yer kalmamıştı. Valisi emanla burayı teslim edinceye kadar muhasara etti. Hama'ya geri döndü. Burayı dayısı Şihâbeddin Mahmûd b. Tekeş el-Hâramî'ye, Humus'u da amcası oğlu Nasırüddin Muhammed Esedüddin'e ikta etti ve Dımaşk'a döndü.

Musul hâkimi Seyfüddin Gazi 571/1176 yılında yola çıktı ve Nusaybin'e ilerledi. Hasankeyf ve Mardin hâkiminden yardım istedi. Bunun üzerine Seyfüddin'in çevresinde çok sayıda asker toplandı. Sayıları altı bin süvariyi bulmuştu. Kış mevsimi bitinceye kadar Nusaybin'de kaldılar. Askerler bu durumdan sıkıldılar ve nafakaları tükendi.

Ardından Halep'e ilerledi. Bîre'yi geçtikten sonra Fırat eş-Şamî kıyısında konakladı. Onlara ulaşabileceği bir temel oluşturmak için Gümüştegin ve Melikü's-Sâlih ile mektuplaştı. Gümüştegin yanına ulaştı ve aralarında birçok konu görüşüldü. Hatta defalarca dönmeye karar vermişti. Sonunda Melikü's-Sâlih ile bir araya geldi ve ona izin verdiler. Sonra yola çıkarak Halep'e ulaştı.

Melikü's-Sâlih bizzat onu karşılamak için çıktı. Onunla kalenin yakınında buluştu ve onu kucaklayıp ağladı. Daha sonra kaleye dönmesi için emretti ve geri döndü. Kendisi ise ilerleyerek Aynü'l-Mübâreke denilen yerde konakladı ve bir süre burada kaldı. Halep askerleri hergün kendisine hizmet etmek için yanına çıkarlardı. Hızlı bir şekilde kaleye çıktı, birşeyler yedi ve indi. Buradan Tel-Sultan'a doğru ilerledi. Kendisiyle birlikte olan askerlerinin yanında Halep askeri de vardı.

Adamın biri beklenen peygamber olduğunu iddia ederek Cebel-i Leylûn'de ortaya çıktı. O bölge insanlarının aklını çeldi, onlara çeşitli süslü laflar etti ve bazı saçmalıklar gösterdi. Onlara şöyle dedi: "Eğer askerler size gelirlerse onların üzerlerine bir avuç toprak atıp onları helak edeceğim." Türkmenlere Cebel-i Sem'ân'da saldırdılar. Taraftarlarıyla Keferned denilen yerde ikamet ediyordu. Tumân, askerlerden ayrıldı, Sadüddin Gümüştegin de bir grupla askerlerden ayrıldı ve onlara ulaştılar. Taraftarları "Ey Mevlamız senin vaa'din!" diye bağırmaya başladılar. Kılıç da onların başlarını kesiyordu. Toprağı atınca askerler ona doğru süründü. Adamlar öldürüldü, kadınlar tutsak edildi. Bir grup da mağaralara sığındı. Onlardan Müslüman olanlar hariç hepsini dumanla öldürdüler. Bunları öldürdükten ve astıktan sonra askerler Tel-Sultan'a geri döndüler.

Melikü'n-Nâsır Dımaşk'ta az askerle birlikte idi. Çünkü orduyu Mısır'a göndermişti. Orduyu geri çağırmak için birilerini gönderdi. Eğer Seyfüddin biraz çabuk davransaydı Selâhaddîn'in hakkından gelirlerdi. Ancak geç kaldı. Mısır askeri Melikü's-Sâlih'e ulaşıp ona katıldı.

10. SELÂHADDÎN ve SEYFÜDDİN TEL-SULTAN'DA

Selâhaddîn, Seyfüddin ile karşılaşmak için Dımaşk'tan Halep yönüne doğru ilerledi. İkisi Tel-Sultan'da karşılaştılar. Seyfüddin, Tel-Sultan'a daha önce ulaşmıştı. Melikü'n-Nâsır ise ikindi vaktinde ulaştı. Kendisi ve askerleri susuz ve yorgundular, kendilerini yere atıp hareketsiz kaldılar.

Bir grup asker Seyfüddin'e bu vaziyette iken saldırmayı önerdi. Bunun üzerine Zülfendar: "Bu asi ile bu saatte savaşmaya gerek yok. Yarın sabah erkenden hepsinin hakkından geliriz" dedi ve savaşı ertesi güne bıraktılar. Sabah olunca savaş düzenine girdiler. Seyfeddin'in askerlerine komuta eden Zülfendar sancaklarını çukur bir yere dikti. Sancak yerlerini sadece oraya yakın olanlardan başka hiç kimse görmüyordu.

İki taraf birbirleriyle karşılaşınca insanların çoğu Seyfüddin'in mağlup olduğunu düşündü. Çünkü sancakları göremiyordu. Sağ kanatta olan Muzafferüddin b. Zeynüddin, Melikü'n-Nâsır'ın sol kanadını kırdıktan sonra yenildiler ve arkalarına bakmadan kaçtılar. Onlardan bir kısmı esir düştü. Ancak Melikü'n-Nâsır onları serbest bıraktı. Bunlardan Fahruddin Abdülmesih'in askerlerin peşinden gitmesine izin

vermedi. Bu savaşta sadece bir kişi öldürülmüştür. Bu olaylar 571/1176 yılı Şevval ayının 10'u Perşembe günü gerçekleşmiştir.

Günün sonunda Melikü'n-Nâsır ve askerleri Seyfüddin'in çadırlarına saldırdılar ve içindeki her şeyi ele geçirdiler. Ahırları ve hazineleri askerleri arasında paylaştırdı, Seyfüddin İzzüddin Ferruhşah'ın çadırını da hibe etti. Bu arada Seyfüddin Halep'e ulaştı, kardeşi İzzüddin'i bir grup askerle birlikte geride bıraktı ve Fırat'ı geçerek Musul'a ilerledi.

11. BİZEÂA, MENBİC, AZEZ ve SELÂHADDÎN'İ ÖLDÜRME ÇABASI

Melikü'n-Nâsır Halep'e Şevval ayının 13'ü Pazar günü ulaştı. Burada dört gün kaldıktan sonra Şevval ayının 18'i Cuma günü buradan ayrıldı ve Bizâ'a'da konaklayarak muhasara etti. Şevval ayının 20'si Pazartesi günü de teslim aldı.

Şevval ayının 29'unda Bûzââ'dan Menbic'e gitti ve burayı muhasara altına aldı. Menbic'te şehrin hâkimi Melikü'n-Nâsır'a düşman olan Kutbeddin Yinal b. Hassan el-Menbicî vardı. Selâhaddîn şehri muhasara edip ele geçirdi. Lağımcılar surlara ulaştı ve surları delip kaleyi silah zoruyla ele geçirdiler. Melikü'n-Nâsır'ın askerleri kalede ne varsa hepsini aldılar. Yinal esir düştü ve daha sonra serbest bırakıldı ve o da Musul'a gitti. Seyfüddin ona Rakka'yı ikta etti.

Melikü'n-Nâsır, Azez'e gitti ve Zilkade ayının 3'ünde tarihinde şehrin önlerinde konaklayarak muhasara altına aldı, bu arada mancınıkları da karşısına dikti.

Melikü'n-Nâsır, birgün Esediyye'nin komutanı olan Çavlu adlı bir emîrin çadırında otururken ansızın bir Bâtınî ona saldırdı ve hançeriyle başından yaraladı. Eğer sarığın altında miğfer olmasaydı Selâhaddîn'i öldürürdü. Melikü'n-Nâsır, Bâtınînin elini tuttu ancak tamamen engel olamadı. Bâtınî hafif bir darbe indirebildi. Bâtınî bu defa hançerini boynuna vurdu ancak altında zırh olduğundan tesir etmedi.

Altındaki zırh yakasına değerek hançerin hızı kesildi ve böylece zırh darbelerin boynuna işlemesine engel oldu. Bu esnada Seyfüddin Yazkeş adlı bir emîr gelip bıçağı eliyle tuttu. Bâtınî onu da yaraladı ancak Emîr Yazkeş Bâtınî öldürülünceye kadar bıçağı elinden bırakmadı. Bu sırada iki Batinî daha geldi ancak onlar da öldürüldü.

Melikü'n-Nâsır tekrar çadırına döndü ve Azez Kalesinin muhasarasına devam etti. Çetin bir savaştan sonra Zilhicce ayının 12'si Çarşamba günü şehri teslim aldı. Buradan Mercidâbık'a geçti.

12. HALEP MUHASARASI ve BARIŞ

İlerleyişine devam edip Zilhicce ayının yarısında Cuma günü Halep önlerinde konaklayarak muhasara altına aldı. İçinde bir grup asker vardı. Şehir halkı, Melikü'n-Nâsır'ı şehre yaklaştırmamıştı. Öyle ki halk, askeri karargahın önüne çıkıp onlarla savaştı. Bir gün ayağı yaralanmış birini yakalandı. Çünkü yürüyemiyordu. Böyle olmasına rağmen savaşmaktan geri kalmıyordu. Haleplilerden Şîi ve Sünnîler de yardım etmiştiler. Şiîler Şarkiyye'l-Mescidü'l-Câmîi'nde namaz için toplanırlardı.

Halepliler bir gün kalenin altında toplanmış ve silah konusunda şüpheye düşmüşlerdi. Dışarı çıkıp askerlerle savaşmak için Melikü's-Sâlih'ten izin istediler. Melikü'n-Nâsır tarafından Sadeddin Ebû Hamid el-Acemî Kâtib denilen elçi geldi. Bunu gören Halep avamları: "Ey elçi barış yapmayız! Git! Fazla ağırlık yapma!" dediler. Dışarı çıkınca onu taşladılar ve onu çadırlara yakın bir yere kadar takip ettiler.

Melikü's-Sâlih ile Musul hâkimi ve Mardin hâkimi Seyfüddin arasında barış için elçiler gidip geldi. Sonunda anlaştılar. Anlaşmaya bağlı kalacaklarına yemin ettiler. Hepsi anlaşmaya ihanet edene kadar birbirlerine yardımcı olmayı kabul ettiler. Daha sonra Melikü'n-Nâsır 572/1176 yılı Muharrem ayının 16'sında buradan ayrıldı.

Barış sağlandıktan sonra Melikü's-Sâlih, Melikü'n-Nâsır'ın kız kardeşi, Nureddin'in kızını karşısına çıkardı. Küçük bir çocuktu, ona ikramda bulundu. Ona birçok şey hediye etti ve "Ne istiyorsun?" diye sordu. "Azez Kalesini istiyorum" diye cevap verdi. Daha önce bunu istemesini ona öğretmişlerdi. Bunun üzerine kaleyi onlara teslim etti.

Melikü'n-Nâsır, İsmailîlerin memleketine giderek onları muhasara altına aldı. Daha sonra dayısı Mahmûd b. Tekeş aracılığıyla onlarla barıştı. Daha sonra askerleriyle birlikte Mısır'a ilerledi. Barış anlaşmasının şartları şunlardı: İzzüddin Cûrdîk, Şemsüddin Ali b. Daye ile kardeşleri Sabıküddin ve Bedrüddin'i serbest bırakacaktı. Daye'nin çocukları Melikü'n-Nâsır'ın yanına gittiklerinde onlara ikramda

bulunup hoş karşılayacaktı. Cûrdîk ise Melikü's-Sâlih'in hizmetinde kaldı. Cemaatte onun hakkında düşündükleri gibi biri olmadığı ve suçsuz olduğu ortaya çıktı.

Garseddin Kılıç, Tel-Halîd'de isyan etti. Çünkü kendisine huzursuzluk veren bir durum atfedildi ve burayı koruma altına aldı. Bunun üzerine Sadüddin Gümüştegin, kendisiyle birlikte olan Tumân ile karşısına çıktı ve bir süre muhasara burayı etti. Melikü'n-Nâsır'dan şefaat dilemesi için birini gönderdi. Melikü'n-Nâsır şefaatini kabul etti ve onu güvence altına aldı. Daha sonra malını, ailesini ve maiyetindekileri alarak Menbic'e gitti. Düveyl denilen yerde konakladı. Daha önce Melikü'n-Nâsır burayı kendisine ikta etmişti. Bu olay 572/1176 yılında gerçekleşti.

Bu yıl içerisinde Cebelü's-Summak'da halk arasında bozgunculuk ve isyan hareketleri ortaya çıktı. Farklı işler yapılmaya başlandı. İçki meclislerinde kadın erkek bir arada oldular. Hiç kimse kız kardeşinden ve kızından çekinmiyordu. Kadınlar erkek kıyafetleri giydiler. Birbirlerine Sinân'ın[308] Rableri olduğunu ilan ettiler. Melikü's-Sâlih onlara Halep askerlerini gönderdi. Bunun üzerine Cebel'den kaçıp dağların tepelerine sığındılar. Sinân'a onların neden bu duruma düştükleri sorulduğunda haberi olmadığını ifade etti. Ancak kaçanlar bunun nedeninin Sinân olduğunu söylediler. Bunun üzerine Sadüddin onların affedilmeleri için şefaatçi oldu ve şefaati kabul edildi. Böylece askerler onları takip etmekten vazgeçip geri döndüler.

Yine de Sinân bunların ele başlarını takip edip onları öldürdü. Bâb'ta onlardan bir grup vardı ve o şehrin halkından Beneviyye[309] denilen grup onlara saldırdı. Türkmenler de onlarla savaştılar. Yenilgiye düşerek mağaralarda saklandılar. Evlerini yağmaladılar, kadınlarına tecavüz ettiler ve mağaralara duman vererek onları öldürdüler.

Daha sonra İsmailîller, 573/1177 yılı Rebiülevvel ayının 4'ü Cuma günü vezir Şihabiddin Ebû Sâlih b. Acemî'ye saldırdılar. Bunun nedeni Ebû Sâlih'in Mücahid Lâlâ ile Şehevî birlikteliği idi. Cemaleddin Şâzbaht ve Ali Sadeddin Gümüştegin onu makamından almak istiyordu. Bu durumu Gümüştegin öğrendi. Bunun üzerine

[308] Suriye'nin çeşitli bölgelerindeki kalelerde varlığını sürdüren Nizârî-İsmâilî cemaatinin önde gelen dâîsi ve lideridir. Tam künyesi Ebü'l-Hasen Râşidüddîn Sinân b. Selmân (Süleymân) b. Muhammed el-İsmâîlî el-Basrî'dir. (ö. 589/1193) Bkz. Farhad Daftary, "Râşidüddin Sinân El-İsmâilî", *DİA,* 34 (2007): 467-468.

[309] Beyâniyye, Benâniyye ve Sem'âniyye de denilen aşırı Şîa'ya mensup olan Beyân b. Sem'ân'ın (ö. 119/737) görüşlerini benimseyenlere verilen isimdir. Bkz. Şerafettin Gölcük, "Beyân b. Sem'ân", *DİA,* 6 (1992): 28-29.

Husun'da bulunan İsmailîlerin ileri gelenlerinden olan Sinân'a Melikü's-Sâlih adına bir mektup yazdı. Mektupta, Ebû Sâlih, Lâlâ ve Şâzbaht'ın öldürülmesinden bahsedilmiştir. Melikü's-Sâlih avda iken beyaz boş bir kağıt getirildi ve: "Efendimiz ava çıkmakta ve şu şu konuda mektup yazılması gerekir. Bu yüzden efendimizin mührünü vurmasını diliyorum" denildi. Melikü's-Sâlih de ona güvenerek mührünü vurdu.

Bunun üzerine Gümüştegin, Sinân'a dilediğini yazdı ve ona gönderdi. Sinân, Melikü's-Sâlih'in imzasını görünce durumdan şüphelenmedi. Zikredilen kişilerin öldürülmesi için bir grup seçti. Şihabiddin Ebû Sâlih, evinin yakınındaki Câmîi Şarkî kapısından çıktığında ona saldırdılar. Ancak kendisine saldıran iki İsmailî öldürüldü.

Bu olaydan bir süre sonra Lâlâ, Hankahu'l-Kasr yakınında iken üç kişi saldırdı. Bunlardan biri onu bıçaklamak için elbiselerine yapıştı. Lâlâ atını mahmuzladı ve kurtuldu. Orada bulunan halk saldıranların etraflarını çevreleyip yakaladılar. Bunlar arasında iki kişi Lâlâ'nın at eyerini taşıyan hizmetkarına gelip gidiyordu. Bunlardan biri öldürüldü diğeri de asıldı. Hizmetkar da asılarak göğsüne: "Bu inançsızları koruyanın cezasıdır!" diye yazıldı.

Diğer adama gelince, bu saldırıyı düzenleyen ve arkasında kimin olduğunu öğrenmek için kendisi kaleye çıkarıldı ve türlü işkenceler yapıldı. Melikü's-Sâlih'e: "Efendimiz Sinân'a öldürmek için emredildiğimiz kişinin öldürülme emrini yazan kişi sen olduğun halde şimdi de inkar mı ediyorsun?" dedi. "Ben hiçbir şeyi emretmedim!" diye cevap verdi. Daha sonra Sinân'ı Ebû Sâlih ve Lâlâ'ya yaptığı şeyden dolayı yadırgadı. Bunun üzerine Sinân dedi ki: "Ben senin emrin ve yazın dışında bir şey yapmadım". Daha sonra üç kişinin öldürülmesi ile ilgili yazılan mektubu Melikü's-Sâlih'e gönderdi. Mektubu eline aldıktan sonra bunun Gümüştegin tarafından yapılan bir tuzak olduğunu öğrendi.

İsmailîler, Şâzbaht'ı öldürmek için çaba gösterdilerse de kalede kendini koruduğu için ona saldıramadılar. Böyle olunca Gümüştegin'in düşmanları onu vurmak için bir yol bulmuş oldular ve dediler ki: "Bunları öldürmenin tek amacı mülküne hâkim olmak ve onlarla yapamadığını seninle yapmak içindir. Kuşkusuz o, seni küçük gördü ve işini küçümsedi."

13. SELÂHADDÎN'İN YOKLUĞUNDA FRANKLARIN HAREKETLENMESİ

Hârim Kalesi Sadüddin Gümüştegin'in elindeydi. Melikü's-Sâlih, Bedrüddin Hasan'dan burayı aldıktan sonra ona ikta etmişti. Melikü's-Sâlih, Sadüddin'in burayı Franklara teslim edeceğine dair haber aldı. Çünkü Sadüddin'in kökeni Franktı. Onlara çok mal karşılığında burayı satmaya karar verdi. Bu durumun doğru olduğuna dair delil ise şudur: Kalede Nureddin zamanından beri esir bulunan Frankların hepsini salıverdi. Onlarla birlikte Prens Ernat'ı da serbest bıraktı. Kerek denilen yerde yolunu kesti ve mallarını Halep'ten göndererek sakladı. Franklardan Faris Bedran denilen biri bununla alakalı mektup yazdı. Sadüddin'den Franklara yaptığı işlere tanıklık eden birkaç mektup yazdı. Belki de amaçlarına ulaşabilsinler diye bütün bunları ona yüklemişti.

Melikü's-Sâlih, Sadüddin'i 573/1177 yılı Rebiülevvel ayının 9'unda yakaladı. Aslında Hârim'e izin istemek için gelmişti. Ondan kaleyi teslim etmesini istedi. Ancak kabul etmedi. Koruma eşliğinde buraya taşınıp kalenin altına getirildi ve işkence yapıldı. Bunun üzerine güvendiği kale koruyucularından bazılarını çağırdı ve onlara kendisi parça parça kesilse bile kaleyi teslim etmemelerini söyledi. Daha sonra onlara açık bir şekilde şöyle dedi: "Şu, şu işaretlerle kaleyi teslim edin!" Kaleye çıktı ve içindekiler göstermelik olarak isyan etmeye ve savaşmaya başladılar. Kendisine türlü işkenceler yapıldı, ayaklarından asıldı, sirke ve kirecin içine atıldı. Dumanla boğulmaya çalışıldı. Bütün bunlara taraftarları şahit olmalarına rağmen kaleyi teslim etmiyorlardı.

Franklar, Antakya'dan Hârim'i ele geçirmek için yola çıktılar. Bu arada Melikü's-Sâlih, Gümüştegin'i bir tel ile boğdurdu. Gümüştegin'in taraftarları bütün bunları görüyordu ancak kaleyi teslim etmemekte ısrarlı idiler. Ellerini ve boynunu kırıp Harem'in bir hendeğine attılar. Franklar bu olayları öğrenince Şeyzer'e doğru hareket ettiler.

Melikü's-Sâlih, İmme ile Câşir topraklarında ve Hârim'in çevresinde Frankları engellemek için asker bırakarak Halep'e girdi. Her gün erken saatlerde kalenin teslim edilmesi istendi. Emîrlerin ileri gelenlerinden ordu komutanı Tumân b. Gazi idi.

Franklar Hama'ya döndüler ve burayı muhasara ettiler. Ancak herhangi bir şey elde edemediler. Ayrıca Gümüştegin taraftarlarının isyanından dolayı Hârim'e göz

diktiler. Melikü's-Sâlih'in henüz çocuk olduğunu ve yanındaki askerinin de az olduğunu düşündüler. O sıralarda Melikü'n-Nâsır Mısır'da idi. Franklar bu fırsatı ganimet bilip Hârim üzerine yürüdüler. Hârim'in önlerinde konakladılar. Aralarında Franklardan büyük bir kont vardı. Denizden karaya çıktı. Kendisine Kont Kolnıt Limanî denilmekte olup beraberlerinde Prens, İbn Lavin, Trablus hâkimi Kums vardı.[310] Böyle olunca Hârim'de olanlar kaleyi Melikü's-Sâlih'e teslim etmedikleri için pişman oldular. Muhasara altına alındılar. Mancınıklar ve merdivenler kuruldu. Kalenin içindekiler: "Ey Selâhaddîn! Ey Mansûr!" diye bağırdılar. Bu yılda gerçekleşen Remle yenilgisinde Melikü'n-Nâsır çadırlarından aldıkları bir çadırı hazır ettiler. Azimleri zayıflasın diye yenilgiyi hatırlattılar. Halep askerleri hizalarında olup İmme'den Tîzîn'e kadar uzanmaktaydılar.

14. 574/1178 YILI OLAYLARI

Franklar, Hârim ile savaşmaya hazırdı. Tel el-Kale'nin güney ve kuzey yönlerinden delik açtılar. Bunun üzerine sur, altında olanların üstüne yıkıldı. Burası Melikü'z-Zâhir tarafından inşaatı yenilenen Bağla'nın olduğu yerdi.

Bir şeyin düşmesinden korkulduğu için diğer tarafta savaş yapılmadı. Müslümanlar yanlarından birini Tumân'a gönderip Melikü's-Sâlih'ten eman ve yardım istediler. Bunun üzerine Tumân, Melikü's-Sâlih'e haber gönderip bu konuyu ona bildirdi.

Bu arada Melikü's-Sâlih, Haleplilerden yiğit ve güçlü adamlar seçerek onlara bolca mal verdi ve onlara şöyle dedi: "Sizden Hârim Kalesine girmenizi istiyorum!" Franklar her yeri tutmuşlardı. Melikü's-Sâlih'in adamları gece vaktinde gelerek teker teker gizli bir şekilde çadırların arasından geçtiler. Kaleye çıkarak tekbir ve tehlil getirmeye başladılar. Bu durum savaşanlara moral verdi. Zira Müslümanlardan (Halep askerlerinden) birçok kişi öldürülmüştü. Tekbir ve tehlil sesleri duyulur duyulmaz Franklara her taraftan saldırdılar. Yükleri Deyr-Sem'ân'da olup Franklardan alabildiklerini aldılar ve şehrin çevresini korumaya başladılar.

[310] Haçlı ordusunda ise Antakya Prinkepsi Bohemund, Trablus Haçlı Kontu Raymond, Kilikya Ermeni Baronu Thoros, Bizans Kilikya Valisi Kolomon, eski Urfa Kontu II. Joscelin'in oğlu III. Joscelin'e ait askerler ve bunlardan başka civardaki tüm haçlı kontları, baronları ve bunlara ait olan askerler vardı. Bkz. Fatma İnce, "Nureddin Mahmud'un Haçlılar ve Bizans Devleti ile Münasebetleri", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 6/3 (2019): 1574.

Askerler Deyr-Atamme'ye doğru yürüdüler. Yolda ilerlerken Franklarla Vatati Atamme denilen yerde karşılaştılar. Müslüman askerler saldırıp onları bozguna uğrattılar ve Franklardan birçok kişi öldürüldü, bir kısımda esir edildi. Frankların muhasarası dört ay devam etti. Melikü's-Sâlih onlara haber göndererek şöyle dedi: "Kuşkusuz Melikü'n-Nâsır Şam'a gelmektedir. Belki de Hârim ve kalesinde olanları teslim edebilir ve civarınızda görünebilir." Kendilerine muhasara esnasında harcadıkları şeylere karşı çokça mal verdi. Barış sağlandı ve sonra gittiler.

Daha sonra Melikü's-Sâlih, Hârim'e indi. Gümüştegin'in taraftarları Hârim'i teslim ettiler. Yaptıkları suçları affetti ve Nureddin, babasının Serhak Câmdâr[311]adlı bir kölesini buraya nâib olarak tayin etti. Halep'e girdi ve Gümüştegin'in nâiblerinden malını istedi, veziri İbn Tinebbi'yi tutukladı. Malının bir kısmını getirdi. İşkence uzun sürünce bütün malı getirdi ancak tutuklu olduğu yerden kaçtı.

15. 575/1179 YILI OLAYLARI

Bir grup, Halep Kadısı Muhyiddin Ebû Hamid b. Şehrazûrî'yi Cemalüddin Şâzbaht'ın yanında kötülemeye çalıştılar. Melikü's-Sâlih'e yanaştığına inandırmaya çalıştılar. Kendi adına şiirler atfettiler. Böylece aralarında huzursuzluk çıkmasına neden oldular. Daha sonra Musul'a doğru gitti. Kadılık görevini amcam Ebû Ganm Muhammed b. Hibetullah b. Ebû Cerâde'ye arz etti ancak o kabul etmedi. Bunun üzerine babama Halep ve çevresinin kadılık görevini verdi. Melikü's-Sâlih ölünceye kadar kadılık görevine devam etti. Ayrıca İzzüddin, İmadüddin ve Sultan Melikü'n-Nâsır'ın döneminde az bir süre kadılık görevi yaptı.

Melikü's-Sâlih, Nukra Ben-i Esed köylerinden Hicîrâ olarak bilinen İsmailîlerin bir köyünü işgal etti. Bunun üzerine Sinân, Melikü's-Sâlih'e serbest bırakılması için birkaç mektup yazdı ancak serbest bırakmadı. Böyle olunca bir grup adamı yağ ve ateşle gönderdi, doğu tarafından Kurna'da Zeccâcin'in başında bulunan dükkana gittiler ve ateşe verdiler.

Bunun üzerine şehir reisinin nâibi, meydanda pazarları korumakla görevli olanlarla birlikte yangına müdahale etmeye başladı. Su taşıyıcıları yangını söndürmek için ayaklandılar. Bu arada İsmailîler çarşı damlarından atlayıp gelerek çarşıyı yağ ve

[311] Sultanı giydirme görevini yapan kişi demektedir. (ç. n.)

ateş atarak yaktılar. Bunun sonucunda Bez Kebîr Çarşısı, Attarlar Çarşısı, ketenin hazırlandığı Mecdiddin Çarşısı, Hal' Çarşısı, Şerâşîn Çarşısı (günümüzde Ketânîyyîn olarak bilinmekte) Serrâcîn Çarşısı, Caminin batısındaki çarşının tümü yandı. Yangın Medresetü'l-Halâviyye'ye kadar uzandı. Tüccar ve çarşıdakilerin pek çok kumaşı ve araç gereçleri yandı. Bu yüzden birçok kişi fakir düştü. Bununla birlikte İsmailîlerden kimseyi yakalayamadılar. Bu olaylar 575/1179 yılında gerçekleşti.

Musul hâkimi Seyfüddin Gazi öldü. Kardeşi İzzüddin Mesud 576/1180 yılında yerine geçti.

16. İSMAİL b. NUREDDİN ZENGÎ'NİN VEFATI

Melikü's-Sâlih bu iki yıl içerisinde memleketinde rahat ve istikrarlı bir şekilde hayat geçirmekteydi. Halep halkına babasının yaptığı gibi ihsan ve iyiliklerde bulunuyordu. Cömert ve yumuşak dilliydi. Allah takdir etti ve eceli geldi. Daha 19 yaşındaydı. Kolik hastalığına yakalandı ve hastalığı ağırlaştı.

Yahudi olan doktoru İbn Sukkarate'l-Yahudî yanına geçti ve gizlice ona: "Ey Mevlamız! Senin şifan içkidedir eğer uygun görürsen Lâlâ, Şâzbaht ve Allah'ın yarattıklarından hiç kimse görmesin diye onu elbisemin kolunda taşımama izin ver!" dedi. Bunun üzerine: "Ey Tabib! Vallahi seni akıllı zannediyordum. Zira Peygamber Efendimiz (sav) şöyle buyurmaktadır: 'Allahü Teâlâ ümmetimin şifasını, onlara haram kıldığı şeylerde yaratmamıştır'. Ya içtikten sonra midemde içki olduğu halde Allah'a kavuşursam halim nice olur? Allah'a yemin olsun ki, meleklerden biri bana; senin şifan içkidedir derse onu kullanmam!" dedi. Babam bana bunu İbn Sukkarate't-Tabîb'ten naklederek anlattı.

Hayatından umudunu kesince emîrlerini ve korumalarını çağırdı. Onlara şehri amcası oğlu İzzüddin Mesud b. Mevdûd b. Zengî'ye teslim etmelerini vasiyet etti ve onlara yemin ettirdi. Bazıları şöyle dedi: "Kuşkusuz İmadüddin de senin amcan oğlu ve kız kardeşinin kocasıdır. Baban onu çokça sever ve sayardı. Hatta terbiyesini kendisi vermiştir. Sincar'dan başka bir yer yoktur. Eğer memleketi kendisine verirsen daha iyi olur. İzzüddin'in Fırat'tan Hemezân'a kadar toprağı vardır. Senin memleketine ihtiyacı yoktur." Ona şöyle dedi: "Bu durum aklımdan geçmedi değil ancak bilirsiniz ki benim elimdeki memleket hariç Selâhaddîn, Şâmiyye

memleketlerine galip gelmiştir. Ben Halep'i İmadüddin'e teslim ettiğimde muhafaza etmede aciz kalacaktır. Eğer Selâhaddîn malik olursa ailemiz için kalacak yer kalmaz. Eğer İzzüddin'e teslim edersem onu askerleri ve memleketinin çokluğuyla muhafaza edecektir." Bu söylediklerini isabetli buldular. Hasta ve yaşça küçük olmasına rağmen verdiği bu kararı beğendiler.

Daha sonra 577/1181 yılı Recep ayının 20'si Cuma günü vefat etti ve Halep Kalesinde defnedildi. Annesi kale karşısında Hankah denilen yerde bir mezarlık inşa etti ve günler sonra buraya nakledildi. Şu emîrleri gönderdi: Cûrdîk, Busayrî ve Bezğaş, Cemalüddin Şâzbaht, Nûriyye memlüklerinden bir toplulukla birlikte İzzüddin'i davet etmek için gönderdi. Aralarında da ona karşı biatlarını yenilediler.

YİRMİ ALTINCI BÖLÜM

1. İZZÜDDİN'İN HALEP'E GİRMESİ

Alamüddin Süleyman b. Candar, Hüsameddin Tumân b. Gazi ve Hâdır halkı, Sincar hâkimi İmadüddin ile mektuplaştılar ve bu durumu gizli tuttular. Kalede Şâzbaht valiydi. Aynı zamanda Hazine muhafızı ve Nûriyye'nin işlerini evirip çeviren kişiydi. Alamüddin Süleyman ve Hüsameddin Tumân'a, İzzüddin'e bağlılık yemini konusunu kabul etmelerini istemek için haber gönderdi. Ancak oyalandılar ve geciktirdiler. İmadüddin geç kalınca İzzüddin'e yemin konusunu kabul ettiler.

Emîrin elçisi İzzüddin'e ulaştığında, İzzüddin ve Mecdüddin Kaymaz Fırat'a yürüdüler ve Bîre'de konakladılar. Şihâbüddin (İmadüddin'in kardeşi) ise gizli bir şekilde vardı, Butman ve İbn Candar ile bir araya geldi. Onlara İmadüddin'in yolda olduğunu bildirdi, onlar da ona yemin etmesini ve hareket halindeyken onu beklemeleri gerektiğini söylediler. Bu yüzden kardeşi ona döndü ve haber verdi, o da memleketine geri döndü.

Bu arada İzzüddin Bîre'ye ulaştığında Halep'te bulunan emîrlere haber gönderdi ve onları huzuruna davet etti. Bunun üzerine yola çıktılar ve Bîre denilen yerde buluştular, ardından Halep'e ilerlediler. Onu şehrin ileri gelenleri ve liderleri karşıladı. Daha sonra kaleye çıktı.

Takiyüddin Ömer (Melikü'n-Nâsır'ın kardeşi) Menbic'te idi. Bîre'ye vardığında İzzüddin ile Halep arasında engel olmak istedi. Çünkü buraya çabuk gelmişti. Hizmetçiler ve maiyetindekiler geri kalmışlardı. Bundan dolayı kendisi ve taraftarları yavaşladılar.

İzzüddin Halep'e vardığında, Takiyyüddin Menbic'ten Hama'ya ilerledi. Hama halkı ona karşı ayaklandı ve İzzüddin'in hâkimiyetini ilan ettiler. Bunun üzerine Halep askerleri İzzüddin'e Dımaşk'a yürümesini önerdiler, onun Dımaşk ve diğer Şam şehirlerini ele geçirme arzusunu kamçıladılar. Dımaşklıların kendisini ve Zengî ailesini sevdiklerini söylediler ancak kabul etmedi ve: "Aramızda yemin var, bunu bozmam" dedi. Melikü'n-Nâsır'a İzzüddin'in Halep'i aldığına dair haber ulaşınca: "Halep elimizden çıktı, bizim için umut kalmadı" dedi.

Daha sonra İzzüddin Halep'te kaldı. Kendisine kardeşi İmadüddin Zengî b. Mevdûd'u gönderdi ve: "Sen nasıl olur da amcamın, oğlunun ve mallarının

memleketine bensiz el koyarsın? Bu duruma tahammülüm yoktur" dedi. Kendisinden Halep'i teslim etmesini ve ona karşılık Sincar'ı almasını teklif etti.

Ancak İzzüddin isteğini kabul etmedi. İmadüddin ona elçiler göndererek Sincar'ı Melikü'n-Nâsır'a teslim etmesini söyleyerek tehdit etti. Böyle yapmakla Musul'u zor durumda bırakmış olacaktı. Bunun üzerine emîrlerden bir grup Sincar'ı almasını ve ona Halep'i vermesini önerdi. Bunlar arasında en çok ısrar eden ve devlet idaresine hâkim olan Mücahidüddin id.i Ancak Halepli emîrler Mücahidüddin'e itibar etmezler, edep yönünden de Musul askerlerinin yaptığı hareketleri yapmazlardı. Bundan dolayı İzzüddin'i bunu yapmaya yönledirdi.

İzzüddin kendisine itaat edeceklerine dair yemin eden emîrlere yanaşmaya ve kardeşi İmadüddin'e bağlanan emîrlerden yüz çevirmeye başladı. Bu arada Halep halkına da iyilik yapmaya başladı ve onlara hil'atler verdi. Nureddin ve oğlu Melikü's-Sâlih'in dönemindeki örf ve adetlere göre davranmaya devam etti. Babamı Halep kadısı, amcamı hatibi ve vilayetlerine reis olarak Safiyyiddin Tarık b. Tarîre'yı bıraktı. Halep Kalesine Rakka hâkimi Şehâbeddin İshak b. Emîrek Candâr'ı vali olarak atadı. Ayrıca kalede Şâzbaht'ı kendisiyle birlikte gözetmen olarak bıraktı. Halep şehrine ve divanına Muzafereddin b. Zeynüddin'i vali olarak atadı.

Melikü's-Sâlih'in ölümüyle Franklarla Müslümanlar arasındaki barış bozuldu. Müslümanlar ve Franklar, Şeyhu'l-Hadîd denilen yerde eşit paya sahiplerdi. Ancak İzzüddin, Derbesak[312] denilen yere ulaşmadan Halep askeri Şeyhu'l-Hadîd'i ele geçirdi ve Franklara pay hakkı vermedi. Halkı da Tumân'a geldiler, o da onlara eman verdi.

İzzüddin buraya ulaştığında askerlerini Hârim yöresine Amk'ı yağmalamaları için gönderdi. Tumân onlara eman verdiği için halkın tümü Şeyh'a gitti. Musul askerleri burayı yağmalamak istediğinde onlara şöyle dedi: "Şeyh, Halep'e aittir, onlar da benim güvencemdedir." Ancak onun sözlerine aldırış etmediler. Buranın valisi gece ilerledi ve Mahâd denilen yere onlardan önce ulaştı. Karşılarına çıkıp onları püskürttü ve onlardan bir kısmını öldürdü. Ancak daha sonra kalabalık bir şekilde saldırdılar ve suyun geçtiği yeri geçtiler. Bu arada Tumân, Şeyh'a daha önce ulaştı ve kadınları mağaralarda ve yollarında bırakmayı emretti.

[312] Derbesak, Antakya'nın güneybatısında Kızıl Dağ'ın eteğinde, Karaçay vadisi üzerinde Selukia kasabasına yakın bir yerde bulunan kaledir. Bkz. H. Sadi Selen, "İslâm Coğrafyalarına Göre Antakya" *Ulus Sesi,* 1 Ağustos 1927, 2.

Bu arada Musul askeri ulaştı ve durumu gördü. Savaşmaya karar verdiklerinde Tumân şöyle seslendi: "Siz benim zimmetimdekileri korumayacaksanız, ben Frankların memleketine gidiyorum." Daha sonra Yağrâ denilen yerin yakınlarına yandaşlarıyla birlikte ilerledi. Peşinden birileri gelerek Şeyh'a saldırmaktan vazgeçtikleri ve bir şey elde etmeden geri döndükleri haberini getirdi. Ayrıca İzzüddin'in yadırgamasından korktukları için Tumân geri döndü ve taraftarların her biri Hârim'deki karargahlarına çekildiler.

Musullular İzzedin'e mektup yazarak Tumân aleyhinde ileri geri konuştular. Onun Şeyh halkıyla isyan ettiği ve Franklarla birlik olmak istediğini anlattılar. Bunun üzerine Musullular ve Tumân, İzzüddin'in huzuruna çağrıldılar ve ikisi karşı karşıya geldi. İzzüddin'e: "Haklı olan Hüsameddin'dir. Bir Müslümanının ahdi bozması caiz değildir!" dedi. Bu olaylar bu yılın Ramazan ayında gerçekleşti.

Musullular ile Halep emîrleri arasındaki huzursuzluk devam etti. Halepliler Mücahididdin'e itibar etmiyorlar, Mücahidüddin ise Musul emîrlerinin kendisine davrandığı gibi davranmaları yönünde çaba harcıyordu. Halepli emîrler, bu durum için onu tercih ettiklerinden dolayı daha fazlasını istemektedirler. Bu arada Musullular sürekli onlar hakkında yalan uydurmakta idiler.

Alamüddin Süleyman b. Candar, Mısır'da bulunan Melikü'n-Nâsır'ın yanına kaçtı. İzzüddin'e dediler ki: "Ardından Tumân kaçacaktır." Bunun üzerine İzzüddin, Muzaffereddin b. Zeynüddin'e Garraf, Cirâhî ve başka yerleri inşa etmesini emretti, o da inşa etti. Daha sonra Sa'dî denilen yerden Mübâreke'ye kadar inşa faaliyetleri gerçekleştirdi. Ayrıca bir grubun Tumân'ın (şehrin dışında oturuyordu) evinin çevresinde kalmalarını emretti.

Tumân bu emredilenlerden hiçbir şeyi yapmayınca, gece yarısı yanına geldiler. Onu istediler, o da dışarı çıktı. İbn Zeynüddin ve Ben-i Garraf'ı buldu. Onlara ne istediklerini sordu. Dediler ki: "İzzüddin'e senin kaçmak istediğin haberi ulaştı. Seni engellemek için de bize emir verdi." Dedi ki: "Allah'a yemin olsun ki, bunun hiçbir doğruluğu yoktur. Şayet Halep'ten ayrılmak isteseydim çoktan giderdim. Ayrıca gizli olarak değil açık bir şekilde gider ve kimseden korkmazdım."

Ondan intikam almak için başka bir yol aradılar. Sabah oldu ve İzzüddin onlardan haber bekliyordu. Ona dediler ki: "Kaçmak istiyordu. Yolun kapandığını ve evinin kuşatıldığını öğrenince kaçmayı ileri bir vakte erteledi ve fırsat bulduğunda

kaçacaktır. Uygun olan ise kaçmadan önce onu tutuklamaktır." Bunun üzerine eziyet verilmeden tutuklanmasını ve huzuruna getirilmesini emretti.

Bir gece vakti evin damından ve altından içeri girdiler. Girdiklerinde uyuyordu. Bu durum gerçekleşince kapının dışına çıktı. Muzaffereddin b. Zeynüddin'i Ben-i Garraf ile birlikte grdü. Ona dediler ki: "Mevlamız İzzüddin seni tutuklamamızı emretti." Onlara dedi ki: "İşittik ve itaat ettik. Emredileni yerine getirin!" Onu bir bineğe bindirdiler ve adamlar etrafını çevrelemiştiler. Gece vaktinde kalenin kapısını açtılar ve onu eziyet vermeden hapsettiler.

Daha sonra İzzüddin, huzuruna getirilen Tumân'la sohbet etmeye başladı ve: "Sana yaptığım şeyi sadece istediğimden ve senin gibi insanların kusurlarından dolayı yaptım." Ona yapması gerekenleri öğretti. Kendisiyle ilgili gelen haberlerin aklından bile geçmediğini söyledi. Dedi ki: "Düşmanlarının sana karşı kurdukları tuzak, senden bana yönelik bir lütuftan başka bir şey değildir."

Kalede bir hafta boyunca hapiste kaldı. Daha sonra kendisine hil'atler verildi. Sonra da onu serbest bırakarak Ahtereyn'i ikta olarak verdi. İzzüddin kış mevsimi bitinceye kadar burada kaldı. Daha sonra Melikü's-Sâlih'in annesiyle bu yılın Şevval ayında evlendi. Sonra da onu Musul'a gönderdi. Halep Kalesindeki Nureddin ve oğluna ait bütün hazinelerine el koydu. Ayrıca kalenin içindeki silahlar, zincirli zırhlar, yaylar, miğferler, işlemeli eyer kumaşları, tatar yayları ve aletlere de el koydu. İçinde sadece birkaç eski silah bıraktı ve bunların hepsini Rakka'ya gönderdi.

Kalede küçük oğlu Nureddin Mahmûd'u bıraktı ve onun gözetimini kale valisi Şihâbüddin İshak'a verdi. Şehri ve askerleri Muzaffereddin b. Zeynüddin'e teslim etti ve Rakka'ya doğru yol aldı ve bahar mevsimini burada geçirdi. Bu olaylar Şevval ayının 16'sında gerçekleşti.

Memleketini korumak ve birleştirmek için, Melikü'n-Nâsır'ın Halep'e olan ilgisi yüzünden Sincar ile karşılıklı değiştirme konusunda kardeşi İmadüddin ile mektuplaştılar. Daha sonra kardeşi yanına geldi. Karşılıklı değiş tokuş konusu kararlaştırıldı. Halep ve çevresinin İmadüddin'e, Sincar ve çevresinin de İzzüddin'e ait olması konusunda ittifak ettiler. Gerektiğinde her biri diğerine yardım edecekti. Tumân da İmadüddin ile birlikte olmalıydı. Bunun üzerine Tumân'ı gönderdi ve Halep Kalesine çıktı. Yanlarında İzzüddin'den bir alamet vardı. Kaleyi teslim aldı. İzzüddin de Sincar'ı teslim edecek birini gönderdi.

Tumân'ın çıkması ve valinin eşyasını taşımasıyla birlikte Muzafferüddin b. Zeynüddin kaleyi ele geçirmek istedi. Hatta yakınında bulunan Şemsüddin Ali b. Daye olarak bilinen bir evde Cündlerden bir grup Halepli bu görüşünü isabetli buldu. Kendisi elbisesinin altına bir cübbe ve bir grup arkadaşı da kıyafetlerinin altına zırh giydi, her biri birer kılıç taşıyordu. Şehâbeddin'e haber göndererek ona şöyle dedi: "Atabeg İzzüddin'den bir mektup geldi ve bir grupla senin yanına çıkmamı emretti." Bunun üzerine çıkması için ona emretti.

Cemalüddin Şâzbaht, Melikü'l-Âdil'in yıktırdığı doğu kalenin avlusunda idi. (Sultan Melikü'z-Zâhir'in yenilediği iki köprü arasındadır) Avluya da destek yaptı. Kalenin altında askerlerin toplandığını gördü. Bunun üzerine Şâzbaht bir kapıcı buldu ve onu kaleye gönderdi. Kendisine Ali b. Menîa denilmektedir. Uyanık ve güçlü biri olup ona karşı dikkatli olmasını emretti.

Kalenin kapısından girmek isteyince onun önüne geçti ve ona: "Senden başka kimse giremez!" dedi. Yanında da bir grup vardı ve onlara mani oldular. Böylece işler istediği gibi yürümedi. Bunun üzerine İbn Zeynüddin evine tekrar döndü. Söylendiğine göre, İbn Mukbil Asbâsalâr ona dedi ki: "Sen kaleye çıkyorsun, bu üzerindeki zırh da neyin nesidir?" Bunun üzerine geri döndü ve yaptıklarından dolayı insanlar arasında dilden dile dolaşan durumdan dolayı özür dilemeye başladı.

Vali Şihâbüddin ve Cemalüddin Şâzbaht, İmamu'l-Makam İzzüddin'e Hüseyin b. Yaldek'in el yazısıyla mektup yazdılar. Mektubun altına cündlerin, nakibin ve Asbâsalâr'ın imzalarını attılar. İzzüddin, Melikü'n-Nâsır'a yakın olduğu için onların açık bir şekilde ne yaptığını çözemedi.

Muzafferüddin, İzzüddin'e özürlerini göndererek şöyle demektedir: "İsmailîler beni öldürmekle tehdit ettiler. Ben ve benimle birlikte olanlar silahla korunmaya çalışıyoruz. Kaledeki muhafızlar bana karşı çıktılar. Bunun nedeni sana zikrettiğimden başka bir şey değildir." Ancak İzzüddin ona herhangi bir cevap vermedi.

Bu arada Tumân, onunla birlikte olanları yakaladı ve kalede hapsetti. Onların ne yapacaklarını çözdü ve ikinci günde onları serbest bırakarak bu durumu örtbas etti.

Ardından İmadüddin'in oğlu Kutbüddin, Halep'e ulaştı. Ardından babası İmadüddin de geldi. Nureddin'in kızı onun karısıdır. Ahass yönünden Berriye'ye ulaştı. Halepin ileri gelenleri onu karşıladılar. Ardından Halep Kalesine çıktı. Bu

olaylar 578/1182 yılı Muharrem ayının 13'ünde gerçekleşti ve söylendiğine göre yılın başlangıcında olmuştur.

Kalenin yönetimine Abdessamet b. Hakkâk el-Mevsılî'yi getirdi. Askerler, hazineler ve kalenin idaresini Mücahiddin Bazğaş'a verdi. Şâzbaht'ı kaleden indirdi. Kadılık, hutbe ve reisliği kardeşinin ve amcası oğlunun döneminde olduğu gibi bıraktı.

Vezirliğe Nureddin'in veziri olan Muvaffakıddin Halîd'in kardeşi Bahaaddin Ebû'l-Feth Nasr b. Muhammed b. Kayserânî'yi getirdi. Kendisi ve kardeşinin döneminde Şiîler, Melikü's-Sâlih'in kararlaştırdığı kuralları uygulamaya devam ettiler. Merkezleri Şarkîyye'deki Mescid-i Câmî'dedir.

Hârim'de bulunan Serhak'ı yerinde bıraktı. Şâzbaht, Azez ve kalesinde hâkimiyet kurdu. (O, Melikü'n-Nâsır'ın serbest bıraktığı Nureddin'in kızının vekilidir) Franklarla barış yaptı. Amcasının ve kardeşinin kurallarına göre Halep halkına iyilik ve ihsanda bulunmaya devam etti. Melikü'n-Nâsır'a İmadüddin'in Halep'i aldığı haberi ulaşınca: "Vallahi Halep'i aldık!" dedi. Ona: "İzzüddin Halep'i alınca, Halep elimizden çıktı demiştin, şimdi de İmadüddin alınca Halep'i aldık diyorsun. Bu nasıl iştir?" denildiğinde, "Çünkü İzzüddin malı ve adamları olan bir hâkimdir, İmadüddin'in ise ne malı ne de adamları vardır!" diye cevap verdi.

2. SELÂHADDÎN-İ EYYÛBÎ ŞAM TOPRAKLARINDA

Melikü'n-Nâsır bu yıl Muharrem ayının 5'inde Mısır'dan yola çıktı. İnsanlar onunla vedalaşmaya çıktılar ve onunla yürüyerek ondan ayrıldıkları için üzülüyorlardı. Vedalaşanlar arasında çocuklarından bazılarının öğretmeni vardı. Hazırda bulunanlara başını çevirdi ve bir beyit okudu:

"Necd arârının[313] güzel kokularından nimetlen! Bu akşamdan sonra arârı bulamazsın!"

Sultan bu sözleri uğursuzluk saydı. Uzun süre geçmesine ve mülkünün genişlemesine rağmen Mısır'a bir daha dönmedi.

Eyle'ye doğru ilerledi ve yolunda bulunan Frankların topraklarına saldırdı. Dımaşk'a Safer ayında ulaştı. Buradan Gavr yönüne doğru yola çıktı ve Taberiye ile

[313] Arâre, güzel kokulu dağ selvîsi, dikenli ardıç ağacıdır. Bkz. Mehmed Salahî, *Kâmûs-i Osmânî*, C. 4, (İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1904), 136.

Beysân'a saldırdı. Daha sonra Dımaşk'a döndü. Buradan Beyrut'a devam etti ve burada konakladı. Franklar bir araya gelip onu oradan çıkardılar. Ardından Dımaşk'a girdi ve Musulluların Franklarla kendisine karşı savaşmak için yazıştıklarını haber aldı.

Yoluna devam ederek 578/1182 yılı Cemâziyelevvel ayının 18'inde Halep'e ulaştı ve Ayn Aşmunît'te konakladı. Doğu yönüne doğru askerleriyle etrafını çevreledi. Burada üç gün ikamet etti. Bunun üzerine İmadüddin ona: "Sincar'a git, onu al ve bana ver! Ben de sana Halep'i vereyim" dedi.

Bu arada İmadüddin, kardeşiyle yaptığı Sincar'a karşı Halep'i verme meselesinden dolayı pişman oldu. Buraya ulaştığında hazinelerinin boş olduğunu, kalede silah ve savaş aletlerinden bir şey kalmadığını gördü. Halbuki burası Melikü'n-Nâsır'ın yakınında bir yerdi.

Bunun üzerine Melikü'n-Nâsır, Bîre'yi geçinceye kadar yoluna devam etti. Buranın hâkimi Şihâbüddin b. Artuk idi ve itaatine girdi. Bu arada Muzafferüddin b. Zeynüddin, Şâmiyye ve Harrân'a doğru geçti. Zira o zamanlarda onun elindeydi ve burayı Musul hâkimi İzzüddin ona ikta etmişti. Halep Kalesini almaya kalkıştığında aralarında huzursuzluk ortaya çıktı. Ayrıca elçileri gidip gelerek Melikü'n-Nâsır'a bu memleketleri alması için onu kışkırtıyorlardı.

İbn Zeynüddin onunla birlikte dönerek Fırat nehri üzerinden Bîre köprüsünden geçti. Bu arada İzzüddin, Melikü'n-Nâsır'ı Halep'ten engellemek için Musul askerleriyle Dârâ denilen yere geldi. Ancak Fırat nehrini geçince Musul'a geri döndü.

3. SELÂHADDÎN EL-CEZÎRE TOPRAKLARINDA

Melikü'n-Nâsır nehri geçti ve İbnü'z-Za'ferânî'den Urfa'yı ele geçirdi ve İbn Zeynüddin'e teslim etti. Rakka'yı da İbn Hassan'dan aldı ve İbnü'z-Za'ferânî'ye verdi. Şark hükümdarlarıyla yazıştı ve ona itaat ettiler. Daha sonra Nusaybin'e ilerledi ve burayı ele geçirdi.

Musul'a devam etti ve içinde güçlü, kuvvetli askerlerle şiddetli ve çetin bir şekilde savaştı. Ancak hiçbir şey elde edemedi.

Bunun üzerine Sincar'a gitti. Bu arada Mücahidüddin oraya asker gönderdi. Ancak Melikü'n-Nâsır oraya gitmesine mani oldu. Sincar'ı muhasara etti ve sonunda

Zerzâriyye Kürtlerinden bir emîr onu teslim etti. Burçlarından birindeydi o tarafı ona teslim etti. (Böylece Bâşûre onun oldu) Böyle olunca şehrin valisi İzzüddin'in kardeşi Emîr Emîrân'ın morali bozuldu ve bu yıl Ramazan ayının 2'sinde emanla teslim etti. Melikü'n-Nâsır buradaki işlerini düzene soktuktan sonra Harrân'a geri döndü.

Melikü'n-Nâsır, Şark memleketlerine doğru ilerlediğinde, İmadüddin Halep'in çevresindeki kaleleri tahrip etmeye başladı. Fırat kıyılarına saldırılar yaptı ve Bâlis Kalesini yıktı. Nadir Kalesini muhasara edip fethetti ve sonra da yıktı. Kıyı köylerine saldırarak yıktı ve hayvanlarını ele geçirdi. Ayrıca Ca'ber Kalesi köprüsünü yaktı.

Ardından Menbic'e geldi, şehre saldırarak onlarla savaştı. Saldırı Necm Kalesine kadar uzandı. Sonra Fırat'ı geçerek Suruç'a saldırdı. Halep'e döndü ve tekrar yola çıkarak Kerzeyn Kalesini yıktı. Bunun yanı sıra, Cemâziyelahir'de Bizâ'a ve Azez Kalelerini tahrip etti. Keferlâsâ Kalesini, hâkimi olan Bekmeş'ten aldıktan sonra tahrip etti. Daha önce Melikü's-Sâlih'ten eman istemişti. Ancak hayatı zorlaştı. Kaleden Cemkiyye askerlerinden bir kısmını kesmeye başladı. Kendi kendine nafakaları azalttı.

Bu arada Melikü'n-Nâsır, Harrân'dan ayrıldı ve Harzem'de Mardin Kalesinin altında konakladı. Ancak kendine fayda bir şey görmeyince Zilhicce ayında Âmid'e doğru ilerledi.

Daha önce Nureddin Muhammed b. Kara Arslan'a, İbnü'n-Nîsân'dan alacağına ve kendisine teslim edeceğine dair söz vermişti. Hatta yemin bile etti. 579/1183 yılı Muharrem ayının 10'unda onu teslim aldı. İçinde fazla miktarda mal vardı. Şehri her şeyiyle beraber Nureddin'e teslim etti. Kendisine malı alması ve şehri teslim etmesi söylendiğinde dedi ki: "Ben asıl önemli şeyi verip de basit şeylerde cimrilik edecek adam değilim."

YİRMİ YEDİNCİ BÖLÜM

1. SELÂHADDÎN'İN HALEP MUHASARASI

Melikü'n-Nâsır, Şam'a doğru yola çıktı ve Tel-Hâlid'den geçerek burayı muhasara altına aldı. Halkı gelip eman diledi ve Muharrem ayında da teslim ettiler. Oradan Nasırüddin Muhammed'in bulunduğu Antep'e gitti. Nasırüddin, Nureddin Mahmûd b. Zengî'nin hazinedarı olan Şeyh İsmail'in kardeşi ve Antep'in hâkimiydi. Nasırüddin onun hükmüne girip itaat edince burayı tekrar kendisine bıraktı.

İmadüddin bunu öğrenince, asıl hedefin Halep olduğu ortaya çıkmış oldu. Şehri teslim etmelerinden korktuğu için Haleplilerin rehinelerini aldı, onların çocuklarından ve akrabalarından bir grubu şehirden çıkardı. Burçları ve kapıları bir grup emîrlere paylaştırdı. Yârûkîyye emîrleri o zamanlarda güçlü idiler.

Melikü'n-Nâsır 579/1183 yılı Muharrem ayının 26'sında Halep'te konakladı. Askerleri Bâbillâ'dan nehir boyunca Bâsilîn'e kadar uzandı. Bu arada kendisi de Hânikiyye'de konakladı. O gün Halep askerleriyle şiddetli ve çetin bir şekilde savaştı. Bânakûsâ yakınlarında Hüsameddin Mahmûd b. Hatlû'yu esir aldı ki kendisi daha sonra Halep şıhnesinden sorumlu olacaktır.

Melikü'n-Nâsır'ın kardeşi Tacülmülük Bûrî b. Eyyûb, Halep askeri üzerine saldırdı. Zemberek oklarından biri dizine isabet etti. Ekhel denilen yerde düştü ve burada günlerce kaldı. Halep fethinden sonra öldü. Makam denilen Şihâbüddin Hâramî'nin topraklarında defnedildi. Daha sonra Dımaşk'a nakledildi.

Melikü'n-Nâsır, kardeşinden dolayı Halep'i günlerce muhasara etti. Halep askerlerinden yüksek rütbeli ve ileri gelen adamlar İmadüddin'in yanında toplanarak burada kalmasını istediler. Ancak onları oyaladı. Bunun üzerine dediler ki: "Haberlerimiz ulaşmıştır. Fiyatları yükseltmekten başka çaremiz kalmamıştır. Bu da gereklidir." Ancak malı konusunda cimri davranarak: "Siz benim halimi ve malımın az olduğunu bilirsiniz. Halep'i alırken hazinede hiçbir şey yoktu. Köyleri de sizin elinizdeki iktalardır" dedi. Bazıları dedi ki: "Halep'i isteyen kimse mallarını çıkarması gerekir ve kadınlarının ziynetini satsa bile bunu yapmalıdır!" Bunun üzerine altın, gümüş ve başka değerli kapkacak getirerek onları sattı ve nafaka olarak dağıttı.

Halepliler adetleri üzere çıkarsız ve sadece şehirleri için karar verilmeden hatta karşılık beklemeden şiddetli ve çetin bir şekilde savaşırlardı. Zira memleketlerini çok

severlerdi. İmadüddin, Melikü'n-Nâsır'a karşı duramayacağını anladı. Harcadığı malının bittiği ve fayda sağlamadığını gördü. Bir gece Tumân'la yalnız kaldı ve ona dedi ki: "Bizim durumumuz hakkında ne düşünüyorsun? Melikü'n-Nâsır bizi muhasara altına aldı. O güçlü ve malı olan bir hükümdardır. Muhasarayı da uzatmaya çalışmaktadır. Halep'i aldığımda hazineleri bomboştu. Askerler de maaşlarını istemekte ancak benim bunları karşılayacak kadar malım yoktur. Bu durumun nasıl sonuçlanacağını da bilmiyorum."

Tumân da gönlünden geçenleri hissetmeye başladı ve ona dedi ki: "Aramızda geçenleri kimsenin bilmemesi şartıyla, ahd ve yeminler gereği gizli kalmak şartıyla sana düşündüğümü anlatacağım. Eğer bu emîrler aramızda olanları öğrenecek olurlarsa her şey bozulur ve durum tersine döner."

Bunu gizli tutacaklarına dair yemin ettiler. Bunun üzerine Tumân ona dedi ki: "Bana göre kutsallığı ihlal edilmeden, işleri zayıflamadan, malları tükenmeden, insanlar sıkılmadan ve ülke sömürülmeden önce Halep, Melikü'n-Nâsır'a teslim edilmelidir. Zira ordusu onunla güçlenmekte ve biz zayıflamaktayız. Biz şu anda güçlüyüz, dilediğimiz malları ve şehirleri alabiliriz. Dolayısıyla askerlerin nafakalarından ve isteklerinden kurtulmuş oluruz. Artık O muazzam bir hükümdar oldu. O Mısır hâkimidir. Şam'ın ve Şark hükümdarlarının çoğu ona biat ettiler, el-Cezîre'nin çoğu onun elindedir." Bunun üzerine ona dedi ki: "Vallahi bütün bu söylediklerin benim de görüşümdür. Aklıma gelen budur. Onun yanına git ve bana Habur ve Sincar'ı vermesini söyle. Daha fazla bir şey elde edersen onu da iste ve kendine de Rakka'yı talep et!"

Tumân bu durumu gizli tuttu ve savaşmaya başladı. Askerlerine yakmak için Hâdır'daki evinde ve ahırında büyük tahtalar olduğunu ve onu çıkarmak istediğini duyurdu. Her gece şehrin dışındaki evinde uyurdu ve Melikü's-Sultan ile birlikte tek başına bir araya gelir ve işleri tertip ederdi. Daha sonra İmamüddin'in yanına gelir onunla durumu kararlaştırırdı ve sonra onun yanında kalırdı. Ardından Burcu'l-Minşâr'dan kaleye çıkardı. Şu anda Bâbü'l-Cebel'in yanı Minşâr ile bitişiktir. Melikü'n-Nâsır ile alınan karara göre kendisi Halep ve çevresini alacak, malını, zâhiresini, bütün alet ve silahlarını alacaktır. Buna karşılık İmamüddin'e Sincar, Habur, Nusaybin ve Suruç; Tumân'a da Rakka verilecektir.

Ayrıca Halep'te hutbe ve kadılık, Hanefîlere göre olmalı ve Adîmoğullarında kalmalıdır. Melikü's-Sâlih'in memleketinde yapıldığı gibi aynı şekilde devam edilmelidir. Bütün bunlar Şafiîlere göre yapılmamalıdır.

Bütün bunlar kararlaştırılırken iki tarafın askerleri her gün birbirleriyle savaşıyordu. İki tarafın da olanlardan hiç haberleri yoktu. Haleplilerden her gün 10 bin ve daha fazla savaşçı çıkmakta ve şiddetli bir şekilde savaşmaktaydı.

2. TESLİM ve TESELLÜM HEYETİ

İki hükümdarın arasında anlaşma yapılmış ve yeminler edilmişti. Ancak kaleye Melikü'n-Nâsır'ın sancakları dikilmeden önce ne şehir halkı ne de emîrler bir şey biliyordu. Halep halkının elinde Yârûkîyye emîrleri ve başkaları kalmıştı. Yârûkîyye sonları için korktu, Halepliler de kendi canları için korktular. Bu endişe ve korku Melikü's-Sâlih döneminde Melikü'n-Nâsır ile defalarca savaşmalarından kaynaklanmıştır.

Avamdan olan halk açık bir şekilde ona sövdü. Halepli Seyf b. Müezzin denilen bir adam gassalın kabını kale penceresinin altına taşıdı. Orada oturmakta olan İmadüddin onun muhannesler gibi yıkanmasını istedi. Daha sonra şöyle seslendi: "Ey İmadüddin! Biz hiçbir mal almadan karşılıksız bir şekilde savaşıyoruz. Yaptığın işi yapmana seni iten sebep nedir?"

Söylendiğine göre, bazıları onu okla vurdu. Kapının tam ortasına düştü. Halep avamları şiirler yazmaya ve onlarla şarkı söylemeye ve davullar çalmaya başladılar. Bu şiirlerden birkaç beyit şöyledir:

"Gönlümün sevgilileri beni yadırgamayın, bu İmadüddin delidir,

Halep kalesine karşılık Sincar'ı aldı, Mevla da ona Nusaybin'i ihsan etti."

Bir başkası İmadüddin'e işaret ederek şöyle dedi:

"Sincar ile Halep Kalesini sattın, ne kötü alışveriş yapan bir müşteri,

Halep üstüne öyle bir pislettin ki Eş'arî'nin pisliğini nesh ettin."

Daha Halep kalesinde iken şehrin reisi Safiyyüddin yanına çıkarak yaptığı şey yüzünden onu azarladı. Bunun üzerine İmadüddin: "Geçen mazi oldu" diyerek onunla alay etti.

Halep askeri ve halkı adına İzzüddin Cûrdîk ve Zeyneddin Belek'i, Sultan Melikü'n-Nâsır'a 579/1183 yılı Safer ayının 17'sinde yemin etmeleri için gönderildiler.

Onu karşılamak için askerler ve Halep'in ileri gelenleri Meydanu'l-Ahdar'a çıktı, onlara hil'atler verdi ve gönüllerini aldı.

Barış durumu düzene girince Melikü'n-Nâsır, kardeşi Tacülmülük'ü Hanâkiyye'de ziyarete geldi ve: "Halep'i aldık, burası sana aittir" dedi. Bunun üzerine Tacülmülük: "Ah keşke hayatta kalsaydım da benim olsaydı. Allah'a yemin ederim ki, sen Halep'i çok pahalıya aldın, çünkü benim gibi birini kaybediyorsun" dedi. Melikü'n-Nâsır ve yanındakiler ağlamaya başladı.

İmadüddin, kalede işlerini hallederken, elbiselerini ve hazinesini taşırken, Sultan Melikü'n-Nâsır Meydanu'l-Ahdar'da ikamet ediyordu. Bu durum Safer ayının 23'ü Perşembe gününe kadar devam etti. İmadüddin, nâibleri Halep'te kalanları teslim alıncaya kadar Tumân'ı burada görevlendirerek kaleden indi. Kalede bulunan her şeyi satması için vekil kıldı. Kalede bulunan çömlek tabak ve testiler dahi satıldı. Melikü'n-Nâsır buradan birçok şey satın aldı.

İmadüddin o gün Sultan Melikü'n-Nâsır'ın yanına indi. Sultan da ona güzel bir tören hazırlayarak onu ağırladı. İmadüddin'e değerli eşyalar, asil atlar ve silahlar hediye etti. Onlar bu merasimde neşe içindeyken yakınlarından bazıları gelerek gizlice kardeşi Tacülmülük'ün öldüğünü haber verdiler. Hiç sabırsızlık göstermedi, feryat etmedi, İmadüddin'e ve maiyetindeki davetlilere bu durumu bildirmedi. Merasim bittikten sonra kardeşinin teçhiz ve tekfininin yapılması için emir verdi.

3. SELÂHADDÎN'İN HALEP KALESİ'NE GİRMESİ

Davet bittikten sonra İmadüddin, Sultan Melikü'n-Nâsır'ın kardeşinin öldüğünü öğrendi ve ona taziyesini sundu. O gün Sultan Melikü'n-Nâsır ile birlikte cenaze törenine katıldı. Daha sonra yola çıkarak Murc Karahisar'da konakladı. İmadüddin'in elçileri gelip Sincar'ı ve kararlaştırdıkları yerleri teslim aldıkları haberi ulaşıncaya kadar Sultan çadırında kaldı. Bu haberlerden sonra kaleye Meliku'n-Nasır'ın bayrakları çekildi ve 579/1183 yılı Safer ayının 27'si Pazartesi günü kaleye çıktı.

4. HÂRİM, TEL-HÂLİD ve AZEZ

Hârim valisi Serhak, Sultan Melikü'n-Nâsır'a şehri teslim etmedi. Kendisine dilediği iktaların verilmesi vadedildi ancak kendisi aşırı taleplerde bulundu. Bu arada Franklarla haberleşerek onlardan yardım istedi. Onun Franklarla haberleştiğini duyan askerler kaleyi Franklara teslim etmesinden korktular ve üzerine saldırarak onu tutuklayıp hapse attılar. Sultan'a haber gönderip ondan kendilerine eman verip ihsanda bulunmasını istediler. Kabul etti, onlar da kaleyi kendisine teslim ettiler.

Melikü'n-Nâsır, Antep'i sahibinde bıraktı, Tel-Hâlid'i de Tel-Bâşir hâkimi Bedreddin Delderem'e ikta etti. Azez'i de Emîr Alamüddin Süleyman b. Cender'e ikta etti. Seyfüddin Yazgec el-Esedî'ye Halep Kalesinin yönetimini verdi. Halep şihnekesine Hüsameddin Temîrek b. Yunus'u atadı. Halep Divanına Nâsıheddin b. Amid ed-Dımaşkî'yi atadı. Safiyyeddin Tarık b. Ebû Ganm b. Tarîra'yı kendi makamında bırakarak iktalarını arttırdı.

Fakih İsa oldukça taassupçu idi. Hatta hutbeyi Hanefîlikten Şâfîiliğe naklettmişti. Amcam Ebû'l-Meâlî bu makamdan azledildi ve yerine Ebû'l-Berekât Said b. Haşim geçti. Kadılık görevinde de aynı şeyi uyguladı. Kâdî Muhyiddin Muhammed b. Zekiyyiddin Ali'yi Kâdî Fâdıl elçiliğinde Dımaşk'a gönderdi. Halep'e getirildi ve kadılık görevi verildi. Babam da kadılık görevinden azledildi. Muhyiddin b. Zengî, Baî kasidesiyle onu methetti ve şöyle dedi:

"Safer ayında kılıçla Halep'e hükmedeceksin, Recep ayında da Kudüs'ün fethiyle müjde vereceksin."

Kudüs, 583/1187 yılı Recep ayında fethedildi. Böylece söylediği kasidede belirtilenler ne güzel tevafuk olmuştur.

Muhyiddin, Halep'te kadılık görevini bir süre yaptı. Sonra yerine Kâdî Zeyneddin Ebû'l-Beyân Nebe' b. Banyâsî Halep'te kadılık görevini devraldı. Sonra da şehri olan Dımaşk'a gitti.

Sultan Melikü'n-Nâsır Halep'te ikamet etti ve 579/1183 yılı Rebiülahir ayının 22'sinde buradan ayrıldı. İdare ve yönetimi için oğlu Melikü'z-Zâhir Gazi'yi bıraktı. (daha çocuk yaşta idi) Oğlunun işlerini yürütmesi için Seyfüddin Yazgec'i yanında görevlendirdi.

4. SELÂHADDÎN ve FRANKLAR

Melikü'n-Nâsır, Dımaşk'a ilerledi ve daha sonra Cemâziyelahir ayında savaşmak için yola çıktı. Beysan'a doğru devam etti. Bunun üzerine buranın halkı kaçtı. Her yeri yıkıp yaktı, yağmaladı ve kalesini tahrip etti. Daha sonra Gafra Belâ'ya doğru ilerledi ve burayı tahrip etti. Askerlerinden bir kıta Nâsıra,[314] Fûle ve çevresindeki köyleri tahrip edip yağmaladılar.

Franklar gelip Ayn-i Câlût'ta[315] konakladılar. Müslümanlar onları dört bir taraftan kuşattı. Diyarlarını yağmalamak ve tahrip etmek için seriyyeler gönderdiler. Cûrdîk, Çavlu Esedî ve Nurîyye'den bir grupla birlikte Franklara yardım etmek için giden Kerek ve Şevbek askerlerine saldırdılar. Onlardan pek çok kimse öldürdüler ve 100 kişi kadar esir aldılar ve sonra geri döndüler.

Müslümanlarla Franklar arasında birçok savaşlar gerçekleşti. Mûsâf'a çıkmaya cesaret edemediler. Sultan, Tûr'a Cemâziyelahir ayının 17'sinde geri döndü. Cebel'in altında konaklayarak onların gidişini takip etmeye başladı. Bütün bunlar bir fırsat yakalamak içindi. Sabah olunca geri döndüler. Bunun üzerine onlara doğru ilerlemeye başladı. Müslüman askerler onlarla çarpıştılar ancak onlara karşı çıkmadılar. Müslümanlar çevrelerinde olduğu halde Fûle'ye dönüp konakladılar. Müslümanlar burada işlerini bitirince Dımaşk'a geri döndüler. Sultan, Dımaşk'a Cemâziyelahir ayının 24'ünde girdi.

Daha sonra Kerek'i almaya karar verdi. Recep ayında yola çıktı. Kardeşi Melikü'l-Âdil'e mektup yazıp Kerek'te kendisiyle buluşmasını emretti. Bu arada Sultan, Kerek'e ilerledi, muhasara etti, topraklarını yağmaladı ve Şaban ayın 4'ünde şehrin dışına saldırdı. Surlarını mancınıklarla yıktı. Ancak kazılan hendekler karşısında aciz kaldı. Bu arada Franklar yardıma geldiler ve Celil denilen yerde toplanınca buradan ayrıldı ve paralelinde bir yerde konakladı.

---

[314] Nâsıra, günümüzde İsrail sınırları içinde, denizden 505 m. yükseklikte etrafı tepelerle çevrili bereketli bir vadidir. Burası Hz. Îsâ'nın doğduğu ve yetiştiği şehirdir. Bkz. Mahmut Aydın, "Nâsıra", *DİA*, 32 (2006): 397-399.

[315] Ayn-i Câlût, Filistin'de Nablus ile Beysân arasında yer alan küçük bir beldedir. Bkz. Abdülkerim Özaydın, "Aynicâlût Savaşı", *DİA*, 4 (1991): 275-276.

5. EBÛ BEKİR b. EYYÛB ve HALEP

Kardeşi Melikü'l-Âdil, Mısır'dan geldi. Kardeşinin oğlu Takiyüddin Ömer'e yönetim ve idaresini verdi. Bunun üzerine Şaban ayının yarısında Mısır'a doğru yola çıktı.

Sultan Melikü'n-Nâsır, kardeşi Melikü'l-Âdil ile birlikte Dımaşk'a döndü. Kendisine Halep yönetimini verdi. Ramazan ayının 12'sinde Halep'e doğru hareket etti. Ramazan ayının 22'si Cuma gününde ulaştı ve kaleye çıktı. Sultan Melikü'z-Zâhir, Yazgec ile birlikte buradan ayrıldı. Babasının yanına Şevval ayında ulaştı.

Söylendiğine göre, Melikü'l-Âdil, Halep için Sultan'a 300 bin Mısır dinarı ödemiştir. Başka bir söylentiye göre karşılıksız teslim almıştır. Zira Sultan'ın cihat için buraya ihtiyacı vardı. Bu yüzden Halep'i oğlundan alarak kendisine teslim etti.

Melikü'l-Âdil şehre girdiğinde kalesine Sarimeddin Bazgaş'ı vali olarak atadı. Divanı, iktaları, askerleri, malları hediye etmesi ve şehrin şihnekisini Şucâaddin Muhammed b. Bazgaş el-Busrâvî idi. Kazançları yazan İbnü'n-Nahhâl (Hıristiyandı) onun yardımıyla Müslüman oldu. Cami vakıflarını yönetme görevini Fahreddin Ahmed b. Abdullah b. Kusarî'ye verdi. Halep'te yıkılmış, eskimiş mescitleri yenilemesini ve onarmasını emretti. Ayrıca vakıflardan elde ettiği gelirleri cephaneye değil de câmilere harcamasını emretti. Ancak bu harcamalardan fazla bir şey artarsa buraya harcanabilirdi. Kendi döneminde yıkılmış birkaç cami yenilenmiştir.

Kendi döneminde Hanefîler ile Şafiîler arasında bir çatışma gerçekleşti ve aralarında yaralananlar oldu. Bunun üzerine Melikü'l-Âdil onlara Meydanu'l-Ahdar'da aralarını düzeltmek için bir davet hazırladı ve iki tarafı barıştırdı. İleri gelen fakîh ve müderrislere hil'atler verdi. Kaleye ait doğu güneyinde bulunan avluyu yıktı. Avlu merkezin altında iki köprü arasında bulunmaktadır. Onu düzeltmek istedi. Bundan dolayı kendisinden sonra Sultan Melikü'z-Zâhir burayı düzeltti. İsmini de siyah renkle yazdı. Bu yazı oğlu Melikü'l-Aziz dönemine kadar devam etti ve yenilendi. Ancak yazının bir kısmı silindi ve bir kısmı da kaldı.

6. ŞEYHÜŞŞÜYÛH MESELESİ

Halife Şeyhüşşüyûh[316] Sadrüddin Abdurrahim b. İsmail'in elçisi Sultan Melikü'n-Nâsır'ın yanına kendisiyle Musul hâkimi İzzüddin arasında barış sağlamak için ulaştı. Musul'a onunla birlikte daha önca Halep kadısı olan Kâdî Muhyiddin Ebû Hâmid b. Şahrazurî gelmişti. Daha sonra Musul kadılığına Sultan Melikü'n-Nâsır'ın askerlerinin kadısı olan Kâdî Bahâüddin Ebû'l-Mehâsin b. Şeddâd atandı. Halep kadılığına oğlu Melikü'z-Zâhir getirildi. Ancak aralarında barış sağlanamadı.

Bu yolculukta Şeyhüşşüyûh ile alakalı bir hikayeye rastladım. Şeyhüşşüyûh, Melikü'n-Nâsır Musul'u muhasara etmişken yanına ulaştı. Gelmesinin nedeni kendisiyle İzzüddin'in arasını ıslah etmekti. İlk muhasarasında barış sağlanamadı. Musul halkı Şeyhüşşüyûhu Melikü'n-Nâsır'a yanaşmakla suçladı. Bunun üzerine Muhyiddin hakkında beyitler yazdı. Bunlardan bazıları şunlardır:

"Elçi olarak mı gönderdildin yoksa savaş için kışkırtıcı mı? Savaşa neden oluyorsun sonra da onu helalleştiriyorsun!"

İmam Nasır'a hitaben şöyle dedi:

"Saklanmakla ona aldanma, ne Cüneyd ne de Şiblî böyle değildi."

Beyitler Şeyhüşşüyûh'a ulaştı.

İkisi bu seferde bir araya gelince oturup güzel bir şekilde sohbet ettiler ve hoş bir vakit geçirdiler. Sohbette iken Şeyhüşşüyûh ona: "Benim hakkımda söylediğin beyitler nasıldı?" Onunla bu konu hakkında konuşmak istemedi. Ancak söylemesi için ısrar ederek yemin etti. Bunun üzerine onları söylemeye başladı. Hatta yukarıda ilk zikrettiğimiz şiir beyitini söylediğinde: "Allah'a yemin olsun ki, bana zulmettin, Allah'a kasem olsun ki, barış için çaba gösterdim ancak kendisi anlaşmadı." Söylenen şiirin tamamını tekrar söyletti. Ta ki "ne Cüneyd ne de Şiblî böyle değildi" sözlerine gelince: "Vallahi! Doğru söyledin. Ne Cüneyd ne de Şiblî gibi hükümdarların bir kapısından diğerine dolaşmıyorum!" dedi.

[316] "Şeyhler şeyhi" anlamına gelen şeyhü'ş-şüyûh, herhangi bir ilimde otorite kabul edilen kişilerin yanı sıra özellikle önde gelen sûfîlere verilen bir şeref unvanı olarak kullanılmakla birlikte Zengîler döneminde sûfîlere ait müesseselerin idaresinden sorumlu kişilere unvan olarak verilmiştir Bu müesseseye ise "meşîhatü'ş-şüyûh, meşîhatü'l-meşâyîh" denilmiştir. Resmî bir görev olarak şeyhüşşüyûh tayininin ilk defa Nûreddin Zengî devrinde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bkz. Harun Yılmaz, "Şeyhüşşüyûh", *DİA,* EK-2 (2019): 562-563.

Gelen elçiler fayda sağlamadan geri gittiler. Melikü'l-Âdil, Halep'ten Zilhicce ayında Dımaşk'a yönelerek kardeşinin yanında bayramı geçirdi ve daha sonra Halep'e döndü.

7. KEREK, NABLUS, SUBSATİYYE ve HANÎN'İN ELE GEÇİRİLMESİ

Sultan Melikü'n-Nâsır 580/1184 yılında Kerek'i almak için çalışmalar yaptı. Nureddin b. Kara Arslan, Halep'i geçerek yanına geldi. Melikü'l-Âdil ona ikramda bulundu ve Safer ayında Kerek Kalesine çıkardı. Daha sonra onunla birlikte Dımaşk'a gitti. Bu arada Sultan yola çıktı ve onunla Bikâ' denilen yerde köprüde buluştu. Sonra Dımaşk'a ilerledi ve ikisi ona katılıp savaş hazırlıklarına başladı. Kerek'e doğru yola çıktılar. Ayrıca Mısır askerleri de hazırlanmıştılar. Kardeşi Takiyyüddin'in yanında Melikü'l-Âdil'in ev halkı ve hazineleri vardı. Onları Halep'e gönderdi. Kerek önlerinde konakladı. Askerler savaşa hazır durumda bekliyordu. Sonunda varoşlara saldırdılar. Kendisiyle kale arasında hendek vardı. Hepsi bir dağın üzerindeydi. Hendeğin çoğunu kapattılar. Kaleyi fethetmeye yaklaşmışlardı. Burası Prens Ernat'a aitti. Franklara kaleyi koruma ve savunmadan aciz olduklarını haber verdi. Bunun üzerine bütün Franklar toplanıp çabuk bir şekilde yardıma koşup Vâlâh denilen yere ulaştılar. Bunun üzerine Melikü'n-Nâsır ağırlıklarını gönderdi. Kendisi de kaleyi mancınıklarla yıktıktan sonra buradan ayrıldı.

Buradan Cemâziyelahir ayında ayrıldı. Frankların memleketine saldırması için askerlerinin bir kısmını bıraktı. Askerler Nablus'a[317] saldırdılar, yağmalayıp tahrip ettiler. Burada bulunan Müslüman esirleri de kurtardılar. Ayrıca Subsatiyye ve Cenîn'de de aynısını yaptılar. Daha sonra dönerek Sultan'la birlikte Dımaşk'a girdiler.

8. HARRÂN, MUSUL ve MEYYÂFÂRİKÎN'E DOĞRU

Şeyhüşşüyûh, Halife Nâsır'dan kendisine, kardeşi Melikü'l-Âdil ve amcası oğlu Nasırüddin'e hil'atler getirmişti. Getirilen hil'atleri giydiler. Daha sonra Sultan birkaç gün sonra halifeden gelen hil'ati Nureddin b. Kara Arslan'a giydirdi.

[317] Nablus, Kudüs'ün kuzeyinde, Tûr ile Selîmiye dağları arasında kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanan bir vadide kurulmuş olan şehirdir. Bkz. Ş. Tufan Buzpınar, "Nablus", *DİA,* 32 (2006): 265-268.

Muzafferüddin b. Zeynüddin'in elçisi, Musul ve Frank askerlerinin Erbil'e indiklerini ve her yeri yağmalayıp yıktıklarını ve onları yendiklerini haber verdi. Musul üzerine yürümesini tavsiye ve teşvik ederek hırsını kamçıladı. Hatta Musul'a yürüyecek olursa kendisine 50 bin dinar vermeyi vaat etmişti. Bunun üzerine bir müddet Franklarla ateşkes yaptı.

580/1185 yılı Zilkade ayında Dımaşk'tan ayrıldı ve Halep'e yerleşti. Yıl bitinceye kadar burada kaldı. Buradan Harrân'a yürüdü. Muzafferüddin, Bîre denilen yerde 581/1186 yılında ona katıldı ve onunla birlikte Harrân'a döndü. Kendisine vaat ettiği malı istedi. Ancak onu vermedi, üstelik vaat ettiğini inkar etti. Bunun üzerine elçisi olan Âlem b. Mâhân'ı getirdi ve bununla alakalı yüz yüze görüştürdü. Yine inkar etti. Onu gözaltına aldı.

Daha sonra Harrân ve Urfa şehirlerini ondan aldı. Gözaltında Rebiülevvel ayının başına kadar kaldı. Sonra el-Cezîre halkının kendisine itaatten ayrılmasından korktuğu için serbest bıraktı ve Harrân'ı tekrar kendisine iade etti. Ayrıca seferinden döndükten sonra Urfa'yı da iade edeceğini vaat etti. Döndüğünde de onları iade etti.

Melikü'n-Nâsır, Musul'a doğru ilerledi. Beled'e ulaştığında İzzüddin'in annesi yanına geldi. Yanında Nureddin'in kızı ve Atabeg oğullarından diğer kadınlar da vardı. Kendisinden barış istediler. Ancak onları eli boş gönderdi. İzzüddin'in onları Musul'u savunmadan aciz kaldığı için gönderdiğini düşündü ve onlara kabul edilmeyecek mazeretler ileri sürdü ancak daha sonra pişman oldu.

Sonra şehrin üzerine yürüdü. Kendisiyle Musul arasında bir fersah mesafe kaldı. İki ordu arasında şiddetli bir savaş gerçekleşti. Bütün halk kadınların geri çevrilmiş olmasından dolayı canlarını bu uğurda fedaya hazırdı. Selâhaddîn bunu görünce kadınları eli boş gönderdiği için çok pişman oldu. Bu arada Tel-Afer'i fethetti ve onu Sincar hâkimi İmadüddin'e verdi.

Musul'u iki ay boyunca muhasara etmişti. Daha sonra buradan ayrıldı. Şah Ermen'in ölüm haberini aldı. Ahlat halkından bir grup Ahlat için onunla yazıştı. Bunun üzerine Ahlat'a hırsından dolayı Musul'u terk etti. Ahlat halkı Azerbaycan hâkimi Pehlivan ile barıştı. Sultan, Meyyâfârikîn'de konakladı. Buranın hâkimi Kutbeddin İlgazi b. Albî b. Timurtaş idi. Kendisinden sonra Hüsameddin Yulak Arslan hâkim oldu ancak daha çocuktu. Almaya göz dikti ve önlerinde konakladı. Daha sonra buranın valisinden teslim aldı. Oğullarından birini Hâtûn bint. Kara Arslan'ın kızıyla

evlendirdi. Ahlat'tan ümidini kesince Musul'a geri döndü. 581/1185 yılı Şaban ayında Keferzemmâr'a ulaştı. Bir süre burada kaldı. Elçiler de kendisiyle İzzüddin arasında gidip gelmekte idi.

Sultan, Keferzemmâr'da hastalandı. Bunun üzerine Harrân'a döndü. İzzüddin Kadı Bahaaddin b. Şeddad ve Bahaaddin Rabib'i, hutbe ve sikke konusunda muvafakat vermesini, beraberinde kendi taraftarlarından askerlerin bulundurmasını ve kendisine Şehrazûr ve çevresini ve Zâb'ın çevresindekileri teslim etmesi için elçi olarak gönderdi.

9. İYİLEŞME ve YENİDEN DAĞITIM

Harrân'da Şevval ayında Sultan'ın hastalığı ağırlaştı ve iyileşmesinden umut kesildi ve ölümüyle alakalı asılsız haberler yayılmaya başladı. Halep'ten Melikü'l-Âdil doktorlarıyla birlikte geldi. Memlekette ileri gelen emîrleri davet etti ve geldiler. Melikü'l-Âdil kendisi için insanlara yemin ettirmeye azmetti.

Bu arada Humus hâkimi Nasurüddin, Şam'ın hâkimiyetini almak için hırsı kamçılandı. Söylendiğine göre, Halep'i geçtiğinde Ahdaslara mallar dağıttı. Ardından Humus'a yürüdü. Mısır'da Takiyyüddin'den tek başına hüküm sürmek isteyen biri gibi hareketler sergilemeye başladı.

Sultan iyileşti ve bütün olan olaylardan haberdar oldu. Ata bindirildi ve insanlar arasında dolaştırıldı. Bunu gören halk sevindi ve mutlu oldular. Harrân'ın dışında bir saray inşa ettirdi. İyileştikten sonra burada oturduğu için bu saray Daru'l-Afiye diye adlandırıldı. İyileştiğinde Muzafferüddin'e Urfa'yı iade etti ve kendisine sancak verdi. Musul elçilerini huzuruna çağırdı ve onlara Arafe gününde kararlaştırdığı şeyleri yapacağına dair önlerinde yemin etti.

Humus hâkimi amcası oğlu Nasurüddin'in ölüm haberini aldı. Bunun üzerine Harrân'dan ayırılıp Halep'e gitti. Halep Kalesine 582/1186 yılı Muharrem ayının 14'ü Pazar günü çıktı. Burada dört gün kaldı. Daha sonra Dımaşk'a gitti. Humus hâkiminin oğlu Esedüddin Şîrkûh onunla karşılaştı. Bunun üzerine kendisine Humus'u vererek Dımaşk'a devam etti.

Melikü'l-Âdil'e haber göndererek Dımaşk'a gelmesini istedi. hızlı bir şekilde Halep'ten 582/1186 yılı Rebiülevvel ayının 24'ü Cumartesi günü gecesi yola çıktı ve

Dımaşk'a ulaştı. Aralarında toplantılar ve konuşmalar gerçekleşti. Aralarında en son Melikü'l-Âdil'in beraberinde Melikü'l-Aziz ve Atabegle Mısır'a gitmesi, Halep'in Melikü'z-Zâhir Gazi'ye teslim edilmesi, Efdal'in Mısır'dan Dımaşk'a gelmesi, bunun yanı sıra Takiyyüddin'in de inmesi kararlaştırdı.

Melikü'l-Âdil'i Halep'ten çıkarmanın nedeni, Alamüddin Süleyman b. Cender ile Melikü'n-Nâsır arasında daha hükümdar olmadan önceki arkadaşlık ve eski bir dostluk olması idi. Melikü'l-Âdil, Halep'te iken gereken değeri ona vermez ve başkalarını öne sürerdi.

Melikü'n-Nâsır iyileştikten sonra bir gün Süleyman onu ziyarete gitti ve aralarında hastalık günlerine dair konuşma geçti. Çocuklarının her birine bir şehir vasiyet etmişti. Konuşurken Süleyman b. Cender ona: "Sen hangi düşünceyle ava çıkyor ve kimsenin sana muhalefet etmeyeceğini zannediyorsun? Allah'a yemin olsun ki, bir kuşun bile senden daha akıllıca hareket etmesinden çekiniyorsun galiba?" dedi. Selâhaddîn gülerek: "Bu nasıl iş?" diye sorunca Süleyman: "Bir kuş yavrularına yuva yapmak istediği zaman, yavrularını korumak amacıyla ağacın en yüksek yerlerine çıkar. Sen kalelerini aile fertlerine dağıttın, çocuklarını da düz yerlerde bıraktın. İşte Halep kardeşinin elinde, Hama Takiyyüddin'de, Humus İbnü'ş-Şîrkûh'un elinde, oğlun Aziz de Takiyyüddin 'in yanında Mısır'da. Takiyyüddin onu canı istediği zaman oradan uzaklaştırır. İşte başka bir oğlun da çadırında kardeşinin yanında, o da ona istediğini yapar" dedi. Selâhaddîn bunları dinledikten sonra: "Doğru söylüyorsun, bu meseleyi gizli tut" dedi.

YİRMİ SEKİNZİNCİ BÖLÜM

1. GAZİ HALEP'TE

Sultan daha sonra kardeşinden Halep'i aldı ve oğlu Melikü'z-Zâhir'e verdi. Sonra da Melikü'l-Âdil'i Şam'dan çıkarıp evlatlarına vermek için ona Harrân, Urfa ve Meyyâfârikîn'i verdi. Ancak bütün bunlar fayda vermedi ve olan oldu. Takiyyüddin'i Mısır'dan çıkardı ancak bu durum ona zor geldi ve gelmek istemedi. Sonra korktu ve huzuruna çıktı.

Melikü'l-Âdil'i Halep'ten ailesini getirmek için gönderdi. Melikü'z-Zâhir de Halep'e doğru yola çıktı ve onun hizmetine Şucâuddin İsa b. Belâşû'yu verdi ayrıca Halep Kalesinin yönetim ve idaresini yükledi. Bunun yanı sıra Melikü'z-Zâhir ve kardeşi Melikü'z-Zehir, Bâniyas hâkimine şehrin valilik görevini verdi. Divan da ikisi tarafından yönetilecekti.

Melikü'z-Zâhir'e yılda 48 bin dinar, her ay dört bin dinar, her gün bir elbise, iyice olgunlaşmış hayvan yemi ve iyice pişmiş ekmek verilmesini kararlaştırıldı. Bu görev 586/1190 yılı Recep ayına kadar devam etti.

Melikü'n-Nâsır'dan oğlu Melikü'z-Zâhir'e emretme ve yasaklama yetkisi vermesine, iktaları paylaştırmasına ve kaldığı şehrin kendi şehri olduğuna dair bir karar geldi. Kâdî Zebadâni onun kâtipliğini yapıyordu. Bu durumu beğenmedi ve huzursuz bir şekilde oradan ayrıldı.

2. BİR HİKAYE

Alamüddin Süleyman b. Cender'den bahsederken hoş ve etkiki bir hikaye hatırladım. Onu kaydettim. Şöyle ki:

Zeki Ahmed b. Mesud el-Mevsılî el-Mukrî bana haber vererek dedi ki: "Alamüddin Süleyman b. Cender'in izinden gidiyordum. 577/1181 yılının bir zamanında onunla birlikte Hârim'e gittim. Orada bir ağacın altında beraber oturduk. O zamanlarda Nureddin, Hârim'i kuşatmıştı. Hârim de Frankların elindeydi. Mecdüddin dedi ki: "Nureddin'in Hârim'i fethetmesini ve bana vermesini çok arzuluyorum." Selâhaddîn de dedi ki: "Allah'tan temennim Mısır'ı fethetmesidir." Bunun üzerine dedim ki: "Eğer Mecdüddin Hârim'in ve Selâhaddîn Mısır'ın hâkimi olursa ben

aralarında kaybolmam.” İkisi dedi ki: “Muhakkak bir şeyler temenni etmen gerekir.” O zaman dedim ki: “Eğer bir şey istemem gerekirse İmme’yi isterim.” Allah’ın takdiri ile Nureddin, Frankları kırarak Hârim’i fethetti ve onu Mecdüddin’e, bana da İmme’yi verdi. Bunun üzerine Selâhaddîn dedi ki: “Vallahi ben Mısır’ı aldım. Üç kişiydik. Mecdüddin, Hârim’i temenni etti ve aldı. Alamüddin, İmme’yi temenni etti ve aldı. Ancak benim temennim kaldı. Allah takdir etti ve Esedüddin Mısır’ı fethetti.” Daha sonra durum değişti ve Selâhaddîn ona malik oldu. Bu da en garip tevafuklardan biridir.

Sultan Melikü’n-Nâsır, oğlu Melikü’z-Zâhir’i bu yıl içerisinde kardeşinin kızı Gaziye Hatun bint. Melikü’l-Âdil ile evlendirdi. Ramazan ayının 26’sı Çarşamba günü onunla gerdeğe girdi.

3. MÜSLÜMAN ASKERLER VE FRANKLAR

Sultan, Kerek’i tekrar almaya azmetti. Bunun üzerine 583/1187 yılı Muharrem ayında Dımaşk’tan yola çıktı ve Halep’e haber göndererek askerlerini çağırdı. Ancak Antakya topraklarında ve İbn Leon memleketinde Franklarla meşgul olduğu için gecikti. Kuşkusuz kendisi öldü ve yönetim ve idare işi için kardeşinin oğlunu tavsiye etti.

Bu arada Melikü’l-Muzaffer Takiyüddin Hama’da idi. Sultan ona haber göndererek düşman memleketlerine girmeyi emretti. Muharrem ayının 17’sinde Halep’e ulaştı ve Afifiddin b. Züreyk’ın evinde kaldı. Burada Safer ayının 3’üne kadar ikamet etti. Şu andaki evime taşındı. O zamanlarda Emîr Tumân’ın mülkündeydi.

Daha sonra Hârim’e doğru yola çıktı. Burada Rebiülevvel ayının son 10 gününde onlarla barış yapıncaya kadar kaldı. Daha sonra Sultan’ın peşinden gitti. Bu arada Sultan da Re’su’l-Mâ’ya yürüdü. Şam, Mısır, Şark (vilayetleri), Musul’dan Müslüman askerler Aştera denilen yerde kendisine katıldılar. Prens Ernat’ın hacıların yolunu kesip onları yakalamak istediği haberini aldı. Kerek’in yakınında ikamet etti. Hacıların güvenli bir şekilde buradan geçmesi için burada konakladı. Daha sonra Kerek üzerine yürüdü. Seriyyeler gönderdi. Kerek ve Şevbek şehirlerini yakıp yağmaladılar.

Oğlu Melikü'l-Efdal'e haber gönderip bir birlik alıp Akkâ şehrine girmesini emretti. Bunun üzerine birlik alıp Akkâ şehrine girdiler, tahrip edip yağmaladılar. Templier ve Hospitalier'e mensup askerlerden oluşmuş büyük bir ordu karşılarına çıktı. Onları mağlup ettiler ve onlardan pek çok kişi öldürüldü, geri kalanlar da esir edildi. Bu savaşta Hospitalier'in komutanı öldürüldü.

Daha sonra karargaha geri döndü. Ordusunu merkez, sağ ve sol cenah, Câlişiyye ve Sâka olmak üzere savaşa hazırladı. Her birine mevzilerini gösterdi. Daha sonra savaşa hazır vaziyette yola çıktı. Taberiye yakınlarında Ukhuvâne'de karargah kurdu. Bu arada buranın hâkimi Kont, kendisiyle Franklar arasında meydana gelen anlaşmazlıktan dolayı Sultan'ın tarafına geçmişti. Bunun üzerine Franklar kendisine patrikleri, rahipleri ve papazları ve çok sayıda şövalyeleri gönderdiler. Onu mahrum bırakacaklarını ve karısıyla olan nikahını feshetmekle tehdit ettiler. Kont işin aleyhine geliştiğini görünce özür diledi ve tevbe etti. Onun mazeretini kabul edip hatasını bağışladılar. Böylece Sultan'dan ayrılmış oldu. Daha sonra toptan hepsi Saffûriyye'ye doğru hareket ettiler.

Bu arada Sultan Rebiülahir ayının 23'ü Perşembe günü Taberiye'yi arkasına alıp dağa çıktı. Franklara yaklaşıncaya kadar ilerledi ancak çadırlarından dahi çıkmadılar. Bunun üzerine orada konaklayıp askerlerine de konaklamalarını emretti. Karanlık bastırınca Frankların karşısına savaşa katılmalarına engel olmak için askerler gönderdi. Hızlı bir şekilde Taberiye'ye inip şehri muhasara etti ve savaştı. Gündüz vaktinde şehri ele geçirdi, şehri yakıp yıktı ve yağmaladı.

Franklar bu olayları duyunca Müslüman karargâhlarına yaklaşarak ilerlediler. Bunun üzerine Sultan karargâhına geri döndü. İki grup karşılaştı ve aralarında şiddetli ve çetin bir savaş gerçekleşti ancak gece vakitlerinde duruyordu. Müslümanlar kendi aralarında onlara karşı birbirlerini teşvik ediyordu.

Ayın 25'i Cumartesi günü sabahı her iki fırka mevzilerini aldılar. Müslümanlar Ürdün'ün arkalarında ve diğer kavimler de önlerinde olduklarını öğrendiler. Müslüman askerler merkez, sağ ve sol cenah tek bir yüksek sesle tekbir ve tehlil getirip saldırdılar. Savaşın ilk anlarında Kont, Sûr'a doğru kaçmaya başladı. Müslümanlardan bir grup onu takip etti. Ancak sadece kendisi kurtulmuştu. Recep ayında ölünceye kadar hasta kaldı.

4. HITTÎN, FRANKLARIN YENİLGİSİ VE ERNAT'IN SONU

Müslümanlar geride kalanların etrafını kuşattılar. Onlardan bir grup hezimete uğradı. Müslümanlar onları takip etti ve onlardan hiçbiri kurtulmadı. Franklardan diğer grup Tel- Hıttîn'e sığındılar. Hıttîn'in içerisinde Hz. Şuayb'ın (as) kabri bulunmaktaydı. Müslümanlar onları tepenin üzerinde sıkıştırdılar. Etraflarını ateşe verdiler ve susuzluk onları öldürdü. İşleri giderek zorlaştı ve nihayet teslim olup esir düştüler. En ileri gelenleri esir edildi. Esir edilenler arasında Kral Cefrî, Kerek hâkimi Prens Ernat, kralın kardeşi, Henri'nin oğlu, Sit'in çocukları, Cübeyl hâkimi, Templier ve Hosppitalier'in liderleri ve sayısız insan vardı. Hatta Müslüman bir kişi 20 kişiyi halkalardan ip geçirerek sürerdi.

Mesaf'tan ve Frank memleketlerinden 30 binden fazla Franklı esir aldılar. Aralarında kadın, erkek ve çocuklar vardı. İleri gelen ve diğerlerinden sayısı belli olmayan insan öldü. Franklar sahile çıktıklarından beri böyle bir şey başlarına gelmemiştir.

Mesaf günündeki ganimetler arasında Salib es-Salabut[318] vardı. Üzeri altınla kaplanmış bir tahta parçasıdır, mücevharatlarla süslenmiştir. Rablerinin bu tahta üzerinde çarmıha gerildiğini, ellerine çiviler çakıldığını iddia ederler. Mesaf gününde uğur getirmesi için yanlarında getirmişlerdi. Onu uzun ve yüksek bir mızrağın üzerine diktiler.

Sultan, Templier ve Hospitalier'in ileri gelenlerini öldürmek istedi ve öldürdü. Ancak Kral Cefri'ye gelince, ona ikramda bulundu. Çadırın girişinde onu oturarak bekledi. Daha sonra huzuruna çıkartıldı. Onunla birlikte Sultan'ın huzuruna çıkanlar arasında Prens Ernat da vardı. Kral Cefri'ye içinde buzla karıştırılmış gül suyu bulunan bir testi uzattı, kral aldı ve ondan içti. Susuzluktan ölecek gibiydi. Kral daha sonra testide kalanı Prens Ernat'a uzattı. Bunun üzerine Sultan tercümana: "Krala söyle, onu sen içirdin, yoksa ben içirmezdim" dedi. Bununla Arapların adetini kasttetmektedir. Eğer esir kendisine eman verilenden içer ve yerse sakıncası yoktur.

Zira Sultan, eğer Allah takdir eder de yakalar veya zafer kazanırsa öldüreceğine dair iki defa adak adamıştı. Bunlardan biri, Mekke ve Medine'ye yürümek ve Peygamber Efendimiz (sav)'in kabrini dağıtmak istediği zamandır.

[318] Müslümanların Salib es-Salabut dedikleri "Büyük Haç"a verilen isimdir. (ç. n.)

Bir diğeri ise, Sultan onunla ateşkes yapmış, Şam'dan ve Mısır'dan gelen kafilelerin güvenliği konusunda ittifak yapmıştı. Zengin, çok sayıda adam ve beraberinde bir grup asker olan büyük bir kafile yanından geçtiğinde, bu mel'un onlara ihanet etti, onları ve mallarını aldı ve onlara: "Muhammed'e söyleyin gelip size yardım etsin" dedi. Bunun üzerine Sultan bunun haberini aldı, ona haber gönderip tehdit etti ve yadırgadı.

Ondan aldığını geri vermesini istedi. Ancak kabul etmedi. Bu yüzden onu ne zaman yakalarsa onu öldüreceğine dair adak adamıştı.

Sultan, Ernat'a baktı ve bu olayların doğru olup olmadığını sordu. O da bunu doğruladı. Bunun üzerine Sultan ona: "Ben şu anda Muhammed'e yardım ediyor muyum?" dedi. Sonra onu İslâm'a davet etti ancak kabul etmeyince kılıcını çıkararak onun omuzuna vurdu. Omzunu yardı ve daha sonra orada bulunanlar kalanı tamamladı. Ardından sürüklenerek çadırın kapısına atıldı.

Kral bu manzarayı görünce onun sırasının geldiğini düşündü. Ancak Sultan onun kalbini teskin etti ve: "Kralların kralları öldürme adeti yoktur. Ancak bu aşırı gidip fesat çıkardı, haddini aştı ve olan oldu" dedi.

5. TABERİYYE, AKKÂ, BEYRUT ve DİĞER YERLERİN FETHİ

Sultan, Pazar günü sabahı ayın 25'inde Taberiye'de konakladı. Taberiye hâkiminden kaleyi emanla teslim aldı. Daha sonra buradan Salı günü Akkâ'ya gitti ve ayın sonunda Çarşamba günü ulaştı. Cemâziyelevvel ayının başında Perşembe günü savaştı ve ele geçirdi. İçerisinde bulunan dört bin esir Müslümanı kurtardı. İçinde bulunan her şeyi alıp askerlere dağıttı.

Daha sonra Kayseriyye, Bâlis, Hayfa, Saffûriyye, Nâsıra, Şakîf ve Fûle gibi yerleri fethederek aldılar. Sakinlerine ve mallarına el koydular.

Sultan Akkâ'dan Tibnîn'e doğru yola çıktı ve burada savaştı. Buradan Sayda'ya yürüdü ve ayın 20'si Çarşamba günü teslim aldı. Ardından Beyrut'a yürüdü, ayın 29'unda fethetti. Kendisi Beyrut'ta iken taraftarlarına Cübeyl teslim edildi.

Daha sonra Askalân'a doğru gitti ve Cemâziyelahir ayının 16'sı Pazar günü önlerinde konakladı ve Cemâziyelahir ayının sonlarına doğru Cumartesi günü teslim aldı. Sultan Askalân'a gelirken Remle, Yanbâ ve Dârûm gibi yerleri ele geçirdi.

Askalân'da bir süre kaldı. Bu arada taraftarları Gazze, Beytü'l-Cebrîn, Natrûn,[319] Beytü'l-Lahm,[320] Mescid-i Halil'i (as)[321] teslim aldılar.

6. FRANKLARDAN KUDÜS'ÜN ALINIŞI

Beytü'l-Makdis'e doğru ilerleyen Sultan, 583/1187 yılı Recep ayının 15'i Pazar günü batı tarafında konakladı. Şehirde 60 binden fazla kadın ve çocuk hariç savaşçı süvari ve piyade vardı. Daha sonra kuzey tarafına Recep ayının 20'si Cuma günü intikal etti ve mancınıklar kurdu, saldırı düzenleyerek, oklar atarak onları zorladı. Hatta Vadi Cehennem yönünün kuzeyindeki lağımcılar surda delik açtılar.

Bu durumu görünce onlara yardım edecek kimsenin olmadığını anladılar. Sultan'ın fethettiği şehirlerin bütün halkı Kudüs'te toplanmıştı. İbn Barzân ellerini yukarı kaldırarak Sultanın karşısına çıktı. Sultan ile anlaşmaya varıldı. Anlaşmaya göre, Franklar mallarıyla ve aile fertleriyle birlikte buradan çıkacak, her erkek 10 dinar, her kadın beş dinar ve ergenlik çağına girmemiş her çocuk için iki dinar ödeyecektir. Kim de ödemeyecek durumda olursa köle olarak satılacaktır. Onlardan çıkan toplam miktar 260 bin dinar sûrîyyedir. Onlardan yaklaşık 16 bin kişi tutsak edildi.

Sultan kararlaştırılan emanetleri almak için her kapıya güvenilir bir emîr koydu. Ancak ihanet ettiler ve emaneti geri vermediler.

İbn Barzan 30 bin dinar ödeyerek 18 bin kişiyi serbest bıraktı. Kudüs'ü Recep ayının 27'si Cuma günü teslim aldı. Şaban ayının 4'ü Cuma gününün ertesi haftasında Cuma namazı kılındı.

O zamanlarda Halep kadısı olan Muhyiddin b. Zekiyüddin insanlara hutbe okudu. Kubbetü's-Sahra ve Davud Mihrabı'ndan haçlar kaldırıldı. Mescid-i Aksâ'da bulunan içki meyhaneleri kapatıldı ve kaldırıldı. Kilise ve mabedler yıkıldı. Mihraplar ve mescitler inşa edildi.

---

[319] Natrûn, Mısır'ın kuzeyinde deniz seviyesinden aşağıda bulunan bir vadidir. (ç. n.)
[320] Beytü'l-Lahm, Kudüs'ün güneyinde Hz. Îsâ'nın doğum yeri kabul edilen ve hıristiyanlarca ziyaret merkezi olarak tanınan şehirdir. Bkz. Abdurrahman Küçük, "Beytülahm", *DİA*, 6 (1992): 86-88.
[321] Halîl, Filistin'de Hz. İbrâhim ve ailesinin mezarlarının bulunduğu şehirdir. Bkz. Mustafa L. Bilge, "Halîl", *DİA*, 15 (1997): 305-307.

Sultan, Kudüs'te bir süre ikamet ettikten sonra Şaban ayının 25'inde ayrıldı. Oğlu Melikü'z-Zâhir Ramazan ayının 18'inde Halep'ten geldikten sonra Sûr'da konakladı.

Sûr'da Ramazan ayının 22'sine kadar konakladı, muhasara ettikten sonra onunla savaştı. Birkaç gece uzaklıkta olan Mısır donanmasını çağırdı. Denizde onları korktutan bir şey olmadığını düşündüler. Derken Sûr'dan gelen Frank gemileri tarafından baskın yediler. Onlardan bir grubu aldılar ve bir grubu da öldürdüler. Müslümanların moralleri bozuldu. Oradan Zilkade ayının 2'sinde ayrıldı, askerlere izin verdikten sonra memleketlerine geri döndüler.

7. HÛNÎN, TARTUS, CEBLE, LAZKİYE, SIHYÛN

Akkâ'da 584/1188 yılı girinceye kadar ikamet etti. Hûnîn halkı Sûr'da bulunan Sultan'a haber gönderip eman dilediler, Sultan da onlara eman verdi. Bunun üzerine kaleyi teslim edip aşağı indiler, Selâhaddîn de onlara verdiği sözde durdu. Sultan bu yıl içerisinde Muharrem ayının başlarında Kevkeb Kalesine ilerleyrek önlerinde konakladı. Dışarıdan buraya yardım ve kuvvet gelmesin diye etrafını koruma altına aldı.

Ancak Franklar gece vaktinde Afrabelâ'ya baskın yaptılar ve birliklerin komutanı Çavlu'nun kardeşi Seyfüddin'i öldürdüler. Bunun üzerine Sultan kendisiyle Akkâ'da bulunan yakın adamlarıyla birlikte üzerlrine yürüdü ve burada konakladı. Oğlu Melikü'z-Zâhir kendisinden ayrılmış Halep'e dönmüştü. Ayrıca kardeşi Melikü'l-Âdil Mısır'a döndü. Daha sonra Sultan burayı muhasara etti. Ancak sıkı şekilde korunan bir kale olduğunu gördüğünde buradan ayrıldı ve Kaymaz Necmî'yi muhasaraya devam etmesi için bıraktı.

Dımaşk'a ilerledi, ardından Rebiülevvel ayının ortasında Humus'a devam etti. Kudüs Gölü'nde konakladı. Sincar hâkimi İmadüddin Zengî de ona katıldı. Daha sonra başka askerler de ona katılarak yanında toplandılar. Rebiülahir'in başlarında Hısnu'l-Ekrâd'ın karşısında bulunan tepede konakladı. Halep'te bulunan Melikü'z-Zâhir ile Melikü'l-Muzaffer'e bir araya gelmeleri ve Antakya'nın karşısında bulunan Tîzîn'de ordugah kurarak burayı korumaları için haber gönderdi. Bunun üzerine ikisi birlikte

hareket ederek Tîzîn'de Rebiülahir ayında konakladılar. Bu mevkiye başka askerler de katıldılar.

Sonra Cemâziyelevvel ayının 4'ü Cuma günü düşmanı karşılamak için seferber olmak üzere yola çıktı ve düşmanın ülkesine girdi. Safita ve Ureyma ile diğer vilayetlerine saldırılar düzenledi. Cemâziyelevvel'in 6'sında Tarsus'a vardı ve karşısında durarak ona baktı. Sağ cenahına deniz kıyısında konaklamasını ve sol cenahına da denize inmesini emretti. Diğer cenahına da yerinde kalmasını emretti. Askerler burayı denizden denize kuşattı ve üzerine ilerlediler. Çadırlar daha kurulmadan birlikler surlara tırmandılar ve kılıç zoruyla aldılar. İçerisinde bulunan her şeyi ganimet olarak alarak şehrin surlarını tahrip ettiler.

Ardından Halep'e ilerledi. Yolda iken oğlu Melikü'z-Zâhir Tizîn'de yanındaki askerlerle birlikte ona katıldı. Bu ayın 18'i Cuma günü Ceble'ye ulaştı. Asker daha karargah kurmadan şehri teslim aldı. Şehri, kadısı ve halkı teslim etmişti. Şehrin halkı Müslüman olup Frankların emri altında idi. Teslim etmemek için gayret sarfettilerse de sonradan şehri teslim ettiler. Kale korunan bir yer olarak kaldı. Kale ile savaştı ve bu ayın 19'u Cumartesi günü emanla teslim edildi.

Buradan Lazkiye'ye doğru ilerledi ve Cemâziyelevvel ayının 4'ü Perşembe günü önlerinde konakladı. Savaşarak iki tane kalesi olan şehri aldı, pek çok ganimet elde etti. Gece insanların arasını ayırdı. Müslümanlar Cumartesi günü sabahladı ve iki kale ile savaşmaya başladı. 60 zîra[322] kalınlığındaki suru deldiler. Franklar yenilgiye uğradıklarına inanınca Cemâziyelevvel ayının 25'i Cuma günü eman dilediler ve Cumartesi günü de şehri teslim ettiler.

Lazkiye'den Pazar günü ayrıldı ve Sıhyûn'un önlerinde Cemâziyelevvel ayının 19'u Salı günü konakladı. Askerler buranın etrafını kuşattı ve çetin bir şekilde savaş verdiler. Oğlu Melikü'z-Zâhir'in mancınıkları, bir parça yıkılıncaya kadar surları vurdu. Ardından Müslümanlar Rabad surlarına kadar çıktılar ve tüm güçleriyle şehre saldırdılar. Şehir halkı kaleye sığındı ancak Müslümanlar onlarla savaştı. Bunun üzerine eman dilediler ve Kudüs anlaşmasına göre şehri teslim ettiler.

[322] Zîra, Türkçe'de "arşın"a denk gelen ve metrik sisteme geçilmeden önce kullanılan bir uzunluk ölçüsüdür. Orta parmak ucundan dirseğe kadar olan ve 75 ile 90 cm. arasında değişen bir uzunluk ölçüsüdür. Bkz. Mehmet Erkal, "Arşın", *DİA,* 3 (1991): 411-413.

Sultan Ğîd, Cemâhiriyyîn, Hısnu'l-Bilâtnuş gibi kaleleri teslim alıncaya kadar burada ikamet etti. Daha sonra Âsi nehri yönünde Halep'e bağlı, korunaklı bir kale olan Bekâs'a gitti. Kalenin Cemâziyelahir ayının 6'sı Salı günü alt tarafından çıkıp Âsi kıyısına doğru akan bir kaynağı vardır.

8. BEKÂS , ŞUĞR, SERMÂNİYE ve BERZİYYE

Dağın üzerinde Âsi nehrine bakan kaleye Sultan hızlı bir şekilde çıktı. Her taraftan kuşattı, şiddetli bir şekilde çarpıştı ve mancınıklarla kaleyi dövdü. Cemâziyelahir ayının 9'u Cuma günü kılıç zoruyla kaleyi fethetti. İçinde kalanları esir etti ve ganimetlerin tümünü aldı. Yakınında Şuğr[323] olarak adlandırılan bir kale daha vardı. Birbirine geçmek için aralarında bir köprü bulunuyordu. Bu kaleyi de mancınıklarla eman dileninceye kadar vurdu. Daha sonra üç gün sonra yani aynı ayın 16'sı Cuma günü halk şehri teslim etti.

Sultan daha sonra yükleri ve ağırlıkları koyduğu yere döndü. Oğlu Melikü'z-Zâhir'i Cumartesi günü Sermâniye diye adlandırılan kaleye gönderdi. Şiddetli bir şekilde savaş yapılarak zikredilen ayın 13'ü Cuma günü kaleyi teslim alındı.Yaptığı bütün bu fetihler Cuma gününe rastladı. Aynı şekilde Kudüs fethi de Cuma günü oldu.

Sultan daha sonra hızlı bir şekilde Berziyye Kalesine yürüdü. Bu kale korunaklı olması sebebiyle darb-ı mesel haline gelmiştir. Kalenin dört tarafı vadilerle çevrilidir. Yüksekliği yaklaşık 570 zîra'dır. Taktik konusunda etraflıca düşündükten ve azmini güçlendirdikten sonra burayı muhasara altına aldı. Cemâziyelahir ayının 14'ü Cumartesi günü çağırdığı ağırlıkları ve geri kalan askerleri dağın eteğine yerleştirdi.

Pazar günü sabahı Sultan süratli bir şekilde savaşçılarını, mancınıkları ve muhasara için gerekli araçlarla birlikte dağa çıktı. Kaleyi iyice inceledikten sonra mancınıklarını kurdu ve gece gündüz savaştı. Daha sonra Salı günü askerlerini üç kısma ayırarak, savaşı durmaksızın devam ettirmek için her bir kısmı gündüz vaktinin bir bölümünde savaştırdı.

Savaşma sırası Sultan'a geldiğinde emriyle gerçekleşen toplu bir saldırı ile bizzat kaleyi teslim aldı. Askerler surlara tırmandılar ve kılıç zoruyla hücum ederek kale içinde bulunan her şeyi yağmaladılar, her insanı da esir aldılar. Daha sonra Sultan

[323] Şuğr, Maraş ile Sis arasında arasında yer alan yerdir. (ç. n.)

savaş ağırlıklarının ve yüklerinin yanına döndü. Sultan'ın huzuruna Berziyye hâkimi ailesiyle birlikte huzura getirildi ve Sultan ona şefkat göstererek ailesiyle birlikte serbest bıraktı. Antakya hâkimine yanaştıkları ve aynı aileden oldukları için hepsini oraya gönderdi.

9. DARB-I SÂK, BAĞRÂS, SAFED ve KEREK

Sultan daha sonra yoluna devam ederek bu yılın Recep ayının 8'i Cuma günü Darb-ı Sâk'a ulaştı ve burada konakladı. Burada mancınıkların kullandıldığı şiddetli bir savaş gerçekleşti. Lağımcılar bir burcun altında delikler açmaya başladılar ve yıkmayı başardılar. Franklar burayı gayretle koruyarak çıkmaya çalışanları engellemeye başladılar. Öldürülen kişinin yerine bir başkası geçiriyorlardı. Sonrasında sadece elbiseleriyle inmeleri için eman dilediler. Bütün bu olaylar Recep ayının 22'si Cuma gününde Antakya'yı aldıktan ve Sultan'a teslim ettiktlerinden sonra gerçekleşti. Burası Alamüddin Süleyman b. Cender'e verildi.

Buradan bu ayın 13'ü Cumartesi günü ayrılarak Bağrâs'ta konakladı ve askerlerin bir kısmı Bağras'ı kuşattılar. Kimsenin oradan ayrılmasına izin vermemek için Antakya Kapısına bir öncü birlik yerleştirdi. Şiddetli bir savaş sonucunda şehir halkı eman diledi ve bu yılın Şaban ayının 12'sinde Antakya'ya gitmelerine izin verilmesi şartıyla şehri teslim etti.

O gün karargaha geri döndü. Antakya halkı barış için mektup gönderdi ve Sultan askerlerinin yorgunluğundan dolayı onlarla barıştı. Sincar hâkimi İmadüddin'in memleketine geri dönmesinden endişelendi. Sadece Antakya için kendisiyle Antakya hâkimi arasında barış sağlandı. Diğer Frank şehirleri bu anlaşmanın dışında kaldılar. Yedi ay geçerli olacak anlaşmaya göre yanlarında bulunan Müslüman esirler serbest bırakacaklardır. Birileri onlara destek verecek olursa, şehri Sultan'a teslim edeceklerdir.

Oğlu Melikü'z-Zâhir kendisiyle Halep'e gitmesini istedi ve onunla birlikte Şaban ayının 11'inde şehre girdi. Melikü'z-Zâhir'in misafirliğinde Halep Kalesinde üç gün kaldı. Melikü'z-Zâhir, askerlerinin büyük bir bölümüne ikramda bulundu. Bunun üzerine Sultan ona şefkat gösterdi. Ramazan ayı girmeden Şaban ayının 14'ünde Halep'ten ayrılarak Dımaşk'a geçti.

Sultan Ramazan ayının başlarında Safed'e ulaşıncaya kadar ilerledi. Mancınıkları şehrin karşısında kurdu ve Şevval ayının 14'üne kadar eman dileyip teslim alıncaya kadar savaşmaya devam etti. Kerek'i kuşatma altına alan adamları da bu uzun süre boyunca kuşatmayı sürdürdüler. Orada bulunan Frankların erzakları ve cephanelikleri tükeninceye hatta hayvanlarını yemeye başlamalarına kadar sabırla beklediler. Onlara yakın bir yerde olan kardeşi Melikü'l-Âdil'e bazı kalelerden vazgeçtikleri konusunda haber gönderip eman dilediler. Bunun üzerine onlara eman verdi, kale teslim alındı. Ayrıca yakınında bulunan Şevbek ve diğer kaleler de teslim alındı.

10. KEVKEB ve ŞAKİF ARNÛN'UN FETHİ

Sultan Safed'ten Kevkeb'e hareket ederek dağın yamacına konakladı. Askerler kaleyi kuşatarak suru delinceye kadar şehri sıkıştırdılar. Halkı eman dilediler ve Zilkade ayının yarısında teslim ettiler.

Zilhicce ayının 2'si Cuma günü bir süreliğine Beytü'l-Makdis'e gitti. Daha sonra kardeşi Melikü'l-Âdil ile vedalaşarak Askalân'a gitti. Mısır'a doğru gidiyordu. Kardeşinden Askalân'ı aldı ve Kerek'i ona verdi.

Akkâ'da iken denetlemek için Sahil'deki şehirlere yöneldi. Ardından 585/1189 yılı girdi ve Dımaşk'a yönelerek Safer ayının başlarında buraya ulaştı.

Rebiülevvel ayının 3'ünde Mercü Fulûs'da bulunan Şakif Arnun'u[324] muhasara altına aldı. Ardından Mercü Fulûs'tan ayrıldı ve Rebiülevvel ayının 17'sinde Şakif Arnun'a yakın olan Mercü Uyûn'a[325] geldi.

Frankların hareket alanı daraldı ve erzakları azaldı. Şakîf Arnun hâkimi Ernat (aralarındaki dahî, erdemli ve uzak görüşlülerinden biri idi) inerek Sultan'a bağlılığını ve saygısını sundu. Kaleyi teslim etmeyi vaat ederek dedi ki: "Ailemi ve çocuklarımı Franklardan kurtarıncaya kadar bana bir süre vermeni istiyorum. Bana Dımaşk'ta yerleşecek bir yer, beni ve ailemi geçindirecek ikta verirsen sana kaleyi teslim ederim.

[324] Şakif Arnun, günümüzde Lübnan'da Arnun beldesinde bulunan Şakif (Beaufort) Kalesi'dir. (ç. n.)
[325] Mercü Uyûn, günümüzde güney Lübnan'da İsrail ve Suriye sınırına yakın bir bölgede yer alır. Lübnan'daki Litani nehri ile Ürdün arasında, Melom sularının bulunduğu vadinin kuzeyinde yer alan küçük bir vadidir. Bkz. Jan Vandeburie, (çev. B. Basuğuy), "Çeviriler/ 'O, İslâm'ın Zaferi İçin Ne Çok Gayretliydi!' Salâhaddîn-i Eyyûbî'nin Kudüs Haçlı Krallığı'na Karşı Uyguladığı Strateji (1171-1187)/". *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/1 (2016): 151.

Ancak şimdi bana Şakîf'ten çocuklarımı kurtaracak bir imkan ver!" Sultan bu isteği kabul etti ve Şakîf hâkimi ona hizmet etmeye başladı.

Antakya ile yapılacak ateşkes vaktinin geldiğini düşünen Sultan bu niyetle Takiyyüddin'e haber göndererek asker toplayıp o yöne doğru ilerlemesini ve Antakya'nın yakınında olmasını bildirdi.

Frankların kalabalık bir grupla Sûr'da toplandığı haberini aldı. Bu arada Ernat'ın Şakîf'i Cemâziyelahir ayında teslim etmesiyle durum düzeldi. Kendisi Mercü Uyûn'da verilen vaadi beklemekteydi. Bu süre içinde Ernat, Müslümanların pazarlarından yiyecekleri satın almakta ve Şakîf'i güçlendirmekteydi. Bu süreçte Sultan onun hakkında iyi niyet beslemekteydi ve onun anlaşmalarına sadık kalmadığına ya da tuzak içinde olduğuna dair hiç kimseden olumsuz bir şey işitmiyordu. Teslime üç günlük süre kaldığında Ernat, Sultan'ın huzuruna gelerek Şakîf'i teslim edeceğine dair bahane içeren sözler söyledi. Ailesinin ve çocuklarının halen Markîs'in elinde olduğunu hatırlatarak kendisine bir süre daha mühlet verilmesini diledi.

Bunun üzerine Sultan onun bir hile ve tuzak peşinde olduğunu anlayarak onu tutuklayarak hapsetti. Böyle olunca teslim etmeyi kabul etti. Şakîf'in alt taraflarına bir grup asker gönderip teslim etmelerini emretti. Ancak onlar teslim etmedi. Talep ettiği bir papazla kendi dilleriyle konuştu. Oradaki bulunanlar teslim etmemek için daha da direndi. Bu durumun papazın başının altından çıktığını öğrendi. Bunun üzerine papaz Sultan'a getirildi. Sultan da onu Bâniyas'a gönderdi ardından Şakîf'e ilerleyerek, muhasara etti ve kaleyi sıkıştırdı.

Onu koruması için birilerini koydu ve hâkimine türlü işkenceler yaptı ve sonunda içerisinde olanlarla birlikte kale teslim edildi. Ancak bunu hâkimi teslim etmek şartıyla kabul ettiler. Bu olay 586/1190 yılı Rebiülevvel ayının 15'i Pazar günü gerçekleşti.

Geride kalan Franklara gelince, Sultan'a kralları Askalân'ı ne zaman teslim ederse o zaman esirleri serbest bırakacağına dair söz vermiştiler. O yöreyi fethettiğinde Tarsus'ta onu serbest bıraktı. Ona bir daha kendisine karşı kılıç kaldırmamasını şart koştu. Ancak daha sonra bu şarta uymayan Sûr hâkimi Markîs, Sûr kapısında bir grup Franklı askerlerle birlikte anlaştı. Onlarla Müslümanlar arasında karşılıklı savaşlar ve

saldırılar oldu. Bu durum iki tarafa da zarar vermekteydi. Zira iki taraf bu yılın Cemâziyelahir ayının sonuna kadar bir netice almadı.

11. AKKÂ ÇEVRESİNDE SAVAŞ

Franklar, Akkâ'nın muhasarası için yola çıktı ve Recep ayının 8'i Çarşamba günü buraya vardılar. Bu arada Sultan da yola çıkıp Akkâ'nın dışında konakladı ve şehrin surlarını kuşatmalarını önledi. Kuzey yönünde bir bölgede konaklamıştı. Akkâ'nın kuzey kapısı açıktı. Müslümanlar buradan girip çıkıyodu. Franklar da güney tarafında idi. Aynu'l-Bakar olarak bilinen kapı ise önlerinden kapatılmıştı. Franklar, şehrin ve askerlerin bulunduğu yönden Müslümanlarla savaşıyordu.

Müslümanlarla Franklar arasında birçok çarpışma gerçekleşti. Bunlar arasında Şaban ayının 23'ü Cuma günündeki çarpışma öncesinde Franklar savaş için gerekli hazırlıklarını yaptılar. Kral ordunun merkezindeydi ve elinde İncil vardı. Buna karşılık Müslümanlar da bütün hazırlıklarını yapmıştılar. Frank birlikleri Müslümanların sağdaki kuvvetlerine doğru ilerlediler. Bu sağdaki kuvvetlerin başında bulunan Melikü'l-Muzaffer geri çekildi. Bu arada Sultan ona merkezden taburlarla yardım göndermişti. Böylelikle merkez kuvvetleri biraz seyrekleşmişti. Frank birlikleri tekrar dönüp merkez kuvvete saldırdı ve merkez kuvvet kırmayı başardılar. Bunun yanı sıra sağdaki kuvvetlerin çoğu da bozguna uğradı. Hezimetleri Ukhuvâne'ye kadar ulaştı, bunların bir kısmı da Dımaşk'a girdi.

Bu arada Franklar, Sultan'ın çadırlarına kadar ulaştı ve o gün Ebû Ali Hüseyin b. Abdullah b. Revâha'yı öldürdüler[326]. Zira bu şahsiyet Hz. Peygamber Efendimizin (sav) kabri karşısında durarak kasidesiyle onu övmüştü ve şöyle dedi: "Ey Allah'ın Resulü! Kuşkusuz her şairin mükafatı ve ağırlanması vardır. Ben ise şehitlik mükafatını talep ediyorum." Allah onun duasını kabul etti.

O gün Sultan'ın masörü ve su kabını tutan kişi de öldürüldü. Ancak Müslümanlar yerinde sabit kaldı ve Sultan geri kalan Müslümanlara: "İslâm için!" diye seslendi. Ardından Frank birliği karargahına geri dönerken kalabalık bir grup peşlerinden yürüyerek üzerlerine saldırdı ve Franklar bozguna uğradılar. Müslümanlar

[326] Ebû Muhammed Abdullāh b. Revâha'nın neslidir. Şair sahâbî Ebû Muhammed Abdullāh b. Revâha, Mûte Savaşı'nda şehit düşen kumandanlardandı. Bkz. Sargon Erdem, Hulusi Kılıç, "Abdullāh b. Revâha", *DİA,*1 (1988): 129-130.

peşlerini bırakmadı ve onlardan yaklaşık yedi bin kişiyi öldürdüler. Bu arada Müslümanlardan sadece 150 kişi öldürülmüştü.

Savaş gece gündüz devam etti ve her iki taraftan öldürülenler oldu. Kış mevsimi yaklaşınca Müslümanlar soğukta kalmamak için Sultan'ın huzuruna çıktılar ve iki ordu arasındaki boşluğu kırmak için Akkâ'dan ayrılıp Harrûbe'ye gidilmesini tavsiye ettiler. Bunu mevcut olan huzursuzluklar ve çatışmaların sürmesinden dolayı söylediler. Bu konuda Sultan'ı ikna ettiler ve ona: "Frankların kaçacakları yolu daralttın. Sûr ve Trablus arasında onlara engel oldun ve eğer onlar için yoldan çekilirsen senin önünde duramazlardı" dediler. Bunun üzerine Sultan Harrûbe'ye doğru yola çıktı.

Sabah olunca Franklar Akkâ'ya dağılarak bölgeyi her yönden kuşattılar. Sûr'dan gelen gemileri ile deniz yönünden de Akkâ'yı muhasara altına aldılar. Bu gelişmelerle Akkâ konusunda Müslümanların moralleri bozuldu ve yiyecek sevkiyatları sekteye uğradığından depolanan mahsullerden geçinmeye başladılar.

Franklar, orduyla meşgul olurken Akkâ halkına karşı da savaş hazırlıklarını yaptılar. Franklar, kuşatılan Akkâ etrafına askerleri için hilal şeklinde hendek açmaya başladılar. İki ucu denizle bağlantılı olan bu hendeğin üzerine sur yaptılar ve köşkler, tarflar ve teras inşa ettiler. Deniz tarafından takviye adam, gıda ve silah gelmeye başladı. Hatta Kıbrıs Adası'ndan yüklenen yaş bakla, sebze ve meyveler iki günde yetişiyordu.

12. ALMAN HAÇLILARIN HAREKETE GEÇMESİ

Sultan, halifeye ve İslâm hâkimlerine haber gönderip onlardan yardım talep etti. Alman kralının 600 bin adamla geldiği haberleri Kostantiniye'ye ulaştı. Bunların 300 bini savaşçılardan ve 300 bini de ayak takımı, halk yığını ve sanatkârlardan meydana gelmişti.

Şöyle anlatılır: Bu gelen orduda silahları ve yemleri taşıyan 25 bin araba vardı. Ancak bunlar Müslümanların eline geçti, böylece umutları söndü. İlerleyişlerini Oruç ve Kılıç Arslan'ın engelleyebileceğine dair umut vardı ancak bu gerçekleşmedi ve ordu yürüyüşüne devam ederek Konya'ya kadar ulaştı.

Allah üzerlerine veba salgını, sıcaklık, kıtlık ve kuraklık gönderdi. Öyle ki, açlıklarından dolayı hayvanlarını, arabaları çeken ineklerini kesip yemişlerdir. Bu yüzden her gün binlerce insan ölürdü. Yüklerini taşıyan hayvanların salgın hastalıklara yakalanmamaları için yollarına durmadan devam ediyorlardı. Nihayet başlangıçta yola çıkılan insanların ancak onda biriyle ordu Antakya'ya ulaştı.

Ölenler arasında Şam'a 544/1149 yılında saldıran ve Dımaşk'ı muhasara altına alan kralları vardı. Fâtir[327] denilen kral, Tarsus nehrinde yüzerken boğularak öldü. Söylendiğine göre, yüzdüğünde nehrin suları soğuktu, bu yüzden hastalandı ve öldü. Daha sonra Beytü'l-Makdis'e defnetmek için kemikleri bir araya getirilerek cesedi sirke dolu bir kap içinde haşlandı.

Kendinden sonra yönetime oğlunu vasiyet etti ve herkes kabul etti ancak Seniyyât denilen yerde hastalanarak burada kaldı. Ordunun başına gönderdiği Kont Akra'nın, Antakya'da ölmesi üzerine Prens tahta geçmek için yola çıktı. Ölür ve malını alır düşüncesiyle onu Antakya'ya çağırdı.

Kalabalık olan ordu üçe ayrılmış ve bunlardan birisi Bağras'ın alt tarafına zikredilen kont ile birlikte yerleşmişti. Halep askerleri onlara saldırarak 200 kişiyi öldürmüştü. Ayrıca yem toplamak için çıkan kalabalık bir gruba saldırarak birçoğunu öldürmüş, yaklaşık 500 kişiyi de esir etmişlerdir.

Alman Kralı Antakya'ya vardığında burayı şehrin hâkiminden alarak hazinelerini burada yerleştirdi. Buradan 586/1190 yılı Recep ayının 25'i Çarşamba günü ayrılarak Akkâ'ya doğru yöneldi. Aralarında veba salgını yayıldı ve birçok kişi öldü. Antakya ölülerinin kabirleriyle doluncaya kadar buradan çıkamadılar.

Kral, Trablus'a yaklaşık iki bin süvariyle ulaşabildi. Şayet Müslümanlar 100 kişiyle onlarla karşılaşmış olsalardı onları yenerlerdi. Akkâ'ya fayda veremeyecek kadar zayıf düşmüş piyadeler ulaştı. Alman kralının oğlu Akkâ'da Zilhice ayının 6'sında öldü.

13. DENİZ DONANMALARI

Mısır donanması, kendisine doğru yol alan Fransız kayık ve tekneleriyle birlikte Akkâ'daki Müslümanlara ulaştı. Mürettebatları esir ve malları da ganimet

[327] Kutsal Roma İmparatoru I. Friedrich Barbarossa'dır. (ç. n.)

olarak alındı. Akkâ'yı kuşatan Frankların gemileriyle çatışmalar gerçekleşti. Sonuç olarak zafer Müslümanların oldu ve Akkâ'ya girdiler. Akkâ içerisine giren yiyecekler ve silahlarla iyice güçlendiler. Şehre 586/1190 yılı Şaban ayının 14'ü Pazartesi günü girilmişti.

Bu ay içerisinde Franklar, Akkâ limanı kapısında Burc'ez-Zübbân'ımuhasara etmek için pek çok tekne hazırladı. Teknelerin direkleri üzerine bir kule yaptılar, içini odun ve yağla doldurdular. Tekneyle seyir edecekler ve Burc'ez-Zübbân'a yaklaştığında teknenin üzerinde bulunan direği yakıp burca yapıştıracaklardı. Böylece üzerinde bulunan savaşçılar öldürülerek Burc'ez-Zübbân ele geçirilecekti.

Ateş yandığında burcun içine koymak için teknenin ortasına pek çok yakacak koydular. Yakıp Müslüman teknelerin arasına girsin ve teknelerini yaksın diye başka bir tekneye daha odun doldurdular. Oklar onlara ulaşmasın diye kubbenin altına savaşçı yerleştirdiler. Bunlar bu şekilde burca yaklaşacaklardı. Planladıkları gibi ateşi yaktılar ve yağı da üzerine döktüler. Ancak rüzgar ters yönden esmeye başladı. Böylece birinci tekne yandı ve içindekiler öldü. Ayrıca ikinci tekne de yandı ve Müslümanlar ona el koydu. Kubbeli olan üçüncü tekne de içinde bulunanlarla birlikte devrildi.

Bu yılın Rebiülevvel ayında Müslümanlar, Frankların savaş araç ve gereçlerini yaktı. Bunlar kocaman burçlar idi. Tekerlekleri olan bu burçların altında savaşçılar, el bombaları ve mancınıklar vardı. Ali b. Nahhas adı ile bilinen Dımaşklı bir adamın surdan ard arda fırlattığı yağ kazanlarından dolayı garip bir koku meydana geldi. Bu da içindeki aletlerin ve mürettebatın yanmasına neden oldu.

Frankların Akkâ'ya yönelik muhasarası şiddetlendi. Bu süreçte buradaki askerler burada kalmaktan sıkıldı. Mısır'da onlar için mahsul dolu tekneler ulaştı. Bulundukları yerden memnun olmadıkları için onları israf ederek ve suya atarak telef ettiler.

Rebiülevvel ayında Frankların memleketinden binlerce Frank savaşçısını taşıyan birçok tekne ulaştı. En büyükleri arasında iki kral vardı. Bunlardan birinde Kral Franz ve diğerinde ise İngiltere Kralı vardı.[328] Böylelikle Akkâ üzerindeki baskılar

[328] Fransa Kralı Philippe Auguste ve İngiltere Kralı Arslan Yürekli Richard komutasındaki İngiliz ve Fransız Haçlıları denizden doğuya geldiler. Bkz. Rahime Kıyılı Deniz, "Üçüncü Haçlı Seferi Sırasında

daha da şiddetlendi ve şehrin surları hasar gördü. Kale içinde bulunan gıda ve silahlar azaldı.

Bunun üzerine Sultan, Beyrut'tan üzerinde Frankların sancakları olan ve içinde gıda, silah ve savaşçı dolu büyük bir gemi gönderilmesi için emir verdi. Müslümanların elinde bulunan bir grup Franklı alınarak geminin üzerine bırakıldı. Onlarla birlikte Frank dilini bilen Müslümanlar da gemiye yerleştirildiler. Bunlara Frank elbiseleri giydirildi, saçları traş edildi. Onlarla birlikte gemiye domuzlar yüklendi. Direklerin üzerine de haç konuldu.

Franklar gemiyi görünce onları memleketlerinden gelen yardım gemisi sandılar. Gemi Akkâ limanına kadar geldi ve demirledi. Onların dilleriyle selamlaştılar ve arkalarından gelen başka yardım gemilerinin de olduğunu söylediler. Onlara zafer vaat ettiler. Muhasara edenler onlara yol verip limandan karaya geçmelerine izin verdiler.

Böylece Akkâ'ya girdiler ve yanlarındaki gıda, silah ve adamları ulaştırdılar ve bu tuzak amacına ulaştı. Bu gibi fırsatlar aynı şekilde tekrarlanmaması gerekirken Müslümanlar bu hileye tekrar başvurdular. Yine büyük bir gemi hazırlayarak Beyrut'tan yola çıkardılar. Aynı şekilde ilk gemiye yükledikleri gibi beş bin dinar değerinde gıda, silah ve savaş gereçleri yüklediler. İçine de 700 savaşçı bindirdiler.

Bu tuzağı haber alan Franklar onları beklemeye başladılar. Günlerce denizde dolaştıktan sonra Akkâ'ya yaklaştılar ancak geçecek bir yol bulamadılar. Derken İngiltere'den yola çıkan 21 gemilik bir donanma onlarla karşılaştı ve Müslümanlara ait bu gemiyle iki gün boyunca savaştılar. Müslümanlar az olmalarına rağmen karşılarında dimdik durdukları gibi Franklara ait üç gemiyi de batırdılar.

Franklar bu gemiyi ele geçirecek olurlarsa büyük bir güç elde etmiş olacak ve esirlik hayatları zillet içinde geçecekti. Kurtulmaktan ümitlerini kesince gemide bulunan grubun ileri gelenlerinden ve kendisine Yakup denilen, Babu'l-Erbaîn halkından olan Halepli bir taşçı, geminin alt katına indi ve bir kesici alet ile gemiyi deldi. Su almaya başlayan gemi battı ve böylece kafirler gemiden su yüzeyinde buldukları iki adamı almaktan başka hiçbir şey elde edemediler. Onları gemilerine aldılar ve o iki adam yaptıkları hileyi Franklara anlattı.

Antakya Haçlı Prensliği (1189-1192)". *Bellek, Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 2/1 (2020): 7.

Bu haber Akkâ'ya ulaşınca içinde bulunanların ödü koptu ve endişe etmeye başladılar. İçinde bulunan emîrlerden bir kısmı kaçtı. Kendilerini küçük sandallara atarak uzaklaştılar. Bu durum kalanların moralini olumsuz etkildedi. Bu durum şehrin surlarında da konuşulmaya başlandı ve çaresiz kaldılar. Daha sonra Sultan ile mektuplaşarak Franklarla barış yapmak için izin istediler. Sultan da onlara izin verdi.

14. FRANKLARIN AKKÂ'YA DÖNÜŞÜ ve ASKALÂN'IN YIKILIŞI

Şehirde bulunan bütün araç-gereçler, savaş aletleri, gemiler ve diğer şeyler ve 200 bin dinar, 1500 esir ile; içinde Salibu's-Salabut'un da olduğu kendilerinin tercih edecekleri belirli 100 esirin teslim edilmesi şartıyla Franklarla barış yapıldı. Buna göre Akkâ'da bulunanlar da sağ salim bir şekilde çocukları, malları ve elbiseleri ile birlikte çıkacaklardı. Ayrıca barış konusunda arabuluculuk yapan Markîs için 10 bin dinar, arkadaşları içinde de dört bin dinar güvence verildi.

Franklar bu barışta şartlara uyacağına dair yemin ettiler ve Akkâ'yı 587/1191 yılı Cemâziyelahir ayının 17'si Cuma günü teslim aldılar. Ancak Franklar anlaşmayı bozarak içeride bulunan bütün Müslümanları esir ettiler. Aralarını ayırdılar, mallarına el koydular, elbiselerini ve silahlarını aldılar. Bununla yetinmeyerek bir günde aynı anda malı olmayan fakir olduklarını düşündükleri 2200 kişiyi öldürdüler. Malıyla fidye verebilecekleri veya Sultan'ın vazgeçmeyeceği kimseleri ise esir ettiler.

Akkâ'da yaklaşık 40 gün kaldılar. Melikü'n-Nâsır da onları muhasara etmekteydi. Daha sonra Askalân'a doğru buradan ayrıldılar. Deniz sahilinden gitmemeleri için arkalarından gittiler. Akkâ'dan Yafa'ya doğru ilerlediler. Sultan'ın sıkıştırmasından dolayı bir günlük yürüyüş mesafesini bir ayda tamamladılar. Kendileriyle Müslümanlar arasında çarpışmalar ve kovalamacalar oldu. Sultan, Askalân'ın alınmasından korktuğu için kendisi önce gitti ve onu yıkarak halkını Ramazan ayının 7'sinde buradan çıkardı.

Franklar Yafa'da ikamet etti, Sultan da Remle'ye intikal etti. Franklar, Yafa'nın inşası ve onarımına başladı. Daha sonra buradan ayrılıp Askalân'a gittiler ve inşasına başladılar. Ardından Dârûm'a yürüdüler ve burayı üç defa muhasara ettiler. Üçüncü defa sonrası eman ile burayı aldılar.

Sultan Zilhice ayının 3'ünde askerleriyle birlikte Beytü'l-Makdis'e döndü ve buranın inşa ve onarımını yaptı. Yoluna engeller koydu ve hendeğini derinleştirdi. Melikü'l-Âdil'i Remle'de Frankların hizasına yerleştirdi.

Melikü'l-Muzaffer Takiyyüddin, Ahlat hâkimi Bektemir ile yaşanan çatışmada galip gelmesinin ardından Malazgirt'i muhasara ederken öldü.

588/1192 yılı girdiğinde Sultan Beytü'l-Makdis'te, Melikü'l-Âdil de Remle'de bulunuyordu. Akkâ ile Dârûm arasındaki fetihlerde Müslümanların elinde olan yerler Frankların eline geçti. Müslümanlar kendileriyle tekneleri arasına girilmesinden ve erzaklarının kesilmesinden korktukları için kıyıyı terk edemiyorlardı.

Melikü'l-Mansûr b. Takiyyüddin, Sultan'a karşı Meyyâfârikîn, Hâni[329], Harrân, Urfa, Sümeysât ve Mûzir'de isyan etti. Bunun üzerine Sultan, oğlu Melikü'l-Efdal'i onun üzerine gönderdi ve doğu memleketlerini ona ikta etti. Kendisi de kardeşi Melikü'l-Muzaffer ile birlikte Halep'e doğru ilerledi. Sultan, kardeşi Melikü'l-Âdil'i memlüklerinden 20 atlıyla birlikte süratli bir şekilde giderek Melikü'l-Efdal'i geri çevirmesini emretti. Ayrıca Melikü'l-Mansûr'un gönlünü almasını ve istediği şeyi vermesini emretti. Melikü'l-Âdil, Melikü'l-Mansûr ile birlikte bir araya gelerek emredileni yerine getirdi.

15. FRANKLARLA BARIŞ

Sultan ile Franklar arasında birçok savaş, çatışma ve bu kitaba sığmayacak kadar olay gerçekleşti. Daha sonra kendisiyle Franklar arasında 588/1192 yılı Şaban ayının 21'inde, üç yıl beş ay boyunca geçerli olacak bir barış yapıldı. Barış anlaşmasına göre, Askalân, Gazze ve Dârûm Müslümanlara teslim edilecekti. Sahil şehirlerinden sadece Sûr ile Yafa arasındaki bölgeye sıkıştılar. Sultan'ın Yafa'yı fethinden sonra ellerinde kale kaldı.

Frank kralları, Cezayir kıyısının mülkiyetini kendilerinden Kendehrî olarak bilinen bir adama vermeyi kararlaştırdılar. Onu, sahip oldukları her şeye hâkim kılmak istedikleri eski krallarının kızıyla evlendirdiler.

[329] Hânî, günümüzde Diyarbakır'ın bir ilçesidir. (ç. n.)

Sultan, Şevval ayında Kudüs'ten Beyrut'a gitti. Burada Antakya hâkimi Ebranüs ve oğlu Kums Trablus[330] onun hizmetine girdi ve onlara hil'atler verildi. Aralarındaki barış ve anlaşma yenilendi.

Sultan yaklaşık dört yıl kadar sonra Zilkade ayının 16'sında Dımaşk'a girdi. Melikü'z-Zâhir onu Kudüs'ten uğurlamıştı. Ramazan ayında Halep'e gitti. Kâdî Bahâüddin Ebû'l-Mehasin Yusuf b. Rafi' b. Temim bana haber vererek: Kuşkusuz onu uğurladı, sonra ona haber gönderip bazı şeylerde ona müracaat etmesi için izin istedi. Ben orada hazır bulunuyordum. Daha sonra Melikü'z-Zâhir'e şöyle dedi: "Sana Allah'a çok saygı duymanı tavsiye ediyorum. Kuşkusuz o her iyiliğin başıdır. Allah'ın emrettiğiyle sana emrediyorum. Kuşkusuz o, kurtuluşun nedenidir. Seni kanlardan ve kan dökmekten, taklit etmekten uyarıyorum. Kuşkusuz kan uyumaz. Reayanın kalplerini korumanı tavsiye ediyorum. Onların ahvallarına bakmanı diliyorum. Şüphesiz sen benim emîrimsin ve onların üzerinde Allah'ın emîrisin. Emîrlerinin, devlet adamlarının ve büyüklerinin kalplerini korumanı diliyorum. İnsanların yardımıyla buralara kadar ulaştın. Hiç kimseye kin tutma! Zira ölüm hiç kimseyi bırakmaz. Sen ve insanlar arasındakini sakın! Onların rızası olmadan sana mağfiret edilmez. Sen ve Allah arasındaki şeyler Allah'a tevbe etmekle affedilir. Kuşkusuz o, kerim sahibidir." Zilkade ayında Melikü'n-Nâsır'a, babasına ait olan Şam'daki Menbic, Hama, Selmiyye ve Maarretünnu'mân teslim edildi.

Nihayet 588/1192 yılı bitti. Franklarla olan barış hala devam etmekteydi. Bu arada Melikü'n-Nâsır Dımaşk'ta, Melikü'z-Zâhir Halep'te, Melikü'l-Aziz Mısır'da ve Melikü'l-Efdal (Sultanın en büyük oğlu) onunla birlikte Dımaşk'ta bulunmaktaydı.

Sultan, Safer ayının 15'inde şiddetli bir humma ile hastalandı. Yedinci günde hastalığı beynine vurduğunda aklı karıştı ve konuşamaz hale geldi. Hastalığının 13. gününde, 587/1193 yılı Safer ayının 27'si Çarşamba günü sabah namazı vaktinde vefat etti. Öldüğü gün sandığında sadece bir dinar sûrî ve 47 dirhem nakra vardı. Minberlerdeki daveti, en güneydeki Hadramevt'in[331] en uzak noktasından, kuzeydeki Arâyana memleketine, uzunluk olarak da Trablusgarb'tan Bâb-ı Hemezan'a kadar uzanmaktadır. Kullandığı para, ismiyle bastırılan dinar ve dirhemlerdir. Askerleri

[330] Antakya prensi III. Boemondo ve oğludur. (ç. n.)
[331] Hadramevt (Hadramut), Arabistan yarımadasında, Yemen'in güney ve güneydoğusunda coğrafî bölgedir. Bkz. Hüseyin Algül, "Hadramut", *DİA,* 15 (1997): 65-68.

emrine âmâde olup sancağının altında toplanmıştır. Memleketleri arasında Mısır diyarı, Şam'ın tümü, el-Cezîre, Diyarbakır ve Yemen bulunmaktadır.

"Bu ikramlar sütle dolu iki kâse değildir ki, suyla karıştırılıp tekrar idrar haline gelsin" diye yazan, belâgat sahibi veziri Kâdî Abdurrahim b. Ali el-Beysânî idi.

Oğlu Sultan Melikü'z-Zâhir Gazi b. Melikü'n-Nâsır Yusuf b. Eyyûb'ün hâkim olduğu yerler arasında Halep, Bîre, Kefertâb, Azez, Hârim Şeyzer, Bârîn ve Tel-Bâşir vardır. Kendisi Halep'te kalarak halkına ikramlar ve iyilikler yaptı. Babasının vasiyeti üzerine insanlara ihsanda bulunmaya devam etti. Halep halkının sevinç ve üzüntülerini paylaştı. Onlara gereken yardımları yaptı. Küçük büyük demeden onlarla oturdu. Zengin ve fakire eşit bir şekilde muamele etti.

Allah'ın rahmeti üzerine olsun. Güleryüzlü, heybetli, erdemli, cömert, güçlü ve görüşünde isabetli olan bir şahsiyetti. Onlara güzel davranır ihtiyaçlarını giderirdi.

Seyfüddevle b. Hamdân'ın kapısında toplandığı gibi hiçbir hükümdarda insanlar bu şekilde birlik olmamıştır. Hükümdarlar içinde cömertlikte ve fazilette Seyfüddevle gibi davranan kimse olmamıştır.

YİRMİ DOKUZUNCU BÖLÜM

1. SAVAŞ ve BARIŞ DURUMU

Musul hâkimi İzzüddin ile Mardin hâkimi İmadüddin ittifak kurarak Harrân ve Urfa'yı Melikü'l-Âdil'in elinden kurtarmak için bu yılın Rebiülahir ayında yola çıkarak Densîr'de konakladılar. Bu arada Melikü'l-Âdil ise Harrân'da konaklayarak Melikü'z-Zâhir ve Melikü'l-Efdal'in askerlerinden yardım istedi. Bunun üzerine Melikü'z-Zâhir, Melikü'l-Mansûr b. Takiyyüddin komutasındaki askerlerini yardıma gönderdi. Bu arada Melikü'l-Âdil, Suruç'da konakladı ve burayı fethetti. Sonrasında İzzüddin hastalandı ve kimseyle karşılaşmadan Musul'a döndü.

Melikü'l-Âdil, Rakka'ya ilerleyerek burayı aldı ve şehri kardeşinin oğlu Melikü'z-Zâfir'e verdi, sonra askerleriyle birlikte Nusaybin'e yöneldi. Habur ve Beledü'l-Kanâ'yı da ikta etti ve sonra da Şaban ayında barış yaptı.

Yârûkîler ve komutanları Tel-Bâşir'in hâkimi Delderem, Melikü'z-Zâhir'e karşı büyüklendiler ve saygısızlık ettiler. Babası hayatta iken hizmetinde kusur ettiler. Bedreddin Delderem'e saygı duyarlar, sanki sultanmış gibi ona hizmet ederlerdi ve Cebelü's-Summak ile diğer köylerde iktaları vardı. Ayrıca Melikü'z-Zâhir'in Halep'teki mülkü de vardı. Ona karşı ahmakca davrandılar. Bunun üzerine komutanları Delderem, Halep Kalesinde tutuklandı ve zincire vuruldu. Geri kalanlar da Halep'ten çıkarılarak iktalarına el koyuldu. Daha sonra Delderem'den Tel-Bâşir'i teslim etmesini istenmişse de o buna yanaşmadı. Bu olay 590/1193 yılında gerçekleşti.

Nâsiriyye'deki iki emîr (Meymûn Kasrî ve Sungur Kebîr) yüzünden Efdal ile Melikü'l-Aziz arasında anlaşmazlık oluştu. Bu iki emîrin elinde birkaç kale vardı ve Melikü'l-Efdal'in kendilerini tutuklayacaklarını hissedince Mısır'a giderek Efdal'e karşı açıktan isyan ettiler.

Hizmetinde kalacaklarını söyledikleri Halife Aziz'den ellerinde olan kaleleri savunmak için yardım talep ettiler. Bunun üzerine Melikü'l-Efdal memleketlerinin yanı sıra Nablus'u kendilerine ikta etti. Ancak daha önce İbnu'l-Maştûb'a ait olan bu ikta teslim edimeyi kabul etmedi. Bunun üzerine Melikü'l-Efdal'e gitti ve aralarında bir huzursuzluk meydana geldi.

Melikü'l-Aziz, Dımaşk'a Cemâziyelahir ayında giderek burayı ikta etti ve onunla savaştı. Bunun üzerine Melikü'l-Efdal amcasına haber gönderip durumu

bildirdi. Melikü'l-Âdil bunu duyar duymaz memleketi Fırat'ın doğusundan hızlı bir şekilde ayrılarak Melikü'z-Zâhir ile Halep'te bir araya geldi. Onu Halep Kalesine çıkardı ve Sultan Melikü'z-Zâhir'in karısı, Melikü'l-Âdil'in kızı Gaziye Hatun'un bulunduğu evde misafir etti. Melikü'z-Zâhir'den, Melikü'l-Efdal'e yardım etmek için harekete geçmesini, iki hükümdarın arasındaki çekişmeyi düzeltmek için anlaşmasını istedi ve o da bunu kabul etti. Daha sonra Melikü'l-Âdil ona: "Ben senin misafirinim, misafirinin de ağırlanması gerekir. Senden bana Delderem'i vermeni istiyorum!" dedi. Bunu kabul etti ve onu serbest bıraktı.

Âlem b. Mâhân, Sultan Melikü'z-Zâhir'in hizmetinde olup vezirlik makamındaydı. Kendisine amcası Melikü'l-Âdil'i tutuklamasını söyledi ancak o bunu kabul etmedi ve: "Bu benim amcamdır, makamı da babamın makamındadır" dedi. Hükümdar Delderem kalede konakladı ve gitmesi gereken günde Tel-Bâşir'e gitti.

Melikü'l-Efdal, Melikü'z-Zâhir'e Ceble, Lazkiye, Balâtunş ve bunların tüm topraklarını teslim ettikten sonra Melikü'l-Âdil ve Melikü'z-Zâhir, kardeşine karşı olan Melikü'l-Efdal'in yardımına gittiler. Melikü'l-Âdil ve Melikü'z-Zâhir, Melikü'l-Efdal ile bir araya geldiler. Melikü'l-Aziz ise Dımaşk'a geç kaldı.

Üç Melik arasında görüşmeler ve mektuplaşmalar oldu, sonunda da bir barışa varıldı. Anlaşmaya göre; Melikü'l-Efdal'in memleketi kendinde kalacaktı. Yine Meymûn ve Sungur'un elindekiler de kendilerinde kalacaktı. Ayrıca bu iki emîr Melikü'l-Aziz'in hizmetinde olacaktı. Yeminler edilerek ve sözler verilerek 590/1194 yılı Şaban ayında anlaşma gerçekleşti. Daha sonra Melikü'l-Aziz Mısır'a, Melikü'z-Zâhir Halep'e ve Melikü'l-Âdil de Şark'a döndü.

591/1195 yılında Kâdî Bahâüddin Ebû'l-Mehâsin Yusuf b. Râfi' b. Temîm Halep'e gelerek Melikü'z-Zâhir'in hizmetine katıldı. Kendisine Halep kadılığı ve vakıfların idaresi görevi verildi. Muhyiddin b. Zeki'nin nâibi Zeynüddin Ebû'l-Beyân el-Bennâ ise Halep kadılığından azledildi. Ancak Bahâüddin'in makamı vezirlik ve idarî danışmanlık mertebesinde idi.

2. İKİNCİ SAVAŞ DURUMU ve EFDAL'İN DIMAŞK'TAN ÇIKIŞI

Geçen yıl olduğu gibi 591/1195 yılında da Melikü'l-Efdal, kardeşi Melikü'l-Aziz'in Dımaşk'a ineceğini ve muhasara edeceğini anladı. Bunun üzerine Ca'ber

Kalesine giderek amcası Melikü'l-Âdil ile bir araya geldi. Dımaşk'a gelmesi için onunla müzakere etti ve Melikü'l-Aziz, Dımaşk'a ulaştığında onunla barış yaparak ya da başka bir yol izleyerek bu konuda kendisine yardım etmesini talep etti. Melikü'l-Âdil de bunu kabul etti.

Melikü'l-Âdil'in Dımaşk'a yönelmesiyle Melikü'l-Efdal de Halep'e kardeşi Melikü'z-Zâhir'in yanına gitti. Halep'e ulaştığında Melikü'l-Aziz'e karşı kendisine yardım edilmesini istedi. Ancak Dımaşk'a yönelik ondan emin bir söz alamadı ve bu konuda kendisinden bazı şartlar istendi. Hama hâkimi Melikü'l-Mansûr Muhammed b. Takiyyüddin, Bârîn hâkimi İzzüddin b. Mukaddem ve Tel-Bâşir'in hâkimi Bedreddin Delderem b. Yârûk'a ait yerlerin hepsi Melikü'z-Zâhir'in toprakları içerisindeydi. Ayrıca ona itaat etmişlerdi ve onun yanındaydılar. Ancak ondan ayrılarak amcası Melikü'l-Âdil'e katılmışlardı.

Melikü'l-Âdil, Delderem'de kendisi için şefaatçi olmuştu. Hürmeten onu serbest bırakmıştı. Buna rağmen o itaat etmeyerek amcasına katılmıştı.

Melikü'z-Zâhir, Melikü'l-Âdil'den aralarında yapılan anlaşmaya uymasını ve bahsi geçen tabîlerine karşı çıkmamasını talep etti.

Melikü'l-Efdal, Melikü'z-Zâhir'in bu talebini amcasıyla birlikte değerlendirmek için Şam'a gitti. Ancak Melikü'z-Zâhir'in isteği kabul edilmedi ve hepsi verdikleri sözlerden geri döndüler. Melikü'l-Aziz'e haber gönderip ikisine karşı kışkırtmaya ve tahrik etmeye başladılar. Çünkü Melikü'l-Efdal, Melikü'z-Zâhir'e yönelmiş ve bütün işlerini ona teslim etmişti.

Melikü'l-Aziz'in elçileri birlikte olacakları ve ona yardım edeceklerine dair Melikü'z-Zâhir'le anlaşmaya vardılar ve Melikü'z-Zâhir de bu konuda yemin etti. Bu olaylar bu yılın Recep ayında gerçekleşti.

Melikü'l-Aziz, Mısır'dan Ramazan ayında indi. Esedîler ve Kürtler ona gücenmişti. Melikü'l-Âdil ve Melikü'l-Efdal arasında yazışmalar oldu. Ancak onlara yanaştılar çünkü Melikü'l-Aziz Nâsıriyye'yi onlardan daha öncelikli olarak ele almıştır.

Melikü'z-Zâhir yola çıkarak Kınnesrîn'de konakladı ve Ramazan Bayramını burada geçirdi. Melikü'l-Aziz ise Fevvâr'de bayramı geçirdi. Melikü'l-Aziz de

Dımaşk'a gitmeye ve üzerine yürümeye karar verdi. Ebû'l-Heycâ' Semîn, Mehrâniyye ve Esediyye Şevval ayının 4'ünde Dımaşk'a gittiler.

Melikü'z-Zâhir, Menbic'in muhasarası için Kınnesrîn'den Karahisar'a gitti. Menbic, Hama hâkimi Melikü'l-Mansûr'un elindeydi. Melikü'z-Zâhir, Bizâ'a'ya ulaştığında askerlerin Melikü'l-Aziz'e yanaştığı ve Dımaşk'tan vazgeçdikleri haberini aldı. Melikü'l-Âdil ve Efdal peşinden Mısır'a gittiler. Bu arada Melikü'z-Zâhir, Şevval ayının sonunda Karahisar'a döndü ve Halep'e girdi.

Melikü'l-Âdil ve Efdal, peşinden gittikleri Melikü'l-Aziz'in, Mısır'da Belbîs'te konakladıkları haberini aldılar. Melikü'l-Aziz, Mısır'a girdiğinde durumunu güçlendirdi. Melikü'l-Âdil, Melikü'l-Aziz ile durumlarının eşit olmadığını öğrenince faziletli ve erdemli Kâdî'ye mektup yazarak onunla bir araya gelmeyi talep etti. Melikü'l-Aziz onu yanına gitmeye zorladı ve onunla bir araya geldi.

Melikü'l-Aziz ile olan ilişkilerini düzeltti ve Esedîlerin affedilmesi şart koşuldu. Melikü'l-Efdal'e: "Benim amacım ikinizin arasını düzeltmek ve devletinizde boşluk oluşmamasıdır. Bu da oldu" dedi. Daha sonra anlaşarak Melikü'l-Efdal, Ebû'l-Heycâ Semîn ile birlikte Mısır'dan ayrıldı. Melikü'l-Âdil, Melikü'l-Aziz ile birlikte Mısır'da kaldı ve onunla birlikte hareket etti. Bu yüzden Melikü'z-Zâhir, Melikü'l-Aziz'den ayrılarak Melikü'l-Efdal'e yanaştı.

Bu arada Melikü'l-Âdil, Melikü'l-Aziz'i kontrolü altına almıştı. Kendi kendine İslâm memleketlerinde saltanatın kendisine ait olacağına, hutbe ve paranın kendi adına bastırılacağına dair bir fikre kapılmıştı. Kendisine Melikü'l-Efdal'den onu kızdıran sözler ulaşırdı. Düşüncesini tüm İslâm memleketinde hayata geçirmek için Melikü'l-Aziz ile birlikte Şam'a yürümek konusunda ittifak etti.

Bunun üzerine Melikü'z-Zâhir, 592/1196 yılında kardeşi Melikü'z-Zehir Davud, Halep kadısı Kâdî Bahâüddin ve Şeyzer hâkimi Sabıküddin Osman'ı fitneyi yatıştırmak, aile arasındaki iyi niyet ve fayda gereği Melikü'l-Aziz'e gönderdi. Ancak elçiler bu yılın Rebiülevvel ayında Melikü'l-Âdil ve Melikü'l-Aziz'in, Berke'ye zafer kazanmak için gittiklerini gördüler ve elleri boş bir şekilde geri döndüler. Melikü'l-Efdal'e, Melikü'l-Aziz ve Melikü'l-Âdil'in karara vardıkları şey hakkında bilgi verdiler. Melikü'l-Aziz'in kendi adına hutbe okutacağı ve para basacağını anlattılar. Bunu duyan Melikü'l-Efdal, anlaşmanın bozulmasına şaşırdı.

Halep'e ulaştıklarında Melikü'z-Zâhir, kardeşi Efdal'e barışın tekrar yenilenmesi için mektup gönderdi. Birbirlerine destek olacaklarına ve birbirlerini savunacaklarına dair anlaştılar. Alamüddin Kaysar en-Nâsırî ve babası Melikü'n-Nâsır olan Emîr Cândâr adlı emîrler Melikü'z-Zâhir'e ulaşıp İbnü's-Sellâr'dan aldıkları Lazkiye'yi kendisine ikta ettiler. Melikü'z-Zâhir, veziri olan Âlem b. Mâhân'ı buranın kalesini Kaysar'a teslim etmek, askerlerini olduğu gibi bırakmak ve kendisine biat etmeye yemin ettirmek için Lazkiye'ye gönderdi.

Ancak kaleye ulaşan Âlem b. Mâhân, Lazkiye'ye göz dikti ve kendi kendine isyan etmeye karar verdi. Kendisine itaat edilmesi için buradaki askerlere yemin ettirdi. Ancak bazıları ona muhalefet ederek bunu kabul etmediler ve İbn Mâhân'ı tutuklayarak durumu bildirmek için Melikü'z-Zâhir'e mektup yazdılar. Haberi alan Melikü'z-Zâhir süratle Lazkiye'ye geldi ve kaleye çıktı. İbn Mâhân huzura getirildikten sonra eli kesildi, gözünün biri çıkarıldı ve yakın hizmetçilerinden biri öldürüldü. Ayrıca akrabası olan Bedr b. Mâhân'ın da dili ve kulağı kesildi. İçinde bulunan Nasrânî yöneticiyi de kırbaçladılar.

İbn Mâhân'ın tüm malvarlığına el koyularak dağıtıldı. Melikü'z-Zâhir Halep'e getirdiği İbn Mâhân'ı, kafasında kadın ayakkabısı, kesilen eli boynunda asılı bir şekilde eşeğe ters bindirerek şehirde dolaştırdı. Daha sonra kaleye çıkarıldı ve kale kapıcısı İbn Munife onu karşıladı ve: "Senden hakkımı istiyorum" dedi. Sonra ayakkabısını ayağından çıkarıp yüzüne vurmaya başladı. Ardından kalede hapsedildi.

Bazı insanlara göre Melikü'z-Zâhir, Lazkiye'nin iktalarını Kaysar'dan geri almak istemiştir. Çünkü kendisinin İbn Mâhân'a isyan etmesini emreden bir mektup yazdığı söylenmiştir ancak bu rivayet doğru değildir.

Melikü'z-Zâhir, Lazkiye'ye geldiğinde, Halep askerlerinden bir kısmını kardeşi Melikü'l-Efdal'e yardım olarak gönderdi. Bu arada Melikü'l-Aziz ve Melikü'l-Âdil, Dımaşk önlerinde konaklayarak şehri muhasara ettiler. Melikü'l-Aziz, Melikü'l-Âdil'in Bâb-ı Tûmâ'dan ve Melikü'l-Aziz'in de Bâbu'l-Ferec'ten gireceği şekilde şehri karışıkla teslim aldı.

Meliku'l-Efdal kaleden çıktı ve kendisine Dımaşk'a karşılık Sarhad verildi. Ardından Melikü'l-Efdal oraya yöneldi. Melikü'z-Zafir Halep'teki kardeşi Melikü'z-Zâhir'in yanına gitti. Ona ikramlarda bulunuldu ve merasimler yapıldı. Bu olay 592/1196 yılı Şaban ayında gerçekleşti.

Melikü'z-Zâhir, Halep'te hendek kazarak şehri tahkim etmeye başladı. Kâdî Bahâüddin ile Garseddin Kılıç'ı, Melikü'l-Aziz'in yanına muvafakat almaları için gönderdi. Melikü'l-Aziz ise Mısır'a gitmiş, Melikü'l-Âdil'i Dımaşk'ta bırakmıştı.

3. ZÂHİR GAZİ'NİN HALEP ÇEVRESİNDEKİ HAREKETLERİ

Melikü'z-Zâhir, Mercidâbık'a doğru yola çıktı ve burada ikamet etti. Maraş hâkimi, Ra'bân şehrinde göstermelik bir isyan çıkardı ve askerlerini Antep'e gönderdi. Bu durumdan korkan Antep'in sahibi Hüsameddin b. Nâsıruddin, kaleyi koruma altına aldı. Gelen askerler kalenin dışında konaklayarak kalenin muhasarasını amaçlamadıklarını göstermiş oldular. Aksine soğuktan ve kardan dolayı konakladıklarını gösterdiler. Daha sonra Maraş hâkimi, Melikü'z-Zâhir'e haber gönderip ondan özür dileyerek itaatine girdiğini ve buna yemin ettiğini bildirdi.

Ardından Râvendân'a giden Sultan, burada üç gün kaldı. Gece vaktinde de Azez'e gitti. Azez, Emîr Seyfeddin b. Alamüddin Ali b. Süleyman b. Cender'in nâibinin elindeydi. Kendisi o sırada hasta idi ve Halep'te bulunuyordu. Sultan, yağmurun şiddeti yüzünden kaleye çıkmak istedi. Ancak kaledekiler Seyfeddin'in izni olmadan onu kabul etmediler. Bunun üzerine Derbesak'a ilerleyerek burada bulunan Seyfeddin'in amcasının oğlu Rükneddin İlyas'ı tutukladı.

Halep'e kızgın bir şekilde geri dönen Sultan, hemen Seyfeddin'in evine gitti. Apar topar evinden alınarak teslim etmesi için Azez'e gönderildi. Onu Hüsameddin Osman b. Tumân'a emanet etti. Birlkte Azez'e ulaştılar ve şehir Sultan Melikü'z-Zâhir'in nâiblerine teslim edildi. Daha sonra Seyfeddin'le beraber tekrar Halep'e döndüler.

Başından bu olaylar geçtiğinde Derbesak, Seyfeddin'e aitti ve içerisinde malı ve nâibleri vardı. Ayrıca Franklardan bir grup esir de bulunuyordu. Bir hile ile esirlerin üzerindeki zincirleri kırdılar ve silah cephanesini açtılar. Zırhlar giydilerek kalede ayaklandılar. Bunun üzerine vali bir grup askerle birlikte kaleye sığındı. Bu durumu öğrenen Melikü'z-Zâhir hemen yola çıkarak Derbesak'a vardı ve valinin esirlere karşı zafer kazandığını gördü. Ardından bu esirleri öldürdüler.

Sultan, Hârim'den Halep'e ulaştı ve burada 592/1196 yılının sonuna kadar kaldı. Kâdî ve Kılıç, Melikü'l-Aziz'in barış konusu hakkındaki cevabını Sultan'a ulaştırdı.

Melikü'l-Âdil, memleketinin doğu tarafına gittiğinde oğlu Melikü'l-Kâmil Muhammed de amcasının oğlu Melikü'z-Zâhir'i ziyaret etmek için Halep'e vardı. Babasını ziyaret etmek için talepte bulundu. Melikü'z-Zâhir onunla buluştu ve onu en iyi şekilde ağırladı, daha sonra da babasının yanına gitti.

Serbek, Ra'bân'da Melikü'z-Zâhir'e karşı isyan etti. Ra'bân onun elindeydi ve burası Hârim'e karşılık olarak kendisine verilmişti. Babasının cesur kölelerinden biriydi. Melikü'z-Zâhir savaşmak için göstermelik olarak Kınnesrîn'e doğru hareket etti. Daha sonra yolundan saparak Ra'bân'a doğru gitti ve şehrin önlerinde konakladı. Savaşmadan birkaç gün burada öylece bekledi. Bu olay 593/1197 yılı Ramazan ayında gerçekleşti.

Şehir baskı altına alındı ve Serbek, silahını kuşandı. Etrafında silahlı bir grup varken atına bindi ve kalenin kapısını açtı. Sonra Sultanın yanına indi ve ondan kendisini affetmesini istedi, o da affetti. Ardından Ra'bân'ı kendisine geri verdi ve Sultan, Halep'e geçti. 593/1197 yılı Zilhicce ayının başlarına kadar burada ikamet etti.

4. FRANKLARDAN KORKU

Melikü'l-Âdil, Frankların hareketlenmesi üzere Melikü'z-Zâhir'den gelen askeri yardımla birlikte Gûr'a[332] doğru yöneldi. Elçiler, Sultan Melikü'z-Zâhir'e gelerek Frankların Ceble ve Lazkiye'ye saldıracakları haber verdiler. Bunun üzerine Melikü'z-Zâhir Esârib'e doğru yola çıktı, taşçıları ve taş kesicileri Ceble ve Lazkiye kalelerini yıkmak için gönderdi. Mübariz Akça'nın kuvvetleri Ceble'yi yıkmak için harekete geçerek şehrin surunu ve evlerini yıktılar, halkını da buradan sürdüler.

Garseddin Kılıç ve İbn Tumân ise Lazkiye'yi yıkmak için gittiler. Kaleyi delerek tahıl deposunu ve şehri yıktılar. Halkı da buradan sürüldü. Tünellere konulan ahşapları ateşe vermek için askerler de düşmanın gelmesini beklediler. Ancak onlara hiç kimse gelmedi.

[332] Gûr, Ürdün, İsrail ve Ürdün arasında bulunan bir vadidir. İçinde Lût gölünün de bulunduğu Gûr (Gavr) çukurluğu yeryüzünün en alçak yeridir. Bkz. Cemalettin Şahin, "Ürdün", *DİA*, 42 (2012): 357-359.

Deniz yoluyla Merkeb'in[333] altına gelen Prens, Garseddin ve İbn Tumân'la görüşmek istedi ve deniz kenarında bir araya geldiler. Prens, onlara Lazkiye'nin yıkılmamasını söyledi. Ayrıca Frankların Sayda ve Beyrut'u ele geçirdiklerini, sonra da Sûr'a döndüklerini de bildirdi.

Bu gelişmeyi bilgilendirmek için Rihâ'da[334] bulunan Sultan'a elçiler gönderdiler. Sultan, burada yıkılanların inşası için emir verdi. Daha sonra 594/1197 yılı Muharrem ayında Hârim'e ulaştı. Burada bir süre kaldıktan sonra Lazkiye'ye hareket etti ve buradaki köyleri imar etti ardından Halep'e yöneldi.

Garseddin Kılıç öldükten sonra çocukları Derkûş, Şığr, Bekâs isyan ederek ellerinde bulunan Şakif Arnun Kalesini Melikü'z-Zâhir'e vermekten vazgeçtiler. Bunun üzerine Sultan harekete geçerek bu kale surlarında delikler açtı. Sonunda Sultan, kaleden inen bu kişileri affederek onlara güzel bir yaşam sundu. Şehir halkından olan Seyfeddin Ali b. Kılıç da Sultan'ın yanında ileri gelenlerinden biri haline geldi.

5. MISIR'DA AZİZ'İN ÖLÜMÜ SONRASI GELİŞMELER

Aziz, Mısır'da öldüğünde yöneticileri arasında anlaşmazlık çıktı. Esedîler, Melikü'l-Efdal'e ve Nâsiriyye de Melikü'l-Âdil'e yanaştılar. Ancak Nâsıriyye, razı olmadıkları halde onun peşinden gittiler ve Melikü'l-Efdal'i yardım için davet ettiler. Bunun üzerine Sarhad'den Mısır'a gelen Melikü'l-Efdal şehre girdi. Kardeşleri iki menzil öteden onu karşıladılar ve kendisinden Melikü'l-Mansûr Muhammed b. Melikü'l-Aziz'e kefil ve terbiye eden olmaması için yemin ettirdiler.

Cehhâf ve Cihârkis, Kudüs'te bulunan Meymûn'un yanına doğru yola çıktılar. Melikü'l-Efdal, kardeşi Melikü'l-Müeyyed ve Melikü'l-Âdil ile mektuplaşan bir grubu tutukladı. Bu arada Melikü'z-Zâhir, veziri Nizameddin Ebû'l-Müeyyed Muhammed b. Hüseyin'i Mısır velayetini tebrik etmesi için kardeşi Melikü'l-Efdal'e gönderdi. Vezir bir süre yanında kaldı. Bu arada da hâkimiyet meselesinde anlaşmak için Melikü'z-Zâhir tarafından elçiler gidip geliyordu.

[333] Merkeb, Suriye'nin Tartus ilinin Baniyas ilçesinin aynı adlı bucağında yer alan köydür. (ç. n.)
[334] Rihâ, Eriha adıyla günümüzde Filistin'in Batı Şeria bölümünde Ürdün Nehri yanında yer alan bir yerleşim yeridir. (ç. n.)

Bunun yanı sıra Melikü'l-Âdil, Mardin'i muhasara altına almış ve neredeyse almak üzereydi. Melikü'l-Efdal Dımaşk'a yürürken Melikü'z-Zâhir de Amik çevresinde Frankların kurduğu tuzağı bozmak için Hârim'e doğru yola çıktı. Franklar o çevrede bulunan Türkmenlere saldırmıştı. Şayet Melikü'l-Âdil, Dımaşk'a yönelecek olursa diye yolu kesmeleri için bazı askerlerini Hünâsıra'ya gönderdi.

Melikü'z-Zâhir, Franklarla barış yaparak 595/1199 yılı Recep ayının sonunda Mercü Karahisar'a doğru gitti.

6. DIMAŞK KUŞATMASI ve BAŞARISIZLIK

Melikü'l-Âdil, Tedmür'e varıncaya kadar yol aldı ve sonra karadan Dımaşk'a ilerledi. Melikü'l-Efdal, bu yılın Şaban ayının yarısında Dımaşk önlerinde konakladı. Askerlerinden bazıları Meydan'da konaklarken bazıları da şehre saldırarak Melikü'l-Efdal adına slogan attılar.

Mecdüddin'in (Fakih İsa'nın kardeşi) askerleri şehre girip çarşıya kadar ilerledi ve arpa içeceği içtiler. Melikü'l-Âdil kaleden çıkarak onları şehirden çıkardı.

Askerlerden bazıları Melikü'l-Efdal'e saldırdı ve gece vaktinde Dımaşk'a girdiler. Dolayısıyla durum ciddileşti ve Melikü'l-Efdal, Cisrü'l-Haşeb'e varmakta geç kaldı.

Melikü'z-Zâhir, Hama'ya ilerledi. Seyfeddin Tuğrul Zâhirî, Hama'dan Menbic'e giden bir grup askerle karşılaştı ve onları bozguna uğratarak adamlarını esir aldı ve Melikü'z-Zâhir'e teslim etti. Melikü'z-Zâhir onları silahları ve hayvanlarıyla birlikte serbest bıraktı.

Melikü'z-Zâhir, Hama'ya vardığında askerlerinin Hama köprüsünden geçmesine müsaade etmediler. Ancak kendisi zorla geçti ve önlerinde konaklamayı başardı. Savaş sonrası şehrin hâkimi Melikü'l-Mansûr barış yapmak zorunda kaldı. Ayrıca kendisine değerli bir hediye etti ve askerlerini hizmetine vermek için gönderdi. Bunun üzerine Melikü'z-Zâhir İbnu'l-Mukaddem'in elinde olan Bârîn'i kendisine ikta etti. Hama hâkimi onu işgal etmek için muhasara etti.

Melikü'z-Zâhir, Musul'a bir elçi göndererek hâkiminden Mardin'e yardım etmek için Melikü'l-Kâmil ve Melikü'l-Âdil'in buradan çıkarılmasını emretti. Bu

arada Melikü'z-Zâhir, Dımaşk'a ulaşarak Melikü'l-Efdal ile bir araya geldi. Dârayyâ topraklarında karargah kurdular ve ardından şehre saldırarak savaştılar.

Melikü'z-Zâhir, Cihârkis, Usame, Sarasungur ve başkalarının Melikü'l-Âdil'e yardım için Dımaşk'a gireceği haberini alınca başlarında Seyfeddin b. Alamüddin'in olduğu bir grubu bunu engellemeleri için gönderse de yollarını şaşırdılar. Böylece bahsi geçenler Melikü'l-Âdil'in yanına gelerek ona güç verdiler. Savaş ve kuşatma sırasında Halep askerleri dışındakilere emir vermekte zorlanıyordu zira Mısırlı askerlerin çoğu münafıktı.

Musullu askerler Mardin'e ulaşarak Melikü'l-Kâmil'i buradan çıkardılar. Askerine ait olan her şeyi yağmaladılar. Dımaşk'ın dışındaki karargahlardan müjdeler gelmeye başladı. Bu arada Melikü'z-Zâhir, Şark'ta Musullu askerlerle birlikte iken Melikü'l-Âdil'in topraklarını kuşatmak için bahsi geçen Seyfeddin'in komutasında bir grup asker gönderdi. Seyfeddin'e Suruç'u ikta etti. Musullu askerler durum normalleşince Suruç ve Rakka'nın kendilerine iade edilmesini istediler. Ancak Sultan'ın Suruç'u Seyfeddin'e ikta ettiğini öğrenince ondan yüz çevirdiler. Bu arada Urfa askeri Seyfeddin'e karşı savaşarak Suruç'u ondan aldılar.

Hama hâkimi Melikü'l-Mansûr, Bârîn'i Zilkade ayında İbn'ul-Mukaddem'den aldı ve buraya karşılık Menbic'i verdi. Daha sonra bu konuyu ileride ele alacağız.

Melikü'z-Zâhir Dımaşk'ta iken Şark'ın elçileri yanına geldi ve Musul hâkimine Harrân, Urfa, Rakka ve Suruç'un verilmesini kararlaştırdılar. Onlara krşı koyanlara karşı tek bir güç olmaları konusunda ittifak ettiler ve buna dair yemin ettiler. Bu olaylar 595/1199 yılı Zilhicce ayında gerçekleşti.

596/ yılı geldiğinde Dımaşk halen kuşatma altında idi. Askerlerin çoğu yemeklerini gece taşırlar ve şehir halkına satarlardı. Melikü'l-Âdil bütün hazinelerini harcadı. Daha sonra tüccarlara büyük miktarlarda borçlandı. Mısır'a gitmek için su kabı ve testiler yapılmasını emretti. Daha sonra oğlu Melikü'l-Kâmil'i Şark memleketinden yanına çağırdı. Böylece büyük bir grubu toplayabildi.

Melikü'z-Zâhir'ın görevlendirdiği Seyfeddin b. Alamüddin ve Hama hâkimi Melikü'l-Mansûr, Melikü'l-Kâmil'in geçişini engellemek için Selmiyye'de buluştular. Melikü'l-Kâmil kalabalık bir orduyla geçiyor ve karşılarında hiç kimse duramıyordu.

Hama'ya sığındılar ve Seyfüddin b. Alamüddin ilerlemesine devam etti ve Sultan Melikü'z-Zâhir'i konu ile ilgili bilgilendirdi.

Melikü'l-Kâmil, Dımaşk'a ulaşırken Melikü'z-Zâhir ile Melikü'l-Efdal de Mercü's-Suffer ve ardından Re'su'l-Mâi'ye gittiler.

Melikü'z-Zâhir, Humus hâkimi ile birlikte gizlice Sarhad yönüne devam ederek Semâve tarafına ardından da Tedmür'e ilerledi. Sonra Melikü'z-Zâhir, Halep'e yürüdü ve ardından yüklü katırlar kendisine ulaştı. Doğuya giden Melikü'l-Kâmil, Karyeteyn'de[335] karşılaştığı Halep askerlerinden bir kıtayı bozguna uğrattı.

Melikü'l-Kâmil vardığında Sultan'ın yükleri de Karyeteyn'e ulaştı. Halep ordu komutanı Alamüddin Kaysar Nâsırî'ye haber gönderip onu davet eden Melikü'l-Kâmil: "Sizin ile bizim aramızda hayırdan başka bir şey yoktur. Sizi takip etmek için de gelmedik. Bizden aldığınızı geri verin!" dedi. Söylediklerini yerine getirdi. Daha sonra Melikü'l-Kâmil, Şark'a doğru devam etti. Katırlar, Rebiülevvel ayının 19'unda Halep'e ulaştı.

Melikü'l-Efdal ise Re'su'l-Ayn'den Mısır'a doğru yöneldi. Melik'in hazinesi ardından Mısır'a gönderildi. Bu arada Melikü'l-Âdil, Dımaşk'tan ayrılarak Mısır'a gitmiştir. Bunun üzerine Melik, Sarhad'a kaçtı.

7. MELİKÜ'L-ÂDİL MISIR'DA

Melikü'l-Âdil, Melikü'l-Mansûr Muhammed b. Aziz'in kefili ve mürebbîsi sıfatıyla Mısır diyarlarına hâkim oldu. Melikü'z-Zâhir'in hazinesi ile kalan bütün yüklerini kendisine gönderdi ve Halep'e ulaşıncaya kadar güvenliklerini sağladı. Bunlar Halep'e Cemâziyelevvel ayının ortasında ulaştı. Tel-Sultan'da olan Sultan da Halep'e geldi.

Melikü'l-Adil'in elçileri Sultan ile görüşmek için izin istedilerse de o kabul etmedi. Bikâs ve Hârim'e çıktığında hastalanmıştı. Halep'e geldiğinde hastalığı daha da ağırlaştı. Kaleye, kendisine hayır dua etmeleri için Halep'te bulunan Ebû'l-Hasan Fâsî, amcam Ebû Gânm, üstadın oğlu Abdurrahman gibi zühd sahibi şahsiyetleri çağırdı. Birçok zulmü kaldırdı ve sonra 596/1200 yılı Zilhicce ayında hastalığından kurtuldu.

[335] Karyeteyn, Humus'un 85 km güneydoğusunda yer alan bir kasabadır. (ç. n.)

Humus ve Hama hâkimleri kendisinden ayrılarak amcası Melikü'l-Âdil ile birlikte hareket ettiler. Melikü'l-Âdil'in talimatıyla Hama hâkimi İzzüddin b. Mukaddem'e Bârîn'e karşılık Menbic verildi. İbnu'l-Mukaddem, Efâmiye'de öldü ve yerine ise küçük kardeşi geçti.

Melikü'l-Âdil, Mısır'da kalarak Melikü'l-Mansûr b. Aziz adına okunan hutbeyi ve bastırılan sikkeyi sona erdirdi. Bu durum askerler arasında anlaşmazlığa neden oldu. Kimileri Melikü'l-Âdil'in hâkimiyetine ve hizmetine girerken kimileri de Aziz'in oğlunun hakim olmasını istiyordu. Dolayısıyla onlardan Cihârkis, Cehhâf ve başkaları Mısır'dan ayrılarak Melikü'l-Efdal ile ittifak kurdular.

8. İKİ MELİK, EFDAL ve ZÂHİR'İN DIMAŞK KUŞATMASI

Melikü'l-Efdal, 597/1201 yılı Cemâziyelevvel ayının 10'unda Halep'te bulunan kardeşi Melikü'z-Zâhir'e katıldı. Onunla birlikte Cehhâf da vardı. Ona Cihârkis'in Gûr'da konakladığını haber verdiler. Daha sonra Dımaşk'ın kuşatılmasını kararlaştırdılar.

Melikü'z-Zâhir, Musul'a yardım gelmesi için haber gönderdi. Kardeşi Efdal ile birlikte karşı karşıya geldi. İkisi de Menbic'e yürüse de Melikü'z-Zâhir şehri fethetti ve İbnu'l-Mukaddem'i yakalayarak hapsetti. Kaleyi tahrip ettikten sonra burayı Cehhâf'a ikta etti. İbnu'l-Mukaddem'in nâibi İbn Fâhir Sadeddin Mesud ile kız kardeşi, Necm Kalesinde bulunuyorlardı ve nâib kaleyi Melikü'z-Zâhir'e teslim etti. O da buraya karşılık Mâiz'i (Azez'e bağlı bir köy) verdi. Melikü'z-Zâhir kaleyi daha sonra Efdal'e teslim etti. Ardından İbnu'l-Mukaddem'i de yanına alarak Efâmiye'ye gitti.. Burayı teslim etmeleri için ona eziyetler etti. Ancak teslim etmediler.

Bunun üzerine onu Halep'e göndererek orada hapsetti. Sonra Kefertâb'ta yerleşerek şehri ele geçirdi. Ardından Maarretünnu'mân'da konakladı ve şehri yağmaladı. İçerisindeki her şeyi Beytülmâle aktardı. Daha sonra Hama'ya ilerleyerek Şaban ayında önlerinde konakladı. Şehrin hâkimi Melikü'l-Mansûr barış yapıncaya kadar onunla savaştı. Kendisine 30 bin dinar verilmesi ile barış yaptı.

Ardından Humus'a ilerledi ve şehrin hâkimi olan Melikü'l-Mücahid ile de bir barış yaptı. Sonra Dımaşk'a ilerledi ve önlerinde konakladı. Cihârkis ve Karaca'yı Gûr'dan yardım için çağırdı ancak gelmeye razı olmadılar. Bunun üzerine Sultan

Melikü'z-Zâhir bizzat yanlarına giderek onlara nazik bir dille kendisiyle birlikte hareket etmelerini istedi. Melikü'l-Efdal, Karaca'ya Sarhad'ı verdikten ve annesini ile ailesini buradan çıkardıktan sonra bu ortaklığı kabul ettiler. Dımaşk'a yönelerek savaşmaya hazırlandılar. Ancak Cihârkis bu fikre sıcak bakmadı ve geride kalanlarla birlikte Melikü'l-Âdil'den yana tavır sergiledi. Dedi ki: "Uygun olan Melikü'l-Âdil ile karşılaşmamız, eğer onu bozguna uğratırsak o zaman dileğimiz yerine gelmiş olur."

Melikü'l-Âdil Mısır'dan Kerek'e geçti ve sonra Nablus'a yöneldi. Cihârkis, Melikü'z-Zâhir'in Dımaşk kuşatmasının ciddiyetini görünce askerlerden kaçarak Nablus'ta bulunan Melikü'l-Âdil'in yanına kaçtı. Karaca da Sarhad'a kaçarak orada isyan çıkardı. Çadırları ve içindekileri öylece bıraktılar. Bunun üzerine Melikü'z-Zâhir hepsini yağmaladı. Daha sonra askerleriyle birlikte Dımaşk'a saldırdı ve burada şiddetli çatışmalar gerçekleşti. Ukayba'yı yıkıp yaktılar, hanları da talan edip yağmaladılar.

Melikü'l-Âdil, Musul hâkimiyle mektuplaşarak onunla anlaşma yaptı ve Re'su'l-Ayn'e vardıktan sonra Melikü'z-Zâhir'in yanına gitmekten vazgeçti.

Melikü'l-Faiz b. Âdil, Sultan Melikü'z-Zâhir'in memleketinde karışıklık çıkararak onun Dımaşk kuşatmasını duraklatmak için doğu memleketlerinden yola çıktı. Bunun üzerine Melikü'z-Zâhir, Mübariz Akça'yı (Halep'in en büyük emîrlerinden biriydi) bir grup askerle birlikte ona gönderdi. Bâlis'in önlerinde konaklayan Melikü'l-Fâiz, burayı yağmaladıktan sonra Menbic'e ilerledi ve önlerinde konakladı. Burada Melikü'l-Fâiz askerleriyle birlikte bozguna uğradı ve Bizâ'a'ya geri çekildi. Şehre giren Fâiz, kalesini inşa edip onardı. Buradan Halep askerini ele geçirmek için Bizâ'a'ya yürüdü. Böylece hepsi birden Halep'e gittiler. Bizâ'a'da günlerce kaldı. Halep halkı korkusundan dolayı dehşete düştü ve çiftçileri kaçıştılar.

Ardından Nablus'a babasının yanına gitti. Melikü'l-Âdil, Dımaşk'a yardım gönderdi. Bu olay Melikü'z-Zâhir'e ulaştı. Askerler Dımaşk'ı kuşatmıştı. Onlara bir tuzak hazırladı ve tuzağa düştüler. Pek çok insan öldürüldü. Bazıları da bozguna uğradı. Şehre az kişi girmişti. Hama hâkimi anlaşmayı bozdu ve Revc çevresine doğru yola çıktı ve üzerine saldırdı. Rustak ve Şeyzer'i yağmaladı.

Daha sonra Halep askerleri Menbic'e ilerlediler ancak kendilerine fayda sağlayacak bir şey bulamadılar. Melikü'z-Zâhir'in onları çağırmasıyla da Dımaşk'a

gittiler. Uzun süren kuşatmadan dolayı askerlerin canı sıkıldı. Fâiz, Menbic'i ele geçirdikten sonra Şakîr ve Cehhâf kaçtılar.

9. EFDAL'İN ve ZÂHİR'İN ANLAŞMAZLIĞI

Melikü'z-Zâhir ile Melikü'l-Efdal arasında Dımaşk konusunda anlaşmazlık oluştu. Melikü'z-Zâhir bu işte hazinelerini çıkaran, mal harcayan, askerleriyle kuşatan olduğu için şehri kendisine isterken; Melikü'l-Efdal de kendisine ait olan bu yer yüzünden Sarhad'ı elinden çıkardığından hareketle kendine istemekteydi. Böylelikle aralarında düşmanlığa varan olaylar gerçekleşti ve Melikü'z-Zâhir, Meymun Kasrî, Sarasungur, Aybek Fatîs, Bekî Fâris ve Kubeysî ile birlikte buradan ayrılmıştır.

Melikü'l-Efdal de ayrılarak Humus'un hâkimi Melikü'l-Mücahid'in yanına gitti. Kızını Humus'un hâkiminin oğlu olan Melikü'l-Mansûr İbrahim ile evlendirdi. Bu arada Melikü'z-Zâhir ise Hama'ya saldırarak şehri tarumar etti. Hâkimi Melikü'l-Mansûr'dan belirli bir mal karşılığında anlaşarak buradan Menbic'e devam etti. Melikü'l-Fâiz ile birlikte hareket eden şehir halkının tümünü kılıçtan geçirmeye ve öldürmeye kararlıydı. Ancak oradaki emîrler ona itaat edeceklerini ve onları affetmesi durumunda şehri teslim edeceklerine dair söz verdiler. Bunu kabul eden Melikü'z-Zâhir, teslim aldığı şehri 598/1201 yılı Muharrem ayında İbnu'l-Maştûb'a ikta etti.

Halep'e gelen Melikü'z-Zâhir, Azez, Şeyh ve Havvâr şehirlerini Meymun Kasrî'ye ikta etti. Aybek Fatis'e de kendisini memnun edecek iktalar verdi. Sarasungur geri çekildi. Sultan da Efâmiye'yi İbnu'l-Mukaddem'den teslim aldı ve onun karşılığında Râvendân'ı verdi.

597/1201 yılı Şaban ayında Melikü'z-Zâhir'in veziri Cemaleddin Ebû Galibî Abdülvahid b. Husayn Bağdâdî vefat etti. Daha önce Melikü'n-Nâsır'ın hizmetinde olan babasının ölümü sonrası Halep'e gelmiş ve vezirlik makamına getirilmiştir. Nizamiddin Ebû'l-Müeyyed Muhammed b. Hüseyin'den sonra vezir olmuştu.

Melikü'l-Âdil, Dımaşk'a gelmişti. Humus hâkimi Melikü'l-Mücahid, Melikü'l-Efdal ile birlikte ona doğru geldi. Ona şefkat gösterdi ve Melikü'l-Efdal'e Şeyhatân, Cemileyn, Mevzir, Kalatü's-Sin ve Sümeysât'ı verdi. Ardından Melikü'l-Efdal yoluna devam etti. Bu arada Melikü'l-Âdil Hama'da konakladı ve Melikü'z-Zâhir ile barış sağlanıncaya kadar elçileri gidip geldi. Nihayetinde Melikü'z-Zâhir, Halep'te

Meliku'Âdil adına hutbe okuttu ve para bastırdı. Bu olaylar 598/1201 yılı Cemâziyelahir ayında gerçekleşti.

Elçi Şemseddin Tenebbî, davet vaktinde Cuma günü minbere çıkarak insanların üzerlerine altın saçtı. İbnu'l-Meştub'un[336] durumu kendisine ulaştığında Menbic'e girmeyi kararlaştıran Melikü'z-Zâhir, asker göndererek şehri ondan aldı. Sonra onu affetti ancak kalesini ve surlarını yıktı. İbnu'l-Meştub doğuya doğru hareket etti.

Bu arada Melikü'z-Zâhir, Arapları silahlarını almak için bir araya topladı. İbnu'l-Mukaddem bu durumdan endişe edip isyan etmek için Râvendân'a kaçtı. Melikü'z-Zâhir ise onun peşinden gitti. Kalesinde sadece bir gece kalabilen İbnu'l-Mukaddem, Sultan'dan kaçarak Tel-Bâşir'de bulunan Bedreddin Delderem'in yanına gitti. Sultan da peşinden giderek Tel-Bâşir'i kuşatma altına aldı. Halkı şehri teslim etti ve içeride bulunan mallar, gıdalar ve zâhireler alındı.

Buradan amcası Âdil'in oğlu Melikü'l-Kâmil'in yardımına gitmek üzere Menbic'e hareket etti. Mardin'de konaklayarak buranın hâkimi Rükneddin b. Kılıç Arslan ile Melik'in oğlu arasında barış yaptı. Ardından Bîre'ye yöneldikten sonra Halep'e geri döndü.

599/1202 yılında Franklardan kalabalık bir grup denizden karaya çıktı. Onlardan bir taife karadan Lazkiye'yi geçerek Antakya'ya ulaştı. O zamanlarda Lazkiye Seyfeddin b. Alamüddin'e ikta edilmişti. Lazkiye topraklarında kendileri için faydalı gördükleri her şeyi alarak Müslümanlara karşı ilerlediler.

Bu arada Seyfeddin ordusuyla birlikte yola çıktı ve birbirleriyle karşılaştılar. Allah onlara karşı zafer bahşetti. Krallarını (kralları tek gözlüydü) ve komutanlarını esir etti, onlardan pek çok kimseyi de öldürdü. Elde edilen esirler, kral, ileri gelenler, atlar ve silahların olduğu bu büyük ganimet Halep'e ulaştırıldı.

Melikü'l-Efdal kendisine ikta edilen memlekette amcası Melikü'l-Âdil'e karşı isyan etti. Bunun üzerine ordu göndererek Şeyhatân, Cemleyn, Mevzer, Suruç ve Sinn gibi yerleri kendisinden tekrar aldı. Melikü'z-Zâhir, amcasının istila etmesinden korkarak Necm Kalesine ilerleyerek burayı Melikü'l-Efdal'den aldı. Burayı Melikü'z-Zâhir, Melikü'l-Efdal'e teslim etmişti. Bu arada Melikü'l-Efdal'in annesi Halep'e

[336] Hakkariye Kürtleri'nin lideri İbnu'l Meştub Eyyûbi emîrlerinden olup daha sonra isyan etmiştir. Bkz. Önder Kaya, "Eyyûbi Meliklerinden El-Eşref Musa'nın Artuklu Melikleri İle İlişkileri", *I. Uluslararası Artuklu Sempozyumu Bildirileri: Artuklular,* C. I, Mardin, (25-26-27 Ekim 2007): 130.

ulaşarak Melikü'z-Zâhir'e amcasının hakkında ne düşündüğünü ve memleketlerini iade etme konularını sordu. Dımaşk'a onunla birlikte Seyfeddin b. Alamüddin'i gönderdi. Ancak Sümeysât dışında başka şehirleri vermeyeceğini ve bundan sonra kendisine karşı aykırı bir hareket yapılmaması şartını koydu.

10. 600/1203 YILI OLAYLARI

Frankların Ceble ve Lazkiye'ye doğru hareket ettiği haberleri ulaşması üzerine Sultan Frankların hareket alanını daraltmak için bu bölgeyi tahrip etmeleri için asker gönderdi. Lazkiye ve Uteyka Kalesi kuzey tarafından tahrip oldu. Bu olaylar Lazkiye'nin, İbn Cündü ve Seyfeddin b. Alamüddin'den alındıktan sonra gerçekleşti.

Melikü'z-Zâhir'in Safer ayında Melikü's-Sâlih Ahmed isimli oğlu dünyaya geldi. Dolayısıyla çok sevindi ve mutlu oldu. Şehri ve kaleyi süsledi. Askerler en güzel elbiselerini giydiler. Sultan da en güzel elbiselerini giyerek Bâb-ı Sağîr Meydanında askerlerle birlikte eğlendi.

601/1204 yılı Muharrem ayında Ermenî Kralı İbn Lavin (kendisi Berdas Fakkâs'ın çocuklarından olup Antakya hâkimi Seyfüddevle zamanında yaşamıştır) saldırdı. Bunun üzerine Melikü'z-Zâhir, Prense karşı Halep'ten askeri yardım gönderdi. Bu birlik Âsi'ye vardıklarında İbn Lavin'in durumu zayıfladığı anda karşısına çıkıp onu buradan çıkardılar. Halep askerleri taraftarlarından pek çok kişiyi öldürerek geri döndüler. İbn Lavin yapılan anlaşmayı bozdu ve Amik şehrine saldırdı, hayvanlarını aldı. Derbesak yakınlarında bir dağda geçiş yolunu daraltmak amacıyla daire şeklinde bir kale inşa etmeye başladı.

Sonrasında Sultan'a haber göndererek Antakya'ya kadar olan yerlerin kendisine bırakılmasını ve Amik'ten alınan tüm yerlerin tekrar iade edilmesini talep etti. Sultan da bunu kabul ederek anlaşma yaptı. Daha sonra Antakya'ya yerleşen Prens, bu bölge dışında bulunan yerleri tahrip etmeye başladı. Bunun sonucunda bölgede pahalılık meydana geldi. Melikü'z-Zâhir, Antakya halkına mal ve gıda desteği sağlardı. Böylece eskisinden daha fazla güçlendi.

11. ERMENÎ İBN LAVİN'İN SALDIRILARI

İbn Lavin, Cemâziyelevvel ayının bir gecesinin Mevlid gecesinde askerleriyle ansızın Derbesak dışındaki yerleşim yerlerine saldırdı. Mevlid gecesinde yanan kandilleri ayırt edemediler. Şehrin dışındaki halk onlarla çarpışsa da onlara karşı koyamadılar. Sabah olduğunda Amik topraklarına dağılarak burada bulunan Türkmenleri yağmaladılar ve bu durum gündüzün kuşluk vaktine kadar devam etti ve ardından geri döndüler.

O bölgenin Müslüman askerleri peşlerinden gitti ancak onlara yetişemediler. Ermeniler Likâm[337] dağlarına girdiler. Gece vaktinde başlayan şiddetli kar yağışı yanlarında bulunan atları ve hayvanları helak etti. Şiddetli soğuk yüzünden koyunların derilerini soyar üzerlerine giyerlerdi. Bu arada Melikü'z-Zâhir, başlarında Meymun Kasrî ile Aybek Fatis'in olduğu Halep askerlerinden bir orduyu onlara gönderdi. Hârim'de konakladılar. İbn Tumân'ın başında olduğu askerlerden bir kıta da İbn Derbesak ve Seyfeddin b. Alamüddin askerleriyle birlikte Tîzîn'de konakladılar. İktalarında bir cariye vardı. Birçok kez Derbesak'taki askerlerle Bağras'ta bulunan İbn Lavin'in askerleri arasında çatışmalar gerçekleşmiştir.

Sultan bu yılın Şaban ayında Lavin'in memleketine girmek için Mercidâbık'a giderek buradan asker topladı. Amcası Melikü'l-Âdil ve diğer İslâm memleketlerinin hükümdarları da asker gönderdi. Sultan, Ramazan ayı bitinceye kadar Mercidâbık'ta kaldı.

İbn Lavin, Seniyyât'tan yola çıktı ve gece vaktinde bilinmeyen yollardan geçerek Amik'e vardı ve sabah ansızın askerleriyle birlikte çadırlarına kadar girerek Meymun'un birliklerine baskın yaptı. Hazırlıksız yakalanan Müslümanlar yine de onlarla savaştılar ve pek çok kişi öldürüldü. Kısa bir süre sonra Seyfeddin, Tîzîn'den yola çıkıp geldiğinde onların geri çekildiklerini gördü.

Mercidâbık'ta bulunan Sultan bu gelişmelerden haberdar oldu ve yanındaki ordularla birlikte harekete geçerek Amik'te konakladı. Etrafına asker ve Türkmenlerden kalabalık bir topluluk toplandı. Bunu gören İbn Lavin, kendisine itaat edeceğine ve Derbesak yakınlarında inşa ettiği kaleyi de yıkacağına dair haber gönderdi. Ancak Sultan buna olumsuz bir cevap verdi. Amik'in çiftçilerini geri alarak

[337] Likâm, günümüzdeki Amanos Dağlarıdır. Bkz. İbn Haldun, *Mukaddime*, I, haz. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2007), 244.

köylerini imar etti ve şehrin gelirini arttırdı. Bu arada barış için elçiler gidip geliyordu. Sonunda İbn Lavin'in şartları kabul edildi. Buna göre Lavin inşa ettiği kaleyi yıkacak, saldırıda aldığı her şeyi tekrar iade edecek, tüm Müslüman esirleri geri verecek ve Antakya'ya karşı bir saldırıda da bulunmayacaktı. Sekiz yıl geçerli olacak anlaşma sonrası Lavin kaleyi yıktı ve diğer şartları da yerine getirdi.

Sultan, Halep'e 603/1206 yılında girdi. Memlük ve taraftarlarından birilerini yönetime getirdi. Bu arada Frankların 605/1208 yılında Hama'ya saldırması üzerine Melikü'z-Zâhir buraya Halep'ten askeri yardım gönderdi.

12. FRANKLARA KARŞI HAMLE ve KEYHÜSREV'İN ORTAYA ÇIKIŞI

Melikü'l-Âdil, Kudüs'te konaklamış, süvarileri de Trablus'a saldırarak kalelerini tahrip etmiştiler. Hama'da bahar mevsimi bitinceye kadar bütün kış kaldıktan sonra Dımaşk'a döndü, oğlu Eşref de babasının hizmetinden sonra memleketine döndü ve Halep'i geçti. Melikü'z-Zâhir onunla buluştu ve mutlu oldu. Halep Kalesindeki evinde onu ağırlayarak değerli antika silahlar, atlar, altınlar, mücevheratlar, köleler, cariyeler ve elbiseler takdim etti. Bütün bunların değeri 50 bin dinardı. Yedi gün sonra onu Karahisar'a uğurladı ve Halep'e döndü.

Keyhüsrev b. Kılıç Arslan[338], İbn Lavin'in memleketine doğru ilerledi ve bunun için Melikü'z-Zâhir'den askeri yardım istedi. Bunun üzerine Melikü'z-Zâhir, Seyfeddin b. Alamüddin ve Aybek Fatîs komutasında bir ordu gönderdi. Bu ordu Maraş'ta bir araya gelerek 605/1208 yılında Bornûs'ta konakladılar ve burayı fethettiler. Bunun yanı sıra İbn Lavin'in memleketinde bulunan birkaç kaleyi de fethettiler.

Bunun üzerine Lavin, Melikü'l-Âdil ile mektuplaşarak ona sığındı. Melikü'l-Âdil, Keyhüsrev ve Melikü'z-Zâhir'e, İbn Lavin ile barış yapmaları için haber gönderdi. Keyhüsrev çabuk davranarak İbn Lavin ile Bağras Kalesini Dâviyye'ye[339] iade etmesi ve Antakya'ya saldırmaması şartıyla barış yaptı. Ayrıca kardeşi Rükneddin'in hayatta iken terk ettiği malların da iade edilmesini istedi.

[338] 1192-1196 yılları arasındaki Türkiye Selçuklu Sultanı I. Gıyaseddin Keyhüsrev'dir. (ç. n.)
[339] Dâviyye, Templier şövalye tarikatine verilen isimdir. (ç. n.)

Kardeşinden korkan Keyhüsrev Halep'e gelerek bir müddet Melikü'z-Zâhir'in yanında kaldı. Melikü'z-Zâhir de kardeşi Rükneddin'in bu durum yüzünden kendisine karşı tavır almasından endişe ediyordu. Keyhüsrev'i kendisinden isterse, onu teslim etmesi mümkün olmayacaktı. Bu yüzden ondan yüz çevirdi. İbn Lavin'in yanına girdi ve yanında pek çok mal bıraktı. Bu anlaşmadan sonra bıraktığı malları geri verdi. Ayrıca yanında ve memleketinde bulunan bütün Müslüman esirleri iade edecek ve Melikü'z-Zâhir'in memleketine de saldırmayacaktı. Halep'in yardımı Halep'e ulaştı.

13. ÂDİL EL-CEZÎRE'DE

Melikü'l-Âdil, 606/1209 yılında Dımaşk'tan ayrıldı. Gürcüleri Ahlat'tan çıkarmak için doğuya ilerlediğinde kendisine yardım etmesi için Melikü'z-Zâhir'e haber gönderdi. Bunun üzerine Melikü'z-Zâhir'in ona gönderdiği askerler Fırat'ı geçip Re'su'l-Ayn'e ulaştığında Gürcüler Ahlat'tan ayrıldı. Âmid hâkimi buraya ulaştı ve kendisine katıldı. Askerlerle birlikte Sincar'a yürüdü. Habur ve Nusaybin şehirlerini ikta etti.

Sincar'ın önlerinde konaklayarak burayı muhasara altına aldı. Sincar hâkimi Muzaferrüddin b. Zeynüddin'in bağışlanmasını kabul etmedi ve: "Bu kişilerin yolsuzluk yaparak hazine paralarını almalarına ve cihad uğrundaki askerlik hizmetini bırakmalarına imkan vermek şeriata göre bana caiz değildir" diyerek Sincar'ı sıkıştırdı ve Cemâziyelahir ayında onunla savaştı.

Musul hâkimi Nureddin b. İzzüddin amcası oğluna yardım etti. Muzafferüddin ile ittifak ederek Melikü'l-Âdil'in askerlerinden bir grubu dağıttılar. Melikü'z-Zâhir'e haber gönderip sultan olmalarını, hutbeyi kendi adına okutmalarını ve para bastırmasını istediler.

Melikü'z-Zâhir, iki tarafı da idare etmeye çalıştı. Elçiler her şehirden yanına gidip geliyordu. Kendisi amcasına ve askerlerine bağlı görünürken asıl maksadı Sincar'ı korumak ve Musullulara müdahale etmekti. Ayrıca amcasına da yeminine sadık olduğunu göstermek istemekteydi. Bu durum kardeşi Melikü'l-Müeyyed ve veziri Nizamüddin Kâtib amcasına mektup yollayıncaya kadar devam etti. Mektupta Musul elçisi ve Muzafferüddin, Sincar'ın kendilerine bırakılmasını talep ettiler.

Arabuluculuk yapan Melikü'z-Zâhir, Sincar'ı onlara bağışladı ancak Habur ve Nusaybin'i onlardan aldı.

Melikü'l-Müeyyed amcasının yanından bolluk içerisinde döndü. Karlı ve soğuk bir gecede Re'su'l-Ayn'e ulaştığında kireçle sıvanmış bir evde üç arkadaşı ile birlikte konakladı. Evin kapısını ve bütün deliklerini kapatarak ocakta ateş yaktı. Ocaktan çıkan dumandan dolayı arkadaşlarıyla beraber zehirlenerek vefat etti ve cenazesi 606/1210 yılı Şaban ayında Halep'e götürüldü. Bu haberi duyan Melikü'z-Zâhir tarif edilemeyecek kadar üzüntü ve kedere gömüldü.

Melikü'l-Âdil, Harrân'a ulaştığında Musul ve el-Cezîre hâkimi ondan korktu. Bunun üzerine Melikü'z-Zâhir'e mektup yazdı ve ondan kendisiyle doğu hükümdarları arasındaki ilişkilere karışmamasını talep etti. Ayrıca bu konuda kendisinin hakem olmasını da diledi. Musul hâkimi, Erbil hâkimi ve el-Cezîre hâkimi mektup yazarak kendilerini desteklemesini istediler ancak o hiç aldırış etmedi.

Bu arada Sultan askerleriyle birlikte Haylân'a doğru gitti. Daha sonra Semmûka'ya gitti Amcasına barış ve gönüllerini alma konusunda mektup yazdı. Kendisi Semmûka'da (Kuveyk nehri üzerinde) konakladı. Ayrıca ondan bütün Müslümanların tek dava etrafında toplanmalarını istedi.

Düşünülen barış konusuna Selçuklu Hükümdarı da müdahale etti ve bu barışın bütün Frankları da kapsaması gerektiğini söyledi. Çünkü Franklar hareket etme niyetindelerdi. Hatta askerlerden bir grup Melikü'l-Adil'in askerleriyle içki sohbetleri de yaptı. İbn Kehdan, Sultan Melikü'z-Zâhir'in yanına ulaştı ve ona ikramda bulundu. Melikü'l-Âdil'in askerlerinin takati kalmayınca barış yapıldı. Bu barışa İslâm hükümdarları da katıldı.

14. ZÂHİR'İN EVLENMESİ ve İMAR İŞLERİ İLE İLGİLENMESİ

Melikü'l-Âdil ile Melikü'z-Zâhir arasında evlilik sebebiyle hısımlık oluştu. Zira Melikü'z-Zâhir, Melikü'l-Âdil'in kızı Safiyye Hatun ile evlendi. Sultan, Halep kanalını yapmaya başladı ve emîrlere paylaştırdı. Su kaynaklarını açtı ve su kanallarını kireçle boyadı. Böylece Halep'te su bollaştı ve bu suyu Halep'in bütün mahallelerine

dağıttı. Mahallelere kastallar[340] döşedi. Bu hizmetler düzenli bir şekilde işleyinceye kadar önemle takip etti. Bütün bunlar 607/1210 yılında gerçekleşti.

Sultan Melikü'z-Zâhir'in veziri Nizamüddin Muhammed b. Hüseyin, dizanteri hastalığına yakalanarak 607/1210 yılı Safer ayında Halep'te vefat etti. Allah'ın rahmeti üzerine olsun! Sâlih, müşfik, nasihat eden, Sultan'ın yanında hayırlı bir arabulucu, halkın yararına olan şeylerde görüşünü söyleyen ve onlara iyilik yapan bir vezirdi. İnşâ ve devlet işlerini kendisinden sonra Şerefiddin Ebû Mansûr b. Husayn yaptı. Divanların başında Şemsüddin b. Ebû Ya'lâ vardı. Ebû Mansûr b. Husayn öldüğünde vezirlik ona kaldı. Kendisine divan işleri verildi.

Bu arada Sultan, Halep Kalesinin kapısını ve Dergâh'ı inşa etti. Su kaynağı bulana kadar şehirdeki hendeği derinleştirdi. Bu olaylar 608/1211 yılında gerçekleşti. Bu yılda Melikü'l-Adil'in kızı melike Safiyye Hatun, Şemsüddin b. Tenebbi ile birlikte Mısır'dan Halep'e gitti. Melikü'z-Zâhir, Dımaşk'tan Kadı Bahâüddin ile birlikte geldi. Daha sonra askerleri Tel-Sultan'da eğlence yaptılar. Onlara oldukça cömert davrandı. Halep'e 607/1210 yılı Muharrem ayının ortasında vardılar.

İbn Tenebbî, Artîk köylerinden Tele' denilen Halep'e bağlı bir köye sahip oldu. Buraya karşı cömertçe davranarak bolca mal verdi. Onların gözünde değerli bir şahsiyet haline geldi.

Mevlid gecesinde içinde minber bulunan Makam-ı İbrahim'de yangın çıktı. İçerisinde çadır, silah ve tarif edilemeyecek kadar çok araç, gereç vardı. Hz. Yahyâ b. Zekeriya'nın (as) başının olduğu dibek dışında hepsi yandı. Tavanlar ve kapılar da yandı. Bunun üzerine Sultan Melikü'z-Zâhir kısa bir süre içinde yanan yerleri tekrar onardı.

609/1212 yılında Sultanın katibi Şerefeddin Abdullah b. Husayn öldü. Vezirlik makamında Şemsüddin Abdülbaki b. Ebû Ya'lâ kaldı.

Melikü'z-Zâhir Bâbu'l-Yahud'u yıktı ve hendeğini genişleterek derinleştirdi. İnşaatı öncesinden daha güzel oldu. Zira daha önceki şeklini değiştirdi. Üzerine iki büyük burç inşa ederek burayı Bâbu'n-Nasr olarak adlandırdı. 610/1213 yılında inşasını tamamladı.

[340] Kastallar, yer altı su borularıdır. (ç. n.)

Sultan Melikü'z-Zâhir'in amcası kızı Safiyye Hatun'dan olma Melikü'z-Aziz, 610/1214 yılı Zilhicce ayının 5'i Perşembe günü doğdu. Her yere müjdeler gönderilerek Halep şehrinin kubbeleri süslerde donatıldı. Sultan, doğumunun 17. gününde kardeşi Melikü's-Sâlih'i sünnet ettirdi ve sünnetini kutladı. Halep Kalesinden şehre kadar bir tekne kurdu. Adamlar tekneye inerek heykellerden çeşitli boynuz işleri yaptılar. Şehrin ileri gelenlerini de onurlandırdı ve onların çocuklarını da güzel elbiseler giydirerek sünnet ettirdi.

Bu arada Sultan Melikü'z-Zâhir, Halep'e bağlı olan Bâşûra'yı Bâbu'l-Cinân'dan Saâbîn (Yılanlar) Kulesine kadar yeniledi. Eski surdan farklı olarak daha sağlam bir sur yaptırdı ve kulelerini de kale gibi yeniledi. Yılanlar Kulesine Ferâdîs olarak adlandıracağı bir kapı açmayı kararlaştırdı. İnşaat çalışmalarını bizzat kendisi takip etmekte idi.

Bu yılda, Zâhiriye Medresesi dışındaki yerleşim alanını, nehir ile burasının arasında bulunan Kınnesrîn kapısının yenilenmesini emretti ve kendisine atfedildi. Yarûkiyye harap olunca halkının çoğu buraya taşındı.

İsmailîler, Antrasos Kilisesi'nde bulunan Prensin oğluna saldırıp onu öldürdüler. Bunun üzerine Prens kalabalık bir Frank topluluğu ile kalelerine indi, pek çok kişiyi öldürüp kalanlarını esir etti. Havabî Kalesini kuşattı. Bunun üzerine halk Sultan'a yardım göndermesi için mektup yazdı. Bu durum karşısında Sultan Halep askerlerinden onları koruyacak 200 kişilik bir bölük gönderdi. Bunlar Havâbî Kalesine girecek ve Frankların istilasını önleyecekti.

Bu bölüğün kaleye rahatça girebilmelerini sağlamak adına Seyfeddin b. Alamüddin komutasında bir grup Halep askerini de Lazkiye yönünden gelecek Frankları meşgul etmesi için gönderdi Franklar bu durumu öğrenince adamları koruyan piyadeler ve süvariler için tuzak hazırladılar ve adamları esir alarak öldürdüler. Ayrıca süvarilerden 30 kişiyi de yakaladılar. Bu olay Recep ayının 11'inde gerçekleşti.

Bunun üzerine Âdil'in oğlu Melikü'l-Muazzam, ordusuyla birlikte Dımaşk'tan yola çıktı ve Trablus şehrine saldırarak burayı ele geçirdi. Burada yağmalamadığı ve yok etmediği hiçbir köy kalmadan ilerlemedi. Köylerin tüm ganimetlerini ele geçirerek esirler aldı. Bunun üzerine Havabî'yi terk ederek Sultan Melikü'z-Zâhir'in

adamlarından aldıkları esirleri serbest bıraktılar, ona mektup yazarak özür dilediler ve nezaketle ellerinden geleni yaptılar. Böylece elleri boş bir şekilde burdan ayrıldılar.

Bâşûra, kapılar ve burçlar inşası 612/1216 yılında tamamlandı. Ancak tamamlanmayan kapı açma işini Melikü'z-Zâhir ölünce Tuğrul Atabeg tamamladı. Sultan Melikü'n-Nâsır açıncaya kadar kapalı kaldı. Bu olay ileride daha geniş bir şekilde ele alınacaktır. Bu olaylar 612/1216 yılında gerçekleşti.

15. ZÂHİR'İN ÖLÜMÜ ve VELİAHT DÖNEMİ

Sultan Melikü'z-Zâhir ile Sultan Keykavus b. Keyhüsrev[341] arasında yazışmalar gerçekleşti. Sultan Melikü'z-Zâhir amcasından korktuğu için Keykavus'un hizmetine girmesi konusunda anlaştılar. Keykavus bu duruma olumlu baktı ve bizzat kendisi memleketin sınırlarına gitti. Ancak Sultan, bu anlaşmayı yaptığına pişman oldu. Kendi topraklarını korumasının daha iyi olduğunu ve amcasıyla yaptığı anlaşmanın daha faydalı olduğunu gördü. Bunun üzerine Halep kadısı Bahâüddin'i muvafakat içeren bir mektupla Mısır'a gönderdi. Bu muvafakatın içeriği şöyledir: "Oğlu Melikü'l-Âdil'in kızından olma Melikü'l-Aziz'i veliaht olarak kılmıştır." Melikü'l-Âdil'den bunu yerine getireceğine dair yemin etmesini talep etti.

Ardından Mısır'a ilerledi. Sultan, mektupçunun atlarını hazırlayarak amcasından gelen haberleri beklemeye başladı. Eğer düşündüğü gibi bir şey olursa kendisi bizzat Keykavus'a doğru çıkacaktı. Bunun yanında orduyu hazır etmekle ve Keykavus'a karşı hazırlanmakla meşguldü. Onunla bir araya gelecek ve öncelikle İbn Lavin'in memleketine saldıracaktı. O sıralarda İbn Lavin Antakya hâkimi idi. Zira İbn Lavin'in komşusu olması ve amcasının tarafında olduğunu bildiği için Sultanın hareket alanı daraldı.

Mısır'daki kâdıdan Melikü'l-Âdil'in, Melikü'z-Zâhir'in önerdiği her şeyi kabul ettiğine dair haberler ulaştı. Dolayısıyla amacına ulaşmak için çabuk davrandı ve işlerini halletmek için vakit kaybetmedi.

Keykavus, onu sürekli Sultana karşı çıkması için kışkırtıyor ve onu beklediğini hatırlatıyordu. Ancak Sultan bundan hoşlanmadı ve gönlü daraldı. Bunun yanında

[341] 1237-1246 yılları arasındaki Türkiye Selçuklu Sultanı II. Keyhüsrev'in oğlu II. İzzüddin Keykâvus'dur. (ç. n.)

amcası bütün isteklerini kabul etti ve tekrar Selçuklu Hükümdarına dönmenin bir anlamı olmadığını düşündü. Zira bu durum kendisiyle amcası arasında fesada neden olacaktı. Bunun yanında Selçuklu Hükümdarıyla durumunu da gözden geçiriyordu. Aslında ona doğru geleceğini ve onunla birlikte olacağını vaat etmişti. Şayet bu anlaşmadan vazgeçecek olursa Selçuklu Hükümdarıyla arasındaki ilişki bozulacaktı. Zira askerleri hazır beklemekte ve bu durumu da önemsiyordu. Sonunda Selçuklu Hükümdarından güzel bir şekilde özür diledi.

Fazla düşünmekten ve iç sıkıntısından 613/1216 yılı Cemâziyelahir ayında şiddetli bir hastalığa yakalandı. Hastalıklar peşini hiç bırakmadı ve durumu daha da kötüleşti.

Şehrin ileri gelenleri ve emîrlerini toplayarak ve oğlu Melikü'l-Aziz Muhammed, ondan sonra Melikü's-Sâlih Ahmed ve ardından kardeşinin oğlu için bağlılık yemini ettirdi. Kızını Melikü'l-Mansûr Muhammed b. Melikü'l-Aziz ile evlendirdi. Emîr Seyfeddin b. Alamüddin'i ordu komutanı olarak görevlendirdi. Şehâbeddin Tuğrul Hâdim'i kale valisi olarak atadı. Ayrıca ona haznedârlık ve çocuklarının mürebbisi olmak; evin ve kadınların ihtiyaçlarını karşılamak görevlerini de verdi.

Bedreddin Aydemir'i Halep Kalesinin valisi olarak atadı. Ona elinde bulunandan daha fazla ikta verdi. İktalardan biri olan Necm Kalesini zâhiresi ve araç gereçleriyle birlikte verdi. Bunun yanında Zerdanâ ve büyük köylerden dokuz köyü daha ikta etti. Bu durumu Sultan'ın kardeşleri yemin ederek kabul etiler.

Sultan, Yârûkîyye'de ikamet eden kardeşinden Melikü'z-Zafir Hızır'ın buna karşı çıkacağını düşünerek Kefersût'u kendisine ikta etti ve kendisine oraya gitmesini söyledi. Ancak Melikü'z-Zâhir ondan önce giderek burayı ele geçirdi. Ayrıca Bîre, Harûs, Merzibân, Nehrü'l-Cevz, Kerzin ve Amik'i de ele geçirdi.

Sultan Melikü'z-Zâhir, 613/1216 yılı Cemâziyelahir ayının 25'inde Halep Kalesinde vefat etti. Allah'ın rahmeti üzerine olsun. O gün ölümü gizli tutuldu. Halep Kalesinde inşa ettirdği Daru'l-Kebire'nin yanındaki odada defnedildi.

Ölümünün ikinci gününde iki oğlu Melikü'l-Aziz ve Melikü's-Sâlih siyah elbiseler giydirilerek kalenin en alt köprüsüne kadar dolaştırıldılar. Bunu gören şehrin

ileri gelenleri kaleye çıktılar. Onun ölümüyle Halep halkının gönülleri parçalandı. Her evde matem ve taziye vardı. Zira onun her şeyde payı vardı.

"Tüm insanlar bir kişi için matem içindeler, her evde bir ses ve uğultu duyarsın."

OTUZUNCU BÖLÜM

1. EMÎRLERİN İTTİFAKI

Kâdî Bahâüddin, Risale'den üçüncü günde Halep'e ulaştı. Vezir olan İbn Ebû Ya'lâ, durumu idare ederek küçük büyük demeden herkese hükmetti. Kaleye çıkarak Şehâbeddin Tuğrul ile buluşan Kâdî, işleri vezire devretti.

Emîrlerin toplanması ve neler yapacakları konusunda istişare etmeleri kararlaştırıldı. Ayrıca Şehâbeddin'in görüşünden başka bir görüş kabul edilmeyecekti. Dârü'l-Adl'da toplandılar ve Melikü'l-Mansûr b. Aziz'in asker atabegi ve ikta işlerinin kendisinde olmasını kararlaştırdılar. Dinî görevlerin Şehâbeddin Tuğrul'a verilmesini de kararlaştırıp yemin ettiler. Emîrler ve herkes onun hizmetinde olacaktı.

Melikü'l-Aziz ve Melikü's-Sâlih Dârü'l-Adl'a geldiler. Melikü'l-Aziz, babasının makamında, kardeşi Melikü'l-Mansûr ise hemen yanında oturdu. Daha sonra durumlar karıştı ve Zâhir'in kardeşleri Mansûr'un velayetini kabul etmediler.

O sıralarda Selçuklu Hükümdarı Keykavus'un (Sultan Melikü'z-Zâhir'in gelmesini beklemek için memleketin yakınlarında konaklamıştı) elçisi ulaştı. Onu rahatlatan ve muvafakat hakkında görüş sunan bir elçi gönderdi. Buna göre, Melikü'l-Aziz'in amcası Melikü'l-Efdal'in asker atabegi olmasına, onun yetiştirilmesine ve hakimiyetini korumaya daha layık olduğu bildirildi.

Mübariziddin Yusuf b. Hutla, Mübariziddin Sungur el-Halebî, İbn Ebû Zikrâ el-Kürdî gibi Mısırlı emîrler bu görüşü daha olumlu buldular ve şöyle dediler: "Bu mülk büyük ve geniştir, mülk sadece onunla korunabilir. Eğer Halep'in durumu ona kalsa, amcasından intikamını alıp hâkimiyetini onun aracılığıyla ele geçirebilir."

Kâdî Bahâüddin, Seyfeddin b. Alamüddin, Seyfeddin b. Kılıç ve başkaları bu görüşe karşı çıkarak: "Eğer bu olursa Melikü'l-Aziz iki taraftan da tehlike altında olur. Çünkü bunu kabul edersek Melikü'l-Âdil büyük bir hükümdar ve Mısır diyarının hâkimi olmayı başardığında elimizdeki hâkimiyeti alır" dediler. Devam ederek: "Onun aleyhinde olursa Melikü'l-Efdal'in kardeşinin oğluna galip geleceğinden ve yönetimi elinden alacağından emin olamayız. Zira Melikü'z-Zâhir, Aziz'in oğluyla bu şekilde yapmıştı. Melikü'l-Âdil de Melikü'l-Aziz'in oğlu için yemin etmişti. Zira onun kızının oğlu ve kızı da Halep kalesindedir. Biz ondan ahde vefa göstermesini talep ederiz. O, Halep ve başka yerleri savunmaktadır. Hazine işleri Şehâbeddin Tuğrul'a aittir ve

kalenin sahibidir. Doğru olan görüş ittifakın oluşmasıdır. Kuşkusuz mal kalenin içindedir. Zira kendisine muhalefet edenden malının yarısını almaktadır. Melikü'z-Zâhir'in ona olan güveni daha da güçlendi" dediler.

Hepsi bu görüşe katıldılar. Yemin metni hazırlandı ve şehrin ileri gelenlerinden bir grup Melikü'l-Aziz sonra kardeşi Melikü's-Sâlih için yemin etti. Bunları takip etmek için Atabeg Şehâbeddin Tuğrul görevlendirildi. Böylece herkes ona itaat etti. Bu olaylar bu yılın Şaban ayının sonlarında gerçekleşti.

Vezir b. Ebû Ya'la vezirlikten uzaklaştırıldı ve bu yılın Ramazan ayında İbn Ebû Ya'lâ Halep'ten ayrıldı. Böylece Tuğrul yalnız başına memleketleri, kaleleri, iktaları ve malların dağıtımı düzene koymaya başladı. Bütün bunlarda Kâdî Bahâüddin, Seyfeddin b. Alamüddin ve Seyfeddin b. Kılıç'ın görüşlerinden dışarı çıkılmayacaktı.

Alamüddin Kaysar'a Derbesak, Türkmen emîrinin oğluna Lazkiye ikta edildi. Alamüddin öncelikle Melikü'z-Zâhir'e birilerini gönderip memleketleri istila etmesini yadırgadı. Bunun üzerine onu tutukladı ve: "Bunu yapmaya hakkım var çünkü ben kardeşimin varisiyim ve insanlar bunun için yemin etti" dedi. Halep'in hükümdarlığına göz dikti. Ardından halkın itaatine ve hutbeye yöneldi. Ele geçirdiği toprakların kendinde kalmasını şart koştu ve kabul edildi.

Atabeglik görevi Şehâbeddin'e verilince Zâhiriyye kölelerinden bazıları bu durumdan memnun olmadılar. Bunun üzerine İzzüddin Aybek Camdâr ez-Zâhirî, Zâhiriyye kölelerinden ve askerlerinden bir grubu misafir etti. Hârim valisi Esed Akdoğan bir mektup yazarak kendisiyle aynı görüşteki grupla birlikte yanına Hârim'e gelmesini istedi. Kaleyi ona açacağını vaat etti. Eğer onu ele geçirirlerse başkaları da onlara katılacak ve onlar için yeni bir dönem olacaktır.

Hârim'de ikamet eden askerler kaleye çıkarıldı ve düzenleme yapıldı. İçlerinde Mübariz Eyyûb b. Mübariz Akça vardı. Vali olan Esed'in durumundan şüphe ederek bazı şeyleri gizli tuttular. Gafletten uyandılar ve kaleyi korumak ve ihtiyatlı davranmaya başladılar.

Bu arada Aybek Camdâr, Hârim'e yürüdü ve kalenin altında durdu. Kaleye çıkmak isteyince kalede bulunan emîr ve askerler buna engel oldular. Bunun yanında valiyi de göz altına alarak hareket alanını daralttılar. Bunun üzerine Aybek, Derbesak'a

doğru yürüdü ve bir tuzak kurmak istedi ancak durum düşündüğü gibi olmadı. Altınboğa, Behesnâ[342] Kalesinde isyan etti ve Selçuklu Hükümdarı Keykavus'a katıldı. Bundan sonra durum düzene girdi ve fitne ateşi bu yılın Şevval ayının sonlarında söndü.

Melikü'l-Âdil, Mısır'dan Şam'a gelerek atabeg'in gönlünü alacak bir şeyler gönderdi. Melikü'l-Aziz'e de hil'at ve sancak gönderdi. Güven ve sükûnetin hâkim olacağına dair yemin etti.

2. FRANKLARIN ve SELÇUK HÜKÜMDARININ HAREKETLENMESİ

Franklar denizden çıkarak Akkâ topraklarında toplandılar ve ardından Gavr'a saldırdılar. Bu arada Melikü'l-Adil önlerinden Aclûn'a, sonra Havran'a devam ederek Tûr'da Franklarla karşılaştı ve üzerlerine yürüdü. Zafer Müslümanların oldu ve onlardan kalabalık bir grup öldürüldü. Ardından Melikü'l-Âdil şehri yıktı.

Franklar, Dimyat'a ilerleerek burada konakladılar. Müslümanlarla aralarında Nil nehri vardı. Melikü'l-Kâmil de karşılarında durmaktaydı. Melikü'l-Âdil oğlu Melikü'l-Eşref'i çağırdı ve askerleriyle birlikte Humus'a hareket etti. Dimyat kuşatmasını engellemek için Frank topraklarını geçti.

Safitâ'ya girerek dış mahallelerini tahrip ettiler, çiftliklerini yağmaladılar ve etrafında bulunan kaleleri yıktılar. Daha sonra Hısnu'l-Ekrâd'ın dış mahallelerine girdiler ve yağmaladılar. Kaleyi alana kadar kuşattılar. Bu arada Melikü'l-Âdil de Âlikîn'de bulunuyordu.

Selçuklu Hükümdarı Keykavus ve Melikü'l-Efdal Halep'i almak için harekete geçtiler. Emîrleri nihayetinde şehri Efdal'in almasına yönelik teşviklerde bulundular. Bununla alakalı emîrlerden bir gruba ferman yazarak mektup gönderdi. Bunlardan biri de Alamüddin Kaysar idi ve kendisine ferman ile Ebalistân verildi.

Melikü'l-Âdil'in Franklarla meşgul olmasından yararlandılar. Bunun üzerine Âmid hâkimi Melikü's-Sâlih onlarla anlaştı. Bu arada Keykavus hâkimiyetin sadece kendisinde olmasını istemekteydi. Bu amaçla da Efdal'i vasıta olarak kullanmıştır.

[342] Behesnâ, Adıyaman iline bağlı bir ilçe merkezi olan Besni'dir. Behesnâ Kalesi, Maraş ve Sümeysât yakınlarında çok müstahkem bir kaledir. Bkz. Kök, "XIII. ve XIV. Yüzyıla Ait Bir Coğrafya Sözlüğü", 141.

Efdal'e eğilim gösteren Halep emîrleri onunla yazıştılar. Bunun üzerine askerlerini ve mancınıklarını toplayarak Rebiülevvel ayında kalabalık bir şekilde sefere çıktı. Ra'bân önlerinde konaklayarak burayı kuşattı ve ardından da fethetti.

Atabeg Şehâbeddin ve Zeyneddin b. Üstad'ı elçi olarak Melikü'l-Âdil'e, Keykavus ve Efdal'e karşı yardım istemek için gönderdi. Ayrıca oğlu Melikü'l-Eşref'e mektup yazarak askerleriyle birlikte Halep'e yardıma girmesini emretti. Bunun yanı sıra kendisine yüklük de gönderdi. Humus hâkimi Melikü'l-Mücahid'i Frankların karşısına koydu.

Melikü'l-Eşref yola çıkarak Halep'e ulaştı ve Meydanu'l-Ahdar'da konakladı. Emîrler, ona hizmet için yanına geldiler. Onlara yemin ettirdi ve hil'at giydirdi. Emîru'l-Arap Mânî kalabalık bir Arap grupla gelerek Halep şehrinde isyan çıkardı. Melikü'l-Eşref'te çıkarı için bu yaptıklarını görmezden geliyordu.

Alamüddin Kaysar, Derbesak'tan Selçuklu Hükümdarının üzerine ilerledi ve açıktan isyan etti. Bunun üzerine Necmeddin Altınboğa, Behsenâ'dan onun üzerine yürüdü. Selçuklu Hükümdarı Mizribbân'ı teslim aldıktan sonra Bedreddin Delderem'in elinde olan Tel-Bâşir'e ilerledi. Kuşatarak burayı fethetti ve fethettiği yerlerden Efdal'e hiçbir şey vermedi.

Melikü'l-Efdal, Selçuklu Hükümdarının niyetini anlayarak Menbic'e ilerledi ve şehir halkının teslim etmesiyle burayı fethetti. Sârim Menbicî adındaki bir şahıs yakın adamlarından biri haline geldi. Ayrıca bu adamın Menbic'te tabîleri vardı. Menbic işini eline aldı ve surunu restore etmeye, yıkılan yerlerini de inşa etmeye başladı.

Melikü'l-Eşref, onunla buluşmak için Halep'ten Bizâ'a vadisine doğru ilerledi. Devamlı onun sohbetinde bulunan emîrlerden bir grupla buluşarak Bizâ'a vadisinde konakladı. Selçuklu Hükümdarı, başlarında Subaşı Sivas'ın olduğu seçkin askerlerinden bin süvari gönderdi. Tel-Kabbâsîn'e ulaştıklarında Araplardan bir grup onlara saldırdı ve her şeylerini aldılar.

Bu arada Melikü'l-Eşref onları yakalayarak bir çoğunu öldürdü ve esirler aldı. Aldığı esirler Halep'e gönderildi ve şehre girdiklerinde davullar çalındı, ardından hepsi hapsedildi.

Keykavus bunu duyunca Menbic'ten kaçtı. Melikü'l-Eşref de konakladığı yerden ayrıldı. Askerlerini takip etmeye başladı. Sonra Tel-Bâşir'e ulaştı ve önlerinde

konakladı. Kuşatarak fethettikten sonra burayı Melikü'l-Aziz'in nâiblerine teslim ederek şöyle dedi: "Burası daha önceleri Melikü'z-Zâhir'in (Allah rahmet eylesin) idi. Ona geri vermeyi çok istiyordu. Ancak ben onu oğluna iade ediyorum." Bu olaylar 615/1218 yılı Cemâziyelevvel ayında gerçekleşti. Burayı daha sonra 6181221 yılında bütün köyleriyle birlikte Atabeg Şehâbeddin Tuğrul'a verdi.

Ardından Melikü'l-Eşref, Ra'bân'a ve Tel-Hâlid'e ilerledi ve ikisini de fethetti. Ayrıca Burcu'r-Rasas'ı fethetti. Bütün her şeyi Melikü'l-Aziz'e verdi. Ra'bân'ı ise Seyfeddin b. Kılıç'a ikta etti. Sonra Halep'e dönerek Bânakûsâ'da konakladı.

3. ÂDİL'İN ÖLÜMÜ ve KÂMİL'İN MÜLKÜ

Melikü'l-Âdil, Âlikîn'de hastalandı ve Dımaşk'a doğru yola çıktı. Yolda giderken 615/1218 yılı Cemâziyelahir ayında öldü. Melikü'l-Âdil'in öldüğü haberi her yere yayıldı. Atabeg Şehâbeddin bu konuyla alakalı emîrlere mektup yazdı. Bu arada Melikü'l-Eşref, Halep şehrine yaklaşmıştı. Ona bu konuyla alakalı bilgi verdiler. Taziye çadırında oturdu. Şehrin ileri gelenleri ve emîrleri ona hizmet etmek için çıktılar. Şairler, Melikü'l-Âdil'in yaptıklarını anlattılar, vaizler de onun huzurunda sohbetlerini gerçekleştirdiler.

Taziye bitince Atabeg Şehâbeddin, Melikü'l-Eşref'e haber göndererek babasının yerine sultan olmasını söyledi. Hutbenin kendi adına okutulmasını, sikkenin kendi adına basılmasını ve Halep askerlerinin hizmetinde olmasını söyledi. Ancak Melikü'l-Eşref: "Allah'a yemin olsun ki, bu şekilde olmaz. Babamın koyduğu bir kuralı ben değiştirmem. Benim yerime babamın makamında kardeşim Melikü'l-Kâmil sultan olsun!" dedi.

Bu karara Kâdî Bahâüddin, Seyfeddin b. Alamüddin ve Seyfeddin b. Kılıç'ın ortak görüşü ile varıldı. Buna göre, Halep ve çevresinde Melikü'l-Kâmil adına, ondan sonra Melikü'l-Eşref ve ardından Melikü'l-Aziz hutbe adına okutuldu.

Sikke üzerine Melikü'l-Kâmil ve Melikü'l-Aziz isimleri bastırıldı. Askerlerin ve Halep askerinin ikta işleri Melikü'l-Eşref'e devredildi. Ayrıca kendisine Yârûkîyye'deki Melikü'z-Zafir'in evi kendisi için boşaltıldı. O evde ikamet etti.

Yardım adı altında kendisine Halep topraklarından Sermin, Bizâ'a ve Cebbûl[343] kendisine verildi.

Her taraftan memleketin elçileri yanına geldi ve ona bağlılık gösterip ona katıldılar. Halep şehrinde, askerler ve iktalar için emir verdi ve yasaklar getirdi. Halep'in ileri gelenleri hizmetinde oldular, onlara hil'atler giydirdi. Kış mevsimi bitmişti.

4. DİMYAT'IN KURTULUŞU ve İBNU'L-MAŞTÛB'UN HAREKETLENMESİ

Melikü'l-Kâmil, Halep askerlerine iktalar verdi, emîrlerin işlerini düzenledi. Bütün bunları Atabeg Şehâbeddin'e danışmadan yapmazdı. Mısır emîrleri onun bu yönetim şeklinden memnun olmayarak onun Halep'te emretmesinden ve yasaklar getirmesinden nefret ettiler. Onun Halep'i istila etmesinden ve Melikü'l-Efdal'e yanaşmasından dolayı intikam almasından korktular. Bazı şeylere azmettikleri haberini aldılar.

Kardeşi Melikü'l-Kâmil'in Dimyat'a yönelik yardımını talep eden elçiler geldi. İbnu'l-Maştûb ona karşı ayaklanmayı ve kardeşi Fâiz'i tahta çıkarmayı istemişti. Franklar karşısındaki konumunu terkettikten ve buraya Frankların geçmesinden, çadırların yağmalanmasından, Dimyat'ın kuşatılmasından ve ikmal yollarının kesilmesinden sonra onu Mısır topraklarından çıkardı.

Melikü'l-Eşref, kendisine tuzak hazırlamak isteyen emîrleri gönderme düşüncesindeydi. Kardeşine iki savaşçı Halepli Hatlah ve Sungur ile Kehdân'ın oğlunun da olduğu bir yardım gönderdi. Hatlah'ın oğlu ondan korktu, kendisine eziyet etmemek için yemin ettirdi ve yemin etti. Daha sonra onları kardeşi Melikü'l-Kâmil'e gönderdi ve hepsi yanında kaldılar.

Bu yıl içerisinde Musul hâkimi Nureddin vefat etti. Arkasında küçük bir oğlan bıraktı. Dedesinin kölesi olan Bedrüddin Lü'lü onun mürebbîsi oldu ve Kâmil ile Eşref adına hutbe okuttu.

Zengî b. İzzüddin başkaldırarak askerlerin göz yummasıyla, içerisinde Musul'un mallarının olduğu korunaklı bir kale olan Âmidiyye'yi ele geçirdi ve

[343] Cebbûl, Halep şehrinin doğusunda yer alan bir beldedir. (ç. n.)

Musul'u almaya kalkışarak şöyle dedi: "Benim kardeşimin oğluna (yeğeni) bakmam daha evladır." Erbil'in hâkimi Muzafereddin bu konuda ona yardımcı oldu. Bunun üzerine Lü'lüyü Halep'te bulunan Melikü'l-Eşref'e elçi göndererek ondan yardım istedi. Bunun üzerine kendisine İzzüddin Aybek Eşrefî'yi gönderdi.

İmadüddin b. Seyfeddin Ali Maştûb, Mısır diyarından sürgün edildiğinde Hama'ya geldi ve hâkiminin yanında kaldı. Daha sonra Melikü'l-Efdal ile yazışmalar yaptı. Kürtlerden ve bozgunculardan oluşan kalabalık bir grubu topladı. Hama hâkimi Melikü'l-Mansûr da adam ve mallarla ona yardım etti. Daha sonra topladığı askerlerle birlikte Efdal'in yanına gitmeye ve ona katılmaya azmetti. Bu arada Hama hâkimi ve Selçuklu Hükümdarı da ona yardım ediyordu.

İbnu'l-Maştûb ilkbaharda ansızın Halep şehrine girdi. Askerlerinin atları otlaklarda otluyordu. Kınnesrîn'e kadar ulaştı ve oradan Tel-A'van'a ardından da Sâcûr'a[344] ulaştı. Yoluna çıkan atları ve başka şeyleri önüne katarak devam etti

Bu olaylardan Melikü'l-Eşref'in haberi oldu. Bunun üzerine elinde bulunan askerlerini onun peşinden gönderdi. İçlerinde Karkîsiyâ hâkimi İbn İmadüddin vardı. Sâcûr'da ona ulaştılar. Kendisini ve yanındaki Necmeddin b. Ebû Asrûn'u tutuklayarak Melikü'l-Eşref'in huzuruna çıkardılar. Melikü'l-Eşref onu ve İbn Ebû Asrûn'u affetti. Re'su'l-Ayn'ı da İbnu'l-Maştûb'a ikta etti. Zikredilen yılın Şaban ayı geçinceye Yârûkiyye'de kaldı.

Melikü'l-Eşref, Musul'un durumunu düzeltmek için doğu memleketlerine doğru harekete geçti. Bu arada Erbil hâkimi ve Zengî, Musul'da Lü'lü ve Aybek Eşrefî'yi bozguna uğrattılar. Melikü'l-Eşref, beraberindeki Halep askerleri ile Harrân'a geldi.

Bu arada Selçuklu Hükümdarı Keykavus öldü ve yerine kardeşi Kaykubâd[345] geçti. Melikü'l-Eşref ile yazışmalar yaparak onunla anlaştı.

Bu yılın başlarında Kudüs harap oldu. Melikü'l-Kâmil, denizden kendisine yardım etmek için Dimyat'ta yerleşen Frankların yanına gitti. Dimyat halkı arasında veba salgını yayıldı ve onu korumaya güçleri kalmadı. Bunun üzerine Franklar Ramazan ayının 10'unda ansızın şehre saldırdı. Bu arada Melikü'l-Kâmil, askerlerle

[344] Sâcûr (Sacır çayı), Halep'in kuzeydoğusunda, Fırat nehrine dökülen Menbic çevresindeki nehirdir. (ç. n.)
[345] 1249-1254 yılları arasındaki Türkiye Selçuklu Sultanı II. Alâeddin Keykubad'dır. (ç. n.)

etrafını çevrelemişti. Frankların karşısında Mansûra diye adlandırdığı bir şehir kurarak burada ikamet etti.

Bu arada Melikü'l-Eşref Harrân'da ve İbnu'l-Maştûb da iktası olan Re'su'l-Ayn'da bulunuyordu. Kürtlerden bir grup toplayan Mardin hâkimi, İbnu'l-Maştûb ile birleşerek Melikü'l-Eşref'e karşı isyan kararı aldı. Bu arada Melikü'l-Eşref bu olayların haberini aldı.

Bunun üzerine İbnu'l-Maştûb korkarak Sincar'a gitti. Nusaybin valisi, Melikü'l-Eşref tarafından onun yoluna çıkarak onunla savaştı ve galip geldi. Askerlerini öldürdü ve ardından Sincar'a ilerledi. Sincar hâkimi Kutbeddin, İbnu'l-Maştûb'u korumasına aldı. Melikü'l-Eşref haber göndererek onun huzuruna getirilmesini istedi ancak olumlu cevap almadı. Bunun üzerine Melikü'l-Eşref'in ona doğru harekete geçtiğini öğrenen İbnu'l-Maştûb Sincar'ı terk ederek Tel-Afer'e gitti. Burada da isyan etti ve İbn Sabrah ile Musul askeri de ona katıldı.

Bu arada Melikü'l-Eşref, Sincar'a ulaşarak burayı fethetti. Hâkimine de buna karşılık Rakka'yı verdi. Lü'lü de Tel-Afer'i fethetti ve Melikü'l-Eşref'e teslim etti. İbnu'l-Maştûb, Lü'lüye sığındı ve Melikü'l-Eşref'in emriyle onu koruma altına aldı. Daha sonra teslim alan Melikü'l-Eşref'e onu bağlayarak ve Sincar'da hapsetti.

5. EŞREF'İN MUSUL ve MISIR'A HAREKETİ

Melikü'l-Eşref, Halep askerleriyle birlikte Musul'a gitti ve şehir dışında bir karargah kurdu. Burada Erbil hâkimi ile durumunu düzeltinceye kadar kaldı.

Melikü'l-Fâiz, Mısır diyarlarından yardım istemek için Halep'e geldi ve Meydanu'l-Ahdar'da ağırlandı. Daha sonra Musul'a, kardeşi Melikü'l-Eşref'in yanına hareket etti. Musul'un dışında, kardeşinin yanında bir ay kaldı ve öldü.

Melikü'l-Eşref, Musul'un işlerini düzene soktuktan sonra oradan ayrıldı ve kışı Sincar'da geçirdi. Halep emîrlerinden Hüsameddin b. Haştereyn'i, kulağına gelen bir aldatmasından dolayı tutuklayarak İbnu'l-Maştûb ile birlikte Harrân Kalesine gönderdi. İkisi de ölünceye kadar burada hapsedildi.

Karkîsiyâ hâkimi İbn İmadüddin'i tutuklayarak Karkîsiyâ ve Âne'yi[346] aldı. Ayrıca elinde olan diğer şehirleri de aldı ve Harrân'a geldi. Bunun üzerine kardeşi Melikü'l-Muazzam, 618/1221 yılı Muharrem ayında Dımaşk'tan Harrân'a ulaştı. Frankları oradan sürmek için Mısır diyarına gitmesine muvafık oldu. Askerleri hazırladı ve Halep askerlerini de çağırdı. Fırat'ı geçtikten sonra Halep askerleriyle buluştu.

Kardeşi Melikü'l-Muazzam ile birlikte Dimyat'a ilerledi. Franklar, Dimyat'ın dışına çıkarak Müslümanların karşısında konakladılar. Suyu onların üzerlerine yönlendirdiler. Böylece Dimyat'a gitmelerini engellediler ve gidecekleri başka bir yol kalmadı. Dolayısıyla Müslümanlar üzerlerine yürüyerek etraflarını çevrelediler. Bunun üzerine eman isteyerek ve Dimyat'ın teslim etmek istediler. Böylece Müslümanlar 618/1221 yılı Recep ayının 20'sinde şehri teslim aldılar.

Hama hâkimi Melikü'l-Mansûr, 617/1221 yılı Zilkade ayında vefat etti. Büyük oğlu Melikü'l-Mutahhar da yardım için Dimyat'ta bulunmaktaydı. Bunun üzerine oğlu Melikü'n-Nâsır, Hama'yı ele geçirdi. Melikü'l-Eşref, Atabeg Şehâbeddin'i kendisini desteklemesi için ona gönderdi. Kendisine katılması ve adına hutbe okutması istendi. Sonunda bütün bunları kabul etti ve bu iş için yemin etti.

Bu arada Melikü'l-Eşref, Mısır diyarlarında konakladı ve memleketine ulaştı. Daha sonra Atabeg Şehâbeddin'e bir mektup göndererek şunları söyledi: "Başlangıçta anlaşma imzalanıp bana Cebbûl, Bizâ'a ve Sermin teklif edildiğinde kabul ettim. Böylece düşmanlar ve muhalifler, memleketin bir olduğunu, söz üzerinde mutabakata varıldığını ve artık tüm halkın bunu başardığını bilsinler. Şimdi Melikü'l-Aziz'in vekillerine bu meblağı teslim etmeyi, bunu alışılageldik şekilde yürütmeyi ve ülkesinin çıkarları için harcamayı tercih ettim ve bunu kabul ettim." Daha sonra Melikü'l-Eşref, nâiblerinin yönetim hakkını buradan kaldırdı.

Melikü's-Sâlih b. Melikü'z-Zâhir, Şuğr ve Bikâs'a doğru yöneldi. Daha sonra Revc ve Maarretü Mısrîn'e gitti. Kendisine hizmet etmek üzere hacip ve kölelerden bir grup topladı. Bu olaylar Cemâziyelevvel ayında gerçekleşti.

[346] Âne, Irak'ın Enbar Vilayeti'nde yer alan bir şehirdir. (ç. n.)

6. MELİKÜ'L-MUAZZAM

619/1223 yılı Zilhicce ayında Hama hâkimi Melikü'l-Mansûr ava çıktı. Bu durum Dımaşk hâkimi Melikü'l-Muazzam İsa'ya ulaştı. Bunun üzerine hâkiminden önce yetişip şehre sahip olmak için Dımaşk'tan yola çıktı. Ancak bu haber Nâsır'a ulaştı ve kendisi daha önce oraya ulaştı.

Melikü'l-Muazzam, Hama'ya ulaştığında Melikü'n-Nâsır'ın varmış olduğunu gördü. Böylece düşündüğünü gerçekleştiremedi ve Maarretünnu'mân'a devam etti. Şehrin tüm mal varlığına el koydu. Atabeg Şehâbeddin, Muzafereddin Cûrdîk ile birlikte Muarra'ya geldi. Buraya gelmesinin nedeninin Melikü'l-Kâmil'den gelen bir mektupta emredilen kaçan bir hizmetçiyi yakalamak olduğunu ifade ederek özür diledi. Hama'ya yaklaştığında hâkiminden gereken nezaketi ve saygıyı görmedi. Kendisine türlü bahaneler uydurdu. Bu sırada Melikü'l-Kâmil ve Melikü'l-Eşref, Mısır'da bulunmaktaydılar.

Melikü'l-Muazzam, Maarretünnu'mân'da vali atadıktan sonra Selmiyye'ye gitti. Selmiyye'de de vali atadı. Daha sonra tekrar Hama'nın kuşatmasına kalkıştı. Hama hâkimi de kuşatma için hazırlıklar yaptı. Melikü'l-Muazzam Arapları, Hama'ya gelecek gıdayı kesmeleri, yardım için gelecek askerleri engellemeleri için görevlendirdi. Kafilenin yolunu Selmiyye'ye doğru yönlendirdi.

İnsanlar arasında Hüsameddin b. Emîr Türkmen'in, Melikü'l-Muazzam ile anlaştığı ve Sahyûn[347] hâkimiyle evlilik yoluyla akrabalık ilişkisi kurduğu haberleri yayıldı. Lazkiye'de tertip edildiğine işaret eden ve buna kefil olan Seyfeddin b. Kılıç, ona doğru harekete geçti ancak teslim etmekte direnilmedi, bahsedilen haberler de doğru çıkmadı. Bunun üzerine Seyfeddin Kılıç kardeşi İmadüddin'i burada bıraktı. Hüsameddin'i de yanına alarak Halep'e döndü. Melikü'l-Muazzam tarafından kendisi hakkındaki şüpheler ortadan kaldırılıncaya kadar burada kaldı ve sonrasında şehri tekrar kendisine iade edildi.

Melikü'l-Eşref'in nâibi Hüsameddin Hacip, Halep'e ulaşarak Atabeg Şehâbeddin ile bir araya geldi. Ona, Melikü'l-Eşref'in kendisine mektup gönderdiğini ve mektupta Melikü'l-Muazzam'a doğru yürümesini ve Nâsır'ı memleketinden çıkarmasını yazdığını söylemiştir. Ayrıca Atabeg, bu gerçekleşen olaylarda Melikü'l-

[347] Sahyûn, Suriye'nin kuzeybatısında, Lazkiye iline bağlı Keseb yakınlarında yer alan bir kaledir. Günümüzde "Saladin/Selahaddin Kalesi" olarak bilinmektedir. (ç. n.)

Kâmil ve Melikü'l-Eşref'in hiçbir ilgilerinin olmadığını ve buna razı olmayacaklarını yazmıştır. Hâcib de bu manayı içeren ifadelerle onların yanlarına gitti.

Halep emîrlerinden Nâsıh Ebû'l-Meâlî el-Fârisî, Mısır'dan Melikü'l-Kâmil'in mektubuyla ulaştı. Melikü'l-Eşref'e hizmet etmiş ve o sıralarda onun hâcibiydi ve bütün işler ondan sorulurdu. Nâsıh ona: "Melikü'l-Kâmil, mevlaya gitmesi ve anlaşmazlığı terketmesi için emir vermektedir" dedi. Bnnu kabul etti ve Hama hâkimi ile kendi arasında barış sağladı. Daha sonra kendisi Dımaşk'a ve Nâsıh da Mısır'a döndü.

620/1223 yılı Şaban ayının başlarında Sultan Melikü'z-Zâhir kaledeki defnedildiği hücreden Atabeg'in inşa ettirdği medrese olan Kubbe'ye nakledildi.

7. EŞREF'İN MISIR'DAN DÖNÜŞÜ ve MUZAFFER'İN İSYANI

Melikü'l-Eşref, Mısır'dan yola çıkarak 620/1223 yılı Şevval ayında Halep'e vardı. Melikü'l-Aziz onu karşıladı ve doğudaki Makam'ın güneyinde Karanbiya yakınlarında bulunan çadırında ikamet etti. Yanında Melikü'l-Aziz'in Melikü'l-Kâmil'den aldığı hil'at ve sancak vardı.

Şehir halkı Melikü'l-Aziz'in hizmetine girdi. İnsanlar çadıra girip Sultan Melikü'l-Aziz'e bağlılıklarını sunbmaya başladı.

O gün Melikü'l-Eşref, insanlara sofralar serdi ve yemek yedirdi. Daha sonra çadırdan çıktılar. Ardından Kâmiliyye hil'atlerini getirdi ve tümünü Melikü'l-Aziz adına dağıttı. Daha sonra ona hizmet etmek için ayakta durdu. Daha sonra binek getirildi, bindirildi ve hizmetkârlar eşliğinde çadırdan çıktı. Sonra kaleye doğru ilerledi.

Melikü'l-Eşref burada 10 gün kadar kaldı ve Lazkiye Kalesini tahrip etme konusunda emîrlerle anlaştı. Bunun üzerine askerler kaleye doğru yürüdü ve bu yıl içerisinde de burayı tahrip ettiler.

Melikü'l-Eşref, Harrân'a doğru yöneldi. Melikü'l-Muzaffer Şehâbeddin Gazi, Ahlat'ta kardeşine karşı isyan etti. Kardeşi Melikü'l-Muazzam idi. Buna kendisi sebep olmuştu. Zira daha önce anlatıldığı gibi Melikü'l-Eşref, Hama hâkimine yardım etmişti.

Melikü'l-Eşref, 621/1224 yılında Halep'ten asker çağırdı ve Seyfeddin b. Kılıç, Alamüddin Kaysar ve Hüsameddin Bulduk gibi güçlü emîrlerin de aralarında olduğu askerlerle Ahlat'a gitti.

Erbil hâkimi Muzafferüddin, Dımaşk hâkimi Melikü'l-Muazzam anlaştı. Buna göre Melikü'l-Eşref'i Ahlat'ta oyalamak için biri Musul yönünden diğeri ise Humus yönünden ayaklanacaktılar. Bu arada Melikü'l-Eşref, Erbil hâkiminin saldırısından çekinerek Halep'e haber gönderip Halep askerlerinden bir grubun gönderilerek Sincar'da kalmalarını talep etti.

Melikü'l-Muazzam yola çıkarak Humus ve Bârîn şehirlerine saldırdı. Ardından Kudüs Gölüne ulaştı ve sonra döndü.

Melikü'l-Eşref, Ahlat'a ulaştığında karşısına kardeşi çıktı ve onunla savaşarak Ahlat'ı ele geçirdi. Kardeşi Melikü'l-Eşref affedinceye kadar Melikü'l-Muzaffer kaleye sığındı. Daha sonra karşısına çıktı ve kendisine Meyyâfârikîn'i bıraktı. Ramazan ayında Halep askeri ve Melikü'l-Eşref döndüler. Melikü'l-Eşref, kışı Sincar'da geçirdi.

Bu yılda Halep Kalesinin Bâbu'l-Cebel tarafında bulunan merkezden itibaren kuleleri ve suru yıkıldı. Zilkade ayının sonuna doğru 10 kule, gövdeleriyle birlikte yıkıldı. Bunun yanında zemheri soğukları da vardı. Atabeg Şehâbeddin bunların inşaatı ve araçlarıyla bizzat ilgilendi. Bunları yaparken hiç kimseden yardım almamıştı ve inşaatı 622/1225 yılında tamamladı.

Bu yılın Safer ayında Melikü'l-Efdal Sümeysât'ta vefat etti ve cenazesi Halep'e taşındı. Annesinin gömüldüğü Makam'ın güneyindeki türbede defnedildi.

Muhiddin Ebû'l-Muzaffer b. Cevzî İmam Zâhir'in, Melikü'l-Aziz'e gönderdiği hil'at Halep'e ulaştı. Babası İmam Nâsır'ın ölümünden sonra hilafet görevini 622/1225 yılında üstlendi. Sultan Melikü'l-Aziz'e hil'ati giydirdi. Değerli bir hil'at olup kolları geniş, siyah renkli, altın yaldızlı brokarla süslenmiş bir elbise idi. Fesi de siyah renkli idi. Bu arada Melikü'l-Eşref de bir hil'at hazırlamıştı. Onu giydirdi ve Melikü'l-Muazzam'a ile Melikü'l-Kâmil'e farklı hil'atler gönderdi.

8. SAVAŞTAN BARIŞA DOĞRU

Melikü'l-Muazzam, Hârizmşah'a[348] mektup yazarak kardeşi Melikü'l-Eşref'in memleketini alması yönünde onu kışkırttı. Melikü'l-Muazzam, Dımaşk'tan ayrılarak Humus'ta konakladı. Gönderdiği bedevî Araplardan bir grup bölgedeki köyleri yağmaladılar. Mânî bir grup Arapla Melikü'l-Eşref tarafından Humus'a yardım amacıyla geldi. Hama ve Muarra'nın köylerini yağmaladılar. Harmanları böldüler ve hiç kimseye araç, gereç vermediler.

Melikü'l-Muazzam, Humus'a ulaştığında Mânî, Halep ve el-Cezîre Arapları Kınnesrîn'e saldırdılar. Daha sonra Karahisar'da konakladılar ve kervanlarını Mercidâbık'ta terkederek hızlı bir şekilde Humus'a doğru hareket ettiler. Mânî ve Dımaşk Arapları birkaç çatışma yaşadı. Halep'ten Humus'a askeri destek gönderildi ve buraya Melikü'l-Muazzam saldırmadan önce yetiştiler. Vardıklarında Dımaşk askerleri ile karşılaştılar ve birbirleriyle savaştılar. Sonra Humus şehrine girdiler.

Bu sırada Rakka'da bulunan Melikü'l-Eşref, Kaykubâd'ın Hısnu'l-Mansûr[349] ve Kahtâ'yı[350] alarak Âmid'e doğru gittiği haberini aldı ve Âmid'e yardım gönderdi. Selçuklu ordusuyla karşılaştılar ve onları yendiler. Melikü'l-Eşref, Harrân'a dönerken diğer Halep askerleri Humus hâkimine yardım etmek için Kınnesrîn'de kaldılar.

Bu arada Melikü'l-Muazzam'ın askerlerinde salgın hastalık yayıldı, hayvanları öldü ve adamları hastalandı. Bunun üzerine bu yılın Ramazan ayında Humus'tan ayrıldı.

Melikü'l-Eşref bizzat Dımaşk'a ilerleyerek zararlı faaliyetlerini önlemek adına kardeşi Melikü'l-Muazzam ile bir araya geldi. Melikü'l-Eşref'in gelişi onuruna Dımaşk süslendi ve kubbelere sancaklar asıldı. Böylece Melikü'l-Muazzam, kardeşinin gelmesinden mutlu olduğunu gösterdi ve malına hâkim kıldı. Ancak bu konuda samimi değildi. Bu arada Hârizmşah ile gizli bir şekilde görüşüyordu. Ayrıca Hârizmşah tarafından kendisine gönderilen hil'ati de kabul ederek giymişti.

---

[348] Hârizmşahlar Devleti'nin son hükümdarı Tiflis hâkimi Celâleddin b. Hârizmşah'dır. (ç. n.)

[349] Hısnu'l-Mansûr Kalesi, Adıyaman'ın şehir merkezinde yaklaşık 25 metre yükseklikteki yığma bir höyük üzerine kurulmuştur. Adıyaman'ın Hısn-ı Mansur olarak anılmasının ilham kaynağı bu kaledir. (ç. n.)

[350] Kahta Kalesi, Adıyaman il merkezinin yaklaşık 35 km doğusunda , Kahta ilçesine bağlı Kocahisar Köyü yakınlarındadır. (ç. n.)

Ramazan ayı bittikten sonra ikisi Dımaşk'tan Merc'e çıktılar. Orada iken Halep'ten iki elçi geldi. Bunlar Kâdî Zeynüddin b. Üstad Kâdî Bahâüddin'in nâibi ve Muzafferiddin b. Cûrdîk idi. Elçiler, onlardan Melikü'l-Aziz ve Atabeg için bağlılık yemini etmelerini istediler.

Burada Melikü'l-Eşref'in Melikü'l-Muazzam ile birlikte olduğunu gördüler. Onun sözünden çıkmıyor ve her konuda görüşüne başvuruyordu. Melikü'l-Muazzam olmadan onlarla yalnız başına konuşmaya dahi cesaret edemiyordu. Melikü'l-Muazzam, birçok şartlar öne sürmüştü. Atabeg ile aralarındaki görüşmeler iki ay boyunca devam etti. Ta ki Hârizmşah Ahlat'ı işgal edip kuşattığı haberi gelinceye kadar bu görüşmeler sürdü. Melikü'l-Eşref'in nâibi Hâcib Ali'nin içinde olduğu askerlerinden bazıları Ahlat'a saldırdı. Şehir halkı askerlere karşı koyarak onları zorla çıkardılar. Melikü'l-Eşref kardeşinin istediği şeyi uygun bularak Halep elçilerini çağırdı ve önlerinde yemin etti. Hârizmşah ise Ahlat'a doğru hareket etti.

Melikü'l-Eşref ve Melikü'l-Muazzam kışı Gavr'de geçirdi. Melikü'l-Eşref, Melikü'l-Muazzam'ın elinde adeta bir esir haline geldi. Hiçbir meselede ona muhalefet etmeye cesareti yoktu ve Melikü'l-Muazzam'ın tüm isteklerini yerine getirmekteydi. Melikü'l-Eşref bir konuyu kabul ettiğinde Melikü'l-Muazzam başka bir konuya geçerdi. Bu durum 624/1227 yılı girinceye kadar devam etti.

Melikü'l-Eşref'in Halep'le yazışmaları kardeşinin gözünün sürekli üzerinde olması nedeniyle kesildi. Kendini güvende hissetmemesi hiç istemediği bir durumdu çünkü onun kontrolü altına girmişti. Hacdan gelişim bu yılın Safer ayına denk geldi. Melikü'l-Eşref beni çağırdı ve bana Atabeg Şehâbeddin'e gitmesini istediği bir mektup verdi. Mektupta, kardeşiyle kendisi arasında gerçekleşen olaylar bahsediliyordu. Onunla birlikte bukalemun gibi renk değiştirmekte ve hiçbir konuda sabit kalamamaktadır. Onunla aramızda meydana gelen son olay şudur: Benden Atabegin kendisine yardım etmesi ve desteklemesi hususunda yardım etmemi istemiştir. Melikü'l-Kâmil bu durumu kabul etmeyecektir. Her ne zaman Melikü'l-Kâmil ona saldırırsa Melikü'l-Kâmil'in ona yardımcı olacağından bahsettim.

Atabeg'e dediğini haber verince kabul etmeyi reddetti ve şöyle dedi: "Melikü'l-Eşref bana Melikü'l-Kâmil için yemin ettirdi." Yeminin içeriğinden bir kısmı şöyle: "Ben, onun emri dışında hiçbir melikle bir konuda barış yapmam. Eğer benden bunu istiyorsa, bana Melikü'l-Kâmil'den bir emîr getirsin, ona işinde yardımcı olayım."

Melikü'l-Eşref, kardeşinin tuzağına düştüğünü ve kendi istediğinden başka kurtarıcısının olmadığını görünce, ondan istediği her konuda yardımcı oldu ve Melikü'l-Kâmil için Hama ve Humus hâkimlerine bağlılık yemini ettirdi. Bu duruma Melikü'l-Muazzam emin oldu ve Melikü'l-Eşref'in gitmesine izin vererek bu yılın Cemâziyelahir ayında Rakka'ya ilerledi.

Bunun üzerine Melikü'l-Eşref, kardeşiyle ilgili verdiği her şeyden vazgeçti ve yemin ettiği yeminleri, bunları yapmaya mecbur olduğu şeklinde yorumladı ve istediğini kabul etmedikçe kardeşinin elinden kurtulmayacağını bildiğini söyledi. Bu arada Melikü'l-Muazzam ondan ayrıldığı için pişman oldu, Humus ve Hama şehirlerine gönderdiği. bedevî Araplar isyan çıkararak bu bölgedeki her yeri yağmaladılar.

Frankların Kralı Anbarûr kalabalık ordusuyla Akkâ'ya hareket etti. Bunu fırsat bilen Hama ve Humus hâkimi Melikü'l-Muazzam'a göz dikerek ülkelerinden aldıklarının karşılığını istemek için ona haber gönderdiler. Bunun üzerine Melikü'l-Muazzam, kardeşi Melikü'l-Eşref'e karşı daha yumuşak davranmaya başladı. Onayını almak için haber gönderdi. Ancak kendisine karşı yaptığı şiddetli davranışlar, kendisi ve ailesinin hakkı olarak güvendiği şeyler karşısında onu azarladı.

Melikü'l-Muazzam, Dımaşk'ta hastalandı ve Zilkade ayının sonlarında vefat etti. Kendisinden sonra yerine oğlu Melikü'n-Nâsır geçti.

Bu yıl içerisinde Antep, Râvendân ve Zûb gibi yerler Melikü'z-Zâhir'in oğlu Melikü's-Sâlih'e teslim edildi. Kendisinden Şuğr, Bikâs'ı ve elinde olan yerleri aldı.

Bu yılda hacip, Azerbaycan şehri için gücü yettiği kadar asker topladı ve Havâ ve Selemâs'ı fethetti. Ayrıca Havâ'da bulunan Azbek'in karısını da aldı. Havâ'yı kendisine teslim eden de odur. Daha önce Hârizmşah ile evliydi.

Melikü'l-Kâmil, kardeşinin ölüm haberini alınca Mısır'dan ayrıldı. Melikü'n-Nâsır'ı amcası Melikü'l-Eşref'i desteklemek ve kendisine bağlamak için İbn Musik ile birlikte gönderdi. Sincar'a gelerek Dımaşk'a yanına gelmesini ondan istedi. Bunun üzerine Dımaşk'a yanına gitti. Bu arada Melikü'l-Kâmil Tel-Acûl'da konaklayarak Frankların karşısında karargah kurdu ve Melikü'l-Eşref, Seyfeddin b. Kılıç'ı kardeşinin oğluna Dımaşk'ı bırakması için gönderdi. Ona şöyle dedi: "Bizler hepimiz

senin itaatindeyiz. Senin itaatinden asla çıkmayız!" Melikü'l-Eşref'i Dımaşk'a göz koyduğundan ona gereken şekilde hitap etti.

OTUZ BİRİNCİ BÖLÜM

1. KUDÜS'TEN VAZGEÇME

Melikü'l-Aziz'e gelince, bu yıl Daru'l-Adl'de babasının yerine oturdu ve kendisine şikayetler sunuldu, o da bunlara cevap vererek emirler ve yasaklar koydu. Cuma geceleri fakihler onunla birlikte bulunur ve onun huzurunda meseleleri konuşurlardı.

Ramazan Bayramı geldiğinde emîrleri, şehrin ileri gelenleri, makam sahiplerinin hepsine hil'atler giydirdi ve bayramda büyük bir ziyafet verdi. Bir yıl önce Melikü'z-Zâhir'in ölümünden sonra Halep'te bayram kutlanmamıştı.

Bu arada Anbarûr, Akkâ'ya ulaştı. Melikü'l-Eşref de Avcâ'da konakladı. Melikü'l-Eşref, Dımaşk'tan ona doğru yöneldi ve aralarındaki yeminlerini yenilediler. 626/1228 yılı Muharrem ayında Halep'ten yardım yola çıktı ve Gavr denilen yerde konakladı.

Melikü'l-Kâmil, Franklarla barış yaparak Sahra ve Mescid-i Aksâ hariç Kudüs şehrini verdi. Şehrin dışında hâkimiyetleri yoktu. Onlara buna karşılık Akkâ'dan başlamak üzere Beytü'l-Lahm'ı ve Kudüs'e giden yollardaki köyleri verdi.

2. EŞREF ve KÂMİL'İN PAYLAŞIMLARI

Melikü'l-Eşref geri dönerek Melikü'n-Nâsır b. Melikü'l-Muazzam ile bir araya geldi ve ona şöyle dedi: "Senin durumunla alakalı Melikü'l-Kâmil'i ikna etmeye çok çalıştım ancak Dımaşk'tan vazgeçmedi. Son olarak şunu söyledi: "Melikü'n-Nâsır'a doğu şehirleri verilecek ve sen de Dımaşk'ı alacaksın."

Melikü'n-Nâsır, Dımaşk'ı almak için anlaştıklarını öğrendi. Aybek Muazzamî[351] de onunla beraberdi. Dımaşk'a gitmesini tavsiye etti, o da çadırlarını kaldırıp yola çıktı. Melikü'l-Eşref, onun gitmesini engelleyemedi. Melikü'n-Nâsır Dımaşk'a doğru ilerledi ve orayı güçlendirmeye başladı.

[351] Dımaşk hâkimi Aybek'in tam künyesi el-Melik el-Mu'izz İzzeddîn Aybek et-Türkmânî'dir. Eyyûbî Devleti'nin yıkılmasından sonra Mısır'da kurulan Memlûk Devleti'nin ilk sultanıdır. Bkz. Ahmet Demir, "Eyyûbiler'in Doğu Anadolu Valiliklerinden İzzüddin Aybek (1229-1231)", *III. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu,* (2011): 111-120.

Bunun üzerine Melikü'l-Eşref, Halep ordularıyla birlikte Dımaşk'a hareket etti ve önlerinde konakladı. Dımaşk giden su kaynaklarını engelledi. Daha sonra Dımaşk askerleri suyu geri getirmek için şiddetli bir şekilde savaştılar ve suyu geri getirdiler. Cemâziyelevvel ayında Melikü'l-Kâmil, Mısırlı askerlerle birlikte Dımaşk'a gelerek karargah kurdu.

Kâdî Bahâüddin, Halep şehrinin ileri gelenleriyle birlikte Melikü'l-Aziz ile Melikü'l-Kâmil arasındaki evlilik akdini gerçekleştirmek için Damîr yönünden Dımaşk'ın eteklerine ulaştı. Melikü'l-Kâmil karargahtan çıkarak onunla buluştu ve Meşhed-i Kadem yakınlarındaki karargahta onu misafir etti. Daha sonra onu çadırına getirdi ve ele geçirdiklerini Melikü'l-Kâmil'e takdim etti. Ardından bunları Mezze'deki Melikü'l-Aziz'in sarayına nakletti.

Melikü'l-Kâmil zaman zaman ona uğrardı. Sonunda başlık parası olarak altın, cariyeler, hizmetliler, paralar ve eşyalar getirilmesi konusunda anlaşmaya varıldı. Nikah akdi, Hâtûn Mescidinde Melikü'l-Eşref'in huzurunda yapıldı.

Evlilik akdi, Melikü'l-Kâmil adına İmadüddin b. Şeyh Şuyûh tarafından kızı Fatıma Hâtûn için 50 bin dinar tutarında bir mehir karşılığında gerçekleştirildi. Kâdî Bahâüddin, Melikü'l-Aziz adına akdi kabul etti. Akid Recep ayının 16'sı Pazar seherinde gerçekleşti. Dımaşk'ın fethinden sonra Melikü'l-Kâmil, Kâdî'ya, ashabına ve Hâcî Biş Emîr Lâlâ'ya Melikü'l-Aziz'e hil'at giydirdi. Kâdî daha sonra ashabıyla birlikte Halep'e döndü. Bu arada Melikü'l-Kâmil, Melikü'l-Eşref'ten Dımaşk'ın yerine Harrân, Urfa, Rakka, Suruç ve Re'su'l-Ayn'ı almayı kararlaştırdı. Daha sonra Melikü'l-Eşref, Ba'labek'e ilerledi ve hâkiminden alıncaya kadar burayı kuşattı.

Ordu Melikü'l-Kâmil'in emriyle Hama'ya ilerledi ve şehrin hâkimi Melikü'l-Muzaffer b. Melikü'l-Mansûr teslim edinceye kadar burayı muhasara altına aldı. Daha sonra Muruc Külliyesi'nde kalan hâkimi Melikü'n-Nâsır'ı kardeşine teslim edinceye kadar yanında hapsetti ve ona Bârîn'i verdi. Bu arada Melikü'l-Kâmil Rakka'ya ilerledi.

3. FRANKLARIN HAREKETLENMESİ ve AHLAT

Hârizmşah Ahlat'a geldi. İbn Zeyneddin gizliden ve Âmid hâkimi açıktan onunla birlikte hareket ettiler. Kendi adına hutbe okuttu. Bu, Ahlat halkını zor

durumda bıraktı ve ondan eman dilediler. Ancak bunu kabul etmeyerek 627/1230 yılı Cemâziyelevvel ayının 28'inde burayı fethetti. Halkını kılıçtan geçirdi, kadın ve çocuklarını tutsak etti.

Cemâziyelevvel ayının 8'inde Sultan Melikü'l-Aziz'in bir cariyeden oğlu oldu ve kendi lakabıyla "Melikü'z-Zâhir Gazi" olarak lakaplandırdı. Şehrin kubbelerini süsledi, askerlere en güzel görünümlü süslü elbiseler giydirdi, kaleden şehre bir tekne yaptırdı ve insanlar ona bindi. Eğlence sırasında tekne içindeki bir adam çarkla kesilip kalenin dibine düşerek öldü. Bundan ötürü Melikü'l-Aziz tekne işini iptal ettirdi.

Ayrıca bu yılda başka bir çocuğu daha oldu ve onu ise "Melikü'l-Âdil" olarak lakaplandırdı. Bunun yanı sıra bu yılda Sultan Melikü'n-Nâsır doğdu ki o, iki büyük oğlu öldükten sonra yönetime geçmesini vasiyet ettiği şahıstır.

Melikü'l-Kâmil, Melikü'l-Eşref ve Selçuklu Hükümdarı Keykubâd, Hârizmşah konusunda anlaştılar. Melikü'l-Eşref, Halep'ten yardım istedi. Bunun üzerine Melikü'l-Aziz ve Atabeg, İzzüddin b. Meclâ komutasında nda asker yardımı gönderdiler.

Melikü'l-Eşref, Selçuklu Hükümdarı ile bir araya gelerek Erzincân yönüne doğru ilerledi. Askerler savaş düzenine girdi ve Ramazan ayının 29'unda Hârizmşah yenilgiye uğratıldı. Askerlerine doğru fırtınalı bir rüzgar esti ve mağlup oldular. Yolda Şakip'le karşılaştılar ve Hârizmlilerin çoğu öldürüldü. Melikü'l-Eşref, Ahlat'a giderek orayı aldı ve Hârizm ile barış yaptı.

Frankların harekete geçmesi üzerine Halep askerleri Bedreddin b. Vâlî ile birlikte yola çıktı. Merkab yönüne doğru saldırarak Bâniyas Kalesini tahrip edip yağmaladılar ve esirleri Halep'e götürdüler. Daha sonra Müslümanlarla Franklar arasında bir savaş daha gerçekleşti. Her iki taraftan da bir grup öldürüldü ancak galibiyet Müslümanların oldu. Askerler, Halep'ten Rebiülahir ayının ortasında gönderildi.

Halep'te yağmurlar kesildi, fiyatlar yükseldi. İnsanlar yağmur duası için Bânkûsâ'ya çıktı. Ardından biraz yağmur yağdı ve fiyatlar düştü.

Halep ordusu ile Dâviyye ve İsbitâriyye[352] arasında bu yılın Şaban ayının 20'sinde anlaşma sağlandı.

4. AZİZ'İN YETKİLERİNİ KULLANMASI

Sultan Melikü'l-Aziz bu yılda hâkimiyetinde bağımsız hale geldi. Hazinelerini Atabeg Şehâbeddin'den teslim aldı, kalelere valiler atadı, askerlerine kendine bağlılık yemini ettirdi, bizzat yola çıkıp kaleleri ve hisarları dolaşıp denetledi.

Bu yılın Ramazan ayının ortasında, Atabeg Şehâbeddin atına binerek kaleden indi, insanlar da ona hürmet ettiler. O, Melikü'z-Zâhir öldükten beri kaleden hiç inmemişti. Daha sonra kaleye döndü ve Sultan Melikü'l-Aziz, Melikü'l-Kâmil'in kızıyla zifaf edinceye kadar zaman zaman kalede at sürmüştü. Atabeg bir süre kalede kaldı sonra inerek Bâbu'l-Kale yönündeki Antep hâkimi olarak bilinen evine yerleşti.

Bu yılda Melikü'l-Aziz, kale hatibi ve hatibin oğlu Zeyneddin Abdulmuhsin b. Muhammed b. Harb'i vezir olarak görevlendirdi ve tamamen ona yanaştı.

Bu yılın Şevval ayında Melikü'l-Aziz, Kâdî Bahâüddin'i Melikü'l-Kâmil'in kızı olan karısını getirmek için Mısır'a gönderdi. Bir süre Mısır'da kaldı, ta ki babası Melikü'l-Kâmil ile birlikte Dımaşk'a geldi. Dımaşk'tan arkadaşları ve kızının arkadaşları olan Fahreddin Bahyâsî ve Şerif Kâdî'l-Asker'i gönderdi.

Veziri ve devletin âyanları Halep halkı ile birlikte Hama'dan itibaren onu karşıladılar. Sultanın annesi olan halası Cibab Türkmen'den, geri kalan askerler de Tel-Sultan'dan; Sultanın kardeşi Melikü's-Sâlih de askerleriyle birlikte kortej halinde onu karşıladılar. Askerler süsleriyle birlikte geri döndüler ve Vadîhî'de sıra sıra dizildiler. Sultan, Vadîhî'ye geldi ve eşiyle birlikte Mansûre Kalesi'ne 629/1232 yılı Ramazan ayının gecesinde girdi.

Halep'te halk, fiyatların yükselmesinden dolayı şehrin muhtesibi olan Mecdeddin b. Acemî'ye isyan etti. Bir rıtl ekmek 10 karatiye olmuştu. Daha sonra verim arttıkça fiyatı düştü. Öyle ki, bir rıtl ekmek beş buçuğa satılmaya başlandı. Bunun üzerine muhtesib nâibi zam yaparak fiyatını altı karatis yaptı. Halk da bunun üzerine ona karşı isyan etti. Muhtesibin sarayına saldırarak nâibini öldürmeye

[352] Dâviyye ve İsbitâriyye, Ortaçağ'da dinî ve askerî maksatlarla kurulan Templier ve Hospitalier tarikatlarıdır. Bkz. Ramazan Şeşen, "Dâviyye ve İsbitâriyye", *DİA,* 9 (1994): 19-21.

kalkıştılar. Avluyu yıktılar ve muhtesibin evini yağmaladılar. Bunun üzerine vali ile Emîr Alamüddin Kaysar şehre indiğinde Sultan taraftarı bir grup çıkıp muhtesib için yardım istediler. Halk, divan temsilcisi olan kardeşi Kemal b. Acemî'yi yakalayıp taşladılar. Ardından Halep'in sokaklarında gözden kaybolarak Mescid-i Câmî'ye kaçtı. Halk onu camide tekrar kıstırdı. Ancak Ahdasların komutanı onu korudu. Bu olaylar 629/1232 yılı Şaban ayının 17'sinde gerçekleşti.

Melikü'l-Aziz, ava çıkmaya devam etti. Amik ve diğer yerlerde bunduk[353] taşları attı.

Bir grup arkadaşı Melikü'l-Aziz'i Tel-Bâşir Kalesine yürümesi, onu ele geçirmesi ve Atabeg Şehâbeddin Tuğrul'un nâiblerinin elinden alması için dolaylı sözlerle kışkırttılar. Rustakları[354] bırakması ve kalelerden hiçbirinin elinde olmaması gerektiğini de söylediler. Bu haber Atabeg'e ulaştığında valiye haber göndererek kalede kimsenin kendisine karşı çıkmamasını ve kaleyi kendisine teslim etmesini emretti. Ancak içinde hazine sandığı vardı ve onu istedi.

Bu arada Sultan, Azez'e gitti. Melikü's-Sâlih'in kız kardeşinin annesi ile çocukları Altınboğa'nın elindeydi. Atabeg, Selçuklu Hükümdarı Keykavus, Altınboğa'yı öldürdükten sonra karşılık olarak Behesnâ'yı verdi. Kalesine çıktı, kendi tarafından oraya vali atadı. Şehirde ellerinde olan şeyleri onlara bıraktı.

Daha sonra Sultan, Azez'den Tel-Bâşir'e yürüyüp kaleye çıktı, oraya bir vali atadı ve Atabeg nâiblerinden şehri aldı. Hazine sandığının Tel-Bâşir'den alındığını duyunca, Atabeg'in adamlarının yolunu kesen birini gönderdi, içinde çok para olduğunu zannettiği sandığı onlardan aldı. Ancak öyle olmadığını görünce sandığı Atabeg'e geri iade etti. Ancak Atabeg almaktan vazgeçti ve şöyle dedi: "Ben parayı sadece senin için biriktirdim." Daha sonra Sultan Halep'e geldi. Bu olaylar 629/1232 yılı Ramazan ayında gerçekleşti.

[353] Fındık atıcılığı (Remyü'l-bunduk) şehir dışında kuş avlamak için kullanılan bir yöntemdir. Fındık; toprak, taş vs.'den yapılan güllelerden ibarettir. Bkz. Yasemin Sarı Cevelek, "Abbâsîlerde Halife Nâsır-Lidînillâh ve Sonrası Fütüvvet Teşkilatı", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 12/5 (2023): 3051.
[354] Rustak, büyük köy, çiftlik anlamındadır. Bkz. Samî, *Kamus-ı Türkî*, 662.

Ardından Sultan Melikü'l-Aziz, funduk atmak için geziye çıktı ve oradan 630/1233 yılında Derkûş'a[355] ve sonra da Efâmiye'ye yöneldi.

Şeyzer hâkimi Şehâbeddin Yusuf b. Mesud b. Sâbıkuddin bunu kutlamadı. Ona kısa süreli bir ikâmet gönderdi. Bu ise Şeyzer'den zorla aldığı eşekler üzerinde taşınan bir miktar arpa idi. Bu durum ona zor geldi. Sultan Halep'e geldiğinde Seyfeddin Ali b. Kılıç Zâhiri'yi yanına çağırarak Şeyzer'i kuşatmak ve almak için izin istemesi üzere onu Melikü'l-Kâmil'e gönderdi. Şeyzer hâkimi Halep'e bağlı idi. Bu yüzden bizzat Melikü'l-Kâmil ile karşılaşmak ve kendisine şefaatçi olmasından korktu. Şayet bu olursa isteği tamamlanmayacaktı. Bunun üzerine Seyfeddin Dımaşk'a gitti ve Melikü'l-Kâmil ile birlikte Melikü'l-Aziz'in arzusuna göre meseleyi karara bağladı. Sultan Melikü'l-Aziz'e haber göndererek bunu ona bildirdi. Böylece askerler Şeyzer'e indi ve divan Şeyzer kasasındaki mahsulleri koruma altına aldı.

Seyfeddin Kılıç, Dımaşk'tan geldi. Sultan da bizzat dağın yamacında mancınıklar dikti. Batı mancınığı da yönünden şehrin hâkiminin yanına giderek şöyle dedi: "Allah'a yemin olsun ki, eğer ashabımdan biri öldürülürse seni buna asarım." Kimsenin ok atmayacağından emin olmak için kaledeki Cerhıyya'ya yaklaştı, böylece donup kaldı ve eline düştü.

Melikü'l-Kâmil, Sultan'a Şeyzer kuşatması sırasında kendisine yardım edecek adamların kullanması için beş bin Mısır dinarını iki seçkin kişiyle gönderdi.

Hama hâkimi Melikü'l-Muzaffer Mahmûd da Şeyzer'e yardıma geldi. Şeyzer hâkimi, içinde bulunan mallarının ve mülklerinin kendine bırakılması şartıyla şehri teslim etmeyi teklif eden haberi gönderdi. Bunun için bağlılık yemini etmesi istendi ve hâkimin yaptığı teklif kabul edildi.

Bunun üzerine Sultana hizmet etmek için Şeyzer'den inerek şehri teslim etti. Sultan da vaadini yerine getirdi. Sultan kaleye çıktı, birkaç gün Şeyzer'de kaldı ve ardından Halep şehrine gitti.

Atabeg Şehâbeddin Tuğrul b. Abdullah bu yılın sonunda hastalandı ve hastalığı 630/1232 yılı Muharrem ayının 11'i Pazartesi gecesi ölünceye kadar devam etti. O gecenin sabahında Sultan Melikü'l-Aziz ve Muhammed b. Melikü'z-Zâhir cenazesine katıldılar. Erbaîn Kapısı'nın dışında cenaze namazı kılınıncaya kadar evinden

[355] Derkûş, Antakya'nın güneyinde müstahkem kalelerinden biri olup günümüzde Suriye sınırları içinde kalan bir kasabadır. Bkz. Kök, "XIII. ve XIV. Yüzyıla Ait Bir Coğrafya Sözlüğü", 147.

cenazesinin arkasında yürüdüler ve inşa ettiği Tel-Kaykân'da defnettiler. Burası İmam Ebû Hanife'nin (ra) ashabına vakfedildi. Sultan onun için çok ağladı. Ölümünden sonra Atabeg'in inşa ettiği ve Sultan Melikü'z-Zâhir için yaptırdığı medresenin türbesinde iki gün yapılan taziyede hazır bulundu.

5. KEYKUBÂD'A KARŞI SAVAŞ

Bu yılda Melikü'l-Kâmil Mısır'dan gelerek Keykubâd'ın Ahlat ülkesini ele geçirip Melikü'l-Eşref'in nâiblerinin elinden alması ve aralarında yeniden oluşan huzursuzluk nedeniyle kardeşi Melikü'l-Eşref ile Sultan Keykubâd b. Keyhüsrev'in ülkesine yürümek için anlaştılar.

Sultan Melikü'l-Aziz'in izniyle Dımaşk'tan ayrılarak Humus hâkimi Melikü'l-Mücahid, Hama hâkimi Melikü'l-Muzaffer ve Kerek hâkimi Melikü'n-Nâsır ile birlikte Menbic'e vardılar.

Bunun üzerine Melikü'l-Aziz, Menbic'e İkame Azime ile Zerdahânâ'yı ve amcası Melikü'l-Muazzam komutasındaki ordusunu gönderdi. Tel-Bâşir yönünden ilerlediler ve Melikü'z-Zehir Davud b. Melikü'n-Nâsır ona yardıma geldi.

Sümeysât hâkimi Melikü'l-Mufaddal Mûsâ, Antep hâkimi Melik Âlic b. Melikü'z-Zâhir, Melikü'l-Muzaffer Şehâbeddin b. Melikü'l-Âdil, kardeşi Melikü'l-Hâfız ve diğer hükümdarlar da yardım için yanına geldiler. Öyle ki, karargâhında 16 emîr bir araya gelmişti.

Selçuklu Hükümdarı, Melikü'l-Aziz'e haber göndererek dedi ki: "Şehre asla girmemen şartıyla asker ve para sağlamakla yetinirim." Melikü'l-Kâmil onu bu tür konulardan men etti. Her iki hükümdar da kararlı bir şekilde devam ettiler.

Melikü'l-Kâmil, 632/1234 yılının başında ordularıyla birlikte Selçuklu ülkesinin sınırındaki Nehru'l-Ezrak'a[356] kadar ilerledi ve orada konakladı. Selçuklu ordusu, kendisi ile Derbend[357] arasında bulunan Zelle'nin güneyinde konakladı. Sultan da onlarla birlikteydi. Adamları, Nur Keğğal yakınındaki Derbend boğazına çıktılar ve

[356] Nehru'l-Ezrak (Göksu Nehri), Engizek dağının kuzeyinde bulunan Alişar dağından doğan, Nurhak ilçesinden geçip Düzbağ kasabasına ve buradan Besni'nin Şambayat kasabası yakınından ilerleyen ve Fırat'a karışan nehirdir. Bkz. İlyas Gökhan, "XIII. Yüzyılda Maraş", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13 (2005): 211.

[357] Derbent, bugünkü Rusya'ya bağlı Dağıstan'da yer alan şehirdir. (ç. n.)

üzerine bir sur inşa ederek oradan savaştılar ayrıca buraya erişimi de engellediler. Şam askerlerinin yiyecekleri azalmıştı.

Bunun üzerine Melikü'l-Kâmil geri dönerek Behsenâ şehrinin eteklerine çıktı ve Anranit Gölü'nde konakladı. Harput hâkimi de ona katılarak itaatine girdi ve kendi yönünden girmesini önerdi. Bunun üzerine Harput yönüne doğru devam edildi.

Selçuklu ordusunun bir grubu, aralarında Hama hâkimi Melikü'l-Muzaffer ve Şemsüddin Savvab'ın da olduğu Melikü'l-Kâmil'in askerlerine saldırdı. Melikü'l-Kâmil'in askerleri yenilgiye uğradılar ve kurtulanlar Harput'a sığındılar. Selçuklu Hükümdarının emanı ile kaleden ininceye kadar onları muhasara etti. Ardından onları serbest bıraktı. Bu arada Keykubâd, Harput'u istila etti ve hâkimini affetti. Onun yerine karşılık memleketinden iktalar verdi.

Melikü'z-Zâhir seferde hastalandı ve hasta bir şekilde Bîre'ye taşındı. Hastalığı daha da ağırlaştı. Çocuklarından bazıları onun mülküne göz diktiler. Bunun üzerine onu tahkim etmeye ve güçlendirmeye başladı. Bunu duyan Melikü'z-Zâhir, Sultan Melikü'l-Aziz'e haber göndererek yanına davet etti ve onu kaleye çıkardı.

Melikü'z-Zâhir, elindeki kaleleri ve hazineleri kendisine miras olarak bıraktı ve malının bir kısmını çocuklarına tahsis etti. Ardından Bire'de vefat etti. Bu olaylar 632/1234 yılı Safer ayının başlarında gerçekleşti.

Bu arada Sultan orada kaldı ve işlerini yoluna koydu. Ayrıca buraya bir vali atadı. Bu olaylar 632/1234 yılı Safer ayının 14'ü Çarşamba günü Halep'te Kâdî Bahâüddin'in vefatına denk geldi.

Ardından Kemal b. Acmî, Halep kadılığını talep etti ve bu konuda Sultan ile yazıştı ancak bir cevap alamadı. Sultan, Bîre'den Hârim'e devam etti. Bu arada İbnu'l-Acmî, Sultan'ın yanına Hârim'e geldi ve onun girmesini engelledi. İbnu'l-Acmî, Halep kadılığında kendisine bin dirhem, Sultana vakıfların fazlasından ve şartların yazılmasından her yıl 50 bin dirhem verdi. Ancak Sultan bunların hiçbirini dinlemedi.

Bu arada Sultan, Kâdî Zeyneddin'e şehre girene kadar halk arasında töreye göre hükmetmesini emreden bir mektup yazdı.

Sultan şehre geldiğinde İbnu'l-Acmî teklif ettiği şeyi kabul ettirmek için çok çaba sarfetti. Sultanın hâs yakınlarının hatırı için bundan daha fazlasını da teklif etti. Onlar da Sultana onun bu teklifini kabul ettirmek için çok uğraştılar. Sultan, babasının

ve dedesinin nasihatlerini takip ederek Hz. Peygamber Efendimiz (sav)'in makamını bir bedel karşılığında satmamış, halkın menfaatini gözetmiş, Allah'ı ve Peygamberini razı etmiştir. 632/1234 yılı Rebiülevvel ayının 14'ü Cuma günü, Kâdî Bahâüddin'in nâibi olan ve "İbnu'l-Üstad" olarak bilinen Kâdî Zeyneddin Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Ulvan'ı kâdı olarak atadı.

Melikü'l-Kâmil ise bir şey elde edemeden büyük ordularıyla geri döndü. Kış girdi ve iki grup arasında set çekildi ve her biri kendi ülkesine döndü. Kış mevsimi bittikten sonra Alâeddin Keykubâd, el-Cezîre ve Rakka'ya ilerledi. Öncesinde kafirlerin esir aldığı gibi askerleri de şehrin halkını esir aldılar. Bu olaylar 632/1235 yılı Zilhicce ayında gerçekleşti. Melikü'l-Kâmil ona doğru ilerledi ancak Selçuklu Hükümdarının kararlı bir şekilde saldırması sonucunda geri döndü ve memleketi istila etti. Urfa Kalesini ve şehrini tahrip etti. Sultan doğuya ve Zerdehânâ'ya ordu gönderdi. Bu olaylar 633/1236 yılı Cemâziyelevvel ve Cemâziyelahir aylarında gerçekleşti.

Melikü'l-Aziz ise Halep'te saltanatını devam ettirerek, şehri daha iyi bir şekilde yönetmeye çalışmış, 634/1237 yılı girinceye kadar halkına bağlı kalarak iyi bir yönetim sergilemişti.

Veziri Zariniddin b. Harb'e kızarak onu Halep'teki evinde göz hapsine mahkum etti. Divan'da yerine Vezir Cemaleddin Ekrem Ebû'l-Hasan Ali b. Yusuf Kıftî eş-Şeybânî'yi atadı.

6. AZİZ MUHAMMED b. GAZİ'NİN ÖLÜMÜ

Melikü'l-Aziz, Safer ayının sonunda Nukra'ya gitti, oradan Hârim'e geçti. Bir eğlencede çembere dahil oldu, ardından da soğuk suyla yıkanması gerekti ve ateşi yükseldi. Halep'e girdiğinde insanlar onu karşıladılar. Ancak kendisi acılar içerisindeydi. Hastalığı ağırlaşıncaya kadar ateşi devam etti. İnsanlar, Melikü'l-Aziz'in oğlu Melikü'n-Nâsır Selâhaddîn Yusuf'a bağlılık yemini etti.

Beni Antep'e, kardeşi Melikü's-Sâlih'in yanına kendisine bağlılık yemini etmesi için göndermişti. Geri döndüğümde 634/1236 yılı Rebiülevvel ayında vefat etmişti.

OTUZ İKİNCİ BÖLÜM

1. DEVLETİN ALDIĞI TEDBİR

Devletinin idaresini iki emîr üstlendi. Bunlar, Şemseddin Lü'lü Emînî ve İzzüddin Ömer b. Mahalli'dir. Devletin veziri ise Kâdî Cemaleddin Ekrem idi. Cemalüddevle İkbâl Hâtûnî de meşveret meclisinde hazır bulunurdu. Bir meselede görüşleri fikir birliğine varırsa Cemalüddevle İkbâl Hâtûnî, dedesi Sultan Melikü'n-Nâsır'a ve Melikü'l-Aziz'in annesine gider ve ona grubun hangi fikir üzerinde anlaştığını anlatırdı. Böylece Aziz'in annesi konuya vakıf olur ve Sitri'l-Âlî'ye yazışmalar için izin verirdi.

Halep Kadısı Kâdı Zeyneddin, Melikü'n-Nâsır'ın güvenini sağlamak ve bağlılık yemini etmesi için Emîr Bedreddin b. Ebû'l-Heycâ'yı elçi olarak Melikü'l-Kâmil'in yanına Mısır'a gönderdi. Yanlarına Sultan Melikü'l-Aziz'in hırkası, kemeri, miğferi ve zırhını da aldılar.

Huzuruna vardıklarında, vefatından dolayı acı ve üzüntü gösteren Melikü'l-Kâmil onlara gereken ikramı yapmadı. Kendisine önerildiği gibi Melikü'n-Nâsır için yemin etti. Melikü's-Sâlih b. Melikü'z-Zâhir'in ordunun başına geçirilmesi ve Melikü'n-Nâsır'ın yetiştirilmesinin kendisine ait olması gerektiği konusunda iki elçiye kendi görüşlerini bildirdi ancak gelen grup bunu kabul etmedi.

Bir süre sonra anlaşmaya vardılar ve Melikü'l-Kâmil, Melikü'n-Nâsır'a bineksiz bir şekilde hil'at gönderdi. Ayrıca devletin emîrlerine de birçok hil'at gönderdi. Bunun yanı sıra Melikü's-Sâlih'e tek bir elçiyle Antep'e gelmesi şartıyla bir hil'at gönderdi. Dolayısıyla devletin ileri gelenleri bir tedbir almayı uygun buldu.

Dedesi Sultan bu konuda kendini huzursuz hissetti. Sultanın hil'atini giydiğini, onlara gönderdiklerinden hiçbir emîre giydirmediği konusunda görüş birliğine vardılar. Melikü's-Sâlih'e hil'atiyle gelen elçiyi geri gönderdiler ve ona ulaşmasını engellediler. Dolayısıyla Melikü'l-Kâmil huzurunda kendilerini yalnız hissettiler.

2. İKİ KARDEŞİN ANLAŞMAZLIĞI

Melikü'l-Eşref'in, kardeşi Melikü'l-Kâmil'in peşpeşe yaptığı eylemler yüzünden canı sıkılıyordu. Zira yaptıklarını görmezlikten gelerek ona katlanıyordu.

Canını sıkan işler arasında Dımaşk'ı verdiğinde doğu memleketini alması ve Dımaşk'taki misafirhanelerden birçok yeri alması bulunmaktaydı.

Selçuklu Hükümdarı Keykubâd'ın Ahlat'ı alması ile Melikü'l-Eşref'in elinde yerler oldukça daraldı. Zira her yıl doğuya geçişi esnasında Dımaşk'a iner ve bir süre Dımaşk'ta kalırdı. Melikü'l-Eşref misafirliğinde iyiliğe ihtiyaç duyardı. Harrân, Rakka, Suruç, Urfa, Re'su'l-Ayn ve o bölgede sahip olduğu tüm malvarlığına el koyuldu. Yanında iken Âmid'i fethetti. Memleketinden kendisine hiçbir şey vermedi ve Selçuklunun Ahlat'ı da elinden alması onun hayal kırıklığına uğrattı.

Bunun üzerine Humus hâkimi Melikü'l-Mücahid ile Hama hâkimi Melikü'l-Muzaffer anlaşarak ona karşı isyan etmeye karar verdiler. Her biri memleketinden bir şeyler belirledi. Daha sonra Halep'te bulunan Melike Hatûn ve emîrlere bu konudaki onaylarını istemek için haber gönderdiler. Onları korkuttular ve hırslarının nereye kadar uzandığını anlattılar. Bunun üzerine kabul ettiler.

Böylece Melikü'l-Kâmil'e karşı ittifak kurdular. Ayrıca kendileri de Selçuklu Hükümdarı Keykubâd'a elçiler göndererek ondan da aynısını yapmasını istediler. Keykubâd'a ulaştıklarında onunla bir araya gelemeden hükümdar öldü. Mesajlarını oğlu Keyhüsrev'e anlattılar, o da onlara bu konuda uyacağına yemin etti.

Her biri Mısır'a Melikü'l-Kâmil'e Halep'ten bir elçi olmak üzere kendi tarafından bir elçi gönderdi. Ona şöyle dediler: "Hepimiz anlaştık ve senden bir daha Mısır'dan ayrılmamanı ve Dımaşk'a gelmemeni istiyoruz."

Melikü'l-Kâmil'e onlara dedi ki: "Sizlere hayırlı olsun! Sizler anlaşmışsınız. Benim yeminimi neden istersiniz? Siz de benim ülkeme girmeyeceğinize ve elimde olan hiçbir şeye tecavüz etmeyeceğinize dair bana yemin ediniz, ben de isteğinizi kabul edeyim!"

Gönderdiği elçi gitti. Bu arada Melikü'l-Eşref hastalandı ve hastalığıyla meşgul olundu. Hatırladığımız kadarıyla ölene kadar bu durum uzun süre devam etti.

634/1236 yılında Şeyzer hâkimi Şehâbeddin ve Kemaleddin Ömer b. Acmî, İzz b. Atfânî adında bir adamı Dımaşk'a Melikü'l-Eşref'in yanına gönderdiler ve ona Halep'e uğramasını, mallarıyla ona yardım edecekleri konusunda anlaştıklarını söylediler.

Şeyzer hâkimi, Halep'teki emîrlerin çoğunun bu konuda onunla aynı fikirde olduğu konusunda onu kandırdı. İbnu'l-Acmî de akrabalarının büyük bir grubunun Halepli olduğunu ve onu takip etme, destekleme ve bu konuda aynı fikirde olacağı konusunda onu kandırdı. Melikü'l-Eşref kendisinin Halep kadılığına atanmasını şart koştu.

Bunun üzerine elçileri Melikü'l-Eşref'e gitti ve Sultana yakın olan ileri gelenlerinden bazıylarıyla görüştü ve bahsettiği konuyu anlattı. Ancak onu huzura çıkarmadılar. Bunun üzerine onları şu şekilde cevapladı: "Melikü'z-Zâhir'in soyundan herhangi birine ihanet edeceğimi veya kötülük yapacağımı sakın düşünmeyin!"

Felakeddin b. Musîrî bana, Melikü'l-Eşref ile elçileri arasında konuşan kişinin kendisi olduğunu haber verdi.

Bu haber melike ve emîrlere ulaştı. Elçiyi durduracak birini gönderdiler. Elçi Halep'e ulaştığında Bâbu'l-Irak'ta tutuklanarak kaleye götürüldü. Kendisine bunun iç yüzünü sordular, o da her şeyi anlattı. Bunun üzerine elçi hapsedildi, sakalı traş edildi ve Derbesak'a gönderilerek hapsedildi.

Şeyzer hâkimi ve İbnu'l-Acmî kalede tutuklandılar. Şeyzer hâkiminin bütün malvarlığına el koyuldu ancak İbnu'l-Acmî'nin ailesine duyulan saygıdan onların malına dokunulmadı. 634/1236 yılı Cemâziyelevvel ayından, Melikü'l-Kâmil'in öldüğü 635/1237 yılına kadar tutuklu kaldılar ve sonra serbest bırakıldılar.

634/1236 yılında yaşanan bir başka olay da, Melikü'l-Aziz'in ölümünden sonra Kanğar adlı bir Türkmen emîrinin bir grup Türkmeni yanına toplayarak Halep şehrinin dış mahallelerinde, Kuvrus ve başka yerlerde bozgunculuk çıkarmasıdır. Bunlar pek çok köyü yağmalayıp baskınlar düzenleyerek Selçuklu topraklarına kadar girdiler. Daha sonra karşılarına çıkan Halep askerlerini de mağlup ederek yağmaladılar.

Halep emîrleri bu gelişmelerin Selçuklu Hükümdarının emriyle olmasından korktular. Bunun üzerine Selçuklu Hükümdarına bir elçi göndererek durumu öğrenmek istediler. Selçuklu Hükümdarı böyle bir emri olmadığını söyledi. Halep şehrinden alınanların iade edilmesini emretti. Bir kısmını iade ettiler, bozgunculuk ve fesat çıkarmaktan vazgeçtiler.

Selçuklu Hükümdarı, Melikü'n-Nâsır'a muvafakat ve destek verdi. Topraklarına zarar vermekten kaçındı. Kendisine Halep'ten Şerefeddin b. Emîr Candar eliyle değerli bir hediye gönderdi ve elçiye ikramlarda bulundu.

Batı'dan bir elçi gönderildi. O, Ahlat kâdısı Evhadüddin olup Melikü'n-Nâsır'a biat etmesi, memleketini savunması ve ona kastetmek isteyeni püskürtmesi için yemin ettirdi.

3. FRANKLARIN HAREKETLENMESİ

Bu yılda gerçekleşen başka bir olay, Dâviyye'nin Bağras'tan hareket edip Amik şehrine saldırması olmuştur. Türkmenlere ait koyun ve başkalarının birçok hayvanını ele geçirmişlerdir.

Melikü'l-Muazzam b. Melikü'n-Nâsır komutasında Halep askerleri ilerleyerek Bağras'ta konakladılar ve burayı bir süre kuşattılar. Surlarında gedikler açtılar. İçindeki gıdalar tükendi ve şehir alınmak üzereydi. Bunun üzerine Antakya hâkimi Prens, onlara kızgın iken şefaatçi oldu.

En iyi yolun buna yanıt verilmesi olduğunu düşündüler. Dâviyye ile Bağras için anlaşma yaptılar ve buradan ayrıldılar. Eğer iki gün daha üzerinde dursalardı, içindekiler savunmaya dayanamazlardı.

Ordu, Bağras'ı ve şehrini korkunç bir şekilde tahrip ettikten sonra burayı terk etti. İslâm ordusu, Derbesak yakınlarında konakladı. Bunun üzerine Dâviyye kalabalık bir topluluk meydana getirdiler. Ayrıca Franklardan olan Cübeyl hâkimi ve başkasından yardım istediler. Çok sayıda adam toplayıp dış mahallelere halkını şaşırtarak ansızın saldıracaklarını ve oradan bir şeyler alacaklarını düşünerek Hacer Şağlan yönünden Derbesak'a doğru ilerlediler. Dış mahallelerde bulunan askerler hazır kıta beklediler.

Kaleden bir grup asker aşağı inerek dış mahallelerde onlarla şiddetli bir şekilde savaştılar. Kaleyi onlardan korudular. Halep ordusu ulaşana kadar onlarla savaşmakla meşgul ettiler ve sonra ayrıldılar. Halep ordusu vardığında Franklar da, atları da yorulmuştular. Bu yüzden üzerlerine saldırdılar ve Franklar korkunç bir yenilgiye uğrayarak öldürüldüler.

Müslümanlar Frank şövalyelerini ve piyadelerini ele geçirdi. Bunlar arasında bir grup öncü koşucu, bir grup atlı ve diğerleri dağdaki ağaçların arkasında saklandılar. Böylece yakalandılar. Çok azı hayatta kaldı, kelleleri ve esirleri Halep'e götürdüler ve unutulmaz bir gün oldu. Kaleye hapsedildiler sonra da hendeğe götürüldüler.

Bu olay sahildeki Dâviyye'yi zayıflatmış ve daha sonra da toparlanamamışlardı. Daha sonra Müslümanlar, Franklar üzerinde kontrolü ele geçirmişlerdi.

4. KEYKUBÂD'IN ve EŞREF'İN ÖLÜMÜ

634/1237 yılı Şevval ayının başında Selçuklu Hükümdarı Alâeddin Keykubâd Kayseri'de öldü. Kendisinden sonra Sultan olacak olan oğlu Gıyaseddin Keyhüsrev'e başsağlığı dileyen bir elçi gönderildi. O da Zilkade ayında babasının kurallarına göre yeminini yeniledi.

Onun döneminde Hârizmşah'ın komutanı Kayırcan tutuklandı. Geri kalanlarla birlikte Selçuklu topraklarından kaçtı. Yolda ellerinden geleni yağmaladılar ve Fırat'ı geçtiler. Melikü's-Sâlih b. Melikü'l-Kâmil onları kendi tarafına çekerek onlara el-Cezîre'de ikta yerleri verdi.

635/1237 yılı Muharrem ayının 26'sında Dımaşk'ta Melikü'l-Eşref vefat etti. Kardeşi Melikü's-Sâlih İsmail'i tavsiyede bulunmuştu. Kardeşi Melikü'l-Eşref ile anlaşan gruplarla yeminlerini tekrar yenilediler.

5. KÂMİL'İN DIMAŞK'TA VEFATI

Melikü'l-Kâmil Mısır'dan yola çıkarak Dımaşk'a doğru hareket etti. Halep'ten de Dımaşk'a yardım gönderdi. Ayrıca Humus hâkimi Melikü'l-Mücahid'in oğlu Mansûr'u da buraya yönlendirdi. Melikü'l-Kâmil, Dımaşk'ın önlerinde konaklayarak bir süre burayı kuşattı. Hama hâkimi Melikü'l-Muzaffer, grubun anlaşmasından çekilerek Melikü'l-Kâmil'e katıldı ve tüm koşulları ona bildirdi. Kendisiyle Humus hâkimi arasında anlaşmazlık meydana geldi. Eskisi gibi barışın devam etmesi için Humus'un hâkiminden Selmiyye'yi talep etti.

Ben ve Emîr Alâeddin Tabiğa ez-Zâhirî, Humus hâkimi ile Hama hâkimi arasında barışı sağlamak için Halep'ten gönderildik. Ancak her biri diğerine istediğini vermeyi reddetti. Hama'nın hâkimi, Humus'un hâkiminden Selmiyye ve Melikü'l-Mücahid'in yenilediği Şümeymîş Kalesini kendisine vermesini istedi. Bunun üzerine Melikü'l-Mücahid: "Bu benim için değerlidir ve elimdeki her şey için bana yemin etti" dedi ve bunu reddetti.

Daha sonra Hama'ya döndük ve hâkimine Melikü'l-Mücahid'in sözlerini ve onun anlaşmayı bozmaya çalıştığını anlattık. Bunun üzerine dedi ki: "O, ahdimi bozdu ve askerlerimden bir grubu bozmaya çalıştı." Hiçbir dayanağı olmayan hataları saydı ve şöyle dedi: "Muhakkak ona saldırmak gerekir. Eğer Melikü'l-Kâmil, Humus'a yürürse onunla birlikte yürürüm ve elimden geleni yaparım. Ancak Halep'teki bir köye ulaşmadan malımı ve canımı veririm. Sitri'l-Âlî'ye ve Melikü'n-Nâsır'a ettiğim yeminimden asla dönmem!"

Dedim ki: "Humus'un hâkimiyle aramızda geçen olaylarda kendisi ettiği yeminlerden hiç birini bozmamıştır. Eğer biri Humus'a gider ve ondan yardım isterse bunu geri çevirmemiştir. Eğer Halep'ten yardımı için asker gelirse, Mevla ne yapar?" Bunun üzerine kekelemeye başladı ve: "Ben onun katiliyim ve kim benimle savaşırsa onu öldürürüm!" dedi.

Bununla alakalı durumu Halep'e yazdık ve Halep'e doğru yönelmemiz için emir geldi. Biz de veda etmeden hemen oradan ayrıldık ve 635/1237 yılı Cemâziyelevvel ayının başlarında Pazartesi gecesinde Ubâdî'ye ulaştık. Mihmandar hil'atlerle bize geldi ancak biz ondan hiçbir şey kabul etmedik. Salı günü Halep'e vardık. Tam hükümdarın içeri girdiğini ve kendisine tüm yeni gelişmeleri bildirdiğini doğruladı.

Dımaşk'a gelince, Melikü'l-Kâmil, Melikü's-Sâlih onunla barışıncaya kadar kuşatmaya devam etti. Buna göre, Ba'lebek ile Busrâ'yı kendisine bırakacak ve Dımaşk'ı kendisinden alacaktır. Bu olaylar bu yılın Cemâziyelevvel ayının 9'unda gerçekleşti. Halep ve Humus'un yardımlarına tecavüz etmedi. Dımaşk'tan merkezlerine doğru yola çıktılar.

Melikü'n-Nâsır ile Halep ordusu Halep'e ulaştılar. Melikü'l-Muazzam, Sultanın akraba ve emîrlerini davet ederek Sultan Melikü'n-Nâsır ve Melike Hatun

için makam sıralamasına göre bağlılık yemini ettiler. Daha sonra şehrin ileri gelenleri ve liderleri, ardından askerler ve halk yemin etti.

Halk mühimmat, yiyecek, yakacak odun gibi şeylerle kuşatmaya hazırlandı. Mancınık taşları şehrin kapılarına dikildi. Bu iş için bir grup Hârizmli ve başkaları görevlendirildi.

Kangar et-Türkmenî Halep'e gelerek burada kullanıldı ve kendisini Türkmenlere tanıttı. Kâmilî askerlerinden bir grup da Halep'e geldi ve burada kullanıldı.

Elçiler, Selçuklu Hükümdarından Halep'e yardım ulaştırmasını talep etmek için gidip geldi. Hükümdar yardım olarak en iyi askerlerinden gönderdi ve bir daha yardım göndermeyi teklif etti ancak onlar gönderdikleriyle yetindiler.

Selçuklu Hükümdarı, Melikü'l-Kâmil'e bir elçi göndererek Halep'e gitmekten kaçınmasını söyledi. Şam'dan Halep'e gitmek üzere yola çıkma emri verdi ve çadırlarla sancaklarını çıkarttı. Ancak hastalandı ve Dımaşk Kalesinde 635/1238 yılı Recep ayının 21'inde öldü.

Ölüm haberi geldiğinde Halep'te onun için taziye düzenledi. Sultan Melikü'n-Nâsır iki gün boyunca orada hazır bulundu. Ordunun Maarretünnu'mân'a gitmesini emretti ve gittiler. Maarretünnu'mân önlerinde Melikü'l-Muazzam ile birlikte konakladı. Hama hâkimi Melikü'l-Muzaffer'in elçisi durumu düzeltmeye çalıştı. Ancak ona hiç aldırış etmeyerek huzuruna kabul etmedi. Mancınıklar gönderilerek Muarra kalesinin önlerinde dikildi.

6. NÂSIR'IN EVLİLİĞİ ve MAARRETÜNNU'MÂN'IN FETHİ

Bu sırada Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev'in elçisi geldi ve Melike Hatun ile yakınlık kurmayı istedi. Hatun, onu Sultan Melikü'l-Aziz'in kızı, Sultan Melikü'n-Nâsır'ın kız kardeşi ile evlendirmeyi, bunun yanında Melikü'n-Nâsır ile de Sultan Gıyaseddin'in kız kardeşi ile evlendirmeyi talep etti.

Durum yukarıda zikredildiği gibi oldu. Halk, Sultan'ın evinde, kalede toplandı. Sultan Gıyaseddin'in Gaziye Hatun'la akdi kıyıldı. Hanımın yaşının küçük olması nedeniyle İmam Ebû Hanife (ra)'ın mezhebine göre 50 bin dinar karşılığında nikah

akdini kıydım. Sultan Gıyaseddin tarafından gelen elçi olan İzzüddin Kâdî Devkat bunu kabul etti. Nikah akdi bittikten sonra halkın üzerine altın saçıldı.

O esnada bir kuşun kanadında Maarretünnu'mân'ın fethi haberi ulaştı ve iki olay için müjdeler verildi. Bu olaylar 635/1238 yılında gerçekleşti.

Ordu hareket ederek Hama'da konakladı. Hama hâkimi, güney yönüne bakan dış mahallelerine toprak kerpiçten bir sur ördü. Halep ordusu, Hama şehrini ve rustakını yağmaladı.

Hama hâkimi için şefaat etmek üzere Melikü's-Sâlih b. Melikü'l-Kâmil'in elçisi ulaştı. Ancak talebini kabul etmedi ve söylediklerinden dolayı kendisinden özür diledi. Elçi, hâkimi adına anlaşma ve destek talebinde bulundu. Bunların kendisi ile Selçuklu Hükümdarı arasında barışa neden olmasını istedi, olumlu cevap verdi ancak bir faydası olmadı.

Mısır'dan Melikü'l-Âdil ve Melikü'l-Kâmil'in elçileri gelerek kendisiyle Halep hâkimi arasında anlaşmanın yapılmasını istediler. Barış konusunda babasının adetini uygulamaya ve Halep'e davet etmeye teşvik etmek için elçiler geldi. Ancak bu konuda olumlu bir cevap vermedi ve elçiler eli boş bir şekilde döndü. Bu yılda, Kangar et-Türkmeni tutuklanarak Halep Kalesi'ne hapsedildi, çadırları ve hayvanları yağmalandı.

7. SULTAN'IN ELÇİSİ İBNU'L-ADÎM

635/1238 Şevval ayının 4'ünde Halep'ten Selçuklu memleketine, Sultan Melikü'n-Nâsır ile Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev arasında Sultan Keyhüsrev'in kız kardeşi ve Melikü'n-Nâsır'ın babası Melikü'l-Aziz'in halasının kızıyla evlendirilmesi için gönderildim.

Sultan Keyhüsrev benim geldiğimi duydu. O esnada Keyhüsrev, Konya'ya doğru çıkmaya hazırlanmaktaydı. Benden dolayı geç kaldı. elçiyi Eblistan'a ulaşmadan önce Akcâ Derbend'e gönderdi ve beni de oraya gitmeye teşvik etti. Ayrıca benden dolayı yaşadığı gecikmenin farkına varmamı istedi. Daha sonra başka bir elçiyi gönderdi. Semendu'nun[358] alt taraflarına ulaştı ve beni de gelmem için teşvik ediyordu.

[358] Semendu (Zemendu), Amasya'nın kuzeydoğusunda bulunan bir yerdir. (ç. n.)

Kayseri'ye varıncaya kadar yolculuğumu hızlandırdım. Bu arada Sultan, Keykubâziyye'de idi. Beni yanına çağırdı ve Kayseri'ye inmeden onunla bir araya geldim. Bu olaylar 635/1238 yılı Şevval ayının 16'sı Salı günü gerçekleşti. Akit akdedildiğinde cevap hasıl oldu. Sultan, Kemaleddin Kamyar, kız kardeşi Kraliçe Hatun bint. Kaykubâd'ı akdi akdetmek için vekil kıldı. O saatte Kayseri'ye girdik, şehir kadısı ve şahitler getirildi. Kamyar ile Melikü'n-Nâsır'ın kızkardeşi için yazılı olan Keyhüsrev'in mehri gibi 50 bin sultanî dinar karşılığında nikah akdi yaptım. O gün tarif edilemez güzellikte altın ve gümüş aletler ortaya çıktı. Benimle birlikte getirilen bin dinar da saçıldı.

Sultanın sarayında bol miktarda altın, dirhem, elbise ve şeker saçıldı. Müjdeler yayıldı ve tarifsiz bir mutluluk ve neşe ortaya çıktı.

Hemen bazı arkadaşlarımı Halep'e göndererek bu müjdeyi verdim. Aynı şekilde Halep'te de müjdeler yayıldı ve müjdeleyenlere hil'atler verildi.

Daha sonra Halep'e geri döndüm ve Zilkade ayının 9'u Perşembe günü şehre girdim. Ulaştığımda beni Sultan Melikü'n-Nâsır karşıladı.

Bütün bunlar Halep ordusunun Hama'yı kuşatması sırasında gerçekleşti. Akid olmadan önce, Sultan Keyhüsrev, Ermenilerin kralı olarak bilinen Emîr Kamereddin Hâdim'i elinde Sultan Melikü'n-Nâsır'ın Urfa ve Suruç ile alakalı tevkîi ile Halep'e elçi olarak gönderdi. Melikü'l-Muzaffer Şehâbeddin Gazi b. Melikü'l-Âdil'in kendisine evlenme teklif etmesi ve Harrân'ı ikta etmesi konusunda onunla hemfikirdi. Mardin, Sincar ve Nusaybin'i Melikü'l-Mansûr'a ikta etti. Ayrıca Humus, Âne ve Habur şehrinin batı hâkimi Melikü'l-Mücahid'e ikta etti.

Bu memleketler Melikü's-Sâlih b. Melikü'l-Kâmil'in elindeydi. Sultan Keyhüsrev'in Âmid, Sümeysât ve çevresini alması kararlaştırıldı.

8. HÂRİZMLİLERİN GÜCÜ

Hârizmliler, Melikü's-Sâlih'e karşı isyan ederek memleketi ele geçirdiler. Bunun üzerine Melikü's-Sâlih onlardan kaçtı. Halep'e gelen elçiye ikramda bulundu, kendisine cömertçe davrandı ve kendisinden tevkîi kabul etti.

Melike Hâtûn, memlekette yeğeninin tacizini görmedi ve hiçbirine maruz kalmadı. Bunu duyunca yanına giderek ona bu şehirleri ve diğerlerini göstererek şöyle

dedi: “Bütün ülke senin yönetimin altındadır ve eğer bu memleket ve diğerlerini teslim almak istiyorsan bir nâib gönder. Kendisine teslim etmem için bana gönder ki, teslim edilmesini istediğin şeyi teslim edeyim.” Hatun, bu durum karşısında ona teşekkür etti ve gönlünü aldı.

Daha sonra Hârizmlilerle anlaşarak onlara Harrân, Urfa ve başka yerleri ikta olarak verdi. Mardin hâkimi Melikü’l-Mansûr ile anlaştıktan, Melikü’s-Sâlih Eyyûbî topraklarına kastettikten sonra saldırdılar ve Harrân önlerinde konakladılar ve halkı dehşete düştü.

Melikü’s-Sâlih korktu ve ortadan kayboldu sonra Sincar’da ortaya çıktı. Musul hâkimi Bedreddin Lü’lü onu kuşattı. Harrân Kalesinde Melikü’l-Muğis’in oğlunu bıraktı. Hârizmlilerden korktu ve Ca’ber Kalesi’ne doğru gizlice ilerledi. Onu buldular, kendisini ile beraberindekileri yağmaladılar ve bir grup arkadaşıyla birlikte kayboldu.

Halasından yardım istemek için Menbic’e geldi. Bunun üzerine Halep’ten ona doğru ilerledi ve onun gelişini nazik bir yüzle karşıladı ve ona şöyle dedi: “Selçuklu Hükümdarının bizden seni istemesinden korkuyoruz. Onu bunu yapmaktan alıkoyamayız” denildi. Harrân’a döndü. Bu esnada babasının mektubu kendisine ulaştı. Mektubunda Hârizmlilerle uzlaşmasını, onları yanına çekip Lü’lü’ye ödeme yapmasını emrediyordu.

Yenilgiye uğrayarak Sincar’ı serbest bıraktılar. Hârizmliler onların bazılarını öldürdüler ve mallarını yağmaladılar. Böylece Melikü’s-Sâlih onlarla daha güçlü hale geldi.

Selçuklu ordusu Âmid’e ulaşarak önlerinde konakladı. Kalelerin bir kısmını ele geçirdi. Bunu duyan Hârizmli askerler onlara doğru yöneldiler. Selçuklular da Âmid’den hiçbir şey elde edemeden ayrıldılar.

9. SULTAN KEYHÜSREV’E DAVET

Sultan Keyhüsrev’in elçisi, Dukatın kadısı İzzüddin, bu yıl Halep’e gelerek Sultan Keyhüsrev’e yönetimin verilmesi konusundan bahsetti ve onun adına sikke bastı. Bu arada emîrler ve askerler Hama’yı kuşatmışlardı. Melike bunun üzerinde durdu ve kendisine onun isteğini kabul etmesini söylediler. O da kabul etti. 635/1238 yılı Cuma günü Halep’teki minberde onun adına hutbe okutuldu.

O gün Emîr Cemalüddevle İkbal hazır bulundu ve çağrı yapıldığında elçi minbere çıktı ve dinarları halkın üzerine saçtı. Cemalüddevle o gün dinar ve dirhem saçtı, çağrı yapanlara hil'atler verdi. Sevincini gösterdi ve Melikü'n-Nâsır yönetime geldiği günde Kayseri'de yapılan kutlamalara karşılık büyük kutlamalar yaptı.

Hama kuşatması uzun sürdü ve Melike Hâtûn'un gayesi kızkardeşinin oğlundan burayı almak değildi aksine Maarretünnu'mân talebinden vazgeçmesi için ona kısıtlamalar getirmekti. Bu arada yorulmuş ve bezgin olan ordu, korunaklı olan Halep'e çağrıldı ve 636/1239 yılında Halep'e vardılar.

10. CEVÂD, SALİH ve SALİH İSMAİL HÜKÜMDARLARI ARASINDA DIMAŞK

Melikü'l-Cevâd Yunus b. Mevdûd b. Melikü'l-Âdil, Melikü'l-Kâmil'in ölümünden sonra Dımaşk'ı ve Melikü'l-Kâmil'in beraberindeki hazinelerini ele geçirdi.

Melikü'l-Âdil'e itaatini gösterdi ve bununla alakalı Halep'e bir elçi göndererek kendisini desteklemelerini ve onun tarafında olmalarını talep etti. Ancak söylediklerini dinlemediler ve onunla Melikü'l-Âdil arasında girmekten kaçındılar.

Melikü'l-Âdil'den korktu. Bunun üzerine Melikü's-Sâlih Eyyûb b. Melikü'l-Kâmil'e mektup gönderdi. Melikü's-Sâlih'e Dımaşk'ı teslim etmeye ve karşılığında Rakka, Sincar ve Âne'yi teslim etmesi konusunda anlaştılar. Bu arada Melikü's-Sâlih, Hârizmliler birlikte Cemâziyelevvel ayında doğudan yola çıktı.

Melikü's-Sâlih, Dımaşk'a ilerledi ve 636/1239 yılı Cemâziyelahir ayında Melikü'l-Cevâd'dan burayı teslim aldı.

Halep'teki halasına haber göndererek ona olanları bildirdi. Onun isteklerini kabul etmek için çaba sarfetti. Kendisinden yardım isteyerek Mısır'ın alınmasında destek istedi. Halası cevabında, kardeşiyle aralarına girmeyeceğini, ikisinin de kardeşinin oğlu olduğunu söyledi.

Melikü'l-Cevâd, Rakka'ya gitti ve Hârizmliler onu oradan çıkardılar. Bunun üzerine Sincar'a yürüdü ve burada 100 gün kaldıktan sonra Âne'ye geçti. Bu arada Bedreddin Lü'lü harekete geçerek Sincar'a ilerledi ve 637/1239 yılı Rebiülevvel ayında burayı ele geçirdi.

Melikü's-Sâlih'e gelince, kuşkusuz o Nablus'a çıktı ve orada kaldı ve Mısırlıların olayını yazdı. Melikü'l-Âdil, onların durumlarını öğrendi. Onunla yazışanları tutukladı ve Melikü's-Sâlih'in istediği şey olmadı.

Amcası Melikü's-Sâlih İsmail Ba'lebek'ten, Humus hâkimi Melikü'l-Mücahid de buradan hareket ederek birlikte Dımaşk'a girdiler. Melikü's-Sâlih kaleyi bir iki gün kuşattıktan sonra burayı fethetti. Bu olaylar 637/1239 yılı Rebiülevvel ayında gerçekleşti. Melikü'l-Muğis b. Melikü's-Sâlih tutuklanarak Dımaşk'ın Kalesine hapsedildi.

Bunu duyan Melikü's-Sâlih b. Kâmil, Dımaşk'a doğru yöneldi ve Akabe'ye ulaştı. Yanında kendisine tavsiyede bulunacak asker bulamadı ve Nablus'a geri döndü. Kerek hâkimi Melikü'n-Nâsır onu tutukladı ve kelepçeli bir şekilde Kerek'e götürerek burada hapsetti.

Melikü'n-Nâsır ile amcası Melikü's-Sâlih arasında Dımaşk'ın ele geçirilmesiyle yeniden huzursuzluk alevlendi. Bu arada Melikü'l-Âdil ile amcası Melikü's-Sâlih arasında anlaşma sağlandı.

Bundan dolayı Melikü'n-Nâsır, Melikü'l-Âdil'den huzursuzlandı. Öyle ki, Melikü's-Sâlih b. Kâmil'i Kerek hapishanesinden çıkardı ve onunla birlikte yola çıktı. Ayrıca Mısır'daki emîrlerle yazıştı. 637/1240 yılı Zilhicce ayının 8'i Cuma gecesinde Bilbîs'te Melikü'l-Âdil'i tutukladılar.

Melikü's-Sâlih Eyyûb Kahire'ye bu ayın 24'ü Pazar sabahı girdi. O sırada Kahire'de Melikü'l-Âdil'in elçisiydim. Frank ordusunu Gazze'de mağlup ettiği için kendisini tebrik ediyordum ve Melikü'l-Adil, kızlarının halasının benimle birlikte Halep'te bulunan kızkardeşi melikenin yanına gönderilmesini talep etti. Bunun üzerine Melikü's-Sâlih Eyyûb, Zilhicce ayının 11'i Salı günü beni çağırdı ve bana şöyle dedi: "Sitru'l-Âlî'nin huzurunda toprağı öp! Ona benim onun kölesi olduğumu bildir. Onun değeri Melikü'l-Kâmil kadardır. Kendimi onun hizmetine sunuyorum ve onun emirlerine itaat ediyorum. Böyle bir açıklamayı Melikü'n-Nâsır'a yapmam gerektirdi."

Mısır'da yerleştim ve 638/1240 yılı Muharrem ayının 4'ünde Melikü's-Sâlih İsmail ile bir araya geldim. Bana Melike Hatun'a vermem için bir mektup gönderdi ve eğer Melikü's-Sâlih ona kastederse, kendisini desteklemesini ve yardım etmesini talep etti. O sıralarda kendisine herhangi bir cevap vermedi.

11. HÂRİZMLİLERİN HAREKETİ

637/1239 yılında Hârizmliler, Bîre memleketinden olan Uşin'e el koydular ve Bîre Kapısının eteklerine göz dikerek Harrân Kalesini ele geçirdiler.

Melikü's-Sâlih Kerek'te hapsedilince, hırsları komşu ülkelere de yayıldı. Melikü'l-Âdil'in oğlu Melikü'l-Hâfız'ın özellikle Ca'ber Kalesi civarında yükü ağırlaştı. Yine de onları idare etti ve mallar verdi. Ancak hırsları her geçen gün daha da arttı.

Bu arada felç oldu ve oğlundan korktu. Bu yüzden kızkardeşi Halep Melikesine haber göndererek kendisinden Ca'ber ve Bâlis Kalesi karşılığında buralara denk bir şey takas etmesini istedi. Kendisine karşılık olarak Azez'i ve buna eşdeğer yerler verilmesi konusunda anlaşmaya varıldı. 638/1240 yılı Safer ayında Ca'ber Kalesini teslim alacak birini Halep'ten gönderdi.

Bu ay içerisinde Melikü'l-Hâfız, Halep'e ulaştı ve tahtırevânla kaleye çıkarak kız kardeşi melike ile görüştü. Antep hâkimi kalenin altında bulunan evinde misafir edildi. Nâiblerine Azez Kalesi teslim edildi.

Hârizmliler baş kaldırarak Ca'ber Kalesine saldırdılar. Bâlis'e kadar ulaşarak buraya da saldırdılar ve yağmaladılar. Sadece Halep ve Menbic'e gitmek üzere burayı terk edenler kurtuldu.

Bu ay içinde Halep kadısı, Cemaleddin Ebû Abdullah Muhammed b. Abdurrahman b. Ulvan vefat etti. Kendisinden sonra kadılık görevine nâibi, kardeşinin oğlu Kemalüddin Ebû'l-Abbas Ahmed İbnü'l-kâdı Zeynüddin Ebû Muhammed'i atadı.

Halep ordusu, Hârizmlilerin yönüne doğru hareket etti. Başlarında Melikü'l-Muaazm Turanşah İbnu'l-Melikü'n-Nâsır vardı. Nukra'da konakladılar ve ardından Menbic'e giderek burada bir süre kaldılar. Hârizmliler, Harrân'da toplandı. Halepliler işlerinde farklı değillerdi. Halep askerlerinin bazıları Selçuklu Hükümdarına yardım ediyordu. Bazıları da Ca'ber Kalesinde kalmıştı. Bazı askerler de Şeyzer, Hârim ve diğer kalelere değılmıştılar.

Hârizmlilerin hepsi büyük bir kalabalık halinde ilerlediler. Onlarla birlikte Melikü'l-Cevad b. Mevdûd b. Melikü'l-Hâfız ve Humus hâkimi Melikü's-Sâlih b. Melikü'l-Mücahid vardı. Toplam sayıları 12 binden fazla idi. Ayrıca kendilerine yakın

ittifakları nedeniyle Halep halkıyla huzursuzluk yaşayan Emîr Ali b. Hadîse, Araplardan oluşan grubuyla onlara katıldı.

Hep birlikte Rakka köprüsünden geçerek Buciyar nehrine varıncaya kadar yürüdüler. Halep askerlerinden olan Menbic'tekiler onların haberini aldı. Bunun üzerine Menbic'ten ayrılarak Bizâ'a vadisinde kamp kurdular. İki gruptan her biri arkadaşını aramaya başladı. Halep askerleri bin beş yüz atlıyı geçmiyordu.

Her iki grup savaşmaya hazırlandı. Hârizmliler ve liderleri Berkehan, Saruhan, Beredehan, Kişlühan ve diğer emîrleri ilerlediler. Aralarında Melikü'l-Cevad, Melikü'l-Hâfız'ın oğlu, Humus hâkiminin oğlu ve yardıma gelen Mardin askerleri vardı. Nehrü'z-Zehb'i geçtiler.

İki grup, 638/1240 yılı Rebiülahir ayının 14'ü Perşembe günü vadideki bir köy olan Bire'de karşılaştılar. Halep ordusu sayıca az olmasına rağmen onları püskürttü. Ancak Hârizmliler kalabalık bir şekilde tekrar saldırdılar.

Bu arada Ali b. Hadise meyve bahçeleri arasından çıkarak Halep askerlerinin arkasından geldi. Gılmanlar ve Rikâbdâriyye ile çatışmaya başladılar. Onları her taraftan kuşattılar ve onları yenecek kadar yakın iken mağlup oldular. Bizâ'a'dan Halep'e uzanan Rasifu'l-Melike'den Rabbana ve Telfitâ arasından çıkarak yol aldılar.

Hârizmliler peşlerinden iz sürmekte, bulduklarını öldürmekte veya esir almaktaydılar. İ'rabiyye ve Ferferîn yönünden inerek onları takip ettiler. Çatışma alanında dik bir şekilde savaşan Melikü'l-Muazzam'ı, kardeşi Nusratüddin ve isyan eden emîrleri tutukladılar. Askerlerden sadece birkaçı kurtuldu.

Çatışmada Melikü's-Sâlih, Melikü'l-Efdal'in oğlu, Melikü'z-Zehir'in oğlu ve büyük bir grup öldürüldü. Askerlerin yüklerini de ele geçirdiler. Arap müttefikleri de askerlerin pek çok yükünü yağmaladılar. Çalma ve yağmalama konusunda askerlere verdikleri zararlar düşmanlarının yaptıklarından daha fazlaydı.

Hârizmliler, Haylan çevresinde karargah kurdular ve nehir boyunca Fafîn'e kadar uzandılar. Askerlerden aldıkları mallarla kendi nefislerini sattılar, o gece içki içtiler ve esirlerden bir grubu işkenceyle öldürdüler. Geri kalanlar korktular ve kendilerinden mal çıkarıp tartarak verdiler. Bir kısmı kurtuldu, bir kısmının mallarını serbest bırakma karşılığında aldılar ancak ihanet ederek serbest bırakmadılar.

Bunun üzerine Halep şehri önlem alarak şehrin ön tarafına doğru ilerledi, surları ve kapıları korudu, orada bulunanlar ve şehir dışında bulunanlar yanlarında taşıyabildikleri şeylerle şehre doğru yürüdüler.

Şehirde Şemseddin Lü'lü ve İzzüddin b. Meclâ bir grupla birlikte kaldı. Sayıları 200 atlıya ulaşmıyordu. Bunları haber almak için atlarına bindirerek şehrin dışına çıkardı. Bölüklerini Halep topraklarına göndererek saldırılar düzenlediler. Süvarileri Azez şehri, Tel-Bâşir, Burcu'r-Rasas, Cebel Sem'ân ve Amik'in ucunda bulunan Havvar şehirlerine kadar ulaştı.

Bu yöre halkına ansızın geldiler ve saldırdılar. Önlerinden kaçmayı başaramadılar. İçlerinden kaçmaya çalışanın peşine düşüp yakaladılar. Tarif edilemeyecek miktarda hayvan, eşya, kadın ve çocuk aldılar.

Karmatiler hakkında duyulanlar dışında hiçbir kafirin yapmadığını yaptılar ve Müslüman kadınların ırzlarına girdiler.

Daha sonra Bizâ'a ve Bâb'a doğru gittiler iki yerin halkına türlü işkenceler yaptılar ve mallarına el koydular. Onlardan bir kısmını öldürdüler ve orada bulunan mal ve hayvanları çalıp yağmaladılar. Bazıları savaş sırasında kadınları ve eşyaları yanlarına alarak Halep'e kaçarak kurtuldu.

Daha sonra Menbic'e doğru yol aldılar. Buranın halkı surlar sayesinde korundu. Sur olmayan yerleri de güçlendirdiler. 638/1240 yılı Rebiülahir ayının 21'i Perşembe günü kılıçla saldırdılar.

Halkından pek çok kişiyi öldürdüler, evlerini yıktılar, mezarlardan ölüleri çıkardılar, mallarına el koydular, çocukları ve kadınları esir ettiler. Allah'ın haram kıldığı her şeyi yaptılar ve kadınlara tecavüz ederek açıkça günah işlediler. Bir grup kadın Camii Mescidine sığındı ancak câmilere girip onlara tecavüzde bulundular. Adamlar, kucağında taşıdığı anneden küçük çocuğunu alıp yere atmakta ve kadına türlü işkenceler yapmaktaydı. Bazen de kadını alıp beraberinde götürmekte idi.

11. HÂRİZMLİLERE KARŞI YARDIMLAŞMA

Halep askerinin yenilgi haberi Humus'a, Melikü'l-Mansûr b. Melikü'l-Mücahid'e ulaştı. O sırada Frankların memleketine saldırmak için hazırlık yapıyordu. Kendi ordusu ve Dımaşk ordusu onun emrindeydi. Sayıları yaklaşık bin atlıdan

ibaretti. Bunun üzerine askerleriyle birlikte Halep'e doğru yola çıkarak Rebiülahir ayının 23'ü Cumartesi günü Halep'e ulaştı.

Sultan ve şehir halkı çıkarak onu Sa'dî'de karşıladı. Hezzaze'de konakladı ve daha sonra o gün Bâb-ı Rabiye dışındaki Abd Atik namazgâhındaki Alamüddin Kayser Zâhiri'nin evi boşaltıldı ve orada ikamet etti. Onunla askerlerini kullanma ve toplaması konusunda anlaşma yapıldı.

Daha sonra imzalar atıldı ve yeminler edildi. Melikü's-Sâlih İsmail b. Melikü'l-Âdil ile ittifak kurmak için elçi olarak gönderildim. Dımaşk'a vardım ve bu yılın Cemâziyelahir ayında kendisiyle ittifak kurdum. Halep'te bulunan askerlere ek olarak ondan asker yardımında bulundum. Bunun üzerine tekrar askeri yardım gönderdi. Halep'te bulunan Dâviyye esirlerinin şerrinden korunmak için onları serbest bıraktı.

Hârizmliler, Halep'te askerlerin toplandıklarını duyunca tımarlarından dönüp Harrân'da toplandılar. Toplanmaları fazla büyümeden Halep yönüne doğru geçmeye ve onlarla ilgilenmeye karar verdiler. Ayrıca barışa yanaşacaklarını düşündüler.

Hârizmlilerden ayrılmış Ali b. Hadise ve Zâhir b. Gannem Halep'te görev yapmış ve Araplara komuta etmişti. Melike Hatun da bazı cariyelerini onunla evlendirmiş ve onu razı edecek iktalar vermişti.

Bu arada Hârizmliler 638/1241 yılı Recep ayının 16'sı Pazartesi günü Harrân'dan yola çıktılar ve yollarına devam ederek Fırat nehrini geçip Rakka'ya vardılar. Bunların haberleri Halep'e geldi. Bunun üzerine Melikü'l-Mansûr çadırını Halep'in doğusuna Neyrab ve Cibrin topraklarında kurdu. Askerleri de çadırının etrafında çadırlarını kurdular.

Hârizmliler Fâyâ, ardından Deyr Hâfir[359] ve ardından da Cebûl[360] ve Nukra topraklarına kadar uzandılar. Melikü'l-Mansûr ve beraberindeki askerler çadırlarda kaldılar. Hârizmlilerin öncü birlikleri Tel-Aran'da ve Mansûr'un öncü birlikleri de Buşlâ'da konuşlanırken bedevî Araplar da Harizmlilerle çatışmaktaydı.

Hârizmliler, şehrin tamamına yayılarak köylerdeki kapıları yaktılar ve güçleri yettiği kadar mallarını aldılar. Ancak bozgunculukları bu defa ilk defaya nazaran daha az oldu.

[359] Deyr Hâfir, Halep'in 50 kilometre doğusunda yer alan şehirdir. (ç. n.)
[360] Cebûl, Suriye'nin Lazkiye iline bağlı Ceble ilçesi kırsalında yer alan bir köydür. (ç. n.)

Şehir halkı ne yapacağını şaşırdı. Şehirde halkın taşıyamayacağı malları fark ettiler. Hârizmli askerlerle yapılacak görüşme, hazırlıklarını tamamlamadıkları için ertelendi.

Hârizmliler oradan ayrılarak Sâfiye'nin yakınında konakladılar. Oradan Sermin'e ilerlediler ve burayı yağmaladılar. Daru'd-dava'ya girdiler. İsmailîlerin korkusundan dolayı buraya yaklaşamayacaklarını düşünerek birçok insanın eşyaları orada toplanmıştı ve zorla içeri girip içindeki her şeyi yağmaladılar. Daha sonra Maarretünnu'mân'a doğru yola çıktılar. Melikü'l-Mansûr'un askerleri Tel-Sultan'da konakladılar sonra Hiyar'a doğru yola çıktılar.

Hârizmliler, Kefertâb'a gittiler ve şehir ellerinde dehşete kapıldı. Kefertâb'ı yakıp yıktılar ardından Şeyzer'e yürüdüler. Halkı kalenin altındaki şehrin yanında yer aldı. Şehrin dış mahallelerine saldırdılar. Kalenin altındaki şehirde bulunanlar bir gün korundu. Daha sonra ikinci günde saldırdılar ve güçleri yettiği kadar çalıp yağmaladılar.

Kale halkı üzerlerine taş atarak büyük bir grubu öldürdüler. Halep ordusunun kendilerini karşılamaya hazır olduğu ve kendileriyle memleketleri arasında onları karşılamak için durduklarını duyunca Hama yönüne doğru yöneldiler ve güneye doğru devam ettiler.

Bunun üzerine Halep askerleri gidecekleri Selmiyye bölgesine gittiler ve ardından Rusafe[361] bölgesine doğru yola çıktılar. Onların bu ilerleyişini Halep askerleri haber aldı ve atlarına binip yollarını kesmek için yola çıktılar.

Rusafe'nin yakınlarında bir grup Arap onların üzerine saldırdı. Yürümekten atları yorgun düşmüştü, ayaklarının yürümeye takati kalmamıştı, yiyecek ve hayvan yemleri azalmıştı. Bunun üzerine yüklerini ve memleketlerden aldıkları ganimetleri bıraktılar. Halep, Şeyzer, Kefertâb memleketlerinden esir aldıkları bir halef gönderdiler. Daha sonra Rakka'ya varmak için gayret ettiler. Bu arada saldıran Araplar, geride bıraktıklarını alıp yağmaladılar.

Hârizmliler, Şaban ayının 5'i Pazartesi günü Balil'in batısı ve kuzeyinde Rakka'nın karşısındaki Fırat nehrine ulaştı.

[361] Rusafe, günümüzde Irak'ın Bağdat şehrinin doğusunda, Dicle Nehri'nin sağ kıyısında yer alan bir ilçedir. (ç. n.)

Bu arada Melikü'l-Mansûr ve Halep ordusu Sıffîn'e ulaştı. Hârizmlilerin suya ulaşmamaları ve Rakka'ya geçmelerini engellemek için atlarını hızlı sürdüler. Ancak Hârizmlilerin gelişinden bir saat sonra ulaşabildiler. Hârizmlilerin Bustan Balil'e sığındıklarını, oradan kapıları alıp üzerlerine siper ettiklerini ve hendek kazdıklarını gördüler. Onlarla yatsıdan sonrasına kadar savaştılar. Kendilerine ait bir sürü koyun aldılar. Hayvanların yemleri ve kendi yiyecekleri tükenmişti. Bunun üzerine gece Sıffîn'deki çadırlarına geri döndüler.

Balil'de bir grup adam uyuyunca Hârizmliler onların üzerine saldırıp onları öldürdü. Hârizmliler Rakka'ya geçti. Ancak hayvanları telef oldu ve çoğu da piyade idi. Bunun üzerine Harrân'a yürüyerek gidip hayvan getirip bindiler ve Harrân'a doğru yola çıktılar.

Melikü'l-Mansûr, Ca'ber Kalesi köprüsünden geçmek istedi ancak yem azlığından geçemedi. Bunun üzerine askerlerle birlikte Bire'ye yürüdü ve kalabalıkla birlikte geçtiler. Yoluna devam ederek Suruç ile Urfa arasında konakladı.

Hârizmliler, öncü birliklere saldırmak için geldiler, onların yerlerini tespit ettiler. Gece uyudular, askerler peşlerinden Suruç'a kadar at sürdüler. Ancak bir şey elde edemediler. Harrân'a vardılar ve büyük bir kalabalık topladılar. Öyle ki, Harrân halkını da alıp, kalabalığı artırmak için onları kendileriyle birlikte çıkmaya zorladılar.

Urfa'nın yakınlarında Celhman denilen dağa ulaştılar ve orada toplanarak askerlerini düzene soktular. Develerle binek sayılarını artırdılar ve askerlerin kalplerine korku salmak için develerin üzerine kamıştan sancaklar yaptılar.

12. HÂRİZMLİLERİN YENİLGİSİ

Selçuklu ordusundan bir elçinin onları kurtarmaya geldiklerini bildirmesinin ardından askerler mevzilerinden ayrıldılar ve durmadılar. 638/1241 yılı Ramazan ayının 21'i Çarşamba günü Hârizmiye varıncaya kadar yürüdüler.

Nihayetinde karşılaştılar ve Hârizmliler yenilgiye uğratıldılar, askerlerinin kanları mübah kılındı. Bunun üzerine kaçtılar. Askerler de peşlerindeydi. Ancak gece çökünce askerler geri döndüler. Hârizmliler, Harrân'a varıp kadınlarını aldılar ve kaçtılar. Harrân Kalesinde Berkehan tarafından bir vali tayin ederek gittiler. Melikü'l-Mansûr ve askerleri oraya geldi ve kaleyi kuşatmak için birini görevlendirdi.

Daha sonra Hârizmlilerin peşinden Habur'a kadar gittiler. Hârizmliler de önlerinden kaçmaktaydı. Hatta yüklerinin ve çocuklarının bir kısmını terk ederek yollarına devam ettiler ve Fırat nehri kıyısında konakladılar. Ancak gece vaktinde yaşanan sel, birçoklarını alıp sürükledi ve boğdu. Daha sonra halifenin şehri olan Âne'ye girip sığındılar.

Halep şehri günlerce bu müjdeyle yankılandı. İyi haberler her tarafa yayıldı. Daha sonra mağlup askerlerin sancakları ve esirleri Halep'e ulaştı. Harrân'daki kalede birkaç gün korunmaya alındı. Sonra Haleplilere teslim edildi. Aralarında Halep emîrleri ve sultanın yakınları buradan çıkarıldı.

Bedrüddin Lü'lü çabuk bir şekilde Nusaybin ve Darâ'ya giderek onları ele geçirdi ve Sultan Melikü'l-Muazzam'ın amcası olan Turanşah'ı kurtardı. Onu Musul'a davet ederek kendisine tekneler, elbiseler ve birçok antika eşyalar hediye ederek orduya gönderdi.

Halep ordusu Harrân, Suruç, Urfa, Re'su'l-Ayn, Cemleyn, Mevzer, Rakka ve bunların topraklarını ele geçirdi. Melikü'l-Mansûr da Habur ve Karkîsiyâ memleketlerini ele geçirdi.

Âmid'in arazilerinden biri olduğu için Halep askerlerinin istilasından sonra Selçuklu hâkimi nâibleri Süveydiye'yi ele geçirdi. Yenilgiden sonra Selçuklu Hükümdarının yardımı onlara ulaştı. Dolayısıyla onlara hil'atler ve mallar verildi.

Âmid'e ilerlediler ve Selçuklu askerleriyle karşılaştılar. Âmid hâkimi Melikü's-Sâlih'in oğlu ile barış yapıncaya kadar şehri kuşattılar. Yapılan anlaşmaya göre, Melikü's-Sâlih'in oğlunun elinde Hasankeyf ve çevresi kalacak, Âmid de onlara teslim edilecekti. Hârizmliler, halifenin şehrinde 639/1242 yılı girinceye kadar kaldı.

Ardından Musul civarına geçtiler ve şehrin hâkimiyle anlaştılar, o da kendilerine barışın simgesi olarak Nusaybin'i teslim etti.

Meyyâfârikîn hâkimi Melikü'l-Muzaffer Şehâbeddin Gazi b. Melikü'l-Âdil ile anlaştılar. Onları Halep'e gönderdi ve durumu bildirdi. Kendisinden muvafakat ve kendisi için yemin etmesini istedi. Şayet Selçuklu Hükümdarı ona saldıracak olursa onu savunacaklardı.

O böyle düşünürken, Halep halkı bu konuda onunla aynı fikirde değildi. Hârizmliler ona ulaşarak Âmid'e saldırmak konusunda ittifak ettiler. Askerler

Melikü'l-Muazzam Turanşah komutasında hazırlandılar ve Halep'ten 639/1241 yılı Safer ayında Harrân'a doğru yola çıktılar.

Hepsi birden Âmid'e ilerlediler ve Hârizmlileri oradan uzaklaştırdılar. Oradan Meyyâfârikîn'e gittiler ve rustaklarına saldırdılar, şehri yağmaladılar. Hârizmliler şehrin dışında bir yere sığındılar.

Askerler Meyyâfârikîn yakınlarına gelip yerleştiler ve anlaşma yapılana kadar onlarla çatıştılar. Buna göre, Selçuklu Hükümdarı memleketinden Hârizmlilere iktalar verecekti. Hârizmliler memleketinin sınırlarında ikamet edeceklerdi. Halep melikesi Hatun, kardeşi Melikü'l-Muzaffer'e herhangi bir şart koşmaksızın dilediği her şeyi verebilirdi. Onlar ve Şehâbeddin Gazi, anlaşmanın bir parçası olan herkesle barış içinde olacaktı. Mardin hâkimi, Melikü'n-Nâsır için bağlılık yemini etmişti.

Bunun üzerine Halep ordusu geri döndü ancak kararlaştırdıkları hiçbir şey yerine getirilmedi. Melikü'l-Muzaffer ve Hârizmlilerin elçileri geldiler ancak anlaşma sağlanmadan geri döndüler. Hârizmli esirler Halep'ten serbest bırakıldılar.

Melikü'l-Muzaffer ve Hârizmliler yola çıkıp Musul şehrine vardılar. Mardin hâkimi yine onlarla anlaştı ve ardından Musul'a indiler, bölgenin çiftliklerini yağmaladılar ve hayvanlarını sürdüler. Daha sonra Habur bölgesine doğru yöneldiler. Humus hâkimi Melikü'l-Mansûr Halep'e gelmişti. Bunun üzerine Sultan Melikü'n-Nâsır ve şehrin ileri gelenleri onu Vadîhî'de karşıladılar. Halep'in dış mahallelerine vardı ve Alamüdin Kaysar'ın evinde kaldı. Daha sonra askerleri toplayıp el-Cezîre memleketine yöneldi.

Melikü'l-Mansûr Fırat'ı geçtikten sonra Melikü'l-Muzaffer ve Hârizmliler Re'sul-Ayn'e ulaştı. İçinde bulunan askerler ve halk kaleye sığındı. Onlarla birlikte Franklardan bir grup okçu ve taş atanlar da vardı. Şehre girerek halkını yok ettiler ve orada bulunan askerlerden kim varsa esir aldılar.

Melikü'l-Mansûr ve ordusu Fırat'tan Harrân'a doğru yola çıktı. Melikü'l-Muzaffer ve Hârizmliler Meyyâfârikîn'e döndü ve içinde bulunanlarla birlikte Re'su'l-Ayn'den aldıkları askerleri serbest bıraktılar.

Daha sonra Melikü'l-Mansûr ve askerler Âmid'e yöneldiler. Orada Selçuklu askerleriyle bir araya geldiler. Meyyâfârikîn'e saldırmak için Selçuklu askerlerini çadırlarında beklemeye başladılar.

Melikü'l-Hâfız Arslan Şah b. Melikü'l-Âdil, Azez Kalesinde öldü ve tabutu Halep'e nakledildi. Sultan Melikü'n-Nâsır ve şehrin ileri gelenleri çıkarak namazını kıldılar. Kızkardeşi Melike Hatun'un inşa ettirdiği Firdevs'te[362] defnettiler.

Melikü'n-Nâsır, Azez Kalesini nâiblerinden engel olmadan teslim aldı. Bütün bu olaylar 639/1242 yılı Zilhicce ayında gerçekleşti.

13. MECDEL SAVAŞI

Tatarlar Erzurum'a ardından Harput'a saldırdılar ve Selçuklular onlarla meşgul olmaya başladılar. Melikü'l-Mansûr ve askerleri, bu memlekette kalmalarından endişe edip korktular. Tatarlardan gelecek bir saldırıya karşı da güvende olmadıklarından Re'su'l-Ayn'e geri döndüler. Bunun üzerine Melikü'l-Muzaffer ve Hârizmliler Düneysir'e[363] gittiler. Bu arada Melikü'l-Mansûr, Cerceb'e gitti ve onların yönüne doğru yürüdüler. Daha sonra Habur'a indikleri haberini aldılar. Böylece gidecekleri yere doğru yürüdüler ve Mecdel'de[364] konakladılar.

Hârizmlilere, başlarında İbn Dûdî adında bir emîrin liderliğinde kalabalık bir Türkmen grubu katıldı. Öyle ki, Melikü'l-Muzaffer'e şöyle dedi: "Ben onların işini yanımdaki çobanlarla halledebilirim." Sayıları atlılar hariç 70 bin Türkmen çobandan oluşmaktaydı.

Melikü'l-Muzaffer'in Mecdel'e yakın bir yerde konakladığını haber alan Melikü'l-Mansûr bunun üzerine Emîr Şemsüddin Lü'lü Emînî'yi insiyatif alıp derhal ayrılması ve onlarla buluşması için gönderdi. Ayrılan birlik, 640/1242 yılı Safer ayının 23'ü Perşembe günü onlarla karşılaştı.

İki taraf atlarına binerek birbirleriyle savaştılar ve Melikü'l-Muzaffer kaçtı. Askerler çadırlardan faydalanarak kurtuldular ancak birçoğu öldürüldü. Mansûr'un

---

[362] Firdevs Medresesi, Şâfiî fıkhı üzerine eğitim veren, Adil Melik Seyfeddin Ebî Bekr Muhammed'in kızı, Zâhir Gazî b. Selâhaddîn b. Yusuf b. Eyyûb'un zevcesi, Melik b. Melik Zâhir'in annesi Dayfe Hatun'un isteği üzerine cami, medrese, türbe ve ribât olarak 633/1235-1236 yılında inşa edilmiştir. Bkz. Abdullah Cengiz, Vildan Özişçi, "Eyyûbîler Dönemi Halep Medreseleri". *Dicle Akademi Dergisi,* 3/2 (2023): 133-134. Firdevs Medresesi Halep şehrindeki Babu'l-Makam'ın güneyinde yer almaktadır. (ç. n.)

[363] Düneysir, Mardin'in yaklaşık 15 km güneybatısında bulunan bir kasabadır. Bkz. M. Sterck, "Düneysir", *İA,* III (1978): 664.

[364] Mecdel, Habur'un güneyinde ticaretiyle ünlü bir beldedir. Bkz. Mustafa Kılıç, "Celaleddin Harizmşah'tan Sonra Anadolu ve Suriye'de Harizmliler", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 5/2 (2001): 421.

askerleri, içinde elbise ve kadınların olduğu çadırlara saldırdılar ve ordudaki her şeyi yağmaladılar. Kadınları ve yanlarındaki tüm parayı, mücevherleri ve altınları aldılar ve kadınların hiçbiri kaçamadı. Öyle ki, koyun kellesi en ucuz fiyata askere satıldı. Bu müjde Halep'te yayıldı ve yedi gün boyunca şehir süslendi.

Melikü'l-Mansûr ve askerleri Halep'e doğru yola çıktılar ve ardından Ca'ber Kalesine çıktı. Sultan Malik de oradan ayrıldı ve onlarla buluşmak için Menbic'e yöneldi. 640/1242 yılı Cemâziyelevvel ayının başı Çarşamba günü vardılar.

Melike Hatun'un karnında ülser oluştu, şişliği arttı ve bu yüzden ateşi yükseldi.

Melikü'l-Mansûr, ayın üçünde Cuma gecesinde yanında Halep'ten gönderilen yardımla birlikte Trablus yönünden Frankların ülkesine gitmek üzere yola çıktı.

Melike Hatun'un hastalığı ağırlaştı ve 640/1242 yılı Cemâziyelevvel ayının 11'i Cuma gecesi vefat etti. Babası Melikü'l-Aziz'in defnedildiği yerdeki kalenin Suffa yönündeki odada defnedildi. Allah'ın rahmeti üzerine olsun.

Babası Melikü'l-Âdil, hâkimiyeti döneminde Halep Kalesinde 582/1186 yılında doğdu. Doğduğunda yanında bir misafirinin (arapçada dayf) olduğunu duydum, doğduğu haberini alınca ona "Dayfe" adını verdi.[365]

14. ÇEŞİTLİ OLAYLAR

Melikü'n-Nâsır hâkimiyeti boyunca veziri Cemaleddin Ekrem ve Emîr Cemalüddevle İkbal Hâtûnî'nin görüşleri doğrultusunda emirler vermiş, yasaklar koymuştur.

Sultan'ın tevkîi ile ve başkasının şahitliğiyle Emîr Cemalüddevle'ye Mellûha'nın yarısını ve Nâûra'daki Beytülmâlden mevcut payı temlik etti. Ergenlik çağına geldiğini açıklayınca vezir, hazine vekillerinin elinde bulunan hisseyi ve Takîl ile değirmenini teslim aldı.

Her Pazartesi ve Perşembe günü Adalet Divanı'nda oturmaya ve şikayetleri almaya başladı.

[365] Dayfe Hatun ve tüm Eyyûbî ailesi kadınları için bkz. Tülay Yürekli, "Eyyûbi Ailesi Kadınları", *Tarihin Peşinde-Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (2011): 329-342.

Emîrlerine ve şehrin ileri gelenelere hil'atler verdi. Emîr Cemalüddevle'ye Azez, Melikü'l-Hâfız b. Melikü'l-Âdil'in elindekileri ve bahsedilen yerlerden çıkan tüm mahsülleri ikta etti. Bu olaylar 640/1242 yılı Cemâziyelevvel ayının 21'inde gerçekleşti.

Hârizmliler ve Türkmenler el-Cezîre memleketinde bozgunculuk çıkardılar. Bunun üzerine Emîr Cemalüddevle liderliğindeki Halep askeri Cemâziyelahir ayında yola çıktı ve Re'su'l-Ayn'de toplandı.

Bu arada Hârizmiler de toplanarak Mardin hâkimine katıldılar ve dağa sığındılar. Halep askeri buraya ulaşarak karşılarındaki dağ yamacında konakladı ve onlarla çatışmalar gerçekleşti.

Halep askerinin burada kalması ve hayvan yeminin azlığından dolayı zarar gördüler. Bu durum Selçuklu memleketinin nâibi Emîr Şemsüddin Asbahanî'nin Melikü'l-Muzaffer Şehâbeddin Gazi, Mardin hâkimi ve de Hârizmilere gelmesine kadar devam etti. Geldiğinde onların arasında barışı sağladı. Buna göre, Mardin hâkimi Re'su'l-Ayn'ı verecekti. Selçuklu Hükümdarı, Hârizmlileri Harput ve ülkenin bir kısmını vermekle ve Melikü'l-Muzaffer Gazi'ye Ahlat'ı vermekle razı etti.

Askerler ve İsfahan nâibi hep birlikte Halep'e yöneldiler. Melikü'n-Nâsır, Menbic'e gelerek onları karşıladı. Nâib, Şevval ayının 19'u Cumartesi günü Halep'e girdi.

Sultan ve askerler Şevval ayının 22'si Salı günü girdi ve askerlerin Tatarları karşılaması için kullanılmak üzere nâible birlikte büyük miktarda mal gönderdi. Onlara karşı yardım talebine karşılık 640/1243 yılı Zilhicce ayında Nasih Fârisî liderliğinde Halep'ten yardım gönderdi.

Sultan Gıyaseddin, onları Sivas'ta iyi bir şekilde karşılayarak onlara ikramlarda bulundu. Ordunun idaresini Nasih Ebû'l-Meâlî Fârisî'ye verdi. Halep'in desteğinden dolayı Selçuklu memleketinin halkı sevindi ve moralleri düzeldi.

Sultan, Sivas'tan Akşehir'e gittiğinde Tatarların geldiği haberi kendisine ulaştı. Bunun üzerine bazı emîrleri ve Halep askerlerini keşif için gönderdi. Tatarlarla karşılaşarak savaştılar. Aralarında birkaç çarpışma daha gerçekleşti ve Tatarlar yenilgiye uğradılar ancak daha sonra toparlanarak onlara saldırdılar. Böylece Selçuklu ordusu mağlup oldu. Bu arada Halepliler kararlı bir şekilde savaştılar. Aralarında

gerçekleşen saldırılarda, sağdan ve soldan gelen iki pusu etraflarını sardı. Onlardan sadece savaş alanından çıkanlar kurtulabildi. Bu olaylar 641/1243 yılı Muharrem ayının 13'ü Perşembe günü gerçekleşti.

Cuma gecesi Selçuklu Hükümdarı mağlup oldu ve Selçuklu topraklarındaki halk dehşete kapılarak Halep ve çevresine doğru gitti. Türkmenler, Selçuklu memleketinin kenar mahallelerinde bozgunculuk yaptı ve Şam'a gidenleri yağmaladılar.

SONUÇ

Bu çalışmada, Orta Çağ İslam dünyasının en önemli tarihçilerinden biri olan İbnü'l-Adîm'in "Zübdetü'l-Haleb min Târîhi Haleb" adlı eseri Türkçeye kazandırılmış ve çok yönlü biçimde değerlendirilmiştir. Eser, Halep merkezli olmakla birlikte, Suriye, Irak ve Anadolu gibi geniş bir coğrafyayı kapsayan tarihî olaylara dair kapsamlı bilgiler sunmaktadır. İbnü'l-Adîm'in yaşadığı dönemde hem bir ilim adamı hem de bir devlet görevlisi olarak üstlendiği roller, bu esere büyük bir özgünlük ve sahihlik kazandırmaktadır.

Çeviri sürecinde metne mümkün olduğunca sadık kalınmış, anlam bütünlüğünü korumaya özen gösterilmiş, gerekli yerlerde dipnotlarla açıklamalar yapılmıştır. Çalışmada, metnin yalnızca dilsel aktarımı değil, tarihsel bağlamı da dikkate alınmış, eserin anlam dünyasını derinleştiren yorumlamalara yer verilmiştir. Bu yönüyle tez, yalnızca bir çeviri çalışması değil, aynı zamanda bir tarih yorumu ve kaynak analizi niteliğindedir.

Eserin içeriği, Halep'in İslam öncesi dönemlerinden başlayarak Eyyûbîler'in sonlarına kadar olan süreci sistematik şekilde ele almaktadır. Bölgesel idareciler, hanedanlar, savaşlar, siyasi çekişmeler, doğal afetler ve kültürel hayat, eserde bütüncül bir yaklaşımla işlenmiştir. Müellifin olaylara yaklaşımı hem bilgi verici hem de yer yer değerlendirme içeren bir tarzda ilerlemektedir.

Halep'in tarihine dair bu denli detaylı bir anlatının, günümüz araştırmalarına kaynaklık edecek nitelikte olması eserin önemini bir kez daha ortaya koymaktadır. Eser, yerel tarihin genel tarih ile nasıl iç içe geçtiğini gösteren bir örneklik sunmaktadır. Halep'in, tarih boyunca yalnızca bir şehir değil, aynı zamanda bir ilim, ticaret ve siyaset merkezi olduğu bu eserde açıkça görülmektedir.

İbnü'l-Adîm'in kaynak kullanımı, tarih anlatısında çeşitlilik ve derinlik sunmuş, eserini yalnızca olayları sıralayan bir metin olmaktan çıkarıp yorumlayan ve ilişkilendiren bir çalışmaya dönüştürmüştür. Halep'in çok kültürlü yapısı ve çeşitli medeniyetlerle kurduğu etkileşim, eserin satır aralarında sıkça hissedilmektedir.

Eser aynı zamanda dönemin siyasal ve toplumsal yapısına dair önemli ipuçları sunmakta; merkez-taşra ilişkileri, yerel güçlerin rolü ve halk ile yöneticiler arasındaki etkileşim gibi konularda da bilgi vermektedir. Tarihin yalnızca iktidar ve savaşlar

üzerinden değil, şehirler ve insanlar aracılığıyla da okunabileceğini gösteren bu çalışma, mikro tarih yaklaşımına önemli bir katkı sunmaktadır.

Sonuç olarak, bu tez çalışmasıyla hem klasik bir kaynak günümüz Türkçesine kazandırılmış hem de tarihî bir şehrin geçmişi üzerinden İslam dünyasının uzun yüzyıllar süren siyasi ve kültürel dönüşümü gözler önüne serilmiştir. İbnü'l-Adîm'in anlatımı, sadece Halep'e değil, dönemin genel tarih anlayışına dair de önemli bir pencere açmaktadır.

Bu çalışmanın ilerleyen dönemlerde Halep ve çevresine dair yapılacak araştırmalara zemin oluşturması, yerel tarihin değerini artırması ve özellikle İslam tarihi yazımına katkı sunması temenni edilmektedir. Tezin temel amacı olan tarihî mirasa sahip çıkmak ve onu bilimsel bir zeminde günümüze taşımak hedefi büyük oranda gerçekleştirilmiştir.

KAYNAKÇA

"Abbasi Şehirleri", 15.01.2024'de erişildi, https://www.sanatinyolculugu.com/abbasi-sehirleri.

"Cübeyl", *İA*, III (1977): 237-238.

"Hârim", *İA,* V Kısım-I (1987): 237.

"Hille", *İA*, V-I (1987): 487.

Abdülazîz ed-Dûrî. "Bağdat", *DİA,* 4 (1999): 425-433.

Ağır, Abdullah Mesut-Şen, Mehmet Emîn. "Abbâsî Dönemi Önemli Türk Komutanlarından Boğa Es-Sağîr", *Turkish Studies*, 7/3, (2012): 13-20.

Ağırakça, Ahmet. "Abbasî Devri Kumandanlarından Ebu'l-Vefâ Muzaffer Tüzün et-Türkî ve Emiru'l-Umeralığı" *Prof. Dr. Fikret Işıltan'a Doğumunun 80. Yılı Armağanı,* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1995), 119-142.

Ağırakça, Ahmet. "Tedmür", *DİA,* 40 (2011): 264-265.

Ağırakça, Ahmet. *Selahaddin Eyyûbi ve Kudüs'ün Yeniden Fethi*, (İstanbul: Akdem Yayınları, 2021).

Ahatlı, Erdinç. "Süfyân b. Avf", *DİA,* 38 (2010): 21-22.

Akdemir, Muhammet-Bektaş, Mehmet. "İmâdeddin Zengî'nin Siyasi, Askeri ve İdari Faaliyetleri (1127-1146)", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 49 (2022): 5-23.

Aktaş, Yasemin. "XII. Yüzyılın Başından XIII. Yüzyılın Sonuna Kadar Doğu Akdeniz Kentlerini ve Kıbrıs'ı Etkileyen Depremler", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 6/1 (2023): 346-370.

Algül, Hüseyin. "Hadramut", *DİA*, 15 (1997): 65-68.

Algül, Hüseyin. "Has'am", *DİA,* 16 (1997): 281-282.

Alkan, Hayri. "Buğyetü't-Taleb Fî Tarih-i Haleb-I Adlı Eserin Tercüme ve Değerlendirilmesi" (Yüksek Lisans Tezi, 2015).

Alkan, Hayri. "İbnü'l-Adîm ve Bugyetü't-Taleb Fî Tarihi Haleb-I", *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 3/7, (2021): 1802-1820.

Alptegin, Coşkun. "Ahdâs", *DİA,* 1 (1988): 508-509.

Alptegin, Coşkun. “Aksungur el-Porsukī”, *DİA,* 2 (1989): 297.

Alptegin, Coşkun. “Aksungur”, *DİA,* 2 (1989): 296.

Alptegin, Coşkun. “Ali Küçük”, *DİA*, 2 (1989): 410.

Alptegin, Coşkun. “Belek b. Behrâm”, *DİA,* 5 (1992): 402-403.

Alptegin, Coşkun. “Böri”, *DİA,* 6 (1992): 326-327.

Alptegin, Coşkun. “Zengî’nin Urfa’yı Fethi”. *Edebiyat ve Beşeri Bilimler Dergisi,* 14 (2024): 69-78.

Altan, Ebru. “Renaud de Chatillon: Antakya Prinkepsi (1153-1160), Maverayi Ürdün Senyörü (1177-1187)”, *Tarih Dergisi,* 55 (2013). 1-30.

Altan, Ebru. “Savar”, *DİA,* 36 (2009): 188-189.

Altan, Ebru. “Sûr”, *DİA,* 37 (2009): 535-537.

Altan, Ebru. “Templier ve Hospitalier Şövalye Tarikatlarının Kuruluşu”, *Belleten*, 66/245 (2002): 87-94.

Altan, Ebru. “Yağısıyan”, *DİA*, 43 (2013): 177-179.

Altıkulaç, Tayyar. “Ebü’l-Yümn el-Kindî”, *DİA,* 10 (1999): 351-352.

Apak, İlknur. “Abbâsî Devleti’nin Kuruluşu ve İlk Halife Ebü’l-Abbâs Es-Seffâh Dönemi”, (Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, 2019).

Avcı, Casim. “A Turning Point in the Islamic-Byzantine Struggle: The Battle of Yarmūk (15/636)”. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 11, (2024): 1-12.

Avcı, Casim. “İbn Şeddâd Bahâeddin", *DİA,* 20 (1999): 373-374.

Avcı, Casim. “Sugûr”, *DİA,* 37 (2009): 473-474.

Aydın, Cengiz- Aydını, Gülseren. “Batlamyus”, *DİA,* 5 (1992): 196-199.

Aydın, Mahmut. “Nâsıra”, *DİA*, 32 (2006): 397-399.

Azizova, Elnure. “Tenûh”, *DİA,* 40 (2011): 468-469.

B.N. “MuarretünNuman”, *Sebilürreşad: Sıratı Müstakim*, 8/185, (21 Mart 1912): 38-39.

Basset, Rene. “Ketâme”, *İA*, VI (1977): 608.

Başaran, Selman. “Abdurrahman b. Ümmü’l-Hakem”, *DİA,* 1 (1998): 176.

Becker, C. H. “Bilbîs”, *İA*, II (1979): 611.

Becker, C. H. “Bûsîr”, *İA*, II (1979): 822.

Bezer, Gülay Öğün. “İldeniz, Şemseddin”, *DİA*, 22 (2000): 81-82.

Bezer, Gülay Öğün. “Müslim b. Kureyş”, *DİA,* 32 (2006): 94-96.

Bezer, Gülay Öğün. “Rakka”, *DİA,* 36 (2007): 432-433.

Bezer, Gülay Öğün. “Şeyzer”, *DİA,* 39 (2010): 106-107.

Bezer, Gülay Öğün. “Tuğtegin”, *DİA,* 41 (2012): 347-349.

Bezer, Gülay Öğün. “Zengî, İmâdüddin”, *DİA*, 44 (2013): 260-261.

Bilge, Mustafa L. “Halîl”, *DİA*, 15 (1997): 305-307.

Bilinir, Sedat. “Suriye Selçukluları Döneminde İki Kardeş Arasında Yaşanan Çekişmelerin Bölge Kaderine Etkileri (1094-1104)”, *Asia Minor Studies*, 4/7 (2016): 11-25.

Blochet, Gabriel-Joseph Edgard. *Histoire d'Alep / Kamal al-Din Umar ibn Ahmad İbn al-Adim*, (Paris : Ernest Leroux, 1900).

Bostan, İdris. “Ba’lebek”, *DİA,* 5 (1992): 9-11.

Bostan, İdris. “Birecik”, *DİA,* 6 (1992): 187-189.

Bozkurt, Nebi. “Nûbe”, *DİA,* 33 (2007): 222-223.

Britannica, “Ptolemy IV Philopator”, 28 Ocak 2025’de erişildi, https://www.britannica.com/biography/Ptolemy-IV-Philopator.

Britannica, “Ptolemy V Epiphanes”, 28 Ocak 2025’de erişildi, https://www.britannica.com/biography/Ptolemy-V-Epiphanes.

Buhl, F. “Bâniyas”, *İA*, II (1979): 302-303.

Buhl, F. “Efâmiye”, *İA*, IV (1991): 130.

Buhl, F. “Kerek”, *İA*, VI (1977): 583-584.

Burns, Ross A. *Aleppo: A History*, (London: New York: Routledge, Taylor & Francis, 2017).

Buzpınar, Ş. Tufan. “Lazkiye”, *DİA,* 27 (2003):, 117-118.

Buzpınar, Ş. Tufan. “Nablus”, *DİA*, 32 (2006): 265-268.

Buzpınar, Ş. Tufan. “Nakîbüleşrâf”, *DİA*, 32 (2006): 322-324.

Cengiz, Abdullah-Özişçi, Vildan. “Eyyûbîler Dönemi Halep Medreseleri”. *Dicle Akademi Dergisi*, 3/2 (2023): 124-146.

Cevelek, Yasemin Sarı. “Abbâsîlerde Halife Nâsır-Lidînillâh ve Sonrası Fütüvvet Teşkilatı”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 12/5 (2023): 3045-3057.

Çavuşoğlu, Zişan. “Sebepleri, Oluşumu ve Etkileri Açısından Mercirahit Savaşı (64/684)”, (Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2022).

Çelik, Aydın. *Fâtımîler Devleti Tarihi (909-1171)*, (Ankara: TTK, 2018).

Çelik, Sebahattin. "Artukoğulları Beyliği'nin Haçlılar ile Mücadelesine Bir Bakış". *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi,* 5/1 (2020): 15-32.

Çobanoğlu, Ahmet Vefa. "Zengîler", *DİA,* 44 (2013): 272-274.

Çubukçu, Asri. "Eş'as b. Kays", *DİA,* 11 (1995): 455-456.

Çubukçu, Asri. "İyâz b. Ganm", *DİA,* 13 (2001): 498-499.

Çubukçu, Asri. "Muhammed b. Tuğc", *DİA,* 30 (2020): 581-582.

Daftary, Farhad. "Râşidüddin Sinân El-İsmâilî", *DİA,* 34 (2007): 467-468.

Danık, Ertuğrul. "Palu Bölgesinin Tarihi Coğrafyası Üzerine Bir Deneme", *Murat Havzası*, 2/3 (2007): 17-22.

Darkot, Besim. "Diyarbekir", *İA*, III (1977): 601-605.

Darkot, Besim. "Süveydiye", *İA*, XI (1979): 253-255.

Demir, Ahmet. "Eyyûbiler'in Doğu Anadolu Valiliklerinden İzzüddin Aybek (1229-1231)", *III. Uluslararası Ağrı Dağı ve Nuh'un Gemisi Sempozyumu,* (2011): 111-120.

Demirkent, Işın. "Haçlı Seferleri Dönemi Kalelerinden Râvendân". *Belleten*, 56/216 (1992): 371-390.

Demirkent, Işın. "Herakleios", *DİA*, 17 (1998): 210-215.

Demirkent, Işın. "Hittîn Zaferi ve Kudüs'ün Müslümanlarca Fethinin Batı'daki Akisleri", *Belleten*, 52/205 (1988): 1547-1556.

Demirkent, Işın. "Kürboğa", *DİA,* 26 (2002): 562-563.

Demirkent, Işın. "Maarretünnu'mân", *DİA,* 27 (2003): 274-276.

Demirkent, Işın. "Mevdûd b. Altuntegin", *DİA,* 29 (2004): 427-429.

Demirkent, Işın. "Misis", *DİA,* 30 (2020): 178-181.

Deniz, Rahime Kıyılı. "Üçüncü Haçlı Seferi Sırasında Antakya Haçlı Prensliği (1189-1192)". *Bellek, Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 2/1 (2020): 1-22.

Develioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, (Ankara: Aydın Kitabevi, 2010).

Durmuş, İsmail. "Mütenebbî", *DİA,* 32 (2006): 195-200.

Efendioğlu, Mehmet. "Saîd b. Âmir", *DİA,* 35 (2023): 548-549.

Emecen, Feridun "Mercidâbık Muharebesi", *DİA,* 29 (2004): 174-176.

Emecen, Feridun. "Akkâ", *DİA,* 2 (1989): 265-267.

Erdem, İlhan. “Haçlılar İle Mücadelede Menbic ve Emîr Belek”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 37/64 (2018): 191-204.

Erdem, Sargon. “Amâlika”, *DİA,* 2 (1989): 556-558.

Erdem, Sargon-Kılıç, Hulusi. “Abdullāh b. Revâha”, *DİA,*1 (1988): 129-130.

Erkal, Mehmet. “Arşın”, *DİA,* 3 (1991): 411-413.

Ertuğrul, Ali-Koçaslan, Buşra. “Zincire Vurulmak: Haçlı Seferleri Sürecinde Esaret ve Kölelik”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 21/81 (2022): 391-408.

Fayda, Mustafa. “Abdurrahman B. Hâlid B. Velîd”, *DİA,* 1 (1988): 162-163.

Fayda, Mustafa. “Askalân”, *DİA,* 3 (1991): 487-488.

Fayda, Mustafa. “Câbiye”, *DİA,* 6 (1992): 538.

Fayda, Mustafa. *Allah'ın Kılıcı Halid Bin Velîd*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2020).

Freytag, G. W. “Selecta ex Historia Halebi: E Codice Arabico Bibliothecae Regiae Parisiensis”, 15 Aralık 2024’de erişildi, https://kutuphane.ttk.gov.tr/resource?itemId=302477&dkymId=4060

Gökhan, İlyas. “İslam ve Bizans Sınırları Arasında Hades Şehri”, *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, 8/2 (2013): 87-109.

Gökhan, İlyas. “XIII. Yüzyılda Maraş”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13 (2005): 191-222.

Gölcük, Şerafettin. “Beyân b. Sem’ân”, *DİA,* 6 (1992): 28-29.

Gürbüz, Osman. “XII. Yüzyıl İslâm Dünyasında Örnek Bir Yönetici: İmâdeddin Zengî”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 38 (2012): 51-66.

Güzel, Fatih. “Abbâsî Dönemi Önemli Türk Komutanlarından Eşnâs Et-Türkî”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11/60, (2018): 1295-1301.

Güzel, Fatih. “Ermeniye Fatihi Habib b. Mesleme el-Fihrî’nin Hayatı ve Askeri Faaliyetleri”, *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi,* 2/2, (2018): 205-222.

Halaçoğlu, Yusuf. “Bağrâs”, *DİA,* 4 (1991): 450-451.

Haldun, İbn. *Mukaddime*, I, haz. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2007).

Hartman, R. “Basra”, *İA*, II (1979): 320-327.

Hatiboğlu, İbrahim. “Sa‘d b. Ebî Vakkās”, *DİA,* 35 (2008): 372-374.

Herzfeld, Ernst. “Bâlis”, *İA*, II (1979): 279-280.

Hizmetli, Sabri. “Karmatîler”, *DİA,* 24 (1989): 510-514.

Honingmann, E. “Şevbek”, *İA*, XI (1979): 447-448.

Hureysât, Muhammed Abdülkādir. “Belkâ”, *DİA,* 5 (1992): 419-420.

Işık, Abdülcelil. “Haleb Atabeyi Nûreddîn Mahmûd Dönemindeki Medrese Eğitimine Bir Bakış”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences,* 19/3 (2020). 1333-1341.

İbn Zafer el-Ezdi, Ali. *Hamdânîler: Diyar-ı Bekir, Halep ve Musul'da Hüküm Sürmüş Bir İslâm Emirliği*, (İstanbul: Ravza Yayınları, 2016).

İbnü’l-Adim. *Zübdetü’l-Haleb min Tarihi Haleb*, II, yay. Sami Dehhân (Dımaşk 1951).

İbnü’l-Adim. *Zübdetü’l-Haleb min Tarihi Haleb*, thk. H. Mansûr (Beyrut: Darü’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1996).

İnce, Fatma. “Nureddin Mahmud’un Haçlılar ve Bizans Devleti ile Münasebetleri”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 6/3 (2019): 1551-1579.

Karakuş, Nadir. “Haçlı Acımasızlığının Uç Örneği: Châtillonlu Renaud”, *Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2/1 (2018): 91-118.

Karakuş, Nadir. “Haçlı Seferlerinde Selçuklu Düşman Kardeşler: Rıdvan ve Dukak”. *İstem*, 32/16 (2018): 260-278.

Karakuş, Nadir. “Kudüs Fatihi Atsız b. Uvak Et-Türkî”. *Diyanet İlmi Dergi* 58/3 (2022): 1207-1230.

Karaslan, Nasuhi Ünal. “Hüseyin B. Hamdân B. Hamdûn”, *DİA,* 18 (1998): 548-549.

Kavaklıoğlu, Mahmut. “Şürahbîl b. Sımt”, *DİA,* 39 (2010): 269.

Kaya, Önder. “Eyyûbi Meliklerinden El-Eşref Musa’nın Artuklu Melikleri İle İlişkileri”, *I. Uluslararası Artuklu Sempozyumu Bildirileri: Artuklular,* C. I, Mardin, (25-26-27 Ekim 2007): 119-144.

Kılıç, Berces. “Halep Mirdâsî Hanedanı”, (Yüksek Lisans Tezi, Harrân Üniversitesi, 2022).

Kılıç, Mustafa. “Celaleddin Harizmşah’tan Sonra Anadolu ve Suriye’de Harizmliler”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5/2 (2001): 415-426.

Kılıç, Mustafa. “Şîrkûh el-Mansûr”, *DİA,* 39 (2010): 203-204.

Kılıçlı, Mustafa. “Ebû Firâs El-Hamdânî”, *DİA,* 10 (1994): 125-126.

Koçuk, İsmail. “Antakya Haçlı Prinkepsliği Tarihi”. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 6/1 (2019): 97-101.

Konak, İbrahim. “Abbasîler Döneminde El-Cezîre Bölgesindeki Hâricî Ayaklanmaları”, *İslâm Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 4, (2018): 1-38.

Korunur, Hârûn. “Bizans İmparatoru II. Ioannes Komnenos'un Doğu Politikaları Bağlamında Antakya Seferleri”, *Journal of History School*, 66 (2023): 1990-2007.

Koyuncu, Mevlüt. "İslam Coğrafyacılarına Göre İrminiyye", *Tarihte Türkler ve Ermeniler: İlkçağ & Ortaçağ*, C. I (Ankara: TTK, 2014): 225-231.

Kök, Bahattin. "Mısır'ın Alınmasından Sonra Nureddin Mahmut'la Selahuddin Eyyûbî Arasında Ortaya Çıkan Soğukluğun Sebepleri", *Belleten*, 57/219 (1993): 413-446.

Kök, Bahattin. "Nûreddin Zengî, Mahmud", *DİA,* 33 (2007): 259-262.

Kök, H. İbrahim. "XIII. ve XIV. Yüzyıla Ait Bir Coğrafya Sözlüğü: Merâsidü'l-Ittılâ' ve Anadolu'ya Dair Kayıtları", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4/1 (2015): 123-160.

Köse, Bayram Arif. "İslâm Coğrafyasında Salgın Hastalıklar: Emevîler Dönemi", *History Studies*, 13/3 (2021): 927-938.

Kramers, J. H. "Mukattam", *İA,* VIII (1979): 568.

Kurt, Hasan. *Türk İslâm Dönemine Geçişte Tahiroğulları*, (Ankara: Araştırma Yayınları, 2002).

Küçük, Abdurrahman. "Beytülahm", *DİA*, 6 (1992): 86-88.

Küçük, Cevdet. "Erzurum", *DİA*, 11 (1995): 334-335.

Küçükaşcı, Mustafa Sabri. "Savâif", *DİA,* 36 (2009): 185-186.

Küçükaşçı, Mustafa S. "Anadolu'da Arap-Bizans Mücadelesi ve 'Sâife' Seferleri", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 2 (2000): 1-22.

Küçükaşçı, Mustafa Sabri. "Hicaz", *DİA,* 17 (1999): 432-437.

Kütük, Ahmet. "Orta Çağ'da Bir Kale Şehir: Rahbe ve Tarihi", *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 7 (2021): 1-28.

Lammens, H. "Bahrâ", *İA*, II (1979): 229-230.

Lammens, H. "Merc Râhit", *İA*, VII (1988): 754-755.

Lammens, H. "Mercüs-Suffer", *İA*, VII (1979): 755-757.

Mansel, Philip. *Aleppo: The Rise and Fall of Syria's: The Rise and Fall of Syria's Great Merchant City*, (London: I.B. Tauris & Co Ltd, 2016).

Mantran, Robert. "Hama", *DİA,* 15 (1999): 396-398.

Merçil, Erdoğan. "Besâsîrî", *DİA,* 5 (1992): 528-529.

Merçil, Erdoğan. "Emir Savtegin", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 6 (1975): 63-75.

Merçil, Erdoğan. "Mîrdasîler", *DİA,* 30 (2020): 149-151.

Merçil, Erdoğan. "Tevkî'", *DİA*, 41 (2012): 35-36.

Metin, Tülay. “Emîr Necmeddin İlgâzi Dönemi Artuklu-Haçlı Münasebetleri ve Afrin Zaferi (28 Haziran 1119)”, *Belleten*, 83/298 (2019): 817-852.

Noll, K. N. *Canaan and Israel in Antiquity: An Introduction*, (London: Sheffield Academic Press, 2001).

Oğuzoğlu, Yusuf. “Hasankeyf”, *DİA,* 16 (1997): 364-368.

Öz, Mustafa. “Dürzîlik”, *DİA*, 10 (1994): 39-48.

Öz, Mustafa. “Keysâniyye”, *DİA,* 15 (2022): 362-363.

Öz, Mustafa. “Meşhed”, *DİA*, 29 (2004): 362-363.

Özaydın, Abdülkerim. “Aynicâlût Savaşı”, *DİA*, 4 (1991): 275-276.

Özaydın, Abdülkerim. “Berîdîler”, *DİA,* 5 (1992): 501-502.

Özaydın, Abdülkerim. “Büyük Selçuklular’ın Hizmetinde Bir Aile: Porsukoğulları”, *Tarih Dergisi*, 71 (2020): 91-113.

Özaydın, Abdülkerim. “Cebele”, *DİA*, 7 (1993): 183-184.

Özaydın, Abdülkerim. “Dânişmendliler”, *DİA,* 8 (1993): 469-474.

Özaydın, Abdülkerim. “Dukak b. Tutuş”, *DİA*, EK-1 (2020): 342-343.

Özaydın, Abdülkerim. “Dübeys b. Sadaka”, *DİA,* 10 (1994): 14.

Özaydın, Abdülkerim. “el-Melikü’z-Zâhir, Gāzî”, *DİA,* 29 (2004): 83-84.

Özaydın, Abdülkerim. “Humeyd b. Kâhtebe”, *DİA,* 38 (1998): 355-356.

Özaydın, Abdülkerim. “İbn Ammâr, Fahrülmülk”, *DİA,* 19 (1999): 311-312.

Özaydın, Abdülkerim. “İbn Şâkir el-Kütübî”, *DİA,* 47 (2003): 8-9.

Özaydın, Abdülkerim. “Porsuk”, *DİA,* 34 (2007): 325-326.

Özaydın, Abdülkerim. “Sâlih b. Mirdâs”, *DİA,* 36 (2009): 41.

Özaydın, Abdülkerim. “Selçuklular Zamanında Suriye'deki Bâtınî Faaliyetleri, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 12 (2002): 195-207.

Özgüç, Nimez. *Samsat (Sümeysat, Samasota, Kumaha, Hahha, Hahhum)*, (Ankara: TTK, 2009).

Özgüdenli, Osman Gazi. “Rey”, *DİA,* 35 (2008): 40-41.

Özişçi, Vildan. “Eyyûbîler Dönemi Halep Medreseleri”. *Dicle Akademi Dergisi*, 3/2 (2023): 124-146.

Özkuyumcu, Nadir. “İfrîkıyye”, *DİA,* 21 (2000): 515-516.

Özkuyumcu, Nadir. “İhşîdîler”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 5 (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 66-93.

Öztürk, Merve. “Bir Selçuklu Portresi: Emir İlgazi, Hayatı ve Faaliyetleri”. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 5/2 (2022): 346-361.

Piyadeoğlu, Cihan. “Büyük Selçuklu Devleti Emiri Atabeg Çavlı Sakavu”. *Tarih Dergisi* , 38 (2002): 37-59.

Polat, Ziya. “Bilâdüşşam’da 29 Haziran 1170 Depremi ve Hristiyan Kaynaklardaki Algısı”, *Mukaddime*, 15/1 (2024): 189-206.

Rousset, Marie-Odile. *Chalcis/Qinnasrin (Syrie): De l'âge du bronze à l'époque mamelouke: Qinnasrin II*, (Lyon : Maison de l'Orient et de la Méditerranée - Jean Pouilloux, 2021).

Ruska, J. (1979). “Sümeysât”, *İA*, XI, 234-236.

Sakkâr, Sâmî. “Musul”, *DİA,* 31 (1999): 361-363.

Sakkâr, Sâmî. “Remle”, *DİA,* 34 (2007): 560-561.

Salahî, Mehmed. *Kâmûs-i Osmânî*, C. 4, (İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1904).

Samî, Şemseddin. *Kamus-ı Türkî,* (İstanbul: Dersaadet İkdam Matbaası, 1899).

Samî, Şemseddin. *Kamûs'ül A’lâm*, C. 1, (İstanbul: Mihran Matbaası, 1889).

Samî, Şemseddin. *Kamûs'ül A’lâm*, C. 3, (İstanbul: Mihran Matbaası, 1891).

Samî, Şemseddin. *Kamûs'ül A’lâm*, C. 5, (İstanbul : Mihran Matbaası, 1896).

Sauvaget, J. “Haleb”, *İA,* V-I (1987): 117-122.;

Savran, Ahmet. “Meyyâfârikîn”, *DİA,* 29 (2004): 511-512.

Selen, H. Sadi. “İslâm Coğrafyalarına Göre Antakya” *Ulus Sesi*, 1 Ağustos 1927, 2.

Sevim, Ali. “Artuk b. Eksük”, *DİA,* 3 (1991): 414-415.

Sevim, Ali. “Atsız b. Uvak”, *DİA,* 4 (1991): 92-93.

Sevim, Ali. “Dımaşk Selçuklu Melikliği - Şemsül-Mülûk Dukak Devri (1095-1104)”, *Belleten*, 46/182 (1982): 297-318.

Sevim, Ali. “Dilmaçoğulları”, *DİA,* 9 (1994): 301-302.

Sevim, Ali. “Halep Selçuklu Melikliği Alp-Arslan Ve Sultan-Şah Devirleri I. Alp-Arslan Devri 1. Halep Meliki Oluşu ve İlk İcraatı”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 14/25 (1981): 123-138.

Sevim, Ali. “İbnü’l Adîm”, *DİA,* 20 (1999): 478-479.

Sevim, Ali. “İbnü'l Adîm'in Bugyetü't-Taleb fî Tarihi Haleb Adlı Eserinin Yayınları Hakkında”, *Belleten*, 60/227, (1996): 73-80.

Sevim, Ali. “İlgazi, Necmeddin”, *DİA,* 22 (2000): 89-90.

Sevim, Ali. “Kuzey Suriye’de Görünen İlk Türk Emîri Han - Oğlu Hârun”, *Belleten*, 43/170 (1979): 365-380.

Sevim, Ali. “Rıdvân b. Tutuş”, *DİA,* 35 (2008): 49-50.

Sevim, Ali. “Sökmen b. Artuk”, *DİA,* 37 (2009): 392-394.

Sevim, Ali. “Tutuş'un Büyük Selçuklu Saltanatını Ele Geçirme Teşebbüsü (Kâsım 1092 - Şubat 1095)”, *Belleten*, 27/107 (1963): 411-435.

Sevim, Ali. *Biyografilerle Selçuklular Tarihi İbnü'l Adim Bugyetü't-taleb fi Tarihi Haleb (Seçmeler),* (Ankara: TTK, 1982).

Sevim, Ali. *Suriye ve Filistin Selçuklular Tarihi,* (Ankara: TTK, 2020).

Sevim, Ali-Merçil, Erdoğan. *Selçuklu Devletleri Tarihi (Siyaset, Teşkilat ve Kültür),* (Ankara: TTK, 1995).

Söylemez, Mehmet Mahfuz. “Vâsıt”, *DİA,* 42 (2012): 541-544.

Sterck, M. “Düneysir”, *İA*, III (1978): 664.

Sterck, M. “Kadisiye”, *İA*, VI (1977): 54-57.

Sterck, M. “Karkîsiyâ”, *İA*, VI (1977): 344-346.

Sümer, Faruk. “Ahlat”, *DİA*, 2 (1989): 19-22.

Sümer, Faruk. “Ahlatşahlar”, *DİA,* 2 (1989): 24-28.

Sümer, Faruk. “Muhammed b. Ebûs-Sâc”, *DİA,* 30 (2020): 521-523.

Şahin, Cemalettin. “Ürdün”, *DİA*, 42 (2012): 357-359.

Şeker, Mehmet. “Süleyman-Şah (I), Rukne’d-Din Süleyman-Şah B. Kutalmış (Ö.479/1086)”, *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi,* 1 (2016): 39-51.

Şeşen, Ramazan. “Cezîre”, *DİA,* 7 (1993): 509.

Şeşen, Ramazan. “Dâviyye ve İsbitâriyye”, *DİA,* 9 (1994): 19-21.

Şeşen, Ramazan. “Dırgām B. Âmir”, *DİA,* 9 (1994): 276-277.

Şeşen, Ramazan. “Harrân”, *DİA,* 16 (1997): 237-240.

Şeşen, Ramazan. “Hittîn Savaşı”, *DİA,* 18 (1998): 165-167.

Şeşen, Ramazan. “Hittin'de Salâhaddîn'in Ordusu”, *Belleten*, 54/209 (1990): 427-434.

Şeşen, Ramazan. “Selâhaddîn-i Eyyûbî”, *DİA,* 36 (2009): 337-340.

Takkuş, Muhammed Süheyl *Musul ve Biladü’ş-Şam Atabegleri Zengîler (1127-1233),* (İstanbul: Selenge Yayınları, 2021).

Taneri, Aydın. “Ca’ber Kalesi”, *DİA,* 6 (1992): 525-527.

Taş, Aydın. “Selahaddîn Eyyûbî Döneminde Fakih Bir Devlet Adamı: Bahâuddîn İbn Şeddâd (539-632/1145- 1234)”, *Fırat Üniversitesi 1. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu*, Elazığ (13-15 Ekim 2016): 2509-2521.

Tezcan, Selim. “Realpolitik and Jihād: Najm al-Dīn Ilghāzī’s Relations with the Early Crusader States”, *Bilig,* 69 (2014): 263-296.

Tokuş, Ömer. “X. ve XI. Asırda Musul, Halep ve Bunlara Mücâvir Yerlerde Ukaylî Hâkimiyeti”, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6/12, (2016): 249-278.

Tomar, Cengiz. “Sayda”, *DİA,* 36 (2009): 209-210.

Tomar, Cengiz. “Şâver b. Mücîr”, *DİA,* 38 (2010): 382-383.

Tomar, Cengiz. “Taberiye”, *DİA,* 39 (2010): 323-324.

Tomar, Cengiz. “Trabluşşam”, *DİA*, 41 (2012): 292-294.

Tomar, Cengiz. ”Dımaşk”, *DİA,* 43 (2010): 311-315.

Tuncel, Metin. “Nusaybin”, *DİA*, 33 (2007): 269-270.

Turan, Abdulkadir. *Kudüs’ün Fethinin Mimarı: Nûreddin Mahmud Zengî*, (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2020).

Turan, Ahmet Nezihi. “Şanlıurfa”, *DİA,* 38 (2010): 336-341.

Tüccar, Zülfikar. “Buhtürî”, *DİA,* 6 (1992): 381-383.

Tülücü, Süleyman. “Malazgirt Savaşına İştirak Eden Türk Beyleri ve Hal Tercümeleri”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 7* (1986): 305-307.

Tülücü, Süleyman. “Nâmî”, *DİA*, 32 (2006): 380-381.

Tümer, Günay. “Bîrûnî”, *DİA,* 16 (1992): 206-215.

Uçar, İlyas. *Hz. Ebû Ubeyde b. Cerrah*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2024).

Uslu, Recep. “Ezruh”, *DİA,* 12 (1995): 70.

Ünal, Mehmet Ali. “Harput”, *DİA,* 16 (1997): 232-235.

Vandeburie, Jan. (çev. B. Basuğuy), “Çeviriler/ ‘O, İslâm’ın Zaferi İçin Ne Çok Gayretliydi!’ Salâhaddîn-i Eyyûbî’nin Kudüs Haçlı Krallığı’na Karşı Uyguladığı Strateji (1171-1187)/”. *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/1 (2016): 147-158.

Yahya, Mahayudin Hajji. (çev. A. T. Yüksel), ”İlk Dönem Rivayetlerinde Sıffîn Vak’ası”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 30/30, (2010): 241-260.

Yaz, Arafat. “Mervânî Hükümdarı Mümehhıdüddevle Ebu Mansûr Said”, *Şarkiyat*, 12/3 (2020): 547-548.

Yazıcı, Tahsin. “Ebû Saîd-İ Ebü’l-Hayr”, *DİA,* 10 (1994): 220-222.

Yazıcı, Tahsin-İpşirli, Mehmet. “Ferrâş”, *DİA,* 12 (1995): 408.

Yâzîcî, Tâlib. “Halep”, *DİA,* 15 (1997): 239-244.

Yemez, Yusuf Nurullah. *Nureddin Zengî ile Selahaddin Eyyûbi’nin Gölgesinde Bir Lider Esedüddin Şirkuh*, (Ankara: Fecr Yayınları, 2024).

Yıldız, Hakkı Dursun. “Ahmed b. Tolun”, *DİA,* 2 (1989): 141-143.

Yıldız, Hakkı Dursun. “Avâsım”, *DİA,* 4 (1991): 111-112.

Yıldız, Hakkı Dursun. “Beckem”, *DİA,* 5 (1992): 287-288.

Yıldız, Hakkı Dursun. “Dahhâk b. Kays”, *DİA,* 8 (1993): 409-410.

Yıldız, Hakkı Dursun. *Azerbaycan'da Hüküm Sürmüş Bir Türk Hanedanı: Sâc Oğulları*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1976).

Yıldız, Musa. “İbn Hayyûs”, *DİA,* 20 (1999): 38-39.

Yılmaz, Harun. “Şeyhüşşüyûh”, *DİA*, EK-2 (2019): 562-563.

Yılmaz, Saim. “Abbâsîler Dönemi Türk Komutanlarından Mûnis el-Muzaffer’in (ö. 321/933) Hayatı ve Askerî Görevleri”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7 /1 (2007): 123- 156.

Yılmaz, Saim. “Abbasîlerin Siyasi Çöküş Dönemi Halifelerinden Kahir-Billah (320-322/932-934)”, *İstem*, 6/12 (2008): 71-103.

Yiğit, İsmail. “Kınnesrin”, *DİA,* 25 (2022): 419.

Yürekli, Tülay. “Eyyûbi Ailesi Kadınları”, *Tarihin Peşinde-Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (2011): 329-342.

ÖZGEÇMİŞ

İlköğretim ve lise öğrenimini Ankara'da tamamladı. 2005 yılında Konya Selçuk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi İlahiyat bölümünden mezun oldu. 2014'de Karabük Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tezsiz Yüksek Lisans programından mezun oldu. 2022 yılında Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Ensitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans'a başladı. Evli ve bir çocuğu olan yazar, Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı Kur'ân Kursu Öğreticisi olarak görev yapmaktadır.